Kitabın adı: Tarih-i Naima

Yazarı: Naima Mustafa Efendi

Yayınevi: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Baskı Sayısı: 33

Baskı Yeri ve Tarihi: Ankara, 2007

Sayfa: 326

ISBN:978-975-16-1974-7

Konu:Tarih

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU T Ü R K T A R İ H K U R U M U
Y A Y I N L A R I
III. Dizi - Sayı 33

NAÎMÂ MUSTAFA EFENDÎ

TÂRİH İ NA‘ÎMÂ

(RAVZATÜ’L-HÜSEYN FÎ HULÂSATÎ AHBÂRİ’L-HÂFİKA YN)

CİLT I

Hazırlayan
Mehmet İPŞİRLİ

Ankara - 2007

Naîma Mustafa Efendi
Târih-i Na'îmâ : Ravzatü'l-Hiiseyn fî Hulâsati Ahbâri'l- Hâfikayn / Naîma Mustafa Efendi; haz. Mehmet İpşirli.— Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
4 c. ; 24 cm.— (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları;
III. Dizi-Sa. 33, 33\ 33b, 33c).
Bibliyografya ve indeks var.
ISBN 978 -975 - 16 -1974- 7 (tk.)
1. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih. I. E.a. II. E.a.: RavzatüT- Hüseyn fî Hulâsati AhbâriT- Hâfikayn. III. İpşirli, Mehmet. IV. Dizi.
956.1015

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun 4.12.2003 tarih ve 467/22 sayılı Yönetim Kurulu Kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

İML

ISBN 978-975-16-1974-7 (Tk.)
ISBN 978-975-16-1975-4

Raportör: Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

loo\
MA

Sarıyıldız Basımevi tarafından basılmıştır.
Gersan Sanayi Sitesi 654. Sokak No: 66 Ergazi
Tel: (0.312) 256 60 02- Fax: 257 46 59 -Batıkent/ANKARA

W"	....ç?
	▮ …… C3
	-11- 2008
%>\	
\İK"""	....7^

^Sjg/uUÇV

Sevgili Anacığıma

İçindekiler

Önsöz IX
Giriş XIII
Na'îmâ Mustafa Efendi XIII
Tarih-i Na'îmâ XVI
Bibliyografya XXXIII
Metin Fihristi XXXVII
Tarih-i Na' imâ Metni 1-1929
I. Cilt 1-326
II. Cilt 327-644
III. Cilt 645-948
IV. Cilt 949-1254
V. Cilt 1255-1554
VI. Cilt 1555-1856
Ek I: Feyzullah Efendi Vakᶜası 1857-1892
Ek II: İbrahim Müteferrika'nın Mukaddimesi 1893-1907
Ekili: 982-1000/1574-1592 yılları 1909-1929
Lügatçe 1931-1964
Dizin 1965-2247

S

Önsöz

Arşiv belgeleri ve vekayi‘nâmeler Osmanlı tarihinin başlıca iki temel kaynağını teşkil etmektedir. Bu kaynakların bilimsel usullerle esas metinlerinin hazırlanıp ilim aleminin istifadesine sunulmasından sonra ancak sıhhatli araştırmalar yapılıp Osmanlı siyasî ve idâri tarihinin temel konulan üzerifie kapsamlı telifler ortaya konulabilir.

Bu çalışmada Osmanlı vekayi‘nameleri arasında önemli bir yere sahip olan Na‘îma Mustafa Efendi’nin (ö. 1716) kısaca *Târih-i Na'îmâ’* asıl olarak ta *Ravzatü ’l-Hiiseyn fi hulâsati ahbâri ’l-hafikayn* adıyla bilinen tarihinin sıhhatli bir metni verilmeye çalışılmıştır.

1000-1070/1592-1660 yılları olaylarını kapsayan *Târih-i Na'îmâ* yazıldığı tarihten itibaren büyük ilgi uyandırmış, İslam dünyasının ilk matbaası olan Müteferrika matbaasında tab edilme imkanı bulan ilk on yedi eserden birisi olmuştur. İlk baskısı daha müellifinin ölümünden yirmi yıl geçmeden yapılan bu eser, Osmanlı döneminde toplam dört kere yayınlanmış yegane Osmanlı tarihidir.

Tarih-i Na'îmâ Murad IU’den Mehmed IV’e kadar sekiz Osmanlı padişahının dönemini içine almaktadır. Bu dönem Osmanlı siyasi ve idari tarihinde en büyük çalkantı ve sarsıntıların yaşandığı, müesseselerin bozulduğu, ilmiye, seyfiye ve kalemiye ricalinin yıpratıcı bir şekilde siyasî olay ve tertiblerin içerisinde yer aldığı çok sancılı bir dönemdir. Nitekim OsmanlI ıslahat risalelerinin en çok yazıldığı dönem de bu devirdir. Na'îmâ olayların görgü şahidi olmamakla birlikte, Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından tertib, telif ve tebyiz edilmek üzere kendisine verilen ve h.1065 yılına kadar gelen Şarihulmenarzâde’nin tarih müsveddelerini başka tarihlerle karşılaştırarak Maanoğlu Hüseyin Bey gibi bazı şifahi kaynaklardan olayların aslını bizzat dinleme fırsatı elde ederek bu dönemi çok canlı ve etkili bir şekilde telif etmiştir. Sarayda cereyan eden Genç Osman Vak'ası, Kösem Sultan faciasını anlatırken sanki olayları sarayın bir pençe-

Giriş*

Na‘îmâ Mustafa Efendi: *Tarih-i Na ‘îmâ* olarak bilinen, asıl adı *Ravzatü’l-Hüseyin fi Hulâsati Ahbâri’l-Hcıfikayn* olan meşhur Osmanlı Vekayinamesinin müellifi Mustafa Na‘îm, Haleb’de bir Yeniçeri ailesine mensup olup doğum tarihi kesin olarak bilinmemekte ancak çeşitli karinelerden 1655’de doğduğu anlaşılmaktadır. Babası Mehmed Ağa Haleb’te Yeniçeri serdandır ve bölgesinde nufiız sahibi ve varlıklı bir kimsedir. Büyük babası Küçük Ali Ağa da Haleb’te tanınmış bir Yeniçeri yetkilisi idi'. Na‘îmâ’nın buradaki tahsilinin safhaları ve seviyesi belli olmamakla birlikte ileri gelen bir ailenin çoğuğu olarak iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır.

1680’H yıllarda Haleb’den o sırada büyük sıkıntıların yaşandığı İstanbul’a gelmiştir. O dönemde Viyana yenilgisi Osmanlı devlet ve toplumunda çok büyük sarsıntılar doğurmuştu. Ancak ailesinin durumu sayesinde Na‘îma İstanbul’da hâmî bulabilmiş ve Saray-ı Atik Baltacıları zümresine dahil olma imkanını elde etmişti. [1] [2]

Girişte dipnotlarda *Na 'îmâ Tarihi'ne* yapılan atıflardaki sayfa numaralan çerçeveli baskının köşeli parantez içinde verilen sayfa numaralarıdır. Sayfa bağlandıktan sonra maalesef değiştirme imkanı olmadı. Mİ.

[2] “...Peder-i merhum Haleb Serdarı Mehmed Ağa nakl ederdi: Assâf vak'asında ben İbrahim Paşa alayı içinde bile idim. Paşalıdan ancak yirmi otuz kimse telef olup pesmândelerden kırk elli adam soyuldu. Lâkin şehirliden seyre çıkanlann ekseri soyulup çoğu mecruh olmuş idi. Sonra taraf-ı devletten Assâfa istimâlet nâme ile rûy-ı lutf gösterilip !i-maslahatin müdârâ olunmuş idi. Sonra Kethüdâ Bey, Bektaş Ağa Assâfa sâhib çıkıp kapı kethüdâlık edip mukarrer fermanı ihsân olundukta “Ceddimiz merhum Küçük Ali Ağa Haleb a‘yânından kâr-güzâr bir adamdır’- deyü mukarrer emrini Assâf Bey'e anınla göndermişler ve hüsn-i tedbir ile dâ’ire-i i tâ‘ata getirmesi husûsunu sipâriş etmişler. Ol vakit peder dahi ma‘an gitmiş,...” *Tarih-i Na'îmâ,* IV, 1019.

Bir taraftan intisap ettiği saray derslerini alırken Bayezit Camii derslerine de devam etmiş[3] [4] 1686'da Divan-ı Humayun kâtibleri arasına dahil olmuştur[2]. Bu görevi sırasında edebiyata, ilm-i nücuma ve özellikle tarihe ilgisi ve merakı devam etmiştir. Ailesi tarafından verilmiş olan "Na'îm" ismi, Divan kâtiblerine mahlas verilmesi geleneğine uygun olarak muhtemelen bu sırada "Na'îmâ" olmuştur.

Devamlı olarak saray mutihinde bulunan Na'îmâ önce kendisi gibi Baltacılar ocağından yetişme Kalaylıkoz Ahmed Paşa'ya intisap edip onun divan kâtibi oldu. Daha sonra, muhtemelen Rami Efendi'nin tavassutu ile, ilim ve sanat erbabını daima destekleyen Amcazâde Hüseyin Paşa'nın himayesine girip büyük desteğini gördü.

Hüseyin Paşa'nın görevden aynimsi ve vefatından sonra Sadrazam Damad Haşan Paşa da tarihe merakı olan bir zat idi. Naima'dan tarihine devam ederek kendi zamanına kadar getirmesini istedi.

Na'îmâ'nın ilk vekayinüvis olduğuna[5] dair yaygın kanaat, Halefi Raşid'in verdiği bilgilerle de güçlenmektedir. Tashih ve temize çekilmesi için görevlendirildiği Şârihülmenarzâde Ahmed Efendi müsveddelerini tamamlayıcı mahiyette bir kaç cüz yazıp takdim ettiğinde kendisine Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından, bir kese akçe atıyye ile İstanbul gümrüğü mukataasından 120 akça maaş tahsis olunmuş ve beratının Edirne'den İstanbul'a gönderildiği bildirilmişti[1]. Vekavinüvisliğe yaklaşık 1702'de tayin edildiği anlaşılmaktadır[6] [7]

Na'îmâ'nın belirli aralıklarla üç defa Anadolu muhasebeciliğine tayin edildiği bilinmektedir[8]. Birincisi, Damad İbrahim Efendi (Paşa)' yadımıyle Nisan 1704'de Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nm sadaretinde gerçekleşmiş[9], ancak 1706'da sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa, nücum ilmine düşkün olan Na'îmâ'nın zayiçelerinden kuşkulanarak kendisini Anadolu Muhasebeciliğinden azlederek kalebend olmak üzere Hanya'ya sürgün etmişti[10]. Na'îmâ yol üzerinde Boğazhisar'da gizlenerek sürgün yerine gitmemesi üzerine ikinci bir emirle Hanya'ya gönderilmişti[11] [12] [13]. Na'îmâ, orada altı ay kadar kaldı. Bu sırada İstanbul'da çok sıkıntılı günler geçiren zevcesi Hâce Havva Hanım durumunu anlatan bir arzuhali Divan-ı Humayun'a sunmuş, Çorlulu, Na'îmâ'yı Hanya'da ikametten affetmiş, ancak İstanbul'a gelmesine înüsâade etmeyerek Bursa'da oturmasına izin vermiştir. Bir yıl kadar burada kaldıktan sonra İstanbul'a gelmesine ruhsat verildi".

Damad Ali Ağa (Paşa) desteği ile Ocak 1712'de ikinci defa Anadolu muhasebeciliği görevine

---

‘ Salim, s. 681; *Ayîne-i Zürefâ,* 43; Atâ, III, 36

[4] İbtidâ-i mevâcib-i Mustafa Na'îmâ kâtib-i Divan ki, be-cemâ'at-i kâtib-i Divan-ı Hümayun ilhak şüden fermude. Ez-ân sebeb ki arzuhal dâde ve inayet ricâ kerde... Ber-mûceb-i ruûs-ı hümayun. El-vâki' fî selh-i RA 1097 (24 Şubat 1686). Erhan Afyoncu, Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I, *TTK Belgeler,* sayı 24, s. 77-155 ve 89 Belge; Na'îmâ: s. 84-85. Doğrudan arşiv kayıtlarına dayanan bu makalede Afyoncu, tarihleriyle birlikte Na'îmâ'nm tayin edildiği on değişik görevle ilgili tevcih kayıtlarını vermektedir.

[5] *Vürud-ı atiyye-i vazife be-Na'îmâ Efendi: Vekayi'nüvis-i Devlet-i Aliyye olan Na'îmâ Efendi, tertib ü inşa eyledüğü târihden birkaç cüzleri, tarafından bir âdemiyle taraf-ı devlete irsâl eyledikde, bâ'is-i izdiyâd-ı şevk olmağ için Sadr-ı âlî Hüseyin Paşa tarafından ceyb-i ümmîdin bir kîse akçe irsâliyle pür edip ve pâre üçere olmak üzere İstanbul Gümrüğü mukataası malından yevmî yüzyirmi akçe vazife inayet ü ihsân ve beratı âdemîsi ile irsal ve ba'de'l-yevm hidmet-i merkumede hasr-ı evkat eylemek üzere ferman olundu, fî minhü. *(Zübde-i Vekayiat,* Haz., Abdülkadir Özcan, 731).

* "Vurud-ı atıyye ve vazife be- Na'îmâ Efendi : Vekayi'-i Devlet-i Aliyye tahririne me'mur olan Na'îmâ Efendi tertîb ettiği tarihten bir kaç eczayı mahsus kendi adamlarından birisi ile taraf-ı Devlete irsâl ettikte " .

Raşid, *Tarih,* II, 533; V, 451;

[7] B.Kütükoğlu, "Vekayinüvis", *İA,* 13, 272.

[8] Afyoncu, *agm.,:* s. 84.

* Sadareti 28.CA. - 27.Ş 1116/28 Eylül - 25 Aralık 1704 arası, Danişmend, *Kronoloji,* V, s. 51

[10] Hanya Valisi Kalaylıkoz Ahmed Paşa ile Hanya kadısına gönderilmiş olan hükümde " Sâbıka Anadolu Muhasebecisi Na'îmâ kendi halinde olmayıp nefy ve tagrib olunması iktizâ etmekle tayin olunan çavuş mübâşeretiyle Hanya'ya vardıkta kalebend eyleyip madam ki ferman-ı hümayun sadır olmadıkça ıtlak olunmaması..", *Mühimme Defteri,* nr. 115, s. 24; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* IV/2, s. 595.

[11] "Sâbıka Anadolu Muhasebecisi olan Na'îmâ ile Hamevî Ali kendi hallerinde olmamalariyle bundan akdem emr-i şerifimle mezkur Na'îmâ Hanya'ya ve mezkur Ali Kıbrıs'a nefyolunmuşlar iken memur olduklan mahalle gitmeyip Boğaz-hisarı'nda kaldıkları ihbar olunmakla imdi siz ki dizdarlarsız, emr,i şerifim vusuûlünde yanlarına mü- bâşir tayin olunan iki nefer çavuşları boğaz-hisar kalelerinin birinde kalebend edip merkumları bu taraftan tayin olunan çavuşlara teslim ve bir saat mukaddem memur oldukları mahalle yollayıp...", Rebiülevvel 1118/Temmuz 1706, *Mühimme Defteri,* 115, s. 60.

" Ahmet Refik, *Naimâ,* İstanbul Kanaat Kütübhanesi, 1932, s. 9-10.

[13] Afyoncu, *agm.,* s. 84, nr. 4

tayin edilmiş, 1713'te Defter eminliğine getirilinceye kadar kalmıştır[13]. Na'îmâ, Aralık 1713-Aralık 1714 tarihlerinde Başmuhasebede bulunmuş, Mart 1715 'te Silahdar kitabetine; Damad Ali

Paşa'nın ordusuyle Mora'da bulunduğu sırada Mayıs 1715'te üçüncü kez Anadolu muhasebeciliğine tayin edilmiş, Ekim 1715'te Paşa'nın İstanbul'a dönüşüne kadar bu görevde kalmış[14], bu tarihte defter emanetine vekâleten getirilip, bu görevde iken kısa bir süre sonra Balyabatra'da vefat etmiştir. Na'îmâ Efendi'nin burada bulunan kafesi destarlı mezar taşında "başmuha- sebe mansıbından mâzulen Mora mübâyaacısı iken vefat" ettiği kaydının bulunduğu söylenir[15].

Zaman zaman görevden ayrılarak müdüriyet yaşasa da Na'îmâ'nın, Rami Mehmed Efendi, Amcazâde Hüseyin Paşa, Damad İbrahim Efendi (Paşa)' Kalaylıkoz Ahmed Paşa, Sadrazam Damad Haşan Paşa gibi devlet ricali tarafından himaye edilmesi kendisi için bulunmaz bir imkan olmuş, Na'îmâ'da bu imkanı değerlendirmiştir.

Tarihi tam belirlenemeyen ancak Na'îmâ'nın ölümünden sonraya ait olduğu anlaşılan bir belgede'[16] sağlığında evinde büyük bir yangın çıktığı, mahzeniyle beraber evinin yandığı, bütün kitaplarının yok olduğu belirtilmektedir[17] [18] [19]. Şârihülmenarzâde'nin müsveddeleri de bu sırada yanmış olabilir.

Târih-i Na'îmâ *(Ravzatü'l-Hüseyin fi Hulâsati Ahbâri'l-Hafikayn)'*[1]*:* Çok bilinen ve meşhur olan bu eser olup, Osmanlı döneminde üçü tam olmak üzere dört defa İstanbul'da tab'ı yapılan tek Osmanlı vekayi- namesidir'[6]. Mısır'da bazı mekteblerde örnek metin olarak okutulmuş; Ebüzziya Tevfik, Cevdet Paşa'dan bahsederken *Na'îmâ Tarihi* dışında en çok tanınmış ve okunan tarihçi olarak belirtmiş[20]; Fuad Köprülü, Na'îmâ'yı

[14] Raşid, *Tarih,* IV, 157,159; Thomas, 49

[15] Âhmed Refik, *Naima,* s. 12, not 1.

BOA, Cevdet -Maarif, nr. 4821: Na'îmâ'nın ölümünden sonra kalan bazı kitablarınm satışı hk.

Fahri Ç. Derin, "Müverrih Na'îmâ Hakkında Bir Arşivi Belgesi", GDAAD, sy: 2-3, 1974, s. 114-118.

[6] Fahri Ç. Derin, "Müverrih Na'îmâ Hakkında Bir Arşiv Belgesi", *GDAAD,* sy: 2-3, 1974, s. 114-118.

Bu anlamlı başlık "Hüseyin'in bahçesinde doğu ve batı haberlerinin hulasalarının toplanması" şeklinde ifade edilebilir. İlki Müteferrika tarafından 1147/1734'de; İkincisi eksik olup 1259/1843'de; üçüncüsü çerçeveli altı cilt olup 1280/1863'de; dördüncüsü 1283/1866 tarihinde altı cilt halinde tabedilmiştir.

Numune-i Edebiyat-ı Osmaniyye, İstanbul 1296, 189; L. Thomas, L. Thomas, *A Study of Naima,* Ed. Norman Itzkowitz, Nevv York 1972, s.2.

birinci derecede tasvir gücüne sahip, tarihî şahsiyetlerin çok canlı tahlillerini yapan bir tarihçi olarak tanıtmaktadır[21]. Türk Edebiyatı Tarihine dair eserlerde *Na'îmâ Tarihi*'ne etraflı yer verilmiş eserdeki tasvir, hikâye ve telif gücü ittifakla övülmüş, bu sayede her devirde beğenilerek okunduğu ifade edilmiştir.[22].

Na'îmâ, Şârihülmenar lakabiyle meşhur Kadı Mehmed Efendi'nin[23] [24] oğlu müderris Ahmed Efendi'nin[20] yazmış olduğu tarih müsveddelerini esas alıp, başka kaynakları da kullanarak ve ilâveler yaparak tarihini hazırlamıştır[25]. Daha genç yaşında iken tarihe karşı derin bir merak sahibi olduğu bilinen Na'îmâ, Şârihülmenarzâde'nirT günümüze intikal etmeyen hilkatten 1065/1655'e kadar gelen tarihinin müsveddelerini kullanmıştır. Na'îmâ, Ahmed Efendi'nin Sultan Ahmed devrinden Köprülü Mehmed Paşa'ya kadar olan dönemi geniş bir şekilde yazdığını, daha evvelki devirleri ise Haşan Beyzade tarihinden aldığını belirtmiştir[26] [27]. —

Mevcut nüshalardan edinilen intihaya göre Na'îmâ, önce eserine 982/1574 yani III.Murad'ın saltanatından başlayıp Şârihülmenarzâde kayıtlarının bittiği 1065 tarihine kadar getirmiştir. *Tarih-i*

---

[21] *Eli,* IV, 952'den naklen Thomas, 2, not 10
Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul 1976, 694-96; V. Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ankara 1964, s. 564.
Kısa biyografisi için bk. *Vekâyi'u'l-fuzalâ,* I, (Haz. Abdülkadir Özcan), s. 103 (Burada ismi Abdülhalim olarak veriliyor.

[24] *Menar* şârihi ulemadan Mehmed Efendi (Abdülhalim Ef.)'nin oğlu olup babasından ve dönemin bilginlerinden ilim tahsil edip Muid Ahmed Efendi'den mtilâzim olmuştur. Çeşitli görevlerden sonra Sahn pâyesiyle Davud Paşa Medresesi müderrisi iken 1067/1657'de vefat edip, müderrisi olduğu külliyenin haziresine defnedilmiştir. Tarih ilminde yetkili bir alim idi. Hilkatten 1065/1655'e kadar gelen dünya tarihi ve Osmanlı tarihi yazmıştır. Bugün mevcut olmayan tarihinin müsveddeleri Amcazade Hüseyin Paşa tarafından Na'îmâ'ya verilmiş ve *Tarih-i Na'îmâ'*nın esasını oluşturmuştur. *Osmanlı Müellifleri* 'nde, *Silsile-i Ulema* adlı başka bir eserinden bahsetmektedir. Üç lisanda şiir ve inşaya muktedir, bilhassa Arabça nazımda kudretli, cifr ve nucum ilmine vâkıf, tarihe âşinâ bir müverrih idi (*Vekayi'u'l-fudalâ,* haz. Abdülkadir Özcan, I, 246-47; *Osmanlı Müellifleri,* III/13-14).

[25] "... Merhum müverrih ŞârihuT-menarzade tarihini müsveddeden tebyîze me'mur olup bin tarihinden bu seneye gelince tebyîz ve bu sıyâk üzre fakiraâne böylece tertîb edip Ha§san Beyzade ve *Fezleke* ve Peçevî (Peçuyî) ve gayri tarihlerden zafer bulduğum fevha'id dahi zamm u ilhak olunup sa'y-i âcizâne ile bu kadarca suret verildi. Kusuru dahi var ise inde'l-urefâ ma'zur buyurula.

Bundan sonra 1066 senesinden ilâ vaktinâ hâzâ hudûs eden vekayi' ve umûr dahi zabt ve tahrir olunup başkaca bir cild olmak musammem-i hâtır olmakla tefahhus ile zafer bulduğumuz ba'zı defatir ve ba'zı seferleri ve vâkTaları beyan eder cüzler ve târih-i beççeler hıfz olunmuştur...", *Tarih-i Na'îmâ,* Bayezid, Umuî ktb. nr. 4910'un hatime sayfası; ayrıca bk. Aktepe, *agm,* s. 40.
Ahmed Efendi'nin (ö. 1057/1647) *Menar* şârihlerinden olan babasının mesleğine suluk ederek, medrese tahsilini tamamladıktan sonra bazı müderrisliklerde, özellikle Musıla-i Sahn derecesindeki Beşiktaş, müteakiben Davud Paşa medreselerinde hocalık etmiş, üç dilde şiir ve nesir yazılar yazabilen, bilhassa Arabça nazımda kuvvetli, cifr ve nucum ilmine vakıf, aynı zamanda iyi bir tarihçi idi. (Şeyhî, VF, s. 294; Türkçe bir tarih kıtası için bk. Na'îmâ, IV, 157).

Devrinin mühim şehsiyetlerini ve onların faaliyetlerini takip eden, bilhassa mensuplarından olduğu Şeyhülislam Bahaî Efendi'nin meclislerinden ayrılmayan Ahmed Efendi bir çok vak'anın iç yüzünü öğrenmiş ve bunlarla ilgili notlar almaktan geri durmamış idi.

Ahmed Efendi Sultan İbrahim'in hal* ve hapsi gibi vakalara dair tafsilatı bunları bizzat gören Bahaî Efendi'den dinlemiş, meslek icabı olarak daha ziyade ilmiye ricali ile yakın temasta olduğundan birçok olayı onlardan naklen aktarmıştır. Şeyhülislam Bahaî. Reisülulema Zeynelabidin, İmam-ı Sultanî Şamî Yusuf, Şeyhî , Şirvanîzade Müderris Ahmed, Kazasker İsmeti, Cinci Hoca ve Hüsam-zade Abdurrahman Efendiler'den nakiller yapmıştır(bk. Na'îmâ, Tarih, III, 186, 323 vd, IV, 34 - V, 55, 23"- 318, 563).
Şârihülmenar-zâde tarafından "...târihe müte'allık bir mecmû'a-i garibe ve müverrih hattıyla bir müsvedde-i a'cîbe huzûr-ı âlîlerine ihdâ olunmuş ki ulemâdan biri bir târih-i cedîd tertibine mübâşeret edip Sultan Ahmed-i mağfur vaktinden Köprülü Mehmed Paşa merhum müddetine gelince Memâlik-i Mahrûsa ve Devlet-i Aliyye'nin vekayi' ü havâdi- sini mufassalan yazıp kendi zamanından akdem olan ahvâl-i âlemi Hoca merhum ve Haşan Bey-zâde târihinden ahz ve zamm etmek üzere alâ-tarikiT-intihâb tahrir edip, henüz tertibi mukarrer ve beyâza çıkması müyesser olmazdan evvel sâhibi vefat edip sinîn-i çendînden beru ol müsvedde piç â piç tâk-ı nisyâna düşüp....

Na'îma'nın Top- kapı Sarayı Revan kütüphanesinde 1169 numarada kayıtlı nüshası[28] bu şekildedir[29] [30] [31]. Daha sonraki telif ve tertibde ise 1000/1591' yılı olayları ile başlayıp 1065 yılına kadar gelen kısım birinci cilt olarak düzenlenmiştir ".

Bu nüshanın hâtime ve arzuhal kısmından anlaşıldığına göre, Na'îmâ eserinin birinci cildi dediği bu metinden sonra, olayları 1115/1703 senesine kadar getirmek üzere çalışmaya başlayarak, beş senelik bir devreyi tamamlamış, ancak bu sefer 982/1574'den itibaren on sekiz senelik olayları çIRarıp[32], 1000/1592'den başlayarak 1070/1660'da kesilen veni bir tarih telifi yapılmıştır. Daha sonra yapılan yayınlarda bu telif esas alınmıştır.

Na'îmâ, Amcazâde'ye ithaf ettiği[3'] birinci cildin baş tarafında olayların ayrıntısına girişmeden önce, Karlofca muahedesini koymuş, Damad Haşan Paşa'ya ithafen hazırlayacağı ikinci cildin başına da, Feyzullah Efendi vak'asım ilave edip bu suretle Amcazâde'ye olduğu gibi Haşan Paşa'ya da teşekkür etmek istemiştir[33].

İkinci cild hakkındaki düşüncesini yerine getiremeyen Na'îmâ, bu cilde ait olması gereken 1065-1070/1654-1060 arası olaylarını ilk metnin sonuna eklemeğe mecbur olunca, hazırladığı Feyzullah Efendi vak'ası da ayrı bir risale halinde kalmış ve bu risale İbrahim Müteferrika'nın eline geçerek ilk ve sonraki baskılarda tarihin sonuna ilave edilmiştir.

Na'îma'nın 1070/1660'den sonraki senelere ait olarak, bir takım müsveddeler hazırladığı ve bunların Şehrîzâde Said Efendi'ye geçtiği belirtilmektedir[33].

Kaynakları: Na'îmâ, Şârihülmenarzâde müsveddelerinin bitiş tarihi olan 1065'ten sonraki seneler için, bilhassa Karaçelebizâde Abdülaziz, Vecihî ve Abdi Paşa tarihleri ile İsazâde Abdullah Efendi'yi mehaz gösterir. Haşan Beyzâde, Âlî gibi Şârihülmenarzâde'nin de istifade ettiği muhakkak olan eserler dışında Na'îmâ'nm başlıca kaynakları Kâtib Çelebi[34],

Haşan Beyzâde[34']

---

sâhib-devlet hazretleri ... bu kullarını me'mur ve bu hizmet-i celîleye istihdâm ile memnun u mesrur buyurdular. Bu hakir dâ'îleri dahi ber-mûceb-i ferman-ı hazret tahririne teşmîr-i sâ'id-i himmet edip ba'zı mevzTına iktizâ eden mütemmimâtı tevârih-i mu'tebereden ahz u ilhâk ile tekmil ve asrımıza gelince kemâ-yenbagl zabt ve tertib olunmayan mücedded vâki'âtı vüs'im.mertebe cem' ve âhirine zamm u tezyîle sarf-ı dikkat eyledim.

Vekâyi'-i külliyyeyi hâvi tevârih-i sâ'ireden muğnî bir tuhfe-i beliğ olmasına sa'y-i bî- dirîg kılınıp nâm-ı kerâmîleriyle şöhret-şi'âr olmak için bu nüsha-i nâmdâra *Ravzatü'l- Hüseyn jl Umdeti Ahbâri 'l-Hafikayn* tesmiyesi sezâvâr görüldü. Hak subhânehû ve ta'âlâ suhûlet ile itmâmını müyesser ve sâye-i inâyetlerinde râhat ile tahrir ve ihtitâmını mukadder eyleye" Ek-III, TSMK, Revan nr. 1169, vr. 21b-22a.

Bursalı Mehmed Tahir, Revan kütüphanesindeki nüshanın müellif hattı olduğunu belirtmektedir. Bunun Revan 1169 nolu nüsha olması gerekir. Ancak bu konuda herhangi bir delil ileri sürmemektedir.

bk. M. Aktepe, *Naîmâ Tarihi'*nin yazma nüshaları hakkında, *Tarih Dergisi,* 1/1, (1949), s. 51 v. dv.

[Ji] Ammâ ba'd bu dâ'î-i fakir Mustafa Na'îm-i hakir Devlet-i ebed peyvend-i Osmânî tevârihin müte'addid müsveddelerden beyaza çekip nice fevâ'id-i celîle ilhâkıyla tertib ve tekmil edip dokuz yüz seksen iki târihinden bin altmış senesine dek olan vekâyiT câmi' miidevven [3] bir nüsha-i latife tahrîr olunmuş idi. Ve sene-i mezbureden bu vakte gelince olan vekâyi[1] ü havâdisi eğerçi erbâb-ı ma'ârifden ba'zıları ıttılâ[1] ve dânişleri mertebe ceste ceste yazmışlar lâkin târihden matlûb olan dekâyık-ı nâfı'a ve netâyic-i müfîdeyi mutazammın bir müretteb târih cem[1] ve te'lîf olunmamıştır. (Na'îmâ, *Feyzullah Efendi Vak 'ası,* s. 2).

[J°] TSMK Revan 1169 nüshasında sekiz varak olan bu kısım EK-3 olarak altıncı cildin sonuna eklendi.

[32] Vekâyi'-i külliyyeyi hâvi tevârih-i sâ'ireden muğnî bir tuhfe-i beliğ olmasına sa'y-i bî- dirig kılınıp nâm-ı kerâmîleriyle şöhret-şi'âr olmak için bu nüsha-i nâmdâra *Ravzatü'l- Hüseyn fi Umdeti Ahbâri'l-Hafikayn* tesmiyesi sezâvâr görüldü. Hak subhânehû ve ta'âlâ suhûlet ile itmâmını müyesser ve sâye-i inâyetlerinde râhat ile tahrîr ve ihtitâmını mukadder eyleye. Naima, TSMK, Revan, 1169.

[33] Devletlü inâyetlü sadr-ı âlî-kadr Haşan Paşa hazretleri târih-i sâbıkı mutâla'a buyurup fevâ'id-i latîfesinden tab'-ı müdebbirâneleri mahzûz olmakla musammem olan cild-i ahirin dahi sûret-pezîr olmasına himmet-i aliyyeleri ta'alluk edip bu abd-i âcize ısdâr-ı ferman buyurmalarıyla mütevekkilen ala'llâhı te'âlâ tertib ve tahrîrine şürû' olunmuştur. Hak celle ve alâ mevâni[1] ve avâyıktan hıfz edip safha-i z amirde câygîr olan siyak-ı garîb ve üslûb-ı dil-fîrîb üzre tekmil ve tahrîrini teysîr eyleye âmîn yâ mu'în.

Mukaddime: Sâbıkü'z-zikr Feyzullah Efendi vak'ası ki, misli nâ-dîde husûsan bu Dev- let-i Aliyye'de nazîrinin vukû'u nâ-şinîde bir kazıyye-i karîbedir, gereği gibi tafsîl-i ahvâli ve mebde-i zuhûrundan izmihlâline varınca olan hikâyât-ı garâbet iştimâli bin yüz on

beş senesi vekâyiM esnâsında mufassal u meşrûh zikr olunsa gerektir. Lâkin kerâmetlü şevketlü padişahımız *-e'azzallâhu ensâralû-* hazretlerinin mahz-ı keramet olan ba'zı hâ- letlerini ve bu fıtne-i azîme esnâsında tavr-ı şâmih ve cebel-i râsih gibi tesebbüt ve gayret ve şecâ'atlerini takrir ü beyân için ve düstûr-ı Felâtûn şu'ûr Haşan Paşa-yı gayyûr hazretlerinden zuhura gelen ârâ-i sâ'ibe ve efkâr-ı sâkibe ve dîn ü devlete nâfi' muhayyir-i ukül müşâhede olunan tedbirât-ı gâmiza ve tasamıfât-ı arnikalarından bir şemmesini tahrir ve ıyân etmek için vak'a-i mezkureden bir makâle-i cüz'iyye ve ol hikâye-i tavîleden

Peçuylu İbrahim '',

Topçular Kâtibi'[7] Vecihî[35 36 37 38],

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi,[39]

Tevkiî Abdi Paşa[40]

İsazâde[41],

Mehmet b. Mehmed'in *Niihbetü't-tevarih* T[42 43].

Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmanf,*

Tuğı Tarihi[44],

Cevrî[45]

Cenâbî[46],..

Kazasker İsmeti Efendi'[47]nin telif ettiği *Tevarih-i Devlet-i Aliyye'*nin bulunmuş olması da mümkündür] zikretmek mümkündür.

Ancak Kâtib Çelebi *Fezleke'*sinin Na'îmâ'nın kaynaklan arasında özel bir yeri vardır. *Na 'imâ Tarihînin Fezleke* ile basit bir mukayasesi bile

---

hisse-i kalîle bu dîbâcede dere olunmak ma'kül görüldü. Tâ ki ünvân-ı kitab medâ'ih-i padişah-ı İslâm ve evsâf-ı vezîr-i âlî-makâm ile müzeyyen olup zımnen ashâb-ı ülü'l- elbâba nâzikâne nush u iber ve ukelâ-i rûşen re'ye isrâr-ı hafîyyeden nice yâdigâr-ı ımTteber ithâf olunmuş ola. Vallahü'l-muvaffık. (Na'îmâ, *Feyzullah efendi Vak'ası,* s. 3-4).

Ata, *Tarih,* III, 38 ve oradan naklen Bursalı Tahir, *Osmanh Müellifleri*, III, 152; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* IV/2, s. 595.

Naima' Katib Çelebi veya *Fezlekeyi* ismen zikrettiği sayfalar için bk. *Naima, Tarih,* I, 219, 238, 366, 398, 414, 428; II, 160, 174, 229, 321, 347, 399, 445; III, 6, 17, 25, 39, 48, 71, 86, 96, 153, 238, 333, 365, 399; IV, 24, 33, 54, 60, 93, 173, 193, 297, 347, 365, 402, 403, 410, 417, 421,423; V, 18, 25, 31, 181, 279, 306, 308, ayrıca bk dizin.

L.Thomas *(A Study of Naima,* s. 133-34) tam olmamakla birlikte Na'îmâ'nın Fez- leke'den iktibasta bulunduğu 67 bahsin sayfa numaralarım bir liste halinde vermektedir. Nezihi Aykut, *(Haşan Bey-zâde Tarihi,* I, s. CDXXVI - CDLXVII,) Naima'nın Hasanbeyzâde Tarihi'nden istifadesini, istifade tarzı, kullandığı nüsha, aynen muhtevayı aktarması, muhtevayı mealen aktarması başlıkları altında örnekler vererek 42 sayfa ha-

ünde konuyu incelemiştir. Naima'nın Haşan Bey-zâde'yi isim olarak zikrettiği sayfalar için bk. Naima, *Tarih,* bk. dizin.

[36] Naima'nın Peçuylu'yu ismen zikrettiği sayfalar için bk. Na'îmâ, Tarih, I, 162-63, 211, 248, 398, 401,405; II, 148, 149, 176, 193, 347, 399; aynca bk., dizin

[37] Topçular Katibi'nin, Naima Tarihi'nde zikredildiği yerler, Tarih, I, 98, 99, 100, 219

[38] Naima'nın Vecîhî'yi ismen zikrettiği yerler için bk., Na'îmâ, *Tarih,* III, 399, 433; IV, 10, 33, 54, 260, 286, 297, 339, 403, 429; VI, 60, 177, 189, 291, 310, 370, 381; ayrıca bk. Dizin.

[39] Naima'nın Kara Çelebizâde, *Ravzalü'l-ebrâr Zeyli'*ni zikrettiği yerler için bk. Na'îmâ, Tarih, III, 333; IV,403, 404;VI, 129, 143, 151, 153, 190, 193, 280, 286, 291, 294, 296, 348, 355, 356, 408; aynca bk. Dizin.

[40] Na'îmâ, Abdi Paşa'yı, *Tarih,* IV, 299, 300, 304; VI, 169, 175, 177, 197, 198, 212, 247, 254, 394; Abdi Paşa, *Vekayiname,* vr. 83a.

[41] İsazade, Na'îmâ, *Tarih,* VI, 291,310, 349, 356'de zikredilmektedir; aynca bk. Dizin.

[42] Mehmed b. Mehmed, Na'îmâ, *Tarih,* VI, 291,364'de zikredilmektedir; aynca bk. Dizin.

[43] Mehmed Halife için bk. Na'îmâ, Tarih, VI, 291'de_ zikredilmekte; aynca bk. Dizin.

[44] Tuğî için bk., Na'îmâ, *Tarih,* II, 207

[43] Cevrî için bk., Naimâ, *Tarih,* IV, 328; Cevrî Çelebi, VI, 356

[46] Cenâbî için bk., Na'îmâ, *Tarih,* II, 186.

[47] İsmeti Mehmed Efendi, Birgili-zâde. Rumeli kazaskeri ve tarihçi, bk. indeks

Na‘îmâ'nın bu eserden birçok bahsi aynen aldığı, ayrıca bazı bahislerde geniş ölçüde nakiller yaptığını isbata kâfidir[48].

Bilhassa İstanbul dışında cereyan eden vakalar hususunda (msl. İran ve Bağdad muharebeleri) *Fezleke,* Na‘îmâ tarihinin esaslı kaynaklanndan biri olmuş[49] [50] Kâtib Çelebi'nin *Dusturülamel*[50] ve *Mizanülhak* gibi eserlerinden de iktibaslar yapmıştır[51] [52].

Na‘îmâ’nm tarihçi olarak en büyük ustalığı bazı olaylarda birkaç OsmanlI vekayinamesini ve olayları anlatış biçimi birlikte değerlendirip, terkit edip kendi telifini ortaya koymasıdır. Bu telif ve tahlil başarısı iki asır kadar sonra ancak Cevdet Paşa’da görülmektedir.

Diğer taraftan *Târih-i SelânikT*[2] ve *Tarih-i Na'îmâ* 1000-1008/1591 - 1600 dönemini müştereken ihtiva ettiği ve Salânikî bu dönemi eserinin üçte ikisini kapsayacak şekilde tafsilatlı verdiği halde Na‘îmâ’nm, *Tarih-i SelânikT*yi görmediği sathî bir mukayeseden anlaşılmaktadır[53].

*İsazâde Tarihi: Na‘îmâ, îsazâde Tarihi'nden bazan belirterek bazan da belirtmeden istifade etmiştir. Ancak her iki tarihte yer alan bazı bahislerin aslında *Tarih-i Gılmanî, Zeyl-i Ravzatü'l-ebrar* ve *Tuhfetü'l-kibar* gibi eserleri müştereken kullandıkları söylenebilir[54].

Na‘îmâ tarihinde başka eserlerden sadece nakiller yapmakla iktifa etmemiş, meselâ, Peçuylu ile Hasanbeyzâde'nin,__ Kâtib Çelebi ile Şarihülmenarzâde'nin, Maanoğlu, Vecihî ve Mehmed Halife'nin rivayetle- rini de karşılaştırmıştır. Na‘îmâ, bu mukayese ve değerlendirmeleri yaptığı yerlerde büyük bir dirayet göstermektedir. Müşahhas fikir yermesi bakımından burada bir iki örnek verilebilir:

“Muhâsara-i Komaran: ...Haşan Bey-zâde ve Âlî ve Topçular Kâtibi Abdülkadir târihlerinde yazmışlar ki Komaran hâkimi bedenden çağırıp “Rumili Beylerbeyisi Haşan Paşa'yı gönderin kakayı verelim” dedikte Vezîria'zam Sinan Paşa redd edip “Sözüne bakmasınlar, toplan ursunlar” deyü tenbîh ettikte ol sâ‘at Yeniçeri, metrisleri bırakıp çıkmakla göçtüler. Bu kelâmı Kâtib Çelebi *Fezleke*'de redd edip “Bu bir hâm ve merdûd sözdür” deyü anda ve mahall-i vak‘ada hazır olmuşlan tekzîb eylediler demiştir....”[55].

“Zikr-i vak‘a-i hâ’ile-i Osmâniyye: Çün bu sâl-i kırân-nahseyn sere- tânı sâli olup padişah hazretlerinin tâli‘-i hümâyunlan delîli daha bir kâtı‘-ı sâtı‘-ı kevkebe mürûr etmiş idi.

Evâ’il-i recebde çep-endâzî-i dehr büT-aceb bi-emri’llâhi te‘âlâ zu- hûra başlayıp padişah-ı âlî-câh Hacc-ı şerif niyeti ile Hicâz tarafına azîmete mübâşeret etmekle cümû‘-ı asker defe sâri olduğu hasebiyle fıtne-i azîmeye dâri olmuş idi. Ol rûz-ı ibret-endûzda nefs-i nefisleri mahbûs ve kibâr-ı a‘yân-ı devlet şimşîr-i hûn-âşâm askerden şehid ve emvâc-i bahr-i şerr ü şûrda nâ-bedîd oldular. Zikr-i keyfiyeti müked- der havâtır bu makûle hikâyede ba‘zı tevârîh-nüvîsler tafsilden tehâşî ettiler. Lâkin mevzû‘-ı fenni ihlâl lâzım gelmemek için Kâtib Celebi merhum bu makamda müstakil te’lîf olunan *Tim Tarihi* ’ni telhis ve gayriden zamîme ile *Fezleke*'de hakk-ı tahrîri îfâ ve bu vak‘a ahbânnı istîfâ etmeğin Haşan Bey-zâde'nin tahrîrini *Fezleke*'den tekmil eyledik[56].

---

[48] L.Thomas *(A Study ofNaima,* s. 133-34) tam olmamakla birlikte Na‘îmâ’nın Fezleke’den iktibasta bulunduğu 67 bahsin sayfa numaralarını bir liste halinde vermektedir.

[44] Na'îmâ, *Tarih,* III, 46 vd.; Fezleke II, 128 vd.

Ol zaman *Fezleke* sâhibi Kâtib Çelebi demekle meşhur Hacı Mustafa Halîfe dahi uke!â-i küttâbdan olmağın meclis-i meşverette dâhi! idi, ana binâ’en *Düstûru ’l-amel fî ıslâhi7- halel* nâm bir risâle yazıp bu maslahat-ı mühimmenin tedârüki ne tarîk ile kabil idiğini beyân etmiştir. Lâkin asrında kelâm-ı hakkı isgâ ve mûcebini icrâya müste'id kâbil-i hitab kimesneye karin olmadığından risâleyi izhâr etmemiş. *Fezleke'* de der ki, sonra Hüsâm- zâde müftî iken ol risâleyi taleb eyledi, yazıp verdim. Huzûr-ı hümâyûna arz etmiş, “Ri- sâlenizi padişahımıza okuyup ve okuttuk” dediler. Lâkin mucibi amele gelmeyeceğin fakir bilip aslâ mukayyed olmadım belki zaman ile padişah âgâh olup anınla amel eyleyip fevâ’idini müşâhede eyleye demiştir. Nefsü’l-emrde risâle-i mezbure ber-muktezâ-i re’y-i sedîd tedâbîr-i nâfı'ayı müştemil bir kitab-ı müfîddir hakîr mutâla'a edip derûnunda münderic olan fevâ’idi iş bu târihin dîbâcesinde bi-tamamihâ dere ve tahrîr etmiştir. Na'îmâ, V, 279.

[51] Na'îmâ, *Tarih,* VI, 218-226

[5‘] Mustafa Selanikî Efendi, *Tarih-i Selanikî*, haz. M. İpşirli, Ankara 1999. (h. 1000-1008 yılları, 258-864 sayfalan arasıdır).

[3] Mustafa Selânikî, *Tarihi'm* hususi ir şekilde kaleme almış, herhangi bir sipariş ve herhangi bir devletluye takdim veya ithaf sözkonusu değildir. Eser, 18. yüzyıl başlarına kadar pek tanınmamış, çoğaltılmamıştır. Muhtemelen bu sebebden dolayı gerek Kâtib Çelebi, gerekse Naima’nın *Tarih-i SelânikVy'ı* görmekleri söylenebilir.

[54] Naîma’nın îsâzâde’den istifade ettiği bahisler için bk. *'İsa-zâde Târihi,* haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 1996, s. XXXIII-XXXVIII.

[55] Narimâ, *Tarih,* I, s.99.

[56] Narimâ, *Tarih,* II, s.207.

"Muhârebe-i Tatar Han bâ-Erdel: ..... Bu Erdel muhârebesi Aziz Efendi'nin ve Vecîhî'nin takriridir. İsa-zâde Efendi ve Mehmed Halîfe târihlerinde bu husûsu bu vecihle takrir ve han-ı Tatar'ın bu seferde bir nâzikâne tedbirin bu siyak üzere tahrîr etmişlerdir ki bundan akdem Erdel banı mürd olup yerine Yedi-kule'de mahbûs olan Rakoçi-oğlu Görgi* nâm pelide Erdel hanlığı ihsân olunup makarr-ı hükümetinde karar-dâde oldukta dimâğı fesâd üzre olmağın zaman-ı habsinde zu- hûra gelen havâdisi ve ihtilâl-i nizâma müte'allik muttali* olduğu ahvâli gürûh-ı kefereye ale't-tafsîl ıyân edip "Âl-i Osmân'ın asker ve hazînesi ahvâlini bilirim ....."[57] [58]

Na'îmâ, İsmeti Efendi'nin böyle bir eser yazmağa başlayarak, hayli ilerlediğini ve *Ebü'l-acib Risalesi*'nin Yavuz Sultan Selim'e intikali bahsini bu tarihten aldığını belirtmektedir *.

Başta Na'îmâ ve Silahtar olmak üzere sonraki tarihçiler Murad IV, İbrahim ve Mehmed IV devirlerini yazarken *Vecihî Tarihi*'ne müracaat ihtiyacı duymuşlardır. Verdiği bilgilerin özellikleri dolayısıyla Na'îmâ, Veci- hî'nin bilgilerini başka eserlerle mukayese ederek almıştır[59].

Na'îmâ, Varvar Ah Paşa'nın idamını Vecihî'den iktibas etmiştir[60]. Vecihî'nin, Na'îmâ ile *Raşid Tarihi* arasındaki bir boşluğu doldurduğuna işaret edilmiş, bunun hicri 1070 ile 1071 arasında üç veya altı ay olduğu belirtilmektedir[61] [62] [63] [64].

Şifahî kaynakları: Na'îmâ'nm bizzat görüşürek bilgi edindiği kimselerin başında Ma'an-oğlu Hüseyin Bey gelir. Enderun'dan yetişerek, bir çok olaya şahid olan ve bir kısmını da sıhhatli bir şekilde öğrenen bu tecrübeli kişi ile, Na'îmâ sık sık buluşuyor İbrahim ve Mehmed IV devirlerini ondan dinliyordu. Na'îmâ, Ma'an oğlu Hüseyin Bey'in sadece şifahî olarak verdiği malumattan istifade etmek ile kalmamış, onun "tarih suretinde" olup ele geçmeyen mecmuasını da görmüştür[67].

Na'îmâ eserinin giriş kısmını İbn Haldun, Âlî ve Kâtib Çelebi gibi müelliflerin muhtelif kitablarından hulasa ve nakil suretiyle hazırlamış olup tarih felsefesi ve sosyolojisi üzerine bir değerlendirmedir. Bu yönüyle İbn Haldun'u Osmanlı Tarihçileri arasında en etkili ve geniş bir şekilde kullanan Na'îmâ olmuştur". Na'îmâ, Şeyh Ebü'n-Necib tarafından, Selahaddin-i Eyyubî zamanında telif edilip bilahare Yavuz Sultan Selim'e intikal eden ve daha sonra Kazasker İsmeti Efendi tarafından çok anıldığı halde bulunamamış bir siyasetnameyi Arabçadan Türkçeye çevirmek istemiş ve bu eseri bir türlü elde edememiştir. Bir nüshasının Hazine-i Amire'de ve bir nüshasının sadrazam nazdinde bulunması gerektiğine inanmıştır. Bu önemli eser daha sonra Abdülhamid I zamanında Türkçeye çevrilen *Nehcü's-sulûk fi siyâseti'l-müluk'*

Nüshaları: Türkiye'de ve yabancı kütüphanelerde bir çok yazma nüshası bulunan *Tarih-i Na 'imâ* 'nın[65] [66] [67] mevcut nüshalarının birçoğu Müteferrika tab'mın yapıldığı 1147/1734 tarihinden sonra istinsah edilmiştir.

Tarih-i Na'îmâ nüshalarının soy kütüğü gruplandırması konusunda merhum Münir Aktepe'nin "Na'îmâ Tarihi'nin Yazma Nüshaları Hakkında" makalesi İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshaların dikkate bir tasnifini yapmıştır".

İstanbul Kütüphaleri Tarih Coğrafya Yazmaları Katalogu (TCYK), s. 200-206; *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Eserler Katalogu* I, s. 259-262 de tavsifi verilen yazma nüshalardan başka Yurt içi ve yurtdı- şında birçok yazma nüshaları bulunmaktadır. Bunları tertibi itibariyle üç kısımda toplamak mümkündür.

Tek cilt halinde tam olup dikkati çeken bazı nüshalar bulunmaktadır[68].

'' Na'îmâ, *Tarih,* VI, s.291.

Na'îmâ, Feyzullah Efendi Vak'ası, s. 52.

[59] Vecihî için bk. Na'îmâ, indeks. 1283, III, 422, 458, ; IV, 35, 57, 409,; VI, 185, 198, 304, 324; Ö.F. Akün, "Vecîhî", *İA,* XIII, 246.

[60] Na'îmâ, IV,239-40, Vecihi, vr. 34a, Fezleke, II, 310; Akün, agm., 247.

[6] Akün, *agm.,* s.246.

Ma'an-zâde merhum Harem-i hasta iken, ekser vekayi'i zabt ve tarih suretinde kendi hattıyle bir mecmu'a yazmıştır ki, bu makule ba'zı tafsîlât andan menkuldür...", Na'îmâ, V, 295.

[65] Z. F. Fındıkoğlu, "Türkiye'de İbn Haldunizm", Fuad Köprülü Armağanı. İstanbul 1953, s. 157 vdv.

[M] Na'îmâ, *Feyzullah Efendi Vak'ası,* s. 53.

[6] *İstanbul Kütüphaneleri tarih Coğrafya Yazmaları Katalogu*, 200-207; F.E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu,* İstanbul 1961,1, s. 259- 262; Babinger, *GOW,* 245 vd,

[68] *Tarih Dergisi,* 1/1 (1949), s. 35-52.

İki cilt halinde tam olan bazı değerli nüshalar bulunmaktadır[69] [70]. Ayrıca çok sayıda birinci veya ikinci cilt halinde eksik nüsha bulunmaktadır. Bunlar için yazma kataloglarına bakılabilir.

Muhtevası: Tarih-i Na'îmâ'da yaklaşık 1400 başlık yer almaktatır.Bu başlıklar Saray ve İstanbul hayatı, Padişahlarla ilgili çeşitli konular, başta Sadrazam, vezirler, Şeyhülislam ve kazaskerler, beylerbeyiler olmak üzere seyfiye, ilmiye ve kalemiye mesleğine mensup devlet erkanının tayin ve azilleri, Yeniçeri ve Sipahiler, askerî ağaların tavır ve tutumları, huzursuzluk ve isyan çıkarmaları, Avusturya-Macaristan ve Şark sefer ve serhatle- rinden gelen haberler, Macaristan, Eflak-Boğdan, Kırım, Kafkaslar, Haremeyn, Yemen gibi bölgelerin ahvali ile alakalı bazı gelişmeler, meşveret meclisleri ve zaman zaman hasbihal değerlendirmeleri başlıca konuları teşkil etmektedir. Naima ilk vak'anüvis olmakla birlikte haleflerinden çok farklı olarak olayların perde akasım, gerçek sebeblerini büyük bir ustalıkla tahlil ve hikaye etmiştir. Bazı başlıklar altında vak'alar uzun uzadıya anlatılırken çok yönlü değerlendirmeler yapılmakta, kişiler ve kurumlar hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Bununla birlikte mevcut başlıklar konularına göre bir tasnife tabi tutulacak olursa eserin muhtevası hakkında daha sıhhatli değerlendirmeler yapmak mümkün olabilir.

İstanbul ve Topkapı Sarayı merkezli olay ve merasimler, Genç Osman ve Kösem Sultan vak'aları, İpşir Paşa olayı, saray halkı, asker ve ulemanın bu olaylarda takındığı tavırlar, sarfettiği sözler çok canlı, bazan da ince bir mizah ve tenkit uslubu içinde hikaye edilmiştir.[71]. Yıllarca devletin önemli kitabet mevkilerinde bulunan ve devletin bir çok mahrem esrarına vakıf olan Na'îmâ'nm devlet teşkilatı ile ilgili ıstılahları, Osmanlı bürokrasisinde kullanılan vesika ve defter türleriyle ilgili

---

benzerlik gösteriyor. Bu mükemmel cilt 1000-1070 arasını kapyasan tam nüsha. İstinsah tarihi yok. Başta on varak başlıklar fihristi.Matbu nüshalar gibi "Muhâberât-ı Şeydi Ahmed Paşa bâ leşker-i Macar" başlığı ile bitiyor. Yer yer der-kenarlar var. Sene başlıkları görülmüyor. Ragıb Paşa Ktp., nr. 996 çok önemli bir nüshadır. 630 varak, Matbu çevçeveli nüshanın sayfaları Ragıb Paşa nüshasının kenarlarına kaydedilmiş. Buradan hareketle acaba neşre bu nüsha mı esas alındı sorusu akla geliyor. İÜK. TY. 2360: 601 varak, 35 satır, mükemmel bir nesih, 1000-1070 tarihleri arasını içermekte, Müstensih: Salih b. Ramazan, el-İstanbulî; istinsah, tarihi: Selh-i Cemaziyelevvel 1140; vr 513 b hâ- time kısmı 1065'de bitiyor. 1066-1070 tarihleri, 518 b-601 b arası; İÜK, TY. 5984, 767 varak, sıradan talik hattıyla yazılmış, kenarlar yaldız çerçeveli, istinsah tarihi yok. Başta on varak kutucuklar halinde içindekiler kısmı bulunuyor.

[70] Bunlardan bazıları: Köprülü, Hafız Ahmed Paşa Ktp., nr. 218-219; 1145/1732'de Naimâ'nın ölümünden on altı yıl sonra istinsah edilmiş tam ve mutena bir nüsha. Üsküdar Selim Ağa Ktp, nr. 772-773. Oldukça düzgün tam bir nüsha. Süleymaniye, Murad Molla 1444-1445, 1000-1070 dönemini kapsayan tam nüsha. Süleymaniye, Reşid Efendi Ktp, nr. 635-636, ince Nesihle yazılmış, çok düzgün bir nüsha.

[71] Basit bir örnek olmak üzere ikinci ciltte, olaylar anlatılırken herhangi bir başlık konulmadan bilmünasebe kısa veya uzun değinilen bazı konular şu şekilde sıralanabilir: Eman s. 21; Ahidname, Leh Kiralına s. 26; Fetva s.37; meşveret s. 34; Mısır divanı s. 54; Padişah vezir münasebeti s. 69; saltanat kurumu, s. 74; Kabe örtüleri s. 87; Kapısı mükemmel vezir s. 90; Enderun s. 100; Divan ve telhisler s. 100; Padişaha rukalar sunma, s. 109; Divanlar olup deavi istimâ olunması s. 109; İkindi divanı s. 116; Kapı-halkı s. 121; tebdil gezme (vezir) s. 124; Veziriazam üç defa katlini telhis edip padişahın kabul etmemesi s. 128; İran elçisine iltifat yok s. 137; Üç dilde ahid-name s. 147; Tedris şartı s. 155; Şeyhülislam Esad Efendi kavliyle amel olunması s. 159; vezirden buyuruldu gelmeksizin...s. 179; Ferdinand'dan Belgırad kadısı Habil Efendi'ye mektub s. 189; İbretli sözler s. 187; İslama gelme s. 189; mürtedd s. 191,197; Tebdil gezme s. 208; fetva s. 211; Arzıhal s. 214; ulema, bi'at s. 217, 218, 220; Meşveret, s. 220; Kayd-ı hayat vezaret s.224; arzıhal 223;mansıb tercihi s. 222: padişahın yalvarması (İbretli) s.226; Dafter satışı s. 232; Leh ve Moskov elçisi s. 243; Fetva- ferman, Hatt-ı Humayun, temessük, telhis, hücced-fetva, imza, s. 246-7; İdari fetvalar s. 254; ulemanın öncülüğü s.255; Hal[1], s.261; menşur s. 269; payali beylerbeyi s. 275; Divanda elçiye kılıç olmaz s. 276; casus s. 277, 316; menşur-i eyalet s. 278,284; Sünnî şi'î deftere s. 287; Şi'î sunnî münasebeti s. 287; Eyâlet divanı s. 301; menşur s. 324; cellat s. 214; Kırım'ın sitatüsü s. 325; Kırım müftüsü ve uleması s. 331; Kantemir s. 332; Kapısı mükemmel s. 343, Lakab : Yahni-kapan s. 354; müsâdere s. 355, İkindi Divanı s. 256; buyruldu s. 365; Padişahlık , Osmanlı görüşü s. 381, İran elçisi s. 380-1; Kanunî topu s. 287, Askerin açlığa tahammülü s. 390; DH katil s. 395, Tarihçi değerlendiriliyor s. 403; Tebdil gezme s. 409; Arz u mahzar , başlık s. 411; Top altına toprak sürmes. 416; Teşhir s. 419; meşveret meclisi s. 419; ihtida s. 421; cellada beş yüz değnek s. 421; tashih-i defltır s. 422; sahte defter s. 441; Padişah -vezir yetkisi s. 441; Dokuz vezir s. 440; Na'îmânın tarihçilik görüşü s. 442; Emirülmühminin s. 444; Zeydilerin bağımsızlık girişimi 444; Yemen ahvali, s. 444.

™ Bu konuda XIII.? Türk Tarih Kongresi'nde vermiş olduğum Naîmâ'da diplomatika Terimlerinin Kullanışı konulu tebliğ münasebetiyle yaptığım tesbite göre diplomatika terimleri aşağıda gösterilen sayılarda kullanılmıştır.

Târih-i Na'îmâ'da Diplomatika Terimleri: Defter, 117; defterler, 35; defter-i, 9; defatir, 2 =163 ; Ruznâme, 8, Rûznâmçe, 7,

Sicili. 24, Ferman, 732, Berat: 34, Hatt-ı Humayun, 340, Nâme™, 378: Hüküm: 26; Ahkam: 91= 117; Mektub: 427; Fetihnâme, 7; Ahidnâme, 51; Buyuruldu, 16; Telhis, 143; Takrir, 68; Arzıhal, 56; Mahzar, 94; Ruk'a, 36; Kağıd, 105; Mektub, 429, mekâtîb, 22 = 451; Varaka, 16; Fetvâ, 192; Hüccet, 64, hucec, 2 = 66; İ'lâm, 250 ; *Ma'rûz; Vakfiye, 4; Temessük, temessükât, 51; Tezkire, 53; tezkireler, 31; tezâkir, 3 = 87, Ka'ime, 1; Mühür, 166; imzâ, 43 Mühür, 166. Tuğrâ, 7 yerde geçmektedir. Ayrıca "nâme" ile yapılmış bir

terimleri sıkça ve yerli yerinde kullandığı, bunun da esere ayrı bir derinlik kazandırdığı belirtilmelidir °.

Na‘îmâ'nın tıpkı Şârihülmenarzâde gibi nücum ilmini bildiği ve ona inandığı bilinmektedir. Tarihinin çeşitli yerlerinde hadiselere şu veya bu şekilde netice vermesini yıldızların tesirine hamlettiğini gösteren kayıtlar vardır7'. Bunların Şarihulmenarzâde'ye ait olduğunu gösteren deliller arasında, h,1065'ten sonraki senelere ait bu konuyla ilgili bahisler azalmış, ve Mehmed IV'ün tahine ait zayiçelerden bazı hükümlerin çıkarılmış olması gösterilebilir[77].

Mukaddime: Fasl-ı evvel ve fasl-ı sanî başlıklı bahislerde devletler de, tıpkı insanlar gibi üç devre halinde (nümüv, vukuf ve inhitat) mülahaza edilmekte ve onların anasır-ı erbaaya müvâzî olarak dört unsurdan (ulema, asker, tüccar ve reayâ) terekküp ettiği ileri sürülmektedir.

Bir devletin kurulması, kuranların naz ve istiğnaya başlamaları, sukunet, kanaat musâleme, tebzir ve israftan ibaret olup, İbn-i Haldun Mukaddemesi'nde bulunan "etvar-ı hamse" bahsi Kâtib Çelebi ve Âlî'de de vardır[73]. Ancak edvar-ı hamsenin en hararetli savunucusu Na‘îmâ olmuştur

Tesirleri: *Tarih-i Na'îmâ,* Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çok kullanılan , okunan bir eser olmuştur. Cumhuriyet döneminde sıkça kullananların başında Ahmet Refik (ö. 1936) gelmektedir. Refik, Kadınlar Saltanatı, Samur Devri, Köprülüler adlı eserlerinde geniş ölçüde Na‘îmâ Tarihinden istifade etmiş, Alimler ve Sanatkarlar adlı eserinde Na'îmâ’yı ve eserini incelemiştir. Ayrıca Na‘îmâ tarihi adlı ufak bir eser yayınlamıştır[74]. Kadızâdeler hareketi hakkında verdiği bilgiler bu konuda çalışanlar tarafından yararlanılmıştır. Ayrıca Genç Osman vakası, IV.Murad ve Sultan İbrahim devirleri Girit seferi, Kösem Valide, Sultan İbrahim devri, İran seferleri İpşir Paşa olayı üzerine çalışanlar tarafından mehaz olarak yararlanılmıştır. [72] [73]

Neşirleri: *Na'imâ Tarihi,* ilk telifinde tek cilt olarak hazırlanmış , daha sonraki telifinde ise iki cilt halinde tertip edilmiştir. İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalariın büyük çoğunluğunun iki cilt olarak istinsah edildiğini göstermektedir[74] [75] [76] [77] [78].

İki büyük ciltten mürekkeb olan birinci tab'ı 1147/1734 senesinde 500 nüsha olarak Müteferrika matbaasında basılmıştır. Birinci cildin başına İbrahim Müteferrika tarafından yazılan takdim yazısı sonraki baskılarda da tekrar edilmiştir. Eksik olan ikinci baskı (yalnız birinci cild) 1259/1843’tedir. Üçüncü tabı (İstanbul, Matbaa-i Amire, 1280/1863-64), sahifeleri çerçeveli olarak altı cilttir. Müteferrika tabının esas alındığı bu neşirde cilt taksimatının değiştirildiği bile belirtilmemiş, ancak yapılan karşılaştırmada küçük farklılıklar tesbit edilmiştir . Çerçevesiz baskı olarak bilinen dördüncü tabı Matba-i Amire, 1281-83/1864-67 de. kezâ altı cilt halinde olup, çerçeveli nüshadan iki yıl sonra yapılan bu baskıda bazı ifadelerin basitleştirilridiği, anlaşılmayı kolaylaştıracak çok küçük ibarelerin eklendiği mukayeseler sırasında görülmüştür . Naima Tarihi, 19. yüzyıl başlarında Charles Fraser tarafından kısmen İngilizceye de tercüme edilmiştir. Hammer Naima’nın İngilizce tercümesinin tamamen yanlış ve özü bozulmuş, kesinlikle kullanılmaz bir çeviridir ".

Na‘îmâ tarihinden iktibaslar yapılarak bazı müteferrik parçaların neş- redildiği bilinmektedir. Bunların başlıcaları olarak Simimof, Kostantinidi Paşa, Ahmed Refik, Ali Canib, Asaf Halet Çelebi yayınları sayılabilir.

Zuhuru Danışman eserin bütününü sadeleştirerek Latin harflerine kazandırmıştır. Yoğun bir emek

---

çok bürokrasi terimi kullanılmıştır. Tehniyet-nâme. Zarâ’at-nâme, İstigâse-nâme, Şikâyet- nâme, Şekvâ-nâme, Mukarrer-nâme, Ruz-nâme, İstimalet-nâme, Cevab-nâme, Beşaret- nâme, Sulh-nâme, Du’â-nâme, Müjde-nâme, Muhabbet-nâme, Fetih-nâme, Ahid-nâme bunlar arasında sayılabilir.

Na'îmâ, *Tarih,* II, 231 vd; III, 422; IV, 7, 178; V, 146 vd;256, 279 vd, 405, 416; VI, 63,

73

Na'îmâ, *Tarih,* IV, 7.

Tercüme-i Mukaddeme-i İbn Haldun, s. 311 vd. ; Katib Çelebi, *Dusturü'l-amel,* 122-133, Alî Nushatü's-selatin, tür yer;; Na'îmâ, I, 26-57 ; Z. F. Fındıkoğlu; A.A. Adıvar, İbn Haldun », *İA,* V, 741 ; Z. V. Togan, *Tarihte Usul,* İstanbul 19, s. 162-63; «İbn Haldun», *DİA,* 19, s. 554.

Ahmet Refik, *Naimâ,* İstanbul 1932.

7 Bu şekilde hazırlanmış olan TSMK’de iki nüsha bulunmaktadır. R. 1169, H.1332.

75 TSMK Kat, TCYK. A. Karabulut kata vs.

76 Merhum hocam Cavid Baysun, İslam Ansiklopedisine (İA) yazmış olduğu değerli makalesi için Na'îmâ’yı baştan sona okumuş, matbu nüshalar arasında mukayese yaparak en çok çerçeveli baskıyı beğenmiş, merhum Hocam B. Kütükoğlu’da aynı kanaati paylaşmıştır.

8 L. Thomas Na‘îmâ üzerine çalışmasında bu bu baskıyı uygun bularak kullanmıştır.

77 J. Wilhelm Zinkeisen, III, 663, not 1.

mahsulu olan bu çalışmada Danışman, hiç bir bahsi atlamamış ancak okunmasında veya anlaşılmasında güçlük çekilen kelime, cümle ve paragrafları almadan geçmiştir[79].

Na‘îmâ ve Tarihi üzerine iki tez çalışması yapılmıştır. Birincisi Lewis V. Thomas’m doktora çalışmasıdır. Dr. Thomas çalışmasını Na’îmâ’nın hayatı, fikirleri ve eseri olmak üzere başlıca üç bölümde düzenlemiş ve tarihçinin hayatı ve seri ile ilgili birçok noktayı aydınlatmışın Daha sonra Norman Itzkowits’in editörlüğü ile bu tez yayınlanmıştır[80]. İkincisi ise Dr. Zeki Arslantürk’ün Naima ve Tarihi üzerine yapmış olduğu sosyoloji tezidir[81]. Üç bölüm olarak düzenlenen eserde birinci bölüm Na‘îmâ’nın hayatı ve eserlerine; çalışmanın esasını oluşturan ikinci bölüm Na’îmâ’da tarih felsefesi ve toplum yapısına, Tavırlar nazariyesini Naima’nın anlayışına ve yorumuna tahsis edilmiş (s. 53-85); üçüncü bölüm ise Osmanlı Devleti’nin çöküş sebeblerine ayrılmıştır. Çalışmada *Na'îmâ Tarihi'nm* giriş kısmındaki değerlendirmeleri geniş bir şekilde tahlil edilmeğe çalışılmıştır. Na‘îmâ Tarihi'nin Batı dillerine kısmî çevirileri de yapılmıştır. *Naima Tarihi,* 19. yüzyıl başlarında Charles Fraser tarafından kısmen İngilizceye de tercüme edilmiştir. Hammer Naima’nın İngilizce tercümesinin tamamen yanlış ve özü bozulmuş, kesinlikle kullanılmaz bir çeviridir[82].

Na‘îmâ’nın tarihine uzun bir mukaddeme ile girmesi ve burada orijinal olmamakla birlikte esas itibariyle İbn Haldun’a dayanarak tarih felsefesi yapmak girişimi ve bunu Osmanlı toplumunda uygulama teşebüsü eserine ayrı bir boyut kazandırmıştır. Bu bahislerden hareketle Na‘îmânın tarih ve toplum görüşleri üzerine makaleler ve tezler yazılmıştır. Na‘îmâmn tarih felsefesine ve bu ilmin luzum ve faidesine ait kanaat ve hükümleri eski müelliflerin fikirlerini tekrarlamaktan ibarettir. Tarih ilminin luzum ve faydasını belirten Na’îmâ, tarih yazanlarda yedi şartın olması gerektiğini bunların, doğru sözlü olmak, şayialara kulak asmamak, bir konunun aslına vakıf değil ise onu bilenlerden tahkik etmek; dedikodulara ehemmiyet vermemek; yalnız vak’a anlatmakla kalmayıp, tarihi kıssadan hisse çıkaracak şekilde kaleme almak; insanların değerini doğru olarak takdir suretiyle mütalaa yürütmek, yani hissiyata kapılmamak, kolay anlaşılır bir lisan kullanmak; metni güzel fıkralar, manzum ve mensur parçalar ilave ederek süslemek, ilm-i nücum hakkında bilgi sahibi olmak olduğunu “Fâ’ide” başlığı altında belirtir.[83].

Devlet, teşkilat, müesseseler, siyasi olaylar hakkmdaki yorum tarzı ile de Na‘îmâ dikkat çekmektedir. Osmanlı teşkilat tarihine ışık tutacak çok kıymetli bilgileri siyasi, idari ve askeri olayları verirken bilmünasebe kaydetmiş olmasıdır. Osmanlı padişahı, vezirler, ulema, asker (Yeniçeri, silah-darlar, sipahiler ağaları), valide sultanlar, bütün bu yetkililerin birbirleriyle ilişkileri, kurumların yozlaşmasını ve bozulmasını yansıtan değişiklikler, aklam ve muamelat ve devletler arası ilişkiler, elçiler, vs. çok dikkat çekici bir tarzda yer yer anlatılmıştır.

---

[79] Zuhuri Danışman, *Naima Tarihi,* I-VI cilt. Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1967.

' *A Study of Naima,* Ed. Norman Itzkovvitz, New York 1972.

[81] Zeki Arslantürk, *Naima'ya Göre XVII. Yüzynl Osmanlı Toplum Yapısı,* İstanbul 1997.

[82] J. Wilhelm Zinkeisen, III, 663, not 1.

[83] Na'îmâ, *Tarih,* I, 6-7.

Bibliyografya

Mühimme Defteri, nr. 115
BA, Cevdet -Maarif, nr. 4821
Na'îmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Na'îmâ,* Müteferrika tab'ı, I-II cild, İstanbul 1147/1733; amlf., *Tarih-i Na'îmâ,* I-VI cild, *İstanbul 1280/1863-64; amlf, Tarih-i Na'îmâ,* I-VI cild, İstanbul 1281-83/1864-66; amlf., *Annals of the Turkish Empire 1591-1659 of the Christian Era,* İngilizceye çeviren, Charles Fraser, London 1832; amlf., *Tarih-i Na'îmâ,* Sadeleştiren Zuhuri Danışman, I-VI cilt, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1967.
Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekayi'namesi,* haz. F. Ç. Derin, İstanbul Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1993.
Afyoncu, Erhan Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I, *TTK Belgeler,* sayı 24, s. 77-155±89 sayfa Belge; Na'îmâ: s. 84-85
Ahmed Refik, *Alimler ve Sanatkarlar,* İstanbul 1924; Amlf., *XII. Asırda İstanbul Hayatı,* A.mlf, *Hicri On ikinci asırda İstanbul Hayatı,* s. 52 cd.
Aktepe, Münir, « Naima Tarihi'nin yazma nüshaları hakkında », *Tarih Dergisi,* sayı, 1,(1949), s. 35-52
Akün, Ö.F. "Vecihî" *İA,* XIII, 246
Ali Canib, *Na'îmâ Tarihi,* İstanbul 1927
Arslantürk, Zeki, *Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı,* İstanbul 1997
Asım Efendi, *Kamus Tercümesi,* Muhammed Mecdüddin Firuzâbâdî, I-IV, İstanbul 1305
Atâ, *Tarih,* III, İstanbul
Aykut, Nezihi, *Haşan Beyzâde Tarihi,*
Babinger, *Osmanlı tarih Yazarları ve Eserleri,* Ankara 1985
Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* III, 151 vdd).

Canatar, Mehmet, Cenâbî Mustafa Efendi", *Akademik Araştırmalar Dergisi,* (İstanbul 2000), sy. 4-5, s. 259-89.
Cemaleddin; *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri, Âyîne-i zürefâ,* İstanbul 1314, s. 43.
Cemaleddin, *Osmanlı Tarih ve müverrihleri,* s. 43;
Cenabî, El-Aylemü'z-zâhir,
Defterdar San Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât,* Haz. Abdülkadir Özcan,
Ankara 1995.
Derin, Fahri Ç. "Müverrih Na'îmâ Hakkında Bir Arşivi Belgesi", *GDAAD,* sy: 2-F 1974, s. 114-118.
Deterdar Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayi 'ât,* Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995
Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1998. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmu'a-i Tevârih,* Haz. F. Ç. Derin - V. Çabuk, İstanbul 1985; A.mlf., *Vefeyat-ı Selatin ve Meşahir-i Ricâl,* Haz. F.Ç. Derin, İstanbul 1978.
Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu 'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* Ankara 1997.
Haşan Bey-zacje ^hmed paşa, *Haşan Bey-zâde Tarihi,* haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004, c. I-I1I.
İpşirli, M., « Naîmâ », *DİA,* 32, s. 316 -18.
İsazâde Tarihi, haz. z. Yılmazer, s. XXXIV ve s. 40)
İstanbul Kütüphaleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu (TCYK), s. 200-206 Kara Çelebizâde Abdülaziz, *Ravzatü 'l-ebrâr zeyli,* Haz. Nevzat Kaya, İstanbul 1990, i.ü. Yayınlanmamış doktora tezi
Karatay, F. E., *Topkapı Saravı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Eserler Kataloğu*
i» s- 259-262.
jCâtib Çelebi, *Fezleke, 1-11, İstanbul 1286-1287;*
A-HÜf-, *Kâtib Çelebi Fezleke, Tahlil ve Metin,* Haz. Zeynep Aycibin, Mımarsinan Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007;
A-mlf, *Mizanü 'l-hakfi ihtiyâri 'l-ehakk, İstanbul*
A- rolü *Düsturu'l-amel li-ıslahi'l-halel,* İstanbul 1280; Yeni harflerle yayına hazırlayan A.Uğur.

Kütükoğlu, Bekir, "Vekayinüvis", İA, XIII, s. 275;

Kütükoğlu, Bekir, Katib Çelebi "Fezleke"sinin Kaynakları, İstanbul 1974; Amlf, Osmanlı - İran Siyasi Münasebetleri, 1578-1612, İstanbul 1993.

Amlf., "Vekayinüvis", İA, XIII, s. 275;

Kütükoğlu, Mubahat, *OsmanlIlarda Narh Müessesesi ve 1640 tarihli Narh Defteri,* İstanbul 1983;

Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmanî,*

Murâdî, Silkü d-dürer fî a'yâni'l-kami's-sânî aşer, Kahire 1301, IV, s. 220 Muradı, *Silkü d-dürer fi a 'yâni 'l-karni's-sânî 'aşer,* Bulak 1301/1883 IV, 220; Mustafa SâfTnin Zübdetü't-tevârih'i, haz. İ. H. Çuhadar, Ankara 2003, c. I-II. Râşid, *Tarih,* İstanbul 1281, II ve IV. Ciltler.

Raşid, *Tarih,* I-V, İstanbul 1282.

Redhouse, James, A Turkish and English Lexicon, İstanbul 1921

Römer, Claudıa, "Latin Extracts from Na'îmâ's History Translated by students at the KK.Akademic Orientalischer Sprachen Vienna 1976" Pax Otomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç Haolem- Ankara 2001, s. 581-588.

Safaî, *Tezkire,* 233a

Sahillioğlu Halil "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi (Bağdat seferi harb jurnali), TTK Belgeler. sayıl7 (1988), 43-81 (mükemmel bir harita ile)

Salim, *Tezkire-i Salim,* İstanbul 1314

Sarı, Mevlut, El-Mevârıd, Arabça-Türkçe Lügat, İstanbul 1980.

Selanik! Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî,* Haz. M. İpşirlı, Ankara 1999.

Şeyhî, *Vekayi ü l-fuzalâ,* I, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.

Steingass, F,, A Comprehensive Persian-English Dictionary, Beinıt 1970.

Thomas, Lewıs V., *A Study ofNaima,* Ed. N. Itzkovvitz, New York University Press, New York 1972.

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Tarih,* Haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003,

Uzunçarşılı, İ. H., Osmanlı Tarihi, Ankara 1959, IV/2, s. **594-97** Woodhead, Christine "Na'îmâ", EI2, VII, 917-18.

Canatar, Mehmet, Cenâbî Mustafa Efendi", *Akademik Araştırmalar Dergisi,* (İstanbul 2000), sy. 4-5, s. 259-89.
Cemaleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri, Ayîne-i ziirefâ,* İstanbul 1314, s. 43.
Cemaleddin, *Osmanlı Tarih ve müverrihleri,* s. 43;
Cenabî, El-Aylemü'z-zâhir,
Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât,* Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.
Derin, Fahri Ç. "Müverrih Na'îmâ Hakkında Bir Arşivi Belgesi", *GDAAD,* sy: 2-3, 1974, s. 114-118.
Deterdar Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayi'ât,* Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995
Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1998.
Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmu 'a-i Tevârih,* Haz. F. Ç. Derin - V. Çabuk, İstanbul 1985; A.mlf., *Vefeyat-ı Selatin ve Meşahir-i Ricâl,* Haz. F.Ç. Derin, İstanbul 1978.
Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* Ankara 1997.
Haşan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Haşan Bey-zâde Tarihi,* haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004, c. I-1II.
İpşirli, M., « Naîmâ », *DİA,* 32, s. 316 -18.
İsazâde Tarihi, haz. Z. Yılmazer, s. XXXIV ve s. 40)
İstanbul Kütüphaleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu (TCYK), s. 200-206
Kara Çelebizâde Abdülaziz, *Ravzatü 'l-ebrâr zeyli,* Haz. Nevzat Kaya, İstanbul 1990, İ.Ü. Yayınlanmamış doktora tezi
Karatay, F. E., *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Eserler Kataloğu* I, s. 259-262.
Kâtib Çelebi, *Fezleke, I-II, İstanbul 1286-1287;*
A.mlf., *Kâtib Çelebi Fezleke, Tahlil* ve *Metin,* Haz. Zeynep Aycibin, Mimarsinan Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007;
A.mlf., *Mizanü'l-hak fi ihtiyâri'l-elıakk, İstanbul*
A. mlf., *Düsturü'l-amel li-ıslahi'l-halel,* İstanbul 1280; Yeni harflerle yayına hazırlayan A.Uğur.
Kütükoğlu, Bekir, "Vekayinüvis", İA, XIII, s. 275;
Kütükoğlu, Bekir, Kâtib Çelebi "Fezlekesinin Kaynaklan, İstanbul 1974;
Amlf, Osmanlı - İran Siyasi Münasebetleri, 1578-1612, İstanbul 1993.
Amlf., "Vekayinüvis", İA, XIII, s. 275;
Kütükoğlu, Mubahat, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 tarihli Narh Defteri,* İstanbul 1983;
Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani,*
Murâdî, Silkü'd-dürer fi a'yâniT-kami's-sânî aşer, Kahire 1301, IV, s. 220.
Muradî, *Silkü'd-dürerfia'yâniT-kartıı's-sânî 'aşer,* Bulak 1301/1883 IV, 220;
Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i, haz. İ. H. Çuhadar, Ankara 2003, c. I-II.
Râşid, *Tarih,* İstanbul 1281, II ve IV. Ciltler.
Raşid, *Tarih,* I-V, İstanbul 1282.
Redhouse, James, A Turkish and English Lexicon, İstanbul 1921
Römer, Claudia, "Latin Extracts from Nafimâ's History Translated by students at the KK.Akademic Orientalischer Sprachen Vienna 1976" Pax Otomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, Haolem- Ankara 2001, s. 581-588.
Safaî, *Tezkire,* 233a
Sahillioğlu, Halil "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi (Bağdat seferi harb jurnali), TTK Belgeler. sayıl7 (1988), 43-81 (mükemmel bir harita ile)
Salim, *Tezkire-i Salim,* İstanbul 1314
Sarı, Mevlut, El-Mevârid, Arabça-Türkçe Lügat, İstanbul 1980.
Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî,* Haz. M. İpşirli, Ankara 1999.
Şeyhî, *Vekayi* w *'l-fuzalâ,* I, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.
Steingass, F., A Comprehensive Persian-English Dictionary, Beirut 1970.
Thomas, Lewis V., *A Study ofNaima,* Ed. N. Itzkowitz, New York University Press, New York 1972.
Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Tarih,* Haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003, I-II.
Uzunçarşılı, İ. H., Osmanlı Tarihi, Ankara 1959, IV/2, s. 594-97.

Woodhead, Christine “Nafimâ”, EI2, VII, 917-18.

f

Metin Fihristi

Birinci Cild
Ravzatü 'l-Hüseyin fi Hulâsa-i Ahbâri 'l-Hâjikayn Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Fâ'ide 4
Sulh-i Hudeybiye 11
Fasl-ı evvel 21
Vukü' cemî'-i devlette mukarrer olan etvâr-ı hamse-i mu'tebere beyânındadır 26
Tavr-ı evvel' 26
Tavr-ı sânî 26
Tavr-ı sâlis 27
Tavr-ı râbi' 28
Tavr-ı hâmis 29
Fâ'ide 30
Fasl-ı sânî 33
Buduv ü Hazar erbâbından cübn ü şeçâ'ate müte'allik hâletler ve i'tiyâd-ı da'at ü râhatı müte'akkib olan mazarratlar beyânındadır 33
Cevr ü kelâ ve te'annüf-i ümerâ sûret-i ye'si zâ'il ve meleke-i kahr u satveti muzmahil ettiğidir..... 34
Erbâb-ı seyif ü kalemin hallerine müte'allik olan fevâ'id-i mühimmedir 37
Erbâb-ı seyif 38
Vech-i âhar..... 38
Fâ'ide-i mühimme ve nesâyih-i lâzime 39
Bi smi Tl âhi ' r-rahmâni ' r-rahîm
Vekâyi'-i sene elf min hicreti men lehu'l-izzü ve'ş-şeref.....49
Vekâyi'-i sene elf 50
Sebeb-i azl-i Vezîria'zam Ferhad Paşa ve sadâret-i Siyavuş Paşa 50
Vak'a-i neferât-ı Tebriz 51
Azl-i Şeyhülislâm Bostan-zâde ve nasb-ı zekeriyya Efendi 51
Zuhûr-ı fıten der-serhadd-i Bosna ve Macar ve bâ'is-i hareket-i küffâr.. 52
Zikr-i harb ve inhizâm-ı küffâr 52
Havâdis-i şarkıyye..... 53
Vefeyât..... 53
Vekâyi'-i sene ihdâ ve elf..... 58
Gulüvv-i sipah der-Dîvân..... 58
Azl-i Vezîria'zam Siyavuş Paşa ve sadâret-i Koca Sinan .....Paşa 60
Sebeb-i nakz-ı hedne-i İslâmyân ve Nemçe ve vak'a-i şehâdet-i Haşan Paşa der serhadd-i Bosna 60
Serdarî-i Sinan Paşa be-cânib-i Macar 62
Vekâyi'-i sene isnâ ve elf..... 64
Terakkî-i umûm ve avdet 65
Hücûm-ı küffar ber-bilâd-ı İslâm der havâli-i serhad..... 65
İstîlâ-i küffâr ber-hisar-ı Fülek..... 65
Te'dîb ve ukubet-i fırâriyân 67
İstîlâ-i küffâr-ı hâksâr ber-Hatvan ve inhizâm-ı asker.....67
Muhâsara-i Estergon **68**
İstimdâd-ı sadrıa'zam ve imdâd-ı padişah-ı mu'azzam 70
Muhâsara-i Yanık..... 71
Hücûm-ı guzât ve inhizâm-ı tabur..... 72
Mukaddeme-i isyân-ı Mihal, Voyvoda-i Eflâk..... 73
Vekâyi'-i sene selâs ve elf..... 74
Feth-i kal'a-i Yanık 74
Muhâsara-i Komaran..... 74
Sû'-i tedbir-i serdar ve tehâvün ü taksîr-eş der-bâ'z-ı kâr..... 75
İsyân-ı Voyvoda-i Boğdan 76
Haber-i isyân-ı Mihal, Voyvoda-i Eflâk..... 76
İntikal-i hazret-i Sultan Murad-ı sâlis ez-âlem-i fanı -*nevvere'llahu darîhahû*- 78
Zikr-i müddet-i padişah-ı mağfur Sultan Murad Han ve bâ'z

ez-mehâmid ü mekârim ve ihsân-ı O 79
Vüzerâ-i asr-r Sultan Murad Han 80
Ulemâ-i ahd-i Sultan Murad Han 82
Meşâyihü'd-devleti'l-Muradiye 84
Tafsîl-i havâdis-i asr-ı Sultan Mehmed Hânî 86
Tevcih-i vezâret-i uzmâ be-Ferhad Paşa 86
Fesad-ı küffar-ı Eflâk ve Boğdan ve hücûm-ı îşân ber-İbrail ve Akkirman 87
Serdarî-i Ferhad Paşa be-cânib-i Eflâk ve Boğdan..... 88
Gulüvv-i Sipah ber-Ferhad Paşa 88
Teveccüh-i Ferhad Paşa be-cânib-i Eflâk..... 90
Ahvâl-i Ferhad Paşa 91
Arbede-i Topcıyân ve ihvânân-ı kul der-Edime-i Dârü'l-meymene 91
Vusûl-i Ferhad Paşa be-nehr-i Tuna 91
Azl-i Vezîr Ferhad Paşa ve vezâret-i Sinan Paşa 92
Kelâm-ı munsıfâne 94
Tafsîl-i teveccüh-i Koca Sinan Paşa be-cânib-i Eflâk 94
Firâr-ı küffar-ı hâksâr..... 95
Meşveret-i serdar berâ-i def-i küffar ve binâ-i hisar 95
Zikr-i hareket-i küffâr der-serhad-i Üngürus 96

Teveccüh-i asker-i İslâm be-cânib-i Estergon ve inhizâm-şuden-i îşân
İstîlâ-i Mihal-i dâll ber-hisar-ı Bükreş ve Tergovişte .....
İstilâ-i küffâr ber-hisar-ı Yergöğü .....
İtâ'at-i Boğdan be-Tatar Han .....
Teslim-i Hisar-ı Estergon be-küffâr .....
İstîlâ'-i küffâr ber-hisar-ı Vişegrad .....
Azl-i Sinan Paşa ve nasb-ı Lala Mehmed Paşa .....
Vezâret-i Sinan Paşa hâmisen .....
Tergîb-i Sinan Paşa padişah-ı cihân-râ be-sefer ü gazâ.....
Vefât-ı Sinan Paşa ve Vezâret-i İbrahim Paşa.....
Nizâ'-ı Hoca Sa'deddin Efendi bâ-Şeyhülislâm .....
Teveccüh-i Padişah-ı İslâm be-gazve-i Eğri.....
Meşveret-i erkân-ı devlet berây-ı cihet-i azîmet.....
Vekâyi'-i sene hams ve elf .....
İstîlâ-i küffâr ber-hisar-ı Hatvan .....
Muhâsara-i Eğri.....
Feth-i hisar-ı enderûn-ı Eğri .....
Katli'âm-ı küffâr-ı Eğri .....
Âmeden-i cumû'-ı küffâr.....
İrsâl-i Ca'fer Paşa .....
Meşveret-i erkân-ı devlet .....
Teveccüh-i asker-i İslâm be-cânib-i küffâr-ı bed-nâm .....
Muhârebe der-rûz-ı evvel .....
Mukâtele der-rûz-ı sânî ve inhizâm-ı küffâr bi-avn-i Rabbânî
Siyâk-ı âhar .....
Ahvâl-i fırâriyân .....
İnhizâm-ı küffâr-ı hâksâr .....
Zikr-i şe'âmet-i gurûr.....
Teveccüh-i sadâret-i uzmâ bâ-Cığala-zâde Sinan Paşa .....
Ukubet-i fırâriyân .....
Avdet-i asker-i İslâm be-cânib-i Eğri .....
Avdet-i padişah be-Dârüssaltana.....
Azl-i Sinan Paşa ve vezâret-i İbrahim Paşa.....
Zikr-i ahvâl-i Fetih Giray .....
Zuhûr-ı sefer-i Vaç ve Serdarî-i Satırcı Mehmed Paşa.....
Vekâyi'-i sene sitte ve elf .....
Azîmet-i serdar-ı İslâm Satırcı Mehmed Paşa be-feth-i Tata ..
Meşveret ve teveccüh be-cânib-i Vaç .....
Re'y-i serdar.....
Azl-i İbrahim Paşa ve vezâret-i Hadım Haşan Paşa .....
Vezâret-i Cerrah Mehmed Paşa ba'de ez-katl-i Haşan Paşa ...
.96 .98 .99 100 **100** 100 100 101 101 102 103 103
105
105 106
107
106 109
109
107 **111**
113
114
113 117 119
119
119 120 121 122 123
123
123 126 127
127
128
130
130 133
.133

İstîlâ-i küffâr-ı hâksâr ber-hisar-ı Yanık bâ-hîle.....

İbtidâ-i sefer-i kaPa-i Varat 135
Serdari-i Haşan Paşa be-cânib-i Basra 136
Bakıyye-i vekâyP-i sâl-i mezbu r..... 136
Vak‘a-i garibe 137
Vekâyi‘-i sene seb‘a ve elf 138
Zikr-i ahvâl-i sefer-i Varat 138
Âmeden-i Gazi Giray Han..... 138
Ceng ü muhâsara-i Varat 140
Avdet-i asker-i İslâm be-cânib-i Belgrad 143
Mektub-ı Hoca Sa'deddin be-cânib-i Serdar Satırcı Mehmed Paşa 144
Ceng-i Eğri-i azmak 147
Zikr-i istîlâ-i küffâr ber-kılâ‘-ı Bespirem ve Polata ve Papa ve
Tata ve muhâsara-i Budin der-dePa-i ûlâ 148
İnhizâm-ı Hadım Hâfız Ahmed Paşa der-Niğbolu bâ-mekr-i Mihal-i La‘în 149
Tevcîh-i vezâret-i uzmâ bâ-İbrahim Paşa, sâlisen 151
Serdarî-i İbrahim Paşa bâ-sefer-i Uyvar..... 151
Maktûlî-i Satırcı Mehmed Paşa serdar-ı sâbık ve mahbûsî-i Etmekci-zâde 152
Vaz‘-ı garîb-i Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa 154
Bakıyye-i vekâyi‘-i sene-i mezbure 155
Vekâyi‘-i sene semân ve elf..... 156
Teveccüh-i Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa be-cânib-i Uyvar 156
İtâ‘at-i Efrenciyân der-kaPa-i Papa 159
Evsâf-ı hamîde-i Serdar İbrahim Paşa 160
İtâ‘at-numûden-i Mihal 161
Kati kerden-i İbrahim Paşa neferât-ı Şâmiyân-râ der-Haleb 161
Esîr-şüden-i Simon, hâkim-i Gürcüyân be-dest-i Ca‘fer Paşa, Emîrü’l-
ümerâ-i Van 162
Kıssa-i katl-i Kira 162
İbtidâ-i hurûc-ı Celâliyân ve zuhûr-ı Kara Yazıcı Abdülhalim ez-erbâb-ı
tuğyân-ı zümre-i Sekbânân 163
Zikr-i ahvâl-i Yemen 164
Vekâyi‘-i sene tis‘a ve elf 166
Azîmet-i Serdar-ı ekrem Vezîr-i mükerrem İbrahim Paşa
be-cânib-i Kanije..... 166
Âmeden-i Tiryâki Haşan Paşa..... 166
Reften-i Murad Paşa ve Mehmed Kethüdâ berây-ı feth-i Bobofça 167
Teveccüh-i serdar-ı ekrem be-hisar-ı Kanije 167
Vasf-ı Kanije ve muhâsara-i Ö 168
İhtirâk-ı barut-ı küffâr der-kal’a 168
Âmeden-i tabur-ı küffâr 169
Feth-i hisar-ı Kanije ve hurûc-ı küffâr..... 170
Zikr-i inâyet-i İlâhiyye ve eltâf-ı hafiyye 172

Zikr-i atâ ve avdet .....
Serdari-i Hacı İbrahim Paşa be-def-i Kara Yazıcı.....
Hükm-i Kara Yazıcı .....
Vak‘a-i Kira .....
Azl-i Kaymakam Halil Paşa ve Kaymakamî-i Hadım Hâfız Paşa....
Sebeb-i azl-i Kaymakam .....
Kaymakam şüden-i Yemişçi Haşan Paşa .....
İnhizâm-ı leşker-i Mihal-i dâl.....
Bakıyye-i vekâyi‘-i în-sâl.....
Vekâyi‘-i sene aşere ve elf ....
Tevcih-i sadâret-i uzmâ bâ-Yemişci Haşan Paşa bade‘ez-vefat-ı İbrahim Paşa.....
İstîlâ-i küffâr be-hisar-ı İstoni-Belgrad .....
Zikr-i duhûl-i Tiryaki Haşan Paşa be-hisar-ı Kanije .....
Alâmet-i acibe .....
Teveccüh-i küffâr be-hisar-ı Kanije .....
Zikr-i azîmet-i serdar-ı İslâm Yemişçi Haşan Paşa be-cânib-i tabur-ı küffâr.....
Zikr-i ahvâl-i Kanije der-muhâsara-i küffâr .....
Âmeden-i tabur-ı küffâr be-hisar-ı Kanije.....
İbtidâ-i muhâsara .....
İrsâl-i haber be-serdar .....
Ahvâl-i kal‘a .....
İstimdâd ez-serdar .....
Tedbir-i küffâr berâ-i hisar.....
Ahvâl-i re’s-i kethüdâ ve Mankır Kuşu Mehmed Paşa .....
Cevab-ı bâ-savâb-ı Haşan Paşa .....
Âmeden-i Hersek Matyaş.....
Hücûm-ı leşker-i küffâr ber-hisar-ı Kanije .....
Tedbir-i Vezir Haşan Paşa .....
Nasihat .....
Meşveret-i küffâr-ı hâksâr.....
Tedbir-i barut .....
Firâr-ı hüddâm-ı Haşan Paşa be-küffâr ve tedbir-i âkılâne-i ân merd-i kâr-güzâr .....
Kıssa-i mektub-ı Haşan Paşa.....
Âmeden-i Serdar Yemişçi Haşan Paşa be-Sigetvar.....
Zuhûr şüden-i şitâ bi-emri'İlâhi ta‘âlâ.....
İnhizâm ve fırâr-ı küffâr .....
Kelâm-ı ibret encâm .....
Evsâf-ı ganâ’im .....
172
173
172 174
174
175
174 176 176 178
178
180
180
180
181
182
183
185
185
185 186 187
187
186 188 190
190

190 193 193
193
193 196 198 198 198 201 201 202
Tâ‘kîb-i guzât be-küffâr .....

Zikr-i bakıyye-i ahvâl-i Kanije ve serdar 203
Sûret-i hatt-ı hümâyûn 204
Nakl-i top-hâ be-kal'a-i Belgrad 205
Serdarî-i Haşan Paşa ve inhizâm-ı Kara Yazıcı 206
Zikr-i ba'zı vekâyi'-i Âsitâne ve mürden-i Kara Yazıcı 206
Tuğyân-ı Deli Haşan, birâder-i Kara Yazıcı ve şehâdet-i Haşan Paşa ba'de ez mahsûrî-i Ö 207
Bakıyye-i veknayi'-i în-sâl 208
Vekâvi'-i sene ihdâ aşer ve elf 210
Teveccüh-i Haşan Paşa be-feth-i İstoni-Belgrad 210
Zikr-i azîmet-i serdar be-cânib-i Erdel 211
İstîlâ-i küffâr be-hisar-ı Peşte ve muhâsara-i Budin der-def a-i sâniye 212
Ric'at-i serdar be-def-i küffâr-ı hâksâr 212
Ameden-i Gâzî Giray Han bâ-asker-i Tatar 215
TerakkT-i umûm 215
İstîlâ-i Deli Haşan ber-şehr-i Kütahya ve reften-i Mahmud Paşa 216
Tebdil ü tağyir der-Âsitâne 216
Vak'a-i Gazanfer Ağa ve Ağa-i Dârüssa'âde Osman Ağa 216
Teveccüh-i Yemişçi Haşan Paşa be-cânib-i Âsitâne ve serdarî-i Lala Mehmed Paşa 217
Telhis kerden-i Mahmud Paşa be-katl-i vezîr-râ ve imtinâ'-ı padişah bâ-tedbir-i Haşan Paşa 219
İlticâ-i Vezîria'zam Haşan Paşa be-zümre-i Yeniçeriyân ve cem'iyyet-i îşân ve telâşi-i sipahiyân 220
CenTiyyet-i Sipah 222
Zikr-i maktûlî-i Poyraz ve gayri ez-eşkıyâ 223
Maktûlî-i Hüseyin Halîfe 225
Ahvâl-i Güzelce Mahmud Paşa 225
Adâvet-i ferîkayn ve katl-i Tırnakçı Haşan Paşa ve Ali Ağa ve bâkî-i evzâ-ı nâ-pesendîde-i vezîr 226
Zikr-i bakiyye-i ahvâl der-în sâl 227
Katl-i Nidajlı Abdurrahman der-Dîvân-ı Hümâyûn 229
Vekâyi'-i sene-i isnâ aşere ve elf 230
Serdarî-i Mehmed Paşa be-cânib-i Üngürus der-sefer-i Çil-ada ve avdet-i Tatar Han 230
Zikr-i ba'zı vekâyi' der-Âsitâne 233
Azl-i Nuh Paşa ve serdarî-i Nasuh Paşa 234
Kıssa-i azl ve katl-i Yemişçi Haşan Paşa 234
Sebeb-i burûdet ü adâvet-i Kasım Ağa, ağa-i Yeniçeriyân be-Yemişçi Haşan Paşa 237
Kaymakam şüden-i Kasım Paşa 238

Firistâden-i mühr-i şerif bâ‘d-ez katl-i Yemişçi Haşan Paşa be vâli-i Mısır Yavuz Ali Paşa .....
İbtidâ-i zuhûr-ı fetret der-serhadd-i Acem ....
Hareket-i Şah-ı Acem be-cânib-i Tebriz bâ-tahrîk-i Kürd Gâzî Bey..
Ceng-i Şah-ı Acem bâ-Tebrîzyân der-karye-i Sofyân .....
İnhizâm-ı Tebrîzyân ve galebe-i şah-ı gümrâhân .....
Feth-i şeh-i hîle-ger kal‘a-i Tebrîz-râ.....; .....
Musahhar kerden-i Hacı serasker-i erbâb-ı ilhâd sevâd-ı şehr-i Ordubâd
İstilâ-i Çırak Sultan ber-Culha .....
İstilâ-i revâfız be-kal‘a-i Alınca ve Civanşîr.....
Esîr-şüden-i Hacı emîr-i Ordubâd .....
Berdâşten-i asker be-cânib-i Alınca .....
Reften-i asker be-tahlîs-i Ordubâd .....
Revânş küsten-i asker be-sûy-i Revan .....
Binâ’-i hisar-ı cedîd der-Revan .....
Vürûd-ı Kâsıd Mahmud .....
İstîlâ-i şah be-şehr-i Nahcivan .....
Hezîmet-i Serdar Mahmud .....
Mukaddem-i şah-ı Acem be-Revan .....
Ceng-i evvel der-pîşgâh-ı Revan .....
Ceng-i Rum .....
Ceng-i süvüm .....
Vürûd-ı Yahşi Kâsıd-ı Şah .....
Âmeden-i Yahşi Kâsıd be-kal‘a .....
Vürûd-ı haber-i nakz-ı ahd-i Şah-ı Acem ve meşveret-i a‘yân-ı devlet der-Âsitâne .....
İntikâl-i Sultan Mehmed Han İbn Murad Han -aleyhîmâ’r-rahmetü ve’l-gufrân .....
Evsâf-ı merhum Sultan Mahmed Han .....
Vüzerâ-i izâm .....
Ulemâ’ü’ d-devletü’ 1-Mehmediyye.....
Cülûs-ı hümâyûn-ı hazret-i Sultan Ahmed Han .....
Ameden-i donanma ve Sadrıa'zam Ali Paşa .....
Zikr-i sebeb-i gulâmiyye-i sipah ....
Serdarî-i Ali Paşa be-cânib-i Üngürus ve Cığala-zâde be-sefer-ı Şark Tebdîl-i menâsıb.....
Zikr-i vak‘a-i Deli Haşan der-Bosna ....
Bakıyye-i ahvâl-i muhârebe-i râfızıyân ve istîlâ-i şah be-kal a-i Revan
Sûret-i meclis-i Şah .....
İstîlâ-i Şah be-Şirvan..... •■••••.....
Muhâsara-i Kars ba‘de ez-giriften-i Revan ve zikr-i ba‘z-ı mefasıd-ı Surh-
... 238 ... 239 ... 241 ... 241 ... 242 ... 243 ... 244 ... 245 ... 245 ... 245 ... 246 ... 246 .... 247 .... 248 .... 248 ….
249 .... 250 .... 251 .... 252 .... 253 .... 253 .... 254 255
.... 255
... 256
... 257
...257
... 259
...Q62)
...265
... 265
... 266
... 267
... 268
... 270
... 271
... 272
serân .....

VekâyP-i sene selâse aşere ve elf..... 275
Reften-i Sadna‘zam Ali Paşa be-cânib-i Belgrad..... 275
Tafsîl-i teveccüh-i Sinan Paşa be-sefer-i Acem 277
Nüzûl-i serdar be-kışlak-ı Van ve muhâsara-i Şah 279
Reften-i serdar be-cânib-i Erzurum ve avdet-i Şah 280
Serdan-ı Lala Mehmed Paşa be-sadâret-i uzmâ der-Belgrad ba‘de vefat ... .
Fırar-ı kuffâr ez-Peşte 281
Ta mîr-i hisar-ı Can-kurtaran ve firâr-ı küffâr-ı Hatvan 281
Feth-i kal‘a-i Vaç 281
Muhâsara-i Estergon 282
Tetimme 2g2
Zuhûr-ı Boçkayı İştevân ez-ümerâ-i Erdel 283
Muhârebe-i Macar ve Nemçe 284
Zuhûr-ı Boçkayı 2g5
Zuhûr-ı Güzelce Mahmud Paşa..... 285
Makhûrî-i Kasım Paşa 286
Kaymakam şüden-i Sarıkçı Mustafa Paşa ve teşrifât-ı ba‘zı a‘yân-ı bâ-menâsıb 2g7
Katl-i Kaymakam Sarıkçı Mustafa Paşa ve Kaymakamî-i Sofu Sinan Paşa 288
Zuhûr-ı va‘îd-i padişahı 288
Tetimme-i tebeddülât 288
Sayd-i şahî ve tevellüd-i Şehzâde Sultan Osman Han..... 289
Ameden-i Vezîria zam Lala Mehmed Paşa be-Âsitâne 289
Me’mûr-şüden-i Gecdehân Ali Paşa be-def-i eşkıyâ 289
Vekâyi‘-i sene erba‘a aşere ve elf..... 291
Serdarî-i Mehmed Paşa be-cânib-i Estergon 291
Meşveret-i serdar ....29]
Teveccüh-i serdar be-muhâsara-i Estergon 292
Feth-i kal‘a-i Vişegrad 293
Feth-i Depedelen 293
İhrâk-ı Varoş 294
Feth-i Varoş ve kal‘a 294
İstilâ-i Boçkayı ber-hisar-ı Uyvar..... 295
Ameden-i Boçkayı be-serdar 296
İbtidâ-i mukaddemât-ı sulh-ı Nemçe 297
Vak‘a-i Cığala-zâde der-serhadd-i Acem..... 299
Kıtâl-i Serhöş İbrahim Paşa bâ Hırvat 303
Maktûlî-ı Mehmed Paşa İbn Sinan Paşa..... 303
Reften-i padişah-ı cihân be-temâşâ-gâh-ı Edime ve avdet-i be-cânib-i Asitâne 203
Harb-i Tavîl ve inkisâr-ı Nasuh Paşa 394

XLV
Reften-i padişah be-cânib-i Bursa .....
Âmeden-i ser-keşân-ı sipah .....
Avdet-i padişah ve Âsitâne .....
İtâ'at-i Tavîl .....
Azl ü nasb ....
Da'vet-i Sadna'zam Mehmed Paşa be-Âsitâne .....
Hareket-i Yeniçeriyân u sipah ve te'dîb-kerden-i sipah .....
Âmeden-i serdar-ı a'zam bâ-Âsitâne.....
Maktûlî-i Deli Haşan der-Tımışvar .....
Zuhûr-ı duhân.....
Vekâyi-i **sene hamse aşer ve elf.....**
Serdarî-i Vezir Mehmed Paşa ve vefât-eş ve vezâret-i Derviş Paşa
Maktûlî-i Derviş Paşa ve vezâret-i Murad Paşa .....
Sebeb-i katl-i Derviş Paşa .....
Zikr-i in'ikâd-ı sulh bâ-küffâr-ı Nemçe .....
Hulâsa-i sulh-nâme.....
Vak'a-i Nasuh Paşa der-Bağdad .....
Mürden-i Boçkayı .....
Zikr-i bakâyâ-i vekâyi'-i în-sâl .....
İkinci cild
Bismi' İlâhi 'r-rahmani 'r-rahîm
Vekâyi'-i sene sitte aşere ve elf ....
Âmeden-i Vezîria'zam Murad Paşa be-Âsitâne .....
Zikr-i firak-ı Celâliyân ....
Serdari-i Murad Paşa ve galebe-i 6 ber-eşkıyâ .....
Reften-i İbn Kalender be-cânib-i Ankara.....
Muhâsara-i Ankara .....
Vak'a-i Muslı Çavuş der-Silifke .....
Def-i şerr-i Cemşîd ez-Adana .....
Kâr-zâr-ı serdar bâ-İbn-i Canpolad-ı şakı..... .....-.....
Kışlak-kerden-i serdar der-Haleb ve irsâl-i asker be-cânib-i Bağdad
İlticâ-i Canpolad-zâde bâ-Âsitâne ve gâret-kerden-i İbn Kalender be
Bursa ....
Serdarî-i Etmekci-zâde Ahmed Paşa be-asker-i Rumili .....
Me'âl-i hâl-i İbn Canpolad..... ɣ.....
Zikr-i bakıyye-i ahvâl-i în-sâl der-Âsitâne .....
Culûs-ı Tatar Han ....
Âmeden-i kâsıd-ı Leh be-Âsitâne ve tecdîd-i sulh .....
Vekâyi'-i sene seb'a aşere ve elf ■
Teveccüh-i Serdar-ı a'zam Murad Paşa be-istîsâl-i Kalender-oğlu ...
305
306
305 307 307
307
308
307 . 309 . 310 . 311 . 311 . 317 . 318 . 320 . 321 . 323 . 324 . 325
.. 327 .. 327 ... 327 ... 331 ... 332 ... 333 ... 334 ... 334 ... 335 ... 336
... 337 ... 339 ... 339 ... 340 ... 340 .... 342 .... 343 .... 343 348
Ilgar-ı serdar be-cânib-i birâder-i Tavîl Mahmud .....

Zikr-i ba‘zı evsâf-ı Murad Paşa..... 351
Avdet-i Serdar Murad Paşa be-Âsitâne-i ulyâ..... 355
Zikr-i ba‘zı vekâyi‘ der-Âsitâne 357
Vekâyi‘-i Mehmed Paşa bâ-asker-i Mısır..... 358
Zikr-i ba‘z-ı veknayi‘-i Yemen 363
Zikr-i âsâr-ı celîle-i Mehmed Paşa, Vâli-i Mısır 363
Ahid-nâme-i Nemçe 365
Zelzele-i azîme der-Nova 366
Vekâyi‘-i sene semân aşere ve elf 367
Sefer-i Üsküdar 367
Âmeden-i Yusuf Paşa bâ-Üsküdar 370
Maktûlî-i Muslı Çavuş ve Yusuf Paşa 371
Zikr-i mâ-cerâ-i Etmekci-zâde Ahmed Paşa ve Sadrıa‘zam-ı Murad Paşa 373
Zikr-i hiyânet-i Hüddâm-ı Murad Paşa 375
Âmeden-i emvâl-i Yusuf Paşa ve nifâk-ı hussâd 376
Sefer-i Kapudan-ı deryâ Halil Paşa ve teshîr-i Kara Cehennem 377
Binâ-i Câmi‘-i cedîd-i Sultan Ahmed Han 378
Ahid-nâme-i França..... 378
İrsâl-ı astâr-ı Ka‘be-i mükerreme ez-Darüssaltana..... 380
Vekâyi‘-i sene tis‘a aşere ve elf..... 382
Serdarî-i Murad Paşa be-sefer-i Tebriz 382
Serdar-ı a‘zam Murad Paşa tarafından gönderilen cevabdır..... 383
Zikr-i ba’z ez-vekâyi‘-i în sâl 384
Vekâyi‘-i sene işrîn ve elf..... 386
İntikal-i Vezir Murad Paşa ve serdarî-i Nasuh Paşa..... 386
Zikr-i mıntıka-i âhenîn-i Ka‘be-i mükerreme ve mîzâb-ı şerif..... 387
Ahvâl-i sefer-i deryâ 388
Zikr-i ba‘zı ez-vekâyi‘-i în-sâl 389
Vekâyi‘-i sene ihdâ ve işrîn ve elf 390
Ahvâl-i sefer-i deryâ 390
Âmeden-i Vezîria'zam Nasuh Paşa bâ-elçi-i Acem 390
Vilâdet-i Sultan Murad ve Çıkma 391
Reften-i Sultan Ahmed Han be-Edime 391
Vekâyi‘-i sene isneyn ve işrîn ve elf 395
Teveccüh-i Sultan Ahmed Han be-cânib-i Gelibolu 395
Avdet-i Sultan Ahmed Han ez-Gelibolu be-Dârüssaltana..... 396
Âmeden-i Mehmed Girây be-rikâb-ı padişahî 397
Âmeden-i mîzâb-ı Ka‘be-i mükerreme ve irsâl-i elmas-pâre be-Medîne-i münevvere 398
Tezvîc-i ammât-ı tâhirât-ı padişahî ve ba‘zı hasenât-ı cenâb-ı hilâfet- penâhî

.....400
Ref-i emânet-ı hamr 4Q1
İstîlâ-i ümerâ-i serhad ber-ba'zı kılâ' ve ıstısal-ı kuffar .....
Âmeden-i kâsıd-ı Felemenk 4QJ
Binâ-i mescid der-İstavroz 401
Zikr-i adâvet-i Nasuh Paşa be-Defterdar Etmekci-zâde Ahmed Paşa ....^
Katl-i Bey-zâde ez-meşahîr-i sipah 4Q3
Zikr-i ba'z ez-vekâyi'-i în sâl..... 4Q3
Kapudan şüden-i Halil Paşa 4Q4
Binâ-i Kasr-ı Tersâne 4Q4
Zikr-i sulh-nâme-i şah-ı Acem .....
.....406
Vekâyi'-i sene selas ve 'ışrın ve elt 4Q6
Avdet-i Padişah-ı İslâm be-Dârüssaltana .....
Reften-i Kapudan Halil Paşa be-Cezîre-i Malta ..... 4n?
Reften-i Kapudan Paşa be-Trablusgarb ve salb-i Sefer Dayı 4Qg
Gûşmâl-i küffâr-ı Manya..... 4^g
Şehâdet-i Memi Paşa..... 4QÇ
İstîlâ-i Kazak ber-Sinop 4QÇ
Zikr-i binâ-i kal'a der-nehr-i.....Özi 4^
Vak'a-i 412
Maktûlî-i Veziriazam Nasuh Paşa ve vezâret-i Mehmed Paşa 41o
Esbâb-i katl-i Nasuh Paşa..... ^
Tebdîlât-ı menâsıb 4jg
Zikr-i ahvâl-i Betlen Gabor ..... 4^
Ahid-nâme-i Erdel 4jç
Ahid-nâme-i diğer 42Q
Şurûd budur: .....
421
Vekâyi'-i sene erba'a ve 'işrîn ve elf..... 4^4
Serdarî-i Vezîria'zam Mehmed Paşa be-cânib-i Revan .....
Âmeden-i kâsıd-ı Şah-ı Acem 433
Zikr-i sulh-nâme-i Çâsâr-ı Roma ....
Vefât-ı Şeyhülislâm Mehmed Efendi ve müftî-şüden-i birâder-eş Es ad ^
Efendi 425
Vekâyi'-i sene Hamse veişrın ve elt 433
Teveccüh-i serdar-ı a'zam be-cânib-i Revan .....
Binâ-i kal'a-i Kars 42g
Harb-i Tekeli 477
Azl-i Serdar Mehmed Paşa ve serdarî-i Halil Paşa.....
Habs-i elçi-i Acem 42g
Zikr-i istihkâm-ı sulh-ı Nemçe ....;... ..... 42g
Serdarî-i İskender Paşa be-cânib-i Kazak ve irsâl-i nâme-ı Erdel ..... J
Vekâyi'-i sene sitte ve 'işrîn ve elf

. 431

Ziyâfet-i Sultan Ahmed Han der-Câmi‘-i cedîd .....
Reften-i Vezîria‘zam Halil Paşa be-kışlak-ı Diyarbekir ve âmeden-i Canibek Giray Han .....
İrsâl-i asker be-muhâfaza-i Gürcistan .....
Tertîb-i musâlaha-i İskender Paşa .....
İstihkâm-ı sulh-i Nemçe .....
Ahvâl-i Donanma.....
İntikal-i Sultan Ahmed Han ve cülûs-ı Sultan Mustafa Han .....
Vasf-ı Sultan Ahmed Han .....
Hayrât-ı padişah-ı cemîlü’l-hasenât .....
Zikr-i şehzâdegân-ı Sultan Ahmed Han el-merhum .....
Vüzerâ-i izâm-i devlet-i Sultan Ahmed Han .....
Zikr-i ulemâ-i izâm.....
El-meşâyihü’l-kirâm.....
Zikr-i ba‘zı vekâyi‘ der-eyyâm-ı Sultan Mustafa Han .....
Vekâyi‘-i sene seb‘a ve ‘işrîn ve elf.....
Hal‘-i Sultan Mustafa Han .....
Zikr-i culûs-ı Sultan Osman Han .....
Zikr-i ahvâl-i Mehmed Giray .....
Zikr-i teveccüh-i Serdar Halil Paşa be-cânib-i Erdebil.....
İnhizâm-ı Canibek Giray der-ceng-i Sahrâ-i Serav .....
Tedbîr-i serdar-ı a‘zam.....
Akd-i musâlaha-i tarafeyn der-Sahrâ-i Serav .....
Âmeden-i elçi-i Leh .....r.....
Âmeden-i elçi-i Fas .....
Alâ’im-i semâviyye .....
Vefât-ı Etmekci-zâde Ahmed Paşa .....
Vekâyi‘-i sene semân ve ‘işrîn ve elf.....
Tashîh-i sikke.....
Tevcih-i vezâret-i uzmâ bâ vezîr-i sâbık Damad Mehmed Paşa .....
Âmeden-i elçi-i Acem .....
Vak‘a-i garibe ve alâ’im-i semâviyye der-serhadd-i Üngürus .....
Âmed ü reft-i Betlen .....
Vekâyi‘-i sene tis‘a ve işrîn ve elf. .....
Azl-i Mehmed Paşa ve vezâret-i Ali Paşa .....
İnhizâm-ı tabur-ı küffâr-ı Leh der-ceng-i İskender Paşa .....
Reften-i donanma be-gâret-i Mefrodonya .....
Âmeden-i Necef Kulu .....
Mefhûm-ı mektub-ı imparator .....
Feth-i Vaç be-dest-i Karakaş Paşa .....
Teshîr-i Habeş .....
. 431 . 432 . 432
432
433
M
434
434
435
435
432 438 438 440
442
442
444
445
444 446 446 446 448 448 448
448
449
449
450

450
448 457 457
457
458
458
459
Vekâyi‘-i sene selâsîn ve elf .....

• ■ 459
İncimâd-ı Halîc-i Kostantınıyye .....
Mebâdî-i sefer-i Hotin ve vezâret-i Hüseyin Paşa ba de ez-vetat-ı ^
Ali Paşa .....
Şehâdet-i şehzâde Mehmed Han .....
Teveccüh-i Sultan Osman Han be-gazve-i Hotin .....
İmtihân-ı Yeniçeriyân vesâ'ir piyâdegân ..... ”
İstîlâ-i Kazak der-Ahyolu.....
Âmeden-i dil ez-cânib-i Hacı Key Paşa .....
İn'âm-dâden-i padişah-ı İslâm der-İsakçı.....^
İnhizâm-ı Kazak der-nehr-i Özi .....
Âmeden-i Kapudan Halil Paşa .....
Eser-i padişah-ı cihân der-İsakçı .....
Ubûr-kerden-i asker-i mansûr ez-cisr.....
464
Haber-i han-ı Kırım.....
Âmeden-i Dilaver Paşa ve asker-i Eflâk 4b
İnhizâm-ı imdâd-ı Nemçe der-ceng-i Betlen .....
İstizân-ı han berâ-ı akın'.....
JK 465
Yoklama-ı Yenıçenyan .....
Tebdîl-i voyvoda-i Boğdan .....
Ceng-i Tatar der-tabur-ı Kazak .....
İnhizâm-ı küffâr der-ceng-i Boğdan ve gâr 466
Resîden-i asker be-Hotin..... ^
Âmeden-i Han .....^
Muhâsara-i tabur .....
Metris ve harb .....
Hücûm-ı asker-i İslâm be-tabur.....
Tevcih-i eyâlet-i Özi be-Kantamir-Mirza .....
Yuruyuş-ı sanı .....
Yürüyüş-i sâlis .....
Gâret-kerden-i Tatar zahâ'ir-i küffâr.....
Yürüyüş-i râbi' ve şehâdet-i Karakaş Mehmed Ağa .....
Azl-i Hüseyin Paşa ve vezâret-i Dilâver Paşa .....
Şebihûn-ı Küffâr .....
Yürüyüş-i Hâmis ..... ^
Yürüyüş-i sâdis .....
Rücû'-ı küffâr be-musâlaha .....
47 т
Akd-i musâlaha ve avdet .....
Vekâyi'-i sene ihdâ ve selâsîn ve elf 475
Duhûl-i padişah be-Dârüssaltana ve tezyîn-i şehr 475
Tebdîlât-ı menâsıb.....
Zikr-i vak'a-i hâ'ile-i Osmâniyye .....—-
Sebeb-i vak¹ a.....

^ Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi ^

Sudûr-ı ferman be-tertîb-i esbâb-ı sefer-i Hicaz ..... 477 |
Rü'yâ-i padişah 478
Eser-i gadr u telâş 478
Cem'iyyet-i asker ve meşveret der-emr-i sefer 479
İstiftâ der-hakk-ı menba'-ı fesâd-ı asker 479
Mürâca'at-ı îşân be-Hâce-i Sultan-ı cihan Ömer Efendi ve Vezîria'zam
Dilâver Paşa 480
İstifsâr-ı padişah ez-ulemâ ve evhâm-ı cânibeyn.....480
Telâtum-ı emvâc-i bahr-i fıten der-rûz-ı dûm 481
Arz-kerden-i ulemâ metâlib-i asker-râ ve imtinâ'-ı padişah 481
Duhûl-i asker be-saray 482
İhrâc-ı Sultan Mustafa ez-mahbes 482
Maktûlî-i Vezîria'zam Dilâver Paşa ve Ağa-i Dârüssa'âde Süleyman Ağa 483
Mücâdele-i ulemâ der-emr-i bey'at ve cülûs-ı Sultan Mustafa
Han sâniyen 483
Nakl-i Sultan Mustafa Han be-Saray-ı Atîk .....(Â84)
Gâret-kerden-i asker, hâne-i Ali Ağa ve gayrihî 4134
Hayret ve telâş-ı Sultan Osman ve maktûl-i ağa-i Yeniçeriyân 485
Tevcîh-i menâsıb 487
Taleb-i katl-i a'yân 487
Mahbûs-ı Sultan Osman ve katl-i Hüseyin Paşa 487
Reften-i Sultan Mustafa Han be-Saray-ı Âmire 490
Zikr-i surre-i filori 490
Şehâdet-i Sultan Osman Han der-Yedi-kule 491
Tavsîf-i şehid Sultan Osman 492
İ'tirâz-ı mu'tarız 492
Cevab-ı âkılâne 49T
Uzlet ve tekâ'üd-i Müftî Es'ad Efendi 494
Tevzi'-i in'âm 494
Kavga-i asker ve katl-i kapı-ağası 494
Azl-i Davud Paşa ve vezâret-i Merre Hüseyin Paşa 495
Vak'a-i meczûb der-câmi'-i Cedîd-i Sultan Ahmed 496
Hurûc-ı padişah be-Câmi'-i Cedîd 496
Galebe-i Betlen Gabor der-serhadd-i Nemçe 496
Azl-i Merre Hüseyin Paşa ve vezâret-i Lefkeli Mustafa Paşa 497
İ'tirâz-ı halk be-Yeniçeriyân 497
Azl-i Lefkeli Mustafa Paşa ve Vezâret-i Gürcü Mehmed Paşa 498
Âmeden-i elçi-i Acem 498
İbtidâ-i hurûc-ı Abaza Paşa 498
Ba'zı vekâyi'-i în-sâl 499
Zikr-i Ahvâl-i Seyf-oğlu Yusuf Paşa 499
Âmeden-i Donanma 501
..... 502
Vekâvi'-i sene isneyn ve selâsîn ve 502
Âmeden-i elçiyân-ı Leh ve Moskov 502
Galabe-i Kantemir Mirza be-kuffar-ı Leh 502
Âmeden-i şükkât-i Abaza Paşa 503
r^"Sanösn;„::::: ..... :::*S
HaSeyi".P¦5¦..... 506
..... 507
..... 507
..... 508
..... 508
..... 509
..... 511
saniyen .....
Tuğyân-ı Abaza Paşa.....
Teshîr-i Kara-hisar .....
Tebdîl-i Tatar Han .....
Serdarî-i Cığala-zâde .....
Vak'a-i Câmi'-i EbüT-Feth Zikr-i teftib-i cezâ
Azl-i Merre ve vezâret-i Kemankeş Alı Paşa ....^514;
Cülûs-ı Sultan Murad Han-ı Râbı' ...:'P';;^'Ffendi'sânıven 515
Azl-i Yahya Efendi ve be-cây-ı o muftı şuden-t 516

Vak‘a-i Yusuf Paşa der-Bağdad ve zuhur-ı fıtne der-b.lad-, ... 5]9
Serdari-i Hafız Ahmed Paşa ve ceng-ı Bekir Subaşı—— 522
Nüzûl-i Hâfız Paşa be-havalı-ı Bagdad ve ceng **524**
Cevab-ı mülzim .....; 525
Tevcih-i eyâlet-i Bağdad bâ-Bekir Subaşı 327
İstîlâ-i Şah Abbas be-hisar-ı Bağdad .....'^'üahîle-i sah
Reften-, Hüseyin Paşa be-cânıb-ı Bağdad ve şehadet-eş ba-hıle şah
Vekâyi‘-i sene selâse ve selâsîn ve elf 527
" 528
Giriften-i Şah Abbas Bağdad-râ ve ıstısal-ı Sunnıyan 533
530
534
534
534
İstîlâ-i Surh-serber-Musul ve Kerkük....
Firâr-ı Kasım Han ez-Musul bâ-hücum-ı Kuçuk Ahmed
Tebdîlât .....
Katl-i Biber Mehmed Paşa .....
Katl-i Vezîria[1] zam **Kemânkeş Ali** Paşa **ve** **536**
Vezâret-i Çerkeş Mehmed Paşa **538**
Zikr-i **da‘vâ-i** Abaza Paşa ve igvâ-i Şeyh ve fesâd-ı ışan ale t-tafs ....
Hikâyet der-muhâsara-i kal‘a-ı Kara-hısar 542
Hikâyet-i tesmiye-i Tayyâr..... 544
550
550
553
Sûret-i mektub-ı Abaza Paşa .....
Serdari-i Çerkeş Mehmed Paşa .....
Menâkıb-ı Sefer Paşa .....
Muhârebe ve inhizâm-ı Abaza Paşa
Netîce-i hâl-i Abaza Paşa ve avdet-i serdar-ı ekrem **556**
Isyân-ı Mehmed Giray ve tevcih-i hâniyet be-Canibek Giray..... **557**
Ta‘yîn-i Receb Paşa ve ceng-i Mehmed Giray..... 561
İnhizâm-ı asker-i donanma der-sahrâ-i Kefe 563
Musâff kerden-i Kantemir Paşa bâ-Şahin Giray ve intizâm-ı Şahin Giray
der-Dobnca 566
İstîlâ-i Kazak ber-Yeni-köy..... 566
Ahvâl-i serhadd-i Nemçe 567
Vakf-ı kal‘a-i Arko..... 567
Vekâyi‘-i sene erba‘a ve selâsîn ve elf..... 568
Avdet-i asker be-meştâ-i Tokat..... 568
Vefât-ı serdar-ı a‘zam Çerkeş Mehmed Paşa ve serdarî-i Hâfız Paşa ... 568
Vefât-ı Defterdar Bâî Paşa 569
Min bâb-ı kehhaneti’ş-şu‘arâ 569
İnhizâm-ı Surh-ser der-Altın Köprü 569
İnhizâm-ı leşker-i Surh-ser der-Gürcistan 569
İrsâl-i asker be-cânib-i Gürcistan 571
Tafsîl-i hikâyet-i Gürcistan bâ-Surh-serân 572
Hurûc-ı Cennet-oğlu ve serdarî-i Dişlenk Hüseyin Paşa 574
Reften-i Murad Paşa be-cânib-i Bağdad **575**
Meşveret ve teveccüh-i Serdar-ı ekrem Hâfız Ahmed Paşa be-cânib-i
Bağdad **575**
Katl-i Yahni-kapan Abdülkerim Paşa-yı Defterdar 576
Vekâyi'-i sene hamse ve selâsîn ve elf..... 578
İnhizâm-ı Kazak der-ceng-i Kara-harman 578
Meşveret-i Hâfız Paşa ve muhâsara-i Bağdad..... 580
Yürüyüş-i asker ve adem-i zafer 582
Âmeden-i şah-ı Acem be-imdâd-ı Bağdad 583
Akd-i meclis-i müşâvere ve ittifak be-tûl-i muhâsara 583
Reften-i Mehmed Paşa be-cânib-i Diyâle..... 583
Kıssa-i azl-i Defterdar Ömer Paşa..... 584
Ameden-i şah-ı Acem be-nehr-i Diyâle ve reften-i Murad Paşa be-
mukâbele..... 585
Giriftârî-i Berhurdar Bey..... 586

Ceng-i evvel Serdar Hâfız Paşa ve Şah Abbas 586
Ameden-i gurâb ve top ez-Basra 587
Reften-i Ömer Paşa be-muhâfaza-i Şatt 587
Âmeden-i elçi-i şah be-cevab-ı serdar..... 588
Ceng-i sânî 588
Âmeden-i şah bâ-zahîre..... 589
Ceng-i sâlis-i Şah Abbas bâ-Serdar Hâfız Paşa..... 590
İmdâd-ı Surh-serân be-Bağdad..... 594
LIII
Âmeden-i elçi-i şah .....
Müzâkere-i **sulh** bâ-elçi-i **şah** .....
Zuhûr-ı eser-i sihr.....
Gulüvv-i asker.....
Hareket-kerden-i asker ve kyssa-i lağm .....
Cevab-ı Şah Abbas .....
Teveccüh-i asker be-cânib-i Musul .....
Katl-i Kürd Seyyid Han .....
Katl-i Murad Paşa ..... ■•••••• .....
Katl-i Gürcü Mehmed Paşa der-Âsitâne.....
Katl-i ba'zı müfsidân.....•.....
Suret-i hükm-i hümâyûn der-hakk-ı sipah .....
Vak'a-i Kerkük ba'de ez-avdet-i serdar .....
Fitne-i asker der-Haleb.....
Âmeden-i Ay Mehmed Han .....
Binâ-i kal'a der-nehr-i Özi .....
Ahvâl-i serhadd-i Nemçe .....
Ahvâl-i serhadd-i Leh .....
Âmeden-i elçi-i İngiltere .....
Vekâyi'-i sene sitte ve selâsîn ve elf
Azl-i Hâfız Paşa ve vezâret-i Halil Paşa .....
Ta'yîn-i Dişlenk Hüseyin Paşa bâ-tesyîr-i asker ..
Sebeb-i sefer-i Erzurum ve reften-i serasker .....
İnhizâm-ı paşayân ve katl-i serasker .....
İstîlâ-i Kızılbaş be-kal'a-i Ahisha .....
Teveccüh-i serdar be-cânib-i Erzurum .....
Âmeden-i elçi-i şah be-Âsitâne .....
Arz u mahzar ez-Yemen.....
Tebdîl-i şerîf-i Mekke-i mükerreme .....
Vefât-ı Ahmed Paşa bâ-kadr-ı şerîf-i Mekke .....
Ahvâl-i Padişah-ı Hind .....
Ahvâl-i serhad-i Nemçe .....
Ahvâl-i sulh.....
Katl-i Kara Mustafa Paşa .....
Vekâyi'-i sene seb'a ve selâsîn ve elf
Muhâsara-i Erzurum.....
Âmeden-i Magrav Bey ve metris .....
Nüzûl-i Berf ve hulûl-i şitâ ve avdet-i serdar .....
Âmeden-i a'yân-ı Celâliyân .....
Azl-i Vezîria'zam Halil Paşa ve sadâret-i Hüsrev Paşa
Guluvv-i sipah .....
.... 594
.... 596
.... 596
..... 597
..... 597
..... 598
..... 599
..... 599
.....601
.....603
.....604
..... 604
.....605
..... 605

.....606
.....606
..... 606
..... 607
..... 608
.....609
.....609
..... 610
..... 611
..... 612
..... 615
..... 615
..... 616
..... 616
.....616
..... 617
..... 617
..... 617
..... 618
..... 618
..... 619
..... 619
..... 619
..... 620
..... 621
..... 621
..... 623
..... 625
Tevcih-i hâniyet be-Canibek Giray .....

Tetimme-i ahvâl-i Canibek Giray bâ-Muhammed Giray ve Şahin Giray 626
İrsâl-i nâme be-cânib-i Leh 627
Ahvâl-i donanma..... 628
Ahvâl-i serhad-i Nemçe 628
İn‘ikâd-i sulh der-sahrâ-i Sonbur ve sûret-i ahid-nâme 628
Mevâdd-ı şurût bunlardır ki zikr olunur 629
Mefhûm-ı mektub-ı Betlen..... 630
Vekâyi-i sene semân ve selâsîn ve elf..... 632
Teveccüh-i asker-i mansûr be-cânib-i Erzurum ve mürâca‘at-i Abaza be-cânib-i şah-ı Acem..... 632
Muhâsara ve feth-i kal‘a-i Erzurum 633
Tetimme der-kıssa-i Şemsi Han 635
Avdet-i Serdar Hüsrev Paşa be-cânib-i Âsitâne 636
Tetimme-i Hüsrev Paşa 637
Müsâdere-i Bayram Paşa..... 638
İhtilâl-i ahvâl-i Yemen 639
Serdarî-i Hüsrev Paşa be-sefer-i Hemedan 641
Hareket-i asker..... 641
Vefât-ı Şah Abbas 643
Üçüncü Cild
Bismi 'İlâhi ’r-rahmânirrahîm
Vekâyi‘-i sene tis‘a ve selâsîn ve elf 645
Vak‘a-i Magrav Bey bâ-ahâlî-i Konya 647
Katl-ı Magrav ba-gadr-i Hüsrev Paşa..... 648
Katl-i Defterdar Bekir Paşa 649
Ahvâl-i ikâmet der-sahrâ-yı Musul 650
Azîmet-i Serdar-ı Ekrem Hüsrev Paşa be-cânib-i Şehrizor 651
Katl-i Cebeci-başı 654
Vusûl-i serdar be-Şehrizor ve binâ-i hisar-ı Kelgır 654
Reften-i Parmaksız Mustafa Paşa ve Genç Osman be-cânib-i Bağdad ve feth-i kasaba-i İmam Hüseyin ve Meşhed-i Ali ve Hille..... 656
Katl-i Ayyârân ve Fedâyiyân-ı Kızılbaş..... 657
Leşker firistâden-i serdar be-kal‘a-i Mihriban ve feth ü teshîr-i ân 658
Kıssa-i inhizâm-ı Zeynel Han der-kal‘a-i Mihriban 659
Tetimme 660
Reften-i Serdar-ı a‘zam be-Hemedan 661
Vasf-ı Hasan-âbâd 664
Vasf-ı Hemedan 664
Vasf-ı Dergüzin..... **666**
Avdet-i Serdar-ı a‘zam Hüsrev Paşa be-cânib-i Bağdad 667
Vasf-ı Kûh-ı Bî-sütûn ve Şebdîz-i Hüsrev 667

LV
Resıden-i serdar be-sahrâ-i Çemhhal ve inhizâm-ı hâkim-i Lor Hüseyin
Han der-ceng-i asker-i İslam .....
Ahvâl-i Donanma .....
Reften-i Ken‘an Paşa be-Karadeniz .....
Ra‘d ve Sâ‘ikâ-i şedide ....
Hücûm-ı seyl be-Harem-i şerîf-i mekke-i mükerreme ve ta mır u termım-ı
erkân-ı Beyt-i şerif .....
Ba‘zı Vakâyi‘-i Âsitâne .....
Firâr-ı Şemsi Han Bey .....
Vakâyi‘-i sene erba‘în ve elf .....
Nüzûl-i Serdar-ı a‘zam Hüsrev Paşa be-cânib-i bağdad.....
Muhâsara-i Bağdad ....
Hücûm-ı asker be-hisar-ı Bağdad ve adem-i zafer .....
Meşveret ve avdet .....
Ta‘yîn-i asker be-muhâfaza-i Hille .....
Avdet-i asker be-cânib-i Musul .....
İstîlâ-i kızılbaş be-Şehrizor ve Derteng .....
Tafsil .....
İstîlâ-i Şah Safî be-Hille....."..... ;... ... .
İkâ‘-ı Hüsrev Paşa Urbân-ı bâdiye-râ ve helâk-i Müdlic bin Ebu Rış ■••••••■••
Reften-i Serdar Hüsrev Paşa ez-Musul be-cânıb-ı Mardin ve ta mır-ı
kaPa-i Musul.....
Re’y-i hüsrev Paşa ve arz u telhis .....
Husûf-ı külli .....
Ahvâl-i deryâ .....
Ahvâl-i Tatar bâ-küffâr-ı Rus-ı menhûs.....
Tecdîd-i sulh bâ-küffâr-ı Leh .....
Ceng-i Fransız ve İsveç bâ-küffâr-ı Nemçe .... •.....■••••;—•..
Gazâ-i Haşan Paşa der-Karadeniz ve vefât-ı Ö der-hizmet-i tesyîr-i asker .
Vefât-ı Azmî-zâde Hâletî Efendi .....
Veflt-ı Müneccim Mehmed Çelebi .....
Vekâyi‘-i sene ihdâ ve erbarin ve elf.....
Avdet-i asker be-cânib-i Diyarbekir .....
Âmeden-i leşker-i Tatar .....
Duhûl-i asker be-kışlak .....
Azl-i Hüsrev Paşa ve Sadâret-i Hâfız Paşa.....
Ahvâl-i zorbayân ve ser-efrâhten-i asker .....
Da‘vet-i asker be-Âsitâne.....
Maktûlî-i Hâfız Paşa ve vezâret-i Receb Paşa.....
Maktûli-i Hüsrev Paşa .....
Fitne-i diğer ve maktûli-i Defterdar Mustafa Paşa ve
667
669
670
671
671
671 674 676 676 676
678
679
679
679 . 680 . 682 . 684 . 685
.686 .686 . 687 . 687 . 687 .688 .. 689 .. 690 .. 691 .. 692 .. 693 .. 693 .. 693 .. 694 .. 694 .. 697 .. 698 ... 699 ...
704
Haşan Halîfe ve Mûsâ Çelebi .....

Feverân-ı fıten-i asker ve cûş u hurûş-ı leşker 713
Maktûlî-i Receb Paşa ve vezâret-i Mehmed Paşa 716
Cem‘iyyet-i sipah berâ-i hizmet 717
Men‘-i mülâzemet ve hizmet ve makhûrî-i sipah 717
Sûret-i hükm-i hümâyûn 722
Tetimme 723
Bakiyye-i ahvâl-i zorbayân ve katl-i meşâhîr-i îşân 726
Maktûlî-i Dereli Halil bâ-yed-i Çerkeş Ahmed Paşa..... 730
Vakâyi‘-i sene isneyn ve erba‘în ve elf 733
İnhizâm-ı ve katl-i İlyas Paşa ve tafsîl-i niâ-cerâ-i ö 733
Vekâyi‘-i Âsitâne ve tebdîlât..... 739
Ahvâl-i şark 739
Katl-i Defterdar Mustafa Paşa 739
Tevcîh-i eyâlet-i Mısır be-Ahmed Paşa 740
İstîlâ-i Revâfız ber-Gürcistan 740
Katl-i Bertoska ban-ı Boğdan be-Dârüssaltana 741
Reften-i Küçük Ahmed Paşa be-cânib-i Şâm ve be-katl-âverden-i ba‘zı ez-eşkiyâ-i li’âm..... 742
Maktûlî-i Rum Mehmed ser-defter-i ehl-i şer 743
Maktûlî-i Deli Yusuf Paşa..... 745
Tafsîl-i ahvâl-i Yemen 745
Ba‘zı vekâyi' ez-ahvâl-i bilâd-ı Acem 751
Vefât-ı Kara Çelebi-zâde..... 752
Vekâyi‘-i sene selâse ve erba‘în ve elf 753
Hücûm-ı Râfıziyan be-hisar-ı Van ve def-i Gaziyan 753
Harîk-i azîm der-İstanbul 754
İbtâl-i kahvehâne ve men‘-i duhân..... 755
CenTiyyet-i mevlûd-ı şerif ve meclis-i va‘z..... 758
Nizâm-ı eyâlet-i Rumili bâ-tedbîr-i Bayram Paşa 759
Serdarî-i Vezîria‘zam Mehmed Paşa..... 759
Galebe-i Küçük Ahmed Paşa ber-İbn-i Ma‘an 761
Vusûl-ı Serdar Mehmed Paşa be-meştâ-i Haleb..... 763
Vak‘a-i Yeniçeriyân der-Haleb 764
Katl-i Köse Mehmed Ağa, ağa-i sâbık-ı Yeniçeriyhan ve izâle-i ba'zı eşkiyâ ez-zorbayân..... 766
Vilâdet-i şehzâde..... 768
Husûf 768
Hareket-i padişah-ı âlem-penâh be-cânib-i Bursa ve salb-i kadı-i İznik 768
Vak‘a-i Müftî Ahî-zâde Hüseyin Efendi 770
Tafsîl-i ahvâl-i Abaza Paşa 774
Âmeden-i elçi-i Leh 780
Azîmet-i Sultan Murad Han be-cânib-i Edime bâ-kasd-ı küffâr-ı Leh.. 780

Serdarî-i Murtazâ Paşa be-cânib-i Leh .....
Avdet-i Sultan Murad Han be-cânib-i Dârüssaltana.....
Katl-i Abaza Mehmed Paşa-yı meşhur.....
Nakl-i ahar ....
Tecdîd-i sulh-ı Leh ve avdet-i Murtazâ Paşa .....
Ahvâl-i serdar-ı ekrem der-cânib-i Şarkî.....
Teveccüh-i Sultan Murad Han be-sefer-i hümâyûn ez-cânib-ı Revan
Tebdîl-i Tatar Han .....
Katl-i Nef î-i şâ'ir .....
Nefy-i Nakîbüleşrâf Şeyhî Efendi .....
Katl-i haydûdân der-Kocaili .....
Ahvâl-i donanma .....
Kaziyye-i Baysungur Mirza ....
Âmeden-i Şahin Giray be-atebe-i aliyye ve habs-ı o der-Rodos
Ahvâl-i Gürcistan .....
Vekâyi'-i sene erba'a ve erbain ve elf .....
Mu'âhaza-i Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi.....
Gaybet-i Hattât Haşan Paşa Vâli-i Bosna .....
Azl ü Nasb ve Tebdîlât.....
Husûf .....
Azîmet-i padişah âlî-tebâr ez-Üsküdar be-cânib-ı Revan
Zuhûr-ı Silahdar Mustafa Paşa .....
imtihân-ı asker .....
Katl-i Fahreddin bin . .....
Katl-i Tevfîkî-zâde, kadı-i İzmir .....
Ahvâl-i Serdar-ı ekrem ve Vezîria'zam Mehmed Paşa ..
Reften-i Vezîria'zam Mehmed Paşa ba-Erzurum.....
Katl-i Demir-kazık Halil Paşa .....
Sebeb-i adâvet-i Murtazâ Paşa bâ-Halil Paşa .....
Ahvâl-i sürgün ve tahrîr der-İstanbul .....
Vekâyi'-i sene hams ve erbain ve elf
Vusûl-i Sultan Murad be-serhadd-i Erzurum .....
Hediyye-i vezîria'zam be-cenâb-ı Sultan Murad Han ...
Teveccüh-i padişah-ı İslâm be-cânib-i Revan .....
Muhâsara ve feth-i kal'a-i Revan .....
Ta'mîr-i hisar ve ta'yîn-i mustahfızân .....
Reften-i padişah-ı İslâm be-gâret-i Tebriz .....
Avdet-i padişah-ı âlî-câh be-Dârüssaltana .....
CenT-i eyâlet-i Rumili bâ-sadâret .....
Kadı-i Mısır şuden-i sadr-ı Rum .....
Salb-i Mantıkî, kadı-i Şâm .....
781
781 782 784 787
787
788
788
789
791
791 792 792 797
. 797 . 798 . 798 . 798 . 799 . 800 . 801 . 803 . 804 . 804 .. 804 .. 804 .. 805 .. 805 .. 806 .. 808 .. 810 .. 810 .. 811
... 812 ... 813 ... 818 ... 820 ... 821 ... 822 ... 823 ... 823 ... 824
Ba'zı vekâyi[1] der-esnâ-i avdet.....

Vak‘a-i şehzâdegân 825
Ahvâl-i Emîr Gûne-oğlu 826
Kaziyye-i garibe der-vefât-ı Şeyh Kadı-zâde 826
Ahvâl-i deryâ 826
Tebyîz-i Sur-ı Kostantiniyye..... 827
Tetimme-i vekâyi‘-i Âsitâne 827
Katl-i Sarı Kâtib 828
İstîlâ-i Şah-ı Acem be-hisar-ı Revan 829
Katl-i kâtib-i Yeniçeriyân 831
Vekâyi‘-i sene sitte ve erba‘în ve elf..... 834
Ahvâl-i serdar der-serhadd?-i Acem 834
Katl-i Defterdar İbrahim Efendi 835
Vak‘a-i Erdelan ve inhizâm ve şehâdet-i Küçük Ahmed Paşa 836
Reften-i Nasuh paşa-zâde Hüseyin Paşa be-eyâlet-i Budin ve ba‘zı vekâyi* der-bilâd-ı Rumili..... 839
Ruk‘a-i Bosna 840
Vak‘a-i Belgrad..... 841
Azl-i Vezîria'zam Mehmed Paşa ve Serdarî-i Bayram Paşa bâ-vezâret . 842
Vak ‘ a-i muhârebe-i Tatar 843
Katl-i nâ’ib-i Menemen 847
Zuhûr-ı Şahab Efendi 847
Ahvâl-i Erdel ve Zuhûr-ı Rakoçi 848
Vak‘a-i Salanta 849
Katl-i Bekir Paşa 852
Tetimme 853
Ahvâl-i Salih Paşa ve tevcih-i eyâlet-i Bosna ba-Duçe Mehmed Ağa .. 853
Vekâyi‘-i sene seb‘a ve erba‘în ve elf 855
Necât-ı Vezîr-i sâbık Mehmed Paşa ve refteneş be-muhâfaza-i Özi 855
Tebdîl-i Han 855
Katl-i İnâyet Giray Han-ı sâbık 855
Katl-i Kantemir Mirza..... 856
İstîlâ-i küffâr be-kal‘a-i Azak 857
Ameden-i elçî-i Acem 857
Katl-i Abaza Şeyhi 858
Ahvâl-i Serdar-ı a‘zam Bayram Paşa 858
Ahvâl-i Âsitâne 859
Azîmet-i Sultan Murad Han be-sefer-i Bağdad-ı bihişt-âbâd..... 860
Ahvâl-i Donanma 861
Vekâyi‘-i sene semân ve erba'în ve elf..... 862
Vekâyi‘-i sâdıra der-sefer-i Bağdad 862
Azl-i Mu‘îd Ahmed Efendi 862
îmtihân-ı kuzât 863

Ahvâl-i zuhûr-ı Şeyh-i Sakarya .....
Siyâset-i Şeyh-i Sakarya ....
Nefy-i Bekir Çelebi veled-i Hazret-i Mevlânâ .....
Hikâye-i Hüsrev Subaşı.....
Vefât-ı Ser-etıbbâ-i hâssa Emir Çelebi .....
Siyâset-i erbâb-ı duhân .....
Vefât-ı Bayram Paşa ve vezâret-i Tayyar Mehmed Paşa
Vefat-ı Rûznamçeci İbrahim Efendi .....
Hikâye-i Şahin Paşa Vâli-i Trablus ve katl-i Seyf-oğlu ve
vak‘a-i Ünsî Efendi .....
Âmeden-i elçî-i Hind.....
Tafsîl-i ahvâl-i Derviş Ağa ve Mustafa Ağa .....
Müşâvere berâ-i nakl top ve in‘âm.....
Münâza‘a-i Tîmâr.....
İnhizâm-ı surh-serân der-ceng-i Ken‘an Paşa .....
Muhâsara-i Kal‘a-i Bağdad .....
Ahvâl-i Kızılbaş .....
Şehâdet-i Tayyar Mehmed Paşa ve Vezâret-i Kapudan
Mustafa Paşa ve feth-i Bağdad-ı bihişt-âbâd.....
Katli‘âm-ı Kızılbaşân .....
Hikâye: .....
Garibe: ....
Avdet-i padişah-ı âlem-penâh be-cânib-i İstanbul.....
İhtirâk-ı baruthâne ve katli‘âm-ı bakiyye-i Surh-serân..
İnsirâf-ı elçi-i Hind.....
İrsâl-i elçi-i Acem ve nâme .....
Sûret-i hatt-ı hümâyûn.....
Vusûl-i padişah-ı kâm-kâr be-kal‘a-i Diyarbekir .....
Şehâdet-i Rûmiye Şeyhi .....
Ahvâl-i serdar-ı a‘zam.....
Teveccüh-i serdar-ı a‘zam be-cânib-i Derteng .....
Âmeden-i Elçi-i Şah-ı Acem .....
Sefer-i Piyâle Kethüdâ .....
Ahvâl-i Âsitâne .....
Tafsîl-i hikâyât-ı Duçe Mehmed Paşa .....
İsyân-ı Amavud ve ta‘yîn-i Duçe Mehmed Paşa.....
Hikâye: .....
Kavga der-serhad-i Bihke .....
Vefât-ı Sultan Mustafa .....
Vekâyi‘-i sene tis‘in ve erba‘în ve elf
Vusûl-ı Sultan Murad Gazi be-Dârüssaltana .....
866
867
867 869 872
874
875
876
878
880
881
882
882
883
883
884
888
891
894
895
896

896
896 . 897 . 898 . 898 . 898 . 904 . 904 . 905 . 905 . 907 . 907 . 907 . 913 . 914 . 919 . 920 . 920 . 920
Kusûf .....

Vekâyi-i Âsitâne 921
Sefer-i Piyâle Kethüdâ 921
Katl-i Kaymakam Tabanı-yassı Mehmed Paşa 922
Tafsîl-i ahvâl-i vezîria'zam ve serdar-ı ekrem 926
Âmeden-i elçi-i şah Saru-Han 927
Sûret-i akd-ı musâlaha ve şurût-ı sulh 927
Tetimmât ve avdet-i asker-i İslâm 928
Âmeden-i elçi-i Arabgir 929
Avdet-i Vezîria'zam Kara Mustafa Paşa be-Âsitâne 929
Tetimme-i vekâyi'-i în-sâl ve reften-i Şahin Paşa be-eyâlet-i Bosna ve bakiyye-i havâdis ân-diyâr 930
Ahvâl-i Derviş Mehmed Paşa 935
Vak'a-i Emir Süleyman bin Seyf ve Trablus 936
Tetimme-i vekâyi' 937
İntikal-i Sultan Murad Han aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân 917,
Cülûs-ı Sultan İbrahim Han ve bey'at-i âmme-i erkân-ı dîvân ..... (942
Menâkıb-ı padişah-ı nâm-dâr-ı merhum u mağfûr ..... /953
A'yân-ı devletleri: 944
Bakiyye-i vekâyi'-i în-sâl **945**
Sene-i hamsîn ve elf 946
Azl-i Kapudan Paşa 946
Zuhûr-ı kasırga **947**
İzâle-i eşkiyâ **947**
Tecdîd-i sikke **947**

Dördüncü Cild

Bismi ' İlahi 'r-rahmani 'r-rahîm
Kelâm-ı müstetâb der-sitâyiş-i ân cenâb ez-lisân-ı tâbi'-i kitab **950**
Vekâyi'-i sene ihdâ ve hamsîn ve elf 951
Âmeden-i Elçi-i Acem 951
Katl-i Emîr Gûne-oğlu ..... 95]
Ahvâl-i Azak **952**
Tebdîl-i Han 952
Vilâdet-i Şehzâde Sultan Mehmed Han İbn İbrahim Han 953
Katl-i Kına-oğlu 953
Firistâden-i asker be-cânib-i Azak 954
Azl-i Kapudan Paşa 954
Vekâyi'-i sene isnâ ve hamsîn ve elf 956
Katl-i Silahdar Paşa 956
Fevt-i Şah-ı Acem 958
Firâr-ı Kazak ez-kaTa-i Azak ..... ; **958**
Vak'a-i Şihab Efendi 960
Vak'a-i Hedm-i Kenîse der-Bursa 961
Kapudan şuden-i Piyâle Paşa 961
Tahrîr-i vilâyet 961
Velâdet-i Şehzâde Sultan Ahmed Han 962
İbtidâ-i zuhûr-ı vak'a-i Nasuh Paşa-zâde 963
Maktûlî-i Kör Hazinedar 964
lnhizâm-ı Osman Paşa der-ceng-i İznikmid 965
Vak'a-i Üsküdar ve telâşî-i Hüseyin Paşa âhir-i kâr 966
Tafsil 967
Giriftârî-i Nasuh Paşa-zâde Hüseyin Paşa 968
Azl-i Ağa-yı Yeniçeriyân 970
Maktûlî-i Zülfıkâr Paşa 970
İstîlâ-i İslâm Paşa be-diyâr-ı Kazak 971
Ahvâl-i Donanma **971**
Binâ-i kasr-ı âlî der-yalı 973
Zuhûr-ı Cinci Hoca **973**
Zuhûr-ı Silahdar Yusuf Paşa **974**
Katl-i Fâik Paşa **975**
Vak'a-i katl-i Kara Mustafa Paşa 976

Tafsil **977**
Tetimme **935**
Hikâye-i Dilâver Ağa 986
Vasf-ı merhum Kara Mustafa Paşa 987
Vezâret-i Sultan-zâde Mehmed Paşa.....989
Ba‘zı vekâyi* der-Âsitâne 990
Vefât-ı Şeyhülislâm Yahya Efendi 991
Ahvâl-i serhadd-i Nemçe ve Leh 992
Vakâyi‘-i sene erba‘a ve hamsîn ve elf **994**
Ameden-i Vezîria‘zam Mehmed Paşa be-Âsitâne 994
Katl-i Kapudan Piyâle Paşa **994**
Katl-i Narhcı Haşan Efendi 996
Tevcîh-i eyâlet-i Mısır be-Eyyub Paşa **997**
Vekâyi‘-i sâ’ire **997**
Ahvâl-i Tatar Han 998
Tetimme-i vekâyi[1] **999**
Silsile **999**
Kaptanî-i Silahdar Yusuf Paşa **1001**
Ahvâl-i Üngürus **1002**
Katl-i İslâm Paşa **1002**
Reften-i Sultan İbrahim Han be-cânib-i Edime..... 1004
Tebdîl-i Tatar Han..... 1005
Katl-i Maksud Paşa **1008**

Silsile 1009
Vak‘a-i Darüssa‘âde Ağası der-bahr 1011
İstîlâ-i İsveç ber-bilâd-ı Nemçe 1013
Nizâ‘-ı Erdel ve Nemçe 1013
Âmeden-i elçî-i Nemçe 1015
Ahvâl-i Leh 1018
Harâc-ı Erdel 1018
Sûret-i mektub-ı İsveç 1019
Hurûc-ı Kalmak 1019
Vak‘a-i Çöl beyi Assâf der-Haleb 1020
Katl-i Mağribî Mu‘tekid Kara Mustafa Paşa 1023
Tebdîlât-ı manâsıb 1023
Hikâye-i Mi‘mar Kasım Ağa 1025
Ahvâl-i Han bâ-Çerâkîse 1026
Vekâyi‘-i sene hams ve hamsin ve elf 1028
İbtidâ-i gazavât-ı Cezîre-i Girid ve Serdarî-i Kapudan Yusuf Paşa 1028
Numûne-numây-ı mukaddime-i gazâ 1029
Ahvâl-i Ocakhâ-i Mağrib 1029
Azimet kerden-i Asker-i İslâm bâ-sefâyin-i donanma 1030
Azîmet-i asker-i İslâm be-cânib-i Girid 1032
Feth-i Aya Todori 1033
Âgâz-ı muhâsara-i Hanya 1034
Vasf-ı kal‘a-i Hanya 1035
Rezm-i Hisar 1036
Rezm-i küffâr der-kühsâr ve galebe-i asker-i a‘dâ şikâr 1037
Hurûc-ı küffâr-ı ez-hisar 1037
Ameden-i küffâr be-imdâd-ı hisar ve galebe-i İslâmiyân 1038
Âmeden-i küffâr berâ-i imdâd-ı hisar ve inhizâm u fırâr 1040
Ceng-i tabya-i küffâr 1040
Âmeden-i hil‘at-i padişahî 1041
Hücûm-ı asker-i İslâm be-hendek 1042
Tedbîr-i tesviye-i hendek 1044
İnhidâm-ı burc-ı hisar ez-nakb 1044
Yürüyüş-i sânı 1047
Feth-i hisar-ı Hanya 1048
Hil‘at-i umûm zâbıtân 1050
Âmeden-i sefâ’in-i küffâr 1050
Tevcîhât 1051
Âmeden-i Haşan Ağa 1051
Muhârebe-i sefâ’in der-Balyapadra(Patras) 1052
Muhârebe der-Karlı-ili 1052
Mukâtele-i küffâr der-pîş-i hisar-ı Hanya 1052
LXIII
..... 1053
Rezm-i küffâr der-kûhsâr . ..... Z"Z" 1054
İrsal-i imdâd be-Cezîre-ı Girid..... 1054
Ceng-i küffâr-ı Venedik bâ-ba‘zı seiâ ın-ı İslam 1056
Azm-i serdar be-câmb-ı sefa ın-ı küffâr 1056
Ta‘yîn-i mustahfızân-ı Hanya 1057
Rücû‘-ı Donanma-i Hümâyûn ..... ‘"’ZZ 1058
Ba‘zı vekâyi‘-i Girid 1058
Reffen-i Hüseyin Paşa be-Girid 1060
Ahvâl-i Âsitâne vevekayF-jj^yye 1061
Silsile-i ulemâ’ 1062
Azl-i Müftî 1063
Ba‘zı vekâyi‘-i cüziyye 1064
Azl^ VezîrÎ zaili Seniîn Mehmed Paşa ve Vezâret-i Salih *tm* {»}
Katl-i Kapudan Yusuf Paşa, fâtih-i Hanya 1069
Zikr-i ahvâl-i serhadd-i Üngürus 1070
Ahvâl-i Nemçe 1071

Tetimme-i ba‘zı vekâyi‘-i cüz’ıyye ..... Z..... 1°71
Husuf 1072
Hikâye 1074
Vekâyi‘-i sene sitte ve hamsin ve elf..... 1074
İtâ‘at-i Kisamo 1074
Muhârebe-i Hüseyin Paşa ve güruh-ı küffâr bı d-defâ ..... ,()76
Muhârebe-i küffâr der-Bozcaada 1077
Muhârebe-i Estemi der-Girid 1078
Teshîr-i Kardinal 1078
Muhârebe-i donanma der-Boğaz ....."""..... 1079
Ceng-i Abokron ve Malakşa der-Gırid 1Q80
Feth ve Tahrîb-i Estemi **1081**
Ceng-i âsiyâb der-Girid ..... ' 1081
Muhâsara-i Suda 1082
Zabt-ı hisar-ı Abokron (Aprıkomo)..... 1082
Muhârebe der-metris 1083
Vefât-ı Serdar Mehmed Paşa..... 1085
Feth-i Garanbusa 1085
Ahvâl-i muhâsara 1086
Serdarî-i Hüsey.n Paşa der-Girid ve muhasara-, *Retno* .....]()87
Evsâf-ı Retmo 1087
İbtidâ’-i ceng ve inhizâm-ı küffâr ....]088
Feth-i kaPa-i Plopotome .....

Hücûm-ı asker-i İslâm ve feth-i kal'a-i Retmo .....
Kışlak-ı asker-i İslâm ve tedbir-i muhâsara-i Kandiye.....
Şehâdet-i Kapudan Mûsâ Paşa .....
Firâr-ı Marko.....
Hedâyâ-i Hüseyin Paşa be-cânib-i Hüdâvendigâr.....
Ba'zı vekâyi¹ ve tebdîlât der-Âsitâne .....
Ahvâl-i Hoca Hüseyin Efendi .....
Mevlûd-ı şerif.....
Silsile-i ulemâ .....
Şüyû'-ı hayât-ı Abaza Paşa .....
^ Zelzele .....
Ahvâl-i Tatar Han ve cânib-i Azak .....
Ve min garâ'ibiT-vekâyi¹ .....
Hikâye .....
Vekâyi'-i sene seb'a ve hamsin ve elf.....
Vekâyi'-i Girid.....
Ceng-i Deli Kethüdâ der-Kandiye .....
Azîmet-i Hüseyin Paşa be-muhâsara-i Kandiye .....
Ahvâl-i Donanma .....
Vusûl-i asker-i İslâm be-hisar-ı Kandiye ve inhizâm-ı küffâr ..
Kapudanî-i Musâhib Fazlı Paşa ve fitneş be-cânib-i Girid.....
Ahvâl-i asker der-Kandiye .....
Ceng-i Arab Sinan Bey ve Şahin Ağa .....
Âmeden-ı sefâ'in-i küffâr be-Kandiye ve avdet-i Donanma-i Hümâyûn
Nakl-i tophâ be-hisar-ı Kandiye .....
Zikr-i ahvâl-i muhâsara ve vasf-ı hisar-ı Kandiye .....
Ahvâl-i serhadd-i Bosna.....
Hurûc-ı Haydar-oğlu Mehmed der-Anadolu
Maktûlî-i Veziriazam Salih Paşa ve vezâret-i Ahmed Paşa .....
Ba'zı vekâyi'-i Âsitâne .....
Zikr-i ihtilâl-i ahvâl-i devlet ve tağallub-i nisvân ber-umûr-ı saltanat
Tetimme-i vekâyi¹ .....
Silsile .....
Zikr-i imtinâ¹ ve hurûc-ı Vardar Ali Paşa
Hurûc-ı İbrahim Paşa ve maktûlî-i o der-Bağdad.....
Vekâyi'-i Cüz'iyye .....
Vekâyi'-i sene semân ve hamsın ve elf. .....
Vekâyi'-i Girid.....
Ameden-i elçî-i ceneral .....
İstîlâ-i küffâr ber-hisar-ı Memile .....
Zikr-i muhâsara-i Kandiye .....
... 1089 ... 1092 ... 1093 ... 1094 ... 1094 ... 1094 ... 1095 .. 1096 .. 1097 .. 1097 .. 1098 .. 1098 .. 1099
.. 1100 .. 1101 . 1101 . 1103 . 1103 . 1103 . 1104 . 1105 . 1105 . 1106 . 1107 . 1107 . 1108 1108 1109
1109
1109 **1111** 1112 1112
1113
1114
1115
1113 1116 1116 1118 1118 1120
Hücûm-ı küffâr ber-hisar-ı Selvi .....

Resîden-i metris be-hendek ..... ■_■■■■■■
Hurûc-ı küffâr ez-hisar ve ınhızam u firar
Zikr-i ahvâl-i metris ve muhâsara.....
Hurûc-ı küffâr ve kâr-zâr-ı tabya .....
Zikr-i lağımhâ-i tabya.....
Katl-i kapudan ammâr-zâde .....
Maktûlî-i Vardar Ali Paşa .....
İbret ..... "...I..."777
Münâkaşa-i Musâhib Fazlı Paşa bâ-sadna'zam der-huzur-ı humayun
Hikâye-Lİbrahim Ağa, birâder-i vezîria'zam .....
Zikr-i ahvâl-i donanma .....
Feth-i tabya-i Kandiye..... .....
Zikr-i hücûm-ı guzât be-hisar-ı Kandiye ....
Âmeden-i imdâd-ı küffâr ve müte'ellim şuden-i asker-i Islâm
Nefy-i Şekerpâre .....
Katl-i İbrahim Paşa .....
Ahvâl-i Kazak .....
Tebdîlât .....
(Zelzele..... .....
Sû'-i ahvâl-i sâhib-i devlet ve tevzî'-i samur ber-a'yân-ı memleket
Nasihat ....
Meşveret ve ittifâk-ı âmme-i a'yân-ı devlet ber-haP-i Sultan İbrahim Han .
Maktûlî-i Vezîria'zam Hezâr-pâre Ahmed Paşa.....
Katl-i Mulakkab, Kadıasker-i Rumili.....
Cülûs-ı Sultan Mehmed Han-ı Gâzî be-taht .....
Fevt-i Sultan İbrahim Han aleyhi'r-rahmeti ve 1-gufrân .....
Zikr-i vekâyi' ez-ibtidâ-i cülûs-ı Sultan Mehmed Han ibn-i
Sultan İbrahim Han .....
Zikr-i müsâdere-i Cinci Hoca ....
Maktûlî-i Çavuş-zâde mîtimîrân-ı Anadolu ba-gadr-i Katırcı-oğlu .
Ahvâl-i Sadrıa'zam Mehmed Paşa ve mebde'i fetret-ı sıpah .....
Fâ'ide .....
Zikr-i mukaddime-i vak'a-i Câmi'-i Sultan Ahmed Han ....
Zikr-i muhârebe-i Câmi'-i Sultan Ahmed Han ve makhûrî-ı sıpah ez-
hücûm-ı Bektaşiyân .....
İbtidâ-i tağallub-ı ağayân-ı Bektâşiyân .....
Zikr-i ahvâl-i Haydar-oğlu ve giriftârî-i Ö .....
Ceng-i Tuzla der-Girid.....
Ba'zı vekâyi' der-Âsitâne .....
Silsile .....
Tetimme-i vekâyi' .....
1121 1121 1121 1122 1123 1123 . 1124 . 1124 . 1126 . 1127 . 1131 . 1134 . 1134 . 1136 . 1137 . 1138 .
1139 .. 1140 .. 1142 .. 1142 .. 1144 .. 1148 .. 1153 .. 1158
1170
1173
1179
1181
1181
1183
1189
1195
1196
1199
1199 1201 1201 1203
Vekâyi'-i sene **tis'a** ve **hamsin** ve elf .....

Garibe 1203
Vekâyi‘-i Girid 1203
Ahvâl-i Âsitâne 1204
Katl-i Cündi Halil Paşa 1205
Fesâd-ı Katırcı-oğlu 1205
Habs-i Balyos-ı Venedik 1206
Reften-i Kapudan Voynuk Ahmed Paşa ba-Donanma-i Hümâyûn der-Akdeniz 1206
Azl-i bostancı-başı 1208
Mukaddime-i hurûc-ı Gürcü Abdünnebi 1209
Muhârebe-i Donanma-i Hümâyûn der-Foça 1210
Azl-i Vezîria‘zam Sofu Mehmed Paşa ve sadâret-i Murad Paşa 1212
Katl-i Vezîr-i sâbık Sofu Mehmed Paşa ve ba‘zı etbâ‘-ı Ö 1218
Zikr-i evsâf-ı Sofu Mehmed Paşa 1219
Hareket-i Gürcü Abdünnebi be-cânib-i Âsitâne 1221
Meşveret-i Bektâşiyân der-Âsitâne 1222
Katl-i Kapıcı Mûsâ Paşa, Vâli-i Bağdad-ı dârü’s-selâm 1232
Azl-i Abdurrahim Efendi ve müftî-şuden-i Bahâ’î Efendi 1233
Maktûlî-i Gürcü Nebî ve etbâ‘-eş 1235
Şehâdet-i Kapudan Voynuk Ahmed Paşa der-Girid 1235
Tafsîl 1237
Fitne-i asker der-Cezîre-i Girid 1238
Muhâsara-i Kandiye, sâniyen 1241
Ahvâl-i Âsitâne 1244
Silsile 1245
Vak‘a-i garibe 1246
Garibe 1246
Hitân-ı Sultan Mehmed Han 1248
Afv-ı Katırcı-oğlu 1249
Vak‘a-i Boynu-yaralı Mehmed Paşa 1250
Havâdis-i şimâliye 1251
Tetimme 1252
Tetimme 1254
Kemmele el-cildü’r-râbi‘ min Târîh-i Na‘îmâ bi-hamdi’llâhi te'âlâ ve yelîhi el-cildü’l-hâmis minhü 1254
Beşinci Cild
Bismi’llâhi’r-râhmâni’r-rahîm
Vakâyi‘-i sene sittîn ve elf 1255
Zikr-i ahvâl-i binâ’-i kal‘a-i cedide der-Girid 1255
Muharrem 1256
Garibe 1259
Zuhûr-ı bedel-i tımar 1259
Ferâgat-i Murad Paşa ve Sadâret-i Melek Ahmed Paşa 1264
Mu’âhaze-i etbâ‘-ı **Murad Paşa** .....
Kazıyye-i nâme-i hümâyûn be-canib-i çâsâr-ı Nemçe 1268
Keyfıyyet-i vusûl-i imdâd be-cezîre-i Girid 1268
Galebe-i serdar be-küffâr-ı Girid *269
Ahvâl-i Bosna ..... I27®
Garibe 1271
Katl-i Müneccim-başı Hüseyin Efendi 1271
Hudûs-ı burûdet der-meyân-ı vezir ve ağayân-ı ocak-ı Bektâşiyân 1276
Silsile 1277
Vak‘a-i İzmir I279
1281
Vak‘a-i İbşir Paşa bâ-Durûziyân I279
Garibe
Ahvâl-i Girid ..... ^2^2
İbtidâ’-i "şikâr-ı Sultan Mehmed Han 1282
Vekâyi‘-i sene ihdâ ve sittîn ve elf 1284
Ameden-i elçi ve tecdîd-i sulh bâ-Nemçe 1284

Mücâdele-i Vezîria‘zam Melek Ahmed Paşa bâ-Siyâvuş Paşa 1285
Ahvâl-i Girid ..... I²^⁷
Vak‘a-i fazîha ..... ^²^⁷
Havâdis-i şarkiye..... ^²^⁹
Hudûs-i münâza‘a ve fetret der-miyân-i ehl-i .....tarik ve teb‘a-i Kadı-zâde 1290
Meşveret-i berây-i zarûret-i hazîne ve umûr-ı.....garibe 1294
Azl-i şeyhülislâm Bahâ’î Efendi ve nasb-ı Aziz Efendi 1295
Kat‘-ı erzâk ..... 1³®1
Vak‘a-i keştî-i Sadna‘zam Melek Ahmed Paşa 1302
Tafsîl-i vak‘a-i Van 1303
Vak‘a-i Van 1305
Vefât-ı Çivi-zâde fî cumâdelâhire 1305
Garibe ..... I³⁰⁶
Donanma teveccühü ..... I³⁹⁷
Muhârebe-i donanma ..... I³®⁷
Gavgaberâ-i ulûfe..... I³®⁹
Mukaddime-i hurûc-ı Haşan Ağa 1309
1314
Serdarî-i Katırcı-oğlu 1313
Garibe
Ahvâl-i Katırcı-oğlu ve İbşir ve Haşan Ağa..... 1315
Vak‘a-i Dasni Mirza..... 1313
Sebeb-i hurûc-ı ehl-i sûk 1³1⁹
Azl-i Melek Ahmed Paşa ve sadâret-i Siyavuş Paşa 1321
Tevcîh-i asker be-canib-i Âsitâne 1324

Vak‘a-i inkisâr-ı Bektâşiyân ..... , ...
Tafsîl-i ahvâl-i Vâlide Sultan 1325
Suhûlet-i müdâfa'a bâ-hüsn-i tedbir .... ,
Katl-i Bektaş Ağa ..... ^43
Katl-i Ağa-i sâbık Kara Çavuş .... ,
Katl-i Çelebi Kethüdâ Bey ....
Nefy-i Aziz Efendi ....
Fâ’ide ....
Tetımme-i veknayı‘-i sâ’ire ve tebeddülât-ı cüz’ivve .... n c->
Harîk-i cüz’î ..... _ ..... ^
Katl-i Celâli İbrahim Ağa ..... ^57
Ahvâl-i Abaza Haşan Ağa ..... ^53
İndifa‘-ı cem'iyyet bâ-hüsn tedbir ve suhûlet 1362
Vukü‘-ı ihtilâf u şikâk der-miyân-ı Vezîria‘zam Siyavuş Paşa ve Ağa-i Dârüssa‘âde
Zilka'de: Azl-i Siyavuş Paşa ve Sadâret-i Gürcü Mehmed Paşa 1366
Nefy-i Boynu-eğri Mehmed Paşa be-serhadd-i Kanije 1359
Tetimme .....
Zilhicce 1371
, 1371
Vakayı‘-i sene isneyn ve sittîn ve elf , -,ıc-
Sû’-i tedbîr ....
Rebî‘ulewel ....
Ahvâl-iserhadd-i Bosna ..... ,
.... 3S3
Tafsâl-ı ba‘zı ahbâr ..... _
Ahvâl-i Anadolu ....
Çumâdelûlâ .... I™
Garibe ....
Ahvâl-i Mısriyye ve meşveret-i acîbe j3gj
Ahvâl-i donanma ..... ^93
AZİ-i Gürcü Paşa ve sadâret-i Tarhuncu Ahmed Paşa 1393
Reyfiyyet-i azl ve ahz-ı mühr-i hümâyûn ale’t-tafsîl 5399
Reyfiyet-i şürû‘-ı Ahmed Paşa der-umûr .....]dnr
.....
5>lsI.e 1408
AZİ-ı Aga-ı Dârüssa'âde.....
Münâkaşa .....
AC’bHH.... 1412
çak‘a’i Şeyhülislâm Ebû Sa‘id Efendi ve cem‘iyyet-i ulemâ 1414
AZI'İ Ebû Sa‘id Efendi ve müftî şoden Bahâ’î Efendi sâniyen 1421
1425
Nizâ‘-ı sipah ve Yeniçeri berâ-i kısâs ..... ^
Zilhicce .....
</Harîk ..... |427
.....]427
Silsin j429
Vekâyi‘-i sene selâs ve sittîn ve elf ..... ^
Ahvâl-i şimâliye 1432
Mâh-ı muharrem havâdisindendir .....
Ulûfe 1433
Âmeden-i elçî-i Venedik J434
Vak‘a-i Abtal şerh-i tarikat ..... ^
Fâ’id .... ;; 1438
Eser-i tam‘ u hamâkat .....
Vukû-ı şikâk der-miyân-ı Vezîr Tarhuncu Ahmed Paşa ve
Kapudan Derviş Mehmed Paşa J44Q
Zelzele ve husûf.....
Silsile-i medhûle..... ^44j
Ahvâl-i şimâliye ..... ^442
Ahvâl-i Anadolu..... 444
Meşveret berâ-i umûr-ı devlet ..... ,

Azl ve katl-i Tarhuncu Paşa vesadâret-i Derviş Paşa 1445
Tafsîl ..... ,456
Tetımme 1456
Tebdîlât ..... ₄^₃
Vefât-ı A'rec Mustafa Efendi ve Silsile-i cüz iyye .....
Garlbe ..... ,470
Harîk ..... ; 1471
Katl-i Boyacı Hüseyin .....
Katl-i Hâdim AbdurrahınanPaşa vâli-i Mısır ..... ₃
Âmeden-i Elçi-i Hind..... ^
Ahvâl-i Donanma..... ^
Şevvâl vekâyi'indendir..... ^₄gg
Silsile ve Hikâyât-ı Acîbe 9j
Şevval vekâyi'indendir..... ,
Zilka'de: Ahvâl-i Eflâk ve Boğdan ..... ^
Zilhicce ..... ₉₉
Zikr-i İstîlâ-i Tatar ber bilâd-ı Leh ..... ^
Akd-i Musâlaha Der-miyân-ı Tatar ve Leh 1 s03
Ref-i irdâf-ı Kuzât.....
Vakâyi'-i sene Erba'a ve Sittîn ve Elf..... j
Kapudan şiiden-i Vezîr-i Sâlif Murad Paşa .....
Vefât-ı Müftî Bahâ'î Efendi .....

T^me ..... ::::: l₄₂l

Vak‘a-i inkisâr-ı Bektâşiyân.....
Tafsîl-i ahvâl-i Vâlide Sultan .....
Suhûlet-i müdâfa‘a bâ-hüsn-i tedbir.....
Katl-i Bektaş Ağa.....
Katl-i Ağa-i sâbık Kara Çavuş .....
Katl-i Çelebi Kethüdâ Bey .....
Nefy-i Aziz Efendi .....
Fâ’ide .....
Tetimme-i veknayi -i şâ ire ve tebeddülât-ı cüz’iyye
Harîk-i cüz’î.....
Katl-i Celâli İbrahim Ağa.....
Ahvâl-i Abaza Haşan Ağa.....
İndifa‘-ı cem‘iyyet bâ-hüsn tedbir ve suhûlet .....
Vukü -ı ihtilâf u şikâk der-miyân-ı Vezîria‘zam Siyavuş Paşa
ve Ağa-i Dârüssa‘âde.....
Zilka'de: Azl-i Siyavuş Paşa ve Sadâret-i Gürcü Mehmed Paşa .
Nefy-i Boynu-eğri Mehmed Paşa be-serhadd-i Kanije .....
Tetimme .....
Zilhicce .....
Vakâyi‘-i sene isneyn ve sittîn ve elf.....
Sû’-i tedbîr .....
Rebî'ulevvel .....
Ahvâl-i serhadd-i Bosna.....
Acibe .....
Tafsâl-i ba‘zı ahbâr .....
Ahvâl-i Anadolu.....
Cumâdelûlâ .....
Garibe.....
Ahvâl-i Mısriyye ve meşveret-i acibe
Ahvâl-i donanma.....
Azl-i Gürcü Paşa ve sadâret-i Tarhuncu Ahmed Paşa.....
Keyfiyyet-i azl ve ahz-ı mühr-i hümâyûn ale’t-tafsîl .....
Keyfıyet-i şürû‘-ı Ahmed Paşa der-umûr .....
Ahvâl-i serhad .....
Silsile .....
Azl-i Ağa-i Dârüssa‘âde.....
Münâkaşa .....
Acibe .....
Tebeddülât.....
Vak‘a-i şeyhülislâm Ebû Sa‘id Efendi ve cem‘iyyet-i ulemâ
- 1324 ... 1325 ... 1341 ... 1343 ... 1346 ... 1347 ... 1349 ... 1350 ... 1352 ... 1356 .. 1357 .. 1358 .. 1362
.. 1365 .. 1366 .. 1369 .. 1371 . 1371 ..1375 ..1375 ..1381 . 1383 ..1383 . 1385 . 1386
1389
1390
1389 1393
1398
1398 1405 1408
1408
1409
1411
1411 1414 1414 1421 1421
Azl-i Ebû Sa id Efendi ve müftî şoden Bahâ’î Efendi sâniyen Tetimme

Nizâ‘-ı sipah ve Yeniçeri berâ-i kısâs 1425
Zilhicce 1425
arîk 1427
Zâyîçe.....1427
Silsile 1427
Vekâyi‘-i sene selâs ve sittîn ve elf 1429
Ahvâl-i şimâliye 1429
Mâh-ı muharrem havâdisindendir 1432
Ulûfe 1432
Âmeden-i elçî-i Venedik 1433
Vak‘a-i Abtal şerh-i tarikat 1434
Fâ’id 1437
Eser-i tam‘u hamâkat 1438
Vukû-ı şikâk der-miyân-ı Vezir Tarhuncu Ahmed Paşa ve
Kapudan Derviş Mehmed Paşa 1439
Zelzele ve husûf..... 1440
Silsile-i medhûle..... 1441
Ahvâl-i şimâliye 1441
Ahvâl-i Anadolu..... 1442
Meşveret berâ-i umûr-ı devlet 1444
Azl ve katl-i Tarhuncu Paşa ve sadâret-i Derviş Paşa 1445
Tafsil .....] 445
Tetimme 1456
Tebdîlât 1456
Vefat-ı A'rec Mustafa Efendi ve Silsile-i cüz'iyye 1463
Garibe 1469
Harîk 1470
Katl-i Boyacı Hüseyin..... 1471
Katl-i Hâdim Abdurrahman Paşa vâli-i Mısır 1472
Ameden-i Elçi-i Hind..... 1483
Ahvâl-i Donanma..... 1487
Şevvâl vekâyi‘ indendir..... 1487
ılsıle ve Hikâyât-ı Acibe 1488
v®vval vekâyi‘indendir..... 1491
> a de: Ahvâl-i Eflâk ve Boğdan 1493
..... 1497
-ı Istîlâ-i Tatar ber bilâd-ı Leh 1499
i Musâlaha Der-miyân-ı Tatar ve Leh 1500
. " irdâf-ı Kuzât 1503
-i sene Erba‘a ve Sittîn ve Elf..... 1504
at-' Müftî Bahâ’î Efendi 1504

Tafsil 1505
Müftî şüden-i Ebû Sa‘id Efendi sâlisen 1509
Vak‘a-i Hâdıırı kanndaşı Haşan Ağa der-Konya..... 1512
Katl-i Deli Sipahi 1512
Elçi-i Leh 1512
Silsile 1513
Ahvâl-i Donanma 1515
Vukû‘-ı şikâk der-miyân-ı Kapudan Murad Paşa ve Sadna'zam
Derviş Mehmed Paşa 1519
Ceng-i Kapudan Paşa bâ-sefâ’in-i küffâr 1521
Gâret-i Cezîre-i İstendil 1524
Ceng-i sânî 1524
Tetimme-i der-tekâsül-i vâlî-i Mısır ve hikâyet-i acibe der-esnâ-i
azl-i kadı-yı Mısır 1525
Bu esnâda zuhûr eden vekâyi'dendir 1529
Havâdis-i Şimâliye 1530
İhtilâf-ı cüz’î berâ-i azl-i ağa-i Dârüssa‘âde 1532
Hikâyât-ı garibe ve hudûs-ı münâza‘a ve ihtilâf der-miyân-ı
mevâlî ve müftî ve nefy-i ba‘zı ulemâ-i tarîk 1539
Alâmet-i Semâviye..... 1547
Meflûcî-i Vezir Derviş Paşa..... 154g
Firistâden-i mühr bâ-İbşir Paşa .....] 550
Kemmele tab‘u’l-cildü’l-hâmis min Târihi Na'îmâ ve yelîhi el-cildü’s-sâdis minhü.
Altıncı Cild
Bismi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm
Vekâyi‘-i sene hams ve sittîn ve elf ..... j 555
Ahvâl-i diyâr-ı Mısriyye .....] 555
Tafsîl-i ahvâl-i vusûl-i mühr be-İbşir Paşa ve hudûs-i erâcîf.....] 555
Silsile 1568
Vefât-ı Vezîr-i Sâbık Derviş Paşa .....]5gg
Bazı Ahvâl-i İbşir Paşa ..... j 573
Rebiulâhir..... 1574
Vak‘a-i garibe der-Saray-ı Amire berâ-i İbşir Paşa 1575
Firistâden-i Hoca Reyhan Ağa be-istimâlet-i İbşir Paşa 1575
Ameden-i Vezir İbşir Paşa be-Âsitâne .....] 5§2
Zifaf-ı vezîria‘zam I5g5
Şurû‘-ı vezîria‘zam be-tebdîlât-ı menâsıb ve gadr ve
musâderât-ı mütemevvilîn.....] 535
Hikâyet 1586

LXXI
Katl-i defterdar-ı sâbık Moralive Mevküfâti Mehmed Efendi ve Gade Mehmed Kethüdâ 96
Nevruz-ı Sultanî ..... j 590
Tebeddülât 1596
Nezâret-i Evkâf ..... - c -A •• u ıs 1 597
Harekât-ı nâ-sevâb-ı İbşir Paşa ve mebâdı-ı zuhur-ı fesad u bela .....
A'râz-ı Murad Paşa ez-vezîr ve îkâz-ı fitne ve tahrık-ı askeı.....
Cem'iyyet-i sipah ve Yeniçeri ve katl-i ibşir Paşa ve nefy-ı Muftı Ebu Sa'îd efendi ve Sadâret-i Murad Paşa ve muftı şuden-ı Husam-zade ^ ^ Abdurrahman Efendi ^
Tebeddülât 1670
Ahvâl-i levendât ve mebde'-i zuhûr-ı Abaza Haşan Aga..... \(^xi
Ahvâl-i Donanma-i Hümâyûn .....
Azl ve Vefât-ı Murad Paşa ve sadâret-i Süleyman Paşa .....
Vak'a-i Murtazâ Paşa der-Basra ....
Vak'a-i Seydî Ahmed Paşa ve muhâsara-i Halebü ş-şehba..... 4
Cevrî Çelebi .....
VekâyP-i sene sıtte ve sıttın ve eli .....
Tetimme 1638
Vak'a-i Habeş ..... ^40
Tetimme 1641
Tebdîl-i Defterdar-ı İbşir Paşa .....]642
Nakil ..... ,043
Zafer yâften-i Han-ı T atar be-küffâr-ı Kazak ..... ^ ^44
Ahvâl-i Cezîre-i Kandiye ve Girid .....]644
Azl-i Vezîria'zam Süleyman Paşa.....]64g
Defterdarlık ..... ^4g
Zuhûr-ı fitne ve vak'a-i Çınar .....
Sadâret-i Kaymakam Suma-zen Mustafa Paşa.....
Azl-i Mustafa Paşa der-ân rûz ve tevcih-i sadâret be-Sıyavuş Paşa 1053
Kaymakamı Yusuf Paşa ve ma'zulî-i Hüsam-zade ve muftı şuden-i Memik-zâde ....]6_5
Azl-i Memik-zâde ve müftî şuden-i Hoca-zâde Mes'ud Efendi bâ-taleb-i asker.....]656
Maktûlî-i Defterdar-ı sâbık Halıcı-zâde Mehmed Paşa .....
Azl ve habs-i Defterdar Karagöz Mehmed Efendi ve Defterdar şuden-i Defterdar-zâde Mehmed Paşa 1658
Latîfe-i hezl-âmîz .....:•••;-..... iz.cn
Vusûl-ı Vezîria'zam Siyavuş Paşa be-Asitâne-ı Alıyye .....
Tevcih-i Eyâlet-i Erzurum be-Vezîr-i sâbık Suma-zen Mustafa aşa .....
Reften-i Vezîr-i sâbık Üsküdârî Süleyman Paşa be-eyalet-ı Bosna..... 16
Mükâfât-ı ibret-engîz 1660
Menfî şuden-i Müftî-i sâbık Memik-zâde be-cânib-i Bursa 1661
Nefy-i Nakib Seyrek-zâde be-Mudanya 1661
Reften-i Şeyhülislâm Ebû Sa'id Efendi be-Gelibolu..... 1661
Katl-i Defterdar-zâde Mehmed Paşa 1663
Garâ'ib-i mücâzâttandır ki 1663
Defterdarî-i Sarı Ali Efendi 1664
Vezâret-i Boynu-yaralı [Boynu-eğri] Mehmed Paşa 1664
Zorbalar kati olunup hüsn-i tedbir ile ashâb-ı fesâdın tuğyânı def olunduğudur..... 1665
İkâ'-ı fitne-i bed-reyn künân ve zümre-i mütegallibe ve inhidâ'-i ân tâ'ife-i mezbûrûn be-teklîf-i ihrâc-ı tuğ-ı hümâyûn 1667
Âmeden-i elçi-i Hind..... 1670
Tebdil-i kaymakam 1671
Ahvâl-i sefer-i Kapudan Sarı Ken'an Paşa ve inhizâm-i Donanma-i Hümâyûn 1674
Ameden-i Sadrıa'zam Boynu-yaralı Mehmed Paşa be-Âsitâne-i Aliyye 1681
Katl-i mîr-alem..... 1682
İstîlâ-i Venedik ber-Bozcaada..... 1682
Azl ve nefy ve katl-i Hoca-zâde Mes'ud Efendi ve zuhûr-ı

tebdîlât ve tağyîrât 1683
Tebdîl-i defterdar 1689
Mu'âheze ve katl-şuden-i Haydar Ağa-zâde ve gayrihi der-Âsitâne.... 1690
Ma'an-zâde Hüseyin Bey'in elçilikle Hind'e gittiğidir 1691
Hediyye-i mülûkâne-i hümâyûndur ki zikr olunur 1691
İstilâ-i Kefere be-Cezîre-i Limni 1691
Beyân-ı tîn-i mahtûm 1692
Ahvâl-i ulemâ..... 1693
Sû'-i tedbir 1694
Nakl-i padişah âlem-penâh ez-Üsküdar be-Saray-ı Âmire
ve müşâvere ve mükâleme 1695
Bâ'is-i azl-i Boynu-yaralı Mehmed Paşa ve sadâret-i
Köprülü Mehmed Paşa..... 1697
Tebdîl-i defterdar 1698
Tebdîl-i Ağa-i Yeniçeriyân 1700
Tetimme 1702
Vak'a-i teb'a-i Kadı-zâde Efendi 1704
Mudhikât 1710
Hikâye 1712
Hikâye 1712
Katl-i Karagöz Mehmed Paşa 1713
Vezîria'zam Siyavuş Paşa 1714
Defterdar Mehmed Paşa 1714

Haydar **Ağa-zâde** Mehmed Paşa .....
Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi .....
Hoca-zâde Mes‘ud Efendi .....
Vekâyi'-i sene seb‘a ve sittîn ve elf..... ...
Snrû'-ı Vezîria‘zam Köprülü Mehmed Paşa be-mühımmat-ı masalıh-ı devlet ve beyân-ı tedbirât-ı an düstûr-ı Asaf-menzelet .....
Tebdîl-i Müftî.....
Âmeden-i elçi-i Acem .....
Tebdîl-i Defterdar.....
Seydî Ahmed Paşa.....
Hediyye-i hümâyûn bunlardır ki zikr olunur..... ... .
Fitne-cûyân-ı sipah tekrar tuğyân edip hüsn-i tedbir ile cem iyyetlerın tefrik ve eşkiyâmn cezhaları tertib olunduğudur.....
Katl-i Şeyh Salim .....
Salb bi-tarîk..... •••■•..... ....
Şurû‘-ı tedârük-i sefer-i hümâyûn ez-cânib-i bahr ü ber ve ıhrac-ı tuğ-ı pür-fürûğ .....
Nusret-i Donanma-i Hümâyûn .....- .... ;..... ..
Vak‘a-i ahvâl-i Donanma-i Hümâyûn ve küffâr ve muharebe-ı azıme der-cezîre-i Girid.....
Vak‘a-i Sefâ'in-i Cezâyir .....
Tebeddülât-ı menâsyb-ı ilmiye .....
Fî gurre-i şa‘bân .....
İhrâc-ı mevâcib .....
Azli Müftî Bâlî-zâde .....
Vak‘a-i fırâr-ı Kara Mustafa Paşa ....”.....
Reften-i Vezîria‘zam Köprülü Mehmed Paşa be-cânib-ı Boğaz ..
Mukaddime-i feth ü zafer..... .....
Muhârebe-i Donanma-i Hümâyûn bâ-küffâr-ı hasâret ırıakrûn ..
Vürûd-ı inâyet-i İlâhiyye ve meded-nâke* zuhûr-ı gaybiyye .....
Mazhar şuden-i şüce‘ân u hüner-verân be-lutf u ihsân ve mıhan şuden-i cebbânân ve bî-gayretân.....
Âmeden-i kapudan paşa .....
İstirdad-ı Bozcaada .....[.....
Si‘âyet-i kara Hasan-zâde Hüseyin ağa der-hakk-ı sadrıa‘zam ve vefâteş der-ân-zaman .....
İrsâl-i asker berâ-i istihlâs-ı cezîre-i Limni .....
Zikr-i ahvâl-i serhadd-i mansûre .....
Muhârebe-i Tatar Han bâ-Erdel .....
Vefât-ı Kadıasker İmâm-zâde Mehmed Efendi .....
Hikâyet .....
1718
1718 1719
1719
1720
1721
1721
1728
1730
1730
1731
1732
1733
1730 . 1734 . 1734 . 1735 . 1736 . 1738 . 1739 . 1739 . 1742
. 1744 .. 1747 .. 1747
.. 1751 .. 1755 .. 1756 .. 1756 .. 1760 .. 1764 .. 1766

VekâyP-i sene semâne ve sittîn ve elf

^ HarpWft-i hümâyûn he-cânih-i FdimeJ 1766
Feth-i Cezîre-i Limni..... 1767
Âmeden-i sadna‘zam ve serdar-ı ekrem be-rikâb-ı şehinşâh-ı âlem 1769
Şiddet-i Şitâ 1769
Tebdîl-i voyvoda-i Eflâk ve Boğdan ve serdarî-i Fazlı Paşa
be-cânib-i İşân 1770
Tebdîl-i kapudan 1773
Tebdîl-i Ağa-i Dârüssa‘âde 1774
Katl-i ağa-i Yeniçeri yân..... 1774
Tebdîl-i sadreyn 1775
Maktûlî-i Vâli-i Silistre Fazlı Paşa..... 1775
Zuhûr-ı sefer-i Erdel..... 1777
Maktûlî-i Abdi Paşa, tahsildar-ı Mora..... 1777
Fesâd-ı Nakkaş Haşan ve maktûlî-i Ö ve ba‘z ez-ashâb-ı fıten 1778
Nakl-i padişah-ı âlem-penâhbe otağ-ı hümâyûn ve serdarî-i
Sadna‘zam Köprülü Mehmed Paşa be-sefer-i Erdel 1779
Maktûlî-i Siyavuş Mustafa Paşa..... 1780
Kapudan şuden-i Deli Hüseyin Paşa 1782
Hurûc-ı Celâlî Haşan Paşa vâli-i Halebü’ş-şehbâ..... 1784
Zikr-i reften-i serdar-ı a‘zam be-vilâyet-i Erdel ve feth-i Kal‘a-i Yanova . 1791
Mâh-ı zilhiccenin üçüncü sebt günü rikâb-ı hümâyûn vürûd eden telhis ve
kâ’imenin aynı bu mahalle tahrîr olunmuştur 1794
Budun Vâlisi Vezîr Ken‘an Paşa Erdel Banı olan Barçkay[Bark Czai] ile akd-i meclis ettikte hîn-i mükâlemede olan su‘âl ve cevab ve karar-
dâde olan mevâddır..... 1795
Padişah-ı Hind..... 1797
Vefât-ı Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi..... 1797
Ez-kitab-ı Ağa bende 1800
Vekâyi‘-i sene tis‘a ve sittîn ve elf..... 1805
Ameden-i sadrıa'zam be-rikâb-ı hümâyûn ve avdet-i padişah-ı
âlem-penâh ez-Edime be-Âsitâne 1805
Dîvân-ı müşâvere 1805
İhrâc-ı mevâcib der-sahrâ-i Kağıthâne ve nakl-i padişah-ı âlem-
penâh be-Üsküdar 1807
Bakiyye-i ahvâl-i eşkiyâ..... 1808
İnhizâm-ı Serdar Murtazâ Paşa der-ceng-i Celâlî Abaza Haşan Paşa 1811
Zikr-i istîsâl-i eşkiyâ 1813
Garibe..... 1822
Vak‘a-i Şâm 1823
Katl-i Deli Hüseyin Paşa 1824
Şeyhülislâm şuden-i Bursavî Mehmed Efendi 1828
Vak‘a-i Mısır-ı Kahire 1830
İsyân-ı Kör Bey der-Antalya 1832

Azîmet-i padışah-ı aıem-penan uc-un.u 1836
Âmeden-i elçi-i Nemçe 1837
Reften-i Müfettiş İsmail Paşa be-canıb-ı Anaaoıu 1839
Katl-i Şâmî Nu man Efendi..... 1840
Akdeniz boğazında kal alar ta mu olunduğudur
Nusret-i azıme-i Mehmed Giray Han der-muhârebe-i asker-i 1842
Kunar-ı İVİUSP.UV .....
Ahval-ı nııan ve ouguaıı..... 1848
Vekâyi‘-i sene seb‘în ve elf 1848
Avdet-i padişah-ı âlem-penâh ez-Bursa be-cânib-i Edime..... 1849
Havâdis-i şimâliyye..... 1851

tenbîh ü tedârük-i sefer ve teveccüh-i Donanma-ı Hümayun 1852
De-CaniD-l ıvaıaucıız, ... 1853
Garibe 1853
..... 1854
Muharebat-ı beyaı Anmeu ra^a ud-ıc^w t .....
Feyzullah Efendi vak‘ası
1894
1896
1896
1899
... 1873 ... 1876 ... 1879 ... 1883 ... 1883 ... 1887

... 1858 ... 1861 .. 1862 .. 1864 ... 1867 ... 1868 1871
Bismi'İlâhi'r-rahmâni 'r-rahîm ve bihî nesta'în
Mukaddime .....
....
Ptirâz:.....
Hikâye: .....
Fâ'ide: .....
Hulâsa-i kelâm: .....
Ez-in Cânib: ....
Sa'âdetlü, şevketlü, mehâbetlü padişah-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin kemâl-i riişd ü fıtnat ve rütbe-ı fıraset u
şecâ'atleri beyânmdadır .....
Tetimme-i vak'a-i sâbıka .....
Der-sitâyiş-i vezîria'zam düstûr-ı mu'azzam Haşan Paşa ....
Hulâsa-i kelâm .....
Fâ'ide-i Celîle .....
Netîcetü'n-netîce .....
İbrahim müteferrika
Et-temhîd alâ mâ-hurrire fi ba'zı kütübi 1-ahlâk .....
El-kelâmü fî ahvâli'd-düveli'l-İslâmiyye ve ahvâli 1-mülûk
ve's-selâtîni' 1-Osmâniyye .....• ■ -.....
El-kelâm fî zuhûri'd-Devletü'l-Aliyyeti'l-Osmânıyye .
Der-sitâyiş-i hazret-i padişah-ı cihân .....

Târih-ı Na ‘îmâ (Ravzatü’l-Hüseyn fi hulâsati ahbâri’l-hâfikayn)

I

Bismi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm

Letâ’if-i hamd ü sipâs ve şerâ’if-i şükr-i bî-kıyâs mâlikü’l-mülk ve’l- melekût sâhibü’l-izzi ve’l-ceberût *-te‘âlâ şânuhû ve azze sultanuhû-* hazretlerine olsun ki hazret-i ilm ve takdirinde mündemiç olan âlem-i tedvin ü tastîri iktizâ-i meşiyyet-i zâtiyye ile ibdâ‘ vü inşâ ve nihân-hâne-i feyz tedbîrinde münderic olan sûret-i tafsil ve tasviri irâdet ve inâyet-i ezeliye- siyle izhâr u hüveydâ eyledi.

Ve takâbül-i esmâ ve sıfata mazhar olan esnâf-ı mahlûkatı mâhiyât-ı muhtelife ve isti‘dât-ı mütenevvi‘aya mazhar etmekle kimi padişah-ı cihân ve kimisi fakir ü nâtuvân kimi âkil ü hakim ve kimisi nâdân ü sakîm olup *“Ve rafa'nâ badahum fevka ba'din derecât”'* fehvâsmca ahvâl-i kâ’inâta mugâyeret ile sebât verip dâ’ire-i cem‘iyyet-i mahlûkatı bu mubâyenet ile mumtazamatü’l-harekât eyledi. Ve cevâhir-i tahiyyât-ı bî-hadd ve zevâhir-i teslimât-i lâ-yu‘ad sultan-ı serîr-i illiyyîn [3] kâ’id-i rekebü’l-enbiyâi ve’l-mürselîn Muhammedü’l-Mustafa *-aleyhi mine’s-salevâti ezkâhâ-* hazretlerinin zât-ı akdes ve rûh-ı mukaddeslerine olsun ki hikmet-i ilmiyye ve ameliyyeyi câmi‘ olan dîn-i mübîn ve şer‘-i rasîn ile âmme-i âleme meb‘ûs olup risâletine evzah-ı delâlât-ı a‘zam-ı mu‘cizât olan nazm-ı kerîm a‘nî Kur’ân-ı azîm ile cümle-i ibâdı tarîk-i necâta irşâd eyledi.

“... Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık...”, *Kur’atı,* 43 / 32.

Kabâ'il-i Arab-i sa'bü'l-inkıyâd ve tenâfüs-i riyâsetle müte'assirü'1- ittihâd bir kavm olup lâkin tabî'atleri melekât-ı müte'avviceden selim ve cibilletleri gavâ'id-i kabîha-i mütereffih[e]den ârî ve gayr-i sakim olmakla ol hâmil-i esrâr-ı nübüvvet emr-i da'vete medârik esbâb-ı mümkineden sâlik olup, ibtidâ-i fıtrat-ı ûlâ üzre bâkî kabul-i hayra müntehi ukalâ-i cîl ve asfıyâ-i kibâr kabilin irşâd-ı hidâyetine mübâderet ettiler.

Hila'-i şerâ'if-i İslâm ile teşrif-i merâtib-i izâm eden ashâb-ı kirâm emrine râm olup, ferman-ı Rahmânla mübeşşir bi'l-cenne olan uzamâ-i benâm vikaye ve cünne makamında istihdâm buyurulmakla te'yîd-i hakk te'lîf-i kulûb-ı ricâl-i necdet ile mizâc-ı cem'iyyet-i a'vân u ensâra kuvvet verdikten sonra kimini kavl-i makbûl ile teshir ve kimini seyf-i meslûl ile tedmîr ederek ol mazhar-ı nâm-ı celâl ü cemâl olan seyyid-i sâhib-kemâl lutf u kahr ile a'nâk-ı muhâlifmi kılâde-i itâ'ate idhâl eyledi.

Ve dahi hamd ü senâ ve durûd u du'â de'â'im-i bünyân-ı dîn ve kavâ'im-i erkân-ı şer'-i mübîn olan âl ü ashâb ve ıtret ü ahbâblanna olsun ki takviyet-i emr-i dîn ve temşiyet-i ahkâm-ı Seyyidü'l-mürselînde bezl-i can ile dâmen der-miyân oldular. Ve mezîd-i semâhatlerinden âmme-i ümmeti nidâ-i hayy ale'l-felâh ile sımât-ı fevz-i necâta da'vet eylediler. Sânî'-i meşkûrları berekâtıyle bâdiye-i mihnette ra'y-i nâka eden aşâ'ir-i zû-fâka müsterîh-i zill-i hadâret ve sahârî-i vahşette nüked-i huşûnet ile merrü'l-ayş olan akviyâ-i kabâ'il hulüvvü'l-mezâk-ı ni'am-i servet ü devlet oldular. *[4\-Şekere 'llâhu sa 'yehüm ve radiye 'llahu anhürri-* dünyada maksad-ı esnâ-i izz ü alâya nâ'il ve ukbâda mas'at-ı vâlâ-i refîk-i a'lâya vâsıl oldular.

Emmâ ba'd[J] Mir'at-ı zamâ'ir ehl-i besâ'ire ruşen ü bâhir ve vâzıh u zâhirdir ki ilm-i tevârîh ve ahbâr ve fenn-i menâkıb ve âsâr-ı hulâsa-i ma'ârif ü ma'lûmât ve nukâve-i fezâ'il ü müdrikâttır.

Devr-i akdemden bu deme gelince cihânda zuhûr eden havâdis ve gayri talîm ve ahd-i Âdem'den bu vakte erince kevn ü mekânda hudûs eyleyen vekâyi'-i hayr u şerri tefhim için mevzû' nef i amîm bir ilm-i çelil ü azîm olmakla ümem ve düvel beyninde mütenâvil ve tavâ'if ü milel indinde mu'teber u mütedâvil olup dâ'imâ selâtîn-i izâm ve hükkâm-ı ki- râmın makbûl ü mergübu ve fuzalâ-i benâm ve ukalâ-i enâmm mu'tenâ vü matlûbu ola-gelmişdir. Nef-i âmmeye â'id bir ilm-i kesîrü'l-fevâ'iddir ki [84] [85] ulemânın hads zekâsını ziyâde ve ukalânın[86] [87] teyakkuz ile dıde-ı basiretlerin küşâde edip avâmı ahbâr-ı sâlifeye vâkıf ve havâssı esrâr-ı hafıyyeye arıt
eder.

Bu bahr-i bî-sâhilin gavrma ıttılâ' hâsıl eden mütebahhir kâmiller ce- vâhir-i kemâlâta nâ'il ve le'âlî-i hakâ'ike vâsıl olup muktezâ-i tahavvül-ı edvâr ile ekâlîm ü emsârın tebeddülât-ı etvârı zımnında nice esrâra müte- fattm olup ve düvel-i sâbıkâda ittisâ'-ı nitâk muhâl ve ümem-i mâzıyede te- kallübât-ı ahvâl ne veçhile zuhûra gelip temeddün-i beşeriyyeye teferruk u zevâl ve devlet-i ictimâ'iyede Tatarruk-ı inkızâ vü irtihâle bâ'ıs u badı olan ilel ü mebâdîden habîr bir merd-i rûşen-zamîr olur.

Zirâ ümrân-ı devlette tabâyi'-i asliyye makamında ba zı hâlât-ı garî- ziyye vardır ki, alıbâr-ı umûr-ı cüz'iyye ana tâbi' ve fürû'-ı rıvâyât ve asar- ı evvel asla râci'dir. Tabî'at-i ümrân ve emzice-i büldân hâssa-ı hey et-ı içtimâ'iyye-i insâniyede mukarrer olan usûl-i âdet ve kava'ıd-ı siyâset ta- rih-şinâs olan [5] ukalâ-i sâhib-kıyâsın yanında mi'yâr u mıkyâs mesabesinde olup her halde ahbâr u vekâyi'den nukûl-i mücerredeye kanı' olmayıp mugalata vü hurâfât ve gass u semîn-i hikâyâta fınfte olmaz. Ga ıbı şâhidden kıyâs ve hâl-i mefkûdu mevcuddan iktibâs edip kesret-ı tecarub ve tûl-i mümâreset ile bir rütbeye varır ki, mebâdî-ı efalden havatırn-ı a'mâli bilip, sudûr-ı umûrdan umûr-ı sudûru idrâk eyler ye mir ât-ı aklında avâkıb-ı ahvâl mütebeyyin ve süver-i hayr ü şer bedîhı gibi mute ayyen olur.

Çün fenn-i târih şerîfü'l-gâye cemimi'1-fâ'ide bir matlab-ı azîzü 1- mezhebdir. Kudemâ-i kâmilinden nice müverrihin acâ'ıb-ı vekayı'-ı rub - meskûn ve garâ'ib-i havâdis-i dehr-i bukalemûnu cem' ü tastîr edip ahbar-ı eyyâm ve âsâr-ı enâmı mutazammın nice kütüb tahrîr ettiler.

Ba'dehû her asrın mâhirleri ve şi'r ü inşâda söze kadirleri nev be-nev sudûr eden umûru ve görüp işittikleri hâdisât-ı cumhûru yazıp musannefat-ı selefden meyi ettikleri nüshaya zeyl ettiler.

Fenn-i târihde mutavvel ü muhtasar nüshalar çoğalıp ihtılât-ı akval ıh- tilâf-ı me'âle mü'eddî oldu. Tashîh-i hikâyât-ı sâbıkâ ye tenkı-ı nvâyât-ı lâhika için müte'ahhirînden nice ashâb-ı dirâyet ihtimâm u dikkat ile bu fennin mü'ellefâtmdan cem'-i lübâb ve gass ü semim tefrik ile nukave-ı âsârı intihâb edip enzâr-ı ülü'l-elbâba sezâ yâdigâr kitablar yazmışlardır.

---

84 Allah onların sa'yini meşkur etsin ve onlardan râzı olsun.
85 emmâ ba'd K : -Ç, P.
86 ukalânın Ç : gufelânm K
87 büldân K, P : büldân ile Ç.

İbn Ebî Hacle'nin *Sekrdârıu 's-sultan* ve Halebî İbn Şâhne'nin *Ravzu'l- menâzır* ve Makrîzî'nin *Hitaî* ve *Kitabü's-sülûk* nâm Arabî târihleri müte'ahhir olan mu'teberâtdandır. Husûsan İbn Haldun-ı Mağribî'nin *Ünvânü 'l-iber fi Dîvâni 'l-miibtedâ ve 'l-haber* nâm Arabî târihi ki yalnız mukaddemesi bir kitab ve cevâhir-i ulûm ve nevdâr-ı hikem ile memlû bir defîne-i nâ-yâbdır. Mü'ellifi -*lillâhi dürruhû*- cümle-i müverrihine tefevvuk etmiştir. Târihi Mağrib ahvâline müteallikliktir. Lâkin cümle [6] ma'lû- mâtım mukaddemede dere etmiştir.

Ve lisân-ı Fârisî'de Giyâsüddin Handmîr'in *Habîbü's-siyer* ve *Nigâristân-ı Gıfârî* ve lisân-ı Türkî'de Hoca merhumun *Lârî tercümesi* ve Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr'ı* kezâlik makbul ü mu'teber târihlerdendir. Hacı Halîfe demekle meşhur Kâtib Çelebi, bin târihinden bin atmış beşe gelince Devlet-i Osmâniyye tevârîhini yazıp *Fezleke* tesmiye etmiştir.

Hak budur ki selâset-i ta'bîr ve halâvet-i takrir ile tekellüfden mu'arrâ bir mufassal târih-i ra'nâdır. Kezâlik letâfet-i tabîr ve vecâzet-i takrir ile Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi mebde'den alâ vechi'l-ihtisâr tahrîr edip bin altmış yedi hudûduna gelince Devlet-i Osmâniyye ahvâlini bir hoş tertib etmiştir. Bıkâ'-ı mahsûsa ve düvel-i ma'dûdeye münhasır ve müteferrik tevârîh-i meşhure ve gayr-i meşhûre ise bî-nihâyedir.

Fâ'ide

Vekâyi[1] yazan yârân ve havâdis zabt eden ehl-i irfana bir kaç şerâ'it-i lâzime ve kavâ'id-i mühimme vardır.

Evvelâ: Sâdıku'l-kavl olup ekâvîl-i bâtıla ve hikâyât-ı zâ'ife yazmaya bir husûsun hakikatine vâkıf değil ise muttali[4] olanlardan tefahhus edip, teyakkun hâsıl ettiği mevâddı yaza.

Sâniyen: Elsine-i nâsda şuyû' bulan erâcîfe iltifat etmeyip vekâyTin mâ hüve'l-vâkıTnı yaza-bilen ricâlin rmTtemed ü mevsûk akvâline rağbet eyleye. Zîrâ niçe umûrun keyfiyet-i vukü'u ve sebeb-i sudûru erbâbma ma'lûm iken ukül-i sahîfe ashâbı tasavvurât-ı za'îfelerine mebnî mâ'nalar verip galat ve yahud hiç aslı yok sözler işâ'at ederler. Beyne'l-avâm şuyû' bulmuş bu makûle türrehâtı gerçek zann edip tefakkud eylemeden nakl edip yazanlar her asırda katı çok bulunur

Sâlisen: Zabt olunacak umûr havâdis-i kevniyyenin ne kısmından ise yalnız nakl ü hikâyeti ile iktifâ etmeyip, kıssadan hisse alınacak köşelerde dekâ'ik-i nâfTa dere eyleye. Zîrâ sefer [7] u hazar ve zehâb ü iyâb ve azl ü nasb silm ü harb ve dahi sâ'ir bu makûle havâdisi sâde yazmakta çendân

FS'ide yoktur. Belki her zamanın muktezâ-i hâli ve ricâl-i asrın meslek u *t* i ahvâli ve nizâm-ı mülk ü malda amâl-i fikr ü meşveretleri ve mafsal netâ'ic-i melhûzât u revıyyetlerı ve a'dâ tarafıyle mukâtele ve müta**rekede** muhtâr-ı vakt olan maslahatlar, ve husûl-i zafer veya luhuk-ı zarara tnü'eddî olan esbâb u illetleri gereği gibi dana-ı kar olanlardan istihbar e tikten sonra ıttılâh mertebe-i mahalline göre îrâd eylemek lazımdır kı ba de zamanin kırâ'at edenler nice fevâ'id-i mücerrebeye muttali olalar. Bu fevâ'idden hâli ve sâde târihlerin *Hamza-nâme'* den farkı yoktur.

Râbi'an- Makâdîr-i nâsa ârif hakk-gûy ve munsıf olup müte'assıb ve mükâbir ve mütekaşşif u mütehâtir olmaya. Memdûhıyete liyakat, olmayan âşinâlarını himâye veya senâ ederse tekzîb olacak mertebe ifrat ile hra etmeye Ve memdûhü' 1 -me'âsir olan ricâl-i ekâbırı te'alluk-ı agraza bina en zemm ü kadh edip gaddârlık etmeye. Her halde nefsü'l-emr ne ise anı beyân kaydında ola.

Hâmisen: Müşkil ibârât ve muğlak ıstılâhâtı terk edip suhulet ile kırâ'ati mümkın ta'bîrât ihtiyâr ile kamûsa muhtaç lügât ve munşıyane tetâbü'-i izâfât ve ıstılâhât târihe yakışmaz, meğer murad ızhar-ı ehliyet ve arz-ı belâgat u fesâhat ola. Havass için te'lîf olunan *Utbı* ve *Vassaf* tarihleri gibi.

Sâdisen: Muttali' olduğu latif nâmeler ve fâ'ıde-mend olacak hikâyeler ve sadra münâsib nazm u nesr ile nâdire mazmûnlar ve nadire latifeler
tahrîr eyleye.

Sâbi'an ilm-i ahkâma vakıf ise kırânât ve tahvîl-i sinin ve kusufat ve sâ'ir tavâli'in usûl-i fenn üzre ahkâmım zabt edip fevâ'ıl-ı ecram-ı ulviyettin ki alâ-zu'mihim müdebbirât-ı emr ıtlâk ederler. Kavâbıl-ı ecsam-ı süfliyyede zuhûr [8] eden te'sîrâtım ve hey'et-ı ıctıma'ıyye-ı devlette mütebeyyîn olan hâlâtını tefakkud edip zâhıru l-eser dela'ılı vekayı zımnında dere edebilir ise izhâr-ı ehliyet etmiş olur derler.

Nitekim târihin muharriri ba'zı mahalde ri'âyet etmiştir. Bu şurûta mümkin mertebe ri'âyet etmek müverrihine lâzım ü mühimdir.

Li-münşi'ihi'l-fakir

Budur menkûl erbâb-ı hünerden Haber ilmiyle yeğdür gene ü zerden Zer ü gevherden alur dîde lezzet Olur ilm ü haber nûr-ı basiret

Kütüb güyâ nedîm-i bî-suhandır Habîr-i hâl-i gerdûn-ı kühendir Zebân-ı hâl ile oldukça gûyâ İder mahremlere esrârı ifşâ Tevârîh oldu dehrin tercümâm Vekâyi[1] bildirir yoktur zebânı Gehî bast-ı makâl eyler siyerden Söz açar gazve-i Hayrü'l-beşerden Haber verir gehî nâm-âverândan Hikâyât-ı selâtîn-i cihândan Gehî îzâh-ı sırr-ı devlet eyler Beyân-ı hâl-i mülk ü millet eyler Nev ü köhne havâdis evvel âhir Olur târihden ma'lûm u zâhir Tevârîh olduğiyçin fenn-i âlî Ana rağbet eder tab'-ı e'âlî Bu fennin sâhibi kâmil-nazardır Bu fenden gâfd olan bî-haberdir Vekâyi[1] yazmasa ehl-i me'ârif Kim olurdu selef hâline vâkıf Gelen ihvân için sâbık ekâbir Müheyyâ ettiler helvâyı hâzır Edip ahlâfa şefkat ehl-i hikmet Eser vaz'ında çektiler meşakkat Budur lâyık ki erbâb-ı mekârim Ola vaz'-ı eser semtine âzim Bulup bir münşî-i azbü'l-beyânı Nigâh-ı lutfa mazhar ede ânı İbârât-ı belîga ola kadir Vekâyi[1] zabt ede yaza me'âsir Olur celb-i du'âya bir vesile Eser bâ'is olur zikr-i cemile

Hâlâ evreng-nişîn-i saltanat ve mesned güzîn-i hilâfet, gevher-i dûd- mân-ı ikbâl, ahter-i âsumân-ı iclâl, hidîv-i kâm-kâr, hâkân-ı bülend-iktidâr, şevket-penâh-ı azamet-dest-gâh, yegâne-i Âl-i Osmân Sultan Mustafa Han thn Sultan Mehmed Han -azze *nasruhû ve ebbede'llâhu izzehu*- hazretlerinin zaman-, sa'd-iktirânlarında sadna'zam ve düstûr-, mu'azzam olan al,- hazret vâlâ-menkıbet, emînü'd-devle ve yemînü's-saltana, mumehh,d-ı kavâ'idü'l-ma'deleti [9] ve'r-re'feti, müşeyyidü me'akıdu 1-merhamet, ve'n-nasfeti, nâz,m-, menâzımi'l-Memleketi'l-Osmâmyyetı, nahıcu mena- hicü'l-mesâlihi'l-hâkâniyyeti, Muslih-i muğlakâti'l-umûr, mudebbır-ı muş- kilâti'l-cumhûr, vezîr-i bî-nazîr müşîr-i sâhıb-tedbır Huseym Paşa muşkıl- küşâ -*kavvâhu 'llâhu fî sı'âbi'l-umûr ve vekahu an-fetretı d-duhur* - hazretleri

Nazm:

Cevân bahtı ki devrân-ı kiihen-sâl Be-dûdâde nüvîd-i 'izz ü ikbâl Be-hulk-ı höş-cihânî bende kerde Rusûm-ı mecd ii dâniş zinde kerde

Ol müfeyyizü' 1-hayrât ve kesîrü'1-müberrât, şerîfü'l-ahlâk, kerîmü 1- a'râk, cemîlü'l-hisâl, vezîr-i sâhib-kemâldir ki sîne-i pür-sekînesı ılm u irfân hazînesi ve fu'ad-ı me'âlî-nihâd, hakâ'ık u ıtkan definesidir Fenn-ı târihin letâfeti ma'lûm-1 izzetleri olmakla evkât-ı hâliye-i eyyâm u leyahde bu fenn-i âlînin kütüb-i nefisi hem-dem ü enîsleri olup da'ıma mutala a-ı garâ'ib-i edvâr ile teşhîz-i fikr ve müsâmere-i havâdıs-ı a'sar ile tenşıt-ı
hâtır ederler idi.

Lezâ'iz-i rivâyât u âsârdan zâ'ikâ-i hâfizayı bir mertebe mütelezziz edip netâ'ic-i rivâyât u ahbân ihâta-i tâmm ile şöyle alız etmişlerdir kı ah- vâl-i düvel ü ümemden bir emr-i dakik anılsa tafsilâtını ırad u beyân ederler idi Ve etvâr-ı ecyâl-i' benî Âdemden bir ma'nâ-ı amîk zıkr olunsa müşkilâtım gereği gibi tavzih ü lyân buyururlar ıdı. Ol dustur-ı mühezzebbü' 1-hisâlin pîşgâh-ı ikbâlinde cevâhir-, me'âsırden kıymetlu ve zevâhir-i mefahirden rağbetlü nesne olmadığından, lı-Ibnı 1-mu tes

6 Ve düstür-ı muazzam K, P : -Ç.

7 Zor işler için Allah ona kuvvet versin ve zamanın karaşıklıklarından onu korusun.

S O talihli kişi ki, ihtiyar devran Ona izzet ve ikbalin müjdesini verdi Güzel huyu ile bütün cihanı kendine bende etmiş Eski, şerefli güzel âdetleri yeniden ihya etmiş.

9 Ecyâl K, P : ecbâl Ç.

Şi‘r:

Fe-men ‘azze miri dûni'l-enâmi makâmuhû Fe-ahsenü mâ yühdâ ileyhi ’l-kitâbıt[10]

mefhûmunca târihe müte‘allik bir mecmû‘a-i acibe ve müverrih hattıyle bir müsvedde-i garibe huzûr-ı vâlâlarına ihdâ olunmuş ki ricâl-i asr-ı Ahmed Hânî'den Şârihü’l-Menâr Mehmed Efendi nâm mollanın mahdûmu yine ulemâdan Ahmed Efendi nâm kimesne üslûb-ı acîb üzre bir târih tertibine mübâşeret edip Sultan Ahmed Han [10] merhum asrından devr-i sultan Mehmedî'de Köprülü Mehmed Paşa vaktine gelince Memâlik-i Mahrûsa ve Devlet-i Aliyye'nin vekâyi[88] ü havâdisini mufassalan yazıp vekâyi‘-i sâbıkayı *Hasatı Bey-zâde Târihi* 'nden ahz u zamm etmek üzre tesvîd edip henüz tertibi mukadder ve beyâza çekilip tahrîri müyesser olmazdan mukaddem mü’ellifı irtihâl edip sinîn-i çendînden berü ol müsvedde pîç-â-pîç tâk- ı nisyâna düşüp hîç-ender-hîç ola-yazmış. Vâkı‘â müverrih-i mezbur müteyakkız u âgâh ve mütecessis-i sâhib-intibâ olmakla dakâ’ik-i ahvâle vâkıf ve katı çok vekâyi‘in netâ’icine ârif olmakla tekellüfden mu‘arrâ ve rûz-ı merreyi edâ ile vuzûh üzre mufassal u meşrûh tahrîr eylemiş sâhib-i devlet hazretleri ol mecmû‘a-i pür-iberin mine’l-metâli‘ ile’l-kavâfî ve mine’l-kavâdim ile’l-havâtim metâvîsinde olan fehâvîye muttali[4] olup ve “£7 *mer’ü bi-âsârihî yüzker külle mâ-nefe‘a kat-yüşker*" ” mefhûmunca “Müştemil-i âsâr-ı selef böyle bir nüsha zâyi‘ ü telef olmak revâ değildir” deyü ihyâsına bezl-i himmet buyurdular.

İbkâ’-i mehâsin-i âsâr eden hayrat-ı celîletü’l mikdara avn-i Hakk ile muvaffak olmakla bu târihin müceddeden istiktâbına ferman-ı bâ-savab buyurdular.

Nâmdır rağbet veren serverlere Sikkedir hâlet veren sim ü zere

mazmûnunca nâm-ı mükerremleriyle şeref-yâb kılınmak üzre tertib ü teb- vîb'~ ile başka bir kitab olmak üzre li-nâmıkıhî :

Diğer insanlardan daha yüksek makama sahib kimselere hediye edilebilecek en iyi şey kitabdır.

" Kişi eserleriyle andır, yararlı her şey şükürle karşılanır.

" ü tebvîb Ç : -P

Arzûmend-ı ‘inayet da 1-1 sa^r 1 ^^5 naİm”
Münzevî-ı günc-i gurbet bende-! ^ mesrûr buyurdu_
Kullarını me’mûr ve bu hizmet-ı celıleye ne teşmîr-i sâ‘ıd hım-
***fakir dahi ber-mûceb-i ferman-ı hazret mu‘tebereden ahz**
3.. ba‘zı mahalline iktizâ eden mutem zabt u tertıb olunma-
İ ile tekmil ve asrımıza gelince kema-yen g külliyeyi bayı
tîâb zamm u tezyîle dikkat eyledi^; ^ bî-drng
İl Sâ’ıreden muğnî [11] **bir tuhfe^çin bu kitab-ı nâm-dara D nâm-ı kirâmîleriyle şohret-şı ar teSmiyesi sezâ-var goruldu.**

Zm-Hüseynfi Hülâsa,i Mm »gg rahat „e tahrîr fi İh»»»»»

tk subhânehû ve te’âlâ itmamın, muyesse
kadder eyleye. . ki jş bu kitab-ı zlba nam'ı
Esnâ-v şurû‘da kalb-i hakire tolu si dahi celâ’il-i medıhasıyle
d İthâliyle tnüsemmâ olduğu gibi dibace ^ eden hldemat-ı
fcellHü mütarraz ve mukaddemesı olsa nûrun alâ nur bir
f vp menâkıb-ı meliha ile müzeyyen u «m bu emr_i asıre duhul
tab.ı bî-kusûr olurdu. Felâ cerem adem-ı i _füzûUuk edip nefsu’l-emr ■ kıllet-i bıdâ'a ile bu kâr-ı hatır-
ıkdamına ^ u kûşiş lâzım geldi,
mak üzre edâ-i sitayişlerine kudretim met ^ lbkâ-ı hüsn-i senaları
“Hüsnü ’z-zikri semeretul-onır me ve manzûme-ı yad-ga
» le’âlî-i âbdâr iktizâ eyledi,
ıidhatı kitabe-ı revak-ı zer nıg
N âzm • iyân
Nazm-ı Firdevsî eğer olmasa ol jsfendiyâr
BeOT.,Kevkâvusur=2m-,Ru^tobüiend
Nâm-ı Behrâmı olup nazm âşlkâr
Oldu şiT-i Enveriden vas -ı vc nam-, kirâmlarım
Mfiluk fi vüzerânın «kar-, kel5m-, ceyyid olduğunda

sahâ'if-i eyyamda tahlîd eden vasf-, sed.d şekk yoktur.
imini arzulayan, sadrazamlık makaTM”^ iz bende.
kösesinde münzevî, nimete e,,sTMS«*
;le anılmak ömrün meyvesidir.

Nazırı:

Sühan ârâyiş-i deyr-i köhnedir Yere gökten nüzûl eden sühandır Sühandan gayri olsa pâk gevher Ânı irsâl ederdi Hayy ü1' Dâver

Ol kerîmü’l-ahlâk bâhirü’l-merâhim ve’l-eşfâkın âdet-i hasenelerine gayet ve haslet-i müstahsenelerine nihâyet olmayıp deryâdan katre ve hurşîdden zerre mikdarı şîme-i aliyyelerini muhbir ahvâl ü secîye-i marzi- yelerini müş‘ir ba‘zı asâr u akvâl îrâdma cür’et [12] edip, vâki'i beyân dâ‘iyesiyle haddim olmayan kelâma cesâret eyledim. Ol masdar-ı efâl-i hisân ve müsnedün-ileyhi mürüvvet ü ihsân hazretlerinden ricâ-i sâdık bu- dur ki hatâ vü sehve mu‘âmele-i afv buyuralar. Ve bu sahâ’ife nazar eden fazl u kemâl erbâb-ı ulemâdan vird ü kabul ashâb-ı zürefâdan müsted‘âdır ki kusûr u usrât vâki‘ olmuş ise i‘tirâz-gûne ta‘bîr ü ta'yîbi revâ görmeyip, kalem-i keremleriyle tashîh edeler. Ve muttali1 oldukları hefvât u zellâta tâ‘n u tesrîb ile mu’âhazeye cevâz göstermeyip vech-i vecîh ile tevcih buyuralar. - *Ve ’llâhıt veliyyü ’t-tevjîk.*

Nazm:

Çiin nemf nemâned"' cihârı-ı bî-karar Nâm-ı nîgû bih ki mâned yadigâr

Tanzîm-i bilâd ve terfîh-i ibâd için mülûk-i küffâr ile, mühâdene ve ci- hât-ı erba‘ada olan fırak-ı Nasârâ ile, müsâlaha hususudur ki bir mukaddeme ve iki fasıl üzrerine tertib olunup netîce-i kelâm ile îzâh-ı merâm kılınmıştır.

Ol hakîm-i şifâhâne-i ezelî ve hâkim-i ferman-revây-ı bâr-gâh-ı Lem- yezelî -*cellet kıudretühû ve ammet rahmetuhû*- hazretlerinin feyz-i amîmi cümle-i kâ’inâtı muktezâ-i mâhiyâtlan olan kemâlat-ı tabî‘iyyelerine irşâd ve dâ’imâ ibâdına enfa vü evlâ olan mesâlih-i hayriyeyi icâd eyleyip, muktezâ-i takdiri ile münkalib olan ezmân u dühûrun şânına mutâbık ve ebnâ-i asrın mizâc-ı isti‘dâdlanna muvâfık mesâlih-i nâfı‘ayı teysîr etmek üzre mutasarrıf-ı hakîkînin bedâyi‘-i sanâyi‘indendir. Envâr-ı cemâl ve

cûybâr-ı celâlinden gülzâr-ı emn ve hârzâr-ı mihen perverde olmak için edyân u mi- [89] [90]
lel beyninde gâh sulh ve gâh ceng ve asâkir-i düvelde geh şitâb ve geh dernek üzre olmasını irâde buyurmuştur.

Eşref-i mahlûkât, Hâdî-i sebîl-i necât *-aleyhi efdâlus-salât ve ekmelü 't-tahiyyât-* hazretleri kuvvet-i kudsiye ile havârik-i âdâttan olan tasrif-i zevât-ı a'yâna kadirler iken hıfz-ı süver-i esbâbı ümmete ta'lîm ve ri'âyet-i [13] vesâ'il ve mu'addâtı* mütemessikân-ı habl-i vesîk-i şerî'ate tefhim için niçe umûrda zevâhir-i esbâba ri'âyet buyururlar idi.

Ve mucize-i kahire ile müşrikini mağlûb etmek ve beliyye-i semâ- viyye ile cümlesi hayattan meslûb olmak hayyiz-i imkânda iken hıfzen li- suveri'l-esbâb[91] ol seyyid-i âlî-cenâbdan Hudeybiye sulhünde cilve-nümâ olan etvâr-ı hikmet-asâr, dîde-i hakâ'ik-bîne hikem-i ilâhiyyeye mebnî nice şîve-i hafıyye izhâr eder. Sulh-i mezbûrun ahvâli teberrüken bu mukad- demeye ser-nâme kılınmak münâsib olmakla dest-mâye-i irfan ile müte'ah- hirînin sâhib-i nisâbı yegâne-i asr Nâbî Efendi'nin Siyer-i Nebeviyye'ye zeyl olmak üzre tertib ü tahrîr ettikleri nüsha-i latîfeden ahz olunup, bu sahâ'if endek-mâye-i kelâm isnâd ile müzeyyen makâle ile pirâye bulsun için ayni ile nakl ü tahrîr olundu.

Sulh-i Hudeybiye

İmâm Rabbânî Hatîb-i Kastalânî bu veçhile tahrîr buyurmuşlar ki ol dânâ-i hakâ'ik-i melekût ve binâ-i dakâ ik-i ceberût Rasûl-i ekrem *sallalâhu aleyhi ve sellem-* hicret-i aliyyenin sene-i sâdisesinde bir gece hâlet-i menâmda sahrâ-i âlem-i misâli temâşâ ederken görürler ki âmme-i Muhâcirîn ü Ensâr ile harîm-i hass-ı Hüdâ olan Beyt-i mu'allâyı tavâf ve tahlîk-i ru'ûs ve ta'lîk-ı şa'r emsâli eşgâl-i nüskiyeye derkâr olmuşlardır. Subhdem bu vâkfayı ashâb-ı kirâmın sâmi'alanna takrir buyurduklarında her biri fa'iz-i medâric ibtihâc olup bu hurşîd-i fütûh hemen ol sâlde burc-ı vukü'a tahvîl eder ümidiyle tedârük-i mehâmm-ı râh-ı Beytü'l-haram'a şurû' buyurdular. Eğerçi levh-i zamîr-i vâlâları nakş-ı peygârdan musaffa idi, lâkin cem'iyyet-i anede-i Kureyş saf-beste-i mümâna'at olduklan takdirde cümleten şimşire muhtaç olmak mülâhazasıyle birer sârim-i düşman- sûz istishâbıyle iktifa buyurdular. Ve menzil-i Zi'l-huleyfe'de yetmiş re's [14] bedene-i hedy berây-i imtiyâz-ı teclîl ü taklîd ve iş'âr buyurulup sâ ir fâ'iz-i dest-mâye-i iktidâr olan muvahhidîn dahi hedâyâların ber tarîk-i mesnûn taklîd ü iş'âr edip, cümlenin te'ahhüd-i lâzime-i umûru Naciye bin Cündüb-i [Cendeb] Eslemî'nin gerden-i iltizâmına tahmil buyuruldu. Ve ol menzilden Bişr bin Süfyân-ı Huzâ'î cem'iyyet-i Kureyş'den haber getirmek hizmetine ta'yin buyuruldu. Mîkâd-ı Zü'l-huleyfe'den ihrâm ile zîverbend olup na'ra-i "lebbeyk"i evc-i arşa peyvend eylediler. Zi'l-eştât nâm mahalde Bişr bin Süfyân âsitâne-i Risâlete rûmâl edip, cem'iyyet-i Kureyş'in veche-i azm-i Nebevî'ye sedd-i divâr-ı mümâna'at sevdâsıyle tedârükte oldukların iblâğ eyledi. Mevkib-i şehinşah-ı Risâlet *-aleyhi ecmelü't- iahiyye-* Sünyetü'l-mezâr nâm mahalde güzâr ederken rukûbe-i hâssalan olan nâka-i Kusvâ bilâ-inâha ve işâre kürsî-i çâr-pây-ı vücûdın bisât-ı arza vaz' edip nişîmen-i zeminde müstekar oldu. Her taraftan ikâmet ü tahrike ikdâm oldukça dahi ziyâde rişte-i istihkâm salmağın havâlî-i rikâb-ı felek- me'âbda bulunan berere-i ashâb galiba "Kusvânm tâb u tâkatı fersûde-i dest-i nâ-tuvânı olmak gerektir" dediklerinde hazret-i remz-âşinâ-i desîse-i hakikat *-aleyhi efdâlü't-tahiyye-* Kusvâ'nm sâk-ı iktidân süvâr beste-i acz ü a'yâ oldu itikadı şâyân değildir. Belki Ashâb-ı Fil'e saff-ı ebâbîl ile sedd-i hevâ-i azmi harem eyleyen Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn li-hikmetin "Kusvâ'nm dahi pây-i azmine 'ikâl-i sekte-i tevakkuf urup cenâb-ı Ka'be-i mu'allâya ruhsât u hareket vermemiştir" deyü lübb-i cünbân-ı cevab-ı hikmet-nisâb olup bi'l-iktizâ Hudeybiye nâm mevzı'da bir bi'r-i kalîlü'l-mâ' pîrâme- ninde halka-bend-i hıyâm ârâm oldular.

Ve tâ'ife-i Kureyş bu azimetten maksûd-ı kâr-zâr-ı kıyâs edip sûret-i mümâna'at göstermeleri [15] peygâra muhtaç olmaya deyü Harâş bin Ümeyye-i Huzâ'î *-radıye'llâhu anh-* nâmzed-i sefaret buyuruldu. Mecma'-ı Kureyş'e varıp mesmû'ı olan akvâl-i sâdıkayı tebliğ eyledikte süfehâ-i küf- far istikbârlarmdan sem-i kabulle isgâ etmeyip bî-mûcib ü iktizâ Harâş'a seng-endâz-ı eziyet oldular. Serâ-perde-i Nebevî'ye gelip Kureyş'in emrâz-ı redî'e-i husûmetleri şerbet-i tîğ-ı zehr-i âb-dârdan gayri ile ilâc-pezîr olmadığını iş'âr edicek bu kufl-i müşkîl-bendin miftâh-ı ta'bîrât-ı vahşet zidâ ile küşâdı emrinde Cenâb-ı Ömerî'den çeşm-dâş-i tevakki[1] oldular. Hazret-i Fâruk bu veçhile ma'zeret-hâh oldu ki selâbet-i Ömerânem hemvâre bed- kîşân-ı Kureyş'e şimşîr-nümây-ı hüsâm olduğu anların dahi fesânzede-i yaklnleri olmakla her biri gûşt pâre-i bedenime dendân-ı adâveti tiz etmişlerdir.

Hâlâ iktizâ-i vakt üzre irâde-i aliyye-i kezm-yâneden ref-i perde-i vahşete müte'allik iken böyle

---

Hayy ü K , P : Hayy-i Ç.
[90] Nemâned K, P : mâned Ç.
" Hıfzen li-suveri'l-esbâb Ç : hıfz-ı tasavvurü'l-esbâb K, P.

mahalde nâ-hûşmendân-i Kureyş'in bu kemîneye mu‘âmele-i nâ-puhteleri ifsâd-ı maslahat ve yeniden îkâd-ı nâ’ire-i muhâsamata sebeb olmak vehmi bu kemterîne inân-keş-i mümâ-

, ^H,r A‘zâr-ı sâdıka-i Fârûkî karîn-ı kabul buyurulup cenab-ı na 3t ° m-*adive'llâhu anlı*- ahâlî-i Mekke'den alâka-gîr-i ülfet ü karabeti bı- °Sman "imasın hizmet-i sefaret uhde-i himmetlerine tahmil buyuruldu, şumar -*radiye'llâhu anh-m* makdem-i mükerremın cumhur-ı Kureyş[1] ihtiram üzre telakki ettiler. Hazret-. Osman -*radiye'llâhu anlı*- bast- fkeiâma âğâz eyledikte her bin "Yâ Osman! Ol hususun husulu munaza a - ttîmve mevküfdur. Şimdilik anı te'hîr edelim, seninle beynimizde sabit ' i hnkük muktezâsmca dîdâr-ı pür-envânna müştak olup senin dahi arus- "bey‘"ya iştiyâkmvard.r, "Şimdiki halde zevk-, tavaf derkar olmakla def-i arzu eyle" deyü mürâ‘ât-ı muhımmat-ı mıhman-nuvazı [ ] gösterdiler Çünki cenab-, Hayrü'l-vera taleb-kân-i visâl-i Ka'be-, U ya t. bu kadar irtıkâb-ı meşâkk-ı hareket buyurup anlar Henüz nemek-çeş mâ'ide-i visâl olmamış iken anlardan mukaddem hân-merama kustahane el Tnmak âdâb-ı ubûdıyete münâfıdir" deyü hazret-ı Zı'n-nureyn suret- St s, gna olıcak bu mu'âmele-i nas Kureyşîler'i münfa ,l etmekle S makül-f nrusalahaya guş-i kabul tutmaytp bir kaç ^ zindân-ı çeşm oldular. Hazret-i Osman'ın muddet-ı melhuzadan zıya ^hilâlinde gadr-ı Kureyş He sahrâ-ı ademe intikâli ashabda şuyû bulmakla sicill-i semavide mestur olan Bey am nndvan da bey‘ate vâsıta-i vukû‘ oldu. Yanı bu mu‘âmele-ı duruşt-ı kuffar afıtab ı zamîr-i Seyyidü'l-enbiyâya zerî‘a-i inkişâf olmakla ol haya ı e vtı ı ş cere-i sıdre sayesinde şah-ı berûmend-i ebdan meyve-feşan-t hayat d,n caya dek küffâr üzenne sâ‘ika-i bâr-ı peykar olmak şartıyle mu akade dest-i mübâya‘at eylediler. Kemâ kâle'llâhu te‘âla *"Lekad ani'l-mu minine iz-yübâyi 'ûneke tahte'ş-şeceretı* hazre-ı *Zı n-nv*Y hizmet-güzârî-i Rasûl-i Bârı zımnında nâ-kâm nışın-ı da ire- muhalifin bulunmakla bu beyitten mahrûm olmasın ıçm hazret-ı dest-g *aleyhi efdalut-tahîyye*- dest-ı çeplerin kendi taraflarından ve dest-ı rastların hazret-ı Osman -*radiye'llâhu anlı*- tarafından yek-dıgere akd buyu dular. *

Bu mu'âhede haberinin vüsûlünde Kureyş'e havf-ı azîm muştevh olup hazret-i Osman', matiyye-i ikram ile serâ-perde-ı tclaltt irsal et len B Huzâ'a kabilesinden Büdeyl bin Verkâ bâr-gah-t Seyytdn te PP niye,-, hâbî'e-i zamirler, ne idügtn istihbar eyledtkte eenab-, Seyytdu 1

[1] "Gerçekten Allah (Hudeybiye'de) o ağaca alanda a.na bia, enikleri zaman, müminlerden razı oldu". *Kur‘an,* 48/18.

enam -*aleyhi's-salâtii ve* '.s-se/âm-hazretleri "Yâ Büdeyl! Mutlaka şevk-i tavâf-ı hâne-i Hüdâ ile müncezib olup bir ferdle mu'âmele-i kâr-zâr hâtır- dan güzâr [17] etmemiştir. Amma Kureyş'in cibilletleri[92] tahrîk-i şimşîr-i husûmete aceb münhemikdir ki hemvâre ızhâr-ı mu'âdâd ederler ammâ yine kendi gerdenlerine zerî'a-i hırâş-ı hûn-pâş olur. Anlara nâfi' olan tah- sîl-i dest-mâye-i istirâhat için bizim ile bir müddet feth-i dükkân âteşi etmektir. Şöyle ki makâm-ı istikbârda ta'annüd ile kâ'im olalar. Hazret-i Mevlâ hakkı için harf-i hatâ-nümûd vucûdlarm sahîfe-i kevnden hakk edip yerlerin envâr-ı dîn-i beyzâ ile tezhîb etmedikçe âsûde-i ferâğ olmak ihtimâli yoktur" dediler.

Büdeyl kelimât-ı hikmet-amîz-i seyyidü'l-verâya zemzeme-i istihsân çekip mecma'-ı Kureyş'e mu'âvedet eyledikte def-i tevâhhuş-ı husûmet edecek kelâm-ı nusûh-encâm ile musâlahaya sa'y-ı tâm eyledi. Beyhûde- gûyân-ı Kureyş dediler ki "Ey Büdeyl! Siz canibdâri-i Muhammed ile muttasıf bir tâ'ifesiz. Anlar hakkında olan kelâmın himâye ve garazdan hâlî değildir. Ve zamirleri niyet-i pür-hâştan hâlidir dediğin neden maüûmdur" dediler. Farazâ kelâmları sıdk olduğu takdirde anların bu güne vaz'-ı gâlibâne ile Ümmü'l-kurâ'ya dühûllerinden ve ol mahalde bizim ser ü destimizden sebû-i şikeste ve şâh-ı beride gibi hareket-i mümâna'at sudûr etmediğinden kabâ'il-i A'râb beyninde ba'd ez-în namımız pest olmadan gayri ne fa'ideyi müterettibdir deyü niçe kil ü kaiden sonra bilâhere ser-kûçe-i işrâkten Urve bin Mes'ud Sakafî'yi ber-vech-i sefaret pîşgâh-ı Hayrü'l-beriyye[2]" irsâl eylediler. Sâye-i mazille-i ikbâle vusûlünde dehân-ı gendîdesinden bu makâlât-ı muzahrafa hudûs eyledi ki "Yâ Muhammed! Ne garîbdir ki bî-gâneler ile akd-i şebîke-i ülfet edip cûy-bâr-ı karâbetinde perveriş bulan mâhiyât-ı hakîkat-aşîyânı dûr-ı endâhte-i mâ'ü'l-hayat-ı zindegânî etmek dâ'iyesine dilbeste olmuşsun. Ammâ hayf ki dimâğını pây-mâl-i hayâl etmişsin. Miyân-ı hıyâbân-ı kâbâ'il-i A'râbda [18] kangı - nihâl-i bâlâ rû ikbâli gördüğüne şecere-i aslından münşe'ab olan agsân üzre havâle-i tîr-i intikam eyleye. Bu hod derece-i vukü'a terâkki edecek tasavvur değildir, ammâ ya mekr-i nehengân-ı ummân-ı Benî Adnan dahi vech-i âsân üzre girifte-i şâst-ı demâr mı olurlar? Hâlâ tavr-ı nâm-ı makamda mu- kâbele-i râh-ı azîm ki sed-i şâhika-i temkin etmişlerdir. Sana vâsıta-i per- vâz-ı ihtizâz olan tâ'ife ol akabân-ı şikârı çengâline tâb-âver olacak kadar

Cibilletleri K. : cibilliyetleri Ç.
beriyye K : bcrâyâ Ç.

, - de&ildir Tarafeynden livâ-i âşûb tahrîk-i cenâh-ı kifaha derkar ‘ v bin tîhû peçe gibi bir cânibe perrân olup seni tenha ve guzaşte-ı lacak Î Lmâ edeceklerin ne aeeb mülâhaza etmemişsin” dedi. Türrehat-ı Tm^Tu^-mîzân havsala-i Sıdîk'a gâyet-gırân gelip eşna‘-ı şutum “ * *2* *Z* bed-gûy ve herze-tırâz biz kâlâ-yı endek-yab-ı vueudu-

6 zu^ce def a zîr-i kadem-i şehriyâr-ı risâlette pây-endâz ettiğimiz subut- Ti hadd ı tevâtürdür. Be‘de'l-yevm dahi zülâl-i hayatımız ıcra-ı mecra- vefa eylemek için ebdânımızda âmâde-i feverân iken şimdi sen bizi m „ ^ f rrmçâf add edersin Sitâre zamîrân-ı ashab -*rıdvanu ilahı* STen'L”"»^b^a-âdet-medâr-, Nebevi e,raf,eda can ,1e S„ Ö1ÖU8U cihariyân- ruşen iken 5imd, bedr-, âsumân risale,-, p.rame- . mj hâle-i saff-ı üstüvârımız müteferrik olup behm ı

cenâ^to alay bünyâd-efgen erkân-,.^»^z iedi. Bü hadeng-i tîz-ı peykân eğerçi Urvenın ciğerin çak çak eyle . Ammâ henüz leyle-i muzlime-i oâhiHyyetten şubh-ga -, ^em-,

İSf" ^ “L «tap ala

şekîb sözü mukaddema icra eylediğin **zülâH** ihsâna ,ela^ add edelim deyüp sedd-i dehân eyledi. Ammâ urve-, guft u şm.dh al,nde meel, , mu'allâ-, risalene bi’l-cümle pervânegân-, şem -, c,han Aruz- Nübuvve harekât u sekenânn sencîde-i terâzû-y, çeşm-, , ^
avdet eyledikte muttali" olduğu ahvâl, takrir ed.p
hayr-hâhâneme ftibâr ederseniz ol h,zebran-, e,ger-ş,“ ™,
lîs-i girîbân için nâme-i sulhü bir sâ'at mukaddem h,rz-ı bazu-, ean
dedi. . „

Ve ashâb-ı Muhammed -*aleyhi ’s-selâm*-m adâb u ita at ve şu u ^ şevketlerini müşahede ettiği üzre ale’t-tafsîl söyledi. Lryenm ma cun- mu‘tef-mizâcân-1 Kureyş’e muvâfık düşmeğin ba d-
ezîn^zâle-i nıâddel muhasamat ve «shîh-i tabî-at-, musalaha ,çm Sey bm Amfi tevkil ve dergâh-ı Nebevı'ye rû-

be-rah eylediler. Sehl bar g lek-destgâha çehre-sây olıcak resm-ı niyâz-mendâne üzre kel,mat-ı mu - mu'aHâya mUçtâk olanlar bu defa mu"ânaka-, mahbUb-, s,y.h-puş Ka be-

mükerremeden tahliye-i âgûş ümîd edip sâl-i âtiyede yine kazâ-i umre-i menviye[2'] için ihrâm-bend olalar.

Ve ol zamanda zenbûr-menişân-ı Kureyş şebâne[22] rûz pirâmen-i Ka'beden kenara çekilip şehd-hân visâli derd-i mümâna'atten musaffa ey- leyeler [20]. Ve on sene çârsûy-i eyyâmda dekâkîn-i sûku's-silâh kâr-zâr der-beste olup meta'-ı sulh ü vifak âyîn-bend bâzâr-ı ittifak kılına. Ve Kureyş'den İslâmyân'a ve İslâmyân'dan civâr-ı Kureyş'e mürâca'at edenler müzâhame-i yek-dîğerden me'mûn olalar. Bakiyye-i şurûttan biri dahi bu- dur ki bilâ-izn-i velî müşrikinden penâh-ı İslâma gelenlerin veche-i âmiline li-maslahatin dîvâr-ı mümâna'at keşide kılınıp ber-aks kaziyye-i saye-i âlî- nıtâk-ı İslâmdan bâdîye-i işrâka mu'âvedet edenlere mümâna'at olunmaya. Ammâ bu şart-ı ma'hûd[93] mücerred müslimîn ile Kureyş beyninde mün'akid olup sâ'ir memâlik ü kabâ'ilin bu silsilede halka-i ta'alluklan bulunmaya.

Mervîdir ki rişte-i şart-ı mezburu Sehl bin Amr sözün dil-dûz zebânına imrâr edip Fahr-i âlem - *salle 'llâhu aleyhi ve 's-sellem* - kabule şâyân göri- cek bu bâr-ı sengîn vezn-i tâkât-şiken mîzân-ı tahammül ashâba gayet girân gelip kemâl-i melâl ile bir birlerine itâre-i hamâme-i nigâh hayret ü istiğrâb eylediler.

Bilâhere hazret-i Ömer *-radiye'llahu anh-m* çile-i saht kere* hamiyyeti kemân-ı tahammülden ber-ceste olup tahkır-i mezre'a-ı yakîn niyeti ile yohsa ne ân ki asfa-i hâr-ı zâr şek için ola. Hemen Yâ Resûlallâh *"Eleste nebiyyü 'llâhi hakkan ve elesnâ ale 'l-hakkı ve adûvünâ ale 'l-bâtü* "[24] ya'ni "Yâ Resûlallâh! Sen Nebî-i ber-hakk İlâhî değil misin? Ve sâlik-i mesâlik-i tasdik olan mü'minîn dahi hakk üzre değiller midir? Ve adüvlerimiz butlân üzre değiller midir?" deyü su'âl eyledikte bâğbân-ı riyâz-ı hakikat *-aleyhi efdalü 't-tahiyye* - "Beli Yâ Ömer!" deyip gûş-i yakînine ta'lîk-i gül-gonca-i cevab buyurduklarında Yâ Resûlallâh! "Bu ridâ-i zillet ve hârîye teslim- kerden-i rizâ ne maslahat içindir" deyü dilhâh-ı Kureyş'e bu mertebe müsâ'adeden sandûka-i zamirlerine âvîhte olan kafl-ı eşkâl fethi için cûyâ-ı miftâh olıcak bu veçhile cevab-ı hikmet [21] nisâb buyurdular ki Yâ Ömer

93
menvıye K, P : mesûbe Ç.
" şebâne K, P : se-şebâne Ç.
Ma'hûd Ç, P : ma'hûd u K.
Sen gerçekten Allah'ın peygamberi ve biz de hakk üzre değil iniyiz? Ve düşmanlarımızda bâtıl üzre değiller midir?

. , H(Jİ ferman-berim. Bu mâdde-i sulhda çeşme-i umûr-ı har u has ^ ile mestör olduğu sinni teşne kerd-i serâb râz-ı ızt ırâb etmesin k. E^hokka-dehân-ı hikmet-âmîzimden sâdır olan terkıb-ı hıkmet-amız Z eczâ-i rizâ-i İlâhîden hâlî değildir. Belki her cüz ü mızac-ı ma lul-ı izâle-i mevâdd-ı redî'e-i küfr ü ışrâke deva-ı şafî olacak nice îssa n f.'a ve fa'ide-ı hafıyyeyı müstelzımdır. Yâ Ömer! Levha-ı m, S-i hâtırın jenk-âlûd melâl-ı eyleme kı ol hadeng-ı rast sıma suhan kı Sân-ı amberin tûz-dehânından endâhtedır. Lâ-mahâle nışanu maksuda isâbeti mukarrerdir. Yâ Ömer! Karîben keff-i zenân-ı rahmet cuş-ı muta olup arûz-ı merâmı bî-müzâhame-ı ağyâr hırâmende-ı «ebsıtan-ı husul müşahade edersiz deyü cerîha-i hâtır-ı Fârûk'a nemek-paş-ı teslıyet oldular. Mâ-hasal-ı şebîke-i sulh kalıp îcâb u kabule ifrağ olunduktan sonra ^ , Ali - *kerreme'llâhu vecheh*- hâmme-ı amber-çegan ile erkam-ı şuratu hadd u hâl vesîka-i ahd etmeğe taraf-ı Nebeviden muntazır-ı işaret ıdı. Evvela keşîde-i dilkeş-i *Bismi'llâhi'r-rahmâmr-rahîm*- ebru-pışanı-ı varak-ı ahid-nâme kılınmağa şehriyâr-ı serîr-âr â-i ızz u a'la -«M*''a,\senı* " *tahâyâ*- cânibinden müşâr olıcak Sehl bin Amr tahrık-ı lısan-ı 1 tıraz edip bu nakş-ı nev-peydâ-i sikke-i ta'bîr bizim bâzâr-, itibârımızda bı-revaş olmakla beynimizde şöhret-yâb olan nakş-ı kadîm bi smi e^ a umme pîrâye-i pîşânî-i sutûr kılınsın dedi. Nizâ'-ı lafzı müntiç ma nâ o mamağın i'tirâz olunmadı.

Hâzâ mâ-sulhü Resûlullâh kelâmı tahrîr olıcak Sehl yine dehan-ı se- fâhına küşâd verip didi ki "Yâ Muhammedi Eğer senin manzûme-ı nev-ra- kam risâletin bizim mahfaza-i kabulümüzde câygîr olup fırıstâde-ı [2-j âlem âferîn olduğun nakş-ı kitaba itimâdımız olaydı çoktan i tirâz er tara olurdu" dedikte Cenâb-ı fâtiha-i tomar-ı hilkat ve hâtime-i kıtab-ı nübüvvet ■*aleyhi ekmeli't-tahiyye*- hazretleri "Yâ Sehl! Benim mir'ât-ı âlem-numa risâletimde cilve-i sûret-i hakikat rûşen-i çeşmân-ı hidâyete nümâyân ır. Sizin gibi efserde dilân-ı zemherîr-i hazelânın nakş-ı nigâr-ı inkarından ne jenkâr-ı âr lahik olur" deyü Cenâb-ı murtazâya şükûfe-zâr-ı suturdan bı- nefsihî lafz-ı şerîf-i Resûlullâh'ı berçîde edip makamına sünbül-buya-ı lafz- ı Abdullah'ı nişânde etmek için kalem-i nâ-.zenîn-i cümbüş ebrû ile buyurdular. Halîfe-i debîr-istân-ı vilâyet -*kerreme'llâhu vecheh*- Ya Resûlallâh! Benim ne haddimdir ki dîvân-hâne-i Kibriyâ'dan kalem-ı hık- met-nigâr-i ezel ile zât-ı celâlet-medârına ta'yin buyurulan elkâb-ı me'alı- msâb-ı risâlet üzre vaz'-ı hâme-i tağyîr eyleyem" deyü pîş tahta-i te eddub Ve isti'faya tevârî eyleyıcek heman hâce-i mekteb-hâne-i mâ-evhâ aleyhi efdâlü't-tahâyâ bâ-vucûd ki hergîz enâmil-i mübârekeleı karın-ı kalem olmamışken dest-i Murtazâ'dan kalemi alıp sahîfe-i ahidden kuvvet-ı nübüvvet ile sebze-i nev-hîz-i lafz-i Resûlü berkende edip yerine şeb-bûy-ı lafz-ı Abdullah'ı inşâd u ibkâ buyurdular.

Ve gül-gonca-i leb-i i'câz-nisârların lebrîz-i tebessüm edip "Yâ Ali, bu sûret-i mahv u isbâtın aynı karîben Cenâb-ı vilâyet- nisâbın dahi sahîfe-i ahvâlinde zuhûr edip bi'l-iktizâ müsâ'ade-i murad-ı husamâ edesin" deyü kuvvet-i i'câz-ı Nebevi ile perde-i sûret-i bâz kazâdan zuhûr eyleyicek vâki'ayı Sıffeyn'e telmih ü işâret buyurdular.

Velhâsıl tevfîk-i hilâf-ı ferikayn için ketebe-i sutûr-ı kitâb ahd-i tertib- i sufûf edip miyân-ı Müslimîn ü müşrikine [23] tehallül eyledikte ba'zı eşrâf-ı Ensâr u Muhacirin ve a'yân-ı müşrikinin alâ tariki'ş-şehâde esâmileri tırâz-ı zeyl-i sutûr olunup nakş-ı fusûsları muhâfaza-i mâdde-i muhâdeneye nigehbân kılındı.

Ol esnâda Sehl'in şukûfe-i sifâl-i sülbîsi olan Ebû Cendel ki delâlet-i bâğbân-ı hidâyetle sîr-âb-yâfte sâfıye-i eymân olmağın peder-i bed-ahteri teklîf-i anîf-i irtidâda zencîr-âhenîni ilâve-i sitem etmiş idi. Bu hilâlde fırsat bulup esfel-i vâdî-i Mekke'den dâ'ire-i hıyâm-ı İslâma can atıp geldi. Sehl ferzendinin âhû-i remîde-vâr dâm-ı belâdan cüste olduğun göricek hemen makamından seg-i derende misâl pür-tâb edip oğlunun ruhsârım darbgâh-ı tabanca-i âzâr ederek girîbân-keşân cânib-i Mekke'ye i'âde eyledi. Ebû Cendel mültecây-ı dil-sûhtegân-ı âlem olan nahl-i risâlet -*aleyhi efdâlü't- tahiyye*- cânibinden sâye-i himâye görmeyicek bâd-bân-ı âsumân res-i fer- yâda güşâd verip "Ey âsûde-nişînân-ı sâhil-i îmân! Bi-hamdi'llâhi te'âlâ sefîne-i zamirim kâlâ-i vâlâ-kıymet-i tevhîd ile mâlî olup hezâr renç ü tâ'b ile girdâb-ı pür-âşûb-ı küffâr miyânesinden kenâre-i necâta lenger-endâz olmuş iken lâyık mıdır ki resimân-ı ümidimi sikkîn-i istiğnâ ile kat' edip siperde-i dest-i sübülü zen-i a'dâ-i dîn eyleyesiz" dedikte ashâb-ı kirâm[94] - *radiye'llâhu anhum*- bu pirâye-i nev-duhte-i sulh-i evvel dahi bâlâ-i zamirlerine nâ-çespân[95] gelmekle te'sîr-i sermây-ı hüzn ü infi'âlden lerze-nâk- olmuşlar iken bu câme-i tefâhür-tırâz-ı istiğnâ dahi endâm-ı hıretlerine kütâh görünmekle endûh-ı hayret ü hamiyyet mezâ'if olup hubûb-ı avâsıf-ı âlâm az kaldı ki zülâl-i hayatların efserde eyleye. Âyîne-i cebîn-i Nebevî'de dahi sûret-çîn te'sîr nümâyân olup "Yâ Ebâ Cendel 'Arûs-ı nev-hutbe-i sulha henüz zîver-i bazû kılınan süvâr-i mîsâkın halka-i şurûtuna ibtidâ bizim canımızdan [24] suhân-ı gadr havâle etmek rahne-endâz-i ihânet-kâ-

[94] Kirâm K.P : - Ç.
'[6] Çespân K, P : cesbân Ç.

.j'r gizden hod bu hâletin ihtimâli sudûru nâ-mütevakkı dır, tank-ı mu- hhef Sn-i kavimde çend-rûze semûm-ı cevr ü siteme mütehammil ola kı 'Îften ahkâm-ı takvim eltâf-ı hafıyye-i Ilâhiyyeden tegalhıbat-ı füsul ve , müstetî‘-i tâ'dil hevâ-yı merâmdır” deyü teslıyet buyurdular Ibn-ı S Cenâb-ı İbn Abbas - *radiye'llâhu te‘âlâ anhümâ-* dan rivayet eder kı, **“S ve** vifâk-ı şüst ü şûy âlâyiş-i ceng ü şıkâk eylediğe ser- cende, •nbiyâ *-aleyhi efdâlü’t-tehâyâ-* hazretleri levâzım-ı nahr u hedyı mura buyurup her târ müşk-bârları şâne-zede-i müjgân-ı kerrubıyan olanser_ar?- Bİizârların tıraş eylediler. Ebü’l-Kasım Süheylı *Zehru r-nyaz* ında bu veçhile şükûfe-perver haber olmuştur ki verd-ı nev-şukufte-ı bag-ı Huda bilcümle Ashâb-ı kirâma ırâka-i dimâ hedâyâ ve halk-ı ru us için işaret buyurduklarında can- bâzâr-ı muhabbetin me’mûllerıne muha hf sermâye-i şevk fersâ-yı mîsâk kânûn-ı germagerm umıdlerın efserde et inekle galebe-î hayretten hiç birinin enâmilinden sıkkın-ı fermana kuvvet-ı
imtisâl bedîd olmadı.

Hattâ üç defa tekrir-i ferman-, kadr-tüvân buyunıldu. Ammâ yıneh.ç biri dest-i imtisâli âşinâ-i kemer mutâvatat eylemediler Bu haletten prşan- kamer-tâb-ı Nebevîde kerh melal nümâyan olmağın hcmr“:’ Ch‘™ ifaf-, Ümm-i Seleme *-radiye'llâhu anha* cenabına ashab-ı kiramın ma‘ber-ı âlem-güzâr-, ita'ate pa-nihade olmadıklarından ızhar-i rencıç- zamir buyurdular. Ümm-i Seleme *anha-* ded
Resûlallâh! Bu maddede ,nücellâ-ı hâne-ı hatmn gubar-nışesteri m olmasın ki dest-beste-i besmele-gede-i itâ‘at olan ashabın haşa ^»"fermanında dest ü pa tereddüd û eünban eyleyeler. M? ale-t reh-yab- nınız furûzenân olduğu sırat,e yârı -, inkiyada [25] musare at etmele cihetinden dahi ma'zûrlardır. Anlam, ştmdı veche-ı um,dlenne Sed ° güruh-, endüh-, müşkil-güzâr nefs-i şu'Urlann gusıste etmekle 5* " duh>e çeşm-i hıredleri hevâ-i hayrette perişân-pervaz olmak ba,d deg’“'r. kadar sininden beri sarf-, enfâz-, arzu ile leme'an olan çtrag-ı İri tenvîr-i meclis-i maksûd edecek zamanda bâd-ı na-kam haber- uta * eyledi. Şimdi anlardan sâdır olan meyve-, na-puhte-, harekat emere , nihâl-i hayretleridir. Münâsib bodur ki anınla telh-saz-,za ıka-, ham-,jürin olmayıp muktezâ-i vasf-, kerim hulk-ı azîm üzre vaz -, tekasul-g^l™ pes endâhte-i kafa-i tesâmüh ü iğmâz buyunıp hatır-hah.mz ota m n a y mırbata-i kuvvetten mezbeha-i fi'le getirirsız. Ol mertebeden sonra ashab

’ Şâri‘-i K, P : serî’an Ç.

sutûde-cenâbm dahi zarûrî tereddütleri etbâ‘a mütehavvil olmamak nâ- muhtemeldir deyüp hâne-i zamîr-i münevverleri gubâr-ı rencişden tasfiye eyledi.

Ale’s-sabah şikâfende-i seniyye-i kamer ya‘ni Cenâb-ı Seyyidü’l-be- şer hazretleri havâdî-i hilâl numûd hüdâtı bûse-i leb-i kard ile mecârî-i hûn etmeğe şurû‘ buyurdukta hâmme-i ashâb her biri isâle-i hûn ile ârîz-ı sahrayı gül-gûn eylediler. Ve a‘mâl-i halk ve taksirde dahi sermû ruhsat-dâde-i taksir olmadılar.

Ol mahalde nâ-gâh ferman-ı hazret-i Mürselü’r-riyâh ile berbâd-ı amber bûy-i çağrub varmayan bend-i hizmet künâst olup tırâşe-i mûy-i İslâmî- yânı hâk-i atar-nâk harem-i muhtereme ihdâ ve abîr-i pîrâmen Ümmü’l- kurâ eyledi. Bu mu‘âmele-i latîfe-i ilâhiyye ser-ber hengân mınassa-i teslime vesîle-i tesliyet olup mîr‘at-ı rüzgârda alâmet-i kabul-i umre müşahedesiyle nâ’il-i beşâret oldular. Menzil-i Hudeybiye'de yirmi [26] gün ikâmet olunup ba‘dehû nevâhî-i huyûl hicret-serâya kufûl eyledi.

Tayy-i râh esnâsında sûre-i mübâreke-i Feth nâzil[96] olup envâr-ı tebşir ile kulûb-ı mü’minîni tenvir eyledi. Ve sulh-i Hudeybiye’nin üçüncü senesinde feth-i Mekke ile mübeşşer olup nihâl-i maslahat-ı pür- hikmet ber- vefk-i murad ber-âver[97] oldu. Bu vâkı‘a-i ibret-eserin tefâsîli kütüb-i siyerde muharrerdir. Ukalâ-i rûşen-re’ye hafi değildir ki sulh-i Hudeybiye'de ol dânâ-yı esrâr-ı kâ’inât *-aleyhi eşrefü ’t-tahâyâ-* nın siyak-ı mezkur üzre hâhiş-i a‘dâya rizâ göstermeleri hâşâ sümme-hâşâ muktezâ-i acz ü iztırâr değil idi. Belki ol Sultan-ı serîr-i irşâd *-aleyhi’s-selâm-* m muradları mürâ‘ât-ı suver-i esbâb-ı mümkine ve temşiyet-i umûr-ı tedrîciyeyi alâ tarîki’t-tâ‘lîm ümmet-i merhumeye tefhim buyurmakdır. Ol hurşîd-i meş- rık-i nübüvvetin envâr-ı sünnet-i seniyye ve asâr-ı siyer-i marzıyesi sebîl-i kavime delîl-i şâfî ve sırât-ı müstakime reh-nümâ-yı kâfidir. Dil-teşnegân-ı bâdiye-i hayret olanlara râviye-i ahbâr-ı etvârlarından ser- çeşme-i itfana yol bulur ve gışâve-i evhâm ve zunûn sebebi ile hakâ’ik-bîn olmayan ‘um- yâna hâssiyyet-i berâhîn-i ehâdîs dürr-nisârî-i rû-şinâ-bahş-ı yakın oldu.

Fasl-ı evvel

Ma‘lum ola ki mülk ve saltanat ma‘nâsına olan devlet bir hev‘ âyin üzre ictimâ‘-i beşeriyyeden ihârettir. Esrâr-ı tabâyi‘-i eşyaya vâkıf ve hik- met-i nazariyye ve ameliyye dekâyıkına ârif olan muhakkıklar dediler ki insanın içtimâ[1]-i hâli infırâdı hâline mümâsil ve ekser-i umûrda birbirine muvâfık u mu‘âdil idiği im‘ân-ı nazar ile hadd-ı bedâhete vâsıl olmuştur. Nazm-ı çelil *“Ve halaknâ-küm etvârâ”* da bu

'* nâzil K : münzel Ç.
"9 ber-âver Ç : bâr-âvcr K, P.

ma‘nâya îmâ vardır demişlerdir. İnsanın öınr-i tabî‘îsi üç mertebe üzre takdir olunur. Sinn-i nümüvv ve sinn-i vuküf ve sinn-i inhitât [27] lâkin kuvvet ü zâ‘f terkîb sebebiyle tefâ- vüt üzre olup şahs-ı za‘îfü’l-bünyenin sinn-i inhitâtı kaviyyü’t-terkîb olan kimesneden mukaddem ola-gelmiştir.

Pes insanın devletten ibaret olan ictimâ‘-ı hâli dahi üç mertebe üzredir. Zaman-ı nümüv, zaman-ı vuküf ve zaman-ı inhitât. Bu üç mertebe kezâlik tefâvüt üzredir. Ol ecilden selefde ba‘zı cem‘iyy etler çok geçmeyip, za- man-ı inhitâta vardı. Ve niçesi âfete uğrayan yiğitler gibi sû’-i tedbir âfeti ile zaman-ı vuküfda gitti. Ve ba‘zısı bu Devlet-i Aliyye gibi kaviyyü’l- bünyân râsıhu’l-erkân olmakla imtidâd bulup zaman-ı vuküfu gec geçti. Ve bu ezmine-i selâsenin gerek infırâd ve gefek içtimâ[1] mda alâmejtleri vardır. Tedbir-i umûr-ı cumhûra mübâşir olan mehefe-i müdebbirin bilip ıslâh-ı mizâc ve sâ’ir ilâç tedbirinde, ana göre amel ederler. Nitekim mu‘âlece-i cismâniyye ve ruhâniyyede kâ‘ide-i külliyedir. Ve illâ sû’-i tedbir etmiş olurlar. Zirâ şeyh-i fâniye olan ilâç sabiye el vermez ve aksi dahi müfîd olmaz. Nitekim tafsilâtı gelse gerektir.

Ve heykel-i mahsûs-ı iılsânî anâsır-ı erba‘a tebâyi‘inde olan ahlât-ı erba‘adan te’lîf ü terkîb olunup hırâs u kavi vâsıtasıyla zimâm-ı tedbir ve tasarruf-ı nefs-i nâtıkanın keff-i kifayetine verildiği gibi, hey’et-i icti- mâ‘iyye-i beşeriyye dahi erkân-ı erba‘adan te’lîf ü terkîb olunup havass u kuvâya nazîr olan a‘yân-ı devlet vesâtatı ile licâm-ı tedbir ve tasarruf-ı nefs-i nâtıka makamında olan sultan-ı âlîşânm dest-i hükmüne vâbeste kılınmıştır.

Erkân-ı erba‘a dediğimiz ulemâ ve asker ve tüccâr ve re'âyâdır. Zümre-i ulemâ bedende halt-ı mahmûd olan deme mümâsil olup, kalb ki menba‘-ı rûh-ı hayvânîdir ve rûh-ı hayvânî bir cevher-i latîfdir ki gayet letâfetinden bedende bizzât cereyân edemeyip, dem anı hâmil olup urûktan etrâf-ı a‘mâk-ı bedene getürüp cürhle a‘zâ vü cevâriha îsâl eder. Lâ-cerem beden anınla [28] hayat bulup müntefi[1] olduğu gibi ulemâ-i şerî‘at ü hakikat dahi rûh-ı hayvânî mesâbesinde olan ilm-i şerifi mebde-i feyyâzdan

bizzât veya bi'l-vâsıta hâmil olup etrâf-ı beden makamında olan ümmîlere ve avâma eriştirip beden dahi rûh-ı hayvaniden müntefT olduğu gibi anlar dahi ilimden münteff olurlar. Ve rûh-ı hayvânî kıyâm-ı bedene sebeb olduğu gibi ilim dahi devam-ı cem'iyyete sebebdir.

Ve asker balgam makamında ve tüccâr safrâya ve re'âyâ sevdâya rnüşâbihdir ki tabî'ati turâbî ve süflidir. Bu ahlât-ı erba'a kesr ü inkisâr ile birbirinden müntefı' olup mizâc-ı beden sıhhat bulduğu gibi esnâf-ı erba'a bi't-tab' medenî olmak hasebiyle biribirinden münteff olup nizâm-ı cem'iyyet ve mizâc-ı devlet sıhhat bulmuştur.

Ve bu ahlât-ı erba'a i'tidâl üzre olmak vâcibdir, tâ ki mizâc-ı beden jnuhtell olmaya. Eğer kemiyet veya keyfiyet cihetinden biri redâ'et peydâ edih fâsid veya gâlib olursa ihrâc ve teskin ile tedârük lâzım gelir.

Pes re'âyâ ki sevdâ makâmındadır, tıbb u teşrîhde sâbittir ki ta'âm hazmından sonra biraz zaman mideye gıda vârîd olmasa tıhal biraz sevdâ döküp boş kalmasın ve ba'zı halele mü'eddî olmasın deyü tedârük ettiği gibi mide makamında olan Hazîne-i Âmire'ye dahi gıda mesâbesinde olan ıtıal vârid olmayıp tehî kaldıkta re'âyâ fukarâsı emvâl döküp her bâr hazîneyi boş komayıp tedârük üzre olurlar. Ammâ anlar makhûr u münkesir olup kâr u kisbden kaldıkta bu tedârük müyesser olmayıp, hazîne boş kalır. Ol ecilden selâtîn-i selef re'âyâyı zalemeden himâyet edip kasabât u kurâ- nın harâb olmasına ve re'âyâdan biri şehre gelip sâkin olup zirâ'at ü hirâsetten kalmasına nzâ vermezler idi. Ve bedende sevdâ gâlib oldukta vesvese ve mâl-i hulyâ misillü emrâz-ı yâbise zuhûr edip hayâlât ve seher rûhu za'îf Ve bedeni nahif [29] ettiği gibi vüs'at-i hâl ve tereffüh-i re'âyâ ptidâlden bîrûn olsa bir bir cem'iyyetleri ve nizâ' u gavgaları zuhûr edip tekalîfde hükkâma serkeşlik ederler. Ve lâkin rükn-i sevdânın kendi tabî'atında tegayyür ü te'affünü nâdir ve ekseriya fesâdı halt-ı âhar ihtirâkından sâdır olup emrâz-ı sevdâviyye[3u] değme halde mühlik olmadığı gibi re ayâdan memlekete zarar mutasavver değildir. Gâhîce teheyyüc ü feverânla sıy-^h u hezeyânları olursa indifa'ı âsândır.

Tüccar ki safra makâmındadır, halt-ı safranın i'tidâlinde letâ'if-i key- musun ınhizâmı keşâyif* ü eşkâlin indifâ'ı hizmeti mecrâ-i tabî'i üzre olmakla beden afiyet ile höş hâl olduğu gibi tüccârın i'tidâl-i hâli mesâlihin nizâmına ve ahz u i'tâ ve mu'âmelâtın devamına ve melâbis ü metâ'imin vefretiyle nizâm ve refâh-ı cem'iyyete sebebdir. Kaçan ki safra redî ve

sevdâviyye C : ssevdeviyye Ç.

müte‘affm veya hadd-i i‘tidâlden mütecâviz ve gâlib olsa bedende hüm- meyât-ı reddiye ve safrât-ı beşere ihdâs eder.

Kezâlik tüccar ve ağniyâya zarar ü inkisâl erişse ve yahud muhtekir ve merâbî tammâ‘lar gibi ketm-i hukük ve habs-i fuzûl ile dünya-perestler ifirâd ile i‘tidâlden udûl etseler hummâ-i fakr u mücâ‘ât ile halk-ı âlem zebûn ve kemûdet* iflâs ile cemâl-i memleket dîğer-gûn olur.

Ve asker ki balgama müşâbih ü mu‘âdildir, balgamın bedende lüzûmu ve nef i ve kesretinin zararı ve tuğyâm kederi nice ise askerin dahi öylecedir. Sıhhat-i beden nice ahlâtm i‘tidâline mevküf ise nizâm-i cem‘iyyet dahi esnâf-ı erba'amn i‘tidâline menûttur. Eğerçi tarafeyne dahi i‘tidâl-i hakîkî mutasavver değilir. Lâkin kesr ü inkisâr bir mertebe hadden efzûn olmaya ki arz-ı mizâcdan çıkmamakla sıhhate halel gelmeye.

Kaçan insan sinn-i vuküfu tecâvüz eylese bürûdet ve rutûbet ki balgam hilkati ve pîrlik tabî‘atidir, lâ-cerem ol sinde balgam gâlib [30] olup hükmünü icrâ eder. Her bâr ihrâc u teskîn olundukça tabî‘at geri tevlîd etmek üzredir. Ve sâ’ir ahlât dahi ana münkalib olmağa meyillidir. Kezâlik zaman-ı vuküfdan sonra her devletin askeri ziyâde ola-gelmiştir. Ne mikdar yoklanıp zabt u tahrîr olunur ise dahi halk bittab[1] askerîliğe meyi edip hiç olmasa kisve vü kıyâfette taklîd ile gittikçe çoğalmaktadır. İmdi ol sinde olan kimesne balgamı bi’l-külliye mağlûb edip mağlûbiyeti hâlinde durgurmağa sa‘y etmesi abestir. Belki ol halde olana münâsib budur ki balgamın zararsız galebesi mertebesine râzı ola. Çün ahlât-ı erba‘a dört sınıfa müşâbih olup nefs-i nâtıka sultan ve kuvvet-i âkile vezîr ve müdrike müftî makâmındadır. Ve bedende mi‘de hazîne ve kuvvet-i zâ’ika sarrâf ve vezzân ve câzibe muhassıllar ve mâsike hazînedârlar ve kuvvet-i hâzıma defterdârân ve küttâb ve kuvây-ı diğer sâ’ir zâbitlere nazîr düşüp mi‘deye vârid olan gıda kuvây-ı mezkura tasarrufla mahalline tevzî‘ ü taksîm olunup beden gıdâlandığı gibi cümle esnâf dahi hazîneden bizzat veya bi’l- vâsıta müntefi[4] olup geçinirler.

Kaçan ki zikr olunan kuvvetler i‘tidâl üzre olmayıp birine zâ‘f veyâ fütûr gele, mizâc muhtel olduğu gibi tavâ’if-i mezbure hiyânet ü fesâd üzre olursa mizâc-ı devlete zâ‘f u fütûr gelir. Ve zaman-ı vuküf âhirlerine deyin bu kuvvetleri kavidir, sonra tedriç ile fütûr gelip hazm amelinde kusûr zuhûr eder.

Çün her sınıfın temeddün ve ictimâ‘ı hâlinde merâtib-i a‘mâr ve etvârı vâhid bi’ş-şahs insâniyyenin merâtib-i a‘mâr ve etvânna muvâfık olup her insanın sinn-i nümüvv ve sinn-i vuküf ve sinn-i inhitâtı gibi her devlet ü cem'iyyetin etvâr-ı selâsesi olduğu ma‘lûm oldu.

Hafi olmaya ki etvâr-ı selâseden [31] her birinin muktazıyâtı tavr-ı âhar melzûmâtına mugayirdir. Meselâ insan hğl-i sigarda peder ve mâder terbiyelerine muhtaç olduğu gibi, her devletin kıyâm ve zuhûru ta‘assub u te‘âvün-i ricâlledir. Ba‘dehû herkes a‘mâl-i fıkr ü re’y ile esbâb-ı ma'âşa dest-res bulduğu gibi her devletin nizâmı dahi kânûn-ı adi ile celb olunan hazâ’in ü emvâl ile muntazamüM-hâl olur. Ve her inşân sinn-nümüvde’[1] niçe terakkiden hâli olmazsa her devletin evâ’ili evâsıtına karîb zamana değin mal ü ricâl ve şevket ü ikbâl cihetinden yevmen fe-yevmen neşv ü nemâdadır. Her şahıs sinn-i vuküfda kemâlin bulup nice bir hâl üzre durursa her cem‘iyyet evâsıtmda zaman-ı medîd ber-karar[98] [99] [100] olur. Ve ber-vefk-i *“Hayrü’l-umûn evsâtuhâ”*[33] hakka kğ’il ve adle mâ’il mülûk her devlette bu hilâle düşer.

Ve her insan sinn-i vuküfdan geçip sinn-i inhitâta vardıkta havâss u kuvâ tenezzüle ağâz edip gittikçe zâ‘f-ı piri niçe gâlib olursa her kavmin içtimâ‘î hâli evâsıttan evâhire varınca ?aman-ı inhitâtta tamam bu minvâl üzre olur. Yani menşe-i havass u kuvâ olan harâret ve rutûbet-i garîziyye noksana teveccüh etmekle zâ‘f-ı hazm ve kusûr-ı tegaddîye-i bedenden anâsıra vehen ve kuvâya fütûr geldiği gibi harâret ve rutûbet-i garîziyye makamında olan vükelâ-i devlet ve sâ’ir kuvâ-i bedeniyyeye müşâbih olan erkân ve hademe-i saltanat tegayyür-i keyfiyet cihetinden noksana yüz tutmakla kusûr-ı re’y ve sû’-i tedbirden ahlât-ı erba'aya teşbih olunan esnâf-ı çâr-kânenin hâli muhtell olup redâ’et-i keyfiyet tezâyüdü şiddet-i ihtilâle illet ola-gelmiştir. Ve her şahsın alâmet-i şeyhûhati saç ve sakal aklığı olduğu gibi hey‘et-i ictimâ‘iyyede zînet zuhûru nişâne-i inhitâtdır. Zaman-ı vuküf inkızâsından sonra ziynet ü refâhiyete [32] i‘tinâ artar’[4] vâz‘-ı kadîm mehcûr olup herkes tevsî‘-i dâ’ire-i şân u unvân etmeğe başlar. Ve gittikçe evâsıt-ı nâs mesken ve libâsında vüzerâya belki mülûke müşâreket rütbesine karîb olup infırâd u ictimâ‘ın masrafı artıp gittikçe tezâyüd bulmaktan hâli olmaz. Ve arttıkça zevk ve rahat örf ve âdet olmakla ricâl-i harb huzûr- ı hazarı keder-i sefer üzerine tercih ederek müstelzim-i envâ‘-ı meşakkat olan mücâhedeyi hirâset ü himâyette kusûr eder.

---

nümüvde Ç : nemâda K.

" ber-karar K : ber-kararda Ç.

’ Her işin hayırlısı orta yolu tutmaktır.

[100] artar K, P : âsâr-ı ezyâd ve Ç.

Feerçi [u]*Li külli ecelin kitab*"[101] [102] [103] fehvâsınca her zuhûr u ınkıza mah- . me i ezel ü âzâlde kazâ vü imzâ olunmuştur. Lakın ayet-ı kerıme-ı *^Zku'Uâhu mâ-yeşâ'u veyüsbif** müFadı üzre kazâ-ı muallak sâbıttrr.

Pes bu takdirce her cem'iyyet zaman-ı inhitât nıhâyetme varmak lazım olmayıp belki tenâvül-i semm eyleye. Kable hulûli'l-ecel gen eceli ile ol- Hüeü gibi selefde kânûn-ı adli imâlde ihmâl edip cevr mesleğine giden ashâb-ı devletin şevketleri karîn-i zevâl olduğu maMûmdur. Ve her şahsın ki sinn-i inhitâtı nihâyete varınca selâmetle bekasına ıradet-ı alıyye-ı İlâhiyye ta'alluk eylese ol şahsı bi-nefsihî hıfz-ı sıhhat esbâbına muhtedı vâhud bir tabîb-i hâzikın tedbirine mukârin kıldığı gibi bir devletin gayet-ı inhitata bülûğı murâdu'llah olmak dahi mülûkte rüşd ü sedad veya bir tabîb-i hâzık makamında hüsn-i tedbir ashâbı vükelâya iktiran u ıstmaddır.

Ve her devlet bekâsının şartı siyâsettir, bu dahi ya aklî ola hıkmet-ı ameliyyeden bir kısım olan ilm-i siyâset-i mülûk gibi ya şer'î ola, kitabu'llah ve sünnet-i Resûlu'llâh'da vârid olan ahkâm-ı ılahıyye gibi. Siyâset-i şer'iyye siyâset-i akliyyeden muğnî olmakla muluk-ı Islamıyyeye düstûru'l-ameldir. Her padişah-ı dil-âgâh ve vezîr-i sâhib-mtıbâh kı anınla âmil oldu, te'yîd-i İlâhî lie mansûr olup sa'âdet-ı dâreyne [33] vusul buldu. Mi'yâr-i şer' ü adle itibâr etmeyip dâ'iye-i nefs ile zulm ü hevâ ve hevese ittibâ[1] edenlere gayret-i ilâhiyye zuhûru ile mücâzât ola-gelmiştır.

Mülûk-i küffârın bekâ-i devletleri medâr-ı sıyâset-ı aklıyyelerıne itibârlarıdır. "Dünya küfr ile yıkılmaz zülm ile yıkılır" dedikleri [bul]jdan neş'et etmiştir. Ve her vaz' u hareket ki dâ'ire-i kavânîn-ı şer[1] u akıldan hariç ola. Lâbüdd zevâl ü ihtilâle mü'eddî ola-gelmıştır . Bu vasılda bu mahalle gelince zikr olunan fevâ'id Hacı **Halife** ahvâlinden muntehab kelimâtdır. Ba'zı fevâ'id ile temzîc ve siyak-ı diğer üzre tertıb ü tahrir olunmuştur.

Vukü'ı cemî'-i devlette mukarrer olan etvâr-ı hamse-i mu'tebere beyânındadır[104].

Ma'lûm ola ki âdet-i ilâhiyye ve irâdet-i aliyye bu veçhile cârî ola-gel- miştir ki her devlet ü cem'iyyetin hâli dâ'imâ bir karar üzre müstekar ve vetîre-i vâhide üzre müstemirr olmayıp her bâr etvâr-ı muhtelife ve hâlât-ı müteceddedeye müntakil olmaktadır. Şöyle ki bir vaktin hâli, asr-ı âhara mugayir ve bir tavrın iktizâsı tavr-ı sâlife muhâlifdir. Ve ebnâ-i asr bulundukları tavrın ahvâliyle mü'telif ve ricâl-i vakt muktezâ-i zamaneleri olan keyfiyet ile mütekeyyif ola-gelmişlerdir. Zirâ lâzime-i vakte imtisâl ve mümâşât ve mizâc-ı devlet asra ittibâ[1] ve murâ'ât-ı tıbâ'-ı mahlûkâtta hükm-i hafiyyeye mebnî bir halk-ı cibillîdir. Pes etvâr-ı mütegâyire-i devlet gâlib-i halde beş tavrı tecâvüz eylemez.

Tavr-ı evvel

Devleti eyâdî-i gayrdan intizâ[1] ve mülke istilâ için müdâfa'alan kahr ile bakiyye-i izz ü ni'mete zafer vaktidir. Ve bu tavrda sâhib-i devletin hâli ahlâk-ı hamide ile ma'rûf ve siyânet-i a'râz ve hıfz-ı nevâmîs ile mevsûf nakz-ı ahd ve te'azzüz ü tekebbürden mütecennib huşûnet-i iş ü libâsa kâni' mekârih ü meşâkka sâbır, emrinde mütesallib olup galebe vü şevkete illet olan asabiyyete [34] ri'âyet edip hayr ü şerde kavmi ve askeri ile yek- reng ve iktisâb ve iktisâm-ı mecd ü gâna'imde cümle-i ensâriyle müşterek olup fevâ'idi nefsine tahsis ile kendüyü a'vânından mümtâz etmemekle müvâsât u müdâra etmektir.

Tavr-ı sânî

Maksûd-ı aslî ve e'azz ü elezz-i metâlib-i insânî olan mülk ü devlete zafer müyesser olduktan sonra kavmini müşâreketten men' ve avene ve en- sârı umûra müdâhale ve mu'ârazadan red' edip münferiden mülki tasarruf ile istiklâl vaktidir. Bu tavırda sâhib-i devletin hâli zuhûr-ı devletine sebeb olan kabile ve aşiret misillü tâ'ife ki izzetine müşârik ve menâfi'-i devletine mukâsimlerdir, lâ-mehâle vakt-i bedâvette me'lûf oldukları müşârekete garrâlanıp tetâvül ve istilâ ile nâz u istiğnâya başlasalar gerektir. Dilhâhları üzre metâlib-i mütenevvi'aya râğıb ve mizâc-ı mülke muzırr müştehiyât ve hevalarını icrâ semtine zâhib olmak için evzâ'-ı kabîha ve harekât-ı

-*a,an sudûr ettikte burunlarını kırmak ve gözlerim sındırmak için mah- [Şel]\ Heler ve abd-i memlûk misâl ihsân-dîde kımesneler peyda edip [SÛ]lt Thnvâcda anlar ile isti'ânet ve içtimâ ederek eskiler, te'dîb ve zabt ve [vak] erlebe-i mu'ayyene ve nesk-i muntazama rabt eyleyip emnnde [b,r]îakil ve nısâb-ı mülkü kâmil olmakla devleti şürekâdan tahlıs ve [t] j [m]ecd ü me'âli ehl-i beytine tahsis etmektir. Zira devlet u saltana a olan kuvvet-i aşiret ve iltihâm-ı asabiyet bir emr-, vehmidir kı ehl-ı erhâm ve ekâribi müttefikü'r-re'y ve'l-kelıme ve mu aşırın ve zevı l- kurbâyı müttehidü'l-kalb ve'r-rü'ye etmeğe sebeb-ı hakikidir. Kezalık

---

"..Her şeyin bir vadesi vardır", *Kur 'an,* 13/38.

"Allah dilediği hükmü ibtal eder, dilediğini sabit bırakır.." *Kur an,* 13/39.

Ve arttıkça...ola gelmiştir Ç : - K, P (Bu iki nüsha bir sayfa kadar eksik).

104 K ve P nüshalarında bu ve diğer birkaç başlık yeri boş bırakılmıştır.

fstirkâk olunan abd ü mevâlî ve ücret ü in‘âm ile istihdam olunan huddam ve ıstmâ‘-ı ma'rûf ile kulluk kabul eden ahrâr ve ıdrarat-ı mekanmu ıhsan zımnında bendelik ihtiyâr eden yâr-ı garlar mecâza [35] asabiyet hükmünde dâhil ve iltihânjlan kuvvet-pezîr olursa kabile ve aşiret menafi ı muvassıldır. Her cemiyetin mebde-ı zuhûrunda asabiyetin cıheM hiddet ehemm-i umûrdandır. Lâkin devlet bedâvetten hazarete muntakıl ve bu tavr-ı sânîye vâsıl oldukta mâ-bihi’l-imtiyâz ba‘zı husus ile asabıyet-ı sabıkadan mümtâz bir kavm-i hass intihâb ve mazhar-ı ihtisas olmak levazı saltanatdır ki hîn-i zarûrette ahadühümânın ınt,sâriyle aharın sevret-ı ru‘ûnetini def mümkin ola. Ve bu intihâb u ımtıyaz-ı ef al-ı memduha ye hasâ’il-i müstahseneye mebnf ve liyâkat-ı şâyfaya merbut bir ınayet-ı mu'tedile ile olmağa muhtacdır kı hulûs-i diğer anın ıbtalıne ve sabıka-ı hizmet ashâbının sadâkat u ftimâdlan zevâlıne bâ‘ıs olmaya.

Düvel-i mâziyede ale’l-husûs bu Devlet-ı Aliyye’de an-asl seyf ve kalem ve sâ’ir havass u huddâm-ı tarîkatleri tenvf ve ocakların de b u ayı ve libâs ve tarz-ı kavânînleri birbirlerine mugayir usul u kaya ide tetr olunduğuna hikmet budur kı avn-i Samedânî ve te’yıd-ı asumanı ile mü’eyyed olmayan cenfiyyetler bu tavr-ı sânî tedarukunde aciz olup e se- riyâ zikr olunduğu üzre kesret-ı şürekâ ve tehâlüf-ı ehva galebesiyle bu tavrda muzmahıl ü hebâ ola-gelmışlerdir. Mebnâ-, cem lyyetlen fâsıd olan müfsidler ki nice defa zuhûr edip bu tavra buluğdan akdem Devlet-ı y ye-i Osmâniyye'nin târâc-kerde-i yed-i kâhireleri olmuştur.

Tavr-ı sâlis

Ferağ u rahat ve sükûn ü emniyet vaktidir, bu tavnn hâli ntergüb-, t,bâ-, beşer olan lezâ'iz ü müştehiyâtdan kazâ-, vatar elmekdır. Bu evkatta [105]

[105] mebnî K : mübtenî Ç.

semerât-ı müJk ü malı tahsîl ve mehâmid ü hayrattan ba‘de sît ve tahlîd-i âsâra sa‘y-ı cemîl edip zabt-ı îrâd ve nefekâtda iktisâd ile malı tevfîr ve mesâni‘-i azîme ve emsâr-ı müttesi‘ayı ta‘mîr eyleyip ve muhtâcîn ü müstahakklne ihsân u ikrâm-ı havâşîyi mal *[36]* ü câh ile behre-mend ve vucûh-ı a‘yâm menâsıb-ı âliye ile ve tevkırât-ı lâyıka ile ser-bülend edeler. Ve riyâz-ı devlette nevres nihâiler perveriş edip, zülâl-i himmet ile dıraht-ı meyvedarlar yetiştirirler. Ya‘ni ahlâk-ı mühezzeb niçe mü’eddebleri ileri çekip sıdk u hulûsu mücerreb müsta‘id kimseleri ser-kâre getirip menâr-ı izz ü alâda rûşen çerâğlar peydâ ederler. Ve asâkir ü hüddâmın nefekât u mevâciblerini gurre-i şuhûrda ihrâc ve tevzî[1] ile ma‘âşlann tçvsî‘ eylerler ki eser-i atâyâ ziyy ü kiyâfetlerinde zâhir ve eyyâm-i zînet ü a‘yâdda melâbis-i fâhire ile mütebahtır olmalarıyle ümem-i müsâlemeye fa}ır u mübâhât ve firak-i muhârebeye kahr u nikâyât hâsıl ola.

Bu tavırda ashâb-ı devlet bî-münâzî‘ ü müşârik re’y ü tedbirlerinde müstakil ve isti‘dâd-ı tâmm ile tanzîm-i kavânîn-i umûrda müştagil olup vaz‘ u hareketleri kânûn-ı mu'avvel ve ba'dehüm gelenlere düstûru’l-amel olur. Bu tavrda olan esâs-ı devlet-i müşeyyid ve binâ-i saltanat-ı mümehhid olmakla aşîret ü asabiyet lüzûmundan müstağni olur. Ol cihetten ki mülk ü devlet ehline nisâb-ı mahsûs ile istikrâr-ı riyâset müyesser olup a‘kâb-ı güzîni verâset ile vâhiden ba‘de vâhid taht-nişîn olarak gittikçe zay‘a-i riyasetleri muhkem ü şâmih ve inkıyâd u teslim akidesi ukül-i nâsda râsih olup a‘dâlariyle mukâtele etmek umûr-ı i‘tikâdiyyeden add olunmakla ba‘de zâlik asabiyet ile isti‘ânete hâcet olmaz ve değme halle kimesne ribka-i itâ‘atlerinden serkeşlik eylemez.

Tavr-ı râbi‘

Kanâ‘at ü müsâleme tavrıdır, bu tavrın ashâbı tavr-ı sâbıktâ ve geçenlerin kânûnlarına tâbi ‘ ve anların mevzû'ı olan cihâd-ı menâfi‘a kani[1] olup *huzû’n-na'le bi’n-na'li* âsâr-ı selefe iktifâ ve nehc-i müstakim üzre mâzîlere iktidâ ederler. Eslâfa taklîdden nükûl ve tarîka-i sâbikînden udûl ederlerse fesâd-ı amel emr-i mukarrerdir. İbtidâ mecd ü devleti binâ edenler müte’ahhirînden ziyâde fikr-i sedîd ve akl-ı reşîd sahibleridir.

Te’sîs *[37]* ettikleri maslahata mugâyeret-i rehâvet binâ-i izzete illettir.

Bu tavırda vükelânın kuvvetleri kâmil ve uzamânın servetleri nisâb-ı kemâle vâsıl olup askerinin butûnu şeb‘ân ni‘am-ı râhat ile müreffeh ve batarân, herkes bir mertebe-i mu'ayyeneye bâliğ ve meşâgıl-i müte'ayyeneden hâli ve farig olurlar. Bu eyyâmda ashâb-ı menâsıb merkezlerinde sâbit kadem olup tebdil ü tegayyür nâdir vâki[1] olmakla mesâlik-i turuka

sülük müte‘assir olup rüteb ü derecât erbâbınm elkâb u i‘tibârâtı hâlet-i vâhide üzre mütemâdi olduğundan müteharrikler derecât-ı a‘lâya ırtikâdan mahrûm olup ortalığın evzâ‘ u etvân bir müddet bu siyak üzre câri olur. Giderek devâ‘i-i nahûd ve batar münâza‘âte masdar olup, ashâb-ı câh u celâl beynine tahâsüd ü tenâfüs sebebi ile nifâk düşer. Ağrâz-ı nefsâniy- yeye mebnî azl ü nasb ve ref ü hatt zuhûr edip rukabâ-i akrân u emsâli kam‘ u istîsâl ile menâfı‘-i devleti kendüye hasr ve istiklâl tasavvurun edenler tarîka-i insâfdan udûle başlayıp, kârdânân-ı devletin kulûb-ı müte- gâyiretü’l-emânîleri te’lîf ü tevfîk-i kabulünden kalır. Ale’l-husûs te‘âtî-i rişâ u irtişâ tarîka-i mestûre ve münâsebet-i ma‘küleden hâriç ifşâ olunup hail ü akd-i umûra mâlik olan ricâl mutlaka mâla meyyâl olup isti‘dâd-ı zâti ve istihkâk-ı hakîkî ri‘âyeti medrûk kala. Kabul-i fesâda mizâc-ı devletin istidâdı dahi ziyâde olur. Bu mahzûrât sebebi ile sûret-i hakkaniyet kalıbına ifrâğ olunmuş garaz-amîz da‘valar ve tâm ve tûl-i emele mübtenî hıyel ile medsûs hayr-hahlık şeklinde müdde'âlar hüdûs ederek ashâb-ı tezvîrâtın tahriki ile mütehevvirân-ı asker dahi perde bîrûn vaz‘ u harekete başlar. Şûr u şerlerini ibtâl için meşâkk-ı sefer ile işgalleri bi’z-zarûre lâzım gelir. Ve e‘âdîden ahz-ı sâr için tevsî‘-i diyâr ve kahr-ı küffâr bahânesiyle insidâdı müşkil bir kapı [38] açılır ve cumhûr-ı asker râh-ı seferde bezlrî mevcud ve mehâlik-i mahzûrede it‘âb-ı vucud etmekle bülûğ-ı zafer- müyesser olup ba‘dehû ebvâb-ı âsâyiş küşâyiş bulursa fe hüve’l-matlûb ve illâ vusûl-i matlûb usretli ve husûl-u ferâğ dahi su‘ûbetli olmakla seferler müte‘âkib ve zahmetler mütemâdi olursa izâ‘at-i mal ve itlâf-ı ricâl be-herhâl mizâc-ı devletin fütûr u kelâline sebeb ola-gelmiştir. Bu gavâ’ilin çâre-sâzlığında tedbir-i hakîmâne ibtidâ sefer gâ’ilesi ber-taraf ve eyyâm-ı hâliyede tanzîm-i umûra himmet sarf etmekle mümkin ola-gelmiştir.

Tavr-ı hâmis

Tebzîr ü isrâf ve izâ’at ü itlâf tavrıdır. Bu tavırda kurenâ-i sû’ zuhûru ile bilâ-istihkâk bezi ü infâk olunur, bu tavrın ashâbı eslâfa mugayir kavânîn ve tevsî‘-i mesâkin ve melâbisde ihtişâm-ı tâm nâmına tazyî‘-i mâla bâ‘is zînetler peydâ edip “*Şirârü’l-emri muhdesâtüha*'™ fehvâsı üzre acîb ü garîb âyinler ihdâs ederler. Hazâ’in-i mecmû‘a-i nisvân ve sâ’ir müştehiyât-i matbû‘anın zîb ü ziyneti misillü israfât-ı gayr-i meşrû‘aya sarf olunmakla havene dahi fırsat u ruhsat bulup müstelizât-ı nefsâniyeye [106] müte‘allik vesâvis-i şeytâniyye tedârükü ile harîm-i devlete yol bulup birer hîle ile cihâd-ı nâffaya istilâ ve emvâl-i azîme iddihâr ü iktinâ ederek em- vâl-i mevcude telef olup vâcibât-ı dîn ü devletten olan sedd-i sugür ve ta‘mîr-i memleket ve tevfîr-i hazâ’in ve techîz-i asâkir maslahatları mühmel kalır.

Mühimmât-ı devleti cebr için mala ihtiyaç zuhur edip ve emvâl-i mîriyyeden gayri etrâfdan müctemi[1] olan bida‘ tekâlif mahsûlleri bile mesârife kifayet etmez olur. Vakt-i vüs‘atte mülûk ü vüzerâ himmeti ile hidâmât-ı nafı‘a ve cihât-ı müvecceheden iddihâr-ı mal eyleyenlerden istimdâd olunup esvâb u zehâ’ir ve emti‘a vü cevâhir mübâya‘asiyle sâye-i devletten azîm sermayeye nâ’il olanlardan istikrâz [39] iktizâ eder. Anlar dahi izhâr-ı tevakkur edip cüz’î şey’ verseler “Hânümâmmız berbâd oldu” deyü feryâda başlarlar. Ne‘ûzü bi’llâhi te‘âlâ bu tavr hilâlinde müte‘âkıben seferler dahi iktizâ etmiş ola.

İştidâd-ı zarûret ile vükelâ mütehayyir ve bizzarûre istikrâz nâmiyle li- ecli’l-müsâdere ağniyaya mücber olurlar. Cevr ü gadr âvâzesi şuyû‘ bulduğu gibi zaleme-i etrâf dahi mütemevvillere dest dırâz olmakla başlar. Mal ü menâl şıkk-ı can olmakla sermâye-dârâna haşyet sereyân edip müte- mevvilân-ı memleket ve atabegân-ı devletin kimi hacc-ı şerîfe gitmeğe râgıb ve kimi diyâr-ı Mısır’a veya bilâd-ı ba’îdeye hârib olup tahlîs-i mâle gûn-â-gûn ihtiyâl ederler. Bilmezler ki mal ü izzetin ihtifâzı yine müstefîd oldukları devlet-i mübâreke sayesinde mümkin olup âhir vilâyette müte- sallit hasûdlar mekrinden ve diyâr-ı gurbette gaddâr nehhâblar şerrinden âsûde olmak ve mal u can kurtarmak muhâldir.

Bu dâhiye-i dehyâmn imtidâdı mazarrât-ı kesîrenin iştidâdına bâ‘isdir. Tarîk-i indifâ’ı bir âkil ü rûşeıı-zamîrin hüsn-i tedbir ile ibtidâ sefer gâ’ilesi ber-taraf kılınıp ba’dehû tab‘-ı kanû‘ ile tanzîm-i umûra şurû‘ buyurmak ile husûl-pezîr ola-gelmiştir.

Fâ’ide

İbn-i Haldun *Mukaddeme-i târihi*'nde bir “dâ’ire-i adliyye” zikr eder. Kınalı-zâde Ali Efendi merhum andan ahz edip *Ahlâk-ı Alâ’î* nâm kitab-ı latifinde dere etmiştir. Hulâsası budur ki mülk ü devlet, asker ve ricâl iledir. Ve ricâl mal ile bulunur ve mal re’âyâdan husûle gelir. Re‘âyâ adi ile muntazamü’l-hâl olur. Cemî‘-i devlete tatarruk eden za‘f u kelâl dâ’imâ bu dört rüknün ihtilâlinden münba'is ola-gelmiştir. Bu esasların tezelzülüne bâ‘is nice esbâb u havâdis zikr etmişlerdir. Zararı cümlesinden eşedd olan

106 İşlerin kötüsü sonradan uydurulanıdır.

seferler mümtedd olup beyne'l-vükelâ ihtilâf-ı ârâ zuhûr etmekdir. Kuvvet- i mâliye ve ittihâd-ı kulûb-ı ricâl olmadıkça seferlere şurû' etmek beyne'1- ukalâ memnû'dur [40],

Tevârîhe ittılâ'ı olanlara ma'lıımdur ki selefte niçe mülûk mal kılleti ve vükelâ ve askerinin adem-i muvâfakatı mahzurundan silsile-i cihâdı muharrik olmayıp sulh u salâh semtine sâlik oldular. Ba'zılar dahi bu avâ- nz-ı sı'âb derdinden ehven-i şerreyni irtikâb edip beliyye-i küffar istî'âbından memâliki tahlîs ve ibâdu'llahı mühlike-i telefden hıfz u temhîs niyeti ile niçe mazîk-ı mahzûra ubûr edip savn-ı umûm için kendilerini lâ- ilâç sihâm-ı levm ve tesrîbe âmâc etmişlerdir.

İmâm Makrîzî *Kitabii 'l-sülûk li-ma 'rifeti düvelü '-mülûk* nâm târihinde zikr eder ki mâ'iye-i sâdiseden sonra mülûk-i İslâm beyninde adem-i i'tilâf u[41] vifâk hasebi ile muhâsama vü şikâk zuhûr edip mücâdele-i yek-dîgere meşguller iken Fransız keferesi ve sâ'ir mülûk-i küffâr ale'l-husûs Nemçe tarafından leşker-i bî-şumâr istimdâd edip azîm donanma ile Akdeniz yalılarına istilâ etmiş idi. Mülûk-i Eyyubiyye'den Sultan-ı Mısır Melik Âdil fevt olup oğlu Melik Kâmil Sultan Muhammed pederi yerine cülûs eyledikte sâ'ir birâderleri hükümetinde bulundukları vilâyetleri müstakillen zabt edip azl ü tebdil kabul etmediklerinden Melik Kâmil mücâdele vü münâza'alarıyle bî-huzûr olmuştu. Frenk gemileri Akdeniz yalılarına ve Mısır ve İskenderiye etrâfma yanaşıp sâhil-i bahrde katı çok mevzı'a istilâ etmişler idi. Melik Kâmil asâkir-i Mısriye ile Tel el-Acûl nâm mahalde iken Melik-i Efrenc olan imparator leşker-i küffâr-ı bî-şümâr ile Sayda iskelesine çıkıp ve Sayda kakasını zabt u teshir eyledi. Memâlik-i sâ'irede ferman-rân olan Melik Âdil evlatları ve sâ'ir hükkâm u erkânla Melik Kâmil arasında iftirâk-ı kelime ve vükelâ vü asker beyninde tahâsüd ü iğrâza mebnî tehâlüf-i ârâ ve tezâd-ı serâ'ir olup emr-i gazâda i'ânet ü ittifâk-ı sûrî gösterdiler. Lâkin ma'nen nifâk üzre idiler. İyâzen bi'llâhi te'âlâ lisân-ı hâl hiyânet-makâllerinden [41] "Diyâr-ı Mısır'a tâ'ife-i Frenk müstevli olursa Şam elimizde, Şam'ı dahi alırsa Hicaz hâzırımızda Benî Eyyub uğrunda telef-i can etmeğe mûcib nedir? Devletinden hisse-mend ve inâyetin- den behre-mend olanlar ceng eylesin" deyü gayret-i İslâmiyyeye lâyık olmayan ma'nâlar terşîh edip belki bu makûle türrehâtı mâ-beynlerinde tefevvuh u tasrîh eder oldular. Melik Kâmil müdâfa'a-i a'dâda âciz ü furû- mânde mukâtele vü mukavemete adem-i kudretinden müdârâ ile mu'âme- leye âgâz ve def-i şurûra mühâdene ile çâre-sâzlığa zâhib olup kadıaskeri Şerif Şemseddin Urmevî mevâdd-ı sulhü söyleşmek için tevkil ve Emir Fahreddin ibn Şeyh eş-Şuyûh elçi ta'yin ü irsâl olundular.

Melâ'in-i Efrenc ise Sayda kal'asım ta'mîr ettikten sonra bî-mehâbâ Akkâ'ya dahi istilâ edip suret-i zâhirede Müslimîn ile musâfât üzre muamele edip muhârebe vü mukâtele vü kati ve esre müte'allık ta'arruz etmezler idi. Mehâzîl-i hîlekâr-gâne temellük-i kılâ' me'mûlüne vusûlden sonra Müslimînin mal ve canlarına zararımız yoktur suretini gösterip hayyiz-i insâfda görünmekle maraz-ı frengi gibi sirâyet ü istikrâr için bu hud'ayı izhâr ile mekkârlık ederler idi.

Mezburân vekiller dahi varıp melâ'îni vech-i ma'külu ile musâlahaya irzâ husûsunda nizâ-ı kesir ve mükâleme-i tavîleden sonra bilâhere Min- bâ'd Müslimîn ile mukâtele etmemek şartıyle ve ba'de-zâlik ilerü memâlike tama[1] ve hücum etmek kaydıyla ve dahi ba'zı şurût u kuyûd ile Kudüs-i şerif kabası Efrenc'e teslim olunmak üzre on sene ve beş mâh müddete denk Melik Kâmil ile Efrenc imparatoru beyninde akd-i hüdne olunup Kudüs kabasını Frenk'e teslim etmişler. Ve eyyâm-ı hâliye-i musâ- lahada memâlik-i İslâmiyyede olan ihtilâli def ile şevket-i İslâma kuvvet ü kudret geldikte yine Kudüs-i şerif istihlâs [42] ve küffardan ahz-ı sâr olsun deyü bu kaziyye-i hâ'ile ile def-i gâ'ileye tasaddî etmişler. Vâkbâ on bir sene mürurına dek tanzîm-ı ahvâl-i askerde hüsn-i tedbir olunup Şam padişahı Melik Nâsır Davud kuvvet-i kâhire-i cünûd ile gelip Kudüs-i şerifi yed-i küffardan istirdâd etmiştir. Cümle tevârihlerde mastûrdur ki, ol esnâda tavâ'if-i Efrenc sefineler ile Akdeniz'de fıtne-engîz olup târih-i hicretin dört yüz doksan târihinde sevâhil-i Arabistan'a istilâya başlayıp Antakya ve Payas ve Banyas ve İskenderiye-i Mısır ve Yafa iskelelerine ve Sayda ve Beyrut ve Trablus ve Akkâ ve Kudüs-i şerif kabalarına müstevli ve gittikçe fesâdlan iştidâd bulup Antakya ve Ba'albek ve Ruha ve Haleb etrâfında piyâde ve süvârî tüfeng-endâz asker-i küffâr îsâl-i mazarrat edip Ruha ve Şam ve Haleb serhad-misâl defe'âtle mahsûr olmuş idi. Mehâzîl-i müşrikin diyâr-ı Mısır Ve Şâm'ı bi-tamâmihâ zabta karîb olmuş idi.

Bî-avniTlâhi te'âlâ Benî Eyyub şu'besinden Sultan Salahuddîn zuhûr edip ol şecî-i kâmil ve Veşîd ü âkil sultan-ı zî-şânın hüsn-i tedbiri ile ehl-i İslâm şevket-i tâm bulup ittifak-ı kelime ve ittihâd-ı kulûb ile asakir-i muvahhidîne kuvvet gelip seyf-i kahr ile ol melâ'îni makhûr u müdemmer edip kıla[1] u bilâdı istirdâda başlayıp mansûr u muzaffer oldular. Mahâzir-i müşrikini ol arâzî-i tâhireden kab u redd ederek altı yüz seksen dokuz hu-

«duna gelince biM-külliye küffâr-, hâksâr, o. savah.lden tebid ü iard
^ calahuddîn Eyyubî Nurullah mazca-a öyle bir vakt-i ihtilâlde ve Melik Salahudd v;yte,,îf i kulûb_, ricâl ve cem'-i mâlde ne veçhile
ief'i m5aSld ev edişini kendi devleti ulemâsından Abdürrahman Şîrâzî tedbır-ı dıl-pezır y etmiştir Hattâ Âlî merhum *Türkî* lisana ter-
«n' ed'ta"?43i ba'z^ fevâ'idin, ahi edip hâne ez-saded niee mebâhis
hayr ile yâd etmek me mûl u mercûdür.

- **Fasl-ı sânî**

Düvel ü ümerrt beyninde de'b ve mu'tâd ve tabâyi'-i Benî Adem'de

Ssa-"ŞSHSHsS

mutazammın ba zı mukaddemâttır.

Buduv ü Hazar erbabında cübn ü şecâ'ate müteallik hâletler ve i'tiyâd-ı da'at ü rahat, müte'akk.b olan mazarratlar beyânındadır.

Malûm ola ki ümem-i vahşiyye sâ'irlerin üzerine gâlib ü kahir ve gay- rin ni'inelını tegallüb ile intizâ'a kadirlerdir. Galebe vu Şeca at va ş bedâvete göredir. Her tâ'ifenin bedevî-nijâd olanları e g e r ç ı " 5 ^ ekseri bî-edeb ü behâ'im-nihâddır. Lâktn a v a ık-. rahattan mutecemd
bahadırlıkta müteferrid hücûm-, husemâdan habf u «yal, kuz u. e cevânibi tâ'ıf olup bârın, gayre tahmil ve himayeline aa in tevkd e^mey P rahata meMüf olmamakla be-, ü şiddetle mevsuflardır N. am u teiata d âdâtıyle tevahhüşleri zâ'il olduğu mertebe şeca ">f" tabayı- vü seeâyâtın rikkat ü nezâket, ava',d-, me taftnn te-J neş'ed eder. Hayvânât-, beni ve devâbb-ı vahşide bu m ı n a kat, zatod ki, terbiye-, insan ile has,b-i işe me'nus olsa meşy u h ^ k a B ve hus edeb ve sıfat, mfltegayyir olur. Istabl-, kibarda perverde [44] olan ™z* semin atlar k, insan gibi ağdiye-ı muvakkateye mu Ud ve sayf u şdad münâsib eüll ü pırâhenlere Ptiyâd hâsıl etmiştir. B ı , " r t ba-ide gitse ve rakibi nüzûlden sonra gezdirilmeden bağlan
belki telef-kerde-i merk olur. Tatar ve Arab atları böyle değil, mihnet-i harr u berde mütehammillerdir.

İttisâ'-ı devlet ve rüsûh-ı memleket ü saltanat vaktinde zarûret-i ayş ve huşûnet-i libâsa kana'atte tecâvüz olunup, ziynet ü refâhiyete meyi ü muhabbet muktezâ-i tabî'atdir. Ni'am u servet ziyâde oldukça mesâkin ü melâbisde tevsi[1] ile temettu'a Ttiyâd gelip nevâfıl-i huzûz u melzûzât avâ'id-i zarûriye kabilinden olup zevk u rahat örf ü âdet olmağa başlar. Tevellüd eden evlâdlar ziyâde nâz u na'îm ile perverde olarak refâhiyyete ülfetleri pederlerinden ziyâde olup ahlâk u a'kâb-ı ebeveynin zıll-i devletlerinde mehd-i râhatta ni'am u lezâ'ize ingımâs ile neşv ü nemâ bulup âyîn- i Ademiyyet ve âdâb-ı insâniyyet ta Timine müsta'id olmayanlan te'âzum-ı cebeli kendü nefsleri hizmetinden bile mütererfff ve mesâlih-i zarûriy- yelerini görmekten müstenkif olurlar. Ve giderek ra'd u râhata ülfet ve meleke-i tabi'at olup "Lâzime-i ceng olan esliha vü âlât ve funûn-ı şâkka-i riyâzât i'mâlinde ihmâl olarak şecâ'at-i tıbâ'a kelâl ve fenn-i fürûsiyyete zevâl erişip muhâfaza-i nüfûs u emvâle mülûk ü hükkâm müvekkel ve mukâtele-i husûm u adâvete askerîler müfevvazdır" deyüp kendüler vilâyetinde huzûra me'nûs kal'a ve büyüt içinde mahrûs ve gurbete çıkmamışlar, cefa çekmemişler, kâr u kisbe iştigâl ile sâye-i devlette müreffehüT- hâl olurlar.

Bu makûle aklı sahîf ve kalbi za'îf olanlar ni'am-ı râhat ile etfâl ü nisvân gibi batırân olup hâmî-i me'vâ ve peder-i [45] mesvâları menzilesinde olan hâkim-i vakt ve müdebbirân-ı memleketin gıyâbında zu'munca ta'arruzlar edip "Şöyle gerek idi böyle olmak yeğrek idi" deyü mâbeyn- lerinde dânişverlik satarlar. Ve kâr-sâzân-ı devletin kendi akılları yetişmediği tedbîrât-ı sâ'ibelerini beğenmeyip hased-i cibillî belâsıyle harf atarlar. Müstağrak oldukları ni'met-i râhatın kadrini bilmezler ve âsûde oldukları devletin kıymetini anlamazlar. Bu siyak üzre emn ü râhat ile mizâc-ı halka kusûr u gaflet müstevli olup hulk-ı besâlet şey'en fe-şey'en münselih olarak refh-i hazârete müstâğrak ve iyâl-i yetim gibi havâşî-i akribâya mülhak olurlar.

Cevr ü kelâ ve te'annüf-i ümerâ sûret-i ye'si zâ'il ve meleke-i kahr u satveti muzmahil ettiğidir

Malûm ola ki insan istihlâf-ı aslî muktezâsmca re'is bi't-tab olup neşât-ı kuvâ-i hayvânîyesi istikmâl, metâlib ü âmâle bâ'is bir meleke-i nefisedir. Gayrin tegallübü tahtında makhûr ve âharın tasallut u tahakkü-

I „urî u münkâd olmakta mecbur olsa aez ile şevk-, nefsanıye . za ıl ”T,M “metâlib ü hamalı olan hevesi istilâ-i kesl tle muzmahtl olur.
" t fh i izzet için sa‘y u içtihadı kahr u mağlûbiyet ile fesada vanr nu- Taleb-ı izzet ıçı *y* amalinde kânit olsa mesa iden
®S" SÎ'üş“bden munkatı' olur. Hazret-, Ömer murtedı belki J Vakkas -*radiye'llahu anh*- serasker olup Küfe
“Ttrb i KMsiye vuk^ buldukU ashâbdan Zühre bin Havbe- ki- kurbunda harb-ı Kadısıy . , . vetmis bin dinâr kıymetlu
bSr„ **a‘dâdanCâlinus** nâm **kımesneyı kad ve yetmiş bm^^ jr ^**
se.b ü selbtm ahz **eyledi.** Sa **d** ç l zî-k.yme,i
zXeyrfindenVaehz u müsadere murad edip Zühre ganâ’imı teslimden Ltâ .»eğin dîvân-, ömen'ye a. v. intirâ- ıçın ıstızan eyledi.

-s,îsar^-sıS

Bu sebebdendir kı hüddâm u e,fal kısmın, şiddet-, gazab ,1e kalbin, za-if biiny.-i hamiyyet ve hımmetm, ‘ş vk ü sanâyi'de ifrat ile darb u ta'zir dah, cevelan-mab , makhur ve d, ş lâzımdır ki cevâhir-ı tabı atlerı , irhâf-ı hadd ü ta‘nîf Kezâlik cümle ashâb-, yakin ve ulema-, rsfef,, etlâr-i devletten ile hikmet-i müşted etmeği munasıb gorm etmediler, tavr-, râbi‘ ve hamişte ve zaman-, vukuf evah,raide hiç tecvm. e“e“ Mülûk ü hükkâm kaçan kim kahır u batış v® zünûb-i cüz’iy- ile müfettiş olup ba'z, hususlarda ıslah-, zatu 1-beyn ve zunub ^^ yeden mümkin mertebe Jgmaz-, ^ havf ,1e züll şâmil olup ^-"bJ:bâd"e,meyip bek, « s : h : ; = d = - l u p , r,>ra. Kaçan ^ ı vu a işrâb-ı muhabbet ile istımalet mu amelesin larından tecavüz ile ıstıname ş -tHâfa‘a ve mu‘âvenette ederler. Emr-ı ittihâdda cânıbeynden tevafuk u mudafa a

te‘âzud ile nusrat hâsıl olur. Ve hüsn-i vifakta asl-ı azîm telattuf u re’fet ile emr-i ma‘âşlarına nazar ve ızhâr-ı teveddüd yüzünden bezl-i ihsân ve kerem- güsterlik etmektir. Kulûb-ı ibâdın cezb u rağbetine bu kadar hîle vü vesîle yokdur.

Hafi olmaya ki zikr eylediğimiz rıfk u muvâsât melekfesi ekseriyi humk u beleh erbabında veya tebellüh ü tegâfül eden teyakkuz u tefattun ashâbmda olup şedîdü’z-zekâ olan urefâda nadir bulunur. Hilede müfe- merrin ve dekâ’ik-i umûra mütefattın olan hükkâmın enzârı medârik-i nâsın mâverâsma nâzır ve câsûs-ı efkârı neff ü zarr cihetindeh her husûsun evâ’il ü avâkıbına muttali* ve alâ mâ-hîye aleyh muhtebir olmakla fevka’t-tâka teklif ile halka ta‘nîf ederler. Bu makûle ezkiyâ “*Et-tecâhülü ah ba‘zi’1-umûri te'âkuF'*[2] mefhûmu üzre halk ile müsâmaha mu‘âmelesin edip

Şi‘r:

Ve izel kerîmii eteytehû bi-hadî'atin Fe-ra ’eytehû fîmâ türıdii yüsâri u
F’a'lem bi-enneke lem-tuhâdi'u ’âkılen Lâkinne-hû min-fazlihîyetehâde‘u[3]

mazmûnu üzre mütecâhilâne telef ile tab‘ına gâlib olmakla rızâ-i halkı câlib olur. Ve illâ mudârâ-i ma‘kûleyi tarh ve ifrât-ı hazm ve adem-i hüsn-i i‘tikâd ile halkı kadh ederse her emrin ka‘rına taslît nazariyle ibâdı makâm- ı aczde imsâk ve zu‘afâyı makhûr ü ihlâk eyler.

Hazret-i Rasûl-i ekrem -*salle ’llâhu te ‘âlâ ctlephi ve kellem- “Sirû alâ siyeri ez'afu-küm*” buyurdukları bu ma‘nâyı [48] mü’eyyeddir. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî vâli-i Irak iken hizmetinde olan Ziyâd'a, ki Ebû Süfyân-oğludur, fart-ı zekâ ve ta‘assüfle ma‘rûf, dühât-ı Arab'dan idi, ba‘zı hidemât ile dî- vân-ı Ömeriyye’ye geldikte azl olundu. Cenâb-ı halîfeden istifsâr edip “Azlime illet umûrumda acz veyahud hıyânet midir” dedikte hazret-i Fâruk - *radıye ’llâhu te‘âlâ anlı-* cevabında “Azlin acz veya hiyânet için değildir, belki fazl u aklını nâs üzerine tahmil ve fart-ı kiyâsetini taslît ile ibâdu’llâhı hazin ü avîl etmeği mekrûh görüp azlini tercih eyledim” deyü buyurdular.

Bazı hususları bilmezlikten gelmek akıllılıkdır.
Eğer kerim (cömert) bir insanı aldatırsan
Ve isteklerin doğrultusunda acele ettiğini görürsen
Akıllı bir kimseyi aldatmadığını bilesin
Lâkin o faziletinden dolayı aldatılmış gibi görünür.

o- - wn ifrât-ı zekâ vü kiyaset hükkâm-ı sâhib-i siyâsete ayıbtır. Ve anın-çündür k. hiddet-ı £e[a]t[§]£ “ve u Sâmüh-i mütebellihâne fart-ı zekâ ve hıddet-ı kiyasetten enfa .

Ra‘zılar zu‘m ettiler ki, ahlâk-ı sâ’irenin i‘tidâlı memduh ve tarafeyn 11, gibi kuvvet-i fıkriyyenin dahi hadd-i mütevassıtı mergub mezmum olduğu gibi, , k: kuvvet-i fıkriyye ve fetânet-ı *mfiSSrHS*
hafiyyâtı ’z-zünûb hareme meveddâtu l-kulub .

Erbâb-ı seyf **ü kalemin hallerine müteallik olan fevâ’id-i mühimmedir**

Sevfü kalem te’sîs-ı devlette âlet ve lâzime-i mehâmm-ı saltanat olup lem üzerine seyfm meziyeti ezhardır.

Fe li hazâ erbâb-ı seyfm eâh u devleti ref ve nrimet u haşmet, ves,

ESSSSSşHr;

sedd-i fürce için lüzûmu olmadıkça meydan 11 tıbar a ş ^ kâtibân *x* R,, halde ashâb-ı re’y ü tedbir olan ulemâ-ı ruşen-zamır ye katibM-

- İnsanların gizledikleri kusurlan araştıran gönüllerin sevgisinden mahrum kalır.

ederler. Mecâlis-i hümâyûna hem-dem ve serâ’ir-i mu'azzamaya mahrem olmaklarında nice fevâ’id-i nâfı‘atü’l-avâ’id vardır. Bu tâ’ifeye ifrât-ı ruh- sât ile ri‘âyet olunsa da nizâm-ı devlete muzırr olmayıp bu kısımdan haddini tecâvüz eden katı nâdir bulunur. Zirâ bu zümrede isti‘dâd-ı hakiki ile ta‘ayyüne müsta‘id merd-i sâhib-vucûd ma‘dûd olur. Ağrâz-ı zâ’ile ile ser- âmedlik da‘vâsında cummû‘-ı avâm gibi bisyâr olup kesret-pezîr olmaz. Her asırda bir yahud iki ancak bulunur.

Ulemâ-i a‘lâm ve ashâb-ı aklâmdan bu dediğimiz gibi ta‘ayyün ü istiklâl hâsıl eden erbâb-ı re’y ü kemâl her halde sâlik-i meslek-i i‘tidâl olup, kesr-i mesâlihi tenâsüb-i lâyıkaya binâ edip ve hîmü’l-âkibe ef âl-i nâ-sütûdeye masdar olmak değil, belki beyne’l-hüssâd mevzû‘-ı bahs olacak harekât-ı [50] nâfi‘adan bile ibâ’ ederler. Her asırda sâhib-i hail ü akd-i umûr ve muktedâ’-i enâm ve merci‘-i cumhûr olmakla elyak u evlâ olan bu sıfat-ı mu‘tedile ile muttasıf bulunan ukalâdır. Bu makûle zevât-ı kâmileden zarar görülmez. Ba‘zı mertebe tezâhümleri olur ise de ta‘dîl ü ıslâhlarında usret çekilmez, ammâ ashâb-ı seyfın

ahvâli bunlara mugayir idiği ashâb-ı tecrübeye zâhirdir.

Erbâb-ı seyf

İltifât u i‘zâz ile ber-vech-i i ‘tidâl mümtâz olduklarında binâ-i izzetlerini bâd-ı fenâdan sıyânet için uğur-ı dîn ü devlette can u baş bezli ile hizmet edip, ma‘reke-i gazâ ve mukâtele-i a‘dâda sıdk-ı derûn ile ikdâm u ih- timâm eylerler. Muktezâ-i hamiyyet ile mühlike-i mevtten dönmeyip gayret dâ‘iyesiyle suyûf-ı kâtı‘adan yüz çevirmezler. Ammâ kaçan ki nazârdan sâkıt ve rütbelere hâbit olup, sâ’ir halkdan imtiyâzları kalmasa kesl ü ye’s ile şiddet-i şekîmeleri zâ’il ve zili ü hakaret sebebiyle besâlet ü serâmetleri müzmahil olur. Bu hâlette taraf-ı devletten verilen mevâcib ü atâyâ ecr-i himâyet ve lâzime-i me’ûnet şeklinde olup nefsine mevt için îcâr ve akçe için ölmeyi ihtiyâr edenler nâdir bulunmağa başlar. Bu nev‘a ihmâl-i inâyetten askerinin fikdân-ı ma‘ûnet ve himmeti sebebiyle şecere-i münî‘a-i cem‘iyyetin şevketi muhtasad ola-gelmiştir.

Vech-i âhar

Tavâ’if-i mezbureye atâ vu bahşişler ile ikrâm u nevâzişte ifrât olunup dil-hâhlarına me’mûlleri üzre müsâ‘ade ve sâ’ir tercihde mübâlaga olunursa unf u ra‘ûnet meydanında irhâ’-i inâd edip ser-inkıyâdları kılâde-i teshirden hurûc ve medhalleri olmayan ebvâb-ı umûra vülûc etmeğe başlarlar. Bu mahzûrdan kat‘-ı nazar mizâc-ı asrın lâzimesi olan terefffüh ü

«hat ârızası anlara da [51] sirâyet edip, havâ'ıc u nafakaları atıyye vu ulufeden ziyâde olup za'ıf kaviye ve esâgır e'âliye taklıd ederek mesarıfı otldırlar. Esvâb ve zîb ü zînete malların ısrâf ve gayret-ı akran namına ola[8]n mahz-ı cehâlet ile şöyle infâk u itlâf ederler kı, eksen fakır u medyun ve müsinn, zarûret ile hâlleri diger-gûn olup hurub u gazevat için teklıf-ı sefer olundukça idde vü atâdından âciz ü hayrân ve harc-ı rah peydasında kasır u ser-gerdân bulunup bir işe yaramak mümkın olmaz, dirlikleri çalımı, ve etmekleri âhara verilir ise anlara dahi bu hüküm candır. Eğer isrâfâta göre atâyâ verilirse mesârif-i devlet artar ve ihdâs-ı mukus u mezalim ile büyût-i re'âyâ münhedim olduğundan gayrı yine kifayet eylemez.

Pes lâyık olan budur ki, her halde tarîka-i Ptidâle sülük olunup ashâb-ı sevf u kalemden hazm u devlet ve kâr-sâzlığa kadir istihkakı vazıh u zahir müsta'idleri menh ü mekârime mazhar edip dîku'l-kalb ve teng-havsaa olanlara fevka'l-kifâye ikrâm u inâyetten hazer oluna. Ve ketm-ı hukuk-ı lâzime ile zîr-ı destân-ı ukûkundan dahi ihtırâz olunup her tankta liyakat u isti'dâd meri olmak devam-ı nizâmı müstedi ola-gelmıştır.

Fâ'ide-i mühimme ve nesâyih-i lâzime

Maiûm ola ki, her devletin sinn-i vuküf-ı âhiri ki tavr-ı râbi ü^ hamiş vakitleridir, beher-hâl masraf îrâda galebe eder. Bu hallerde teksır-ı ırad ve taklîl-i mesârif hadd-i i'tidâle varıp, bir kararda durmak ve zıkr ettiğimiz ba'zı halel ü noksan bii-külliye mündeff olmak emri asırdır. Nıhayetu - emr iktizâ hasebiyle mesârifin taklıl ü tenzilinde ve sâ'ır umur-ı muhtel- lenin tanzim ü tahvilinde bir kâsır-ı kahirin kasrı lâzımdır kı bir karar u devam üzre câri ve nüsk-i müstakim üzre mütemâdi [52] olmazsa da ta dıl-ı mizâc için teneffüs mertebesi bâri tedârük oluna. Tedbir-ı umur-ı cumhura mübâşir olan hail ü akd erbâbı eğerçi ol asrın muktezâsı^ olan tedabır-ı sâ'ibeye vâkıf ve dekâ'ik ü hakâ'ik-i mesâlih-i nâfı'aya vucuh ile ariflerdir. Lâkin Kâtib Çelebi merhum *"Rübbe hâmilii fikhin ilâ men huve ejkaha minhü*"[107] mazmûnu üzre bu bâbda bir kaç kelâm-ı nush-encam zıkr etmeğin alâ sebili' 1-münâsebe tahrîr olundu. Evkât-ı mezkurede çare-sazlığa sa y eden vükelâ-i himmet-perdâza ibtıdâ lâzım olan emr-ı mühim hazîneye vüs'at ve ricâl-i harbe kuvvet gelinceye dek sefer ga'ılesını ber-taraf edip tedriç ile tanzîm-i bılâd ve terfîh-ı ıbâda sa'y eyleyip re'âyâ fükarasından mümkın mertebede tekâlîf-i tâkat-güzân tenzil etmekle n'ayet u istirahat

Bazan bir kimse ilmini kendinden daha âlim birine taşır.

ile yine lutf-ı cemi! buyurmaktır. Ve ne hâl ile mümkin olursa mâl-i mîrîden tedâhül ref olunup belki Devlet-i Aliyye'nin bir senelik mevâcib mesârifine kifâyet edecek kadar mâlı tedârük ve mevcud-ı hazîne ettirmeğe mümkin mertebe cidd ü cehd eyleyip zevâ'id-i isrâfâtı tedricen taklîl ü tenzîle bezl-i dikkat etmektir. Zîrâ bir senelik masrafı ihâta edecek kadar nuküd hazînede hazır bulunmakta nice fâ'ide vardır. Ve tevfîr-i mâlda fâ'ide-i tâmme müstakîm ümenâ ve muktesid defterdarlar istihdâm etmektedir. "Ukalâ-i tüccarın fa'ideleri bey'de değil şirâdadır" dedikleri mesel ma'nîdâr sözdür. Lâkin "Kat'-ı isrâfat mühimdir" deyü mülûk ü erkânın esbâb-ı ihtişâmlan ref ine defaten tebâdür buyurulmaya. Zirâ vüs'at-i devlette zînet ü ihtişâma meyi ü muhabbet umûr-ı tabî'iyyeden idiği ma'lûm olmuş idi. Terk-i âdât ve muhâlefet-i me'lûfâtın nef i kesîr lâkin husûlü gayet mertebe asîrdir. Hila'-ı fahire ve samûr giymekte ve zer-endûd ve fızzî eslihâ vü âlât kullanmağa uyûn-i halk me'lûf ve eben an-ceddin [53] beynlerinde ma'rûf iken huşûnet-i ziyy ve bezâzet-i libâs ihtiyârıyle vaz'-ı mu'tâdeyi tağyîr âhâd-i nâsı bile muhân u tahkir eder. Sinn-i vuküfundan sonra tavr-ı râbî ü hâmisde kuvvet-i asabiyyete arz u şevket bedâvete bedel-ı mülûk ü hükkâm mümkin mertebe ihtişâm içün teksîr-i ünvân ve tenvî'-i übbehet u şân ile menî'ü'l-cenâb olup gâhîce halka arz-ı dîdâr ederlerse ekser evkâtta ihticâbda olmaları lâzımdır.

Ve müşkilât-ı umûr-ı mülk ve zarûret-i mâliyeyi âmmeye duyurmayıp müdebbirinin hâl ü makâlinden âvâze-i câh u celâl beyne'l-halk şöhret bulmak lâzımdır ki devlet bu debdebe-i mutantana ile mütederri[1] olmağla vehn-i kavî ecânibe şâyi' olmaya.

Müdebbir geçinen ba'zı müdebbir hümekâ gibi "Akçe yoktur tedârü- kiinde âciz olduk maslahat bitmek güç oldu. Biz şöyle etmesek iş elden gitmişti" deyü şikâyet-i iftihâr-âmîz ile halka bes şekvâ etmenin zillet ü hârlıkdan gayri neticesi yoktur. Ser-kârda olan hail ü akd erbâbı icâbet-i âmmeye belki bir tarîk ile bir merkeze nâ'il olmuş ketm-i sırra kadir olmayan kimesnelere keşf-i râz etmeyip ne kadar müstağni vü bî-niyâz görünseler ol kadar şanları azîz ve kelâmları nâfız olur.

Ve mülûk ü hükkâmın sohbet-i nâsdan müctenib ve ekser evkâtta mes- tûr u mühtecib olmalarında nice fâ'ide-i hafıyye vardır. Nâs ile kesret-i isti- nâs kânûn-ı edebi âtıl ve hicâb u heybeti bâtıl eder. Verâ-yı perde-i te'az- zum u te'azzüzde mestûr olan hâkim-i vakürdan halk hazer ü mütefekkir olup "Âyâ ne tedbir eder ve ne güne maslahat sudûr eder" deyü müteveh- himâne tasavvurda olurlar. Husûsan gâhîce memdûh u müstahsen maslahatlar zuhur edip ba'zı müstahakkîne bî-garaz ri'âyet ü mülâtafa ve nâ-

mn'âhaze vü te'dîb sûretlü ve gâh gah
ıemdûh-ı cıhânyan [5 dûdede tnesdûd olmamak g u j akh
ₛhâb-ı maslahata evkat-ı m k üzre verâ_, **setr** mehabette m ^
ibâd mu'attal olmaya ve R - gaddar ve hettak-ı astar
le hareket eden hukkam-
,ME **halk, tahvil** ede-gelm^ ; zikr edip der ke insan
İbn-i Haldun bu manada. ^ beyni,,de imtiyaza W» »*)i't-tab‘ kemâle tahb^e, kesb etmış bir şahsın me ® ket
sti'dâdma muvâfık vadide *J* evzâ‘ u etvânnda ana tak ı
m,,-,en(olup,a,,mşân.navuS] ^ hünerter tariîmi olmakla^ ^ eder. Kemâlat-ı ^S^ ^efi?a iktifa ede-gelmıştm
Evz .
nâkıs kâmile ve vazı ka enp ittısaf bı 1-kema
bi-nefsihi olmak taklıd
bülûğdan sonra olur. âmme-i enâmda müşahede1 k
Şübbân u avâmda be», » keyfjyeti ile .maafa ça teW
dan fark, olmaz. Mûraş.d husn
basiretleri açılmaz. harekâtı nizâm-ı akl ve nelıc-i mus a ı
Kaçan ki hâkun-i vaktin bar* müstevli olur. Avam-ı “
ola, elbette mehabeti haber aldlWar, gibi la-mahale tasal/u.
"r:eSbb-.'ku.ûb***■ *alâ-bâtm'l-âkili*
Hazret-, Lokman denul™^ ki hâkim un£«
min-sultani s-seyfiJ«nûn-ı
halfu'l-izâra donup *ve'i-men'i'l-mahzı ma-lem y*
takbelü 'n-nusha 'l-mucer

---------- ----------^^Tenınunda bıraktığı tesir, kıhcın ahmak hır kimsenin
“ Akü gücünün, ak.lh bir *a* etkilidir.
vucuduna yaptığı tesirden

*'akli ve 'l-ahlâki 'l-murzıyeti jlhi*rt! kelâmı mısdâkınca ne kadar kahr u zecr olunursa haşyet-i vehmiye kadar münfa'il olmazlar. Halkın ekseri bir avâzeye neler işittiğini söyler, medh ü zemmin aslını bilmezler redd ü kabulün sebebin anlamazlar.

Köprülü Mehmed Paşa merhumdan menküldür nâzik söylemişler: “İki âkil kâr-güzâr müttefikü'l-kalb olsalar âlemi zîr-i teshire alırlar. Ve iki kâmil hizmetkâr âmme-i âlemi efendilerine dost etmeğe ve dostlarını düşman etmeğe kadirdir” demişler. Nefsü'l-emrde böyledir, biz yine sadra rücû‘ edelim.

Çün mülûk ü vüzerâ ve hükkâm u uzamanın mesâkin ü melâbisde ki zîb ü zîneti lâzime-i haşmet olup, etvâr-ı mezkûre hilâlinde inkıtâ‘ı heybet ü rağbetin in‘idâmına ba‘is idiği mukarrer oldu. Lâyık budur ki bu husûs tedriç ile görülüp rüteb ü derecâta göre mürâ‘ât olunup hudûd-ı selef ifrât ile tecâvüz olunmaya. Ve erkân-ı devletten olmayanlara bu husûsda çendân ruhsat verilmeye. Yalnız kuvvet-i mâliye ile müştehiyât-ı nefsâniyyelerini icrâ edenlerden iğmâz-ı ayn olunursa mansıb u câh izzetine rağbet kalmaz. Atabe-i aliyye dirliğini ağniyâ aynına almaz. Hademe-i devlet ve askeryân ile sâ'ir nâs beyninde bir meziyet-i mahsûde ve tefâvüt-i mu‘tedile lâzımdır ki tarafeyne tâziyâne-i şevk ü gayret ola.

Ve vezâret ve emâret ve mevleviyet ve hükümetler müsta'iddîne sezâvâr görülüp menâsib-ı seyfıyye ve merâtib-i ilmiyye ve kalemiyye gayet nedret üzre verilip i‘tibârât-ı azîzeyi rahîs etmemekde çok fa'id [e] vardır. Ale'l-husûs rütbe-i aliyye-i vezâret taklidinde aksâ'l-gâye [56] im- sâk u ihtirâz lâzımdır. Ve evkât-ı hâliyede asker-i sultanî ve hademe ve gılmân-ı südde-i felek-ünvânî cirid ve rımâh oynamak ve rahş-ı bâd-pâ kullanmak ve tir u hişt atmak ve darb-ı tîğa meşk etmek semtine tergîb ve levâzım-ı şecâ‘ate tahriş eylemek lâzımdır. Ve bu makûle kemâlât-ı şecî‘ânede ızhâr-ı hüner edenlere i‘tâ-i bahşiş ile semend-i gayretlerin cünbüşe getireler ki sanâyi‘-i şecâ‘ati imâl-i halkın kânûn-ı hamiyyetleri iş‘âline sebeb ola.

Ve ulemâ vü fuzalâ beyninde mebâhis-i dakika ve mesâ'il-i arnika ilkâ edip fevâ'id-i nâfı‘ayı mutazammın risâleler yazılmağa muharrik olup kuvvet-i fazl izhâr edenlere liyâkat ü haysiyeti mertebe iltifat buyurulmak me‘âlim-i ilmi indirâsdan ve meşâri‘-i sa‘y ü talebi iltimâsdan sıyânettir.

İnsan tabiati icabı öğüdü kabul etmez ve sırf yasaklanmayı da kabul etmez Tâki kabul gören ahlak ve akıl hakimiyeti zuhur edinceye kadar.

vp ma<ânf-i cüz'iyye ashâbından fevâ'ıde ve yadigâra mute allık munşe at **e elâr**misillü âsâr sudûr ettikçe

nıgâh-ı iltifat ile manzur ve ıstı dadlan rtebe kerem ü âtifetle mesrûr buyurulmak ashab-ı ruşd u temyizi şev ^fet^Ien gayr, ibkâ-, hüsn-, sena ve tarîk-, il» « .fan, .hyaya
sebebdır. âslnda ulka'Hisân ve azbü'l-beyân vahzler halka
rf.H-Md.yye ve kavâ'id-, dîniyye beyân ed.p padtşah-, Man, ve huk- ki, «m muhabbetini kulûb-, masa idhâl ve ibadu-hah, «a'a-, ulu b emre meyyal edecek fevâ'id-i lâyıka ve ahbâr u asar-, nafi a ırad edip salah u ibâdet" sükûn ü rahata tergTb edic, sözler söylemek lazım olduğu g sefer zamanlarında dahi fezâ'il-i cihâdı beyân ve kulûb-ı muvahhıdını gaz vü şehâdete tahrîz u teşci- edecek makâlât-, Şevk- engîz. tel_ u ,yan etmek mühimdir. Hatta gazavât u cihâd esnâlannda hurub-ı eslafa mute allık menâktb naklolunmak ve şîrîn-zebân 1bsM-hânlar ^ ^>7* IL- lannda *Şehname* ve sâ'ir hikâyât-, meşhure söylemek [57.^ yalan tger g cek muharrik-i urûk-ı şecâ'attır demişler. Bu kazıyye muluk-ı Furs-ı kadım mâ-beyninde ma'rûf imiş derler. Galiba kesret üzre ışıdılen ma naya tabî'at-i insâniyye bi'z-zarûre meyyâl olduğuna bina endir. Zira kaba 1 Urbânın hurûb u mukâtelesi vaktinde pîre-zen salîtalan eşter »varolup tahrîk-i gayret ve iş'âl-i nâ'ire-i hamiyyet eder eş ar-ı garibe le şuc an lannı ıkdâma tahriş ettikleri de'b-i meşhur dahi bu kazıyyeyı mu eyyeddır.

Netîce-i kelâm ve fezleke-i merâm bünyân-ı dîn-ı mubın ve esas-ı şer'-i Seyyidi'l-müıselîn bir htsn-, haşin ve kaka-, metin u rastndtr k celâlet-i kudret ve sarâmet kahnna nisbet erkân-ı mılel-ı muhte ıfe haşebe müsendere-i tâgü, ve edyân-, mensûhalan ve ^-İ^W^=^n min-beyti' l-ankebût ve devlet-i kâhıre-ı Osmanı bir saltanat-ı azıme ı cı hân-bânîdir ki şân u şevketleri yanında mülûk-ı etraf zu afa-ı bı-neva ve kuvvet-i miknetlerine nisbet selâtîn-ı eknâf mesâkîn-ı bı-ser u pa gibidir.

Mebde'-i zuhûr-ı Devlet-ı Osmâniyye'den berü mülûk-ı cihan ayın-ı i'lâ-i kelimetu'llah ve tahsıl-i rizâ-i hazret-i Rasûlullah için emr-ı gaza irtikâb-t meşâkk u mehâlik ile tevsî-i memalik ve feth-,ı btlad n mesa t *ey*- lediler Dîn-i mübîn uğrunda bezl-ı can ederek ve sa adet-ı dareyn çın mihnet ü 'anâ çekerek darb-ı dest ü şimşir ile sît u devletleri alem-gır oldu. Sâye-i devletlerinde ümmet-i Muhammed âsûde ve ıbadu'üah dam l-emn u istüâhatte günüde olmakla kuvvet ü şevketleri mütemadi ve te yıd-ı hakk ile **ilâ hâze'l-vakt ru'b-endâz-ı** kulûb-ı **e'**adıdır.

Târîh-i hicret-i Nebeviyye *-aleyhi efdalü't-tahiyye* - nin bin doksan üç senesi hududunda merhum ve magfûrün-leh sultan Mehmed Han tbn ibra-

unrrtebit*olan* ri$_{şte}$.j * * » “ Z " r " yi«k:
dam *«• »Mu. SUıh “ »«««m ve sedd■ *1‘^t^{mSn}‘‘
Etvâr-ı düvel h$_a$r d’f «"«neye
î^{a,ât}" ***garibe i$_{ktizS}$*** **™d f. Zlkr** etIl]l'lmz tavr-r **rahi.**
,^{Pa}» mertum cu$_y$a$_5$. t U"f™ «feri açrhp ve'.™^{1}^' »lan *ka1* as mı muhasara ir d ryaıhur ûş ile varın iv merkum Mu “ gariben ka^ *£*».'■ <*lb il$_e$*3$_l$^ . ***»H». oZ leye bez]-j*** makdûr ***L***^r ™***yesser*** oJur ümîdiv/f ***u*** ^, pâ^âJ ha J'e be-dîdâr $_0$]$_U$p $_{etr}$â$_f$ n ““Ü*'1 SUn‘-J ***Kırd kidaTrT™*** VÜ "H
is|dm ile sem t-, $_{;ıv}$?'Un:lleyl' 'ahalliif.j maksûdri l' haybeılâhllt ,,ldu_ y™ *. «omu ed,p t t'" ° "«m asker
Serdar-ı a‘2am,,,T t eyta)«er.. """" 1 ,eda™*-i "M,e k,
olmadığj jçj$_n$ c.,,, bu *se**ferinde netice i r*
“'ÖP eSera surer/Lt^ «a2oederiÛto raV,^ ?Zîma« ««ve,
k,n mhânî i‘dâm-, $_v$,'il mutazammm nevâzi/ hlimayûnlar, mugbeı v“"d.- “Rahneyi âe$_{an}$T" Serdar «a «da-S?"*'? ««"derildi 5 frlığm çâre-sâzhğj larikma”"^ ^ b‹l›ay' yı,ia" yapar” m”1”'' devle,e «arar ar mertebesi bir ***k â r n ı*** CUm,e mahra beziri mazmûnu üzre şerm- "lukan-eban uz-, de$_v$, «“'-"ak melhfe i^T“'«U ,59] def-i
"k-' «aaab-, pad,$_s$Iî",^a“ 5yakmda «u mukadde f' faMr- ««iu u aZ- Ve kahraman-, türsîde ***mütesâk ıtü***'l-cenâhJ™'1 V3h,ye İJe *tah'* ***Menfıır-ı*** kulûb-, nâs ok ' **7geh b,r dak>** ***WkâbJ*** ^ **ŞJkâr'^a** vara-vucudu izâle ve ***mâl,*** , **6 mden *blr* *iş* eelm„ b** hussama duramaz
dediler. Bdâhere padişah”,“h o Ce"âb" ^***âyûna^ev'7***^ yokdur Hemen gazabknyle Mustafa pf buJendı'Câh h a z r e d e r i n 6 ***oImak*** mâkûldür may^a gidip bir gedik fi! maktÜI oiup hazâ’ n Wi mes^i kahr u
—seferolünmaJ; ıtüS
dlerdenâ’ire-ifesâd

• tidâd bulmakla sâl be-sâl hazîneler sarf olunup gönderilen serdarlar gâh gâlib gâh hâ'ib olarak itlâf-ı emvâl ve ihlâk-i ricâl ve nice kıl'a-i hasîneye istîlâ-i ehl-i dalâl bâ'is-i ihtilâl oldu.

Venedik melâ'îni dahi ba'zı bevâ'is sebebiyle emânet-i sulha hiyânet edip, sefa'in-i donanma-i fıtne-hayyiz ile Akdeniz'i şûr-engîz eyleyip sevâhil-i bahriyyeden Mora memleketine müstevli oldu. Kezâlik Moskov dedikleri hanâzîr-i bed-hû Azak semtlerine istilâ ile âk olup kavâ'il-i şerr ü şûr ol tarafda dahi zuhûr etti.

Hasıl-ı kelâm: Memâlik-i İslâmiyyenin cevânib-i erba'asında düşman- ı dîn velvelesi ümmet-i Muhammed'e dağdağa verip arsa-i memâlik-i mahrûsaya gulgule saldı. Bu evkâtlarda mühr-i sadârete nâ'il olan vüzerâ-i izâm [60] bu umûr-ı muhayyirü'ş-şu'ûr tedârüküne kıyâm edip cânib-i berr ü bahre ümerâ ,vü asâkir göndermekte ve mevâcib ü mühimmât eriştirmekte devâ'-i zarûretle gûn-â-gûn zahmetler çektiklerinden gayri kimin azli ta'cîl ve eyyâm-ı hükümeti kalîl olup kimin dahi adem-i istiklâl ile telâşî-i ahvâli mesâlih-i mühimme ta'tîline sebeb oldu. Gâh tehâsüd ü teşâcür-i vükelâ ve gâh gadr-i azl ve tebeddülât-ı nâ-ber-câ mümâna'atı ile gereği gibi bir iş görülmedi. Eğerçi asâkir-i nusret-şi'âr ve guzât-ı sabâ-reftâr be-her sene bî- had küffân küşte-i tîğ-i demâr edip nicesi zencîr-beste esîr ve zillete giriftâr ve dâr ü diyârmı ihrâk bi'n-nâr ve emvâl ü eşyâsım târümâr etmekle her tarafdan melâ'în-i hâksâra ızrâr ile bir veçhile celâdet-kârlık ederler ki memleketleri harâb ve kendileri nâ-tuvân u bî-tâb kalıp âciz ü nâ-çâr mütâreke vü müsâlaha gözlerinde uçar idi. Lâkin ra'ûnet-i küfr ile tekâlîf-i nâ- maküle ettikleri için kelâmları makbul olmaz idi. Tebeddül-i vüzerâ vaktine düşüp bir merd-i sâhib-vücud ile ıslâh-ı zâtü'l-beyne müte'allık mü- kâleme-i uhûd sûret bulmadı. Bu emr-i müşkil nice müddet mümtedd olmakla hazâ'in ü asâkirin kıllet ü zârûretlerine bâdî ve kesret-i tekâlîf ile re'âyâmn za'fına mü'eddî oldu. Nice vüzerâ-i nâm-dâr ve dilîrân-ı kâr- güzâr şehrâh-ı şehâdete gidip temâdî-i hurûb u kıtâl ile tıbâ'-ı şüc'âna şe'âmet ü kelâl geldi.

Tahfîf-i tekâlîf ile re'âyâyı âsûde ve taklîl-i mesârif ile tevfîr-i hazîne etmek ve tavâ'if-i askerînin tetâbi'-i durûb-ı sitîzden kelâl-dîde olan suyûf- ı nusret-hîz-i sâ'ika-rîzlerin seng-i ferh u sükûn ile kemâ-kân berende vü tîz etmek ve memâlik-i mahrûsaya [61] tatarruk eden ihtilâli def edip umûr-ı nâsa hüsn-i tedbir ile nizâm vermek bir vakt-i râhat ve zaman-ı emniyyete mevkûf olduğundan husûl-i mâ-hüve'l-matlûba dek tîğ-ı kahr u intikamın niyâm-ı vuküf u mütârekede ârâmı iktizâ etmiş idi. Bu esnâlarda gelen sudûr-ı kirâm dahi müsâlaha ile husûl-u ferâğdan gayri tanzîm-i

umûra mesâğ olmadığını bilip, ola ki bir hamle-i dilîrâne ile sulh-i gâlibâne müyesser olaydı" deyü bezm-gâh-ı tesebbütte peymâne-i şehâdeti içti. Kiminin tecerru'-ı gusas ve tevakku'-ı furas ile vakti fevt olup ömrü geçti.

Hulâsa-i kelâm: Bu da'vâ-i muğlak-me'âlin ser-rişte-i pîçîde-i eşkâline ne nâhûn-ı hüsn-i tedbir ile inhilâl ve ne şimşîr-i kâtı'u'n-nizâ' ile gereği gibi infisâl müyesser oldu.

Tâ hicret-i Nebeviyyenin bin yüz sekizinci senesi ki gavgâ-i ma'ûdun ibtidâ-i zuhûrundan on beş sene mürûr etmişidi ki, rahne-i cidâr-ı himâyet esâsa dek inmiş ve girîbân-ı çâkî-i câme-i maslahat dâmâna dek yetmiş idi. "*El-miilûkü mülhemûn*"[108] fehvâsı üzre padişah-ı rub'-meskûn hazretleri karîha-i bâ-fîrâsetlerinden mühr-i sadâreti düstûr-ı sâlifîi'z-zikr Belgrad muhâfazasında olan Hüseyin Paşa hazretlerine ihsân etmekle izhâr-ı keramet buyurup gûyâ bu kufl-ı müşkil-küşânın miftâhını anlara teslim ve bu bâb-ı mutalsemin azâ'im-i infıtâhını kendilere tefhim buyurdular.

Nazm:

İttifâk etmekle re'y-i şehinşah u vezir Maslahat ne kadar sa'b ise olur yesîr Müttehid olsa vezir ile kaçan tab'-ı mülûk Biter elbette suhûlet ile her emr-i asîr

mazmûnu üzre ol düstûr-ı kâr-dân ve vakür-ı nâdirü'l-akrân müşkil-küşây-ı kânûn-ı devlet, nâbz-âşinâ-i mizâc-ı saltanat, sâhib-i akl, râcih-i dânende-i dekâ'ik-i mesâlih, sahîhü'r-re'y ve sâhibü'l-fikr a'nî vezîr-i [62] sâlifü'z- zikr hazretleri mesned-i sadr-ı şerifi teşrif buyurduklarını umûmen mülûk-i ümmet-i İsâ ve hükkâm-ı tavâ'if-i Nasârâ istimâ[1] ettiklerinde dediler ki "Henüz mesned-i sadârete va'd u kavli mu'temed ü mu'avvel bir vezîr-i a'kal ü ekmel geldi. Kahr u satveti merhûb ve lutf u şefkâti mergüb asil ü hasîb bir düstûr-ı necibin mukaddemiyle çehre-i girye-nâk-i memleket şimdi mütebessim oldu. Sinîn-i çendînden beri memleket ü ra'iyyetimiz harâb ve âteş-i kahr-ı guzât ile kalbimiz kebâb olup kesret-i seferden tarafeynin tabâ'ında fütûr ve devleteynin memleketinde ihtilâl-i tâm zuhûr eyledi. Ahd-i medîdden beri ümidimiz olan musâlahaya mübâşeret eyyâmı- dır ve böyle vezîr-i ma'zeret-pezîrden muhâdene husûsunda istid'â-i merhamet hengâmıdır" deyü Nemçe İmparatoru İngiltere ve Felemenk

Hükümdarlar ilham sahibidir.

- «önderin ıslâh-ı zâtü'l-beyne tavassutlannı nıyâz ve loıallarına name' ^ ^ dahi darü'l-emân-ı sulha iltihâklannı iltimas
Venedik ve *LcY*i ve sa•âdette olan elçilerine tahrîr ü sipariş etmele-
ettikte anlar dahi Asttan vezîr-i rûşen re'ye iltica ve sulh u salah
nyle elçiler dahi bar-gah^ Y keremlennden zu'afâ-i muhâlıfîne
şetK dp^tpâh nâdişah-ı cıhan-penah hazretlenne
rtcâ vn STMr"vvurât., müslimenin tasdîkât-ı yaklniyyesine ânf
mezayasına vaki , eskâl-i muhtelife-i akvâtden me'al u
olan bendegan-ı sa ı -ey uavâ'id-i mebâhis ile cerbeze-kârân mücâ-
matlûb intacına kadir ve ı a de.| zevi ' 1-elbâb reîsülküttâb-ı muhlis
dilinin ilzam u ı amin a m tevkil ü ta'yin edip ve mükâleme-i
luıâm, Mehmed Ram, Efendi da^""LTne koşup irsâl eylediler. Nemçe [63] ahval için mu.evass.lm hTMrien
Karlofça nâm
tarafından dah, makaleme """zre mükâleme için mevte'-,
nnahalde buluşup merasım-ı mukan Venedik ve Moskov ve Leh
mn-ayyene ta m.rutemb olunup ve Nemç hazlr olup mevâdd-,
vekîllen mutavassıtın ,1e huzur- reîsülkü„âb,n ol meeâ-
musalaha mukalemesıne mübaşeret eılıeı. Qekânat-i âkılanesı hayret-efken-ı erbab-ı
lis'de olan hareket-ı vakurane ve seKanat a ...
ı J rvı u İ^W ; mıikipHân ve fasıh-i azbii 1-beyanın kelam-ı encümen olurdu. Ol belığ-ı nuKteaan ve -
.. ,. -
. ... „ . . . , . miîci to<;âvîr-i duvar gibi mutehayyır u mebhut
bedı u 1-msıcamı huzzar-ı meclisi tasa\ ır ı &
, ...-i ı „ı,r!i revab-ı mülzımanesı akdu 1-lısan ıyy ve
edip mutesaddı-ı su al olanlara cevao ı mu
sukût olurdu. Gûft ü şımd ve ecvıoe ı mu müfide esnasında durc u dehân-
, , . . , ... • .oiıvnt* m'iftâr-ı tâcıran-ı bender muhavere-ı
lanndan ıyan olan le alı-ı şahvar guıtar J
şaşınp sermâye-dârân münazara vü münâkaşayı ıflas-ı acz u neda düşürürdü. Ol mecâliste sudûr eden evzâ'-ı kamılane ve ta bırat-ı mu kikâne cem[1] ü tahrîr olunsa bir mecmû'a-i lâ-nazır olurdu.

Netîce-i kelâm: mükâleme-i naevâdd-, müsâlaha hitâma erip şerâ',,-, müte'addide ve müddet-i müte-ayyine ile tava'ıf-, mezburının her biriyle in'ikâd-i sulh ve vükelâ-i tarafeynin rizâsıyle itmam olunup ale 1-vechı 1- ma'kül tehâdün ü musâtât sûret-pezîr-i hitâm olup temessu eş ı. e re ıs-ı hfat-enîs avdet edip geldikten sonra Devlet-. Al.yye tarafından Ibrah m Paşa yalnız Nemçe tarafına elçiliğe tne'mûr **olup .** zam u .elal ,1e trsal k - hndı. Ve de'b-i kadim üzre her birinin elçisi tuhaf u hedaya-ı galıy «mân ile gelip çebhe-sây [64] oldu. Bu vâkfatın tefasıl, tarihin nihayetinde sene-î vekâyi'-i zikr olunduğu mahalde mufassala» zıkr olunsa gerektir. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn pâdişah-ı rûy-ı zemıı hazretlerim bu mas
hat-ı nâfı'a ile ibâd u bilâdın refâk u râhatına bâ'is olmağa muvakkaf kıldığı gibi mülk ü devletin nizâmına ve halel-pezîr olan umûr-ı saltanatın intizâmına dahi mu'în ü nasîr olup müşkilât-ı mühimmâtta teysîr-i hüsn-i tedbir ile yaver ü dest-gîr olmak mes'ûldür [65],

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Vekâyi'-i sene-i elf min hicreti men lehu'l-izzü ve'ş-şeref [1000/1591-92]

Sene-i mezbure muharreminin gurresi, ki yevmü's-sebttir [19.10. 1591], hicret-i Nebeviyye'nin üç yüz elli dört bin dört yüz doksan dokuzuncu günü olup, bu sâl-i mübârek-fâl kırân-ı akdem-i subâ'înin yüz seksen dört bin altı yüz doksan üçüncü yılı ve târih-i halîka-i İbrânî'nin beş bin üç yüz ellinci yılı ki, melikü'l-mü'eyyed hesâbıyle yedi bin iki yüz on altıncı senedir ve Tûfan-ı Nûh'un dört bin dokuz yüz yetmiş dördüncü yılı- dıt ki müneccimin hesabında iki yüz yetmiş dokuz sene noksan üzredir ve kırân-ı a'zam-ı ulvînin iki bin sekiz yüz yedinci yılı ve târih-i Buhtun-na- sırî'nin iki bin üç yüz otuz sekizinci yılı ve târih-i İskenderî'nin bin dokuz yüz birinci senesi ve târih-i Mîlâd-ı İsâ'nın bin beş yüz doksanıncı yılı ve târih-i Kıbtî'nin bin üç yüz altıncı yılı ve târih-i Yezd-cürdî'nin (Yezd-i Gird] dokuz yüz elli dokuzuncu yılı ve târih-i Celâlî'nin beş yüz otuz üçüncü senesi ve kırân-ı evsat-ı 'akrebinin yüz altmış yedinci yılıdır.

Ukül-i kâsira ashâbından bir gürûh zu'm ettiler ki, elf-i kâmilden evvel kıyâmet kopa, yahut elfı geçerse tefâvüt-i kameriyye olan otuz seneyi tecâvüz etmeye. Ve bu bâbda ba'zı mukaddemât-ı vâhiye belki kâzibeye temessük ettiler. Devr-i kamerin müddeti tamam olmak gibi ve Peygamber *-aleyhi's-selâtü ve's-selâm-* kabrinde bin yıl meks eylemez deyü rivâyet olunan hadîs-i mevzû[1] gibi. Ve bü hüküm kavâ'id-i şer'iyye ve hikemiyyeye muhâlif iken nice kimesneler tegâfül edip kitaplarına yazdılar. Kizb-i sarih idiği zâhir oldu. *Ve'l-ilmü inde'llâhi te'âlâ..*

Vekâyi'-i sene-i elf [1000/1591-92]

Sebeb-i azl-i Vezîria'zam Ferhad Paşa ve sadâret-i Siyavuş Paşa

Mukaddemâ meğer Erzurum ahâlîsi ol diyârda kışlayan nöbetçi Yeni- çeri'lerin zulm ü te'addîlerinden [66] mektubları gönderip ref olunmaların ricâ etmişler. Ferhad Paşa dahi te'addîlerin def için onları ol diyardan kaldırıp, Der-i devlete odalarına geleler deyü emr-i şerif göndermiş. Mazmûn-ı emr-i şerif Erzurum halkının ma'lûmu oldukta cibilliyetlerinde merkûz olan şiddet-i şekîme tekâzâsıyla Yeniçeriler tedârüklerin gönderip kalkınca [ya kadar] sabretmeyip, "Fırsat ganimettir" deyüp emr-i âlîye mağrûren bilâ-imhâl ihrâclan için hücûm edip, Yeniçerilere tâ'n u izdirâya başladılar. Mücâdele vü müşâteme mâ-beynlerinde mudârabe vü muharebeye mü'eddî olup, bir kaç Yeniçeri düşüp bâkîleri şehirden taşra oldular. Vezîria'zam tarafından ferman-ı şerif işâ'ati sebebiyle Erzurum halkının kendilere olan şenâ'atlerin mektublar ile odalarına ve zâbitlerine bildirdiler.

Cumâdelâhirenin yirminci günü [03.04.1592] Sadna'zam Ferhad Paşa Dîvân'a gelip atından inip, dîvân-hâneye doğru giderken, "Yeniçeriler bizi kırmağa Erzurum'a emir gönderilmiş, padişahın buna rizâsı var mıdır" deyü vezîre hücûm edip şorba yemediler. Zâbitleri araya girip güç ile fitneyi teskin ettiler. Bilâhere Dîvân ta'âmı yenmeyip ol hâl ile dağıldılar. Bu ahvâl-i fıtne-âsâr mesmû'-ı Padişahî oldukta Ferhad Paşa'ya hatt-ı hümâyûn gönderip sebebini istifsâr buyurdular.

Mukaddemâ Erzurum'dan refleri münâsebeti hususunu padişah hazretlerinden istîzân etmek, ba'dehû ocakları tarafından mektub ile refleri münâsib ve hâlâ kaziyye bu keyfiyete müncer olduktan sonra aslını sıhhati üzre huzûr-ı hümâyûna arz u i'lâm etmek vâcib iken Ferhad Paşa mülâ- haza-i kâsıra ile vâki[1] hâli beyândan ibâ edip, "Yeniçeri'lerin ağalarından şekvâları var idi def olundu" deyü telhis eyledi. Yeniçeri Ağası Satırcı Mehmed Ağa derhâl azl ile gûşmâl olunup yerine Silahdar-ı Şehriyârî [67] Halil Ağa çıktı. Sonra bu sözün aslı olmayıp şikâyet vezirin kendisinden idiği ma'lûm-ı padişahî oldukta ertesi ki vakt-i asr idi, Ferhad Paşa'yı kizb ihtiyâr ettiği için azl ile ta'zîr ve üçüncü defa Siyavuş Paşa'yı makâm-ı sadârette câygîr ettiler.

Vak'a-i neferât-ı Tebrîz

Tebriz kullan dâ'imâ şirret ü fesâd ve teğallüb ü inâd üzre hemîşe îkâz-ı fıtne-pîşeleri ve vâlîlerine itâle ve teklîf-i umûr-ı şâkka kâr u endîşeleri olmakla, Tebrîz ve Azerbaycan Muhâfızı Vezîr-i dilîr Tevâşî Ca'fer Paşa ol tâ'ifeye îkâ' kasdıyla ve ba'zı kılâ' yoklanmak nâmıyla Tebriz'den çıkıp, mukaddemâ Ekrâd beylerinden istimdâd etmiş idi. Hilesini amele getirip, Ekrâd leşkerin istikbâle çıktıklannda bin beş yüz eşkıyâyı Ekrâd askeriyle ve kendi levendi ve iç-ağalarıyle katli'âm eyledi.

Azl-i Şeyhülislâm Bostan-zâde ve nasb-ı Zekeriyya Efendi

Haşan Bey-zâde der ki "Şehr-i recebde [Nis-May.1592] Anadolu kadıaskeri şâ'ir-i mâhir Bâkî Efendi'den ba'zı kuzât rikâb-i hümâyûna ref - i ruk'â edip şikâyet ettiler. Bâkî Efendi vâkıf-ı hâl oldukta Müftî Efendi kendi birâderini İstanbul kazasından Anadolu sadnna nakl için tahrîk-i şikâyet eder" deyü kemâl-i tehevvür ile Dîvân'da Bu bostan öyükleri benden ne isterler, büyükleri kırk yıldır tenahnuh-ı dilîrâne ile boğazın ırtalar [yırtalar] dahi bir dürüst nâğmesi sâdır olmuş değildir. Yazdığı fetvâlar dahi mütûna muhâlifdir. Ol mansıbı hazm ettiği yitişmez, karındaşı olan câmûsu dahi bizim yerimize getirmek için şikâyetçi peydâ etmek insâf mıdır" deyü nice ta'n-âmîz sözler söyler. Cümlesi Müftî Efendi'ye nakl olup,

anlar dahi Bâkî Efendi'nin eş‘ârından

Meyhâneler beytü’l-Harâm Pîr-i muğan şeyhü’l-Harem

Ve dahi

Yusufu bilmezin ammâ seni ra‘nâ bilürüm

[68] beytini îrâd edip, “Bunlar küfr-i sarîhdir. Küfürden tehâşî etmeyen mürteşî vü râşî nice sadra lâyık olur? Eğer azl ü nefy olunmaz ise ben dahi terk-i iftâ edip ve saltanat-ı uhrâya çıkıp giderin” demekle Bâkî Efendi iztırâba ve def-i zarar kaydına şitâba başlayıp sadrıa'zama ve Hoca Sa‘deddin Efendi'ye varıp “Eğer fetvâ Zekeriyya Efendi’ye olmazsa bana verin, yevmiye beşer yüz fetvâ vereyim” deyüp müftî efendi dahi arz-ı hâlini Doğancı-başı Derviş vesâtatıyle padişaha îsâl eder. Padişah-ı gayûr, müftî-i mezkurun “Saltanat-ı uhrâya giderim” dediğine bî-huzûr olup recebin yirmi sekizinci gecesi [10.05.1592] azline ferman-ı hümâyûn sudûr edip mansıb-ı fetvâ Rumili sadrı Zekeriyya Efendi'ye ve anların yeri Bâkî Efendi'ye tevcih olundu. Birâder-i müftî dahi İstanbul kazâsından azl ve

yerine Edirne'den munfasıl Sun'ullah Efendi ve anın yerine Ebusu‘ûd Efendi-zâde Mehmed Efendi geldi.

Sene-i mezbure ya‘nî bin şevvalinin yedinci günü [17.07.1592] Bâkı Efendi dahi ma‘zul olup yeri Anadolu’dan ma'zul Molla Ahmed'e ve anların yeri İstanbul kadısı Sun‘ullah Efendi'ye ve anların yeri Edirne'den ma‘zul Şemsi Efendi'ye tevcih olundu. Ve bir gün mukaddem Kapıcı- başılardan Mahmud Ağa'ya Yeniçeri ağalığı verilip, selefi Halil Ağa Kasta- mom Beği olmuş idi. Ve Ferhad Paşa azline sebeb olan Erzurum kavgası ki, zikr olunmuş idi, ol husûsu teftiş için vezîr-i cedîd tarafından bir kapıcı- başı ile Yeniçeri ocağından şedîd çorbacılar ta‘yin olunup Erzurum'a gönderildi. Vardıkta hükm-i hümâyûn ımûcibince bir nice kimesneyi berdâr ve bir kaç neferi Der-i devlete ihzâr edip, anlar dahi envâ-ı ukübete giriftâr oldular. Bu ukde ahâlî-i Erzurum'un derûnunda kalmış idi. Sonra Abaza Paşa [69] hurucunda izhâr ve ol tâ’ifeden muradları üzre ahz-i sâr eylediler.

Zuhûr-ı fiten der-serhadd-i Bosna ve Macar ve bâ‘is-i hareket-i küffâr

Bosna Beylerbeyisi Haşan Paşa nefsinde yarar ve müteharrik kimesne olmakla küffâra akından hâli olmayıp, Nemçe Çâsârı Der-i devlete elçi gönderip izhâr-ı tezallüm ve arz-ı inkisâl eyleyip, “Haşan Paşa'yı bu ser- hadden ya kaldırın yahud sulh bertaraf olur’’ dedikçe paşa-yı mûmâ-ileyhin vezîria‘zama ve Derviş Ağa'ya, ki musâhib-i şehriyâridir, intisâbı olmakla “Sizin gâ’ilenizi def etmeğe yalnız ol kifayet eder” deyü cevab verilmiş idi. Paşa-yı mezbur dahi himâyete mağrûr olup Bosna askerini kaldırıp Bihke kafasını muhâsara etti ve sekiz gün döğüp, dokuzuncu günde fethine muvaffak oldu. Müstevfi asker koduktan sonra ol havâlîde Yeni-hisan binâ edip, sancağını Ferhad Paşa'nın Deli-başısı Rüstem Bey'e verdi.

Zikr-i harb ve inhizâm-ı küffâr

Sene-i mezkure cumâdelûlâsı [Şub-Mart.1592 ki, evvel-i fasl-ı bahar idi, Haşan Paşa yine Bosna askerini ve re‘âyâsını kaldırıp, azîm cem‘iyyet ile cânib-i küffâra âzim olup Yeni-hisar kurbunda nehr-i Küba üzerinde bir köprü binâ ettirdi ve Hırvat diyân cânibine geçti. Ol serhaddin nâm-dâr beyleri ve kılâ‘ sâhibleri ve Erdel Ban'ı ve Hırvat cenerali bir yere gelip azîm asker ile karşıladılar. Bir mikdar cengden sonra asker-i İslâm gâlib gelip, leşker-i küffâr münhezim oldu. Biraz ta‘klb edip, hayli kâfir kırdılar. Cümle taburları iğtinam olunup cebehâneleri ve altı aded kolonborna top vesa’ir emvâl ve erzâkları alınıp, kabza-i tasarrufa girdikten sonra Hırvat memâlikine akın salıp bî-hadd esir ve emvâl alındı. İki bin kelle ıkı yuz zinde kâfir der-zencîr olunup toplar ile Der-i devlete geldi. [70] Bundan sonra küffâr-ı hâksâr cem‘iyyet-i bı-şumâr ile üzerimize gelmek mukarrerdir ana göre tedbir oluna” deyü mukaddem i‘lâm etmiş ıdı, lâkın mufîd olmadı.

Havâdis-i Şarkıyye

Bu sâlde Şâh-ı Acem olan Abbas-ı nâ-sipâs leşker-ı bî-kıyâs ile Özbek Han'ı Abdülmü’min Han için Kazvin'den kalkıp Horasan'a müteveccih oldu. Han-ı mezbur Cürcân serhaddine gelmiş idi, şâh ile mukabele edecek denli mevcud askeri olmadığından dönüp Nişâbur’a gitti. Şâh dahi te âkub edip Dâmgân'a dek vardı. Sabzevâr ve Isferâyin nâm kasabaları aldıktan sonra cânib-i Kazvin'e mürâca‘at etti.

Vefeyât

El-mevlâ Mustafa bin Mehmed el-ma‘rûf bi-Hüsrev-zâde

Dürer-i Gurer sâhibi Molla Hüsrev’in sıbt-ı reşididir. Pederi Ru- mili’nde İpek kadısı iken dokuz yüz kırk ramazanında tevellüd edip, ulemâ- i asırdan Kadı-zâde ve Saçlı Emir dârü’l-ifâdesinde iştigâlden sonra dokuz yüz altmış üçte Mevlânâ Ebusu‘ûd Efendi'den mülâzim olup, altmış yedide yirmi akçe medreseye nâ’il ve seksen yedide Ali Paşa hâricine vâsıl olmuş idi. Doksan üç şa'bânında maraz-ı müzmine mübtelâ olup teka üd ihtiyâr etti. Doksan sekizde ifâkat gelip, Trablus kadısı olup elf-i kâmil saferında ma'zulen gelirken Akşehir'de su’âlden vefât eyledi. Mevlânâ-ı mezbur ılm ü ma'rifet ile meşhur kerîmü’t-tab‘ ve leyyinüT-cânib tekellüf ü tasallüfden mütecânib idi. Galatât-ı avâmı cem edip Kutb-ı Mekkî'mn *Yemen Târihi*'m tercüme eylemiştir ve Türkî eş ârı vardır.

El-Mevlâ Mehmed el-Vanî

Van-kulu demekle be-nâm ve envâ‘-ı ma'ârif ile meşhur-ı enâm olup, tarîk-i ilme sülük ettikte evvelâ Hâmid Efendi'den mülâzim ve ba zı medâris-i İlmiyede ifâdeye müdâvim olmakla, kırk medresesinden munfasıl iken dokuz yüz yetmiş yedi zilhiccesinde Mahmud Paşa [71] müderrisi olmuş idi. Ba‘dehû Hankâh ve Ali Paşa-yı Atik medreselerinde ders deyip, yetmiş dokuzda Rodos müftîsi oldu. Seksen bir muharreminde Sahn a gelip

Manisa fetvâsı, ba'dehû Selânik kazâsı ve mevleviyet ile Kütahya kazâsı verilip, doksan bir zilhiccesinde seksen akçe vazife ile mütekâ‘id olmuş idi. Doksan sekiz ramazanında Medîne-i münevvere kazâsı inâyet olunup, elf-i kâmil recebinde âlem-i bekaya vâsıl oldu.

Mevlânâ-i mezbur ilm ü salâh ile meşhur, fıkh u usûle kaviyyü’l- intisâb câmi‘-i nevâdir-i bî-hisâb idi. Âsâr-ı İlmiyesinden *Dürer haşiyesi* ve tercih-i beyyinât ve siyâsâta müte‘allik risâleleri vardır. *Sıhâh-ı*

Cevheri yi tercüme etmiştir. Ve Sultan Mehmed Han Câmi‘ine vaz‘ eyledi. İmam Ga- zâli'nin *Kimyâ-i Sa 'âdet*'ini dahi tercüme etmiştir. Bu kıt‘a-i bedî‘ası sebeb- i şefâ‘at olmak me’mûldür.

Budur âyîn-i Arab bir kavmin olsa seyyidi Az olur ki kabri üzre bende âzâd olmaya Sen ki Fahrü’l-enbiyâ vü Seyyidü’l-kevneynsin Hâşe lillâh kabrine yüz süren âzâd olmaya

El-Mevlâ Ali bin Abdi

Bitli Ali demekle ma'rûfdur, pederi Abdi Çelebi'dir ki Müftî Çivi-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin birâderidir. Dokuz yüz otuz sekizde tevellüd edip, ulemâ-i asrından Muhaşşî Sinan Efendi darü’l-ifâdesinde tahsîl-i kemâle iştigâl ve dokuz yüz altmış üçte mülâzemet ile tarîk-ı tedrisi evvelin âmâl edip, hâsbe’l-âde medârisde ifâde ederek seksen bir saferinde Rodos fetvâsı ve seksen üçte Sahn müderrisi ve doksan üçte Üsküdar Vâli- desi'nden Bursa kazâsı ve doksan sekiz şa‘bânında İstanbul kazâsı tevcih olunup, doksan dokuz recebinde ma‘zul olduktan sonra elf-i kâmil şa‘bânmda vefat edip, Mehmed Ağa Câmi‘i kurbunda vâlidesi Şerife Hatun Mescidi sâhasında defn olundu. [72] Mevlânâ-i merkum fürû‘ u usûle intisâb ile mevsûm, sâfî-fu’âd, melek-nihâd âdem idi.

El-Mevlâ Abdülkadir bin Emîr-i Kîsûdâr

Saçlı Emîr'in oğlu Yılancık Efendidir. Tarîk-i ilimde hareket ile Sinan Efendi'den mülâzim olup, dokuz yüz seksen birde Piri Paşa Medresesi’ne hâriç i‘tibârıyle müderris ve seksen dokuzda Sahn'da bir mâh sadr-ı meclis olduktan sonra Mar‘aş'a ve Kütahiye'ye mevleviyet ile kadı oldu. Doksan beş şevvalinde Trablus kazası verilip, adem-i rızâdan neb-tîz-i zebânın dırâz etmekle nefy olunmuş idi. Doksan dokuzda Yenişehir Kazâsı verilip elf-i kâmil rebîülâhirinde ma‘zulen fevt oldu. Mevlânâ-i mezbur ifrât-ı

tehevvür ile meşhur idi deyü *Zeyl-i Şaka W*te yaz.lm.şt.r. Lâkin elfazı sürt ve terâkîbi nâ-dürüst.

El-Mevlâ Mehmed

Aydın Akhisan'ndandır. Münşî mahlası ile ma'rtfdur, riyâz-ı ulmn ve ^ . » A J* PVıılİpvs Alisi dârü 1-ifâdcsindc iştigâl

^^«ilXca4E$_{fe}$,,diVeM$_{£}$n$_{1}$^$_{2}$-«

müselles cem[1] etmiştir. *Makamat-ı Harın ye* şe mensubdur.

El-Mevlâ Şem'î

Sem--i fikrin, îkâd edip müşlahakk-, merâiib [73] olmuş iken meşreb-i

^ , ^ y b î r B - r ^ - r

T$_{ürW}$

şerh etmiştir. Tullâbı yanında makbûl ü mütedavıldır.

El-Mevlâ Sûdî

Bosnaviyyü'l-asldır, bâzâr-, i'‘tibârda kâlâ-i ilm u irfandan mazhar-, sedîd mu'allim-i müfîd idi. *Mesnevi* ye şerhi ve *Kafiye* ve *Şafy y* mesi vardır. Makbûl-i ülü'l-enzârdır.

El-Mevlâ Abdürrahim

Kınalı-zâde Ali Efendi'nin küçük birâderi Kirâmi Çelebi'dir. Tekmîl-i sermâye-i ulûmdan sonra ulemâ-i asrından Abdülkerim-zâde Efendi **ve** Bostan Efendi hizmetlerinde iştigâl edip, Haseki müderrisi Haşan **Bey** Efendi'ye mu'îd, ba'dehû Ebussu'ûd Efendi'ye intisâb ile kadri mezîd olmuş idi. Kusûr-ı iltifattan dil-gîr olup Bursa Kadısı Arab-zâde Abdülbâkî Efendi'nin hizmetine ittisâl etti. Ve dokuz yüz elli dokuzda mülâzim olup, evvelâ yinni akçe ile Edirne'de Beylerbeyi Medresesi'nden sâlik-i tarîk-i kazâ olmuş idi. Rumili'nin bilâd-ı celîlesine vâli ve ba'dehû Siroz Kazâsı ile reşk-endâz-i mevâlî olup, anda alaka-i kesîre peydâ etmiş idi. Ba'dehû Ankara'da ve Beyşehri'nde kadı iken elf hudûdunda dâ'in-i ecel mütekâzî oldu [74]. Merhûm-ı merkum kemâl-i fazilet ile mevsûm idi. "Kirâmî" mahlas ile *Tezkiretü'ş-şu'arâda* mestûr ve eş'âr-ı dürer-bârı rişte-i silk-i sutûrdur.

Eş-Şeyh Mehmed el-Buhârî

Buhâra'da mebânî-i ulûmu teşyîd ve fünûn-ı ilâhiyyeyi temhîd ettikten sonra meşâyih-i Nakşibendiye ile sohbet ve feyz-i nazarlarıyla tekmîl-i âdâb-ı tarikat etmiş idi. Devlet-i Aliyye-i Sultan Muradiye'de mahrûsa-i Kostantiniyye'ye nâzil olup, ba'dehû Rumili'nde Silistre'de tarh-ı esâs-ı ikâmet edip, bin senesi hudûdunda rıhlet eyledi. Çarsû içinde türbe-i mahsû- sada medfundur. Azîz-i mezbur kerâmât-ı celîle ile âlemde meşhur bir zâhid-i murtâz ve gâyet müteşerri[1] idi.

Eş-Şeyh Mehmed Efendi

Bursa'da hisar içinde Kavaklı imâmı derler bir imâmın oğlu olmakla "Kavaklı-zâde" demekle meşhur idi. Tahsîl-i ilm ü kemâl ve ulemâ-i asrından Merhabâ Efendi hizmetlerinde iştigâl ettikten sonra hüsn-i kitâbet ü inşâ ve lisân-ı Fârisî ve mu'ammâda ser-efrâz olmağın Mısır beylerbeyi- lerinden mütekâ'id Kilârî Ali Paşa ve Vezîr Ferhad Paşa'ya bir müddet mu'allim ve münâdim olmuş idi. Ba'dehû Şeyh Hakîm [Hekim] Çelebi'ye hizmet ve bereket-i ülfet-i sohbetleriyle tekmîl-i tarikat etmiş idi. Bir müddet zâviye-i Emir Buhârî'de seccâde-nişîn-i irşâd olup bin hudûdunda dâr-ı fenâdan dâr-ı âhirete intikâl etti.

Ve bu târih hudûdunda "Sivâsî Şemsi Efendi" ki "*İbret-nümâ* ve *Menâkıb-ı Hulefa-i erba'a* ve *Gülşen-âbâd* ve *Mevlid-i Nebî* ve *Heşt- Bihişt* ve *Menâzil* ve *Mir'at-ı ahlâk* ve *Nakdü'l-hâtır*" nâm kitabları te'lîf

dahi nice M tasnif bjW SS*

ikdar idi. V= **Akşehirli Nasuh** Efendi ve Şır-ı^ezdan ^ ^

S dahi nice bunlar em^sal> va .z [J vukûf müyesser olmamakla

dt^rr^t carsar.Mk oinnrnak er«,-r

irâmdan mcrcûdur.

Beyt:

Mesîhî medhi bu denli becerdi Beğenmezsen yürü var sen de eyle

Vekâyi‘-i sene-i ihdâ ve elf [1001/1592-93]

Âhir-i saferde Molla Ahmed Efendi ma‘zul ve merkumun yerine fetvâdan mütekâ‘id Bostan-zâde Mehmed Efendi Rumili sadrı oldu. Ve rebîülevvelin sekizinde [12.01.1593] Şâh-ı Acem elçisi gelip yirmi beşinde Gîlân Hâkimi Ahmed Han dahi Âsitâne-i şâh-ı cihâna ilticâ edip geldikte a‘yân-ı Devlet-i Aliyye alay ile iskeleye varıp, ta'zîmen istikbâl ettiler. Ve Kırk Çeşme kurbunda vâki‘ Yusuf Paşa Sarayı’na nüzûl eyledi. Ol mih- mân-ı mükerrem şânına lâyık iltifat ve nüzûl-i şahâne ve idrârât-ı Hüsrevâne ile ikrâm olundu.

Merküm Ahmed Han Şâh Abbas’ın zârından kaçıp, sâye-i padişahî'ye ilticâ etmiş idi. Lâkin taraf-ı mülûkâneden olan nevâziş ü ikrâm kendi me’mûlü mertebesi olmadığından mahzûn olup, nâ-çâr Bağdad'a gitmeğe isticâze ettikte Bağdad hazînesinden mikdar-ı kifâye ta‘ayyüşüne vazife ta‘yîni ile izn verilip, yine sene-i mezbure recebinde azm-i Bağdad eyledi. Lâkin ekser akribâ ve müte‘allikâtı Şirvan'da olmakla, ber-muktezâ-i televvün-i tabî'at ve isti‘lâ-i ru’ûnet-i hükümet bilâ-izn cânib-i Şirvan'a atf- ı ‘inân edip hudud-ı Gence'ye vardıkta bî-icâzet gittiği için Gence mîrimîrânı mezburu tutup habs ü tezlîl eyledi.

Gulüvv-i sipah der-Dîvân

Vezîr-i cedîd Siyavuş Paşa umûr-ı sadârete meşgul olup, rebîülâhirin yirmi üçüncü günü [27.01.1593] yevm-i sülâsâda kula ulûfe çıkıp, Yeni- çeri’ye tamamen mevâcibleri [76] verilip akçe yetişmeyip iç-hazîneden imdâd olunmamakla sipah ulûfesi tedricen tekmil olunmak üzre teklif olundukta “Hayır noksan üzre ulûfe almazız” deyü feryâd edip Dîvân-ı Hümâ- yûn'a gulüvv ettiler.

Ol asırda rüşd ü tedbir sâhibi nâdire-i akrân makbûl-i sultan Baş- defterdar Emir Paşa'nm başını isteyip, ağalarını taşladılar. Huzûr-ı hümâyûna arz olunup iç-hazîneden bî-tevakkuf yüz yük akçe verilmiş iken yine almayıp yüze çıktıklarına binâ’en inâdlarına musırr oldular. Çavuş-başı ve kapıcılar kethüdâsı üç dört defa varıp, “Muradınız nedir, ulûfenizi alınız, defterdarın başını neylersiz” dedikçe taş yağdırdılar.

Ba‘dehû kadıaskerler çıkıp, “Ulûfeniz venldı, defterdar Al-ı Rasuldur ..,âf, cer‘ nice kati edersiz” dediler, dinlenmedi. Sonra nasihati mutazam-nhatt_, hümâyûn çıkıp kadıaskerler gen varıp okudular, ısga olunmadı. Ra‘dehû vüzerâ kalkıp, karşılarına vardıkda yine taşladılar. Bılahere Su ey- maniye Vâ‘izi Emir Mehmed Efendi ve Küçük Ayasofya Va ızı Ibrahı Efendi sûffleriyle da‘vet olunup, vüzerâ önünde iskemle üzerine oturup vS hâl nıaMûm olduktan sonra bunlar dahi varıp iki defa nush u pend ettiler, sûd-mend olmadı.

lif]

‘İ i '

< il

Ba‘dehû yirmi kadar sâdât gelip, “Âl-i Rasûlü bî-günâh kati ne demektir” deyü feryâd ettiklerinde taş yağdırıp bir ıkı seyyıdı mecruh ettiler Bilâhere defterdar mücevvezesini çıkarıp, başına yeşil sarık sarıp a- zâya rızâ” deyü önlerine varmağa karar verip çavuşân ve ehl-ı Divan feryâd ü figân edip dönderdiler. Ve riyâsetlerınden gelme Boyalı Mehmed Paşa ki defterdarı sevmezdi, veziriazama hıtâb edip “Devletlu. Nice ır bu şâhsı siyânet edersiz? Geçende Mehmed Paşa-yı mırımıranı vezir iken verdiniz [77] bu hod bir defterdardır, verip fitneyi def edin dedikte Kadıasker Bostan-zâde karşılayıp, ref-i savt ile, “Bu Divan Yezıdi divanı mıdır ki bunda Âl-i Resûl başını galtân edeler, bu ne bı-ma na sozd . Sabır olunsun görelim neye müncerr olur” deyip sabr ettirdi.

Ol hâlde Yeniçeri ağasına hatt-ı hümâyûn gönderilip, Dîvân'a da‘vet olundu. Umûmen yayn-baş.lan ve Yeniçeri çavuşlar, nefcra. dolaştılar. Seyirciden bî-had şakiler gelip saraya dolmuş ıdı. Zaman-ı dek nizâ‘ mümtedd olup âhirü’l-emr kapıcılar yukarıda olan seyreden şikâyetçileri sürüp ürküdürken gayret-ı Hak zuhur edip, sevk-ı takdm ile “Bire urun” sadâsı vâsıl-ı sem‘-i sağır ü kebir olup, tara -ı şe riyan en ret ve def-i gubâr-ı fitneye icâzet sudûr etti. Kıyâs olunmakla Divan ashab ve Matbah-ı Âmire huddâmı ellerine birer odun alıp, kimi matbah alatı ve kimi bağçe parmaklıklann kapıp sipah üzerine koyulduklannda zaruri yüzleri dönüp tâ’ife-i mezbure ardlarından erişip darb-ı kahramanı ile bir hoş giriştiler.

Ol zaman-ı zihâm-ı inhizâmda meğer saray matbahına odun getirmiş arabalar orta kapıda bulunup, sedd-ı râh etmekle kaçanlar taşraya yo bu a- mayıp birbinn pâmâl edip basarak taşra can atıp bu hal de uç yuz elli yed adam ayağ altında rû-be-râh dehlîz-i ‘adem olup, bakilen guç de tahl.s- can ettden Hikmet-i hafıyye-i ilâhiyye-i Lem-yezelıyye belıyyelermı bu tarîk ile def eyledi. Lâşeleri ayırtılıp deryâya döküldü. Yemçen ağası ge ıp taşrada olan seyirci cenfiyyetini dağıdıp, yol açmakla Dîvan ashabı çıkıp gittiler. Ol tâ’ife-i gayr-ı hâ’ifenin böyle münhezim u ma dum olduklarına [78] sultan-ı cihân hazretleri ziyâde memnûn u şâdmân olup Siyavuş Paşa'ya hil‘at-ı fahire ihsân ettiler. Ve sipah ulûfeleri için müheyyâ olan kîseleri kemâ-fi’l-evvel tevzî‘ ettiler. Ve defterdarların üçü bile defaten ma‘zul olup, Hacı İbrahim Paşa baş-defterdar ve Burhan Efendi Anadolu defterdarı oldu.

Azl-i Vezîria‘zam Siyavuş Paşa ve sadâret-i Koca Sinan Paşa

Eşkıya bu yüzden gûşmâl u te’dîb olunmakla vezîria‘zam hazretleri hil‘at-ı fâhire ile teşrif olunup, ertesi gün bu güne sürür ile vakt-i asra dek kola binip şehr-i İstanbul'u dolaşıp, ehl-i sûka ve narh umûruna azîm tekayyüd edip kemâl-i debdebe ve azamet ile sarayına geldikte taraf-ı şehriyâriden kapıcılar kethüdâsı gelip, rebîülâhirin yirmi beşinçi günü [29.01.1593] idi, mühr-i hümâyûnu Siyavuş Paşa'dan alıp mukaddemâ Malgara'ya nefy ü iclâ olunan Vezîria‘zam-ı sâbık meşhur Koca Sinan Paşa'ya gönderdi. Dünkü gün hifat giyip ikrâm olunmuş iken bu gün, “Siyavuş Paşa'nm azline halk-ı âlem hayran oldular. Meğer taraf-ı hilâfında olan a'dâsı fırsât bulup, vezîr-i müşârün-ileyhin sadâreti eyyâmında iki defa Dîvân'a askerin hücumu te’sîr-i ka‘b-şûmîdir. Muhassal, zâtında uğur yoktur” deyü padişah-ı âlem-penâh hazretlerine geçtiklerine binâ’en azl olunup, tekâ'üd ulûfesi verildi. Ve kazâ-i eyyâm-ı nühûset edince vezâret verilmeyip tenkîl-i muhalled kılındı.

Sinan Paşa cumâdelûlâ gurresinde [03.02.1593] gelip üçüncü defa sadrü’l-vüzerâ oldu. Bu esnâda sa’ir mağdûr u ma'zuller tatyîb ve vüzerâ-i Âsaf-re’y Dîvân'da bu güne tertib olundu. Sadâretten ma‘zul Ferhad Paşa sânî, İbrahim Paşa sâlis, Cığala-zâde Sinan Paşa râbi‘, Cerrâh Mehmed Paşa hâmis, Boyalı Mehmed Paşa sâdis, Hızır [79] Paşa sâbi‘ idi. Şa'bâmn on beşinde Şehzâde-i Acem Mirza Haydar sünnet olmakla Mehmed Paşa sarayında erkân-ı devlete âlî ziyâfet olundu.

Sebeb-i nakz-ı hüdne-i İslâmyân ve Nemçe ve vak‘a-i şehâdet-i Haşan Paşa der serhadd-i Bosna

Nemçe ile olan sulhun bozulmasına sebeb Bosna serhaddinde Haşan Paşa vak'asıdır ki, hudûd-ı Rum’da “Bozgun senesi” deyü meşhur olmuştur. Tafsili budur ki: Sâbıkâ Semendire Mîr-livâsı olan Ahmed Paşa'nm halef-i sulbîsi olan Mustafa Paşa, ki şecâ'at ile güzîde-i ümerâ ve sultan- zâde-i saf-ârâdır ve pederi sarayı At-meydânı'nda bozulup, Sultan Ahmed Câmfine cây-gâh olmuştur.

Sene-i sâbıkada müşârün-ileyh Mustafa Paşa ki Kilis sancağına mutasarrıf iken memâlik-i küffâra akınlar edip, Nemçe ve Hırvat çeteleri dahi sınırı tecâvüz ve Memâlik-i Mahrûsa'ya dahi te‘addî ederler idi. Bosna Beylerbeyisi Haşan Paşa dahi ol tarafda iki kaPa binâ edip ve ismini Novigrad koyup bir iki defa küffârı bozup hayli yüz aklığı etmiş idi. Ve feth-i tabur haberiyle Der-i devlete adam gönderip “Bundan sonra küffâr azîm cem‘iyyet ile üzerimize gelmek mukarrerdir, yalnız Bosna askeri ile iş görülmez umûmen Rumili askeri dahi me’mûr olmak lâzımdır” deyü imdâd taleb etmiş idi. Vezîria‘zam-ı sâbık Siyavuş Paşa kendi mensûbatından Kirli Haşan Paşa'ya Rumili eyâletin verip, imdâda ta‘yin etmiştir. Paşa-yı mezbur dahi Rumili askeriyle Sirem sancağına dâhil olmuş iken berü cânibde Sinan Paşa vezîria'zam oldu. Meğer Bosna Vâlisi olan Telli Haşan Paşa Sinan Paşa'ya evvelki vezâretinde İstanbul'da olan hânesini vermiş iken ba‘de’l-azl teslimden imtinâ[1] etmekle Sinan Paşa rencîde-i hâtır olup Haşan Paşa'ya gayz etmiş idi. Ana binâ’en evâhir-i ramazanda [20-30.06.1593] Kirli [80] Haşan Paşa'yı Rumili'nden vezâret ile Tımışvar'a nakl edip, kendi oğlu Mehmed Paşa'yı Rumili emîrüT-üme- râsı edip, gönderdi. Haşan Paşa ise gelecek imdâda mağrûr olup iki seneden berü sulha mugayir diyâr-ı küffâra akınlar ettiğinden mâ-adâ bu defa diyâr-ı küffârdan Siska [Sissek] nâm hisarı muhâsara etmiş idi. Küffâr-ı dûzah-karar dahi “Haşan Paşa sulhü bozdu” deyü azîm cenfiyyet edip Kanije hâkimi Zirin-oğlu dedikleri mel‘ûn ki ümerâ-i küffârın sâlârı idi, küllî tedârük ve ağır askerle kalkıp Bosna serhaddine yürüdü. Haşan Paşa imdâddan me’yûs olup lâkin küffâr askeri üzerine gelmez mülâhazasıyle Yeni-hisar’da nehr-i Kupa [Kulpa] üzerine köprü kurup, Hırvat cânibine geçmiş idi.

Ol esnâda leşker-i küffârın hücûmunu işidip üzerinde olan mevcud on bin kadar Bosna askeriyle bî-bâk cenge hazır oldu. Haşan Paşa bahâdır-ı bî-fıkr olmakla küffarı gözüne kestirip gurûr-ı azîm hâsıl etmiş idi. Küffâr-ı hâksâr Çâsâr karındaşı Maksimilyanus'dan istimdâd edip Nemçe'nin büyük beylerinden biri mübâlağa askerle imdâda gelmiş idi.

Hâsıl-ı kelâm, kırk bin kadar dirinti melâ‘în ile gelip mukabil oldular. Âhen-pûş leşker-i küffâr kemâl-i kesretten deryâ-misâl mevc ururdu. Haşan Paşa gurûr-ı şecî'âne muktezâsıyle a'dâya mukabeleye karar verip meşâhîr- i guzâttan Serhoş İbrahim Paşa’nm pederi Gâzî Koca Memi Bey'e emr etti ki suyu geçip kıtâl eyleye. Memi Bey dahi geçip küffârın mübâlağa ile kesretin müşahede ettikte gelip otağında Paşa'ya haber verip “Bunca küffâr ile bî-mehâbâ mukabele sebeb-i telefdir” dedikte Haşan Paşa şatranc oynar

bulunup, “Bire muhannes! Kâfir ne mel‘ûndur ki kesretinden endişe oluna tîz yürünsün” düyüp kendi süvâr olup [81] asker-i İslâm fevc fevc Küre suyunun cisrinden geçip cenge ibtidâ olundu. Küffâr galebe gösterip ve Zirin-oğlu mel‘ûn ikdâm edip ceng-i azîm yüz gösterdi. Tâ ki Kilis Paşa’sı mezbur Sultan-zâde Mustafa Paşa şehid oldu. Ve kâfir İzvomik alayın bozup târ-mâr eyledi. Andan Ösek alayını bozup Nova askeri, ki yarar tüfeng- endâzlardır, bir püşteye arka verip muhkem kurşunlaşıp çok kâfir kırdılar. Zirin-oğlu ikdâm edip Nova askerin dahi kırıp asker-i İslâmî geriye sürüp köprüye dayandıkta zihâm ve dîk-ı azîm hâsıl olup köprü başında Koca Gâzî Memi Bey dahi şehid olup cisir dahi kesilip, Haşan Paşa gark u nâbûd oldu.

Bu vak‘ada eğerçi Haşan Paşa ihtimâm-ı tâmm edip, bile olan asker-i İslâm muhârebede rüstemlik etmekte taksîr etmediler. Lâkin küffâr askerinde Nemçe'den imdâd tarîkiyle gelmiş vâfır kâfir olup kırk bin kadar dirinti melâ‘în var idi. Sekiz bin kadar adam gark u şehid olup, Haşan Paşa ile Rüstem Paşa’nın duhter-zâdesi Mehmed Bey ve üç sancak beyi dahi gark oldular. Küffâr bu galebe ile iktifa edip döndü.

Sene-i ihdâ ve elf şevvalinde [01-29.07.1593] Der-i devlete ulak ile bu haber-i muvahhiş vürûd ettikte deryâ-yı gayret-i padişahî telâtumuna bâ‘is ve Macar seferine sebeb-i hâdis oldu.

Serdarî-i Sinan Paşa be-cânib-i Macar

Çünki Ferhad Paşa kişver-küşâlık ile iştihâr buldu. Sadrıa‘zam Sinan Paşa'ya dahi gayret düşüp, bir seneden beni Beç kıralı harâc vermeyip Bosna Beylerbeyisi Gâzî Haşan Paşa dahi küffâr-ı bâhirü’d-dalâl cenerali ile ceng ü kıtâl edip ol savaşta inhizâm-ı küllî vukü‘ bulup Haşan Paşa ve Mustafa Paşa ve nice ümerâ nice bin asker-i İslâm ile şehid olduklan [82] sebeb-i nakz-ı ahddir deyüp, Üngürus seferine câzim oldu.

Her çend ki “Şimdi Rumili serhadleri Sultan Süleyman devri gibi şüc‘ânla memlû değildir. Serhad dirlikleri iç-ile düşmekle ol dirliklere İstanbul ve sâ’ir şehir sâye-perverleri üşmekle umûr-ı serhad ihtilâl üzredir. Hâl-i küffârdan habîr kimesne kalmadı. Sefer olduğu sûrette dahi zaman-ı şitâ karîb olmakla maslahat görülmez, bâri bahara sabr olunsun ve tamam-ı mühimmât görülsün” dediler. Bu mukaddemeler netîce-bahş olmayıp Sinan Paşa'nm azmi men‘ olunmadı ve bu men‘i Ferhad Paşa tarafından desiseye hami edip men[1] edenlerin ikfârım mutazammın fetvâlar ettirip, on beş gün içinde tedârükün görüp azamet-i mâlâ-kelâm ile sefere çıkıp, sene-i ihdâ ve elf şevvalinin on ikinci [12.07.1593] penç-şenbih günü azîm alay ile hare[ket] eylediler. Bu husûsta Sinan Paşa'nın sür‘at ü ıstı‘calı bir mertebede ı **ki** on beş gün içinde tedârük görüp bundan akdem padişah sefere teveccu etmeyince Defterhâne ve Yeniçeri ağası gitmek kanun degı ı • binâ’en on iki bin Yeniçeri ile kethüdâ me’mûr olup, Altı Bölükte ulûfeciyân-ı yesâr ve azebân-ı yemin bölükleri Asıtanede kalıp dordu se- ferli olmağın üç günde vezir sarayında ulûfeleı venlıp dur olundu.

Ve yevm-i mezburda çıkılıp şevval-i şerifin^ on sekizinci gunu ri8 07 1593] göçüp revâne oldular. Ve Ferhad Paşa Asıtâne'de kaymakam oldu. Sinan Paşa zılka‘de evvelinde Edirne'ye varıp beş gün ikamet edip, dört yüz tüfeng-endâz kul karındaşları yazılıp Belgrad'a varınca agalarıy a yollarda saf bağlayıp selâmlarlar idi. Uzunca-ova’ya vardıkta ahali-,vilayet ricâsıyla iki çifte han ve bir câmi‘ ve ımâret ve çifte hamam ve dükkanlar binası için kendi malından otuz bin guruş verip ta'mıre adamlar ta ym etti. Mahall-i mezbur harabe [83] derbend idi. iki karye ıskan olunup ma'mûr oldu. Filibe ve Sofya'dan geçip Yagodıne kazasında Batçm [Batcına] derbendi mahûf menzil olmakla bir palanka ve bir han binası ferman olundu.

Zilhiccenin yedisinde [04.09.1593] Belgrad'a varılıp ^ kula zahire tevzi[1] inden sonra cebehâne ve mühimmât şaykalar ile Budın e gönderilip, zilhiccenin on yedisinde göçüp Sirem sahrasına kondurulup ve zilhiccenin âhirinde Ösek sahrâsına kondular. Ve karar etmeyip şurup Bespırem ve Polata kakaları fethine azimet ettiler.

Vekâyi'-i sene-i isnâ ve elf [1002/1593-94]

Sene isneyn ve elf muharremü'l-haramında [Eyl-Ekm.1593] **Ösek** köprüsünden ubûr edip dört gün oturak esnâsında Budin tarafından diller gelip "Nemçe imparatoru ve sâ'ir küffâr beyleri yirmi bin kadar leşker ile Yanık kafası altında hazırdır" deyü haber verdiler. Meşveret olunup **"Va**kit tengdir, hâlâ Sigetvar semtinde Bespirem ve Polata hisarları fethine varılmak münâsibdir" deyü ol tarafa teveccüh mukarrer oldu. Rumili Beylerbeyisi Mehmed Paşa Budin'den altı aded balyemez top ve iki koion- boma ve sâ'ir mühimmât kaldırıp İstoni-Belgrad'a götürmeğe me'mûr oldu. Ve Budin muhâfızı Haşan Paşa eyâlet askeriyle âmâde olmak tenbîh olundu. Mohaç sahrâsında iki gün meks ve lezez ulûfesi verilip, Anadolu askeri yoklanıp Can-kurtaran'a vardılar. Nısf-ı muharremde Dal-deresi nâm mahalde Budin'den gelen cebehâne ve asker ile cem' olup İstoni-Belgrad'a varıldıkta Bosna beylerbeyisi çerhacı ve Anadolu askeri geriye kalıp, işrîn muharreminde Bespirem sahrâsına varıldıkta Budin Muhâfızı Haşan Paşa serhad gazileriyle kafaya hücûm edip, muhâsara ve dilîrâne ceng ile üç gün içinde küffâr askeri ıstıraba düşüp vire bayrağı diktiler.

Emânları makbûl olup kapudanı harbî küffâr ile ehl ü iyâlleri ile çıkıp [84] gitmeğe me'zûn olup re'âyâ kalıp kafa zabt olundu. Ve cunfa namazı kılınıp sancak beyi nasb ve Budin'e mülhak yazıldı. Dört gün ârâmdan sonra Polata hisarına varıldı. Bir sagîr hisar idi. Ammâ varoşu kebîr ve etrâfı batak ve bir cânibi kûh ve meşe-zâr idi. Dilâverler kafaya yürüyüp metrise girdiler. İki gün döğülüp gurre-i saferde küffâr istîmân ile teslim-i hisar eylediler.

Kafa zabt olunup Bespirem'e ilhâk yazıldı. Guzât dil getirdiler, küffâr askeri Yanık'ta oturup İstoni-Belgrad'a gelmek muradları olduğunu haber verdi. Ve küffârın bir taburu Tata sahrâsına nüzûl etmiş idi. Üzerlerine varılmağa müşâvere olundukta "Kasım günü karîbdir. Câ'iz ki varılmak, eğlenmek iktiza ede" deyü ferâgat olunmuş idi. Bu esnâda Sipah Ağası Hurrem, bölük halkından cem'-i kesîr ile Yakova dağına gitti. Kâfir taburu orduya iki mil karîb yerde idi. Ol gece göçüp ertesi sabah namazında üzerlerine kâfir dökülüp, mezbur ağayı seccâdesinde şehid ettiler. Bayrağı alınıp bölük-halkından niceler nâ-bedîd oldu, yeri silahdar ağasına tevcih olundu.

Terakkı-i umûm ve avdet

Serdar-ı ekrem mevcud olan sipah ve Yeniçeri'ye şükrâne-i feth umûm • rp terâkkiler verip Budin semtine revâne oldular. Nısf-ı saferde kı ruz *Zsm* idi Budin sahrâsına nüzûl olundu. Ve askere mevâcıb u zahire verı- ip Yeniçeri kethüdâsı ve zağarcı ve turnacı Budin kal asında nob^'
,n cebeci ve topçu ve arabacılar Peşte'ye ta'ym olundu. Ağalar ve katıbler JL yanında kalıp, bâkı Yeniçeri'ye Segedin'de kışlamak ferman olun u. [lûz-ı Kasım'dan on gün mürûrundan sonra sıpah serdarın çadırın yı mp Belgrad kışlasına döndürdüler. Rebîülâhirin on **yedisinde** Belgrad a ge ı- [er 8[85] Ve feth-nâme ile Rıdvan Ağa Asıtâne'ye gönderildi. Sıpah-oglanı zümresine Niğbolu ve Vidin ve silahdara sol kol kışlak ta'yın olundu.

Hücûm-ı küffâr ber-bilâd-ı İslâm der havâlî-i serhad

Serdar-ı a'zam Belgrad'a gittikte asker-i küffâra baş olan Çâşâr karındaşı Hersek Matyaş nâm mel'ûn Zirin-oğlu ve gayrı beyleriyle Istonı- Sgrad a yürüyüp kıtâl-i azîm ettiler. Bi-hamdi'llâh nice bin küffâr duşup toplar alındı. Leşker-i küffâr bir mikdar def oldukta Haşan Paşa^Budır [Budun] ve Peşte ve etrâf askerin kaldırıp küffâr üzenne karıb öldükte leşker-i küffâr kat kat saflar düzüp mülâkât edince küffâr ahene mustagra s^şSle nîa'rûf bir ncv' asker, ki ai, ve kendi ar,
birbirine zencîr ile merbût hücûm ettiklerinde Has>m P.aşa 1. Gayret vaktidir" dıye-gördü. Küffâr yeğin gelmekle soz dinlemeyip Budin'e fırâr ettiler. Haşan Paşa tevâbfiyle küffâr ***ortasın**** ^eWe^**va** ı kâfir depeledi. Küffâr dahi Haşan Paşaya birden kılıç zırh-pûş olmakla kâr etmedi. Harbe ve gönder makulesınden bir mikdar mecıâh olup andan ayrıldı. Hisar Ağası Ahmed Ağa nam bahadır at erışdirip vâfir kıtâlden sonra delüleri ve beşlüyân ve etba'ı araya alıp bir
kenara çıkıp necât buldular.

Meydanda kalan pıyâdeler tâ akşama dek ceng ederek cümle şehıd oldular Ve sâ'ir asker Budin ve Peşte etrâfına perâkende vu perişan oldular ilsan Paşa mecrühan Budın'e gelip, vâkf hâli Belgrad'a serdara ı lam
u istimdâd etti.

İstîlâ-i küffâr ber-hisar-ı Fülek

Budin asken ınhizâmından sonra leşker-i küffâr dönüp dolaşarak Fülek kafasına vanp muhâsara ettiler. Serdar tarafından imdada gönderilen s*H* Paşa-zâde Metoed Pa5a [86] ve sâ'iri b,r konağ, be5 ederek aheste giderken mahsûr olan Müslimîn cebehâne ve toplan fenâya verdikten sonra nâ-çâr kalıp sene-i mezbure rebîülevvelinde vire tarîkiyle hisarı teslim edip çıktılar.

Küffâr bunların nuküd ve eyüce esvâb u libâslann soyup aldılar. İki üç yüz kadar adam mürtedd olup Fülek'de kaldılar. Fülek halkı ekser rafz u ilhâda meylettikleri mukaddemâ meşhur idi. Lâ-cerem şe'âmetleri cümleye sirâyet eyledi. Takdîr-i İlâhî ol sene kasımdan sonra iki ay kadar küçük yaz olup, meyve ağaçlarına varınca ser-sebz olup meyve verdi. Ol ecilden melâ'în geşt ü güzâr edip nice kılâ' u husûna müstevli oldu.

Fülek'ten çıkan fırârîler Sıçan-hisan'na girip alay beyisi ve cümle askerisi küffâr hafvından firar etmeleriyle bulduklann yağma eylediler ve kaçtılar. Kâfir gelip hisarı hâlî bulup beş yüz kadar harbî kâfir koyup zabt eyledi.

Morava nâhiyesinde Sonta kafası askeri dahi havflarından etrâfda olan kûhsâra fırâr edip beş on nefer ile dizdârı kalmış idi. Küffâr geldikte toplara ateş ederler, içinde asker var imiş deyü küffâr ta'arrûz etmezler. Hemen bu kafa keyd-i düşmandan halâs oldu. Sonta'dan atılan top sadâsı geldikte Vaç kurbına gelen ümerâ ve asker "Kâfir geliyor" deyü fırâr ardınca olup halka gulgule verdiler. Bu esnada, "Tatar askeriyle nice bin imdâd geldi" sadâsı şâyf olmakla küffâr geri çekilip Sonta askeri yine kafalarına girdiler.

Ba'dehû elden giden dokuz pâre kafanın ehl-i fesâd askeri ve gayretsiz martolozları [martolos] bilcümle Vaç'da karar edip gasb ü serika ve fesâda başlayıp ba'dehû paşa kethüdâsını gönderip dağıttı. Ve zâbitlerinden beş neferi Budin'de salb olundu. Ve etrâfa dağılanları harbî küffâr tutup [87] "Bunlar ne Türk'e yarar, ne bize" deyü cümlesini kılıçtan geçirdi. Küf- fâr-ı nâ-bekâr Vaç kurbında leşker tertib edip Novigrad hisarını muhâsara edip ceng-i azîm ettiler. Ve bu esnada mezbur beylerin dahi ba'zısı Vaç'tan fırâr edip, bir bölük küffâr gelip taşrasın yakıp gâret ettiler.

Cumâdelâhirenin on dokuzuncu [10.02.1594] hamîs günü Novi- grad'dan top âvâzı kesildikte Vaç'ta olan beyler "Ne hikmettir" deyü akşam ol cânibe teveccüh edip gördüler ki küffâr askeri her tarafdan üşüp, içinde olan halkı zebûn edip vire tarîkiyle hisardan taşra çıkarıp zelîl ü üryân salıvermişler. Geldiklerinde Karaferyeli Vaç'lıya "Gafil olman küffâr ardımızdan geliyor ne gününüze durursuz, biz size ibret yetmez miyiz" deyü feryâd ettiler. Beyler dahi Vaç'ta karar etmeyip Budin'e gittiler. Vaç'ta olanlar dahi bu hâli gördükte karar etmeyip Budin'e azm ettiler. Vaç'ta dizdâr ile dört beş neferi kaldı. Sonta kafasın dahi Haşan

Paşa emriyle
ateşe yaktılar. Bu taraftan Novigradlı ve Sıçanlı serden-geçtıleri gece gelip Vac varoşunda teneffüs eylediler. Hâneler boş kaz ve tavuk ve sa ır ine kûlât dökülmüş kalmış. Bunlar koyulup sabaha dek garet eylediler. Bu esnada küffâr atlısı dahi gelip ihâta eyledi, içenden serden-geçtıler, top^ tüfeng ile nicesin mecrûh ettiler. Mefûnlar zebûn olup Novıgrada doğru
gittiler.

Te'dîb ve ukübet-i firâriyân

Evâ'il-i recebde [Mart. 1594] Serdar-zâde Mehmed Paşa ve Haşan Paşa ittifakla "Beril tarafta elden giden hisarlann serhad beyleri ve ağalan cümle fırâr etmekle kafaların vermişlerdir" deyü arz eylediler Sonta ağalan "Novigrad alındığı gibi kafayı ıhrâk babında emi gönderilmiş ıdı. ı çin topları tahlîs etmediniz" deyü habs u ıkab olundu. e ovıg muhâfazasırida olan Semendire Beyi, Adanalı [88] Ramazan-zade yı Niçin vire eylediniz" deyü habs ü hakaret eylediler. Ve Novigrad Beyi Kara- feryeli Mehmed Bey, Yeniçerilerden hufyeten salb olundu. Ve Novigrad ağlarından ba'zı gaziler bile salb olunmakla guzat-ı serhad ahvali muked- der olmuş idi. Mezbur Mehmed Bey, serhaddin eski gazilerinden ve asrının fâzıllarından idi.

Bu esnada Soboska [Somoskoe] palankasında ki Şumuşka dahi derler bir mikdar ati, guzât kalmış idi. Küffâr gelip muhâsara eylediklerinde _pa- lankada kalacak avratları ve uşakları kendi elleriyle katlı am edip bir ugu dan kâfire koyulup yol açtılar. Ve sahrâya düşüp gittiler. Kafim, uç dor alay yüğrük atlısı bunlar, ta'k!p etti, bir gün ve bir gece kovup gitti Guzat **muttasıl** ceng edip, erişenleri ok ve tüfeng ile def ederlerdi, bu tank ile
halâs-ı can ettiler.

İstîlâ-i küffâr-ı hâksâr ber-Hatvan ve inhizâm-ı asker

Mukaddemâ Novigrad alındıkta içinde bulunan Ramazan-zâde kethü- dâsı çavuşu k, kirala götürmüşler idi, kıral ıtlâk etmekle mah-, recebde Budin'e gelip imparator kendisi iki yüz bin hınzır ile Budın, muhasaraya gelmek tedârükünde olduğunu haber vermekle Budın kal asının levazım- tahsîni ve cümle tedârükü görüldü.

Evvel baharda asker-i İslâm hareket etmeden küffâr Nevrûzdan akdem iki tabur tertib edip, birin Estergon'a, birin Hatvan'a göndermiş ıdı. Hat- van'a gidenler Novigrad', almışlar idi. Ba'dehû cumâdelahırede Hatvan, muhâsara ettiler. Hatvan Beyi Arslan Paşa bir ehl-ı keyf adam ıdı. Amma

kılıca bahâdır ve Hatvan halkı cenge kadir kimseler idi. Merdâne direnip top ile vâfır adam ihlâk etmişler idi. Ve feryâtcı gönderip, Budin'den imdâd istediler.

Şa'bân-ı şerifin sekizinde [29.04.1594] Budin halkının ibrâmiyle Sinan Paşa-zâde [89] Mehmed Paşa ve Budin Vâlisi Haşan Paşa mümkin mertebe asker ile gittiler. Estergon dahi mahsûr idi. Lâkin Hatvan ıındâdını takdim edip küffâr askeri Hatvan'ın cânib-i şimâlîsinde Vidin'den geçen su kenarında taburun kurup durur iken asker-i İslâm dahi şa'bânm on birinde suyu ubûr için bir mil kadar yukarıya giderken küffâr Osmâniyânı fırâr eder sanıp, suyu geçip beri tarafa doğruldular. Asker-i İslâm dahi saf- arâste olup ve Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa sipah zümresini yanına alıp geri durdu. Haşan Paşa ileri varıp serhad gazileriyle muhârebe-i azîme ettiler. Küffar-ı âhen-pûşdan katı çoğu tu'me-i şimşir olup guzât-ı serhad- den dahi cem'-i kesir şehid oldu.

Haşan Paşa-yı dilîr dahi derende şîr gibi nice cevşenli kâfiri hâke saldı. Kaza ile pîrâhen-i zırhına nâr-ı barut isâbet edip, libâsı tutuştu. Guzât güç ile söyündürüp ihrâk-ı nârdan mecrûh oldu. Yine gayretinden askeri cenge tahriş ederdi. Serdar-ı a'zam hazretleri muhtelit askeri bâdi-i nazarda küffâr askeri sanıp, za'îfü'l-kalb olmakla sancağı devşirip Budin'e doğru azm eyledi. Sâ'ir asker dahi nâ-çâr çözülüp serdara peyrevlik ettiği gibi inhizâma müteheyyi' olan küffâr yüreklenip, ta'kîbe gitmekle Ankara Beyi Nîrânî Paşa Hatvan'dan çıkıp guzât ile küffâr taburun basıp ba'zı ganâ'im ve top ve üsârâ alıp kebîr topları çiviledi.

Küffâr dönüp yine kafayı muhâsara eyledi, evvel-i ramazana dek döğdü. Hatvanlı'nın nice hüsn-i tedbirinden küffâr âciz oldular. Bu muhâre- bede dahi dört bin kadar adam şehid oldu. Ve küffârdan vâfır melâ'în tu'me-i [90] şimşir oldu. Vâki[1] hâl Der-i devlete arz olunup ekser bahâdır- lık Haşan Paşa'nın iken veziriazamın hüsn-i terbiyesiyle nâm, oğlu Mehmed Paşa'nın oldu ve eyâletine zamîme-i vezâret ile murassa[1] tîğ-i zerrin ve hifat-ı samûr gönderildi.

Muhâsara-i Estergon

Küffârın bir bölüğü, ki mukaddemâ Estergon muhâsarasına gelmiş idi, Hatvan çenginden sonra cümlesi muntasıf-ı şa'bânda Estergon'ı döğmeye başladılar. Re'âyâ dahi, "Dem bizimdir" deyip itâ'atten çıkıp ve ahâlî-i kurâ küffara kaçıp nice mefanet ettiler. Şa'bânın âhirinde bir mikdar kâfir askeri Vaç üzerine düşüp nice kimesneyi şehid eylediler. Kırk elli yarar atlı ve martolos avratların ve oğlanların süvâr edip sürüp götürdüler.

′ , HHemâ Bosna ve Semendre cânibından gelen iki bin kadar ser-
MU a nn a^itina gönderilip ellerine sancaklar verildi kı şikardan ne âhÛr ESTkendd ™ oTa bunlar hıyanet edip küffâr He haberleştiler. Ve f X Estergon varo^ kapısın açıp harbî askere munzamın oldular.

- ı "ffâr Fstereon'a sarılıp yevmiye bin sekiz yüz kadar top Velhâsıl ve sâ'ir askerden yarar ser-
atarlarıdı. Ben tarafd Ç üe üç defa nice şayka ile ımdad
^ridfümerâTderyâdan Rodos Beyi bile gönderilmiş idi. Varıp girdı- P" e"üffârdan gelen kadırgaları Estergon'a uğratmayıp ve nice işe yara-
ef ık v tt-ipr Küffâr nice **eyyâm döğdükten sonra** yürüyüş edip munhe-
ve AsS **heS oMu, y.neVariğ ohnay.p ırak» Macar asken**
Teyü ShİC^^udJJ asker-,
bize haberleri geldi, hınzırlar bızler sızı kablumbagaya
yollarız" deyü muhâvereler ederler ıdı. Meğer kuffar beyninde Batı
harekete kaplubağaya bindi" deyüdarb-ı mesel ederler imiş.
Üçüncü defada cümlesi b.rden yürüyüş ettiler. Zâbrden otaı mel un
hamâ'il-vâri bir altm zencîr takmm.ş, **artlanncacumley,** onune totp^u
idi. Estergon Bey, şu mefûn dü5se, cümle kuffar dönerdi her k,m urab ise bölük ve sancak ve ne dilerse verdir demekle Budınden yar İ p gelenlerden Osman nâm bahâd.r Cezayir tüfeng, ,1e bamdan alTM" kâfin nişane alrp "Yâ Allah!" deyüp b,r yagl, f i n d r k . i l e m m u p tepesi üzerine atmdan aşag, yıkar. Sürüp getırd.g, 1kuf'f ' " dönüp, akabince gaziler çık.p nice kâfir kırddar. Munhez m ola, kuffar
taburlarına varıp, kılıca gelüıieri kalmamak a etra re ay ^ Açlık
imdâdyetiştirdi. Yine feragat etmeyip dövere lisanlara kâfır
ve meşakkat dahi halkı na-tuvan etmiş • CPrîfde serdar
kuvvetlenip kafaya ateş yağdırmağa başladılar. R a m a z a n - " S tarafından T,m,şvar valisi ve Bosna vâlrs, mce asker ,1e "p Peşm PJ] yakasına kondular. Estergon'dan top sadâs, gelirdi. B™lar >se serd
i'timâd etmeyip "Hatvan ceng, gibi olmaya" deyu tevattuf ederlerdr Hek muntasıf-, ramazanda yürüyüp mce karavollar dah, seher, kuffara gorun
mekle bir iki dil alıp yan verdiklennde ^
anlarına düşdükte Estergon guzât, ç.k.p aç kur, g,b, tabura koyuldula .
Binden ziyade kâfir kırıp nicesini esir ettiler ve toplarını çiviledi ler ve yüklenebildikleri kadar barut ve eşya

alıp kusûruna ateş urdular. Dönüp muğtenim hisara girdiler. Küffar mahzûl dönüp bu gazab ile Vidin karyelerine çıkan aylıkçılara sataştı, Budin askeri çıkmakla yine taburuna gitti.

Hâsıl-ı kelâm, serdar-ı a‘zam Budin kurbuna gelmeyince küffâr Hat- van ve Estergon'dan el çekmedi. Sonra kalkıp Komaran'da bir yere geldiler. Bu esnâda Tımışvar vâlisi imdâda gelip Peşte'de iken eyâletinden bir palanka halkı isyân ettikleri haberi geldikde paşa-yı mezbur varup serî‘an erişip, baglller katlfâm eyledi.

İstimdâd-ı sadrıa‘zam ve imdâd-ı padişah-ı mu‘azzam

Küffâr-ı bed-nam asker-i İslâmın evvel-baharda azm ü rezmini muhakkak bilip memleketlerine karîb kafaları bezl-i makdûr ile alıp dûru dırâz muhasâra vü cenglerden hâli olmayıcak Sinan Paşa bu kâr-i müşkile işgal ile nâr-ı muhârebeyi iş‘âl ettiğine nâdim oldu. Ammâ “Bir iş başarmadın ferâgat muhâldir” deyü ahvâli Der-i devlete defe‘ât ile arz edip hazîne ve asker lüzûmunu i‘lâm etmiş idi. Lâkin hareket-i asker her zaman vakt-i mu‘ayyende olup bî-vakt hareket asır ve Rumi 1 i askeri vakt-i hasât gözetmekle müfld olmadı.

Sinan Paşa çıkdığma peşîmân ve bir maslahat görülmeyeceğine [93] câzim ve hayrân olup bilâhere serhad ümerâsına ve kılâ‘ hükkâmına ve asker a‘yânı ile rü’esâsına ve meşâyih ve ulemâsına mahzar ettirip Der-i devlette olan a‘yân ü erkâna mektublar gönderdikte matlûb olan hazîne ve asker irsâlinde isticâl olunup ol zamana dek Yeniçeri ağalarına padişahdan gayri ile sefere gitmek kânûn değil iken Lala Mehmed Ağa bu defa me’mûr oldu. Yeniçeri askeri ve Cebeci-başı İbrahim Ağa ile bin nefer cebeci bile koşulup dörder kat ordu ile gurre-i recebde Davud Paşa'ya çıkıp Belgrad'a gittiler. Âsitâne hizmetinde sekbân-başı kaldı.

Bundan akdem beş pâre kadırga ile Kapudan Cığala-zâde donanma askerini çıkarıp nısf-ı şa’bânda Bahr-i Sefîd'e gitmiş idi. Kırım Han’ı Gâzî Giray Han dahi serdar yanına varıp hizmetinde berâber bulunmak için evâmir gönderildi. Vezîria‘zam Sinan Paşa dahi muntasıf-ı recebde Belgrad kışlasından otak çıkarıp atları çayırladıp nısf-ı şa’bânda Sirem sahrâsına geçti. Ve askere zahire ve mevâcibleri verildi.

Sivas Vâlisi Mehmed Paşa ve Mar‘aş Vâlisi Mehmed Paşa ve Rakka Vâlisi Ali Paşa ve Budin Serdarı Ahmed Paşa ve Bosna eyâleti verilen Mihaliçli Ahmed Paşa geldiler. İbtidâ Tata hisarına ba’dehû Yanık

,<asına teveccühü münâsib görmekie mühimmat-, laz.me ol semte nakil ü
veccüh olundu. Yeniçeri ağasıyle gönderilen asker
Ahir-i ramazanda I[\9.06.\5^\^tonlar üzerine ve Budin muhâfızı •duya erişti. Vezır-zade IMehm'karaY0İCU
ve Anadolu Beylerbeyısı
asan Paşa Çarhacı ve Bosn beYİerbeyiler sol kola ve Mar'aş
ıtırcı Mehmed Paşa sag ° ' • ve [ertib_i suföf olunup, râbi'-i şev-
jylerbeyisı kanun üzreı dum y Kuhsâra [94] karîb nehr-i
ilde Tata sahrasına vardılar. Tatajn mü kadar jata'ya
una karşısında **ve Komarankal as adada** bir v
arîbdir. Küftür askeri dahi; Tuna'nın otecamlunde alay^ ^ Tata
ata'ya varınca hem-inân gı ıp er gu olunup, içine asker
akası ol gün muhasara ve üçüncü gun vıre ı e teth olunup,
onuldu. Tata'dan çıkan kâfirler Komaran a gittiler.
Ol esnâda Tatar Han dahi gelip âşir-i zilkadede orduya en^p vezir de
t arkasında musâfaha ile g ö r ü ş ü p a î n n leğen ve ibrik
ıak'ada **ale't-tesâvî oturup** bade **t-a a** **Ve** bir **murassa**[1] şimşir **ve**
;elip el yuduktan sonra hanın silahdarma **veri** V bı mums a ş !9
ahM zerrin ve gaddâre ve debbûs cümle
ip ana süvâr oldu. Ve nünden b e t . ^ altm Kşnt . ^
leylerbeyıler ve vucuh-t asker ve aga bırakıp gitmekle zabt
/e menzil-i mezbnrda Sarten [Saınt] kafasın, knffar bırakıp gmn
Muhâsara-i Yanık
Hisar-ı mezbur Ge.var ismiyle müsemmâ ıa'ya döküldüğü mahal ve bir c duran küffâra hücûm
na-köprü ,1e geçilir asker-, Islâm gaz' «0 zdka'de-
ılaylanna koyulup hayli ^Ş ve dd a d başladılar. Sıpah oğlanı
on sekizinde muhasara edip kol kol ûogm y *J*
ares, sahrada
otak beklemeye ta yın olund . , Badaloska atılırdı. Küffâr
rak sürülmeğe ferman olunup gun e 'n tarafeynine köprü kurulup ıi Tuna'nın öre canibinde tabur **kurup** kal
an njafeyn ne kop ^ ^ i] kapısı kapanmamakla atlı ve piyade kol kol duhul
T^Cr™a5Nemçeve=rS™
^tSnti-al k-ntmadToTf [Graf von Hardek] nâm kiber-i

kebîr hâkim idi. Mâh-ı mezbur evâ'ilinde ale'l-gafle küffar çıkıp atlı ve piyâde on bin kadar mel'ûn metrisleri basıp üç bin kadar asker-i îslâmdan şehid ettiler. Aşir-i zilhiccede idi elıl-i İslâm 'îd-i şerif işgalinde iken çıkıp hasârete bâ'is oldular. Agâh bulunan kullara uğramayıp ba'zı mevzı'a îsâl-i zarar ettiler. Hele hücûm ve müdâfa'a-i dilîrâne ile yüzleri dönüp kafaya girdiler. Hisar kapısı kapanmağa ve metrisler kafaya îsâl olunmağa çâre olmayıp vezîria'zamın oğlu ile Haşan Paşa'ya tebdil-i mansıb iktizâ edip Rumili eyâleti Haşan Paşa'ya ve Budin muhâfızlığı Sadrıa'zam Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'ya tevcih olunup Haşan Paşa kapı mukabelesinde metrise girip on pâre top ile döğerek hâh u nâ-hâh hisar kapısını kapattı ve her iş ehline tefviz olunmak fâ'idesi zuhûr etti.

Hücûm-ı guzât ve inhizâm-ı tabur

Zikri sebkat eden Hersek Matyaş bu kadar bin kâfir ile taburunda oturup öte taraftan kafaya imdâd ederdi. Cümlenin re'yi bunun üzerine karar verdi ki karşı geçilip tabur bozulmadıkça kafaya zafer asîrdir. Binâ'en- aleyh Budin ve Estergon'dan cisr mühimmâtı tedârük ü ihzânna ferman olunup arabalar ile kereste ve şaykalar ile tonbazlar gelip, üç köprü bir câmûs derilerinden ve biri tombazlardan ve biri şayka makülesinden mü- heyyâ kılınıp binâsına şuru' olundu. Altı yüz kadar seıden-geçti [96] yazılıp öte yakaya mürûra başladılar. Ve biraz Tatar dahi geçtiğini küffar gördükte alay alay piyâde ve süvâr karşı gelip berüden imdâd asır olmakla takat mümkin olmayıp şiıiâverlikle mürûr eden geçti, bâkîsi şehid oldu. Küffar tekrar geçmek havfından Tuna kenarına metris almağa başladılar. İki bin kadar fedâ'i kayıklar ile geçip kâfire göz açdırmayıp metrislerini ve toplarını alıp melâ'îni kaçırdıklarında fılhâl köprülere mübâşeret olundu.

Ve berü cânibin yalısı minâre kadar yüksek olmakla balyemez toplar ve şahîler kurulup darb olundukça melâ'în öldüklerine bakmayıp toplar alaylarını söküp lâşelerini meydana sererken yine durmayıp nehrin kenarını zabt etmeğe hücûm ederler idi.

Akşama dek bî-had kâfir kırıldı. Hele kenarı almağa çâre edemeyip taburlarına çekildiler. Köprüler ol gece tekmil olunup cevf-i leylde ubûr olundu. Asker-i zafer-şi'âr leşker-i Tatar ile bilcümle tabura vardığı gibi karara mecâlleri olmayıp Uyvar yakasında olan köprüden birbirini basarak gittiler. Askerden gece tabura varanlar vâfır ganâ'im alıp sabah varanlar dahi ağırlıktan çok nesne buldu. Toplar ve barut ve cebehâne arabaları ve sâ'ir bâr u bengâhı ve cümleden kîse-i nuküd ile memlû' fıçılar ve nehr-i Tuna içinde üç yüz kadar şayka ve dört yüz kadar toplar barut ve daneler

, ÜÇ bin kadar çad.rlan cümle r^aSfoSn-

« *a r*“ °T

m gayn o Kerim.zâde “*Fe-hezemûhüm bi-izm'llah* ayet-ı ke- uzâttan Siroz , T,.-nala Vn7âsı ihsan olundu. Bundan meşini tarih düşürüp ™kabel“'"f97T;r“Sl gibi muhasara olunup sâl-i ra kal'a cevânib-ı erba'asından [97J geregı gıoı tide fethi müyesser olınca döğülmüştür.

Mukaddeme-i isyan-! Mihal, Voyvoda-i Eflâk

Eflâk voyvoda,an müh,mmât-,
-ere-gelmişlerdir. Sâb.kâ Bespırem »tanenkr uç yuz ba ^ ^
ken tekrar Belgraddan ar-grr ve mahalliyle erişdirmemekle
adna'zam tarafmdan adamlar varıp Belgrad a naahal^y^ ^
nu'âteb olmuş «v^kîelmrfi” deyü âdemisine kati ferman olunup,
Belgrad'da ıtlak olunup mü'ekkedevamır-ıalıyye gönderilmişi

M,hal-, dâl ise isyüna — L SÎ^ ^TehSe'Gim,Han küffar memleketinden ayak basmam,ş yerlerden gelip nice gazâ-i azîm etmiştir

kı tabir olunma
dan Cgala-zâde Donanma-i tal as, etrafm
^ ^Bkye,er 6,y_
mek ferman olundu.

[1] “Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar”. Kur'an, 2/251

Vekâyi‘-i sene-i selâse ve elf [1003/1594-95]
Feth-i kal‘a-i Yanık

Çün sene-i selâse ve elf duhûl eyledi [16.09.1594], Yanık [98] kakası muhâsarası[n]da bir ay olmuş idi. Toplar ve lağımlar ile derûn u bîrînu tahrîb ü rahnedâr olup, topraklar sürülüp mâh-ı muharremin on yedinci günü, “Yarın yürüyüştür” deyü nida olundukta lutf-ı Hakk ile küffâr havfa düşüp tabur inhizâmından ve muhâsarada bî-hadd küffâr mürd olduğundan kendülere dehşet müstevli olup istîmâna rızâ verdiler. Ve illâ yürüyüş olsa iki üç tahta köprüden geçmek asır idi. Ve toplar havfından içerüde vâfır kâfir çukurlara girmiş ve cengden el çekmiş idi. İnâyet-i Hak ile gece küffâr nâm-dârlarından iki bin kâfir çıkıp istîmân için huzûr-ı serdara geldiler. Mes’ûlleri kabule karın olup, emân verildi.

Ertesi başları olan Grof (Graf von Hardek) nâm pelid on bin kadar kâ- fır-i pür-lıadîd ile çıkıp “Bu Nemçe askerine yuf ki korkup zîr-i zemine ve bucaklara girdiler yoksa bu kadar bin tüfengçi sizi kafaya baktırmamak gerek idi” deyü ağlayarak önlerine düşüp gitti. Mâ-meleklerine ta'arruz olunmayıp gemilere doldurulup, dâru’l-küfrlerine gittiler. Sonra Çâsâr mezbur Grof ı duvar içine koyup üzerine duvar yaptılar

Ve otuz dörder vakiyye atar iki pirinç toplar, pire zenân-ı küffârdan bir kâfırenin vakfı olup küffâr üç pâre kafa rehni ile alıp göndermişler imiş. İstîman vaktinde serdardan verilmesini niyâz eylediler. Mesâğ-ı şer‘î olmamakla müsâ‘ade olunmadı. Kafa zabt olunup sancağı Osman Paşa’ya verilip, dokuz akçe ile iki bin nefer üç sene muhâfazaya yazılıp üç bin Yeniçeri ve üç yüz topçu ve bin nefer cebeci ta‘yin olunup mühimmât-ı lâzimesi tekmil olundu. Mezbur hezîmetden sonra Gazi Giray Han Papa kafasına varmış idi. Küffâr fırâr edip kafa zabt olundu.

Muhâsara-i Komaran

Âhir-i muharremde [15.10.1594] Komaran adasına geçildi. “Yanık alınırsa [99] biz dahi vire ederiz” deyü mukaddem serdara Komaran’dan mektub gelip Yanık feth olunduktan sonra yine rücû‘ edip vermediler. Ey- yâm-ı şitâ ve berd-i şedîd vakti idi. Muhâsara olunsa alınmak kabil idi, demesinler için serdar muhâsara eyledi. Lâkin Yanık çenginde askerin şevkine fütûr ve tabî‘atlerine kelâl gelmiş idi. Bir kaç defa küffâr çıkıp metrisleri basıp asker-i İslâmdan çok bahadır şehid oldu. Serdar gördü ki fethi asır ve rûz-ı Kasım dahi hulûl eyledi. Mâh-ı saferin yedisinde göçüp ol havâlîde olan kılâ‘ ve hisarlara zehâ’ir ü mühimmât konulup Budin tarafına azîmet ü avdet eylediler.

Haşan Bey-zâde ve Âlî ve Topçular Kâtibi Abdülkadir, târihlerinde yazmışlar ki Komaran hâkimi bedenden çağırıp “Rumili Beylerbeyisi Haşan Paşa'yı gönderin kafayı verelim” dedikte Vezîria‘zam Sinan Paşa redd edip “Sözüne bakmasınlar, topları ursunlar” deyü tenbîh ettikte ol sâ‘at Yeniçeri, metrisleri bırakıp çıkmakla göçtüler. Bu kelâmı Katib Çelebi *Fezleke*'de redd edip “Bu bir hâm ve merdûd sözdür deyü anda ve mahâll-i vak‘ada hazır olmuşları tekzîb eylediler demiştir”.

Mâh-ı saferin beşinci günü [20.10.1594] Gâzî Giray Han'a izin verilip yine evvel-baharda gelmek üzre hiPatleriyle ve arz ettiği dirlikleri vermekle ikrâm olunup yolladılar. Bir mîrzâsmı bin kadar Tatar ile İstoni-Belgrad tarafında kışlağa kodu. Vezîria‘zam Budin’e gelip, yedi gün oturak edip oğlunu Yeniçeri ve Rumili askeri ile Budin'de kodu. Lala Mehmed Paşa'yı Anadolu askeriyle İstoni-Belgrad kışlasına ta‘yin etti. Bosna Beylerbeyisi Ahmed Paşa'yı Ösek'e gönderdi. Sivas ve Diyarbekir ve Rakka ve Haleb ve Şâm kulu icâzet ile vilâyetlerine gittiler. Toplar ve cebehâne Budin’de kaldı. Mevâcibler ve zahireler verilip rebîülevvel evâ’ilinde meştâ-i Belgrad'a geldiler [100], Mukaddemâ Yanık kafası fethi müjdesiyle Rıdvan Ağa Âsitâne'ye gönderilmiş idi. On dört günde gelip top ve tüfenğ şenlikleri olduktan sonra serdar ve Han tarafına hif at ve seyf ve mücevher sorguçlar hatt-ı hümâyûn ile gönderilip cümle beylerbeyilere ve a‘yan-ı devlete hif atler gönderildi.

Sû’-i tedbir-i serdar ve tehâvün ü taksîreş der-bâ‘z-ı kâr

Defterdar İbrahim Efendi tahriri üzre bu sefere gelen asker bir târihte Üngürus seferlerine cem‘ olduğu ma‘lûm değildir. Yalnız otuz bin kadar kapı-kulu var idi. Rumili askeri bî-nihâye idi, Sultan Süleyman merhumdan sonra Üngürus seferi vaki[4] olmamakla halk ganimet ümidiyle teşne idi ve Rumili askeri kadar dirliksiz asker gelmemiş idi. Akıncı ve yörük bir eyâlet askeri kadar var idi. Tatar kırk binden füzûn-ter idi.

Erbâb-ı timâr Yeniçeri metrise girdikte mâ-adâsı boş tazyî[4]-i evkât ederlerdi. Han ve sâ’ir erkân akma izin istedikçe “Bir memleketi pây-mâl ettikten sonra alınmanın nef i nedir?” derler idi. Ve illâ tabur inhizâmından sonra Beç'e dek varsalar, asker-i İslâmın önüne hâ’il olur yok idi. Ve bir özr dahi Budin memleketi gâretten himâye olunmayıp şekvâya gelenlere “Bir memleket yıkılmayınca biri yapılmaz” demekle re‘âyâyı esir ve karyeleri harâb u tedmîr ettiler. Ol sebebden re‘âyânın tüvânâsı haydud olup bir palankadan birine beş altı yüz adam cem‘ olmadıkça gidilmezdi.

Kurâ ve kasabât gâret olunup Zemun'u bir iki defa yaktılar. Belgrad değirmenlerinden harâc aldılar ve a‘zam-ı hatâ Eflâk ve Boğdan voyvodalarına müdârâ etmeyip cefâ eylediğidir. Hediyesi gelmiş iken kabul

etmeyip adamını kati murad edip mahalsiz bî-fâ'ide gazab ile bağy u isyân ettirmek hatâ-i fâhiş idi [101].

İsyân-ı Voyvoda-i Boğdan

Üngürus seferleri açılıp Çâsâr ümerâ-i küffâra nâmeler gönderip Papa dahi fırak-ı Nasârâ'yı ehl-i İslâm üzerine hücûma da'vet etmekle Erdel ve Eflâk ve Boğdan yek-cihet olup isyânı mukarrer eylediler. Ve Tuna yalısında olan emâkine tecâvüze başladılar.

Ol zaman Boğdan voyvodası Sinan Paşa nasb-kerdesi idi. Ferhad Paşa azlini murad edip, yerini Boğdan Bey-zâdesi demekle ma'rûf bir taze oğlana verdi. Hatta ol oğlan kendi hazînesinde perveriş bulmuş İslâma geldiği dahi söylenirdi. Mu'tâd üzre bir kapıcı-başı ile iskemle çavuşu koşup gönderdi. Lâkin selefi isyân edip gelenleri tersine dönderdi. Âsitâne'den imdâd ricâ eylediklerinde Sinan Paşa kethüdâlığından beylerbeyi olup, Mafaş'tan ma'zul bulunan Mustafa Paşa'yı bir mikdar asker ile ta'yin edip kendinin ağır ze'âmetli ağalarını ferman olunan bedelden tahlîs için bile koşup iki bin Yeniçeri ile göndermiş idi. Vardıklarında Tura müncemid olmuş bulunup Rusçuk sahrâsına konup topları Yergöğü yakasına geçirmek üzre iken asker-i küffâr ale'l-gafle basıp Mustafa Paşa'yı nice adam ile kati ve nicesini esîr edip ba'dehû Boğdan'ın tuğyânı yevmen fe-yevmen müştedd oldu.

Haber-i isyân-ı Mihal, Voyvoda-i Eflâk

Eflâk memleketinde koyun ve sığır ve asel ve nemek çok olup, voyvodalar tecdîd olundukça İstanbul tüccârı ve ağniyâsı akçe verip varıp akçelerine re'âyâdan koyun ve asel ve rugan cem' ederler idi. Ve ziyâde murâbaha mukabelesinde bu eşyâyı taleb ettikçe nice nizâ' vaki[1] olurdu. Hatta mu'ameleciler akçe isteyip beylere sebb ü la'n ile cefâ ederlerdi.

Mezbur Mihal'in dârü'l-emâresi olan Bükreş'te dört binden ziyâde dâyinleri ki ekser Yeniçeriler ve ekâbir kulu ribâ-hörlar idi. Her gün üzerine [102] hücûm edip sarayın taşlayıp ellerine giren eşyâyı alıp kapısında

bulunan adamları değerlerdi. Cefâ ve eziyetleri mel‘ûnun canına kâr edip bir gün bunları da‘vet ve nasihat yüzünden bir kaç söz ile ızhâr-ı mürüvvet eyleyip, “Beni kati etseniz mâlınız zâyi‘ olur, gelin sözüme tâbı‘ olup Eflâk memleketi nevâhîsine ta‘yin olan adamlar ile varıp tahsil olunan mâlı getirin ve içinden akçenizi alın” dedikte nice tereddüd ü inâddan sonra râzî olurlar. Lâkin tahsil edip getirdikleri mal cümle düyûnuna vefa etmeyip mürâbahaları isterler.

Hesabları görülmeğe Yergöğü kadısını da‘vet eder. Hasta bulunmakla nâ’ibi Ali Can Efendi varır zirâ Eflâk’te ehl-i İslâm ile bir da vâ lâzım gelse Yergöğü kadıları varıp fasl etmeğe me’mûrlardır. Ali Can hesablann görür meselâ atmış yük akçe da‘vâ eden adam temessük ıbrâz eder. “Gerçek temessük benim ammâ, bana ne verdin ecnâsıyle bahâsıyle beyan eyle dedikte, nice ibrâm u nizâ‘dan sonra beyâna râzî olur. Meselâ “Nakıd on yük akçe bir murassa[1] hançer, yirmi yük akçe, bir raht, beş yük akçe cümle altmış yüke çıkar. İmdi Müslimân verdiğin eşyâyı rub‘ı bahâsına al, beş yüke verdiğin şeyi bir yüke al vereyim” deyü hezâr nızâ[1] mücadeleden sonra altmış yükü otuz yüke râzî eder ve kadıya sicil ve hüccet ettirir. Kendi kâtiblerine dahi yazdırır, on yükden aşağı olanları “Bunlar cüz îdir deyü hesâba dâhil etmez. Bu veçhile cümle düyûnu altı bin akçeye indirir. Mezbur nâ’ib Ali Çan’dan menkuldür ki taşra çıktım, eskiden âşinâ bir kâfir yanıma gelip, “Ali Can Hoca, yirmi yıllık dosdumsun, bu sâ‘at çıkıp ikindiye kalma, Yergöğü’de bile durmayıp Ruscuk’a can ata gör. Iş işten geçti" deyip gitti.

Vâkı‘â şehirde hilâf-ı âde hareket ve bigâne küffar gürûhunun köşe köşe [103] cenfiyyetlerin görüp fılhâl koçuya binip âcilen Yergöğü ye geldikte kadıyı âgâh edip kalkınca meğer melâ‘în ol sâ‘at cümle dâyinleri ve anda olan Müslimânlan katli‘âm edip gürûh ile gelip Yergöğü’yu bastılar. Gayri çare olmayıp, şinâver olmakla yüzerek Tuna’yı karşıya geçtim. Bir adam dahi geçti, fakat ikimiz halâs olup umûmen Yergöğü’de olan dört binden ziyâde ehl-i İslâmî erkek ve avrat ekserisini kati ve nicesini esir edip ba‘dehû ateşe yaktılar.

Bu vak‘a sene isneyn ve elf cumâdelûlâsında [Ock-Şbt. 1594] vukü buldu. Boğdan semtinde bulunanlar Kili ve Akkirman ve Korsova* yakasına geçip Rusçuk’tan mahzarlar ile Âsitâne’ye haberler gönderilip ahvâli bildirdiler. Rusçuk halkı kalkıp Balkan'a ve etrâfa dağıldılar. Hengâm-ı şıtâ olmakla Âsitâne'den tizce asker tedârük olunmayıp bahara kaldı.

İntikal-i hazret-i Sultan Murad-ı Sâlis ez-âlem-i fânî - *nevvere'llahu darîhahû* -

Sene-i selâse ve elf cumâdelûlâsında fOck 1595] padişah-ı mağfurun mizâcı münharif olup ilâc-ı etıbbâ te'sîrden kaldı. İbtidâ hastalığında Sinan Paşa Köşkü'ne inip hânende ve mahremân dâhil-i meclis-i hümâyûn oldukta "Falan beyt falan nakş okunsun" demek katı nâdir vaki' olmuş iken hilâf-ı âde Mısrâ': Bîmârım ey ecel bu gece bekle yanım al
okunsun buyurdular. Ve ol esnâda Mısır'dan iki kadırga gelip Kasr-ı Hümâyûn mukabelesinde mu'tâd üzre toplar atıp, şenlik ettikte meclis-i padişahı kurbunda olan camlar, oturdukları mak'ad üzerine rîze rîze döküldü. Bir dahi şenlik ettikte sâ'ir camlar dahi döküldü. "Bu kâfir yıkılır mı yoksa diyü buyurdular. Bu kadar donanma şenliklerinde mu'azzam kalyonlar topundan âlem zelzeleye varırken bir cama hatar isâbet etmeyip şimdi kadırga topundan rîzân olmağı âsâr-ı tatayyüre hami ile müte'essir olup "Bu köşke âhir gelişimizdir [104] ancak" deyü dîdeleri giryân ve lihyelerine eşk revân-ı seylâna başladı.

Ve mâh-ı mezburun hâmisi [16.01.1595] leyle-i isneynde taht-ı cihânı terk edip tahta-i teneşirde karar ve mahmil-i tabut ile âlem-i lâhûta güzâr ettiler. Bir iki hafta vüzerâ ve kadıaskerler arza girip, mesâlih görülmeden kalmış idi. Babüssa'âde ağası vüzerâdan bir ferdi âgâh etmeyip Bostancı- başı Ferhad Ağa'yı su getirmek bahânesiyle da'vet ve bu sırrı keşf edip livâ-i Manisa'da mîrü'l-livâ olan ekber-i Şehzâdegân Sultan Mehmed Han cenâbma serîr-i hilâfete cülûs için da'vet-nâme irsâl ve sür'at ile yetişmeğe isti'câl eyledi. Vardıkta Mısır eyâletini ihsân etmişlerdi. Lâkin kendi talebiyle mansıbını kayd-ı hayat ile mutasarrıf olmak ferman buyuruldu. İki günden sonra vüzerâdan İbrahim Paşa âgâh olup Sofu Osman Ağa nâm ağasını mektub ile bostancı-başı ardınca gönderdi.

Ba'dehû kaymakam Ferhad Paşa istimâ[1] edip tahsîl-i yakîn için son dîvânda iki hüccet ve telhis irsâl edip çıktıkta yazılan hat padişah hattına taklîd olmakla kendüye yakîn gelip ol gün bilâ-arz bir kaç sancaklar tevcih eyledi. Ve ta'ziye ve tehniye-nâme ile bir ağasım gönderdi. Ertesi zindân- dan bir kaç vâcibü'l-izâle çıkarıp tahvîf-i avâm için kati ve lâşelerin i'lân etti. Ve kol gezip zabt u rabta meşgul oldu.

Mâh-ı mezburun on altısında [27.01.1595] salâ vaktinde padişah-ı cedîd Mudanya iskelesinden kadırgaya binip gelip Sinan Paşa Kasrı'na nüzûl ve Harem-i hümâyûna dühûl etti. Vâlide-i mükerreme ile görüşüp
ivah semle ile mâtem libâslarına girdiler. Yevm-i cum'a olmağın camı den çıkacak zamana dek emr-ı bey'at tamam [105] ^u. Andan Pad^- rnağfurun na'şı sahn-ı saraya çıkarılıp Hoca Sa deddın Efendi, ^ hizmettir cenâze-i Padişaha edâ-ı namaz edeyim" deyu ıstıcaze lkımas eP tikte Vezir Ferhad Paşa arz edip izn-ı humayun sudur eyledi.^ Lak Sa'deddin Efendi çıkınca Müftî Bostan-zâde Efendi imamete şuru edip tekbîr etmiş bulunmağın nâ-çâr ıktidâ edip itmamından sonra Hoca Efendi dil-eîr olup "Veliyy-i meyyit bana izn vermiş ıdı, tekrar ı ade lazımdı dedikte Müftî Efendi cevab verip, padişah-ı cihânm bizzat ıktıda etmeleri izindir namaz tamam oldu ı'âde lâzım değildir" deyu men ettikte Hoca Efendi mültemesi karîn-ı husul olmadığına mütekeddır olup Muftı Efendi ile beynlerinde adâvet hâsıl olup "*El-buğzu yutevares*' fehvasında mevrus oldu. .

Cenâze-i mağfûre namazı edâsından sonra padışah-ı alem-pena hazretleri doğru harem tarafına gidip vüzerâ ve erkan-ı devlet cenaze ile Ayasofya civârında ihzâr ettikleri mezâra gelip defn ettiler. Ve ol zaman-ı kıyâmet-nişânda padişah-ı cihân-penâhın biraderleri olan on dokuz "e " şehzâde-i bî-günâh kemend-i cân-sıtân ile şüheda zümresine ilhak pederleri merhuma hem-râh olup ertesi ale's-sabah cumlesınm Mu Efendi namazın kılıp peder-i cennet mekânları ayağı ucunda defn olund lar. *Rahmetu 'llâhi aleyhim ecma'în.*

Zikr-i müddet-i padişah-ı mağfûr Sultan Murad Han ve bâ'z ez-mehâmid ü mekârim ve ihsân-ı O

Sultan Murad Han merhumun sınn-i şerifleri elli sene-ı kamil ve mud- det-i saltanatları yirmi seneye dâhildir. Sulb-i kerîmlerinden yuz ıkı aded veled tevellüd etmiştir. Şehîd olan şehzâdelerm kibarı dört aded ıdı kı [106] Nevri Efendi tariîmlerine me'mûr idi. isimlen Sultan Mustafa, Sultan Bayezid, Sultan Osman, Sultan Abdulllah'dır. Mâ-adâları çeşme-ı şır-ı mâderlerinden nîm sîr ederler. Sultan Mustafa tab'-ı mevzun sahibi suhan- gûy idi. Vâlid-i mâcidleri intikalinde hayatdan na-umıd olup bu beyti söylemişdir:

Nâsiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedim Âh kim bu gülşen-i âlemde hergiz gülmedim.

Padişah-ı merhum Hüsrev-i âlî-himmet, mecma'u'l-bahreyn-ı kerem u kerâmet, muhibb-i meşâyih u sulehâ, mürebbî-i fuzalâ vu ulema, hoş-ta) u fehîm, âkil ü âdil ve kerîm olup, taht-ı saadetlerinde sabit iken pergar-ı
himmet ü şevketi etrâf-ı memâlike irişüp, seyf-i sârim re'y ü şecâ'atleri mansûr ve e'âdî-i dîn ü devletleri müdemmer ü makhûr olmış-idi. Ulemâ vü şu'arâdan âsâr-ı ilmiyye ve şi'riyye arz edenlere eltâf-ı aliyyeleri dirîğ buyurulmayup cevâ'iz-i seniyye i'tâ ederler-idi. Zühd ü salâh semtine sâlik olup fenn-i tasavvufda

Futûhât-ı Sıyâm nâm bir kitab te'lif etmişlerdir. Mahlasları "Muradı" olup Arabî ve Fârisî ve Türkî eş'ârları vardır. Esrâr-ı tasavvufa müte'allık mezâk-ı ricâlullah üzre sühan-perdâzlığa tâlib ve ta- rîk-ı meşâyih erbâbı ve ashâb-ı sulûk ile mükâtebe vü muhâvereye râgıb olup, gâh rü'yâlannı ta'bîr ve gâh eş'âr-ı dürer-bârlarını şerh u tahrîr ettirip, eshâb-ı bevâtmı erbâb-ı zâhirden tercih ve ehl-i hakikat ve eshâb-ı kulûba incizâb-ı tabî'atlerin tasrîh ederler-idi. Manisa'da şehzâde iken iki minareli bir câmi'-i şerif binâ ve yanında bir medrese îcâd ve müceddeden imâret ve han ve tâb-hâne dahi yapdırdılar. Ve Mekke-i mükerreme hareminin sakfmı ruhânt sutûnlar ile kârgîr ve mîzâbu'r-rahme ve hatmi ta'mîr ettirdiler. Ve surreye nice bin fılori dahi ilhâk buyurdular [107]. Ve Beşiktaş'da âsûde olan Yahya Efendi'nin kabri üzerine dahi bir kubbe-i refî'a binâ ettirdiler .

Vüzerâ-i asr-ı Sultan Murad Han

Vezîr Mehmed Paşa: Sultan Süleyman Han ahdinden beri sadna'zam olup Dîvân'da şahs-ı mecnûn darbiyle şehid olan vezîr-i zî-kuvvettir.

Ahmed Paşa: Anın yerine vezîria'zam olup dört aydan sonra vefat etmiştir.

Lala Mustafa Paşa: Kıbrıs ve Şirvân memleketlerinin fatihidir, Atebe-i aliyyede kaymakam iken intikâl etmişlerdir.

Koca Sinan Paşa: Yanık fâtihi umûr-dîde ve kâr-azmûde vezirdir. Ser- dar-ı a'zam dahi olmuştur.

Zal Mahmud Paşa: Hazret-i Eyyub Ensârî -*aleyhi rahmetü'l-Bârî*- civârında vâki' Zal Paşa nâm câmi'-i şerifin sâhibidir, vezîr iken vefat etmiştir.

Vezîr Haşan Paşa: Bu dahi hatfe enfihî vefât etmiştir.

Vezîr Siyâvuş Paşa: Bir defa kaymakam ve üç defa sadrıa'zam olup, ba'dehû mütekâ'id iken fevt olmuştur.

Osman Paşa: Özdemir Paşa-oğlu dedikleri Rüstem-i zamane ve kahra- mân-ı yegânedir. Sadrıa'zam iken Acem seferine serdar olup Tebriz'i feth ettikten sonra marîzan fevt oldu, sene 993.

Mes,h Paşa: Osman Paşa'nın yerine sadna‘zam olup ba'dehu

toîıtd Paşâ°te def a Şark'a serdar olup ba'dehû sulha bâ‘is olmakla sadna‘zam olup bade'1-azl vefat ve rikâb-, padişahîde kaymakam da bulunmuştur.

İbrahim Paşa: Damad-ı Sultan-ı cıhân ıdı.

Vezîr Cerrah Mehmed Paşa: Ma‘rûfdur.

Cığala-zâde Sinan Paşa: Ma‘a’l-vezâre kapudan oldu.

Boyalı Mehmed Paşa: Haleb beylerbeyimden mütekn^ | ^ nlan Pîr Ahmed oğludur. Küttâb-ı Dîvân zumresındendır. Vuzeraya tezK
reci **ve** yoluylat'eîsülküttâb olduktan sonra

r i ssrr Î

eylemiştik. İstanbul'da alîlen vefât etmiştir. Fı şehr-ı ramazan, sene 1001.

Halil Paşa: Damad-ı padişahî idi.

Hızır Paşa: Mısır'a vâli olmuş idi.

CaTer Paşa: Koca Mehmed Paşa'mn damadı bir ihtiyar vezir olmakla merhum olmuştur, sene 995.

Haşan Paşa: Tavâşidir. lâkin şücâ' ve fuhulındendır. Şirvan eyaletinden gelip vezîria[1] zam oldu.

Vezir **Ali Paşa: Mehmed Paşa** sultanım**alıp** vezir iken fevt oldu.

Mehmed Paşa: MaVl-vezâre Rumili eyâletine mutasarrıf vezır-ı maktûldür.

Vezir Yusuf Paşa: Ağalıktan çıkma Firengiyn l-asld,r. Kırk çeşme kurbında kendi sarayında hizmetkârları elinde şeh.d olmuştu .

Vezîr Şemsi Paşa: Miisâhib ve âl-i isfendiyâfdandır. Dokuz yuz seksen dokuzda fevt oldu.

Vezir Haşan Paşa: Mehmed Paşa-zâdelık ,1e maYûf ekseriya ma a 1-**vezâre** Rumili mîrimîrânı olurdu.

Mehmed Paşa: Sinan Paşa- oğludur. Haşan Paşa'ya karın ve birbirine münâkış idiler, *-tecâveze’llâhii te‘ala anhum-*

Ulemâ-i ahd-i Sultan Murad Han

Hâmid Efendi: Cülûsta müftî bulunup üç sene mürûrunda fevt olmuştur.

Hoca Sa‘deddin Efendi ibn-i Haşan Can: Padişah dahi sancakta iken hocası idi. Cülûsdan sonra kemâkân Hoca-i Sultan-ı cihân olup, umûr-ı ulemâdan gayri tedbir-i memleket ve mesâlih-i saltanat re’ylerine müfev- vaz olan Koca Hoca Efendi hazretleridir.

Kadı-zâde Efendi: *Hidâye* ve *Miftâh*'a şerh yazan müftî-i devrândır.

Ma‘lûl-zâde Efendi: Rumili kadıaskerliğinden Kadı-zâde yerine müftî olup Haşan Can-zâde [109] Hoca Efendi'ye müdârâ etmemekle anlar dahi ba‘zı galat fetvâların cem‘ ve huzûr-ı hümâyûna arz edip azl ettirdiler. Ve yalnız nakibüleşrâflık ile kalıp vefât ettiler, sene 992.

Çivi-zâde Efendi: Fetvâlan beyne’l-ulemâ mu‘teber idi. Ma‘lûl-zâde yerine müftî olup ref-i mezâlime sâ‘î idiler. Fevt oldular, sene 995.

Şeyhî Efendi: Çivi-zâde yerine müftî olup vak‘a-i ma‘hûdede ma‘zul oldu.

Bostan-zâde Efendi, ma‘rûfdur.

Zekeriyyâ Efendi: Allâme-i asr şârih-i *Hidâye* ve *Miftâh* ve muhaşşî-i *Sadrıt ’s-şerVa* olan devletlüdür. Dest-bûs-i hil‘at-i bahar için saray-ı sultanîye vardıkta ol anda fuvâk-ı merzâ ârız olup bir derecede fevt oldular, sene 1001.

Abdurrahman Efendi: Sultan Süleyman ve Sultan Selim asırlarında olan kadıaskerliklerinden mâ‘adâ devlet-i Muradiyede bir seneye karîb kadıasker olup vefât etmişlerdir. Fî rebîülevvel sene 983.

Nâzır-zâde Efendi: İstanbul kadısı iken füc’eten fevt oldu sene 993.

Ahî-zâde Efendi: Yüz elli akçe ile Anadolu sadâretinden mütekâ‘id iken fevt olmuştur sene 989.

Haşan Bey Efendi: Anadolu sadrından mütekâ‘id iken vefat eyledi 986.

Buhârî-zâde Efendi: Trablusşâm kazâsından ma‘zulen fevt oldular sene 986.

Muhaşşî Sinan Efendi: Anadolu kadıaskerliğinden iki yüz akçe ile mütekâMd iken fevt oldu sene 986.

Nişancı-zâde Efendi: Medine'den ma‘zûlen fevt oldu, sene.

Hemşîre-zâde Efendi: Sultan Selim müderrisi iken fevt oldu sene 989.

Sinan-zâde Efendi: Fevt şüd, sene 987.

Kâmi Ahmed Efendi: Edirne'den mütekâ‘iden fevt şüd, sene 987.

Mu‘allim-zâde Mahmud Efendi: Sahn medresesinden nişancı olup, aa‘zulen fevt oldu sene 987.

Baba Efendi: Rüstem Paşa [110] hocası olmakla mevlevıyet tankına ülûk edip vazîfe-i mevleviyete mutasamf iken fevt oldu.

Sarı Gürz-zâde Efendi: Halebü’ş-şehbâ kadısı iken fevt oldu, sene >87.

Abdülvâsi[1] Efendi: Ebussu‘ud oğludur.

Azmi Efendi: Şehzâde hocası iken fevt oldu, sene 999.

Hızır Bey Çelebi: Bursa’da manastır medresesinde fevt oldu.

Hüsrev-zâde Mustafa Efendi: *Dürer-i Gurer* sahibi Molla Hüsrey’m ubt-ı reşididir Dokuz yüz doksan sekizde Trablus kadısı iken su a e mübtelâ olup gelirken Akşehir'de vefat eyledi, sene 100°- Ma‘nfeth leyyinü’l-cânib adam idi. Galatât-ı âvamı cem‘ edip *Kutb-ı Mekkı Tarihin* tercüme ettiler. Türkî nâzik eş‘ân vardır.

Van Kulu Mehmed Efendi: Ârif ve âlim ve kâmil kimesne ıdı. Tarık-ı ulemâda Sahn medresesinden Manisa fetvâsı venlıp, ba'dehu mevlevıyet ile Selânik ve ba‘dehû Kütahya mollası oldu. Andan Medıne-ı münevvere mevleviyetinden seksen akçe ile mütekâ'iden Medine'de fevt oldu, sene 1000 Fakıh ve metin ve lugat-şinâs idi. *Dürer haşiyesi* ye Tercıh-ı beyyinât ve siyâsete müteallik resâ’ili vardır. *Sıhâh-ı Cevher?*yt temume edip Sultan Mehmed Han CâmPîne vaz‘ eyledi. Ve *Kımya-ı sa adeti* da tercüme eyledi.

Abdülkadir Efendi: İbn-i Emir Geysüdârî. Yılancık Efendi demekle ma‘rûfdur. Tarîkiyle Kütahya mollası olup ba‘dehû Trablus kazası ven - dikte adem-i rızâ ile ekâbıre ıtâle-i lisân etmek töhmetiyle nefy olmuş ıdu ifrât-ı tehevvür sahibi idi. *Zeyl-i Şakaik'*te yazmıştır ki terklbl SUS ^ elfâzı da nâ-dürüsttür. Yenişehir kazâsmdan ma‘zul oldukta fevt oldu, **1000**.

Mevlânâ Mehmed Aydınî: Akhisar’dandır. Diyâr-ı Mısnye'de nice zaman kadı, ba‘dehû Medine-i münevverede şeyhu’l-Harem oldu. Mustahzır- ı nevâdir bir fazıl [111] ve mâhir kimesne ıdı. Elsme-ı

selasede şı rı vard .
HarîrîMakâmâtı'na bir şerh-i mû‘ciz ana mensûbdur. Şeyhü’l-Harem iken fevt olup Bakr’de defn olunmuştur, sene 1000.

Şem‘î Efendi: Terk ü tecrîd erbâbından bir vücûd-ı kâmil idi. Ebnâ’-i nâs ve huddâm-ı ekâbiri okutmakla ta‘ayyüş eder, dervîş-meşreb bir ki- mesne idi. Ma‘ârif-i cüz’iye ve mukaddemât-ı ulûm ifâdesine kadir olup, *Mesnevi*-i şerifi ve *Dîvân-ı Hâfiz'ı* ve *Gülistâri*ı ve *Bostâri*\ Türkî şerh etmiştir. 1000 senesinde fevt oldu.

Sûdî Efendi: Bosnaviyyü’l-asl bir merd-i sâhib-i ma‘rifettir. Tarîk-ı ilme sülûkden sonra bir mikdar vazîfe-i tekâ‘üd ile kanâ‘at edip İbrahim Paşa sarayında olan gılmân-ı hâs taTîmine meşguliken vefât eyledi, sene 1000. *Mesneviye* ve *Dîvân-ı Hâfız'a* şerhleri ve *Kâfiye* ve *Şâfiye* ve *Gülis- târi*a tercüme ve şerhi vardır. Makbûl-i ûlü’l-enzârdır.

Abdürrahim Çelebi: Kınalı-zâde Ali Efendi'nin Küçük karındaşıdır. Siroz kadısı olup reşk-endâz mevâlî-i mürüvvet ile muhteşem bir mahdûm- ı sâhib-fazl idi, vefât ettiler, fi sene 1000.

Molla Abdülkerim, İmâm-ı Sultanî: ManisalIdır, tarîk-i ilme sulûk edip Manisa'da müderris iken Sultan Murad bin Selim Han ol diyâra vardıkta imâmları vefat edip yeri bunlara olmuş idi. Cülûs-ı hümâyûnda merâtib-i ‘âliye ihrâz ve ikrârından mümtâz, ba‘dehû kadıaskerlik tekâ‘üdiyle ser-efrâz oldu. Mezburun ilmi miyâne, vazT âmiyâne, ahvâl-i garibe ile meşhur olup, ba‘zı âsâr-ı hayriyyesi sudûr eyledi. Cümleden biri Yahûd tâ’ifesi nârencî destâr ile mollayâne imâmeler sarınıp sabah ve akşam karanlıklarda fark olunmazdı. Yasağ ettirip kırmızı ve mor çuka takye giymek ile mümtâz olmalarına bâ‘is olmuştur. Ve Kasımpaşa’da mahallât-ı [112] Müslimîne karîb Yahûd mekâbirini ref ve bir gece içinde bir mescid binâ etti. Nihâyet dermend maymûnlara aceb oyun oynadıp âlet-i lehvdir deyü nice bî-günâh hayvânı kati ettirmiştir. Fevt-şüd sene 1002.

Meşâyihü’d-devleti’l-Muradiye

Şeyh Yoluk Mehmed Çelebi: Sultan Mehmed câmi‘inde vâ‘iz idi. *Sadr-ı Şerî’a'*dan tedris ederdi.

Şeyh Mehmed Efendi: Hamîdî’dir, Ayasofya vâ‘izi kavvâl bi’l-hak cerî adem idi.

Şeyh Emir Efendi: Süleymaniye'de vâ‘iz ve tezâkir okuyup hall-i müşkilât ederdi.

Şeyh Hızır Efendi: Yaya-başı-zâde'dir. Takı ü nakı vâ'iz-i höş-lehçe idiler.

Şeyh Tatar İbrahim Efendi: Mürtâz ve muhaddis idi. Sultan Mehmed Cami inde ezberden nakl-i tefsir ederlerdi.

Şeyh Şa'ban Efendi: Nakşibendî'dir, Emir Buhârî zaviyesinde irşâd-ı dervişane [ile] meşgul idi. Padişah hazretleri ziyâretine varırdı.

Şeyh Kurd Efendi: Ehl-i hâl ve ta'bîr-i menâmâtta sâhib-kemâl mürşid-i azîz idi.

Şeyh Haşan Efendi: Koca Mustafa Paşa Câmi'inde seccâde-nişîn azîz- i ma'rûfdur.

Şeyh Mahmud Efendi el-Üsküdârî: Baba Efendi vefât ettikte Rumili kadıaskeri bulunan Sun'ullah Efendi ta'rîfiyle Ferhad Paşa Sultan Mehmed CâmFine vâ'iz nasb eyledi. Bir şeyh-i hulüvvü'l-lisân ve fâzıl-ı kârdan olmakla ekâbir-i devletin kalbini celb edip sonra Hoca Efendi mehâdımıyle ülfet ettikte Sun'ullah Efendi terbiye ettiğine nâdim olup zaman-ı fetvâsında rağbet ü iltifât etmedi. Hoca-zâdelerin rağbeti mütezâ id olup Cığâla-zâde ve ba'zı vüzerâ penç-şenbîh ve cundalarda meclis-i va zma müdâvemet edip, gittikçe nâs mürâca'atlann arttırıp, giderek bir mertebeye vardı ki padişah-ı cihân bile kutb-ı zaman olmasına câzım ve mu tekid
oldu.

Sonra Rüstem Paşa kerîmesi Â'işe Hanım müşârün-ileyhe cami ve hankâh yapdırıp [113] câmi'-i Sultan Mehmed'de olan va'zdan fariğ oldular. Şeyh Ebülvefâ tarzında câmFinde hitâbet ve imâmet merâsimini kendi edâ edip irşâda meşgul olup sît-ı kerameti âlem-gîr oldu. Ekser belâda hülefâ gönderip tarikatı ilâ hâze'l-ân istimrâr bulmuştur.

Sultan Murad Han merhûmun mürşid-i hâs ve mürebbî-i bâ-ihtisâslan pîr-i nakkâ' Şeyh Şucâ' Efendi'dir ki, merhum-ı merkumun dahi Manisa'da iken arz ettikleri rüyâlannm ta'bîri aynı ile zuhûr ve enfâz-ı tayyibeleri te'sîri ile beyne'l-halk ma'rûf u meşhur olup cülûslannda İstanbul'a getirdip fâhir saraylar temlik edip vezâ'ifini vezâ'if-i havâss-ı mukaırebıne bağlayıp "Padişah şeyhi" demekle ma'rûf idi. Bâb-ı sa'âdetine müntesip olanlara menâsıb-ı 'âliye müyesser olurdu. Bir derecede merci -i erkân-ı Dîvân olmuş idi ki izdihâm-ı uzmâdan huzûrlanna vanlmakta bâb-ı suhûlet insidâd bulmuş-idi. Dârüssaltana'da mansıb alan ve ma'zul olan elbette ol azîzi ziyâret ve dest-bus-ı intisâbları ile fahr u mübâhât ederler idi. Ve düşdükce imdâd u encâdlanna me'nûs olurlar idi. Sene-i semâne ve tis în ve tis'â-mi'ede vefât ettiler.

Tafsîl-i havâdis-i asr-ı Sultan Mehmed Hânî

m

Cülûs-ı hümâyûnun üçüncü günü âmme-i erkân-ı devlet mâtem libâsların çıkarup destbûs-ı hümâyûnla müşerref olup, in'âm-ı âm ve terakkiler verilip, yalnız Yeniçeri tâ'ifesine altı kerre yüz bin ve altmış bin altın verildi. Ve müjde ile Manisa'ya varan Bostancı-başı Ferhad Ağa'ya hizmeti mukabelesinde nukud u tuhaf yirmi bin filorilik kadar in'âmât olunup kendi ricâsına binâ'en Bostancı-başılık bi-tarikı't-te'bîd mukarrer kılındı. Sancakdan bile gelen Lala Mehmed Paşa'ya dâyeleri zevci olmağın vezâret verdiler. Ve sancakdan [114] gelen kullan defter olunup kânûn üzre dirlikleri verildi. Ağaların kimi mîr-âhûr ve kimi kapucı-başı ve kimine bölük-ağalığı verilmekle i'zâz buyurdular.

Hocaları Monla Nevâlî kable'l-cülûs âhirete intikal etmeğin Sa'deddin Efendi kemâ-kân mu'allim-i sultan-ı cihân olmağla kâmrân oldular. Ve mâh-ı mezburun yirmi üçüncü [03.02.1595] cum'a gecesi çavuş-başı ağa gönderilip, pederleri zamanında Diyarbekir'den ma'zulen geldikte Yedi- kule'de habs ve tezlîl olunan Dîvâne İbrahim Paşa zâlim ü seffâk ve bî-bâk olduğu için kati olundı. Ve ertesi merhum padişah zamanından kalan ağalar ve hocalar ve dilsizler, ki fürce bulup umûra müdâhale ederler idi, taşra çıkarılıp ekserine Mısır'da birer mikdar ulûfe ta'yin buyuruldu. Ve cumâdelâhirde çıkmağa ferman olunup iç-oğlanları kânûn üzre Harem-i hümâyûndan ocaklara çıktılar.

Tevcih-i vezâret-i uzmâ be-Ferhad Paşa

Sadrıa'zam olan Sinan Paşa Devlet-i Mehmed Hânî'de adûsu olan Ferhad Paşa'daıı ahz-ı intikam ümid ederken hilâf-ı melhuz Der-i devlet'de Ferhad Paşa kaymakam bulunmağla cenâb-ı padişahîye tekarrüb hâsıl edip cumâdelâhirenin altıncı günü ki perşembe idi, vezâret-i uzmâ kendisine ihsan olunup mühr-i cedid verildi. Ve mühr-i atîkı ahz içün Sinan Paşa'ya adam gönderildi. Mezbur dahi Belgrad kışlasından can atıp gelirken yolda hâtem-i vekâlete varan adam müsâdif olup mühri aldı. Ve kendisi Malgara'ya ferman olundu. Belgrad'da vüzerâdan Saturcı Mehmed Paşa kaymakam ve Defterdar Hacı İbrahim Paşa nâzır-ı hazîne vü Defterhâne olmuş-idi. Defterleri mühürleyüp kaPaya kodular.

Fesad-ı küffâr-ı Eflâk ve Boğdan ve hücûm-ı îşân ber-İbrail ve Akkirman

Mukaddemâ [115] Boğdan Voyvodası Bender üzerine varıp Mır-ı Bender Ahmed Bey guzat ile müttefiksin mukabele ve ceng edip tekrar Kı ı ve Akkirman üzerine gelüp Akkırman'ı muhasara eyledi. Ahah-ı vilayet mukaddemâ Gâzî Giray Han'dan istımdad etmeleriyle Adıl Giray bir mıkdar asker ile erişip hücûm etdıklerinde karan fırâra.*jMÛ* edip melâ'înin kimi maktul ve kimi firar ve nicesi dahi esir oldu. Eflak Voyvodası Mihal mel'un serasker-i habâset-eserını Ibraıl'e gönderip ale 1-gafle basdıklarında halk kafaya girip küffar varoşunu tâlân ve ıhrak eyledi. Ve tabur kurup muhâsaraya âgâz ettiler. Tekrar üç dört bin Tatar-ı saba-reftar askeri buz üzerinden Tuna'yı geçüp imdad etmekle taburları bozulup^binden ziyâde kâfir kırıldı. Tekrar melâ'în-i hâsırîn Macar ve Erdel ve Eflak eşkıyâsından yirmi bin kadar asker cem' edip toplar ile gelip Ibraıl ı muhasara niyeti ile hücûm ettiklerinde ehl-i kafa karşı çıkup bir mıkdar ceng u pey kâr ettiler. Lâkin küffâr-ı hâk-sar bisyâr ve mukavemet muşkıl ve düşvâr olmağla kafaya girip cenge başladılar.

Nehr-i Tuna'nın buzu çözülüp imdad asır olduğundan nâşı küffâr-ı la'în metrise girüp kafayı düğmeğe başladı. Ve lağımlar yurudup azım ceng etmeleriyle halk me'yûs olup vıre ile çıkmağa meşveret ettiler. Kara Çavuş Mehmed Bey ve Mustafa Çavuş araya girip Macar beylerine dinlerince yemin verip kimesneye zarar olmayacağına kefil olmağla gemiler ile cümlesi öte yakaya geçirilmek üzre kavi olundu. Ba'dehu ummet-ı Muhammedi geçirirken bin yük kadar mallarını berende alıkoyup halkı feryad u figân ederek sürüp çıkardılar. Ve küffâr ihâta edip ehl-ı Islamdan güzidelerini esîr eylediler. Ve kimini soyup ve kimim öldürmeye başladılar. Kara Çavuş bu hâli gördükde, "Bire kezzâblar kanı ahdiniz, bir milletde bu olur mu?" dedikde Macar beyleri kılıç ile küffârı men edip bır kaçmı öldürdüler. Ve halkı Tuna'dan [116] geçip gönderdiler. Ve Mıha mefun mukaddemâ zikr olundığı üzre Mar'aş Beylerbeyısı Mustafa Paşayı şehid etmekle tuğyâm mezîd olup, her tarafa îsâl-i şerr ü şûr ettikte askerinden dört bin kadar küffâr Silistre tarafına gârete gidip Sılıstre Mır-lıvası Mustafa Beg âgâh bulunmağın cem'-i asker-i cerrâr ile ol melaTne sedd-ı reh-güzâr olup, dört bin kâfirden yüzü kurtulmayup kılıçdan geçurdı ve tamam intikam hâsıl oldı.

ımuıuv uıuıı «uıu^ıuıı uuun/ u gui vı * v ıuwuw ıiunu İJUİ ı UUJUİ v>v vj ıvuıgı

baharda ol cânibe gitmeğe me'mûr oldu. Ve mühimmât-ı lâzime görülüp Nevruzdan mukaddem asâkir-i nusret-me'âsir ile gelüp encümen-gâha kavuşmak üzre ümerâ-i cevânibe evâmir-i mutâ'a gönderildi. Ve Rusçuk'dan Yergöğü yakasına ubûr için cisr ve mühimmât ve tonbazlar ve kereste ih- zârı için emr-i âlî ısdâr olunup mühimmât-ı lâzime ve üstâdân-ı mâhire tedârüki bâbında Silistre ve Niğbolı ve Vidin ümerâsına mü'ekked tenbîhler olundu. Ve sadrıa'azam varıncaya değin mümkin mertebe muhâ- faza olunmak için Anadolu Beylerbeyisi Lala Mehmed Paşa serdar ta'yin olunup Vidin'e vardı. Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa ki Rumili Beylerbeyisi ve Budin muhâfazasında idi, mansıbı Vidin muhâfazasmda olan Vezîr Haşan Paşa'ya verilip, ihzâr-ı mühimmât-ı mezkureye me'mûr olup ve selefi Mehmed Paşa Budin'den kalkıp Belgrad'a geldi [117].

Gulüvv-i Sipah ber-Ferhad Paşa

Ferhad Paşa sefer mühimmâtına sa'y-i etemm üzre iken, sene selâse ve elf şa'bânmm on ikinci günü Dîvân'dan çıkıp sarayına giderdi, meğer mukaddemâ Gence kafasında üç sene kapanup muhâfaza hizmetini edâ ettikten sonra bölüğe mülhak olmak şartıyle edâ'-i hizmet-edip gelen on bin kadar kul oğulları mülâzemetten âciz olup Dîvân-ı Âlî kapusunda Ferhad Paşa'ya selâma durup, "Muhâfaza hizmetimizi edâ eyledik, şartımız mûcibince esâmilerimiz Âsitâne defterine geçüp, ulûfelerimiz Der-i devletten çıksın, intizâr çekmekten hâlimiz harâb oldu" deyü ziyâde ibrâm ve idâre-i kelâm ettiklerinde Ferhad Paşa bunlara, "Sizin vezâ'ifmiz Gence ve Tebriz hazînesinden verilmek ferman olunmuştur, niçün emre imtisâl etmeyüp fıtne-engîz olursuz, ûlü'l-emre itâ'at etmeyenler kendiler kâfir, avratları bâyin olduğun bilmez misiz?" deyüp, üzerlerine 'unfla hücûm etmiş, anlar dahi bu kelâm-ı fıtne-encâmdan muztarib olup, sür'atle bölük halkı arasına girip, "Üç sene alâ vechi't-tekmîl Gence kafasın a'dâdan muhâfaza edip vazifelerimizi taleb ettiğimiz için bizi ikfâr eyledi, böyle serdardan ne umarız" deyü güftâr-ı fıtne-kâr ile tahrîk-i fesâd eylediler.

Âhir-i kâr cümle sipahî ve silahdar tâ'ifesınden Vezır-ı sabık Sınan Paşa hevâdârları dahi anlar ile hem-zebân olup, ertesi Divan a geldiklerinde Ferhad Paşa'nın başı kesilmeyince ulûfe almazız ve her kim ulufe,keJ' lerine yapışıp getirmek dilediyse taşladılar. Ağalar ol guruha pend edip söylediler sûdmend olmadı. Çavuş-başı ve kapucılar kethüdası varup nush u pend eylediler. Taşa tuttular, onlar dahi firar edip, gittikçe fitne izchyâd bulup, bilâhere cümle "Gencelüler'in [118] ulufelerin teslim edelim sizin muradınız ne ise müsâ'ade olunsun" dediler. Te'sır etmeyip Bir ak kabul etmezüz, Dîvân kapusundan vüzerâyı sag çıkarmazuz, elbette bize Ferhad Paşa'nın başı" deyü mültemislerin arz ettiler. Ve terk-ıedeb edip, hetk-i hürmette musırr oldular. Bu kazâyâ padişaha arz olundukta kadıas- kerleri nasihate gönderdiler ki, Şâ'ir Bâkî Efendi ve Ebussu ud-zade Molla Efendi'dir vardıklarında anları dahi eslemeyıp, "Ferhad Paşa nın başı

deyu ayak basdılar. Ol mahal Ferhad Paşa dahi pâye-ı serîr-ı aTaya arz u inha edip “Ben bendeden sâdır olan kelâm mahallinde Lala Mehmed Paşa sâ’ir vüzerâ hazır idiler kı itâ‘at-ı ûlü’l-emr etmeyenlerin dınlenne zarar mukarrerdir” dedim, bu sözde ne hatâ vardır, bu kulunuz dünyadan git mekle padişaha vezîr eksik olmaz, lâkin bu muradlanna muşa ade olunduğu sûrene giderek tuğyânları iştidâd bulup, mukavemetleri muşkıl olur bir mertebe ki tenfîz-i ahkâm mümkm olmaz, bu ga ile def mde tedb^ sâ’ib budur ki, Yeniçeri ağası hâlâ arza girdikte şıfâhen tenbıh-ı hümayunları ola ki odalardan müsellah ziyâdece Yeniçeri getirip cebehane altında duralar Ve Bostancı-başı kulları me’mûr ola kı tuvana bostancılardan vâfırini pür-silâh Demir-kapı önünde müheyyâ eyleyeler ve cümlesi ışaret-ı âlîye müterassıd olalar.

Vüzerâ Dîvân’dan çıktıkları vakit sipah hücûma tasaddî ederler ise her taraftan ortaya alıp cezâlannı vereler. Vezîria‘zamın bu telhisi tab -ı hümâyûna hoş düşüp, bu tedbiri kuvveden fi‘le getirdiler, kadıaskerler arzdan ç,kıp vüzerâ arza girmişler idi. Bizzat Ferhad Paşa'ya hıtab edip buyurdular ki: “Sen yalnız bunda dur, benim tarafımdan tekrar vezirlerim vanp nasîhat etsinler, kâr-ger olmaz ise re’y-i sâbık üzre tedarüklennı [ ] gö
relim fı’l-hakîka vezîria‘zam huzûr-ı padışah-ı mu’azzamda tevakkuf p vüzerâ sipah tâ’ifesine nasihate vardıklarında ol hettak-ı bı-bakler eslemevüp taş urup hücûm ettiler. Ol mahal Yeniçeri ve bostancı ışaret-ı aliyye muktezâsınca boşanup varup ân-ı vâhidde sipahî taTfesını dağıttılar İki kişi bir yerde kalmayup münhezim ve fitnelen mun adım oldu, gavgada Damad Halil Paşa'nın başı ve Lala Mehmed Paşanın bazusu aş zahmiyle âzürde olup, Yeniçeri ağasıyle ma‘an Dıvan-haneye geldi e- “de tafsîl-i hâl arz olundu. Ve Dîvân dağıldı Ferhad Paşa bınup sarayına

geldi. Ve dahi tefekkür edip, tahrîk-i eşkıyâya bâ'is kendinin düşmanı Koca Sinan Paşa ile Cığala-zâde Sinan Paşa hevâdârları olmasına cezm ve arz edip, Sinan Paşa hakkında gözüne mil çekilüp Kara Hisar'a iclâ olunup sâ'irlerinin dahi haklarından gelinmek için ferman-ı padişahî sudûr edip ol tedârüke azimet ettikte ba'zı ukalâ mahremleri ve ağalan nush edip **"Bu** sünnet-i seyyi'e emsâle cereyân edip akrâna sirâyet eder" deyü meyl-i kaziyesinden ferâgat ricâ ettiklerinde Sinan Paşa'yı Malgara'ya ve Cığala- zâde'yi Kara Hisar'a iclâ ile iktifa ettirdiler. Ve "Bâ'is-i fitnedir" deyü Siyavuş Paşa'yı Konya'ya nefy edip sâ'ir mazınne-i töhmet olan vesâ'it-i şer-i şûra cezâları verilip fitne bi'l-külliyye mündefi[1] oldı. Ve ertesi taraf-ı saltanattan Yeniçeri zümresine yüz bin guruş in'âm olunup ve on nefer Ocak ağaları hil'at ile ikrâm olundu.

Teveccüh-i Ferhad Paşa be-cânib-i Eflâk

Sefer-i Eflâk'e hurûc yarağı görülüp sene-i selâse ve elf şa'bânınm on yedinci günü [27.04.1595] Vezîria'zam Ferhad Paşa alay ile Darussaltana'dan çıkıp Davud Paşa'ya nüzûl etti. Vezîr-i sânî bulunan İbrahim Paşa kaymakam nasb olundu. Yeniçeri Ağası [120] Yemişçi Haşan Paşa Âsitâne'de kalıp zağarcı-başı ağa on bin Yeniçeri neferâtıyle sefer-i hümâyûna ta'yin olundu. Ve on kıt'a kadırga ile toplar ve sâ'ir mühimmât Tuna ile Ruscuk'a gönderildi. Lâkin Damad İbrahim Paşa, ki kaymakam idi, eğerçi sûretâ tetmîm-i mühimmât şuglünde görünürdü. Ammâ Ferhad Paşa'ya mahfî adâveti olduğuna binâ'en nice mühimmâtta igrnâz ve levâzımdan i'râz ederdi. Ferhad Paşa esnâ-i tarîkta padişaha istigâse-nâme- ler gönderip, "Bükreş önünde düşmen müheyyâ olup serhaddimiz olan Ruscuk'a karîb olduk, henüz yanımızda asker kalîl, bulunanlar dahi alildir.

Düşmanın hakkından gelmeğe cem'-i kesir ve bu bâbda askerleri bu semte tenkîr gerektir" deyü niçe kerre iTâm etmiş idi. İbrahim Paşa ise, "Padişahım askerin kalbi Ferhad Paşa'dan tamam nefret üzredir, anın önünde adûye sine germezler, zamanında me'mûl olan vech üzre maslahat görmezler, cümle askeri kılıçtan geçirse dahi kendiye i'tibâr ve alemi altında durmağı ihtiyâr etmezler" deyü arz edip bu kelâm-ı hîle-encâm siyakında müftîlenâm olan Bostan-zâde'yi kendiye hem-zebân ve Kuzât-ı asâkirden BâkT Efendi'yi vüzerâdan Cerrah Mehmed Paşa ve Haşan Paşa ve Cığala-zâde'yi kendiye hem-dem edip râyiha-i garaz istişmâm olunmasın için, "Bana serdarlık gerekmez ve sadâret için garazım yoktur, muradım nusret-ı dîn ü devlet ve padişahıma sezâ hizmettir" deyüp Koca Sinan Paşa'yı Ferhad Paşa üzerine tercih ve bu ma'nâyı nîk-hâhlık siyakında tasrih ettikte Sinan Paşa'nın bir kaç bin altmu ile mesmûVl-kelam olanları irzâ etmekle bu bâbda İbrahim Paşa'nm kavlini te'yıd eyledikleri ecılden kelâmı kârger düşüp tab'-ı padişahı Ferhad Paşa azline meyi eyledi.

Ahvâl-i Ferhad Paşa

Ferhad Paşa ise şa'bânın yirmi birinde Davud Paşa'dan kalkıp Çorlı ya vardıkta bin nefer [121] tüfeng-endâz kul karındaşı yazılmak ferman edip Hüseyin nâm bir sipahiye[109] ağalığını verdi. Ve her menzilde tahrîr olunup vakt-i asrlarda otak önünde selâmlarlar idi.

'Arbede-i Topcıyân ve ihvânân-ı kul der-Edirne-i Dârü'l-meymene

Ramazan-ı şerifte Edirne'de on gün oturak ferman olunup bu esnada atik seferliden dört yüz nefer topçu gelüp hâlâ ferman olan mevcuda ılha olunup bunlara başka bir çadır ortaları için lâzım olmakla orduda bir kebir çadır furuht olunurken alıp kurdular. Kul karındaşları dahi mezbur çadıra müşteri çıkıp viresiye istediklerinde sâhibi topçulara nakd ile bey ettıkden sonra tekrar taleb ve mağrûrâne topçular çadırına hücûm eylediklerinde topçular dahi cem' olup nasihat eylediler. Kabul etmeyip şutuma agaz e - tiklerinde bunlar dahi kalkup kimini döğüp ve kimim dahi mecruh edip dağıttıklarında sâhib-ı devlete varıp şekvâ eylediler. Yuz verilmeyip cümlesini merdûd eylediler.

Bu esnâda ramazanın beşinde [14.05.1595] Boğdan ve Eflâk vilâyetleri eyâlet kılınıp, Boğdan sâbıkâ Şirvan Beğlerbeğısı Ca'fer Paşaya ve Eflâk Satırcı Mehmed Paşa'ya tevcih olunup, cümle memalıkı mukata a olmak üzre kayd ve defterdarlığı dahi Yenişehirli Mehmed Bey'e verildi. Ve on iki bin muvazzaf kul yazılmak ferman olundu.

Vusûl-i Ferhad Paşa be-nehr-i Tuna

Mâh-ı şevval-i mükerremin evâhirinde vezîria'zam gelip Rusçuk a dâhil oldukta köprü kerestesi müheyyâ kılınmış-idi. Niğbolu'dan tonbazlar gelip gurre-i zilka'dede köprü binâsına mübâşeret olundu. Dil tutulup Mihal küffâr-ı bed-fı'âl cem'iyyeti ile Bükreş'te olduğu ve Erdel ve Macar'dan yetmiş bin kadar imdâd geldiği haberi alındı. Mâh-ı zılka'de evvelinde [122] Rumili Beylerbeyisi Haşan Paşa Eflâk ve Macar'dan ahz eylediği beş yüz kadar esîr, dört bin kadar baş ile alaylar gösterip gelip orduya mülhak oldu. Vezîria'zam sekiz direkli bir sâyebân altında oturup köprü ahvâline nâzır idi. Beş altı günde köprü Rusçuk önünde nehir vasatında vâki[1] adaya ulaşıp ötesi Yergöğü kakasına varınca vâsi' olup ancak beş yüz kıt'a

[1] Bir sipâhîye P, C : -Ç.

tonbaz gemileriyle tamam olurdu. Kakaya karîb bir mikdâr sığ olmakla kazıklar için kebîr balvanlar kat‘ olunmağa sancak beyleri ta‘yin olundu. Köprü bu veçhile yapılmakta Belgrad'da dört bölük halkı ile Defterdar-ı sâbık İbrahim Paşa mevâciblerin verip otururlar idi. Vezîrkzam Ferhad Paşa dahi Mihal-i bed-fkâl gâ’ilesini ber-taraf ettikten sonra Belgrad'a gitmek tahmininde idi.

Azl-i Vezîr Ferhad Paşa ve vezâret-i Sinan Paşa

Mukaddemâ zikr olunduğu üzre Damad İbrahim Paşa ve sâ’ir Sinan Paşa havâdârları fırsat bulup gamz u nifâk ile tab‘-ı padişahîyi Ferhad Paşa'dan tahvil ettirdip bilâhere ma‘zul ettirdiler. Sene-i selâse ve elf mâh-ı şevvalinin selhinde [07.07.1595] Sinan Paşa da‘vet ve mühr-i vezâret gönderildi. Zilka‘de gurresinde gelip sadr-ı vezârette karar ettikte selefi Ferhad Paşa’nın izâlesi tedârükine başladı. “Mihal-i dâll ile mahfî müttefik ve asker-i İslâmî i‘dâm hususunda yek-dil ü müttehiddir” deyü isnâd-ı müsâmahât ile “Mürtekib-i küfr ü dalâl olmuşdur” deyü küfr ve katline fetvâlar ettirip, mühr-i hâkanîyi alıp vucûdunu izâle etmeye Kapucular Kethüdâsı Ahmed Ağa ta‘yin olunup yedine hatt-ı hümâyûn verildi. Ve cebehâne ve mühimmât-ı seferiyyeyi zabt için başka bir emr-i âlî verildi. Bir kaç gün mukaddem Ferhad Paşa'ya kendi adamlarından ba‘zısı can atıp erişti ve kıssayı bildirdi. Bî-câre Ferhad Paşa’nın can başına sıçrayıp [123] hayattan me’yûs oldu. Ancak şu kadar tedârük edebildi ki “Dîvân edip taraf-ı devlete âcilen gitmek lâzım oldu” deyip, yarar ve tuvânâ adamlarından üç bin kadar bahâdır ile binip mahfîce mührü Satırcı Mehmed Paşa'ya verdi. Ve mühimmât-ı seferiyye ve edevât-ı cenge her ne lâzım ise cümle- ten Mehmed Paşa'ya teslim edip umûr-ı askeri alâ mele’i’n-nâs tavsiye eyleyip etbâ‘ıyle at boynuna düşüp kapucular kethüdâsına rast gelmeyecek bir yoldan mâ’-i sâfi’s-seyr gibi çekilip gitti. Ve Âsitâne deyü geceyi gündüze katıp yürüdü. Kapıcılar Kethüdâsı Ahmed Ağa Ruscuk'a gelip iki gün mukaddem Ferhad Paşa gitmiş bulunmakla Satırcı Mehmed Paşa ile ma‘an vâki[1] hâli Der-i devlete arz ettiler. Sinan Paşa henüz İstanbul'da idi ve Şâm kulları sefere gelmişler idi. Sinan Paşa Şâm askerine “Ferhad Paşa'nın kat-

line fetvâ-yı şeriyyü'l-fehvâ vard,r, baş, benim, mal, sîzindir" dey.p ol
süvârân-ı bî-bâki yoluna saldı. ,
Fetvânın tafsili budur ki Tuna yalılannın ekserinden Ferhad Paşaya
r,t Paşa iletdLb Lei-, şer'a konulup ta. ven.mek ita.
etml?Silahdar Ağası Rıdvan Ağa Şâm kulu ile üzerine gönderildikten sonra Vezîria'zam Sinan Paşa dahi kendi tedârük görüp sefere çıkmak muhımma- La ^ eyledi Gönderilen Şâm kulu yolda Ferhad Paşa'nın hazînesi
katar katar gelirken ras, gelip bl-mehâbâ yağma «tilerHatta tatta| '
, ... e,j. *nâvır* idi Bir gayriden menkuldür kı Şam KUİU LİZHJ
FeAadpTşa'ya rast geldiklerinde Ferhad Paşa bir kaç kese sîm ü zer saçıp, l tâ'ife oâret i nuküda meşgûl olduklannda vezir uzayıp mesafe kat y *tl* ^tder'k,S" ma,da[8]b,rb,riyle kavgaya düştüler ve yollarda dokulen esvâbı yağmaya üştüler.
Ferhad Paşa İstranca dağlanna düşüp kurb-ı İstanbul'a yetişip Lıteruz
ihHâ etti Cürmü afv olunmak müjdesi ile mesrur oldı Sınan Paşa RUSÇUK rSp FerhJpaşa mühimmmdei ferağa, etm.şken As,tane'de kaymakam olaJöamad İbrahim Paşa bir hud'a-ı garibe dahi inşa edip Alamanoglu demekle meşhur Salamon nâm yahûdî vesâtatıyle Ferhad Paştfdanbıır mu, rasTa'hançer alup cürmü afv olundı. "İhtıfadan zuhûr etsin çiftliğinde ve kande düer ise mütemekkın olsun" deyüp bu **mazmun** üzre afv mutazammın had-, hümayun çıkanp gönderdikde derdmendgaffl d h berât-, emân bilip ha,t-, hümâyûn »e kelam-, mulukde tatar. mukteMy adi ü insâf değildir Ttıkâdıyle inanıp ol ağaları zuhura başladı. Ba deh kendi dahi çiftliğinde bürûz edip ahbâbı varıp ziyaret edip esdıkasıy
Paşa'yı ahz edip getirip Yedı-kule de habs etti.
Sene erba'a ve elf saferinin beşinci günü [10.10.1595] ıdı. ba de 1- ihrahim Paşa Okcu-zâde kalemiyle bir telhis inşa edip paye-ı serır-ı
a lâya irsal etiikde medlûlünce Ferhad Paşakatlini'
sudûr edip Çavuş-baş, Çoban Süleyman Aga gonderıhp [125] >5
Kulel-i Seb'a'ya erip zahm-i kemend-i gusende-ı bî-emân ile ol düstûr-ı vakün bî-cân eyledi. Merhumun cesedi civâr-ı Eyüb'de müheyyâ ettiği künbedde medfûn oldu.

Kelâm-ı munsıfâne

Merhum Ferhad Paşa'nın Acem seferlerinde bu kadar hizmeti ve Şah- oğlum getirip a'dâya bu mertebe hakareti mukabelesinde bu vechiyle mükâfât olundu. Merhum Sultan Murad Han Paşa-yı merhumun kadrini bilip dâ'imâ himâyet ederdi. Lakın Sultan Mehmed Han sâf-dil ve sâde- derûn, hile ve hud'a vâdîlerine henüz gayr-i mütefattın olmakla garaza mebnî musanna* kelimâta Ftimâd buyurup ahvâl böyle oldu.

Tafsîl-i teveccüh-i Koca Sinan Paşa be-cânib-ı Eflâk

Paşa-yı mezbur sene selâse ve elf zilka'desinin on birinde f 18.07.1595] Davud Paşa Sahrâsı'na çıkmıştı. Ve Âsitâne'de İbrahim Paşa yine kaymakam kalmış idi. Sinan Paşa Edirne'ye varıp ve andan Çalık Kavak derbendinden geçip Şumnı ve Hezârgrat'tan varıp zilka'de evâhirinde orduya dâhil oldular. Köprü Yergöğü hisarına karîb olmuş idi. İtmâm ettirilip zilka'denin nısfında vezîria'zam cümle asker ile geçip ve Rumili eyâletiyle Vâlisi Haşan Paşa çarhacı ve Satırcı Mehmed Paşa Şam kulu ile sağ kola ve Selânik ve Niğbolu beyleri köprü muhâfazasına ta'yin olundu. Âsitâne'den gelen yedi kıt'a kadırga dahi cebehâne ve mühimmât ile Ruscuk'a yanaşıp zilka'denin on yedisinde Yergöğü'den dahi göçüldü. Ve Kalugeran-başı ki mîşe-zâr derbend olup ilerisi Bükreş boğazı ve andan Bükreş dört mil idi. Ol mîşe-zâra nüzûl olundı. Boğaza karavollar varıp halk sükûnda iken Bükreş boğazından [126] toz kopup küffâr alayları zâhir oldı. At-oğlanları ürküp çadırlara geldiler. Asker binip karşıladılar, vezîria'zam saf bağlayıp önlerinde olan batağa tahtalar döşeyip Yeniçeri tâ'ifesi mîşe-zâra düşüp ve dağ başına on şahî top çıkarıp küffârı topladılar.

Orta yoldan asker-i İslâm yürüyüp melâ'îni geriye sürüp toplar dizilip galebe suretin gösterdiler. Biraz kâfir kırılıp vakt-i asrda bâkîsi perişanlık ile boğaz önünde durdular. Cümle asker âmâde vezîr Kalugeran derbendinin beri başında karar etti. Küffâr Bükreş boğazında âteşler yakıp gulgule ve hareket üzre bayraklar ile gece içinde bir alay câmûslan sürerlerdi. *Behcetii't-tevârih'te* mastûrdur. Kalugeran köprüsü kurbundaki ormanlı ve bataklı mahal idi. Nüzûl olundukta bir alay küffâr katle başladılar. Ve orman agazına toplar ve tüfengciler dökülüp muzâyaka verdiklerinde Satırcı Mehmed Paşa, Haydar Paşa, Hüseyin Paşa, Ayaz Paşa-zâde Mustafa Paşa asker-i vâfir ile köprüyü geçip a'dâya mukabil oldılar. Dahve-i kübrâdan beyne's-salâteyne dek muhkem ceng ettiler. Düşmandan on ıkı top almakla gerçi galebe göründü, lâkın mahall-ı mezbur batak ve ormanlı vol olmakla sâlifü'z-zikr Mehmed Paşa kaçar iken mecruh ve Hüseyin Paşa ve Haydar Paşa ve Mustafa Paşa bataklara batıp şehıd oldular. Serdar-ı a'zam hazretlen *"Men zere'a'l-fiten hasâde'l-mihen*" fehvâsmca ol sakı nahûset-me'âlde kendüden garaza mebnî sudûr eden ahval-ı şe amet-me a netîce-bahş-i su'-i hâl olup küffânn bu hücûmunda kendi dahi kaçıp bir batağa düşdü. Ve rahşından ayrılıp

batağın birinden çıkıp birine düşerek rı 271 oturup gâh dururken Haşan nâm bir Rumili bahâdırı erişip arkasına alıp batakdan çıkardı. Mezbur Deli Haşan "Batakçı" ismiyle iştihar bulup sonra Koca Murad Paşa'ya deli-başı olmuş idi.

Firâr-ı küffâr-ı hâksâr

Ol gece darb-zen toplar üzerinde bir Yeniçeri'nin fitili veznesine ateş ulaşıp barutu alevlendıkte kurbunda olan barut sergilerine varıp bir gurultu ve duhân peydâ olıcak askere gulgule düşüp Gülbank sadası afâka çıktı. Küffâr leşkeri, "Asker-i İslâm şebihûn etti" deyü birbirine gınp gece ile fırâr ettiler. Mihal-i bed-fi'âl ılgar ile Bükreş'e vardı. Ve biraz kafir asken Boğdan semtine gitti. Ba'dehû orduların kaldınp Bükreş'te karar ettiler. Rûz-i kıtâlde vakt teng olmakla ormanın öte başına sahraya varılmak asır olup geriye avdet ve nüzûl olundu. İki gün meks olunup kuffardan dil getirdiler. Küffânn Bükreş'e vardığını haber vermekle zilhiccenin on sekizinde Haşan Paşa askeriyle geçip, derbendi mürûr ve sahraya nuzul e ıp, akıncılar nevâhîye dağılıp, esîr ve zahîre ve hayvânât şurup getirdiler. Mihal Bükreş'i tahliye edip Tergovişte'ye vardı. Anda dahi karar etmeyip Erdel sınırında sa'bü'l-mürûr dağlar cânibine gitti. Vezîrıa'zam zilhiccenin yirmisinde derbendi geçip asker ile Bükreş'e varup sahrâya nuzul eyledi. Bükreş kiliselerine mihrâb ve minber vaz' olunup namazlar kılındı. Ve kubbeler üzerine vaz' olunan yaldızlı topları ve salîblen kırıp suretleri
bozdular.

Meşveret-i serdar berâ-i def-i küffâr ve binâ-i hisar

Vezîria'zam otağında a'yân u erkân cem[1] olup, "Eflâk ve Boğdan vilâyetleri [128] kâfire verilmeden her bâr nice küdûret ve ısyânları ba ıs-ı [110]
meşakkat oluyor, hemen bunları bi'l-külliye def edip, ba'de'l-yevm bir müstahkem kafa binâ olunup başka bir eyâlet kıbeline ve Tergovişte derbendine dahi bir kafa binâ oluna" denildikte hazır bulunanlar bu re'yi savâb zannedip karar verdiler. Telhis yazılıp Âsitâne'ye gönderildi. Ve eyâleti Satırcı Mehmed Paşa'ya verildi. Vezîria'zam cümle a'yân ile Bükreş varoşuna varıp Aleksandra voyvodanın manastırı, ki kadîmi kafa yeri idi, mfmarlar iki kat hisarlarını zirâ'a alıp ta'mîr etmeğe mübâşeret eylediler. Ve kereste ve sâ'ir mühimmât tedârüki sipâriş olunup zilhiccenin evâhirinde kafa binâsına şurû' olundı. Ve on iki günde itmâma erdi. Tafsili gelecek sâlde zikr olunur.

Zikr-i hareket-i küffâr der-serhadd-i Üngürus

"Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa serdar olup Üngürus serhaddi muhâ- fazasma me'mûren mâh-ı şevvalin gurresinde Budin'e varıp Belgrad'dan donanma ile gelen zahireyi der-anbâr edip etrâf-ı kılâ'-ı serhadde nev-betciler gönderip kendisi çadırlar ile Gürz İlyas nâm mahalle çıktı. Anadolu beylerbeyisi ve Bosna ve Karaman ve Sivas ve Budin ve Tımışvar ve Haleb ve Sigetvar beylerbeyisi ve. Yeniçeri kethüdâlan ve sipah ve silahdar ve ulûfeciyân-ı yemin ve ulûfeciyân-ı yesâr bölükleri eski Budin'de demek edip oturdular. Mevâcib ve zahireleri verildi. Ve "Beç'de Nemçe kiralının cenfiyy'eti olup taburu bu tarafa gelecektir" deyü Yanık Beylerbeyisi Osman Paşa'dan haber geldi. Ba'dehû zilka'de evâhirinde küffâr elli bin kadar piyâde ve yirmi bin kadar süvâr ile gelip Estergon'ı muhâsara ettiler. Berü tarafta [129] serdar ve sâ'ir beylerbeyi ve cümle asker on bin kadar ancak var idi, çokluk düşmana varılmak ma'kul görülmeyip düşman mukabelesinde olan dağa arka verip oturdular ki imdâda hâzır olalar. Ve kafayı döğmeğe mümkin mertebe müdâfa'a edeler.

Teveccüh-i asker-i İslâm be-cânib-i Estergon ve inhizâm-şuden-i îşân

Gurre-i zilhiccede [07.08.1595] Sinan Paşa-zâde ki serdardır ve Budin Beylerbeyisi Sofu Sinan Paşa ve Tımışvar Beylerbeyisi Mihaliçli Ahmed Paşa ve Sigetvar Beylerbeyisi Tiryâki Haşan Paşa ve Haleb Beylerbeyisi Mahmud Paşa ve Yanık Beylerbeyisi Osman Paşa on bin asker ile Estergon üzerine varılıp mukabele-i düşmana kondular. Varıldığı gün bir mikdar ceng olup ertesi yine düşman üzerine varılıp kâfir taburdan çıkıp kat-ender- kat dizildi. Osman Paşa küffâra hücûm edip aldığı Ciğer-delen kafasın bıraktırdılar. Ve ol cânibde olan toplan çiviledıklerinden küffâra dehşet

[110] Fitne eken meşakkat biçer.

söylerdi. Görenler ia'n u terfyi yrnnmş A H X,.dlrâzhk edip, Mehmed Paşa ve Osman fc^Siik*. “Bu sefih,n sözünü .şhmekien ölmek yegdrr
SerHdi! ana SÎ öbu”
melâ'intn kimi Tuna ya doku up meydanda birbirine karışmağa
nrrrdan rmdâd **ed.p** yun.duto K^asker meyd^ ^ ^
“V'Terio'Budm'e doıru teveccüh etmekle sa ırı dahi firar ve Budin yuz dondenp Budin e aogru tî ; auvâl böyle olduğunu
yolunu ihtiyar eylediler. Tnya 1 asan , ağırlığını öküz arabalarına
SkTL^^

mikdar yağma edip BudnVe doğru gımteh Kafir İmvaz . h y Su ku* serdar ahvâlinden gâfil

bir bayrr aşrn mevz, da ,d
^^“er^S^P «fian af/r kap>am^
deyüp hele zariiri kakaya girdrler **Ol gece anra iev^r^e** ka ay
yüz atlı girdiği maMûm küffiar
Kara Al, Bey SirS, vüz kaSyamr âdemlenniz ,1e çrkrp
ganimet ve işret ü gafletde ı en*y* rne’vûs oldukda vire ile
sidin zîrâ bunda mahsûr olan Yeniçeri ve kul-oglu m Y “Çıkarsak
gıdın zira ouıma Mehmed Paşa cevabında, ÇıkarsaK

BsSSSt-ssssr [111]

Ümerâ-yı asker cümle Ali Bey'e varıp muktezâ-yı hâle göre **cevab** vermesini ma‘kül gördüler. Bir kaç umûr-dîde çorbacı koşup gönderdiler. Uyvar Generali Palfı Mikloş nâm mekân ki serhadlerde müte‘âref u **ma‘lûm** ve İslâma adâvet ile mevsûm olup Yanık kakasın ağaç top ile alan hınzırdır, Ali Bey'e dedi ki, “Sizinle kadîmî komşuluk vardır, asâkirin hâli malûmunuzdur, size ve iyâlinize nâfk olan vire ile kakayı vermektir". Ali Bey dahi cevabında, “Bizim askerimize ne oldı? Onların sa‘yi **kakaya** yardım koymak idi, hâlâ Anadolu Beylerbeyisi Mehmed Paşa ve Şemsi Paşa- zâde Mahmud Paşa'yı üç bin nefer tüvânâ ve güzide bahâdır asker ile gözünüze karşı kaka içine kodular, kakayı onlar zabt etti, benim **alâkam** kalmadı” dedikte ertesi kırk pâre top kurup melâ'în kakayı döğmeye **başladı**lar.

Bu kıssanın bekâyâsı sene-i âtiye kaldı. Çünkü Serdar Mehmed Paşa Budin'e geldi, vücûh-ı asker bir yere gelip ba'de’l-müşâvere Yanık eyâleti Mahmud Paşa'ya verilip Belgrad'a asker sürmeğe adamlar gönderildi. Novigrad ve ol havâlînin kâfirleri bu keyfiyet vukü'undan sonra “Fırsattır” deyüp ve Vaç kakası üzerine gelip muhâsara ettiler. İçinde olan asker merdâne direnip katı çok harbî kâfir düşürdüler. Küffâr me’yûs olup hâ‘ib ü hâsir dönüp taşrada buldukları hayvânâtı sürüp gittiler. Sene erba‘a ve elf vekaykinde zikr olunur.

İstîlâ-i Mihal-i dâll ber-hisar-ı Bükreş ve Tergovişte

[132] Vezîria'zam Sinan Paşa Bükreş'de ağaç ve haşebden hisar yapıp top ve mühimmât-ı lâzime ve bin nefer Yeniçeri ve bin nefer kul-oğlu yazıp vaz‘ edip, bin dört muharreminin on üçünde Tergovişte sahrasına vardı. Halkı mukaddem firâr etmekle hâli bulunup Bükreş gibi buna dahi ağaçtan kaka yapmağa başlayıp iki kat ve etrâfı amîk hendek kesilip bir mâhda itmâm olundu. Toplar ve mühimmât ve asker vaz‘ olundu. Ve zehâ’ir ve mevâcibleri verilip mâh-ı saferü’l-haynn on ikinci günü avdet olundu. Evvelki menzile nüzûl olunduğu gün Mihal-i bed-fkâl asker ile ormandan çıkıp Tergovişte’ye sarıldı. Ordudan toplar sadâsı işitilirdi. Üç günde darben ve kahren alıp içinde kalan Ali Paşa ve Koçi Bey'i ve sâ’ir a'yânı şişe sancup ateşe karşı kebab edip bakiyye-i askeri esir ve kakayı ihrâk edip çekilip gitdi. Ve ol günde kakanın muhâsara haberi serdara gelip istimdâd ettiklerinde asker-i İslâm muztarib olup dururken menzilgâhlanna karib ormanlıktan üç yüz nefer kâfir çıkıp Rumili askeri vardıkta cümle mecrûh u münhezim dönmekle ta‘âkub-ı mesâ'ibden askere dehşet müs-

[111] gördü P, C : -Ç-

L olup tekrar kakaya avdet bâbında meşveret olundukta bir tedâruke mecâl olmayıp bilâhere Bükreş'e geldiler.

On beş gün oturak ferman olunup asker ve sâ'ir tüccâr mukaddemce geçmek ardınca olmağın bir ferd mürûr ettirilmemek için^ muhkem tenbıh fl/adamlar ta'yin olunup gittikçe askerin telaşı ve hırası terakkide oldug görüldükde Bükreş'te olan toplar çekilip cebehâneler ile arabalara tahmı olunup yapdıklan hisarı ba'de't-tahliye ihrâk edip karara mecal kataayıcak nısfu'l-leylde göçüp köprü canibine gittiler. Ve ılgar ile bogaz^l 33] geçip Yergöğü'ye gelip üç gün oturak ittiler. Ve şaşkınlıktan naşı su -ı tedbir ık- tizâ[8]etti ki köprüde adam ta'yin olunup on bin kadar araba ve e?,[rd]" Pf?" cik alma zîrâ mukaddemâ asker-i İslâm Erdel sınırına akın edip n ce bm araba ve esir ve devâb sürüp orduda rahîs baha ile bey etmişler ıdı. S sürü agnâmı tüccâr alıp sâ'ir eşyâ ile köprüden mürur ederken emm ve katib oturıp geçenlerden mâl-i hums deyü akçe cem' ederken Mıhal-ı dall küffâr askerin sürüp karîb geldiği maTûm oldukda ol maldan geçilip Sınan Paşa gece ile geçip cümle askere izin verildi.

Sabah olunca Yeniçeri ve toplar ve cebehânenin bir mıkdan geçip henüz sâ'ir ağırlık yerinde dökülüp kaldı. Müzâhameden ortalık ruz-ı haşr gibi birbirinden gafil ü mütehayyir iken beyne's-salâteynde kuffar alayları zâhir olup gelip Yergöğü sahrâsma tabur kurdular. Ve ağırlıklara hucum edip yağma ve gârete başladılar. Ve bir gürûhu piyade alaylar ile deme-ı hınzır misâli Tuna yalısından yürüyüp bayırdan top ve tufeng atarak köprüyü ortadan kesdiler. Üzerinde olan asker ve ağırlık Tuna ya dokulup ba zılar köprü üzennde "Meded Allah" diyerek Tuna akıntısı ile gidip feryâd u figân cihâna zelzele verdi. Bu defada suyun ote canibinden bu tarafa geçmesi müte'azzîr olan ehl-ı islâma küffar-ı bî-eman kılıç koyup bu müteneffise emân vermeyip kanların seyl-revân gibi akıttn Nice bm nufc ortalıkta zâyi' ü telef olup akıncı tâ'ifesinin eksen karşı yakada bulunmalda hiç ferd halâs olmayıp ol zamanda akıncı koku kesilip münkariz oldı. top ve cebehânenin ekseri nasîb-i düşman olup Yergogu varoşunu mela ihrâk edip [134] kafasını döğmeğe başladılar. Bu mertebe musı ^ hasâret bir vakitte vâki[1] ve böyle inhizâm bir târihte zuhur ettiği şuyu bulmamıştır.

İstilâ-i küffâr ber-hisar-ı Yergöğü

Ol zamanda hisara bir mıkdar asker kapanmış idi, **mehâzîl-ı** küffâr uç gün döğüp mâh-ı saferın onuncu günü yürüyüş ile alıp içinde olan Mus ı- mîni katlfâm edip topları dönderip orduya atmağa başladı.

İtâ‘at-i Boğdan be-Tatar Han

Bu esnâda Han-ı Tatar Gâzî Giray Han hazretlerinden nâme ile **ağalan** gelip, Han asker ile Boğdan'a gelip re‘âyâ itâ‘ate kâ’il ve bâ‘is-i fesâd **olan** Mihal ile mürtedd olan Rıdvan'ı ele getirmeye mütekeffıl oldular. **Ve** ba‘de’l-yevm ümerâ-i Tatar'dan biri kendilere hâkim nasb olunmak istid‘â ettikleri nâmesinde münderic ve ağalarının lisânından münfehim **olmağın** bu tevcihe nzâ verilmeyip iğmâz olundu.

Teslim-i Hisar-ı Estergon be-küffâr

Sene-i mâzıyye zilhiccesinde küffâr Estergon'u muhâsara edip üzerlerine gelen Budin askeri bozulduktan sonra melâ‘în-i hâsirîn şiddet ile hisan döğmeğe mübâşeret ve içinde olan ehl-i İslâma za‘f u zarûret müstevli olmakla, dür u dırâz ceng ü cidâlden sonra mukavemetten âciz olup mâh-ı safer evâ'ilinde vire ile kakayı küffâra teslim ettiler. Kakadan çıkan müs- limîn kırk elli mikdar gemilere süvâr olup cümle Budin tarafına gittiler.

İstîlâ’-i küffâr ber-hisar-ı Vişegrad

Estergon'ı aldıktan sonra küffâr hisar-ı mezbur kurbında Vişegrad nâm sa‘b kakayı dahi ihâta edip Budin Yeniçeri ağalığından ma'zul Osman Ağa'nın hıyâneti ile onlar dahi vire edip içinde olan halk Budin’e gittikte [135] mesfûr Osman Ağa mürtedd olup kirala vardı ve şabka-pûş bendesi olup ol kakalarda sâbıkâ küffâr zamanından kemerler altında barut hâzinesi olduğu maTûmu olmakla küffara haber verip küffâr dahi gemiler ile alıp gittiler.

Azl-i Sinan Paşa ve nasb-ı Lala Mehmed Paşa

Çünki cânib-i Eflâk'te Sinan Paşa'nın sû’-i tedbiriyle asker-i İslâmın inhizâmı ve oğlunun cebânlığı sebebiyle Estergon'a küffânn zafer bulduğu ve kendinin can atıp Budin'e kapanıp bir işe kadir olmadığı haberleri gelip mesâ‘ib-i müterâdifeden ehl-i İslâm ve erkân-ı devletin ciğerleri büryân oldu. Bu kazâyâ ma‘rûz-ı huzûr-ı padişahî oldukta rebîülevvelin on altısında Sinan Paşa ma'zul ve Malgara'ya tard ile mahzûl olup hâtem-i sadâret Lala Mehmed Paşa'ya verildi. Paşa-yı mûmâ-ileyh marîz olmakla dest-bûs ettiği günden gayri Dîvân'a varmak müyesser olmayıp şîr-pençeden fırâşe düşüp onuncu günü vefât edip cenâzesi Şeyh Vefâ kurbında defn olundu.

Vezâret-i Sinan Paşa hâmisen

Kaymakam İbrahim Paşa bu iki defa tebdillerde mühr-i hümâyûn kendiye verilmek ümidinde idi, müyesser olmayıp Ferhad Paşa katline bâ‘is olduğu için padişah kendiye dil-gîr olmağın teb‘îd buyurup hırmân ile mücâzât olundı. Lâ-cerem Sinan Paşa'nın mu‘înleri ferce bulup “Padişahım Sinan Paşa kulun bir umûr-dîde pir ve fenn-i vezârette mahâret tahsil etmiş vezirdir” deyü ta‘rîf etmeleriyle mühr-i sadâreti tekrar Sinan Paşa'ya inâyet eylediler. Malgara'dan ılgar ile gelip rebîülevvel evâhirinde Dîvân’a vardı, bu def a Sinan Paşa ile İbrahim Paşa beyninde şikâk-ı külli düşüp bir mertebeye vardı ki, Dîvân-ı âlîde müşâfeheten İbrahim Paşa'ya hitâb-ı bâ-itâb edip, [136] “Kaymakamlığında her cânibe nâ-münâsib serdarlar gönderip bâ‘is-i ihtilâl olduğun umûr-ı kıtâl sebebinden âlem bu suver ü eşkâle girdi. Bunca mesâ’ib sû’-i tedbirinden ve kıllet-i akimdan nâşî olmuştur” dedi.

Ve bir defa dahi huzûr-ı padişahda yüzüne bu makûle kelimât-ı bâride edip, “Benim için padişaha amel-mânde olmuş” demişler. Eğer bu sözü söyleyen İbrahim Paşa ise gelsin fezâ-i sarayda kendi ile sırıklaşalım, mızrak oyna[ya]lım. Huzur-ı hümâyûnda İbrahim Paşa dâmenine yapışıp çekmiş. Bu vakitlerde cihân pür-fıtne vü kudûret ve hıkd u hasedden derûnlarda haşyet ü huşûnet ekâbir ü esâgın bi-râhat etmiş idi.

Tergîb-i Sinan Paşa padişah-ı cihân-râ be-sefer ü gazâ

Bir gün tek ü tenhâ Koca Sinan Paşa huzûr-ı padişaha nîk-re’y arz edip, “Padişahım min-ba‘d kişver-i a‘dâya serdar ta‘yin etmek mahz-ı hatâdır. Zîrâ ikiden hâli değildir [ki] ta'yin olunan ya sadrıa‘zam veya sâ’ir vü- zerâdan biri ola; vezîria‘zam olursa Âsitâne-i devlette kaymakam olan anın sadâretine tâlip olup yüz ağarttığı istemeyip mühimmât görmede taksîl ettiği için iş bitmez. Vüzerâdan biri olur ise vezîrfazam hasede zâhib olup şâyet hizmeti makbûl ola. Ol ecilden vezâret-i uzmâya lâyık görüle deyü havf edip iş gördüğün murad etmez. Bu sebebten nice sâldir ki bunca hazâ‘in ve asâkir telef olup maslahat görülmez. Böyle olmaktan ise merhum ceddiniz Sultan Süleyman Han hazretleri gibi biricik [bir kerre] bâri bizzat sefere azimet buyur ki, tâ ki nice fütûhata sebeb olup ba'dehû te’kîd- i musâlahaya kabiliyet hâsıl ola. Ve gazve-i Hüsrevâne’den a‘dâ-i dîne hırâs u havf düşer dedi . Bu bâbda Hoca Sa‘deddin Efendi dahi vezire [137] hem-dâsitân olup selâtîn-i cihâna kişver-sitânlık lüzûmunu huzûr-ı hümâyûnda tahkik ve gazâ vü cihâd fezâ’ilini takrir ile makâl-i veziri tasdik etmeleriyle padişahı cihâda mâ’il ve sefere gitmeğe kâ’il ettiler.

Mu‘allim-i Sultan Murad Han Mevlânâ Hoca Sa‘deddin ibn Haşan Can mukaddemâ oğlu gamı ile muklm-i kûşe-i mâtem olup taraf-ı saltanattan henüz nüvâziş olunmamış idi. Vâlide Sultan'ın şevkiyle yine makâm-ı evveline i‘âde kılınıp kemâ fı’l-evvel ezimme-i akd ü hal kef-i tedbirine teslim olunmuş idi. Levâzım-ı sefer tedârükine ferman-ı kazâ-cereyân sâdır olup Hoca Sa‘deddin Efendi mülâzim-i rikâb-ı hümâyûn olmağa

me'mûr kılındı.

Evâ'il-i recebde [01-10.03.1596] Cerrah Mehmed Paşa'ya hazîneden yüz elli bin altın verilip zahire iştirâsı için Belgrad'a gönderildi. Ve fasl-ı şitâya bakılmayıp alman zahire Belgrad'a îsâl olundu. Ve Ordu-yı Hümâyûn varınca Belgrad'da mîrî anbarlar zahire ile memlû bulunup ve yollarda olan köprüler ta'mîr olunmak için ve sâ'ir mühimmât-ı lâzime için kalem- reve emsile-i mutâ'a gönderilip, Belgrad'da zahire nezâretinde olan defter- dar-ı sâbık Karaman Beylerbeyisi Hacı İbrahim Paşa'ya ve Şıkk-ı sânî Defterdarı Kej-dehân [Gecdehan] Ali Çavuş'a mü'ekkeden evâmir-i aliyye gönderilip köprüler ve sefineler ve tonbâzlar ve sâ'ir mühimmât-ı lâzimeyi hazır etmeleri tenbîh buyuruldu. Ve İstanbul'da mehter-hâneye müte'allik mîrî otaklar ve cebehâne mühimmâtı Nişâncı Hamza Paşa'ya der-uhde kılınıp Karaman ve ol nevâhiden cimâl ü bigâl tedârükü Mîr-âhûr-ı kebîr Tırnakçı Haşan Ağa ile Konevî Ali-zâde Mehmed Çavuş nâm merd-i sâhib-vucûda sipâriş olunup tedârük-i levâzım-ı seferiyyeye ikdâm-ı tâm olundu.

Vefât-ı Sinan Paşa ve Vezâret-i İbrahim Paşa

Vech-i meşrûh üzre [138] Vezîria'zam Sinan Paşa ihzâr-ı mühimmâta mücidd ü sâ'î iken ömrü âhir olup zıdd-ı sûrîsi Ferhad Paşa katlinden sonra kendinin ömrü dahi bir seneye varmayıp sene-i erba'a ve elf şa'bânının beşinci günü yevm-i erbi'âda vefat edip namazı Ayasofya'da kılınmak esnâsında Kapıcılar Kethüdâsı Ahmed Ağa mühr-i sadâreti getirip câmi'-i şerîfde seccâde üzerinde iken İbrahim Paşa'ya teslim eyledi. Yanlarında bulunan ulemâ-i izâmdan Hoca Sa'deddin Efendi ve gayriler ve ba'zı vü- zerâ ol mahalde musâfaha-i tehniyet ettiler. Namazı kılındıktan sonra Sinan Paşa'yı Parmak Kapu kurbında binâ eylediği türbesinde defn ettiler. Vezî- ria'zam-ı cedîd İbrahim Paşa kendi sarayına geldi, a'yân-ı devlet ve erkân-ı saltanat üç gün merâsim-i tehniyeti icrâ ettiler.

Nizâ‘-ı Hoca Sa‘deddin Efendi bâ-Şeyhülislâm

İbrahim Paşa'ya mühr-i sadâret İhsan olunduğunun üçüncü günü Hoca Efendi tehniyeye gelip sadna zam

ı “ ™ Paşa'dan mektub ile

i cihan münâsıb gordugu mu‘araza ile sâlib olup tarafeyn-

“Ben reîsülküttâblık edip, gelen kagıdlan kıra a b .dehû terk-i

—, SrmasİhoSa^lko,

ytlTSs^eZ egeTMıhal-e ve eğer Boyarlar'a lâzım gelen ecvıbeyı Reîsülküttâb Musa Çelebi'ye yazdırdı, andan kalkıp menziline gı •

Teveccüh-i Padişah-ı İslâm be-gazve-i Eğri

Çün levâzım-ı sefer siyak-, muharrer üzre **hasbeM-feman** müheyya kılınıp fasl-ı bahar dâhil oldu, mah-ı atlar'çayırdan gelip [13.05.1596] tuğlar nasb olunup şevvalde ba de 1-ıd atlar çay otağ-ı hümâyûn Davud Paşa sahrasına kuruldu [140]. Şevvâl-i mükerremin yirmi dördüncü günü [21.06.1596] yevmü’l-hamîsde azîm alaylar tenbîh olunup padişah-ı zafer-celîs leşker-i nusret-enîs ve cümle ulemâ ve küberâ ile bi’t-tahmîd ve’t-takdîs pes mevkib-i hümâyûn ile çıkup azm-i sefer-i nusret-eser buyurdu. Yollarda Sa‘deddin Efendi her gün kable’l-vüzerâ padişaha yanaşıp umûr-ı âlemi kemâ-yahtâr söyleşip Edirne’ye vusûl müyesser oldukda mahdûm-ı sânî Esad Efendi Edime kadısı bulunmakla babasına ta‘zîmen padişah-ı zî-şân hazretleri İstanbul kazâsını ona ihsan edip, mevkib-i hümâyûn Filibe cânibine müteveccih oldukta, Esad Efendi İstanbul’a gidip Kaymakam Hadım Haşan Paşa Kadı-i sâbık Abdülhalim Efendi tarafında bulunmakla Vâlide Sultan hazretlerine istişfâ' için takdîm niyâz etmekle şefaatleriyle kazâ-i mezbur yine selefine mukarrer olup Esad Efendi’yi İstanbul'a komayıp geriye dönderdiler. Bu hâl-i garâbet-me‘âl Hoca Efendi'ye mün’akis oldukda vezîria'zama varıp Haşan Paşa'nm isâ’et-i edebinden şikâyet ve oğluna olan ihâneti hikâyet eyledi. Sadn- a‘zam dahi otağ-ı hümâyûna varıp kaziyyeyi arz ve Hoca Efendi'nin teked- dür-i hatırını i‘lâm ettikde, “Mehd-i ulyâ-i saltanat, sadef-i dürr-i hilâfet Vâlide Sultan hazretlerinin şefâ’ati ile olmuşdur, nihâyet Mevlânâ Esad Efendi tarîk-ı âhar ile teslim olunsun” deyü cevab sûretinde ferman-ı hümâyûn sudûr etmekle İbrahim Paşa dahi Esad Efendi'yi kadıasker pâ- yesiyle tesliyet eyledi.

Ba‘dehû Sofya'ya duhûl hininde Hoca Efendi'ye maraz-ı hummâ isâ- bet edip, Eğri feth olundukta şifâ-pezîr olmuştur. Hazret-i padişah zilka‘denin sekizinci günü [04.07.1596] Edirne'den hareket ve beşinci menzilde Filibe'ye vardılar. Filibe Kadısı Çelebi Kadı nehr-i Meriç'e nâzır bir mu'azzam kasr binâ edip padişah-ı âlem-penâh hazretlerine bir âlî [141] ziyâfet eyledi. Filibe'den dört gün tekâ‘ud esnâsında îş ü işretler olunup Çelebi'ye mevleviyet ile Filibe kazâsı müceddeden ibkâ ve kayd-ı hayat ile i‘tâ buyurdular. Batuçine dedikleri menzile varıldıkta Sinan Paşa-oğlu Mehmed Paşa mükemmel alay ile gelip Batuçine sahrâsında selâmladı. Bir menzil ileri varıldıkta dest-bûs eyledi. Dahi ertesi zahîre için mukaddem Belgrad'a gönderilen Cerrah Mehmed Paşa istikbâle gelip alay gösterdikten sonra şeref-i dest-bûs ile müşerref ve Belgrad’a varınca her gün bir vezîr alay gösterip Belgrad'a varıldığı gün Vezîria‘zam İbrahim Paşa cümleden ziyâde alay gösterip mazhar-ı tahsîn-i bî-hisâb oldı. Andan Belgrad'a karşı Hünkâr tepesi nâm bir bir tude üzre bâr-gâh-ı hümâyûn kurulup nüzûl olundı. Toplar ve tüfengler atılıp şenlikler oldı. Andan sonra askere anbar- dan zahâ’ir tevzî‘ine şurû‘ olunup bir mikdarı dahi sefâ’in ile Tuna'dan serhadler tarafına gönderilmek ferman olundu.

B0
İipİli^
___,p sefere
e gitti [1421. ,,
, ret_i erkân-ı devlet berây-ı cihet-ı azimet

Padişah-! âlem-penâh hazretleri küberâ

Lomaran muhasarası zâde "Komaran feth olun.P. hj »]Jmaran
* **“ «I*^*al6riCwe
ve *umr* içinde hayH^^“TScih edip Etri» doğrulduk ü devlete menafi ı çoktu y Segedin sahrasına ubur ıçm

Ve Titel v= ^^*S5X».«*»?
Tuna’da **sefa ın** uzenn^ c)sn itmam u mühe^ya ® T u n a ’ y l
neccârlar ile ilen cümle vüzerâ vü sıpah ı e ^ mürûr
sah-ı âlem-penah hazr toplar ve cebehane ve sa & çeeedin
kal‘ası mukabelesinde darb ı n y

Vekâyi‘-i sene-i hamse ve elf [1005/1596-97]

Padişah-ı âlem-penâh Tise suyu kenarıyle Segedin sahrâsına nüzûl buyurduklarında ol mevzkda Rumili Emîrü’l-ümerâsı Vezîr-i saf-şiken Haşan Paşa İbnü’d-düstûr Mehmed Paşa umûmen Rumili askeriyle gelip alay gösterdiler. Alayları gayet müzeyyen, huddâmının ekser âlâtı müzehheb hayli muhteşem ü mu‘anven [143] vezir idi, şevket ü şânı sâ’ir vüzerâya galib göründü. Ol vezîr-i nâm-dânn vusûlünden asker-i İslama taze kuvvet hâsıl oldı. Kal‘a-kub topları müşârun-ileyh Haşan Paşa Vidin sahilinden Tuna gemilerine koyup ba‘zı Rumili ümerâsına muhâfaza ettirerek Segedin beraberine dek Tise suyundan götürüp yetiştirmek ile edâ’-i hizmet-i şâyestede yed-i tûlâ gösterdi. Ve ol mahal serhâdden feryâdcılar gelip mahzar ve şikâyet-nâmelerini pâye-i serîr-i a‘lâya arz ettiler. Mazmûnu bu idi ki, küf- fâr-ı hâksâr Hadvan kakasını muhâsara etmek üzredir ve bunca hasâret etmiştir. İmdâd erişmezse müstevli olmak mukarrerdir, mahsûr olan müslimânları kılıçtan geçirmesi mahal-i reyb değildir. Hemen padişah-ı cihân “Mikdar-ı kifâye leşker ile Cığala-zâde varıp yetişsin” deyü ferman buyurdular.

İstîlâ’-i küffâr ber-hisar-ı Hatvan

Cığala-zâde Sinan Paşa eğerçi hazırlanıp Hatvan imdâdına çıkdı, ammâ seyrinde gayet batu’ üzre hareketine binâ’en mahalli ile erişmeyip küffâr-ı hâksâr Hatvan'a müstevli olup sükkânm ve belki nisâ ve sıbyâmn cümleten katlkâm edip kakayı yere berâber hedm ü harâb ettikleri haber-i vahşet-eseri orduya vusûl buldu. Bu mahalde bu taksire binâ’en Cığala- zâde mazhar-ı kahr olması melhûz-ı sagîr u kebîr iken aslâ mazhar-ı itâb olmadığı *“İnne hâze’ş-şey’ü ucâb*”[5] fehvâsınca hayret-endâz-ı akl-ı şeyh ü şâb oldı. Bu esnâda asker mevâcib talebi bahânesiyle Defterdar Hacı İbrahim Paşa'ya hücûm ettiklerinde ma‘zul olunup yerine Kej-dehân Ali Çavuş baş-defterdar oldu.

Gerçekten bu hayret edilecek bir şeydir.

. . , rı 1 09 15961 **lezez ulûfesi çıkıp yanınca Muharremin on sekizinde [■ . üzfe biner akçe in'âm veril ı.**
ûmen kul taifesinin her nefen ^ bulundukta [144] sefain ile ol ndan sonra Solnuk kal ası ku ve cebehâne ve gülleleri
halle dek getirilen ejder-deh etmeğm Eğri'ye getınimek u^
,e SUYU ondan öte canıb-ı hılala ce y nevâhîden gavlar tedaruk
milerden çıkarılıp ve Soinuk ettafınd ^ mümâs olan canibi şu- ınup ve ahşâbdan kızaklar tasnifr°yf0iPmakülle âlât ol
kızaklara tahmil im u edhân ile tılâ olunup topla^ Ue Eğri semtıne doğru
unup esvâr-ı bârdar koşulup âlât-ı cebehâneyı asker-ı
;kerek revâne oldılar. Ve ^rlakbr bulunca götürülmek
dâma tevzi[1] ve devâbba ^f^^üçüncü konakda kaPa-ı Egn
—szstzzz.*'*'—
[efter herkes teslim ettiler.

Muhâsara-i Eğri

Târih-, hamse ve 'lf
[21.09.15961 şehınşah-ı clha" g ini tecessüs ettiler. Evvela kal a teneffüs ve metns alatını tert J görünür bir kaPa-ı ser-der-fele mezbura mesâfe-i baideden kuh mısa g bârûlan ye cevanıb-ı
olup kat-ender-kat burçları ve y hısar bir dağ üzre vâki[1] olup uç
dek kesilmiş bir hısn-ı hasın ı i- akribâsından Nemçe serdarı
Hisarda iki» kâfir beyi o l u p k a f a y a da'vet içm bir [145] ve biri Macar beyi ıdı. On
_radıya 'llâhu te'âlâ anh- m *ka-*
emr-i şerif gönderildi. Hazret-ı hlkmet.encâmı üzre amel olundı.
deme'n-nezre beyne yedeyke kelam ^ y£ sâ% ahâlî bilmiş olu-
Mefhûm-ı emr bu idi ta, Egn N imdi evvela AUah te[1] âlânın emr-ı
nuz kı şevketle azimetim Egn tethıû

: kal'a-i Eğri P. yaları Ç : -P- : yeni Ç-
sizin huzurunuza sundu.

şerifi ile sizi dînimize da‘vet ederiz. Eğer Müslimân olursanız size zarânm dokunmayıp hâliniz üzre emvâl ü emlâkinizi kemâ-kân tasarruf edip âsûde olun. Ve eğer dîne gelmezseniz kafayı bırakıp çıkıp memleketlerinize gidesiz. Yoksa bu da‘vetin birini kabul etmeyip cenge mübâşeret edip bana ve askerime karşı top ve tüfeng ve humbara atarsanız sonra Allah ve Resûlullâh hakkı içün sizi katlfâm edip birinizi halâs eylemem, bilmiş olasız”. Ve emr-i şerifi götüren adamı melâ‘in ahz edip “Câsûsdur” deyü habs eylediler. Asker-i İslâm metrise girib bir gece içinde cevânib-i kafaya toplar kurulup hasbe’l-ferman kafa muhâsara olunup her kola bir vezîr ta‘yin olunup Allah Allah ile ceng ü muhâsaraya şurû‘ eylediler. Ve rûz u şeb ârâm etmeyip top ve tüfeng ve lağımlar atmağa kıyâm gösterdiler. Met- risden ve kafadan atılan top ve tüfeng âvâzesi cihânı tutup barut duhânı sehâb-ı muzlim gibi âlemi kaplayıp gülle ve fındık darbından asker-i İslâm zemîn-i şehâdete serpilip ceng ateşi gitdikce müşte‘il oldu. Lâkin asker-i Müslimîn ve guzât-ı muvahhidîn aslâ aldırmayıp merdâne hamle ve şîrâne cenge girişip yüz çevirmediler. Lağım ve top zahminden rahneler açılıp bir haftada sûr-ı kafanın taşra katı alınıp küffâr-ı hâksâr içeri katına girdiler, asker-i İslâm cenge ikdâm ve tazyîka ihtimâm ettiler.

Feth-i hisar-ı enderûn-ı Eğri

İki üç kere lağımlar atılıp gedikler açıldı [146]. Lâkin bir kaç gün leyi ü nehâr kesret-i emtârdan cüyûş-ı Müslimîn pây-der-gil olup yürüyüşleri bî-hâsıl idi. Ammâ rûz u şeb toplar ile düğmekten hâlî değiller idi. Mâh-ı saferin on sekizinci günü Destârî Mustafa Ağa'ya Yeniçeri ağalığı verildi. Ertesi yevmü’s-sebt ki saferin on dokuzuncu günüdür, ziyâde yağmurlar yağıp kafanın her veçhile fethi müşkil olmuşken asker-i İslâm zahmet-i tâmme ile hücûmdan bezl-i makdûr ve ihtimâm-ı tâmm ettiklerinden nâşî kafada olan küffârın kulûbuna ru‘b ü hirâs müstevli olup vakt-i duhâda halâs-ı can ümidiyle istîmân edip avâtıf-ı mülûkâneden mal ve canlarına emân ihsân olunup, ertesi iki nefer beyler ve sekiz nefer beyzâdeleri çıkıp metrise vüzerâ yanma geldiler. Ve Solnuk Beyi Bektaş Bey kafaya rehn gönderildi. Tarafeynden ahd ü emân karar-dâde olduktan sonra mezburları huzûr-ı hümâyûna gönderip, “Bizden bir ikimiz İslâma gelmek isteriz” demekle ağır hif atler giydirdiler. Ve feth ü nusret nevbetleri çalınıp şenlikler ettiler. Rumili Beylerbeyisi Haşan Paşa ve Yeniçeri ağası ve topcu-başı ve cebeci-başı kafaya girip zabt ettiler.

Katli[1] âm-ı küffâr-ı Eğri
rı3 İO 1596] yevmü'l-ahadde küffâr-ı hâksâr
Saferin yirminci guno^ [^**ıo. J Y** **eğg sıpahî oğlanl ağası**
'âr za'f u **inkisar ile çıkıp bir menz** y S **ellerinden ba'zı esvâb çekip**
yin olunmuş idi. Giderken Yenıç çıkmadan derûnlan yanmış
hakaret esnasında henüz çadırlar arasından^ çikmada
Phad askeri ve Tatar leşken **bunlann «aTO** **ı ^ Bir**
ikamen kılıç üşurup bir anda âlem-penâh çıkan beylere emân
iiteneffıs kurtulmadı. *erçl J>* ^ çıkan eşhasa tahsîs olunup beş
£ âbdâr o,d, Zîrâ serhad kavım zaman-,
Nazm:
Yoktur sizinle viremiz Eğrili, gidi Eğrili
,ü rerklb-ı bend edip ^
,1er Belgrad'a gondenhp ıçj Hatvan ka,.as, binasına
?mağa mübaşeret ettıle • y „ , k ve Seeedin beyleri ta ym ve .raman Beylerbeyisi Hızır aşa İstanbul'a revân oldı. Yirmi
âl olundu. Ve Dilsiz Ağa et ™"J ^ bjrer keyl hlnta kabada muhâ-

^^SS^^a,,amaz,k,l,,,d.. **Âmeden-i cumû'-ı küffâr**
Bu esnada gelen câs«sl"dan çalınan <M1«^
^SrSdlagaaske^e.p^^^
üvât de üç
IUZÛ1 ve tabura duhul ey ederiz veya cümlemiz din uğruna
.dtp, "Ya beyza-i İslam, ortttaMZ ^betleri tahkik olundu. Fe»*- crdıp gideriz" deyü azimet-, hezimet
kMfann
^ ^ ^ " - ^ V v e — eebehüneler

ile müheyyâ bir yere geldiklerinde fıkr-i fâsidleri üzre müslimîn Eğri kakasın düğerken ale'l-gafle Ordu-yı Hümâyûna şeb-hûn edeler. Haber-i feth rnesmû' oldukta kakadan me'yûs oldukları gibi iki menzil kurbunda tabur kurup Eğri'den kalktığı gibi kaka üzerine varup geru hisarı almak kasdında oldukları haber alınmakla asker-i İslâm ile üzerine varılıp mukabeleye karar verilmiş-idi. Çâsâr olan mesfur Maksimilyanus a'mâ ve a'rec bir yasar (çâsâr]? olmakla karındaşı tâcını Hersek Matyaş'a giydirip cümle askeri ona tefviz eyleyip ol dahi "Erdel ile bir olup orduyu basmak bahsi ile dolular içmiş-idi" deyü ba'zı tevârîhte yazar ve ba'zısmda Nadajdi Gümüş Ayak ki kıral veziri idi, bile ta'yin olunduğunu yazar.

İrsâl-i Ca'fer Paşa

Küffâr taburu mahall-i karîbe gelüp düşmanın asâkir-i bî-şumâr ile yaklaşıp kasd-ı gezend ettikleri muhakkak oldukta vüzerâ-i şecâ'at-nişân- dan Tavâşî Ca'fer Paşa bir mikdar asker ile üzerlerine gönderilmek emr olunup Altı Bölük'den silâhdar ve ulûfeciyân-ı yesâr ve müteferrikalardan ehl-i ze'âmet ve tîmârı bile koşup gönderdiler. Ca'fer Paşa ordudan ayrıldığı dem âkıbet-endîşlik edip düşman tarafına câsûslar gönderip keyf ü kem-i a'dâyı tefahhus ettikde Yedi Kıral ve umûm küffâr cem'iyyet edip beyza-i İslâmın izâlesine yahud cümlesi kırılmağa ittifâkile asker-i deryâ- misâl çekip geldikleri haberin alıp Ca'fer Paşa bu ma'nâyı arz eyleyip, "Buncılayın encümene bu kadar asker-i yesîr ile benim vardığım bu tarafı sebeb-i tezlîl ü tahkirdir. Ve benim vücudum gittiğine gam değil, din uğruna fedâ olsun. Nâmûs-ı saltanata kesr terettüp eder" deyü i'lâm eyledi [149],

Vükelâ-i devlet ol serdar-ı nâm-dâra te'allül isnâd edip bilâhere Ru- mili Emîrü'l-ümerâsı Veli Paşa'yı eyâleti askeriyle ve otuz pâre miyâne top ile vezîr-i mûmâ-ileyhe koşup "Min-ba'd bahâneyi koyasın, varıp düşmanı haklayasın" deyü telh u şûr haberler gönderdiler. Ca'fer Paşa dahi, "Bu re'y-i nâ-savâb ser-i kazâ zuhûruna mukaddeme" deyüp ancak kendiye mashûb olan leşker ile küffâr taburu üzerine vardı. Ve alayların bağlayıp topların iki bölüp, nısfını batakdan öte tarafa geçitten geçirip kurdu. Dahi küffâr gelmemiş-idi. Ba'dehû karşıdan kara dağlar gibi küffâr alayları nümâyân oldu. Ve Mohaç sahrâsını kapladı. Ca'fer Paşa bir kaç serhadli ile bir püşte üzerine çıkıp küffâr ordusuna nazar eyledi. Gördü ki bir bahr-i bî- nâvândır sahrayı tutup çalkayor[112] [113] [114] [115]. Ca'fer Paşa yanında ancak üç bin adam var idi. Geldiğine bina'en bir mikdar elleşelim sandılar . Vakt-ı asr ıdı, bı mikdar cenge şurû' sadedinde oldular.

Küffâr-ı âhen-pûş bir sadme ile alaylarını hark edip alem üzerine er ı- ler Ve rast geldiklerin urup düşürdüler. Ca'fer Paşa batak yerasında gog- sün gerip dilîrâne durup cenge sebât-ı kadem gösterdi. Pışgahında şatırları vTkafasmda kalan iç-oğlanlarma varınca kırıldı. Az kalmış ıdı kı paşayı dahi alalar Askerin nicesi şehıd olup bakisi firara yuz tutmuş-ıken kendisi sebât-ı kadem gösterip dönmedi. Ba'zı kâr-azmüde ağa an dızgınmı devşirüp dediler ki, "Devletli, az asker ile çokluğa **karşı** durulmak bahad lık değüdir ta'n-ı düşmandan ihtirâz için kendüyı beyhude yere telef etm trfıhkeyecan atmaktır, öşrü kadar, belki binde bin mıkdan olmayan leş- ker-i kalîl ;le bu kadar cem'iyyete karşı durulmaz.

Bu surette [150] geri asker-i İslâma avdet ile adam lekʌeni''eZ' kerinizi ve kendi vücudunuzu böyle telef etmekten cumhur-ı asker ile mut- tefıkân kıtâl etmek dahi nâffdır" deyüp semt-ı selâmete sarf etmelenyk akşam olmuş-idi. Aynlışıp *«El-avdü ahmed*" mefhûmun ihtiyar edip şeb- tâz içinde at başını Eğri altında çektiler. Giden toplar ve eşya vu eskiri^cum- le küffâra kaldı. Otuzdan mütecaviz piyade ve suvar şehıd oldu, g g olma'ayd, bir müleneffis halâs olmak muhal idi. Uç günlük *yol* leyi
firarda yek-şenbih râh oldu. Ve ol leyi-. P"r-Ve>;ld<; bu 'f Al'fe pl»'yi hân velvele ile doldu. Vak'a ma'rûz-ı şehmşah oldukda, Ca fer Paşa y ta'kib sürelinde tabur-ı küffâr şeb-târ içinde orduyu basmak ihtimali vardır" dediklerinde Veli Paşa Rumili Emîrü'l-ümerâlığından azl ye kema fı 1- evvel mansıbı Mehmed Paşa-zâde Haşan Paşa nâm-darın vezaretme nmn- zâm kılınıp asker ile Ordu-yı Hümâyûnu ihata ve muhafaza etmek ferman
olundu.

Meşveret-i erkân-ı devlet

Ale's-sabah salât-ı mefrûza edâsından sonra Veziriazam İbrahim Paşa ve Hoca-i cıhân ve sâ'ir vüzerâ ve erkân otağ-ı hümayunda cem olup *Ve şâvirhüm fi'l-emr""* mefhûmunca küffâr ile mukabele vu mütareke bey-

---

[112] Çalkayor Ç : çalkanur P.

" Sandılar P : sandı Ç.

Dönüş en doğrusudur.

[115] "...ve işleri onlarla müşavere et...". *Kur an,* 3/159.

ninde evleviyet isbâtı için müşâvere olunup erkân-ı devletin ekseri ba'zı ilel-i vâhiye beyâniyle terk-i mukabele re'yin ettiklerinde Hoca-i hakikat- bîn Mevlânâ Sa'deddin Efendi sevk-i kelâm edip, "Elbette a'dâ-i dîn ile mukabele vâcib olup üzerimize gelen hâsirîn ile cümlemiz şehid oluncaya- dek mukabeleye ikdâm vâcibdir. Zîrâ biz onların üzerine varmayıp tarik-ı âhara münharif olduğumuz takdirce küffar izhâr-ı celâded edip bizi ta'kib etmek mukarrerdir. Ve zu'afâ-yı askerimizi mürg-ı çîne ve rükebi dâme* düşürmek azhardır [151].

Husûsan bu Devlet-i Aliyye'de bir padişah-ı Osmânî bir düşmandan bilâ-sebeb-i kavî rû-gerdân olduğu mesmû[1] değildir" deyü ol meclise söylendiğinden mâ-adâ huzûr-ı hümâyûna girdiklerinde padişah hazretlerine dahi bunun emsâli kelimât-ı netîcetü'l-berekâtı vicâhen ilkâ eyledi. Ve "Bu kal'a dâmeni bir pest mahal olmakla dîk üzredir. A'dâ-i dîn üzerimize gelirse harekete meydân tengdir. Eğri etrâfmda olan kulel-i cibâle melâ'în-i hâsirîn top çıkarırsa hâl düşvâr olur, taburları olduğu sahrâ bir vâsi[1] fezâ imiş, mühim ve lâyık budur ki a'dâ bizim üzerimize gelmezden mukaddem biz onlara hücûm etmek üzre umûmen ol sahrâya vanla" deyüp ol nihrîr-i dilîrin kelâm-ı pezîri kalb-i padişaha te'sîr edip, nihâd-ı celâdet-nijâd- larında merkûz olan şecâ'at-i mevrûse zuhûra gelmeğe muharrik ü bâdî oldu.

Ba'dehû ba'zılar, "Rumili Vâlisi Haşan Paşa asker ile küffâr üzerine gönderilmeği ilkâ ettiler, lâkin bu emr-i azîm paşalar varmakla olur-biter iş değildir. İllâ bizzat padişah hazretleri tamam-ı asker-i İslâm ile varmak ve muhkem tedârük görülmek gerektir" demekle teveccüh-i hümâyûna rızâ'-i şehriyârî hâsıl oldu. Tatar Han birâderi Fetih Giray Sultan'a reîsülküttâb kalemiyle mektub yazılıp, "Ola ki bir iki dil alasız" deyü tenbîh olundu. Bundan sonra Sadna'zam İbrahim Paşa Eğri kakasına varıp götürecek topları intihâb edip, namaz-ı şâma dek Re'îs Efendi kalemiyle kaka muhâfaza- sına asker yazıp ve gedikleri bir gidip Sofu Sinan Paşa ile ma'a'l-vezâre Anadolu Emîrü'l-ümerâsı olan Lala Mehmed Paşa'yı dahi eyâleti askeriyle kaka hıfzında koyup, vakt-i gurûbda otağ-ı padişaha gelip, âlât-ı göç ve edevât-ı kıtâl ihzânna gûşiş üzre iken Hoca Efendi [152] tarafından bir tezkire vurûd edip mazmûnu bu idi ki, eğerçi Anadolu askeri kaka muhâfa- zasına ta'yin olunmuş, ammâ tabur ile mukabele hininde padişahın bir câ- nibi boş kalmak lâzım gelir. Mahall-i hatardır küffar kakaya hücûm ederse

Dâme Ç : -P.

fiavamrlar. Amma rûz-ı masâfda kakadan harb-gâha ımdâd ınıdâd **vann** ^ **Y** Gerektir ki Anadolu askeri resm-i kadîm üzre sag

enşmek mute a^d^ G La,a Mehmed Paşa-nm askeriyle ihzâ-

kol canibine ta **ym** olu olundu. Bunca gun kal **a**

- ft"TM" 'LSfete" zahirese atıan - kendileri aç ve

fethine **sa** y eylem ş münâdîler nida edip gayret-

-£ * « o,np esbâb-ı harb u

darba çeki-düzen verdiler.

| **Teveccüh-i asker-i İslâm be-cânib-i küffâr-r bed-nâm**

Mah-ı rebîülevvelin gnrresinde [23.10.1596] aleVşabah kollar ve ce-

gün tekâbül-i saffeyn vuku' bulacağın **iz'ân** eyiedr Vakt-ı g^bda Paş -y^ merkum otağına gelip namaz-ı mağribi eda ettıkden soma tmf-ı Padı

şahîden bir hatt-ı şerîf-i acîbü'l-unvân **vürûd edip** mazmununcla toh

lalamsın bunda muharebe için sızı serdar edip ben burada" s "nbu **revâne** olsam olmaz mı?" deyü buyurmuşlar. Vezirin can başın[3] *ı ç y* **P** mütehayyir oldı. Ve bu ma'nâ derece-ı imtina da olduğunu t **mü te**'allık kelımât tastîri için Re'îs Efendiye telhis tesvıd ettirirken adam **gelip** "Sizi Padişah ister" deyü vezin taleb ettiler. Va ı ış *i* **vezîria'zam,** Re'îs Efendi ile otağa gelip hazır oldukta Kapu-agası Gaz **fer** Ağa otaktan çıkıp vezîr ile ba'zı kelimât edip ikisi ma aıı eru **gâha** girip, huzûr-ı padişaha yettiler. Anlar içeride iken eti "^Y tarafından taburdan alınmış altmış üç nefer âhen-pûş 'a ır e eri **zencîr** diller gelip otağ önünde dizildi. Dilleri istintak sadedinde iken Gazanfer Ağa ile sadr-ı âlî içeriden çıkıp vezîr, Gazan er ğa ya padişahımızın nezr buyurduktan fılorileri şimdiden ifrâz e ıp ema **rin"** deyip ağa dahi "Öyle edelim" dedi.

Ba'dehû dilleri söylettiler, küffârın siyâk-ı mezkur üzre vefretm ve âlât-ı cenglerinin kesretin ve kırallar cümle beyza-ı İslam izalesme ı ti ettiklerin ve Erdel banı olan Jıgmond-ı [Sigısmond] la m bile olduğu mufassalan beyân ettiklerinde cümle diller kati olunup ba dehu vezına zam otağına geldi. Ale's-sabah tertib-i sufûf olunup suvar u piyade leş er ay _g binip mâh-ı rebîülevvelin dördüncü güni ki rûz-ı cum a ı ı, ağır [1] kalıp, padişah-ı İslâm yemîn ü yesâr alaylanyla âheste yuruyup a v -

kübrâda top erişmeyecek kadar ba'îd yerde karar ihtiyar eyledikten sonra ba'zı elıl-i vukuf *gelip* "Tertîb olunan sufûf taburdan ziyâde uzak ve tabur önü bataktır top ve tüfeng erişmez ve çerhacılar eli

a‘dâya yetişmez. Dahi ileri varmamak ardır” demekle bir mikdar dahi ileri varılıp ârâm olundu. Padişah-ı Cem-câh kutb-vâr alem önünde karar *edip* Altı Bölük halkı kafadar oldı. Padişahın mukabelesi bir *mikdar küşâde* kılınıp bir cânibinde vii- zerâ-i izam ale’t-tertîb ve *bir* tarafda Hoca-i cihan *iki* kadıaskerler ile şah-ı ser-efrâz müteveccih olup karar eylediler. Devâbb u ahmâl ü *eşkâl geride* durup *[154]* müteferrika zümresi zabtına ta'yin olundu. Yeniçeri askeri tüfeng-berdûş pîş-i Padişah-ı Cem-câhda cûş u hurûş *ile* durdular. *Top* arabaları dahi önlerinde zencîrler *ile* bağlanıp Rumili Valisi olan Haşan Paşa Tımışvar beylerbeyisi *ile bir* cânibde Anadolu ve Karaman ve Haleb ve Mar‘aş beylerbeyden' bir cânibinde, sâ’irleri yerli yerinde, Diyarbekir Emîrü’l-ümerâsı mu‘tâd üzre talî‘a-i Jeşker olup talî‘a serdarlığı Cığala- zâdeye ısmarlandı.

Muharebe der-rûz-ı evvel

Çün iki asker birbirini gördü, çarhada Sinan Paşa ve Fetih Giray ve Diyarbekir Beylerbeyisi Murad Paşa ve sâ’ir dilâverler meydâna at sıçradıp ve na‘ralar urup tîr ü nîze ve şimşir ile savaşıp küffâr ile elleşmeye mübâşeret olundu. Miyânede olan batak hâ’il olup biraz savaşdılar. Mezbur batak Haç-ova'da (ç: Mohaç-ova) vâki‘ bir nehr-i sagîrin batağıdır ki yer yer geçicileri vardır. Her yerde geçid vermez idi. Giderek ceng kızışıp mukâbele-i padişahîde olan vüzerâ ileriye varıp safları tertib ve askere istimâlet ve gayret vermekle cenge tahrîz u tergîb ettikden sonra geri gelip padişah-ı İslama ahvâli i‘lâm ederlerdi.

Küffar-ı hâksârın uzak sürer uzun topları olmakla asker-i İslâmî sademât-ı kavâri‘ ile kendilere yaklaştırmayıp asr vaktine karîb padişahın üzerinden bir top danesi geçip bölük halkı alaylarından aşun düşüp bi- hamdi’llâh kimesneye zarâr olmadı. Ammâ Padişah-ı İslâm askeriyle mahall-i hatar-nâkde durmuş bulunmakla hünkân ol mahalden kaldırıp sonra şehid olan Müteferrika Ağası Yunus Ağa'nın hazır kurulmuş hay- mesine ilettiler.

Sufûf-ı İslâm aslâ yerinden hareket etmeyip sâbit oldular. Asr-ı sânı vaktinde çarhacılar savaştıkları batak, ki kenarında bir kenîse-i harâbe var idi, [155] cümle küffâr piyâdelerine yatak idi. Melâ‘înin piyâdelerinden bir kaç bin hınzîr-ı ser-bâzî gurur-ı şarab ile kenîse yanındaki batakdan berü tarafa geçmeğe evvel âgâz ı'düp ehl-i İslâm üzerlerine tüfeng yağdırıp ataş-

feşân olduklarında mahalle karîb bir püşte ardında Cığala-zâde Sinan Paşa kemin açıp çarhacı tâ'ifesi ol melâ'înı araya alıp tarfetü'l-ayn içre kılıçtan geçirdiler ve lâşelerini batağa doldurdular. Tabi u köslerin ve kat' olunmuş fereslerin pîşgâh-ı padişaha getirdiler. Bakâyâ-i melâ'în bîm-i can ile fırâr ettiklerinde taburlarına vâsıl olmadın leşker-i Tatar ardın alıp cümlesi mağlûb u esir ve giriftâr-ı kayd-ı zencîr olup gürûh gürûh gâziyân-ı Tatar ol anede vü füccân pîşgâh-ı şehriyâra getirdiklerinde cümlesinin kellesini seyf ile galtân etmek ferman olundu. Ol gün bi-hamdi'llâh yüz aklıkları olup lâkin akşam erişip havâda dahi gaym u bârân belirmekle tarafeynden dönülüp ârâm olundu. Ve herkes yükün durduğu yerde yıkıp keyfe-mâ- ittefak nüzûl eylediler. Ve ba'zılar çadırların kurup duhûl ettiler. Bir mertebe ihtilât u izdihâm idi ki askerin ekseri at arkasında gönderine dayanıp durdu. Subh olınca karavollar cevânib-i askeri muhkem sıyânet ettiler.

Mukâtele der-rûz-ı sânî ve inhizâm-ı küffâr bi-avn-i Rabbânî

Mâh-ı rebîülevvelin beşinci günü [27.10.1596], ki yevmü's-sebt idi, ale's-seher padişah-ı İslâm süvâr olup kösler uruldu. Ve râyât-ı feth u zafer açılıp alaylar tertib olunup mütevekkilen ale'llâhi te'âlâ a'dâ-i dîn üzerine teveccüh ettiler. Gördüler ki dünkü gün batak verâsmda cenTiyyet eden küffârdan kenîse yanında bir kâfir kalmayıp cümlesi ol gece taburlarına girmişler tulû'-ı şems vaktinde küffâr batağın geçidleri muhâfazasına mukayyed olmayıp sol tarafdaki geçitten nısf mil ba'îd sahrâda bir kilise kurbında [156] alayların düzüp hâ'ilsiz mukabele kasdın edip bi'l-muvâ- cehe durmak tedbirinde oldı. Hemen asker-i İslâm deryâ gibi hurûş ile yürüyüp ol bataktan cânib-i tabur-ı düşmana ubûr edip tabur üzerine alayların kurdular.

Yeniçeri dilâverleri tüfenge el urup toplar dahi ale't-tertîb dizilip herkes kol kol yerlü yerinde durdular. Lâkin padişahı bataktan öte geçirmeyip otağ-ı hümâyûn önünde turgurup hâssa-i hümâyûn olan hüddâm-ı zevi'l-ihtirâmından gayri ne kadar tavâ'if-i askeriye var ise bataktan öte cânibe geçip alaylar bağladılar. Serdar-ı talî'a olan Cığala-zâde çerhacılar ile tabur önüne varıp "*El-miinâveşetü fi'l-kıtâli ezânü 'l-ferîkaytıi* "[116] evvel-i nehârdan beyne's-salâteyn geçince âğâz-ı münâveşe vü kıtâl edip lâkin kefere vü fecere vakt-i asr olunca aslâ taburdan baş göstermeyip meğer ki tedârükleri

Karşılıklı tahrik iki tarafın çarpışmasının başlangıcıdır.

muhkem imiş, vakt-i asr oldukta nâgâh piyâde leşkerin koçular ile taburdan döküp ardlarınca fevc fevc bahr-i âhenîn-mevc gibi süvârî alayların dîv-i rast-vâr gibi onlara kafadâr eyleyip on bin kadar tüfeng-endâz piyâde ve akabince beş altı binden mütecâviz müretteb Nemçe atlısı ile ve kezâlik topların cümlesini müheyyâ edip yek-kademe tüfeng ü darb-zenlere ateş edip zümre-i hmzîr-misâli bir yürüyüş yürüdüler ki, Rüstem ü Zâl (Rüs- tem-i Zâl) olsa hâ'il olmak tasavvur olunmazdı. Leşker-i Üngürus hücûmu ashâb-ı gazâ katlarında ma'lûmdur. Hücûmlarımn vehle-i ûlâda ateşine durulmak mertebe-i muhâlde idiği tetebbu'-ı vekâyi' edenlere hafi değildir. Melâ'în evvelâ meymene-i İslâmiyâna yürüyüp kûh-ı âhen gibi selm ü inkisâr kabul etmeyip sağ kol sufûfun geriye tüskürüp sol kol cânibinde müteşemmir-i vegâ olan kapu-kulu alayları üzerine düşürdüler. Ve zor-ı hücûm ile [157] bataktan beni geçirdiler. Mukaddemetü'l-ceyş olanları ise Tatar askerinin içine inzimâm ile Fetih Giray'a arka verdiler. Leşker-i küffâr-ı li'âm cunûd-ı İslâmın bu veçhile enfârların mu'âyene ettiklerinde kavî-dil olup sağ kol tarafından dahi batağı beriye geçip otağ-ı hümâyûn üzerine hücûm edip pîşgâh-ı padişaha erdiler.

Ol mahal Rumili Emîrü'l-ümerâsı Haşan Paşa'ya, "Gelip erişesin" deyü ılgar ile çavuş gitmiş idi. Ona binâ'en Rumili askeri ile Haşan Paşa ol mahal-i hevl-nâke can atıp erdikte sağ koldan Ordu-yı Hümâyûn üzerine varan küffârın ardlarından hamle ettikte kefere tüfeng-endâzları ana yüz tutup lâ-yenkatT tüfeng serpip fındık yağdırmakla Rumili askerinin dahi yüzün çevirip ol mahal ekser sipah nusretten me'yûs olup fırâra yüz tutup düşmandan yüz çevirdiler. Bâk! leşker dahi hilâf-ı mu'tâd üsküftü iç-oğlan- ları sahn-ı fezâda görmekle padişahı dahi fırâr eylemiş tasavvur edip gürîze yüz tuttular. Taraf taraf dağılıp Budin ve Belgrad semtlerine gittiler. Küffâr dahi zafer-yâb olduk mülâhazasıyle ordu çadırlarına girip yağmaya el urdular. İki binden ziyâde melâ'în ileri sürüp padişahın seccâdesine bir ok menzili kadar mahalde ceng edip ordu içinde tüfengden ferâgat olunup Müslü- mân ve kâfir birbirine seyf ile girişip yaka yakaya ceng eder oldular. Vü- zerâ vü erkân-ı devlet padişahı ihâta edip durdular. Ba'zı melâ'în otağ-ı hümâyûn tınâblanna el urdukta Enderun ağaları bir yerden kılıç üşürüp kati eylediler. Ol rûz-ı rest-â-hîz bir sâ'at idi ki âmme-i asâkir *"Belegat el- kulûbü'l-hanâcir*"[117] ma'nâsını müşahede eylediler.

Canı boğazına geldi.

TÂRÎH-İNA'ÎMÂ

Mevlânâ Sa‘deddin Efendi padişah hazretlerine *ime n-nasra ma a s- abr ve irine ma ‘a ’l-usri yüsrâ'"*[1] [158] mazmûnlann beyan ve tefsir ve sabr , sebât fevz-i emânî ve hâcât ile mütelâzımân ıdığını takrir edip ol padışa dîn-penâh hazret-i Peygamber aleyhi’s-salâtı ve s-selamın Hırka-^ _ îflerin giyip bünyân-ı mersûs cıdar-var sabit u ber-karar ^ P ılimü’l-esrâr ve’l-hafıyyâtihî münâcât u girye ve huzu u niyaz birle der- :â"ı bî-nıyâza ref-ı yed-ı hâcât edıeek nesîm-ı feth ü zafer perçem-ı tug-ı Muhammedi'yi teşrih eyledi. Küffâr-ı ateş-nısâr asakır-ı İslam çadırların çaplayıp mal-ı ganâ’ime perîşân olıcak bı-mayetı İlahı r-Rahman sa nürettebleri bozulup kurulmuş çadırlara birer ikişer kâfir ga ı ane u u dip bî-pervâ gârete meşgûl olduklarında asker-ı Islamm at-oglanlar

harbende ve devec, ve say.s ve orducu hizmetkar ta',fes. çadrrtea ören kûffâra girişip balta ve nacak ve buldukları alat ile kırnağa başla L Bu sebeb ile raelâ'îne za‘f-ı hâl târi olup karara mecaller, kalmayıp taburların özleyip firar ettiklerinde “KüfTar bozuldu" ^ ava* olup isiden ehl-i İslâm dönüp melâİnın ensesine duşup bir veçhile kırdıla rivtyet-i sahîha üzre zaman-ı kalîlde yüz bin kadar küffar-ı zemin kahr-ı nâra[Y] düşüp vakt-i gûrubda taburlann görüp müntehi olunca ol meydan-ı vasi‘de küştelerden püşteler yığılıp piyâdelerınden hod can kuramayıp bakıyyetü’s-suyûf olan süvârîleri zülâm-ı leylde bir yerde karar edem y p her tarafa perîşân ve subh olınca deşt ü dere demeyip gurızan oldular Lillâhi’l-hamd ve’l-mennihî ol padışah-ı âlî-câh avn-ı Hakk ile mansur u muzaffer olup azîmet-i sâdıka ve sebât-ı kadem berekâtıyle bir nık-nam tahsil ve ırz u nâmûs-i dîn ü devleti tekmil eyledi kı bu mertebeye bir pad şah vâsıl olmadı [159].

Siyâk-ı ahar

Bu makama gelince ba‘zı ehl-i vukûf tahrîridir. Ammâ ol gazâda haz.r dan defterdar Peçevî İbrahim Efendi nev‘an bu siyaka mugayir tahrir etmiştir. Gâlıbâ kendi Anadolu Beylerbeyisi Lala Mehmed Paşaya intisabı sebebiyle onun kolunda bulunup yorgun alaylar kavmından [olm]ak ta assub edip ve cümle levâzım-ı vak‘ayı tetebbd u tahrîr etmışdır. Ala- külli-hâl bir ehl-i vuküf kimesne olmakla onun dahi kelamının me ah nak olundu. Mezbur demiştir ki: Çün sabah asker-ı İslam alaylan dizilip ol mahall-i ceng olan kilise cânibme azimet olundu. Goruldu kı mezbur ı

Muhakkakki zafere sabırla ulaşılır, muhakkak zorlukla beraber bir kolaylık vardır (Kur’an, 94/5).

kurbunda diyâr-ı küffârdan kimesne kalmayıp tabura gitmişler, pes İslâm alayları geçidden geçip tabur semtine yürüdüler. Küffâr top ile varanlan yaklaşdırmayıp teb'îd ederdi. Vakt-i asr karîb olunca aslâ küffar baş göstermedi. Vakt-i evvel-i asırda küffâr harekete gelip gürûh gürûh göründüler. Evvelâ piyâde Nemçe alaylan cümlesi âhen-pûş ellerinde birer harbe ve bir kaç alay dahi gök demire müstağrak ellerinde muşkanur* dedikleri tüfeng ki on beşer yirmişer dirhem atar ve bir kaç alay tüfeng-endâz Macar haydutlan ki yüz alaydan ziyâde piyâde her alay beşer yüz kadar kâfir idiler. Ba'dehû Macar'ın atlı alayı sâfî sınklı ve bayraklı kühsâr-ı pür-eşcâr gibi görünürdü. Ve bir nice Nemçe ve Çeh ve Leh ve sâ'ir ecnâsm süvâri alayları ki her bir kâfir üçer beşer Macar tüfengleri getirir. Bunlar dahi elli alaydan ziyâde idi. Küffâr kendi târihlerinde bu askeri mübâlağa kesret üzre yazıp her memleketten ve her milletten Çâsâr imdâdına gelen kıralları ve hersekleri isimleriyle ve her birinin askeri adedini tahrîr ü tayîn eyleyip iki yüz alaydan ziyâde yazmışlardır. Ve bunlardan gayri ba'zı asker dahi henüz gelmemiş-idi demişler. Ve bilcümle piyâdeleri önünce [160] ayak ayak askere fındık serperek yürüyüp geldiler.

Sinan Paşa'ya Murad Paşa ve Bostancı-başı Ali Paşa imdâda gönderilip mülhak oldu. Lâkin küffâr bilcümle tüfeng-endâz olmakla mukavemet mümkin olmayıp İslâm alayları perâkende batağı geçip sahrâya yayıldılar. Küffâr askeri top ve tüfeng atarak ve kös ve tırampetelerin çalarak batakdan geçip orduya doğru yürüdüler. Haşan Paşa Rumili askeriyle sağ kolda taburun mukabelesinde geçid başına varıp durmak ve küffârı men' eylemek ferman olunmuş-idi. Gelip ol mahalle durdu. Lâkin küffâr hücû-mundan bir an karar edemeyip tüfeng zorundan sâ'ir alaylara mülhak oldu. Küffâr bî-bâk ü bî-pervâ orduya vâsıl olup henüz asker-i İslâm münhezim olmazdan mukaddem gâret ü yağmaya koyuldular. Hatta bir iki bayrak ile bir nice kâfir Hazîne-i Âmire'ye hücûm edip muhâfazasında olan sipah ve Yeniçeri dağıldılar. Küffâr Hazîne sandukaları üzerine çıkıp Haçlı bayrakların diktiler ve raksa başladılar. Çün bu hâl manzûr-ı padişah-ı deryâ- nevâl oldukda Hoca Efendi huzûr-ı hümâyûnlarında hazır ve bu emr-i acîbe nâzır olmağın "Efendi! şimden sonra çâre vü tedbir nedir" deyü buyurmuşlar, onlar dahi "Padişahıma lâzım olan yerinizde sâbit ü ber-karar durmaktır, çengin hâli budur, ecdâd-ı izâmınız zamanlarında olan tabur muhâbereleri ekserî böyle ola-gelmiştir. Mu'cizât-ı Muhammediye ile inşâallâh te'âlâ fırsat u nusret ehl-i İslâmındır, hâtır-ı şerifinizi hoş tutun" deyü tesliyet ettiler.

Menküldür ki ümerâ-i küffâr padişah-ı âlî-câhı ol halde at üzerinde ta- mam-ı hayret ü inffâlde ve Hoca Efendi rikâbı berâberinde durup elleri du'âya merfû', tazarru[1] u ibtihâlde tasvir ettirip gûyâ ki [161] okur üfürür deyü tasvir zeylinde Nemçe lisânında Hoca Efendi'nin du'âsı kabul oldu yazmışlar.

Ahvâl-i firâriyân

Ol vakitte iç-oğlanlarından serâser kisve ve libâs ile otuz kadar gulâm eğerli ve eğersiz bir bâr-gîre süvâr olup firar etmekle sâ'ir askerden bir gürûh firârîlerin firarlarına bâ'is oldular. Padişahı su'âl edenlere, "Bir koçuya binip vakt-i asrda mîr-âhûr ağa önüne düşüp gittiler" demekle azîm perîşânjık verdiler.

İnhizâm-ı küffâr-ı hâksâr

Çün leşker-i küffâr orduya girip ömründe görmediği ganâ'imi görüp çadırlara müstevli oldu. Ve içinde olan eşyâyı kabza-i tasarrufa getirmeğe meşgul olup harb ü kıtâlden kaldılar. Asker-i İslâmın dört bölükte biri gitmiş idi ve fırâr etmiş idi. Vakt-i gurûb dahi karîb olup asker-i İslâm esbâb-ı âdiyeden kaf-ı ümîd edip mücerred inâyet-i İlâhiyye'ye müterakkıblar iken, nâ-gâh ricâlullah zuhûr edip çadırlarda olan at-oğlanı ve aşçı ve karakullukçu nâmına gaziler yer yer küffâra koyulup balta ve kazma ve Kürde ve lobud* makülesi âlât ile hücûm edip vâfır mePûn depelediler. Derhâl ol kavm-i dâlde âsâr-ı hezimet zâhir oldu ve kâfir kaçtı sadâsını kopardılar. Ordu etrafından serseri gezen ürkmüş alaylar dönüp hücûm edip, yetiştiklerini kılıçdan geçirdiler. Saf saf zencîre çekilmiş harbî piyâdeler ceste ceste düşüp ekseri havfından helâk ve nice bin küffâr tu'me-i tîğ-i tâb-nâk olup ân-ı vâhidde bî-minnet elli binden mütecâviz kâfir kılıçdan geçip nicesi dahi bataklara batıp anda başları kesildi.

Vezir Sinan Paşa yanında olanlar ile Ordu-yı Hümâyûn'un sağ câni- bine [162] gelen yirmi bin kadar kâfir atlısın buçuk sâ'atte gıdâ-i şîr-i şimşir eyleyip nicesin dahi suya döktü. Can-ı hakirlerin halâs edenler karan fırâra tebdil eylediklerinde Fetih Giray asker-i Tatar ile her tarafdan yürüyüp kıra kıra taburlanna döküp kefere çadırlarında tahassun etmeyi murad ettiklerinde anda dahi karara mecâl bulmayıp çadırların ve cümle eşyâ ve mühimmâtı bırakıp yektâ başlanyle dağlara düştüler. Onar bin fılorilik doksan yedi pâre a'lâ topların ve humbara ve bî-nazîr şahî darb-zenler ve mükemmel cebehâneleri zabt olundu. Taraf-ı küffârda galebe âsârı be-dîdâr olmuş iken cüz'î zamanda bu kadar nüfûs ma'dûm u menkûs olmak sun'-ı beşer değildir deyü müşahede edenler i'tirâf ettiler. Ve bilcümle bu gazâ-i ekberi Mohac ve Çaldıran muhârebelerinden ziyâde idiğin isbât kıldılar. Zîrâ bu gazâda kınlan küffar Mohac maktullerinin zı'fı kadar idiğinde iştibâh yoktur dediler.

Zikr-i şe'âmet-i gurûr

Peçuylu eydür: Bu sefer-i zafer-eser cülûs akîbinde vâki[1] olmakla in‘âm-ı cülûs verilen Kapı-kulları seksen binden ziyâde ve elli binden mütecâvizi bu seferde mevcud idi. Rumili ve Anadolu ve sâ’ir eyâletler ve akıncı ve eşkinci ve Tatar ve bunların hizmetkârlan altmış binden mütecâ- viz iken bu kadar askerin inhizâmına vücud verilmezdi. Hakk alîmdir ki bu cümlenin ol mahalde bir ednâ asker kadar cünbüşü ve bahâdırlıklan müşahede olunmadı. Zirâ küffârm hücumunu görenlerin ma‘lûmudur. Pes küffâr ol tertib-i garîb ile şiddet ü kesretlerine ftimâd ile mağrûrâne geldiler. Ehl- i İslâmın dahi bu tarafda kesrete istinâd u i‘timâdı var idi. İslâmyânm halleri bir kıl üzerinde kalıcak gûşmâl olunup küffâr-ı hâksâr dahi kemâl-i gurûrlarmdan [163] ehl-i İslâmî külliyet ile selb edip Âl-i Osmân'ın güzîde askeri perîşân oldu. Meydân bize kaldı sanıp vücûd vermedikleri erâzil-i asker bî-tîğ u nîze küffârı bir mertebe kırdılar ki ilâ kıyâmi’s-sâ‘at nakş-ı kitabe-i rüzgâr oldu. Sene-i hamse ve elf rebîülevvelinin beşinci günü bu feth-i külli müyesser oldu.

Tevcih-i sadâret-i uzmâ bâ-Cığala-zâde Sinan Paşa

Çün muhârebeden dönüldü, Cığala-zâde Sinan Paşa Sadrıa‘zam İbrahim Paşa'daıı akdem huzûr-ı hümâyûna girip, “Bu fethe kulunuz sebeb olmuşdur” deyü iftihâr-gûne vâfır lâf u güzâf edip Hoca Efendi ve Gazanfer Ağa dahi, “Matlabına müsâ‘ade olunursa lâyıkdır” deyü imdâd etmeleriyle kendiye mühr-i sadâret ikrâr olundu.

“Vezîria‘zam oldum” deyü sürür ile kendi otağına gelip tehniye vü dest-bûs ettirdi. Ma‘a-hâzâ “İbtidâ çarhadan fırâr eden kendisi idi” deyü nakl ederler. İbrahim Paşa Cığala-zâde kaziyyesinden bî-haber inhizâm-ı a‘dâ sürûriyle huzûr-ı hümâyûna gelip, esnâ-i tehniyet ve mükâlemede aslâ padişahdan tagayyür-i vaz‘ sudûr etmemekle kendi otağına gelip kahr-ı a‘dâda yoldaşlığı zâhir olanlara in'âm u ihsâna meşgul olup, azil hâtınna hutûr etmedi. Ve fırâr edenlerin avdeti için ulaklar gönderdi. Yevmü’l-ahad sabah olıcak İbrahim Paşa vüzerâdan Cerrah Mehmed Paşa ve Ca'fer Paşa ile bi'l-ittifak süvâr olup taburda kalan hıyâm u âlât ve medâfı‘-i küffârı görmeğe leşker-gâh-ı kiiffâra gidecek zamanda Hoca Efendi otağ-ı hümâ-

L-* BU ^ dek
ın Gazanfer P"S"ctoki' İbrahim Paşa'y. azl murad-ı hümâyunlar,
Mi'idfalffünki"[164] gün Sinan Paşa'nın ilrimâsma müsaadeden
nübâ'ade buyurulmak gerek ,*• k izhâM teleVVündür, bu
Çün bu mertebe oldu, bir^gun fer Ağa "Bu kelâmı ben padı-
jahâne ile şayet bir fitne kopa de ş. 'muhabbet ve atûfetin
*aha demeye kSdffde^'m. Mîr-âhûr-ı kebîr Ahmed Ağa bir
müşahede idiyorum e ı "Boca Efendi lisânından bu nasihati
kârnâdân Türk olmağın eur et edip D"Izanfer Ağa aslında Frenk
Padişaha nakl etmekte ne ha a va olmağın bu irâdesine müsâ'âde
ve Cığala-zâde ile hem-cıns u opr§pk Kaneı esb-i rehvâre süvâr ola-
göstenp, "Padişah tabur agmkL.nde anasın" deyüp ol
caklann istifsar tankı ile sem hu bet düşürüp, "Hoca Efendi
Türk-i nâdân dahi al tanişmak esnasıncl ? olduğundan kil u kale ihti-
hazretleri taşrada muhr-ı şe te'emmül edip, "Kapıcılar kethü-
mâl veriyor" dedikte Padişah ır ml versin" deyü emr buyurdukla-
dâsı varsın alsın ve götürsün man aş nnda bulmayıp tabur sem-
nnda kapıcılar kethüdâsı dahi varıp paş y dûçâr olup
üne revân oldu. Ve vezir dah, mührö .eslim
vâki* hâli bildirdikde haymesme dek ma iyenle gelip
edip ol dahi getirip **Cığala-zâde'ye** teslim eyledi.

-d " SSES"Padişah
etmeyip o, ve^h—
zuhûr eyledi ki, her vazfi şah u s,pah,n ve hâne ez-
kendiden nefretine sebeb belki eh ş âdâb hareketine illet oldu [165].

Ukübet-i fırâriyân

Cümle-i mevâddan biri budur ki, tabur-ı gibi
likiT-gayûr feth olunduğunun ertesi gunu yoklayıp üç gün
tasaddî-i umûr edip askenn mevcu neferden ziyâde
zü'amâ ve erbâb-, timar ve kap,-kulu 5™U">P [nurtoTkâ,illerine
askenn firar, nâm.yle dirlikleri kesil,p her k a n d e k a h r ferman olunduğundan mâ-
ada donup ırar een . (|muhâre-
»e ,s,isal eyleyip mânVz-z.kr **Mu,**efen,kY*m*«A* k,; ve
bede Padişah-ı âlem-penah anın çadırına inmiş ıa ,
ba'zı müteayyin vucûh-ı leşkerden guzîde adamların boyunlann urdurdu. Şehîd-i müşârun-ileyh Yunus Ağa vezîr-i sâbık merhum Koca Sinan Paşa'nın mîr-âhûru yevm-i müsâfda padişah haymesine varmakla manzûr olmışken nice bî-günâhlar ile kanın revân edip ibret-i âlem etmeyi revâ gördü. Ve kefere-i fecere leşker-i İslâma "*El-harbu hud'atun*"[118] mısdâkınca hile tasavvur etmişken bu firârî nâmın takıp düşman ellerinde asker-i İslâma böyle şeyn isbâtına şöhret verdi. Ve firârî nâmın verdiği kimselerin mâ-meleklerin mîrîye kabz edip bulduğun kati ü müsâdere ederek nicelerini iklimlere kaçırdı. Sonra mu'âvedet olunup Belgrad'a gelindikte Habeş eyâletinden munfasıl Sührâb Paşa ile Câhî nâm müteferrikayı pîre-zenler libâsiyle teşhir edip rüsvây-ı cihân etmekle bundan sonra bunca maktû'u'l-vezâ'if asker-i hâ'if tekefffif için cihânı tâ'if olmağa bile kadir olmayıp can havfına düşmekle ehl-i telbîse bir kapı açılıp erbâb-ı agrâz adâveti olan kimesnelere bu makûle nâm isnâd edip cihânyân mübtelâ-i mihnet olup âhirü'l-emr ekseri fırâr edip Anadolu diyârmda cem'iyyet ve Celâli tâ'ifesi bi'z-zarûre anlardan zuhûr eyledi [166],

*"Men zere 'a 'l-fiten hasâde 'l-mihen*fehvâsınca bu makûle evzâ-ı nâ- ma'kule kendüye de bâ'is-i zevâl-i devlet olmuştur. Ve sû'i tedbirin biri dahi budur ki Tatar Han olan Gazi Giray Han'ı mesned-i hâniyetten ma'zul ve ol seferde bulunan karındaşı Fetih Giray'ı han nasb etmekle Tatar'a ihtilâl verip âkıbet Fetih Giray'ın maktûl olmasına bâ'is oldu.

Avdet-i asker-i İslâm be-cânib-i Eğri

Küffar-ı hâksâr münhezim olduğu gece vakt-i işâya dek kösler çalınıp şenlikler oldu. Ertesi dîvân kurulup tehniye-i gazâ eylediler. Üç gün ol sah- râda oturulup asker yoklandıktan sonra Tırnakçı Haşan

---

harb bir hiledir.
Fitneler eken sıkıntılar biçer.

Ağa'ya Yeniçeri ağalığı tevcih olundu. Taburdan alınan doksan yedi pâre toplar Solnuk kafasına çekilmeğe beylerbeyilere ve sancak beylerine ve asker-i sâ’ireye tevzi[4] olunup mâh-ı rebîülevvelin on birinde, ki rûz-ı Kasım idi, Eğri kafasına avdet olunup gelindi.

Mâh-ı mezbur evâsıtında bu gazâ-i ibret-nümâ fetih-nâmesiyle Kapıcı- başılardan Ali Ağa Asitâne'ye gönderilip memâlik-i mahrûsada şehir donanması tenbîh olundu. Eğri muhâfazasına bin nefer kul-oğlu ve bin Eğri Yeniçerisi yazılıp üç bin Yeniçeri ile tumacı-başı nevbetci ta‘yin olundu.

Rumili Beylerbeyisi Veli Paşa dahi Budin muhâfazasına gönderilip bir kaç [3]in Yeniçeri bile koşuldu.

Avdet-i padişah be-Dârüssaltana

Mâh-ı rebîülevvel evâhirinde [11-21.11.1596] padişah-ı âlem-penâh sa‘âdet ile Eğri'den göçüp Solnuk ve Segedin yolu ile Varadın'e ve andan Belgrad'a geldiler. İki gün istirâhatten sonra Vezîr-ı rabı‘ Haşan Paşayı Belgrad'a serdar koyup Dârussaltana'ya teveccüh buyurdular [167J.

Azl-i Sinan Paşa ve vezâret-i İbrahim Paşa

Sinan Paşa'nın huşûnet-i tab‘ ile nâ-mülâyim hareketi ve sû’-i tedbiri sebebi ile şah u sipah kendüden tamam nefret **etmişti.** Seferden muraca at olunup Edirne’ye karîb Harmanlı nâm mevzi‘a gelindikte Valide Sultan tarafından Kıllı Dilsiz demekle ma‘rûf bî-zebân Süleyman Ağa gelip muba- rek-bâd-ı gazâ ile mekâtîb-i şerife getirip yolda araba-ı hümayuna yanaşıp sipâriş olunan umûru işâret ile tefhim eyledi. Menzıl-ı mezbura nuzul olunduğu gibi Çavuş-başı Ketenci Ömer Ağa gönderilip muhr-ı vezaret Cıgala-zâde Sinan Paşa’dan alınıp Vezîr-i sâbık İbrahim Paşa'ya. teslim olundu. Ve Vezîr-i ma‘zul Cığala-zâde Gelibolu maşerinden geçirilip Akşehir e nefy ve anda âtıl u hâli kâ‘id olmak ferman buyuruldu.

Vezîr-i cedîd İbrahim Paşa dest-bûs-ı padişah-ı âlî-câh ile mustes‘ıd olup sa‘âdet ile otağına geldikte Mîr-âhûr Ahmed Ağa, kı tahrîk-ı kazıyye edendir, azl olunup sâ’ir Sinan Paşa havâdârları dahi cümle matrud u mahzûl kılındı. Ve bilcümle Fetih Giray, han olduktan sonra yine Gazı Giray ibkâ olunmak ve Belgrad'da serdarlık ile Mehmed Paşa-zade Haşan Paşa alı-konmuş iken azl olunup yerine Satırcı Mehmed Paşa serdar olmak cümle İbrahim Paşa'yı azilde bile bulunmanın cezası ıdı. Hoca Efendi da ı hocalıktan ref ve ba‘dehû silsile-i ulemâya ve sa’ır umura müdahale etmeyip münzevî olmak ferman olundu.

Hulâsa-i kelâm bu feth-i celîlde Cığala-zâde’nin hizmet u şeca‘atı fı 1- cümle zuhûra gelmiş idi. Lâkın “Fethe illet-i müstakille ben oldum^ deyu höd-furûşlukla Sadrıa‘zam İbrahim Paşa’nın ve sa’ır vuzeranın mesa iler mahv edip muavinler müsâadesiyle taleb-i mühr-i vezârete cesaret eylediği tab‘-ı hümâyûna gırân geldiğinden gayrı “Mühr kenduye verilmekte te’hîr olunduğu için [168] halk beyninde fitne alâ’ımı ye guft-u-gu vardır deyü padişahı tahvîf edip vezîr olduğundan hâtır-ı humayun ziyade mug er idi Bundan mâ-adâ kendisi nefsinde dil-âzâr u gazab-nak ve mudara bilmez mütehevvir ü bî-bâk olmakla firarilere olan ukubette acele vu ifrat
edip nüfûs-ı kesîre kati ettiğinden cümlenin kalbi kendüden nefret edip zevâlini isterlerdi. Azl olunup yine İbrahim Paşa vezir olduğundan âmmeye hayat-ı taze hâsıl oldu. Andan göç olunup Davud Paşa sahrâsına nüzûl buyuruldukta Nişancı Lâm Ali Çelebi Eğri ve tabur Feth-nâmelerin Cığala- zâde nâmına yazıp beyhûde sitâyişlerde ifrât etmeğin azl olunup Musa Çelebi muvakki‘-i Dîvân oldu. Ve yerine Okcu-zâde reîsülküttâb oldu. Ertesi kable’t-tulû‘ Kaymakam Hadım Haşan Paşa ve Müftî Bostan-zâde alay ile gelip Davud Paşa bağçesinde dest-bûs-ı tehniyet-i feth ü kudüm ettiler. Cumâdelûlânın altıncı günü [26.12.1596] idi, cümle a‘yân ve erkân alay-ı asker-i İslâm rikâb-ı hümâyûn önünce düşüp kemâl-i şevket ü dârât ile Sa- ray-ı Hümâyûna ulaştırdılar. Üç gün üç gece şehr donanması olup Karaman eyâleti Nuh Paşa'ya verildi.

Ol esnâda Hoca Efendi'ye cefâ için mahdûm-ı büzürg Mehmed Efen- di'yi Anadolu sadrından azl edip yerine hânedân-ı Âl-i Haşan Çan'la adâ- vet-i külliyesi olan Mekke-i mükerremeden ma‘zul Kuş Yahya nasb olundu. İki günden sonra Rumili sadrı Damad Efendi ve mezbur Kuş Yahya Rumili’nden munfasıl Şâ‘ir Bâkî Efendi meclis-i âsafîde cem‘ olup Hoca Efendi'yi iclâya sa‘y edip Mekke-i mükerreme kazâsına gönderilmek için Okcu-zâde kalemiyle telhis yazdırdılar. Vezîria'zam dahi ol telhis mûci- bince Vâlide Sultan'a ve mukarreb ağalara [169] tezkire yazıp husûs-ı ma‘hûdü telhis etmişken kağıdları irsâl bâbmda iki gün te’hîr edip ba'dehû gönderdiler. Bu aralıkta Hoca Efendi kaziyyeden âgâh olup mukarrebân-ı Harem-i sultanî tarafına kavli ve mâlî amele iştigâl edip “Hoca Efendi bir pirdir, bed- du‘âsmdan endîşe olunur. Atebe-i aliyyeden kendisini teb'îd etmeyelim, ammâ min-ba‘d umûr-ı devletden bir şey’e müdâhale etmeyip münzevî olsun. Ve min-ba‘d ömrünü ibâdete sarf etsin” deyü cevab gelip ve ba'dehû ulemâ silsileleri lâzım geldikçe sadna'zam kendileri tasaddî edip iktizâ hasebince Müftî-i enâm Bostan-zâde Efendi'yle meşveret ederler idi.

Zikr-ı ahvâl-i Fetih Giray

Mukaddemâ Eğri çenginde Cığala-zâde vezîria‘zam oldukta Gâzî Giray Han'ı ma‘zul ettirip birâderi Fetih Giray “Eğri çengine azîm hizmette bulunmuş idi” deyü han nasb ettirdi. Fetih Giray kabulde çok tereddüd ü imtinâ edip, “Bu hizmet-i celîle geri Gâzî Giray'ındır, benim ulu birâderim- dir ve atamdır” demişti. Bi’z-zarûre ibrâm ile kabul ettirmiş idi. Vezîr İbrahim Paşa hanlığı geri Gâzî Giray'a ibkâ hususunda vüzerâ ve a‘yân ile meşveret eyledi. Çün Gâzî Giray'ın hanlığa rağbeti ve Tatar ile ülfeti ve umûm Tatarlar'ın kendüye hüsn-i itâ'ati ukalâ vü nükalâ vuzûh bulup han

lık Fetih Giray'da kalır ise bâ‘is-i fitne olup Gâzî Giray Han ihtiyâr-ı isyân eylemeyi mutazammın bir mektub nümâyân oldu. Pes iki kıt‘a hanlık mukarrer-nâmesi yazılıp müteferrika-başı Çerkeş Handan Ağa'ya teslim olunup sipâriş olundu ki Kırım iklimine vusûlünde eğer asker-i Tatar'ın Gâzî Giray'a izdiyâd-ı rağbetlerini müşâhede edersen Gâzî Giray'a mukar- rer-nâmesin veresin. Eğer Fetih Giray Tatar'ı kendiye münkâd etmiş [170] bulunursa mukarrer-nâmesin verip Gâzî Giray'ı Der-i devlete da‘vet eyleyesin. Handan Ağa bu iki menşûr-ı hümâyûnu alıp Kefe'ye vâsıl oldukda Gâzî Giray gemiye girip Darüssaltana'ya azm etmiş iken Handan Ağa mûcib-i ferman ile âmel etmeyip Gâzî Giray Han'la hukûk-ı sâbıkası olmakla eltâf-ı lâhika ümidiyle hemen mukarrer-nâmesin teslim ve nice hiyel taTîm eyledi. Ana binâ'en Gâzî Giray Han sefineden çıkıp yine Kefe'ye varıp Handan Ağa ta‘lîm ettiği hileyi amele getirdi. Ve mukarrer- nâmesin izhâr edip hanlık da'vâsın iTâm eyledi.

Fetih Giray Han dahi bu kaziyyeyi hiss ettikte mukaddemâ çâre- cûyluğu takdim edip kendüyi hanlıkta takriri müştemil bir hatt-ı hümâyûn getirmiş idi. Gâzî Giray emr-i şerifi ibrâz ettikte Fetih Giray dahi hatt-ı hümâyûnu izhâr edip hanlık nizâTna düşüp cumû‘-ı Tatar iki fırka oldu. Bilâhere şer'-i şerife mürâca‘at olundukta mütekallid-i mansıb-ı kazâ olan Abdurrahman Efendi, "Fetih Giray'ın temessükü ki hatt-ı şerîfdir, sonra gelmeğin mukarrer-nâme evveldir" deyü Gâzî Giray'ı hanlıktan dür etmeği tasrîh etmiş iken Kefe Müftîsi Mevlanâ Azakî Gâzî Giray ile ülfete binâ'en ibtidâ zuhûr-ı Devlet-i Osmâniye'den bu âna gelince memâlik-i İslâmiyye emr-i hümâyûnla zabt oluna-geldiğinden mâ-adâ Fetih Giray'ın elinde olan temessük hatt-ı şerif olduğu şübhelidir. Şâyet musanna' ola eğer mazmû- nunu müeyyid bir emr-i şerif olaydı amel olunurdu ve illâ yalnız hat ile olmaz. İ'tibâr tuğrâyadır böyle olucak muktezâ-i emr-i hümâyûn üzre Gâzî Giray Han ve itâ'at etmeyenler âsî vü bâgî idiği bî-gümândır" deyü fetvâ verip mansıb-ı hâniyet Gâzî Giray'da karar edip Fetih Giray'ı temessükü lağv-ı mahza çıktı.

Cümle Tatar Gâzî Giray'a inkıyâd edip Fetih Giray mütehayyir kaldıkta ba'zı ahmaklar kendüye cebr ve teklîf-i ‘anîf [171] edip "Gâzî Giray Han ulu birâderindir, gerekdir ki huzûruna varıp bey'at ü ma'zeret eyleyesin" dediklerinde her çend ki derdmend imtinâ' edip anınla adem-i içtimâ' kasd eylemiş ve tarafeynin ahvâli Der-i devlete arz olunup ferman-ı cedîd zuhûr edince sabr lâzım iken nâdânlar ibrâm edip bi'l-ıztırâr ol sâde-dil Han-zâde birâderi Gâzî Giray'a varıp dest-bûs eylemiş, huzûrundan taşra çıkarken kapı önünde müctemi' olan Gâzî Giray'ın etbâ'mdan bir cem‘-i Tatar mirzâlan bulunup içlerinden biri bî-çâre Fetih Giray'ın başına bir külünk urup sâ'irleri kılıç üşürüp pâre pâre eylediler. Anınla dahi iktifa etmeyip rü'esâ-i Cengizî vifâkınca evlâd-ı sigarına varınca cümle ocağın bile kati ü berbâd ettiler. Gâzî Giray bî-münâzi‘ mesned-i hânîde karar edip mirzâlar ve cümle Tatar mutî‘ u ferman-ber olmakla nizâ‘ u ihtilâl mün- defi‘ oldı. Fetih Giray vecih ü cemîl ve mahbûbü'l-likâ bir taze bahâdır, padişahlığa lâyık yiğit iken Sinan Paşa'nın nâ-münâsib himmeti ile paraya atılıp evlâd u a‘kabı ile mahv oldu. Gâzî Giray hanlıkda müstakil olup Çerkeş vilâyeti ortasında ferman ile bir kaTa binâsına başlamış idi, itmâm eyledi. Bu esnâda Handan Ağa şâd-kâm Dârussaltana'ya gelip vech-i meş- rûh üzre Tatar beyninde nizâ‘ u şikâk vâki‘ olduğunu bildirdi. Padişahı âlem-penâh hazretleri ziyâde bî-huzûr olup maslahat-ı vakte binâ'en ketm eylediler.

Zuhûr-ı sefer-i Vaç ve Serdarî-i Satırcı Mehmed Paşa

Çün sâbıkâ Yanık gibi hisar ve bu sâlde Eğri gibi kaTa-i üstüvâr alınıp Vaç ovada bu denli küffâr-ı hâksâr küşte-i tîğ-i demâr olduğu Çâsâr'a bâ‘is-i nâle vü zâr olmuş idi. Padişah-ı âlem-penâh ol serhadlerde eğlenme- yip Dârussaltana'ya teveccüh [172] buyurduklarında tekrar Çâsâr cem‘-i leşker-i küffâr edip Yanık üzerine yürüdükleri ma‘rûz-ı atebe-i aliyye oldukta sâbıkâ Belgrad'a serdâr ta‘yin olunan Haşan Paşa Cığala-zâde'nin nasb-kerdesi olmakla Vidin muhâfazasına ta‘yin olunup gurre-i şa‘bânda Tuna yalısı muhâfazasından gelip vezîr-i hâmis makâmına cülûs eden Sa- tırcı Mehmed Paşa asker-i İslâma serdar ta‘yin oldu. Mûmâ-ileyh ızhâr-ı fakr etmekle Sadrıa‘zam İbrahim Paşa padişaha arz edip cebehâne mühim- mâtını cümle mîrîden alı-verip on bin filori harçlık dahi taraf-ı şehriyâriden in‘âm sâdır oldu. Vezîria'zam kendi atların ve katırların verdikten sonra sâ'ir vüzerâya dahi cimâl ü bigâl salıp alı-verdi.

Altı Bölük ve Yeniçeri Kethüdâsı Ali Ağa on bin kadar Yeniçeri ile sefere me'mûr oldu. Ve Etmekci-zâde Ahmed Efendi sefer defterdarı olup mevâcib için iç-hazîneden bin yük akçe verildi. Rumili ve Anadolu ve Karaman ve Sivas ve Diyarbekir ve Mar‘aş ve Rakka eyâletleri bile me'mûr oldu. Serdar-ı müşârun-ileyh tedârükünü görüp mâh-ı şevvalin yirmi üçüncü penç-şenbih günü alay ile binip vezîria‘zam ve şeyhülislâm ve vüzerâ ve a‘yân-ı kirâm emr-i teşyî‘e bi'l-ma‘iyye kıyâm edip Dârüs- saltana'dan çıkıp otağa nüzul eyledi. Ve Tatar Han'a dahi sefere gitmek için mektub gönderildi. Serdar-ı zafer-şi‘âr on beş gün Halkalı menzilinde ârâm edip itmâm-ı levâzım-ı külliyye vü cüz'iyye olduktan sonra göçüp tayy-ı merâhil ederek asker-i İslâm Edirne'ye andan zilhiccenin yedinci günü Sofya'ya ve

yirmi dokuzuncu günü Belgrad sahrâsına nâzil oldular.

Vekâyi'-i sene-i sitte ve elf [1006/1597-98]

Azîmet-i serdar-ı İslâm Satırcı Mehmed Paşa be-feth-i Tata

[173] Sene bin altı muharreminin ikinci günü [15.08 1597] Serdar Sa- -cı Mehmed Paşa Belgrad'a dâhil oldu. Yirmi gün oturak nida olunup. as- »re zahire tevzi[1] kılındı ve mühimmât görüldü. Sekizinci gunu Anado eylerbeyisi Mehmed Paşa gelip asken ile mülhak oldu. Asker nehrnSava zerinde olan köprüden Sırem canibine yevmen-fe-yevmen geçirildi. Yirmi Güncüğünü Serdar-ı âlî-mikdar dahi geçip Sırem sahrasında kondu. Bosna eylerbeyisi Hafız Ahmed Paşa Budın muhafazasında ıdı. Gelip Zemun Sâsmda mülâkî oldu. Ve öseMe DiyarbeUr **V* M u £ «** âhıl oldu Tayy-ı merâhıl ederek safenn on ikisinde Can-kurtaran men toe varılıp Rumili Beylerbeyısi Veli Paşa ve Budın Beylerbeye Mıha- li Ahmed Paşa Budin'den karşı gelip Budin'e karîb Gol_.baş'nd^lSük^ vledi Mukaddemâ küffâr-ı hâksâr Yanık'ı muhâsara etmiş ıdı. Müşavere Lup imdâdına varılmak mukarrer kılındı. Altı badoloşka do^obnb°™ nühimmâtı Budin'den Dal sahrâsına nakl ferman olundu. Veli Paşa ve \hmed Pasa asker ile varıp toplar nakline gittiler. Serdar-ı İslam dahi safe- *t*S sahrâsL nüzul ve demek ed,p Sivas ve Rakka eyalet,
ıskeri ile beylerbeyden geldiler.

Bu esnâda Yanık'dan adem gelip diller getirdiler. Haberlen bu ıdı kı Maksimilyanus kırk elli bin kâfir ile mukaddemâ Yanık'ı muha^ra ^ idi Serdar ve asker-ı İslâm Göl-başı'na konduğu haberi gelmekle kalkıp Komaran adasına geçtiler. Ol aralıkta Yanık gazilen fürce bulup kal adan çıkıp iki bin mikdarı esir alıp bir iki bin kâfir dahi kati ettiler Ba dehu top- L geldikte göçülüp mah-ı saferin yirmi altıncı günü Tata kal ası kurbunda konulup bilâ-tevakkuf [174] toplar kuruldu. **Ve** düğmeye mubaşere ou - du. Hisar-ı mezbur Yanık senesi feth olunmuş ıdı. Sonra gen kuffâr tevlî olup almakla tekrar fethi lâzım gelmiş ıdı. Mah-ı mezburun selhinde umûmen Kapı-kulu iki^luk oiup bm Fstergon cânibine ve biri Komaran tarafına karavola çıktılar. Ve kal aya
lağım ettirilip ziyâde ile ikdâm olundu. Lâkin açılan gedl uş yer e lâki[1] olmakla yürüyüş eden guzât, humbara ve taş ile donderdıler. Gerçi

duhûl müyesser olmadı amma mahsûr olanlar dahi lağım ve toptan sıkılıp, "Min-ba'd bir gün durulur ise helâk havfı mukarrerdir" deyü gece kabadan inip sazlığa fırâr eylediler. Ve Komaran kabasına gittiler. Anadolu Beylerbeyisi Mehmed Paşa ol gice karavolda bulunmakla ta'klp edip bir mikdann kati ve kimin esîr eylediler. Kaba kurbında olan gölün cereyânı Komaran semtine olup mecrâsı batak ve sazlık olmakla bir mikdar küffâr ona girip halâs oldular.

Gurre-i rebîülevvelde [12.10.1597] kaba zabt olunup sekiz gün dahi esnâ-i ikâmette Yanık kabasının top darbiyle harab olan yerleri yapılıp yirmi bin keyl zahire konuldu. İçinde bölük şartiyle kapanan kul-oğulları ağaları ile gelip "Müddet-i muhafazamız tamam oldu" deyü deftere girmek taleb ettiler. İkişer akçe terakkî ile bir sene dahi mehl verilip Âsitâne'ye arza havâle olundu. Ve mah-ı mezburun sekizinci günü göç olup Acı-göl başına konduklarında Karaman Beylerbeyisi Nuh Paşa geldi. Onuncu gün eski Budin'e nüzûl olundu.

Meşveret ve teveccüh be-cânib-i Vaç

Bu esnâda Budin halkı arzıhâl edip "Estergon küffâra düşeliden beri Budin serhadd olup emn ü emân kalmamışdır. Hisar-ı mezburun fethi ehemm-i mühimmâttandır. Rûz-ı Kasıma dahi zaman var, sonra dahi küçük [175] yaz olur. Küffarın cenbiyyeti bu sene ol mertebe değildir. İnşâallâh teveccüh buyurulsa fethi müyesserdir, olmaz ise Der-i devlete yazıp mahzarlar ve şekvâ-nâmeler göndeririz" dediklerinde müşâvere olunup Yeniçeri "Zaman tengtir, metris zamanı geçti. Estergon hisarı sâ'ir kabalara kıyâs olunmaz" dediler. Budin halkı ilhâh eylediklerinde serdar dönüp onlara eyitti: "Ber-ser cümleniz metris imdâdına gelirseniz can ve baş ile hizmette olursanız biz dahi asker-i İslâm ile teveccüh ederiz. Anlar dahi cümle ber-ser ü çeşm" deyip ahdi muhkem ettiler. Topcu-başı yirmi kıt'a badaloşka ve on aded kolonboma mühimmâtıyle gemilere konup gitmek tertibinde iken bi-emri'llâhi te'âlâ ol gece bir şiddet-i şitâ vâki[1] olup bir zirâ' kadar kar yağdı. Herkesin başı kayusı olmakla Estergon'dan ferâgat olundu.

Mâh-ı mezburun on ikinci gününde [23.10.1597] Tiryâki Haşan Paşa gelip bu esnâda Erdel oğlu Tımışvar kabasını muhâsara ettiği haberi gelmekle henüz orduya dâhil olmayan Sivas Beylerbeyisi Mahmud Paşa ve Rakka Beylerbeyisi Ali Paşa ve Adana Beylerbeyisi Mehmed Paşa yanlarında olan asker ile Tımışvar imdâdına varmak için emirler gönderildi. Ve bu esnâda küffarın taburu Estergon'u geçip Vaç'a geldiği haberi vârid ol- lakla tabur üzerine varılmak mukarrer olup asker-ı Islâm beş günde Peşte ahrâsına geçip mâh-ı mezburun on beşinci günü serdar daln köprüden ₜbûr eyledi. Ertesi gün azîm kar yağıp gece gündüz askere azım zahme
rerdi.

Mâh-ı mezburun on sekizinci günü göçülüp Armutlu nâm menzile ko- mldu Ertesi ol mahalde gemi ile gelecek toplara tevakkuf olunup Tatar â'ifesi taburdan yirmi nefer dil getirdi. Erdel'in dahi ımdâda [176] erışme- ıin haber verdi. Ba'dehû göçülüp mâh-ı mezburun yirmi birinci gunu Vaç curbuna nüzûl olundu. Hisar-ı mezbur Budin'ın bir mahallesi makamında ılmakla fethini murad ettiler. Küffâr dahi Vaç'ın üst yanında Tuna yansında bir tabur ile dar boğazda konmuş ve kafayı tahliye etmiş ıdı. Taburun bir cânibi Tuna ve bir cânibi azîm sa'b dağ ve önüne arız u amık hendekler kesmiş ve yer yer tepelerde tabyalar kurmuş içme top ve tu eng- sndâz doldurmuş üzerlerine varılmağa imkân yok, ardlarına geçmek dağı üç günde dolaşmağa mevkuf idi. Varıldığı gibi Islâm çarhacıları çıkıp kafire doğruldular. Üç dört Macar alayı dahi taburdan çıkıp bir mıkdar elleşdikten sonra kaçamak verip askeri top altına çekerlerdi. Ve tertıb-ı asker bu üslûb üzre idi, Anadolu ve Karaman ve Bosna ve Sivas Beylerbeyisi sağda, Rumili ve Budin askeri solda, kapı-kulu ve Yeniçeri ile serdar kalbde durup Diyarbekir Beylerbeyisi Murad Paşa ve Sıgetvar Beylerbeyisi Deli Nasuh Paşa çerhada bezl-i makdûr ettiler.

Ertesi ki rûz-ı Kasım idi, uslûb-ı sâbık üzre ceng olunur iken Ispanya'dan gelen piyâde kâfirlerin belli-başlı bir kapudanı gelip ıta'at etti ve İslâm'a döndü. "Dağ başında ceng eden piyâdeyı bozup ol mahal zabt olunursa fetih mukarrerdir" demekle biraz Yeniçeri ve at-oğlanı tırpan ve nacak ile yürüyüp ardlarınca Bosna ve Budin asken kafadar **oldu** Varıldıkda azîm hendekler ve taburlar etmişler ceng ettiler. Rumılı beylerbeyisi da ı gönderilip hâh u nâ-hâh melâ'îni meşelikten çıkarıp sahrâya sürdüler Va ır kâfir kırıldı, lâkin taburdan azîm alaylar çıkup alay alay ımdad [177] etmekle top ve tüfeng askere rahne verip tekrar silahdar kulu ile ımdad olundu. Bundan sonra serdar-ı küffâr Maksimılyan taburdan çıkıp alay alay yürüdüler. Ve taburdan azîm toplar atılıp küllî müzâyaka verilmişken as- ker-i İslâm meydân-ı kâr-zârda merdâne durup gün zevâle ennce muharebe ettiler. Akşam enşıp tabl-ı âsâyiş çalındı. Dağ başında olan kuffar uzerme Sigetvar Paşası Deli Nasuh Paşa serdar olup atından inip piyade önlerine düşüp azîm ceng etmiş idi. Tekrar atlanıp şevki olan dilâverler ile meydana girip akşam olunca ol kadar

dilâverlıkler ettiler kı vasfa gelmez. Ertesi harbden el çekip mecrûhları tîmar ve şühedâyı defti u dermezar etti er.

Dahi ertesi Rumili askeri ile Budin askeri ordunun önüne geçip tabur mukabelesinde kondular. Ve asker-i İslâm fevc fevc varıp o gün dahi akşama dek ceng ettiler. Bilâhere müşâvere olunup kış erişmekle tabura zafer müyesser olmayıp "Tuna ve Drava üzerinde olan köprülere halel ermek havfı vardır. İmdi askeri selâmet yakasına çıkarmak evlâdır" deyü ittifak edip mâh-ı mezburun yirmi sekizinci günü, ki rûz-ı penç-şenbih idi, ağırlık ileri gönderilip asker geriye ric'at eyledi.

Nuhbe'de tahrîr olunan budur ki, Vaç hisarı altına vardıkları gece metris kurulmağa mübâşeret olunup ve mahsûr olan küffâra havf u haşyet düşmekle kakanın ba'zı yerlerin ateşe urup tabura mülhak oldular. Ertesi, "Hisarda vâfır zâd u zevâd ele girdi" demiştir. "Vaç hisarı gerçi hâlî idi, lâkin tabur anda iken içine adam komak muhâtaradır" deyü mukayyed olunmadı.

Re'y-i serdar

Mukabele gününün ikinci günü serdar re'yi ile [178] üç yüz katar deve havudlarına bayraklar dikilip sipah alayı ardına dizdiler. Iraktan bir mehâ- betli alay görünürdü. Asker-i İslâm serdar ile Armutlu menziline ba'dehû Peşte'ye çekilip Koyun adasının yanında değirmenler mukabelesinde konuldu. Ol mahalde "Erdel-oğlu Tımışvar'ı hayli zamandır muhâsara üzredir" deyü feryâdcılar gelmekle Sivas Beylerbeyisi Mahmud Paşa'ya Bosna askeri ve ba'zı Rumili ümerâsı koşulup gönderilmek tedbir olundu. Rebîülâhirin ikinci günü [12.11.1597] mezbur Mahmud Paşa göçüp gitti. Ve kul ulûfe için guluvv ettiler. Yanık kullarının dahi umûru görülüp üç günde nehr-i Tuna üzerinde cisr kurulup beşinci gün serdar geçip Gürz İlyas tepesi kurbunda nüzûl etti. Ve ol esnâda küffâr-ı hâksâr dahi taburların bozup memleketlerine perîşân oldukları haberi, alman dillerden tahkik olundu.

Sekizinci günü [18.11.1597] Hamza Bey Sahrâsı'na konuldukda Budin beylerbeyisi vedâ' edip gitti. Bundan sonra askere icâzet verilip serdar dahi tayy-ı merâhil ederek mâh-ı mezburun evâhirinde Belgrad'a dâhil oldu. Ve ahvâl-i serhadd ü seferi vukü'u üzre Der-i devlete arz u i'lâm eyledi. Karaman Beylerbeyisi Nuh Paşa ve Bosna Beylerbeyisi Tir- yâki Haşan Paşa Budin muhâfazasında kaldı ve Mar'aş vâlisi dahi bile ta'yin olundu. Ve bin nefer kul-oğlu yazılıp terakki ile bölük halkından Budin'e kapandılar. Rumili Peçuy'da ve Anadolu Ösek'te ve Başka ve Sonbur'da kışladı. Bölük halkına icâzet verilip ağalan Belgrad'da kaldı.

BU esnâda Koca Murad Paşa ve Budin Kadısı Hâbil Efendi ve Murad Paşa damadı Kadı-zâde Alı Paşa kâfir ile haberleşip sulh u salah soyleşmeğe Vaç sahrasına varıp ve kâfirden dahi bir kaç şaykalar geldiler. Kuf- fânn burnu havâda olmakla netice verilmedi [179].

Azl-i İbrahim Paşa ve vezâret-i Hadım Haşan Paşa

Çün serdar Satırcı Mehmed Paşa "Bu sene Tatar Han gelmediğinden gayri me'mûr olan askerden dahi gelen kalîlüT-mıkdar ıdı deyu arz u ftizâr etmiş idi. Padişah-ı âlem-penâh hazretleri mukaddema han mad ^ için Sadrıa'zam İbrahim Paşa'ya muğber olup ve bu defa ^s^r varmadığı zamîme ve Vâlide Sultan tarafına İbrahim Paşa'nın taksın ve Hadım Has Paşa'nın bezl-i emvâl ile iltiyâm ve tedbiri ana redif ü tetımme olup bir gün ba'de'l-asr Şeyhülislâm Bostan-zâde huzûr-ı hümayuna da vet olunup âgâz-ı kelâmda padişah hazretleri buyurdular kı, "Sadaret-ı uzmayı ahaıa tevcih murad-ı hümâyûnumdur, kime tevcih enseb ola dŞd*te ^ Efendi dahi "Padişahım! İbrahim Paşa kulunuzun mucıb-ı azl olur curmu var mıdır?" deyü istifhâm ettikte "Cürmüne nıhâyet yoktur, ez-cumle Gazı Giray Han'ı ıbkâya ayak basıp Fetih Giray gibi bir vücudun ifnasına sebeb olduğu cürm-i azîm değil midir" buyurdular. Muftı datn Cerrah Mehme Paşa vezîr-i sânı bulunmakla yol onun değil mıdır? dedikte padışa hazretleri "Öyledir, ammâ tedbir ü tasarrufu yoktur" buyump, Hadım Haşan Paşa'yı tercih ve İstanbul muhafazasında husn-ı tedbir u sulukunu tasrîh ederler. Müftî Efendi dahi meylini hiss etmekle medhı semtine sa ı olup liyâkatine müte'allik ıtrâ eyledi.

Mâh-ı rebîülevvelin yirmi üçüncü günü [03.11.1597] bâ'ded-dıvan Kapıcılar Kethüdâsı Abdullah Ağa taraf-ı padişahîden gelip ™hr-ı şenli İbrahim Paşa'dan alıp Hadım Haşan Paşa'ya teslim eyledi İbrahim Paşa ber-mûceb-i ferman Üsküdar'da Salacak iskelesi kurbunda olan bagçesında mütemekkin oldu. Haşan Paşa beher hafta S^ef-.durr-.hdafctVal.de tan hazretlerine meblağ-ı azîme ve hedâya-yı vafıre hizmet [180] e m şartıyle nâ'il-i rütbe-i sadâret olmuş idi. Ol sebebden zaman-, sadaretinde cümle menâsıbı akçe ile satıp hadden ziyâde rüşvet alıp alemi birbirine kattı Menasıb tâliblerine, "Sizden aldığım meblağı kime teshm edenm bilir misiz" deyü nâ-ma'kül kelimât etmekle ol alıyyetu z-zatı elsıne-ı nasa düşürüp hetk-i perde-i edeb ettiğinden mâ-adâ Gazanfer Ağa ile dahi husn- [119] zindegânî eylemeyip günden güne tehâsüd ü mu'âdât izdiyâd buldu. Hattâ ol Vezîr-i gafil, Ağa-yı mezburun izâlesine kasd edip kimesne vâkıf olmadın rızâ-i hümâyûn almak[120] için cum'a günü Ayasofya'da seccâde üzerinde padişaha yanaşıp ba'zı mefâsid isnâdıyle katline istizân eyledikte padişah garaz-ı mahz idiğin duyup rızâ vermedi. Dustûr-ı Hâdim söylediğine nâdim olup ol sevdâdan ferâgat etmişti. Padişah hazretleri bu husûsu vâlidelerine söyleyip vâlide dahi Gazanfer Ağa'ya nakl edicek, Ağa dahi mükâfat kasdıyle mânend-i hâme-i dü-zebân âgâ-i beyân edip Haşan Paşa âşikâre irtişâlar alıp, "Beni Vâlide Sultan hazretleri kışta kesmiştir" deyü işâ'at u ifşâ ve sigar u kibâra ve bây u gedâya iştikâ etmekle sizi teşhir edip dillere düşürdü, bu şikâyetten muradı eşkıyâ-i avâmı başınıza üşürüp kulu guluvv ettirmekle sizi huzûr-ı padişahîden dür eylemektir ki kendisi umûrunda müstakil ola ve mukaddemce benim hûn-ı nâ-hakkımı isâle ettirmek ister ki bu ma'nâyı padişaha ifâde eder kimesne bulunmaya deyip bu husûsa Yeniçeri Ağası Tırnakçı Haşan Ağa'yı işhâd eyledi.

Padişah hazretleri Haşan Paşa ahvâlin tefahhus buyurdukta erbâb-ı menâsıba Vâlide Sultan hazretlerini tezkîr ettiğini haber verdiler. Bu es- nâda Şeyhülislâm Bostan-zâde intikâl edip Haşan Paşa hizmet-i iftâyı [181] Şâ'ir Bâkî Efendi ile Kara Çelebi-zâde'ye arz eyleyip bunlara müsâ'ade-i padişahı olmayıp Hoca Sa'deddin Efendi'ye tevcih ferman buyuruldukda Haşan Paşa münâsib görmeyip üç defa telhis gönderip Bâkî Efendi'ye tevcihi murad eylemişken, "Geri Sa'deddin Efendi'ye tevcih oluna" deyü ferman sudûr ettiğinde paşa ile efendi-i mûmâ-ileyhin beyninde olan adâ- vet-i kadîmeye binâ'en hakkında nice nâ-sezâ kelimât yazmağa cür'et ettikte padişah muğber olup mansıb-ı iftâda ol Molla-i âlî-şânı takrir buyurup Sa'deddin Efendi hem mu'allim-i sultan-ı cihân ve hem Müftî-i devr ü[121] zaman olmakla nâ'il-i sa'âdeteyn ve hâ'iz-i riyâseteyn oldu. Ve Haşan Paşa hakkında Hoca Efendi ve Gazanfer Ağa ve Tırnakçı Haşan Ağa üçü ittihâd edip Paşa'nın Vâlide Sultan hakkında mekr ü keydi olduğunu dahi nice mefâsidini tahkîk edip, vâcibü'l-katl olmasını tebliğ ile şahı gazaba getirdiler.

Mâh-ı ramazanın ikinci günü [08.04.1598] iskelede Vâlide Sultan binâ edeceği cami'in esâsı vazTna mübâşeret eyledikleri hinde vâki[1] cenfiyyette Bostancı-başı Ferhad Ağa gelip Haşan Paşa'yı ahz edip ve bir
kayığa koyup hasbe'l-ferman Yedı-kule'ye gönderip mahbus ettr Beş alü Îünden sonra gece içinde kati

[119] Tetimme P, C : netimme Ç.
Almak P, C : olmak Ç.
[121] ü C : - Ç.

olunup medresesi altında olan türbeye defn ettüe Yeniçeri Ağası Tırnakçı Haşan Ağa varıp sarayın mühürleyip mamelekin kabz ve cânıb-, mîrîye teslim eyledi. Ammâ hazinedarım kendi Tânesine götürüp habs ettikten sonra helak ve nâ-bedîd etmeğin me mul olan mertebe malına zafer bulunmadı.

Vezâret-i Cerrah Mehmed Paşa ba'de ez-katl-i Haşan Paşa

Mühr-i vezâret İbrahim Paşa'ya verilmek melhûz belki mukarrer iken, Hoca Efendi sarf ettirip Cerrah Mehmed Paşa'ya teslim olundu [182],

İstîlâ-i küffâr-ı hâksâr ber-hisar-ı Yanık bâ-hîle

Kal'a-i mezburede Yeniçeri ağası olan fâcir Beylerbeyisı Mahmud Paşa'nın zıdd-, kâmili olup küffâr tarafından bir habbe zahire gelmez iken bunları iğfâl ü idlâl için gemiler ve arabalar ile yuk yuk hamr gelirdi. Muhâfaza erbâbı şarâba düşüp ve bedenleri boş koyup ve kapıcılar kapıyı beklemez oldu. Bu husûsda paşanın ve gayrın sözünü dinlemeyip mucerred hisarın metânetine ktimâd gelip gaflet ettiler. Peçuy Sancağı Beylerbeyi olan Mehmed Paşa'ya arpalık olmakla zahiresi ekser arabalar ile_Peçuy >*d* gidip her sene ikişer üçer yüz araba zahire gider ve avdette küffâr yolla bekleyip cümle öküzlerin alırdı. Bu tarîk ile Peçuy'dan beş altı bin okuz dâr-ı harbe gitti. Ba'zı nâhiyede aslâ öküzler kalmayıp re'aya avratı ile saban çekip çift sürer oldu.

Evâ'il-i ramazanda [07-16.04.1598] küffâr arabalara küllî te'addı edip Yanık ve Eğri'ye giden bir kaç yüz zahire arabaları üzerine geldi. Kul-og u Ağası Kotuz Muslu Ağa ve Kethüdâsı Ah Kethüda yanlarında olan a ı askeri firâr edip kalan pıyâde ve üç yüz Backalı tüfeng-endazı şurup nicesin helâk ve nicesin asîr edip Backa'dan giden bir ıkı bin okuzu arabalanyle
sürdü.

Ve mukaddemâ Yanık'a iki bin kadar cebeci ve iki bin kul-oğlu yazılmış idi. Bunların eksen Peçuy'da ve Koban'da ve Ustoni Belgradda te eh- hül edip bu takrîb ile Yanık kakasını bırakmakla hisarı tehı kalmağa karı olmuş idi Ve bir sene mukaddem Tata kakası ağaç top ile alınıp bir ferd-ı müteneffis halâs olmamışken aslâ kimse mütenebbıh olmayıp ihtiyat semtini i'tibârdan iskat eylediler. A'dânın alâmet-i keyd ü mekri görünüp durur iken '7zâ *câ 'e 'l-kazâ amiye 'l-basar*"[2j] fehvâsınca basiretleri bağlandı [183].

Bir gece Palgı dedikleri hınzîr, ki Komaran kapudanı idi, bir kaç bin piyâde küffar ihzâr edip kendi dahi bir iki bin süvâr ile gelip peydâ ettiği ağaç topu örtüp kendi askerine bile göstermedi. Ve Yanık kapısına getirip beri tarafda kemâl-i gafletten bir kat çam tahtası ile yapılmış kapısını kapayıp çekme köprüsünü bile çekmemişler idi. Bir kaç mürted kâfir nısfu'l- leylde kapıya gelip, "Nevbetci" deyü taşradan çağırdılar. Bekçi bir oğlan uyanıp, "Kimlersiz?" dedikte "Peçuy'dan zahire getirdik, yolda düşman ulaştı arabalar ile kaçarak güç ile kurtulduk. Şimdi ardımızdan gelip basarlar. Kapıyı açıp zahireyi kakaya alın" deyip su'âl ve cevab esnâsmda ol ağaç topu yanaşdırıp oğlan dahi "Varayım kapıcıya haber vereyim" deyip gitti. Bu kadar güft-ü-gû olınca topu murad üzre yanaştırdılar. Ateş ettikte kapıyı pâre pâre ettiği gibi gürûh gürûh melâ'în girip içeride kimi serhoş kimi bengi bulunup gafiller âgâh olıcak can başlarına sıçrayıp, iki tarafdan küffâra hücûm edip hatta taşra ihraç edecek mertebeye getirmişler iken düşmanın kesreti bunların sevretini kesr edip döğüşü döğüşü cümlesi şehid oldular. Yanık kaPası bu hile ile küffar tasarrufuna girdi.

Mervîdir ki, Yeniçeri ağası olan mest-i fâciri Palgı dedikleri kafire diri getirdiler. On beş yirmi bin kadar altın yanınca bile bulundu. "Bu altını niye saklardın? Kal'a muhâfazasına sarf etsen olmaz mı idi. Böyle kaPa mı beklenir" deyip başını kestirip bir göndere dikdirdi. Ve "KaPa muhâfa- zasında ihmâl edenin hâli budur" deyü nidâ ettirip gezdirdiler. Müslimân- lardan ancak beş altı kimesne halâs olup [184] Budin'e geldiler. Mâ-adâsı diyâr-ı ademe gittiler.

Mâh-ı şa'bânın yirmi dokuzunda [06.04.1598] Budin beylerbeyisi bu ahvâli yazıp serdara arz u i'lâm eylediği haberi vâsıl oldu. Ağaç topun hey'eti meselâ bir büyük havan dibek gibi tuncdan dökülmüş falyesi dibinde ve orta yerindedir. Ve etrâfmda dört beş döğme halkaları ve bile dökülmüş muhkem kulbları vardır. Seccâde kadar çâr-köşe altı parmak kalınlığı bir muhkem pelid tahtası etrâfına ol kulblara mukabil halkalar mıhlanıp her köşesinde ve ortasında bir karış yoğun mismârlar kakılmıştır. Ucu taşrada durur, ol havanın içine barud doldurup ağzına tahta halkalardan frengi urgan ile muhkem bend ederler. Ve iki tekerlekli bir araba üzerine korlar. Ve arabanın geriden uzun mertek oku vardır. Havâyî fişek gibi ateş ettikte
Kaza gelince göz görmez olur.

rabanın doğru ileri gitmesine ol ok sebebdir. Kapı önüne yakın iledip ateş erdiklerinde doğru kapıya varıp ne kadar muhkem de olursa yıkar ve eklerleri kapı tahtasına mıhlanıp barut zoruyla sedd-ı sedîd olursa da yine
ıedm eyler.

İbtidâ-i sefer-i kal'a-i Varat

Çün hengâm-ı şitâ encâma erip bahar karîb oldu, Belgrad kışlasında ,lan Satırcı Mehmed Paşa kemâ-kân serdarlıkta kalıp müceddeden sefer 'tmek ve küffâr-ı hâksâr canibine gitmeğe me'mûr olup sahra-ı Belgrad da iasb-ı hıyâm ve tertib-ı levâzım ve tekmîl-i mühımmât emriyle kıyam edip sene-i mâziyede bir belli başlı iş görülmediğinden gayrı Yanık gibi hisar iahi elden gidip adem-i asker ve Tatar ile Etizân makbule geçip bu del a nüstevfî hazîne ve asker gönderildi. Ve Der-ı devlette müşâvere olunup serhadd umûrunda ehl-ı vuküf olanlar dediler ki, "Tımışvar serhaddında [1851 Erdel oğlu kılâ'a itâle-i yed edip Lıpova ve Yanova ve Varat ve Çanad hisarların küffar almıştır. Şöyle ki bu defa ol tarafa sefer olmazsa Tımışvar dahi elden gider. Ve bu mefhûmda Tımışvar serhadlerından ma - zarlar gelip serdann telhisini dahi getirdiler. Cerrah Mehmed Paşa, Ol taraflar ahvâlini serdara havale evlâdır. Estergon ve Yanık semtlerinde kuf- farın tabum var iken ol câmbleri muhâfaza ehemm görünür" dedikte bu sal kafaları müstevfî zahire ve asker ile imdâd olunup Erdel üzerine sefer olunmak gerektir. Erdel vilâyeti gâret-zede olmayınca Eflak ve Bogdan zabt olunmaz deyü ittifak ettiler, telhis olunup bu mefhumda hatt-ı şerif çıktı. Bu bâbda hayr ne ise serdara havâle olunup hıl'at ile irsal olundu, e Gâzî Giray Han'a dahi kânûn üzre harçlık ve mektub ile Kapıcı-başı ı Ağa gönderildi. Ziyâde asker-i Tatar ile serdara mülhak olmak ferman
buyuruldu.

Ve Âsitâne'de bölük halkına iki mevâcib verilip cizye defterleri furuht olundu. Ve gulâmiyelerin aldılar. Ve İç-hazîneden beş yüz yük akçe ile ordu ve bölük halkı mâh-ı şa'bânın gurresi ki nevrûz-ı sultanı ıdı, İstanbul'dan çıkıp Belgrad'a teveccüh ettiler. Serdar dahi ramazanın on ikinci günü rûz-ı Hızr'da Belgrad sahrasına otaklann çıkarıp Hunkar-tepesı nam mahalle nasb eyledi. Şevvâlin yirmi üçüncü günü Rumılı Beylerbey ısı Veli Paşa ki Üsküb'de kışlamış idi, gelip nüzûl eyledi. Zılka'denın on dördüncü günü yevmüT-hamîsde serdar Belgrad'dan taşra çıkıp "Han hazretlerinin gelmesi mukarrerdir" deyü tedârükü için Tuna yalısı kadılarına zahire fedârükü için çavuşlar ırsâl eyledi. Ve Erdel vilâyetine sefer mukarrer olmakla zilhiccenin dokuzuncu günü Belgrad'dan aşağı Taşlık-bumu nam mahaldir, nehr-i Tuna üzerinde [186] cisr binâsına mübâşeret olundu. Ke- mâl-i ihtimâm ile on sekiz günde bin sekiz yüz elli zirâ' kadar cisr-i memdûd tamam olup asker-i İslâm Erdel semtine geçmeye şurû' ettiler. Ve ol günde Tatar Han tarafından adam gelip Ruscuk'a vâsıl olduğun bildirdi. Ve Budin muhâfazasına me'mûr olan Karaman ve Mar'aş eyâletleri askeri ve beylerbeyileri 'îd-i adhâdan sonra Belgrad sahrâsından göçüp ol tarafa gittiler. Ve mâh-ı zilhicce evâhirinde serdar-ı İslâm dahi köprüden ubûr ve Pançova sahrasına nüzûl ettiler. Bu seferin bâk! ahvâli tafsîlen gelecek sâlde beyân olacaktır, inşâallâhu te'âlâ.

Serdarî-i Haşan Paşa be-cânib-i Basra

Bu sâl hilâlinde Basra semtlerinde isyân eden Seyyid Mübârek cibilliyetinde merkûz olan habâsetini izhâr ettikte nice bin müfsid ü şakı kendüye refik ve havâdâr olup Basra ve Lahsâ serhadlerinde olan kasabât u kurâ ve benderleri urup katl-i nüfûs ve gâret-i emvâl ile külli hasâret etmeğin vüzerâ-i nâm-dârdan Vezir Haşan Paşa'ya ramazan evâ'ilinde Bağdat eyâleti verilip Bağdat ve Şehrizor ve ol serhadlerde olan ümerâ ve askere serdar ta'yin olundu. Ve sâbıkâ ahâlî-i bilâd ol bed-hâlin zarar kasdmı istimâ' ettikte Acem Şâhı tarafına adam gönderip istimdâd etmişler idi. Ana binâ'en ol tâ'ifenin mazarratını def için üç bin kadar Kızılbaş ile üç nefer korucu-başı gönderilip anlar dahi taraf-ı hilâfda olup belki evvelkiden ziyâde ta'addî vü tecâvüz üzre olduklarını hükkâm Der-i devlete arz u i'lâm etmeğin evâ'il-i zilhiccede Şâh-ı Acem'e defi için müstakil nâme tahrîr ü irsâl olundu.

Bakıyye-i vekâyi'-i sâl-i mezbur

Ve yine bu târihde Vâlide-i şâh-ı cihân Safiye Sultan binâsına tevcih-i himmet ettiği medrese henüz te'sîs olmaksızın [187] cihet-i tedrisi Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'ye tevcih olunup Süleymaniye Câmfi'nde sûre-i En'âm evvelinden akd-i meclis-i ders-i ilm olundu.

Ve bu sene şa'bânında [Mart 1598] Yeniçeriler Kâtibi Mehmed Efendi Yeni-kapı Mevlevî-hânesi'ni itmâm eyledi ki ileT-ân mecma'-ı erbâb-ı ülfet-i vefâ ve cây-ı dil-küşâ-i semâ' vü safadır. Cerrah Mehmed Paşa rütbe-i sadârete nâ'il oldukta Cığala-zâde Sinan Paşa'ya kapudanlık rütbesini tevcih ile i'zâz ettiler. Ve vüzerâdan Hızır Paşa'ya Mısr-ı Kahire eyâleti tevcihi ile ikrâm olundu.

Ve sene-i mezbure vekâyi*indendir ki Karaman beylerbeyden sefer-ı dûrâ-dûrda olup vilâyet hâli kalmakla Lârende'de suhte nâmına uç binden ziyâde eşkıyâ zuhûr edip envâ‘-ı fesâdâta tasaddı vu musaderat ve evlad iyâl-ı nâsa ta‘arrûz etmekle bî-hadd hâbâset ü ta‘addı ettik erinde ehl-ı memleket müttefıkan ol erâzil ile hurûb u kıtal edip ekserin kati etti er.

Vak‘a-i garibe

Bu sâlde zuhûr eden umûrdan bir emr-i garîb budur kı ba'zı ehl-i kalemin kalemi ile bir mecmû‘ada mastûr olduğu gonıldu. Rebmahınnon sekizinci [28.11.1597] cum‘a günü vakt-ı zuhrda Şam-ı şerif Alay B y Bekir Bey hatunu kı a‘yân-ı Şâm'dan Çeri-başı kızı A’ışe Hatun derlendi vakt-i hamiden üç mâh müddet mürûrunda tev’emân ıkı veled vaz ettikten sonra-bir cerâb ılka edip şakk olundukta tâmü’l-a‘za henüz hayat sirayet etmemiş on dört veled zuhûr eyledi, ikisi erkek, on ikisi kız uç aylık ıdn Bu makûle umûr hadd-i imkândan dür değildir. Hukema buna galat-ı tabı derler Kesret-i mâ’da ve i‘tidâl-i mizâc ve kuvvet-ı tâlı‘ ı anetı ile kuvvet-, musavvere tahammülü mıkdan mâdde bî-taksîm ü tasvir ve mahallin vüs‘atine göre tenâsüb-i a‘zâyı tetmîm ü tasgir edip mebde Feyyaz canibinden isti‘dâd u kabiliyete göre tenâsüb-ı a‘za ve ruh bahş olur [188J.

Vekâyi‘-i sene-i seb‘a ve elf (1007/1598-99]
Zikr-i ahvâl-i sefer-i Varat

Sene-i sâbıkada serhadd-i Üngürus'a serdar olan Satırcı Mehmed Paşa'ya hatt-ı hümâyûn gönderilip ol sene nakz-ı ahd edip Eğri vak‘asında kırallar ile müttefik ve müttehiden hasâret-i İslâmiyâna cehd eden Erdel Voyvodası Jigmond [Sigismond] dedikleri mel‘ûna gûşmâl için Erdel memleketine girip yakıp yıkıp talan u gâret ve îsâl-i hasâret eyleyip ve gayri bir hisara iltifât ve bir kafaya f tibâr etmemek üzre muhkem tenbîh ü te’kîd ile me’mûr olup Hoca-i Şehriyârî tarafından dahi mazmûn-ı sabık üzre mektub-ı nush-âmîz irsâl kılındı. Belgrad kurbmda köprüden Tuna suyun geçip Pançova sahrâsma demek için sene-i sâbıka evâhirinde nüzûl etmiş idi. Ve zilhiccenin yirmi beşinde [29.07.1598] Beçkerek sahrâsına konup anda meks ü ârâm ihtiyâr etmiş idi.

Sene-i seb‘a ve elf muharremi nısfında [18.08.1598] Rumili Beyler- beyisi Veli Paşa vefat edip, yeri Anadolu Beylerbeyisi Mehmed Paşa'ya tevcih olunmakla müşârun-ileyh Mehmed Paşa Ösek'te cem'iyyet üzre iken göçüp Ordu-yı Hümâyûna mülhak oldu. Anadolu eyâleti Eğri Beylerbeyisi Sofu Sinan Paşa'ya ve onun yeri Solnuk Mîr-livâsı Bektaş Paşa'ya verildi. Ve Beçkerek kasabası ki Mehmed Paşa merhumun evkâfındandır, ol men- zil-i nâ-mahalde Tatar Han vürûduna intizâr nâmıyla tamamen elli beş gün oturak olundu. Ol esnâda Budin'den feryâdcılar gelip Tata kafasına küffar müstevli olduğun bildirdi. Ve der-akab İstoni-Belgrad'dan dahi adam gelip Polata'nın muhâsara olduğun ve küffârın cenfiyyet ve hücûmun flâm eyledi. İcâleten Semendire askeri Budin muhâfazasına ta‘yin ü irsâl olundu.

Âmeden-i Gâzî Giray Han

Bir iki gün mukaddem “Han karîb gelmiştir” deyü haberler vâsıl olmakla alaylar tenbîh olunmuş idi. Mâh-ı muharremin yirmi altıncı günü kırk elli bin Tatar askeri ile Gâzî Giray Han [189] hazretleri gelip serdar dahi müretteb ü mükemmel alaylar ile istikbâl edip otağına indirdi. Ve azîm ziyâfetler ve hila‘-i fahire-i padişahî ile rf âyetler eyledi. Han hazretleri dahi vaz‘-ı mülûkâne ile serdar ve a‘yân-ı zevi’l-mikdara envâ‘-ı

T ÂRIH-İ N A'İMÂ

- ■ VP iltifatlar gösterdi. Ba‘dehû serdar önüne düşüp Han hazretlerim uııvazış h[8]a ötürüp döndü. Serdar otağına karib bir alı otak han

ihzar olunan b *Zj* [umlup cümle levâzımı ihzar olundu. Ve yuz ’Ç f Tmhzâlara hil‘at ve hana mükemmel taşra ve içeri libâsları, fahıre «UT kürklen ,1e zerüüz boğçalar ,çre ve iki nrüeevher eğeri, murassa[1] rahtlı at pışkeş verildi.

Mâh-ı muharremin yirmi yedinci günü [30.08.1598] serdar ve beyle hnlük aealan tekrar han hazretlerine vanp mülakat ettıklennde Der devletten gelen hatt-ı hümâyûn kıra’at olunup tamam olunca han ve serdar rî’iri avağ üzre durup du‘adan sonra mefhûmunda meşveret için serhad Ihtiv Jan ve ehl-i vukuf olanlar ilen geldi. “Ne yoldan Erdelistan garetme vanlmak gerektir” deyü vâfır müşâvere olundukta serhad sahıb-ı vu u arı Erdd vilâyetine girecek üç yol ^.pova yolu ve biri Şebeş ve Logoş yolu ve bin Varat yoludur dedıle ....

Gâzî Giray Han eyitti: “Ma‘kül olan bir yoldan varmaktır kı munası delîl ile ağırlık ve arabalar ile ebtâl-i ricâl hemrâh kılınmak mumkm ohu Eğer Îdâ mukabele ederse cenge imkân ola” dedıkde seırhadlüle.den bir ihtiyâr eyıttı “Padişahım! Şiş ve Logoş ve Lipova yollan sa b « buyurulan vech üzre mürûr kabiliyeti yoktur. Düşmen ^0] **bıhrse ceng^** mukâbele tasavvur olunmaz. Ol sıfat üe muttasıf olan cadde, ve a rn^ı Varat'tır ki her veçhile fasîh u arîzdır. Gazı Giray Han dahi Y kakasında **olan** küfrar ç,k,p râh-, askeri **bağlayıp** hasarete kadulerm,c^ . Ol ihtimâl var ise evvelâ kaka feth olup ba dehu g,d,lmek^kt,za eder m>

Ve kakay, muhâsara ettiğ.miade meks-, tav.l laz,m gel« Ol mahaM hâtır ı serdara rkâyet ile ba‘zı müdâhanecı ammıler ıkı uç top ile kal anın feth, kabil midir" deyip evvelâ hisar feth olunup **gidilmek ma‘kül olduğunu takrir edip bu meşveret üzre** karar **eylediler, u**

^“eveccüh mukaner olıcak ordu defterdarı Ednd^ ^ umûru görüp kaPa-gîrlik mühimmatı tedarukune başlad .

Belgrad'dan çıkalı han gelinceye dek ıkı ay kadar zaman geçip vakt-ı sefer Belgrad dan çiKdn S R;ckerek'te elli beş gün oturak olmuş ve mud-

^J^"âi::"!«e Tımışvar Ağalarmdan Yoğun Ağa nâm şahsı asker-i İslâma kılâvuz-ı râh-âmûz ta‘yın edip goç eyledıle . Nehr-i Maroş kenarında Çanad kakası altına nüzûl ve muhasara olunup , kac ton aüldıkta içende bulunan küffar kakaların bıragıb etrafda olan kühsâra ve çengelistana fırâr ettiler Hısn-ı Çanadl bnta b lesker-i Tatar fırâr eden küffân devşınp kimim kati ve ekserm^esır et Ol gün serdarın otağı önünde yüz elli kadar kâfir kati olunup Çanad ema-

reti ol esnâda Belgrad Nâzın olan Şakşakı İbrahim Bey'e verildi. O zamanda Nişancı Abdi Çelebi bu latife güne beyti demişti.

Şimdi zamane mansıbı ekser şakidedir İnanmaz isen işte biri Şakşakîdedir

Andan göçülüp bir kûh-ı bâ-şukûh üzerinde vâki[1] olan Delagoş [191] nâm palanka dâmenine nüzûl olundu. Ba'dehû Arad kakası sahrâsına konuldukda hâli bulunmakla zabt olundu. Ol esnâda Erdel oğlundan elçi gelip han hazretleri bizi şevketlü "Padişah hazretleriyle barışdırsın" deyü mektublar getirdi. Bu esnâda azîm yağmurlar yağıp askere ta'b vermiş idi.

Mâh-ı saferin dokuzunda Erzurum Beylerbeyisi Mustafa Paşa eyâleti askeriyle gelip vusûl buldu. Mâh-ı saferin on birinci gününde Maroş suyundan asker-i İslâm hezâr ta'b ile geçip kenanyla bir kaç konak gittikten sonra ordu, Bey nâm vîrâne palanka kurbunda köprü başında nüzûl olundu. Anda Göle askeri serdarı istikbâl etti. Ve iki badaloşka biri Göle'den ve biri dahi Tımışvar'dan tedârük olundu.

Mâh-ı mezburun yirmi dördünde ve yirmi beşinde bir kaç ırmaklar azîm bataklar hezâr meşakkat ile geçilip Varat sahrâsına sekizinci menzilde nüzûl olundu. Van Beylerbeyisi Yusuf Paşa ol mahalde gelip vusûl buldu. Çanad menzilinden han ayrılıp tarîk-ı âhardan diyâr-ı küffarı gâret ederek gitmiş idi. Varat kurbında gelip mülâkât saferü'l-hayrın yirmi dokuzuncu gününde Varat kakası altına nüzûl olundu. KaPayı mezbure Erdel ile Nemçe beyninde etrâfı varoşlu ma'mûr u âbâdân bir hisar-ı üstüvâr idi. Metânet ü vüs'atı bir mertebede idi ki yirmi bin askere gencâyiş mümkin idi. Varoşundan taşra bağları olan Peşte'ye varınca büyüt ü meskenleri tahminen sûr-ı Kostantiniye'den Davud Paşa bağçesi menziline varırdı. Zîbâ bağ ve bostanları fezâyı tutmuş bir sevâd-ı mu'azzam idi ki ta'mîr olunmaz kaPaya bundan akdem bir kaç bin Nemçe askeri girip bir iki senedir onlar musallat olmuş ve Macar tâ'ifesi nevâhî vü kurâda karar eylemiş idi.

Ceng ve muhâsara-i Varat

Mukaddemâ Tatar askeri gelip varoşa [192] ulaştıkta mevcud olan küffâr çıkıp bir gün ve bir gece elleşip âkıbet guzât-ı Tatar varoşu ihrâk bi'n-nâr etmekle küffâr ehl ü iyâllerin koçular ile taraf-ı âhardan çıkarıp fırâr ettiklerinde Tatar ardlarından erişip kibârını kati ve sigarını giriftâr edip vâsıl-ı ganâ'im-i bî-şumâr oldular. Bundan sonra Han-ı Tatar ve serdar askerin nâm-dârlarıyle meşveret edip, "Tahrîb-i memâlik ile tekayyüd kifâyet eder mi, yoksa Varat teshirine sa'y evlâ mıdır?" denildikte cümlesi

v Hil olun "Memâlik-i mahrûsaya karîb şöyle bir metin kal*a kı Erdel ve yf 'nln kıSr Ve güzergâhda melâinin yedinde sedd-ı şedididir, fersek ma'kül değildir" demekle bu re'y müvecceh görülüp mah-ı "IStLSrS »S kazmağa hâce, o.mad, Mevcud 'Se^le dövmeğe başladılar. İhtidadan tahrih-t bilâd ile me mur nîduklanvçün dâmengîr olmasın deyû top getirmedikleri ve sa ir ka a- «k S„ı mevcud olmadığı ve vak. teng kalıp böyle hır kal a-, mü uıhkem zaman-, kalilde alınmak müsteb'id idig. kat, zahir iken tab-ı Sa mümiT, ve hemen vak. geçirmek kasdıyle **bu** re>, mu'avveeeye zâhib olduklan hatâ-i fahiş idi. Çün kal'a döğülmeye başlandı, gayet ıstıh kfm üzmçiîıp haber derdiklerine münâkız görülmekle mukaddema Knadardan* biri kırk beş ğün muhasarası edip leshirin,■

Ekecek câmûslar, Eğri karyelerinden cem' edip f^Sâb edm

,1e cevab ve gâh müzevver mektublar göstermekle ferıb-ı na-savab edip Eğri den mühimmat gelmeyip etrafda olan Göle v,.Pahalarda^ butonan barut ve yuvalak şey'en fe-şey'en cümle cem u sarf olunup bir ış etm g klye7eldı. Ve bir iki lağım atılıp kaka müstahkem olmakla «e sır el-

Bu esnâda Tatar tâ'ifesi akına gitmek istedikçe serdar "İnşâallah ba'deT-feth bile giderüz" deyü Erdel vilâyetine Tatar ve Akıncı leşkenne

SSSSSÎJ çamur ,1e do,dump ekseri çadır,am gelmekle zâbitleri muztaribü'l-hâl olmuş idi. Ve şehr içinde olan nehir her Sn Îsıp geçit vermez olup, orduda çadırdan çadıra vanlmaz oldu. Ve şiddet-i rüzgâr bir mertebede idi kı hıyâm azîm mıhlar ile kıyam edemeyip kazıklan götürür atar ve hayvânât ayağı kamına varınca yere batar id. Nıht " halk bir kaç gün luhûm-, bakar u ganem vefretl de «W-™ <** birer ikişer akçeye koyun aldılar. Ekser, Solnuk re ayasından ve

harbî re'âyâdan sürülmüş Varat sahrâsı sürüler ile dolmuş idi. Erdel oğlu dedikleri mel'ûn ise sa'bü'l-mürûr dağlara girip tehassun etmiş idi. Asker-i İslâm bu zahmetler ile mütehayyir ve sel ve balçık belâsıyle mütezaccir olup herkes canından bî-zâr [194] iken nâ-gâh Budin tarafından feryâdcılar gelip "Seksen bin kadar kâfir gelip eski Budin'i tahrîb ve ahâlîsini kati ü ta'zîb edip hâlâ azîm toplar ile Budin hisarını muhâsara etmiştir. Eğer serî'an imdâdda tekâsül olunursa Budin elden gitmesi mukarrerdir" deyü arz u mahzarlar getirdiler.

Bundan akdem dahi gün başına birer feryâdcı gelip küffâr taburu Ya- nık'a andan Vaç'a ve eski Budin tarafına teveccüh üzredir, gelen düşman ağır düşmandır, bir iki bin asker göndermekle olmaz. Bizzat

serdar erişmek lâzımdır deyü arzlar ve mahzarlar dahi gelmiş idi. Bu kaziyyeden serdar ve askere hayret ü dehşet müstevli olmuş iken Varat üzerinde asker-i İslâm şûrâbe-i meşakkatte bağlanıp kalmakla küffâr Budin üzerine geldikte fırsatı ganimet binip Mihâl-i bed-fı'al dahi hîle ile Tuna'yı geçip Niğbolu tarafında muhâfız olan Vezîr Haşan Paşa'yı basıp kaçırıp azîm hasâret ettiği haberi dahi şâyi' oldu. Ve der-akab Budin kurbında mukaddemâ feth olunan Tata ve Bespirem ve Papa kafalarına dahi küffâr müstevli oldukları haber-i vahşet-eseri geldi.

Bu vakâyi'-i hâ'ilenin tafsilâtı zikr olunsa gerektir. Mesâ'ib-i müterâ- difenin istimâTndan akıllar şaşıp imdâda asker gönderildiği takdirde me- sâfe-i ba'îde olduğundan gayri Tise ve Tuna gibi deryâ misâl iki nehirden asker çekmek cisre mevkûf olduğuna binâ'en Gâzî Giray Han ve sa'ir ekâ- bir ü a'yân ile müşâvere olunup çâresi şimdilik han hazretleri bir kaç bin Tatar ılgar ettirip Peşte yakasından nümâyân olalar. Serdar ve han dahi geliyor deyü âvâze çıkarmakla mahsûr olanları takviyet edeler denildi. Leşker-i Tatar bî-hasebi'l-ferman ol tarafa ılgar ile revâne oldu. Bu esnâda Eğri'den toplar gelmeğe halk intizârda iken Sofu Sinan Paşa tehî dest [dost] çıka-gelip [195] "Top çekecek câmûs bulunmadı" deyü ol ma'tûh-ı cihân bî-ma'nâ özürler beyân eyledi.

El-hâsıl

Asker-i İslâma şedâ'id ü mesâ'ib birbiri ardınca müte'âkib olup husûl- i me'mûlden kat'-ı ümîd ettiler. Yirmi güne dek Varat etrâfı ve nevâhîsinin me'kûlâtı kalmayıp zahireyi Tatar mesâfe-i ba'îdeden getirmeğe muhtâc olmakla bir keyl şa'îr üçer beşer altına satılır olmış idi.

Mukaddema han asker-i Tatar Ue
-1»*»m_d azre ak,n

du. Şiddet-i berdden el ayak tutmaz oldu.

Avdet-i asker-i İslâm be-cânib-i Belgrad

vara, kaYasrnm
'ımışvar Paşası Ismaı aşay köprü bile hazır etmemiş gelişte
,Ummuş ıdı. Asla mukayyed oknay* bir kopru bil ^ ^ ^ ^
■ncak üç su geçilmiş ıdı. Birinin p hezâr mıhnet ü meşakket
izimden 'sallar ile ubur lazım g P , helak olup, kendileri dahi
l e S u l a r d a ^ıi'h yavankğday ek.i ,ıe
pddet-ı berkten derd hasıl ettiler dökü idüler kaldılar. Ve zikr olu-
;kser asker zahire marazına mu geçirdiler Koca Murad Paşa bu
nan sulardan topları palamarlar ile Çek P J 3eylerbeyisi Mahmud Paşa seferde Dıyarbekır beylerbeyısı
* çekdiler. Halkı
ve Sofu Sınan Paşa her bir, birer b^^getL Göle'den Varat'a üç [196] tergıb için bu mihnet ile gelindi. Her
günde varılmış iken bu de^a zahîres izlikten bataklarda nice yüz adam konakta soğuktan ve aç 1 Paşa-mn
Kethüdası İskender Bey kı
kalırdı. Göle sahrasında Tiryakı Haşan Besoirem ve Polata ve Tata
sonra Paşa olmuştur feryadcı ıga ge ıp ^ im(jâda gayetde ikdam etti, kakalarını aldığının sahih haberin get
■ % göçülüp Solnuk'a
olup cû'-, müfrit galebes, ,ıe na-tuvan olan a kerctery g ^ ^ ^ hemen Yen,çeri gulûv» ed,pnL dârm
darabât-,
eline birer Inzem-pare alıp fi berelediler. Matbah ve kilânna
müte'addıde ile başın yarıp taş , e az zâbitlerı erişmese vücûdun
koyulup ân-ı **vâhıdde** yağma ey e1- § Defterdar Etmekci-zâde
- - - - « *

Ve Budin'e gitmekten ferâgat olunup tuğlan Segedin yoluna gönderdiler. Vakt-i gurûba dek serdar çadırları etrâfında gezip otağına girmeğe havfından âr eyledi. Bundan sonra hısn-ı hasın Budin'i Allah'a ısmarlayıp Segedin'e teveccüh ettiler. Segedin'de nehr-i Tise üzerinde zahire gemileri bulunup askere tevzi[1] olunmakla bir mikdar bedenlerine tâb u tuvân geldi. Ol mahalde rûz-ı Kasım gelmekle küffâr topların bataktan güç ile [197] çıkarup hâsiren gittikleri haberi geldi, amma Budin'in varoşunu ihrâk **u** tahrîb ve nice halkı kati ü ta'zîb ile eylediği hasâret ü tuğyan mûris-i âlâm u ahzân olduğu tafsili gelse gerektir.

Serdar bu ahbâr-ı mesâ'ib-âsârdan mahzun olup elem ü gam ile canından bîzâr ve mizâcı bozulup nahif ü zâr oldu. Bu endûh u ıztırâb ile Varadin köprüsünden ubûr ve Belgrad'a ubûr edip Gazi Giray Han'a Sonbur ve asker-i Tatar'a Segedin sancağı kışlak ta'yin olunup Rumili beylerbeyisi Peçuy sancağına gönderildi. Yeniçeri ve bölük halkına ve kendi etbâTna kışlaklar verip mevâciblerini Belgrad'ın mütemevvillerinden ve bâzergânlarından istikrâz u teslim eyledi. Rûz-ı Kasım geçip azîm kar yağıp şedîd kışlar ve soğuklar oldu. Bu sefer-i meşakkat-eserde bir netice hâsıl olmayıp hasâret-i külli göründü. Müftîlenâm Hoca Sa'deddin Efendi'nin serdar-ı müşârun-ileyh ile dostluğu ve alâkası olmağın bu es-nâda kendüye bir mektub-ı nasîhat-uslûb göndermişler idi. Fevâ'id ü nesâyihi mutazammın olmağın îrâdı münâsib görüldü.

Mektub-ı Hoca Sa'deddin be-cânib-i Serdar Satırcı Mehmed Paşa

Serhadd-i memâlik-i İslâm hıfz-ı İlâhî ile mahfûz ve guzât-ı mücâhidin fütûh u ganâ'imden mahzûz olmak du'âları vazîfe-i nazîfe-i şâm u seher olup bedreka-i tevfik-i refik tarîkları olmak senâları iblâğıyle inhâ'-i dâ'î-i Devlet-i Osmaniye ve sâ'î-i nizâm-ı millet-i îmâniye budur ki sipehsâlâr-ı cüyûş-ı İslâmiyyeden murad muhâfaza-i hudûd-ı bilâd ve kam'-ı kal'-ı ehl- i fesâd u inâddır.

Sene-i ûlâda hasbe'l-murad bir eser-i müretteb olmayıp Yanık gibi ah- san-ı hüsün tegallüb-i a'dâdan masûn olmayıp bilecesine Bespirem ve Polata ve Samartin ve Papa ve Tata emsâlinde nice kılâ' elimizden iktilâ[1] ve dahi nice palankalar inkıtâ[1] olundu. Nevbet Budin'e ve İstoni-Belgrad'a belki Eğri'ye geldiği vâzıh olup ol cihetle serhadden arzlar gelmekle telâfı-i [198] mâ-fât ve def-i mücâzât ümidi ile Han hazretlerine teklîf-i musâfat ve irsâl-i asker ile kasd-ı def-i âfat olunup sene-i sâniyede cemî'-i muradınıza sa'y olunup leşker-i bî-şumâr gönderilmiş iken köprüyü Erdel semtine

, „ pil, bes gün bade'l-ubûr han hazretlerine intizâr nâmıyle oturup meks
Cmakla hem a'dâya semt-i teveccüh i'lâm olunup ve hem yürümeye ikdâm olunmakla havf u acz ve kıllet-i asker alâmetin düşmana duyurup bı- vech geçidde bu kadar oturmakla leşkeri habs ile bozup düşman agah ol**makla** eşkâl ü ahmâlin cibâle çekip salt u sebükbâr muhafaza-ı Mıhal deyu ubûr u güzâr ettiler.

Der-i devletten tahrîr ü irsâli tekrir olunan nâmehâ-i padışahîde, "KaPa-gîrlik yılı değildir. Erdelistan içine akın salıp tahrîb edesin deyu buyurulmuş iken iki kal[1] a ile oyalanıp kışa kalıp, nârire-ı fitne-ı a'dayı dâ'ire-i memâlik-i İslâmiyyeden munkatı[1] ve fitnelerini mundefı etmedin bir iki kakaların almak muktezâ-i vakt değil idi. Alındığı surette alınan kakalarımıza bedel olmaz ve anınla düşman zebûn olmaz. Eğn fethi ile ne ateşleri söyündü ve ne yürekleri göyündü. Estergon ve Komaran kal alan alınmış olsa Yanık dahi mahfûz ve Budin ehli mahzuz ve kurbundakı kakanın dahi istirdâdı melhûz olurdu, taburları karşı gelmezdi ise "Erdelistan içine gürûh gürûh asâkir-i İslâmıyye ve cunud-ı Osmaniye ve efvâc-ı Tatariye gönderip ve akınlar salmakla zırâ'at u zerrin ve asi u fer ın yakıp yıkıp hânedânların tâlân edeler.

Ve Budin ve Eğri ve İstoni-Belgrad taraflannı muhâfaza etmede fıkr ü mülâhazadan hâli olmayası" deyü te'kîd ile hatt-ı hümâyûn gönderilmiş iken ülü'l-emrin muhâlefeti şe'âmeti ile bir ış gorulmeyıp kal a-gırlık es- bâbını kayırmadın üç top ile Varat gibi düşvâr kakaya sarkıp mebde-ı nüzûlden müntehâ-i nhlete dek bârân u kil Müslımîn [199] alayların zebun ve serhadler hıfzına mukayyed olunmamakla Budm'ı ve etraflın viran u mağbûn etmeye sebeb olup Varat altında asker-i İslâmî eğleyip Tatar ı dahi habs u ılgar taleb edenleri yasağ ile tebs edip Erdelistan ıçı sâlım u eymen kalıp Erdel voyvodası hâ'ib ve askerimiz gâlıb iken fırsatı fevt edip memleketleri âsûde olmağın Mihal-i muhtel dahi kaka ile askerin bağlandığını görmekle Erdel cânibından bî-bâk olup memleketimize koyuldu. Ve ol diyâr ehlinin derisi soyuldu. Bu zaman Âlî-i Osmân'a olan zarar u gezend-ı bî-şümâr, bu iki yılda sû'-i tedbir ü adem-i müsâ'ade-ı takdir ile zuhura geldi. RabbüT-âlemîn beterinden saklaya. Han hazretlerine ktıraz olundukta cevab-ı ma'kül ve özr-i makbûl yazarlar. "Kaka-gîrlık danışığı Tatar kâri değildir. Amma bu ılgar ile tahrîb-i diyâr ve nehb u garet-ı' memah -ı küffâr ve üsârâ ile zahâ'ir ihzâr etmek vazife-ı Tatar'dır. Ol babda taksirimiz mi oldu, her veçhile emre imtisâlden gayri işimiz yoktur. Gel dıdımz geldik ur dediniz urduk, otur dediniz oturduk, kışla dediniz kışladık bekle dediniz bekledik uğurunuzda ısılar ve soğuklar çektik, ahur damlarında

yattık, emr-i serdara mutî‘ ol dediniz olduk” deyü özürler yazarlar. Bu takdire temessük ile padişah-ı İslâm emri tutulmayıp adem-i müsâ‘ade-i esbâb" ile kal‘a-i düş var üzerine düşvâr denilmedin düşüldü. Tahtgâh-ı Üngürus ve yetmiş yıldan berü mahrûs olan belde-i İslâmiyyenin âb-ı rûyunu pây-mâl-i a‘dâ edip sekiz bin hânesi mehdûm ve mesâcid ü medâris ü me‘âbid ve mu‘allim-hâne han ve haneleri ke’l-ma‘dûm olup bu musibet- i ciğer-sûz ile şeb ü rûz ehl-i intibâhm âh u vâhları tebâh ve serhad ehlinin gönleri siyah oldu. Düşman-ı dîn kakalarımızı makarr u me’vâ ettiler. Yaz ve kış etrafımızda [200] hazır ve za‘f-ı tedbîrimiz ile Hüdâ saklaya kasd-ı tedmîrimize vech-i izâfetle nâzır oldular, esbâbları âmâde[2:] ve metris eşkâli kılâ‘-i mezbure içre nihâde ve şaykaları fevka’l-âde olup bizim penâhımız olan hüsün düşman-ı zebûna kuvvet oldu. Kulak isterken gözden çıkıldı. Askerin zu‘afâsı hâlâ dökülüp gelmekte, serhadlerden kağıdlar gelir ki meded nevrûzdan mukaddem gelinsin, nevrûzdan bir mâha karîb zaman geçti henüz asker dökündüsü bu yana gelmede, ya giden kimdir? Kışlak ta‘yin olanlar ise memleket tahrîb ve re‘âyâ ta‘zîb ü tazrîbi ile mukayyedler ve vezâ’ifı bi’t-tamam isterler. Öşrü mevcud değil şer‘-i Muhammedi icrâ olunmayıp mezâlim ü bid‘a şurû‘ u şuyû‘ bulmakla zabt u rabt kalmadı. Allah ve Rasûlü emri tutulmamakla hükkâm emri dahi tutulmaz oldu. Zülm-şûmluğu şuna mü’eddî olur ki serdar olan ensâb u etbâ‘ını sâhib-i mansıb u tîmar ve nâ’il-i mal-ı bisyâr etmekle biribirinden bunu görüp kânûn şekline girmiştir.

Ferhad Paşa ağaları bir kaç yılda ikişer üçer yüz bin akçelik ze‘âmet sahihleri olmadı mı? Mahsûlleri güzide tîmar sâhibleri olmakla efendilerine dahi ziyâde hizmet ü sadâkat etmek lâzım iken ihtiyâçları kalmayıp vaktinde birisi acıyıp efendisi üstüne ağlayanı görmedim ve kimi nefer çavuş iken bir yılda efsâne ile gâh defterdar gâh kapıcı-başı gâh nüzûl emîni olup altı bin kızıl altın kabz edip yine Memâlik-i mahrûsada bedel-i nüzûllerine dahi sarf edip medâr-ı cemî‘-i umûr oldu. *Ve kıss alâ hâza*\

Ve düşen mahlûlleri mahalline ve serhad ehline vermeyip hazz-ı nefs ile evkâtın zâyi‘ eden vükelâ-i devlete şer‘an ne lâzım gelir fetvâsını sizden isteriz. Ümîddir ki bu yıl dahi hafakân-ı kalb ile geçinmeyevüz, mübâlağa değildir. Hudâ-i âlimü’s-serâ’ir şahiddir ki yüreğimiz oynar oldu. Havf u [122] [123] haşyet galebe eyledi [201], *“Ve şâvirhüm fi’l-emr*” emrine imtisal olunmayın höd-re’ylik ve höd-pesendlik hıred-mend ışı ve akıl-revışı degı ır. Peygamberimiz dahi vahy ile mugayyibâta vâkıf olurken istişare ile me’mûr olup ümmetinde sünneti cârî-iken terk olunup bir kaç havaşı ve hüddâm sözüyle umûr-ı izam temşiyetine ikdâm beyne’l-havas ve 1-avam müstakim görülmemiştir. Siz fakrdan ağlarsız, etbârınız hazine sahibi olmak söylenir. Havâşîye aldanmak ekâbıre düşer mı? Bir ka a.kı kıra _ târihde kırk beş gün döğüp almağa kadir olmayıp donmuş. Ol tanhden beru dahi ziyâde istihkâm u ıhsânma ihtimâm olunmuş iken uç top ile alma istemek ve ol bahâne ile fermûde-i padişahî olan umûr-ı muhımmeden geri kalmak akıldan ba‘îd idi. Budin'i bu şekle komak revâ mı ıdı? Bu kadar ümmet-i Muhammed'in diyânna ve İslâm ve devlete za‘f irgürenm cevabını kim verir? *El hükmü li ’llâhi ’l-kebîri ’l-müte ‘ât.*

Ceng-i Eğri-i azmak

Bu hilâlde Üngürus serhaddi semtinde zuhûr eden vekâyı -ı cüz’iyeden biri Eğri-i azmak çengidir. Serdar Mehmed Paşa Elelgrad’a da ı oldukda Budin muhafazasında olan askere cem[1] olunan zahireyi gemilere koyup Muharrem Ağa nâm adamım serdar edip yanma tüfeng-endaz ar koşup donanma ile gönderdi. Seksar ve Toğna- varoşlanna dogıu çektirip Eğri azmak dedikleri adada Kanije küffân ve etrâfında olan palankaların haydudu cem‘ olup Lahaşa palankası altında Altm-oluk Boğazı’ndan bir kaç bin kâfir şaykalar ile ale’s-seher gemilere hücûm ettiler. Adaya tufeng- endâz piyâde döküp karadan dahi cenge mübâşeret ettiklennde asker-ı İslâm cüst debrenip karada olan küffân dönderdiler. Hücûm u ikdam ile bı- hamdi’llâh küffâr münhezim oldular. Bu gâ’ıleyı gurre-ı recebde def e ıp selâmetle geçtiler. Budin'de zahire muzâyaka üzre [202] olmakla Sıgetvar ve Kopan etrâfından Deli Nasuh Bey müstevfî zahire eriştirdi. Ve Sonbur'dan Gazi Giray Han dahi bir bölük Tatar’ı Uyvar semtine akına gönderip hayli esir çıkardılar. [124] [125]

Zikr-i istîlâ-i küffâr ber-kılâ‘-ı Bespirem ve Polata ve Papa ve Tata ve muhâsara-i Budin der-dePa-i ûlâ

Çünki guzât-ı İslâmın Erdel vilâyetine azimeti mukarrer oldu, serdar-ı küffâr olan Maksimilyan sene-i mâziyede imdâdına gelen Frenk’ten beş bin atlı on iki bin tüfeng-endâz Talyan askeriyle ve karındaşı Hersek Matyas dahi Nemçe ve Alaman ve Macar ve sâ’ir küffâr askeri altmış binden mütecaviz piyâde ve

---

[J] Esbâb P, C : esbib Ç

[>5] âmâde P, C : âmâh Ç.

[123] Bunu ölçü al; diğerlerini buna mukayese et.

[124] ...(umuma ait) işlerde onlarla müşavere et..., *Kur an,* 3/159.

[125] Hüküm, büyük ve yüce olan Allah’a aittir.

süvâr ile gelip Yanık kurbunda cem‘iyyet ve Turvin edip Erdel oğlu imdâdına erişmek bâbında meşveret ettiler. Lâkin serdar Varat kakasını muhasara edip Erdel oğlu sa‘b dağlara mütehassm olmakla “İmdâdın çendân vechi yokdur ve Budin serhaddi tarafları hâlî kalıp Budin kakasını muhâsara etmenin fırsatı zamanıdır. Ya safer bulur alırız, safer müyesser olmazsa bâri bu dağdağa ile Varat tahlîs olunmuş olur” deyü gü- rûh-ı enbûh ile yürüyüp evvelâ Bespirem ve Polata ve Papa ve Tata kakalarını eyâdî-i Müslimînden intizâ* ettikten sonra rebkülâhirde [Ksm. 1598] kırk pâre top ve tüfeng ve edevât-ı cengle eski Budin'e konup ekser piyâdelerin Tuna'dan gemiler ile mukaddem gönderip gelmişler idi.

Mâh-ı mezburda Budin varoşunu muhâsara ettiler, tarafeynden bir nice gün muhârebe ve mukâteleden sonra varoşun divarları darbe-i top ile yer yer hâke beraber olup Tuna cânibleri hod küşâde olmakla a‘dâ-i dîn hem sudan hem karadan ziyâde hücûmlar edip âkıbet eyyâm-ı muhâsaranın yedinci gününde vakt-i seherden gurûb-ı şemse varınca hadden bîrûn ceng ü cidâl ve harb u kıtâl olup muhâfazada olanlardan Mar‘aş Beylerbeyisi Sinan Paşa ve sâbıkâ Papa Beylerbeyisi [203] olup İstoni-Belgrad muhâfa- zasında iken Budin istihlâsına gelen Semender Paşa şehid ve Bosna Beylerbeyisi Tiryâki Haşan Paşa ve Semendire Beyi Mehmed Bey mecruh olup sâ’ir guzât-ı İslâmdan dahi eceli gelenler gidip küffârdan dahi ez‘âf-ı muzâ‘af nüfûs-ı zayka kati olundu. Lâkin gürûh-ı müşrikin kesret üzre sâfî ateş olup mütevâliyen yürüyüşler ve hücûmlar edip asker-i İslâm müdâfa‘adan bî-tâb u tüvân olduklarında varoşdan geçip kaka muhâfa- zasına sarf-ı himmeti mühim gördüler. Ve ittifakla ol gece umûm üzre Budin kakasına girip varoşunu hâlî koydular. Ertesi küffâr varoşunu tenhâ bulup kemâl-i gurûr u:" sürür ile dâhil oldular.

Ve bilâ-tevakkuf kırk pâre topu yer yer metrislere koyup her gün binden ziyâde top ile kakayı muhkem döğüp lağımlar yürüttüler. Leyi ü nehâr

teshîn bâbında sa‘y-ı bî-şumâr eylediler. Mahsûr o an guzat-ı İslam dahi makâm-ı müdâfaada durup kakayı muhâfaza emrinde bezl-ı makdur ey e- X Varat altında serdar ve han-ı Tatar'a birbiri ardınca feryad-nameler gönderip şöyle kı “Bizzat erişmıyesiz, kakanın elden gitmesi mukarrerdir deyü istimdâda ikdâm ettiler. Lâkın Tatar ve sâ’ir asker kimi muhasarada ve kimi ol tarafa perâkende olmakla göçüp gitmek mumkın olmayıp evvela han hazretlerinin yarar adamlarından Şehbaz Mirza ıdı bin Tatar askeriyle ve anın ardınca Eğri Beylerbeyisi Bektaş Paşa Egrı kulu ile ba dehu k nefer sultan dahi yirmi bin kadar Tatar ile irsâl olunup gıru feryadcılar UM" han biraderi Kalgay Selâmet Giray bir kaç bin Tatar ,1e akmdan gelip evvel be-evvel erişen askeri yolladılar. Varoş çenginde şehıd olan Sinan Paşa'nm yeri Budin Beylerbeyisi Mihaliçli Ahmed Paşaya ve Budin hâlâ orduda mevcud olan Tımışvar Beylerbeyisi Dev Süleyman Paşaya [204]'verilip ana dahi yedi sancak beyleri ve bölük halkından terakki ile bir kaç yüz nefer koşulup biri biri ardınca gönderildi. Eyyam-ı muhasara da ı k^rk güne varmış idi. Mukaddemâ Budin Beylerbeyisi Ahmed Paşa ve serasker “Biz hem Budin kakasını ve hem Peşte’yı muhafazaya kadir degı Hz. Peşte'den ferâgat olunup ehli Budin'e geçsin” deyü nâ-ma'kul mülahazada iken Solnuk Beyi Kulaksız Osman Bey, kı Demır-kapıda nice yarar- hğı sebkat etmiş idi, Solnuk'lu serhad gazilen ile vakt-ı aısrda^yetişip.o mekr-i fasidi bozdu. Peşteli'yi yanma alıp sabaha dek ku^ Ş Peşte'den vâfır toplar dizip cem‘iyy etlerim sokak sokak et ı. Sa ask dahi erişip Budin'den dahi asker inip hücûm ettiklerinde kuffârın yuzu dönüp rûz-ı Kasım ve zaman-ı şitâ hulûl etmekle Budin muhasarasından fârig olup varoşta olan cevâmi[1] ve mesâcıdı ve ebnıye ve esvakı ıhrak ve tahrîb eyleyip Vaç ovasına doğru çekilip gitti. Allah te ala Budin kal asını bu veçhile mekr ü istîlâlan elinden halâs eyledi.

İnhizâm-ı Hadım Hâfız Ahmed Paşa der-Niğbolu bâ-mekr-i Mihal-i La‘în

Mukaddemâ Bosna Beylerbeyisi Hafız Ahmed Paşa Tuna yalıları muhâfazasına me’mûr olup Vidın serhaddıne azimet etmiş ıdı. Bu sa rebkulevvelinde yanında hızmet-i muhâfazaya ta‘ym olunan Edime hakim Ramazan-zâde bir kaç sancak beyleriyle Vıdın'den kalkıp muhafaza kıyle Rusçuk ve Silistre taraflarına azimet üzre iken esna-ı rahda Nıgb kurbmda Senadin sahrâsı demekle ma‘rûf mahalle kı nuzul etti Mıha - bed-fı‘âl Erdel seferi zuhûr ettikde isyânma nedamet izharı ile ıgfâl sem zâhib olmuş idi. Varat'ta askerin hâline muttali[1] [205] olduğu gibi hilesini
amele getirmeğe mübâşeret edip Dimo nâm la‘îni elçilik ile Hafız Paşa’ya gönderip hâk-i pâye yüz sürmeğe istîzân ve yeniden akd-i musâlaha ile ka- bul-i ubûdiyete şitâb eyledi.

Elçi-i hîlekâr Hafız Paşa'ya buluşup ahvâli bildirdikte Mihal-i dâll hâk-i pây-i vezîr-i bâ-iclâle rûymâl etmeğe murahhas olup yevm-i mev‘ûdda Paşa-yı ma‘hûd Tuna sâhilinde otağ-ı mu‘allâ-amûd kurup envâ‘-ı zîb ü zînet ile esbâb-ı ihtişâm tertib olunup, Mihal güzâr edeceği geştîye intizâr ile karar ettiler. Râh-ı ba‘îdden kırmızı çuka örtülü koçılar nümâyân olup Mihal'in elçisi olan Dimo la‘înden istihbâr ettikte, “Hazîne ve pîşkeş arabalarıdır” deyü cevab verip bu üslûba muntazır iken nâ-gâh leşker-i düşman hilâf-ı melhûz bir semtten zuhûr edip bî-sâz u silâh temâ- şâya müheyyâ olan halka koyuldular. Mihal-i dâllin askeri yirmi binden mütecâviz olup Hafız Paşa yanında üç bin adam ancak var idi ki ekseri âlât-ı harbden hâlî idi. Nümâyân olan hediye arabaları top arabaları çıkıp melâ‘în-i küffar cenge hücûm ettiler. Bir mikdar muhârebe olunup mukavemet muhâl olmakla fırârı ihtiyâr ettiler. Bu musîbet-i nâ-gâh zuhûrundan paşanın aklı başından gidip at boynuna düşüp münhezimen Tımovi câni- bine gittiler. Nice ümmet-i Muhammed şehid olup bu kadar bâr u bengâh nasîb-i küffâr oldu.

Bu galebeden sonra Mihal-i dâll Niğbolu kakasın muhâsara etti, Dobruca'[0] ve Zağra halkından hayli asker cem‘ olup def u ref ine hücûm ettiler? Yirmi gün mikdarı ehl-i kafa ile muhârebeden sonra taşradan hücûm görüp muhâsaradan fârig olup Tuna'yı geçtiler, Bükreş tarafına gittiler.

Mervîdir ki, Hafız Paşa'nın cümle mâ-melekini yağma vü gâret etmişlerdi. [206] Giydiği libâs ve destârmı dahi Mihal'e getirdiklerinde mefûn ebedî ihânet kasd edip paşanın selîmîsini ve libâsını bir fertûte avrata giydirip, “Serdarı tuttum görün” deyü askerine gösterir ve “Anınla bunun farkı yoktur” deyü şemâtet edip gülerdi. Bundan sonra paşa-yı mezbur Niğbolu'ya gelip kafanın harâbe yerlerini ma‘mûr etti. Ve Hezargrad’a varıp kışlak tedbirinde iken Tuna yalıları muhâfazasına Der-i devletten Vezîr-i râbi‘ Mahmud Paşa ta‘yin olunup Edirne'ye geldiği haberi vürûd etmekle evân-ı şitâda göçüp Şumnu kurbunda Mahmud Paşa ile görüşüp cumâdelahire evâsıtında [08-18.01.1599] Dârüssaltana'ya dâhil oldu. Ve vezâret-i râbf a pâyesiyle şeref buldu.

[J°] Dobruca P, C : Beruçe Ç.

Tevcîh-i vezâret-i uzmâ bâ-İbrahim Paşa, sâlisen

Çün Serdar Satırcı Mehmed Paşa bir iş ileri götürmediğinden kat‘-ı nazar küffâr Budin kakasını muhâsara vü tahrîb ettiği Serdar-ı mezbura ve Vezir Cerrah Mehmed Paşa'nın taksiratına hami olunmakla ikisi dahi azl ile mu‘âkab olup “İbrahim Paşa yarar ve kâr-güzâr, kuvvet ü kudret sâhibi bir Vezîr-i

azîmü’ş-şândır, her veçhile serdarlık hakkından gelir” deyü cumâdelâhirenin dokuzuncu günü hâtem-i vezâret kendilere ihsân olundu.

Cerrah Mehmed Paşa nikrise mübtelâ olmakla Dîvân'a varmaktan kalıp Nişancı Paşa'yı sarayına götürüp şikâyet arzuhalin okudup, kânûn üzre ahkâm vermeğe ve erbâb-ı hâcâtın mesâlihini görmeğe ta‘yin etmiş ıdı. “Vekâlet ile sadâret olmaz” deyü padişaha bildirip ma zul ettirdiler.

- **Serdarî-i İbrahim Paşa bâ-sefer-i Uyvar**

Vezîria'zam İbrahim Paşa dört ay Der-i devlette mukîm olduktan sonra vilâyet-i Üngürus üzerine serdar olup gitmeğe me’mûr oldu. Kapu- dan Halil Paşa kaymakam ve Cığala-zâde Sinan Paşa sâniyen kapudan olup tekmîl-i mühimmât-ı seferiyyeden sonra [207] şevvalin yirmi yedinci günü azîm alaylar ile İstanbul'dan çıkıp Yeniçeri Ağası Tırnakçı Haşan Ağa ve Altı Bölük ve sâ’ir kapı-kulunu yanma alıp ol câmbe neşr-ı lıva-ı Fethu’n-nevâ ve sevk-i aTâm-ı ricâl-i vegâ eyledi.

Haşan Bey-zâde Târihi'nde der ki, Serdar Satırcı Mehmed Paşa ile seferde bulunup, vakt-i avdet şiddet-i şitâya müsâdif olmakla hezâr meşakkat ile İstanbul'a dâhil olduğumda İbrahim Paşa'yı mesned-ı sadârette bulup, tezkirecilikleri hizmetinde istihdâm olunmak müyesser oldu. Padışah-ı âlem-penâh hazretleri Enderun-ı Hümâyûn'dan mesârif-i sefer için hazîne vermekte tereddüd izhâr ettiklerinde serdar-ı ekrem göç emrinde terâhî ıhtı- yâr edip âhir-i kâr Hoca Efendi tarafına fevkaT-had mürâca'at ve taleb-ı hazîne için isti‘ânet etmekle Hoca Efendi dahi mehd-i ulyâ ve şâh-ı kal a- küşâ taraflarına darâ‘at-nâme yazıp, ol esnâda meşveret bahânesıyle huzur- ı şehriyârîde akd-i cem‘iyyet olundukta Hoca Efendi şıfâhen taleb-ı hazîneye cür’et edip, Vâlide Sultan hazretleri dahi i‘ânet etmekle mıkdar-ı kifâyet hazîne verilip bilâ-te’hîr göç olundu.

Burhan Efendi sefer defterdarı, Lâm Ali Çelebi defterdar kaymakamı, Okçu-zâde asâleten nişancı ve Medhî Çelebi reîsülküttâb kaymakamı olup, sâ’ir menâsıb dahi münâsibi ile verilip, serdar-ı âlî-mikdar ve Yeniçeri ağası asâkir-i mu'ayyene ile müteveccih-i râh oldular. Üç yuz nefer yemin ü yesâr bölüklerinden mülâzim yazılıp, rûz-ı merre ikindi dîvânına hazır olurlar idi.

Silivri menziline varıldıkta Ebussuud-zâde Efendi vefât edip, Şeyhülislâm Hoca Efendi hazretlerinin büyük mahdûmu Mehmed Efendi pederi ricâsiyle sadr-ı Rumili oldu. Lâkin mühimmât-ı seferi âmâde bulunmamakla serdar-ı a‘zama hem-râh olması müte‘azzir olmağın kendilere bedel, kuzât [208] rûz-nâmesiyle zümre-i eşrâf-ı kuzâttan Mevlânâ Ma‘sum Efendi irsâl buyuruldu. Ve Musa Çelebi-zâde Mahmud Efendi baş-defter- darlıktan azl olunup yerine Mevlânâ Burhaneddin Efendi defterdar nasb olundu. Ve tekmîl-i mühimmât-ı sefer edip Edirne'de Ordu-yı Hümâyûna erişmek şartıyla İstanbul’a gönderildi. Ve Yeniçeri Ağası Tırnakçı Haşan Ağa zümre-i Yeniçeriyân ile Çatalca menzilinde ordudan ayrılıp Kırk- kilise yolundan Belgrad'a gitti.

Maktûlî-i Satırcı Mehmed Paşa serdar-ı sâbık ve mahbûsî-i Etmekci-zâde

Çün İbrahim Paşa serdar olup Âsitâne'den çıktı Belgrad'a Mehmed Paşa'ya emr ü istimâlet-nâme gönderip serhad umûrunu ve mevâcib-i asker ve sâ’ir mühimmât ahvâlini sipâriş ile iğfâl eyledi.

Ve serdar-ı a‘zam on ikinci günde Edirne'ye dâhil oldu, sâbıkâ sefer defterdarı olan Etmekci-zâde Ahmed Paşa’yı azl ile habs ettikte kalkıp Edirne'ye gelmiş idi. Muhtefî iken serdar kethüdâsı Mehmed Kethüdâ vesâtetiyle zuhûr eyleyip paşaya buluştu. Bezl-i emvâl ile amel edip Defterdar Burhan Efendi Üsküp semtlerine tahsîl-i emvâle gönderilip yerine Etmekci-zâde defterdar oldu. Lâkin mezkurun nasbi berâ-i maslahattır, bir kaç günden sonra ahz u habs ve malı müsâdere olunmak lâzım idiği Der-i devlet telhis olunup mucibince hatt-ı hümâyûn gelmiş idi. Ketm olunup ve fitne te’hîr olundu.

Haşan Bey-zâde Târihi'ndt nakl eder ki, serdar Filibe sahrâsına nüzûl ettikte Sonbur muhâfazasında olan Gâzî Giray Han tarafından Âsitâne'ye revâne olan Abdülaziz Ağa, pâbûs-ı vezire erip Satırcı Mehmed Paşa Silistre eyâletini Tatar Han müşârun-ileyhe arpalık tarikiyle verdiğin bildirdi. Ve “Satırcı [209] Mehmed Paşa kalemiyle muvakka[1] menşûr ibrâz edip serdardan dahi mukarrer-nâme rica ettikte eğerçi müsâ'adeden i‘râz üzre idi. Amma han isyân edip şayet Sonbur muhâfazasın terk eyleye” deyü Satırcı Mehmed Paşa verdiği emre binâ’en tarîki üzre bir emr-i şerif verdi. Ammâ Âsitâne'ye hufyeten mektub gönderip verilen emr li-

maslahatin olup fıT-haklka tahkik hata-i mahz idiğin bildirip eğer tahkik ve takrir olunursa han-ı müşârün-ileyh Satırcı ile vifâk üzredir. Kendüye hem- râh edip fırâr etmeleri ihtimâli olduğun ifhâm eğledi. Hadd-i zâtında Tatar Han'ın Satırcı ile firarları mukarrer iken bu tedbir ile İbrahim Paşa'nın hâb-ı hargûşine ve mekâtib-i dil-fırîbine fırifte olup kalmışdır.

Defterdar dahi zaman-ı kalîlde hayli mal tahsil edip ulûfe verildi. Ba'dehû göçülüp Filibe'ye geçildi. Ve Sofya kurbmda Hacı Karaman menziline nüzûl olundukta Yeniçeri ağası bir konak ileride olmakla sebükbâr da‘vet kılındı. Ol gün Yeniçeri ağası koçu ile gelip vakt-i gurûbda serdara mülâki oldu. Ve tenhâ meşveretten sonra ba‘de’l-işâ yine menziline gitti. Meğer Satırcı katline ol zaman hatt-ı hümâyûn vârid olmuş. Ol hizmetin edâsı ağaya sipâriş olunmuş Belgrad'a erişmesi tenbîh olundukta ağa dahi bilâ-tevakkuf revâne olup zilhiccenin on ikinci gününde Belgrad'a karîb Hisarcık nâm menzile vardıkta serdar-ı sâbık ağalarını ve yanında bulunan zâbitleri istikbâle gönderip alaylar ile Belgrad sahrâsına kondurdu. Kaza ve kader hükmünden gafil olup sadîk-ı kadîmi olan Gâzî Giray Han da vet ve tenbih etmiş iken basireti bağlanıp mütenebbih olmadı. İbrahim Paşa'nın istimâleti mektublanna ve ne ki arz u tahrîr eyledi ise husûlüne müsâ ade gösterdiğine i‘timâd edip mağrûr oldu ve ziyâfet [210] yarağın görüp ağayı ve ocak zâbitlerini vakt-i asrda menziline da‘vet etti. Ve her birine hiPatlar giydirip envâ£-ı rkâyetler ettikten sonra ağa hatt-ı şerifi ibrâz edip hazır olan yaya-başıları filhâl tutup hizmeti edâ ettiler. Satırcı Mehmed Paşa-yı derdmend bu tarîk ile diyâr-ı ademe gitti. Bî-çâreye ‘îd-i adhâ kara bayram oldu.

Kethüdâsı İbrahim hasta idi. Bir gemiye binip paşanın mü’ezzinı Hüseyin nâm nedimi ile Baçka yakasına geçti. Ve Sonbur'da Gâzî Giray Han yanma varıp sığındı. Ve nice fâsid haberler ile hanı tenfîr eyleyip han- ı kadîm cânibine gitmek tedârükünde iken ba‘zı mîrzâlan mâni[1] olup te’hîr ettirdiler. Bu tarafdan İbrahim Paşa tayy-ı merâhil ederek Batıçna [Batucina/Bototschina] nâm mahalle geldikte Yeniçeri ağası tarafından bir gedikli gelip Satırcı Mehmed Paşa'nın hakkından gelindiği haberin getirdi. Ve Yeniçeri ağası serdarın muhallefâtım mühürleyip kethüdâsının dahi mâ- meleki bile zabt olunduğunu yazıp i‘lâm eyledikte derhâl paşa-yı kâm-kâr Sipahiler Ağası Alaca Mehmed Ağa ile Muhzır Ağa'yı çağırıp “Defterdar Etmekçi-zâde emlâkini kabz ve emvâlini tefriş eylen” deyü buyurdu. Ertesi menzil-i mezburdan göçülüp beşinci menzilde zilhiccenin on yedinci günü alay-ı azîm ile Belgrad sahrâsına nüzûl olundu. Etmekçı-zâde Belgrad kakasında mahbûs ve halâsdan her veçhile me’yûs iken “Asker-i İslâm mesâlihini ve sefer levazımını tedârükten haberdâr ve ehl-i vuküf defterdardır” deyü yer yer İbrahim Paşa'ya ilkâ ettiler. Bir gün habisten çıkarılıp defterdarlığı kemâ-kân ibkâ olunmakla kâr u bârına revâc verildi. Ol dahi dâmen der-miyân edip esbâb-ı seferden bir maddede asker-i İslâma zahmet çekdirmedi. Hazîne ve mühimmât umûrunu gereği gibi mükemmel gördü, serdar-ı kâm-kâr [211] zilhicce âhirine dek Belgrad'da ikâmet edip anbar ve zahâ’ir husûsunu ve donanma sefinelerini tekayyüd-i tâm ile görüp ihzâr eyledi.

Vaz‘-ı garîb-i Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa

Peçuylu bu makamda Alaca Mehmed Ağa'dan nakl eder ki: “Çünki Satırcı Mehmed Paşa'nm katli haberi geldi, paşa meclisinde idik, bu haberi kim getirdi? Kizbdir, aslı yoktur” deyü gazaba gelip herifi getirtti. “Sen bunu kimden işittin” dedikte “Kendim anda hazır idim” diyicek, “Bak şu kâfiri benim huzûrumda dahi yalan söyler, padişah başı için bunun aslı çıkmazsa seni eşedd-i siyâsetle kati ederim” deyü haber verdi. Ve huzzâr-ı meclise hitâb edip, “Ey Müslimânlar! Bu ne olmaz iştir, padişahdan izinsiz ve benim haberim yok iken Yeniçeri ağası şöyle nâm-dâr veziri kati eyleye. Buna i‘timâd eylemek tahkik kizbdir” deyü gâh şart ve gâh yemîn eyleyip vardıkça ağzı köpürdü, mecnûna döndü. Râvî eydür: “Ben karşısında idim, işâret etti yanına vardım sırran ey itti: Sen Etmekçi-zâde'yi kande bulursan, varıp kaldır çadırına götür muhkem habs eyle”. Çün taşra çıkıp Mehmed Kethüdâ'nın çadırında buldum, kalkdıkta musâhabet ederek bile gittim ve “Bizim çadıra buyurun” dedikte mütegayyir oldu. Zirâ râvî-i Alaca Mehmed Ağa ol zaman cellâd-başı makamında idi. Ve “Sebeb nedir” dedi, ferman ma‘lûmu oldukta kethüdâya adam gönderdi. Kethüdâ kendi çadırından i‘lâm etmedin götürdüğüne gazaba gelip paşaya vardı. Alaca Mehmed'in vaz'ından şikâyet eyledi, paşa yemîn etti ki, “Haberim yoktur, kizbdir bir bölük-ağası nedir ki senin haberin benim iznim olmaya, bir defterdarı fuzûlî habse götüre” deyü buna göre sözler söyleyip Alaca'yı getirtti. “Sen niçin bir defterdar adamı habs etmişsin. Ben mi dedim ket- hüdâm izin mi verdi” deyip ehl-i dîvâna, “Görün Müslimânlar ne günlere [212] kalmışız. Bir bölük-ağası âdemiyet alâkası yok iken şöyle bir müte'ayyen âdemi habs ede. Ben bunu kati ederim” deyü bir sâ‘at şetm edip ba'dehû yüzüne bakıp “Kâfir seni” deyü baş parmağını avcı içine alıp sıkıp muhkem habs eyle demeğe işâret etti. Mehmed kethüdâ ahvâli bilmez idi. “Buyurun salıversin” dedikte “Ah gidin bu latîfe midir? Bir sâ‘at habs, bir sâ‘at ıtlâk olunur mu” deyicek kazıyyeye vâkıf olup gittikde Alaca'yı

vatıma çağırıp "Bukağıladın mı? Hele pek tut" deyü tekrar tenbıh eylediler. Alaca dahi "Sultanım! Güzel amma beni Kethüdâ Bey'den nice kurtanrsız deyü niyazda paşa "01 yabana söylersin beni dinle" deyu piyazda burna- kûIeJ' evzâ'-ı garibesini çok ve hîle vü hud'asına nihayet yok bir vezir ıdı
deyü tahrîr eylemişdir.

Mezbur Etmekci-zâde sonra fırsat buldukta Alaca'nın tefrişim ferman ile alıp der-mendin mâ-melekin alaca mindere dek sattırdı. Ve başına dünyanın ukübetini getirdi.

Bakıyye-i vekâyi'-i sene-i mezbure

Tesvîl-i şeytânı ile bir fürûmâye-i mechûlü'n-neseb Sultan Selım-ı Sânı evlâdından şehid Sultan Süleyman nâm şehzâde olmak iddi asiyle İstanbul- etrâfında ba'zı kasabât u kurâda veraset-ı saltanat lafın edip ah olundukta ser-i sevdâzedesi kat* olunup cesedi âvîhte-ı çengal-ı sıyase kılındı. Fîrebîülâhir sene 1007 [Kasım 1598].

Sene-i mezburede França dukasının âlât-ı harb ü selb ile memlu'beş pâre kalyonu gaflet ile cezire-, Sakız limanına lenger salıp kuffar, kal aya istilâ etmişler iken muhâlif rüzgâr hubûbu heva-ı Islamıyana muvafık düşüp kalyonları hâh u nâ-hâh kenardan ırak düştükte, taşrada bulunan do yüz kadar Frenk tu'me-i şimşir oldu. Fı şehr-ı ramazan [Nisan 15 H

Padişah-ı Tûrân-zemîn Abdullah Han ki sevk-i leşker bî-girân ile mutasamf-ı kişver-i Horasan olmuş idi. Bu esnâda azım-ı dam 1-cınan oldukta oğlu Abdülmü'min Han câ-nişîn olup evzâ' u etvar-ı na-hemvan tâkat-şiken-i Özbekyân olmakla hücûm ile parelenıp yerine Telem Ha lakabı ile ma'rûf olan Nureddin Muhammed Han cahs-ı evreng-ı Turan
Horasan olmuş idi.

İş bu sâlde Şâh-ı Acem Şâh Abbas Horasan'a leşker çekip mezburu Herat'ta kati ve Horasan'a istilâ edip kılâ'-i meftûha-i Horasan kı yirmi dört nâre kaTadır miftâhlann fetih-nâme ile sûret-ı sadakatte tuhfe-ı dergah pach şah-ıÂl-i Osmân eyledi. Mâh-ı zilhiccede [Haz-Tem.1599] elçisi ile
Der-i devlete vusûl buldu.

Makûle P, C : ma'kule Ç.

Vekâyi'-i sene-i semân ve elf [1008/1599-1600]

Teveccüh-i Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa be-cânib-i Uyvar

Bin sekiz senesi muharremü'l-harâmı gurresinde [24.07.1599] paşa-yı kâm-kâr Belgrad'da ihzâr olunan donanma gemilerin kaldırıp kendi dahi semend-i azimete süvâr olup köprüden ubûr ve Zemun sahrâsına nüzul eyledi. Bir kaç günden sonra göçüp mâh-ı mezburun on sekizinde Ösek menziline kondu. Bir hafta anda oturup yirmi dördünde köprü geçildi ve yirmi yedisinde Mohaç sahrasına varılıp menzil-i mezburda Rumili Beylerbeyisi Mehmed Paşa ve Rakka Beylerbeyisi Ali Paşa geldiler. Yirmi dokuzunda yoklama tarîkiyle asker-i İslâm alayları tertib olunup serdara mevcudları arz olundu.

Sâbıkâ Satırcı Mehmed Paşa katlinden Gâzî Giray Han münfa'il olup seferde hem-râhlık töhmeti îrâs-ı sû'-i zann eylemiş ve vehme tâbi[1] olmuş idi. Bu defa sefere gelmemek ve Sonbur'dan kalkıp gitmek da'iyesinde olduğu ba'zı evzâ'ından istiş'âr olundukta def-i vahşet için ağır pîşkeşler ile menzil-i mezburdan Mihaliçli [214] Ahmed Paşa ve Sivas Beylerbeyisi Mahmud Paşa ve Silahdar Ağası Sonbur'a irsâl olunup ta'zîm ü tevkîr ile sefere da'vet ettiler. Bir hafta kadar ikâmetten sonra saferin yedinci günü Banusk'e varılıp Balıkcı-zâde Mustafa Çavuş Erdel elçisi ile gelip vâsıl oldu.

On birinci günü Tuna yalısında Göl-başı'na nüzûl olundukta hanın mektubu gelip Beç tarafından sulh ricâsma kendüye haber ve adam geldiğini iTâm etti. Ve Tuna'dan donanma gelip erişmekle şenlikler oldu. Yirmi birinde Can-kurtaran sahrâsına konuldu. Ol gün güz faslının ibtidâsı idi. Dört gün ikâmet esnâsında han hazretleri gelip karşı yakada ârâm etmekle serdar-ı ekrem kayık ile varıp mülâkât etti.

Ve ol menzilde İstoni-Belgrad gâzîleri gelip küffârdan bırakdırdıkları iki kıt'a ağaç topu getiriler. Mâh-ı saferin yirmi yedisinde [18.09.1599] azîm şevketle Budin kurbunda Gürz İlyas sahrâsına nüzûl olunup asker-i Tatar dahi öte yakadan Peşte'ye kondu ve donanma gemileri dahi gelip Budin sükkânma tâze can hâsıl oldu. Koban zahiresiyle Budin beylerbeyisi dahi geldikte hemen ol gün Tuna üzerine cisr binâsma şurû' olundu. Ve

Kızılhisar'a döşeme kestirmeğe külli asker ve karavollar gondenhp cümle Samâ ve erbâb-ı timâra bey başına bir kile zahire kı nısfı dakik ve nısfı *Zır* olmak üzre Budin kakasına teslim olunmak ferman olundu. Dört Lde cisr tamam olup asker Peşte yakasına geçmeğe şuru etti.

Mâh-ı rebîülevvelin yedinci günü [27.09.1599] serdar dahi geçip ote - *Ur*u tarar evledi T2151 küffâr-ı hâksâr taburu Estergon karşısında U £-ne varılmak re’y olmuş İdi. Yevm-i mezkurda hana mükemmel at ve raht ve hıl‘at ve murassa[1] şimşir ve sa ır m amat-ı şahiye i‘tâ olunup Canbolad-zâde Hüseyin Paşa dahi asker ile gelip nuz
etti.

Mâh-ı mezburun onuncu günü menzil-i ma‘hûddan göçülüp Armut u nâm menzile konuldukta Vaç keferesi ol gece hısan ateşe urup firar etti er. Yirmi 'birinci günü Vaç kurbuna nüzûl olundukta taburdan adem ge ıp, Sı ıc n" güne dek asker hareket etmesinler” deyü mehl taleb olunup üçüncü günde elçi evvel hana gelip, ba’dehû serdara vardı. Ben taraftan Murad Paşa ve Tatar Han’ın Ahmed Ağası ve Mehmed Kethüda tabura irsal olunup iki günden sonra adem-i sulh haberi gelmekle goçuldu.

Novigrad kakası bir dağ başında havâle idi. Toplar atıp askere zarar etmedi suhûletle geçildi. Vişegrad mukabili Tuna kenannda Vıreg kakası’kurbunda yem palanka tahliye olunmuş bulunup «*kanı ken ekseri maktûl ü esir oldu. Hisar-ı mezburun uç can bı sazlık ve batak idi Asker-i İslâm bulunan cebehânesin ve topun alıp palankayı ıhrak bı n- nâr ettiler.[1] Ertesi Vıregel kakasını dahi bıraktılar. Yeniçeri ağası varıp ihrâk bi’n-nâr etti. Çün melâ‘în yol üzerinde vakk drahtıstam kesip yolu sedd ettirip karşı yakaya toplar komuş idi. Tahvîl-ı tarîk olunup çengelıstan
içinden selâmete geçildi.

Mâh-ı mezburun yirminci günü [10.10.1599] tabur üzenne varılmak mukarrer olup küffâr [216] taburdan Estergon’a ıkı kopru kurup, asker-ı STSunu bildikte laka altına geçmek ardınca olduğu haberi vand olmuş idi “Sür[1] at ü istkcâl ile erişmek gerektir” deyu ba zı bahadırları ılka ettiler. Serdar dahi bir gün bir yerde konmayıp Cığer-delene dek gıtmege
azimet etmiş idi.

Mehmed Kethüdâ ol gün mukabeleden ibâ eyleyip “Yarın varılmak evlâdır” demekle han dahi muvâfakat gösterip kondular. Ertesi, yırımpikine günü ağırlığı geri koyup alaylar ile Ciğer-delen sahrasına varıldıkta leşker-ı küffâr'cemran öte yakaya güzâr edtp h.sar altma konmu$_5$ ve kopm kestimiş bulundu. Tabur yerinde kalan bir kaç hasta kâfir kati olunup Estergon'a karşı konuldu.

Küffar-ı hîlekâr sulh u salâh bahânesiyle anda asker-i İslâmî bir kaç gün avk murad edip, rehn nâmıyle Nemçe ümerâsından bir kaç meTûn gönderdiler.

Murad Paşa ve Mehmed Kethüdâ ve Ahmed Ağa öte yakaya geçip Hersek Matyaş ve Palfı ve Grof ile Estergon'a bedel, Eğri verilmek üzre bir kaç kelâm-ı bârid söyleşip gayr-i vârid i‘tirâzlar eylediler. Küffar, mahzâ asker-i Tatar Uy var diyânnı gâret etmemek için oyalar idiğini bilir iken geri vücûd verilip varma-gelme oldu. Bilâhere tarafeynin de rehinleri avdet ettiler. Küffar-ı hâksâr dahi Komaran'a doğru gitti. Mâh-ı mezburun yirmi dördüncü günü serdar ve ümerâ Gâzî Giray Han ile müşâvere edip çünkü ferman bu sâlde tahrîb-i diyâr-ı küffâra idi, serdar ol havâlide karar edip asker-i cerrâr-ı Tatar ile akına gönderildi. Rebîülâhirin ikinci günü
[22.10.1599] nehr-i İbyol ve Varat suyu geçilip beşinci günü Uyvar'a karîb sahrâda Sekmihal* gölü kurbuna nüzûl olundu. Akına gönderilen asker bir mıkdar esir ve mevâşi ahz eylediler. Lâkin bu kadar askere göre murad üzre gâret ü hasâret olmadı.

Serdar [217] Sekmihal* gölü kurbunda iken beylerbeyiler Uyvar'a varıp küffâr Komaran'a nüzûl ettiği haberin getirdiler. Evân-ı şitâ karîb olmakla min-bâ‘d avdettir” deyü bölük-ağalarına tenbîh oldu.

Nuhbe Târihînde nakl olunan rebîülevvelin yirmi sekizinde
[18.10.1599] ric‘at olunup Ciğer-delen sahrâsına konuldu. Ba'dehû Fülek ve Hatvan yolundan rebîülâhirin altıncı günü Peşte sahrasına konuldu. Ve erbâb-ı tîmârdan bedel-i zahire binde ikişer altın cem‘ olundu. Mâh-ı mezburun on dördüncü günü rûz-ı Kasım vaki‘ olup Budin etrâfında hendekler kesildi ve Gâzî Giray Han istîzân edip Kırım tarafına müteveccih oldu.

Bu sene dahi serdar-ı ekrem hanı alı-komağa sa‘y-i küllî edip mümkin olmadı. “Asker-i Tatar’ın Min-bâ‘d karara mecâlleri muhâldir” deyip gitti. Ve bilcümle han ile serdar meyânı şeker-âb idi. İbrahim Paşa ne denlü kılınıp tevâzu[1] etti ise han âlî-câhlık gösterip asla güler yüz göstermedi. Ve bir kere otağına gelmedi. Ekseriyâ at arkasında mülâkât olup görüşürler idi. Ba'dehû Keşkmîd'e konulup Sonbur ve Baç yolu ile mâh-ı mezburun yirmi ikinci günü Fudvar* mukâbelesinde nüzûl olundukta Asitâne'den kapıcılar gelip, Hoca-i cihân Şeyhülislâm, allâme-i devrân Sa'deddin Efendi vefat edip, sadâret-i Rûm'dan

mütekâ'id Sun‘ullah Efendi müftîlenâm olduğun
ve donanma gemileri ile Belgrad'a giderken Yusuf Paşa’nın küffâr ile muhârebede şehid olduğun haber verdiler.

Yirmi beşinci günü Eğri-i azmak nâm menzile nüzûl olunup ol mahalle karîb ada içinde donanma gemileri yoluna cem olan kufiâr defi ıçm bîr iki gün oturak tenbîh olundu. Ve Mihal la'îmn Ertele istilası haber, “L. „ldu Yirmi dokuzunda Sonbuda vanldıkta mesfür M,hal taraf,ndan pîg] mektub ile adam gelip vilâyet-i Erdeki zabt ettiğin ve makam-, itâ‘atte sâbit-kadem olduğun i‘lâm etti.

Cumâdelûlânın üçünde [21.11.1599] Varadin köprüsü geçilip kurbuna nüzûl olundu. Kapı-kuluna mevâcib verilip yedinci gunu Belgrad sahrasına konuldu. Yeniçeri Ağası Tırnakçı Haşan Ağa ol mahalde istizan edip Âsitâne'ye gitti. Anadolu eyâletine ve sâ’ir askere icazet verilmeyip Belgrad kışlasına girdiler. Bu seferde bi-avmTlâhı te‘ala kuraklıktan asker refâhiyet ve rehâ ve ganimet üzre olup iyâb u zehabda meşakkat çekildi.

İtâ‘at-i Efrenciyân der-kal‘a-i Papa

Sâbıkâ França'dan Nemçe imdadına bir mikdar asker gelip bunlardan üç bin kadar Frenk, Papa kakası muhâfazasma ta‘yın olunup bir yıllık gu- zeşte ulûfelerin verilmediğinden gayri yerli Macar ile bozuşup bir kaç kere döğüşmüşler idi. Bilâhere Frenk gâlib gelıb Macarlar'ı kırdıktan sonra Budın muhâfazasında kalan Rumilı Beylerbeyisi Mehmed Paşa ya adam gönderip ulûfeleri verilmek şartıyle hisarı teslime va d edip Istonı-Belgrad muhafazasında kalan Bosna Beylerbeyisi Derviş Paşaca dahi mumca at etmişler idi. Mezbur Mehmed Paşa te'ahhüd edip Kethüdası Abdı Ağaya üç dört yüz kadar adam koşup İstoni-Belgrad Beyi Amavud Haşan Paşayı dahi askeriyle bile koşup gönderdi. Vardıklarında kendi hilaflarında olan küffârı kati edip evlâd u iyâllerin esîr etmişler, belli başlılara birer ikişer esîr verdiler. Ve mezbur Haşan Bey’e üç nefer nâm-dar kafire koşup Belgrad'a gönderdiler.

Ulûfeleri altmış bin altın edip fılhâl Der-i devlete telhis olundu. Meb- lağ-ı mezbur gönderilmek ve asker varmak üzre iken Nemçe asken alaca karda hücûm edip top ve tüfengle muhkem muhasara ettiler. DerdmTMd Frenkler imdâd [219] ümidi ile bir aydan ziyâde ceng edip me yus oldukla- nnda bir gece çıkıp, civârlarında olup altı mil yer olan Istonı-Belgrad canibinde dağlara düştüler. Yol dahi bilmezler ıdı. Nemçe ve Macar asken ta‘kib edip, ekserin kırdılar. Ancak beş altı yuz kadar Frenk mecruh u na- tuvân ceng ederek İstoni-Belgrad’a düştüler. Bir mıkdarı serdara gidip beş

yüzü anda karar eyledi. Bu kaziyyede bu mahalle gelince olan tafsil *Fezleke'* dendir.

Amma Haşan Bey-zâde ve Abdülkadir'in rivâyeti Papa kakasında olan merkum Frenkler İstoni-Belgrad muhâfazasmda kalan Bosna Beylerbeyisi Derviş Paşa'ya mektub gönderip, "Güzeşte ulûfelerimiz verilip mu'ayyen vazifelerimiz ile bizi kabul ederseniz üç ayda bir ulûfelerimiz verilmek şartıyle Papa kakasın ehl-i İslâma teslim edip, biz dahi cümle iki bin nefer Frenk hizmetinizi kabul edip pîşgâh-ı vezîr-i ekremde bezl-i can ederiz" demişler. Güzeşte ulûfeleri altmış bin kadar fılori olmakla serdar-ı ekrem bu cümle şurûtu kabul ve ahvâli pâye-i serîr-i adaya arz edip altmış bin fılori getirdip on bin fılorisini yol harçlığı nâmıyle verip ve ahid-nâme-i hümâyûn dahi yazıp Derviş Paşa'ya irsâl eyledi. Ol dahi Papa Frenkleri'ne gönderip ol gürûhun re'isleri ki kardinal demekle ma'rûfdur ve alâmet-i riyâseti miyâmna bir zencîr-i zer bend etmekle mevsûfdur, ana bir zencîr-i zerrin işledip altmış bin altın ile bile gönderdi.

Ahid-nâme ve harçlık ve altın zencîr Papa Frenkleri'ne vasıl oldukda kakayı Müslimânlara teslim edip, kendileri çıkıp iki bin müsellah Frenk Derviş Paşa'ya kavuşdular. Ve andan arz ve mektublar ile ağalarından birin hem-râh edinip Belgrad'a gelip makâm-ı ubûdiyette yat ve yarakları ile mukîm oldular. Serdar-ı ekrem dahi anlara iltifat edip, Kanije seferine gittikte ibtidâ metrise bu Frenkler girip ol metrise [220] girdikleri gece bâkî mevâcibleri olan elli bin fıloriyi dahi kendilere teslim ettiler. Bu ta'ife hizmet-i sefer ve harbde tamam kulluklar edip her seferde serbâzlık ve kemâl-i celâdedle sa'ir kefereden mümtâzlık ederlerdi. Sultan Osman Han Hotin seferine gittikte bir kaç yüz Frenk ki ol ta'ifenin bakıyyesidir. Hem-râh olup alay-ı hümâyûn ile bile idiler. Hotin çenginde dahi dakika fevt etmediler. Husûsan melâ'în-i sakâlibeden ahz olunan Rus ve Kazak kâfirlerin siyâset için mezburlara verdiklerinde zinde sîha sancıp ateş ile kebâb çevirip envâ'-ı ta'zîb ile ihlâk ederlerdi.

Evsâf-ı hamîde-i Serdar İbrahim Paşa

Peçuylu eydür: İbrahim Paşa merhum müdârâsı gâlib bir âdem, sehâ ve keremi müsellem-i âlem idi. Gayet rahim ü şefik görünüp bir kimesne huzûrunda bükâ eylese bile ağlardı.Ve gâhî gayet ile hûnîlik edip, sonra fevka'l-hadd acımakla işidenlerin yüreğin dağlardı. Huzûruna gelen kafire bir nevi istimâlet verir ve iltifât gösterir idi ki tamam râzî vü şâkir gidip işiden küffâr elbette ol hevese düşüp dâm-ı müdârâsına giriftâr olurdu.

Semendire sancağında ve Tımışvar yakasında ne kadar delikanlı tu- vânâ cenge kadir re‘âyâ var ise kendüye gelip bayraklar alıp her bölüğü bir koldan eşkıyâ define ittifâk ettiler. Ve bunlara in‘âm u ihsanı zâbıtlenne üzerinde arslan sûreti nakş olmuş birer Selânikî seccâde idi. Anı alıp re âyâ beyninde anınla iftihâr ede giderler idi. Bu esnada re‘âyâ dahi gerçi yuz bulup Pojega kadısı üzerine gulûvv ile katlettiler. Lâkın serdar bu zaran ehven-i şerreyn kabilinden ihtiyâr edip “Ben sipâriş ettim dem-i hederdir deyü ellerine temessük verdi. “Bu temessük vermek icâzettir deyü *itiraz* edenlere “Serhad re‘âyâsını teftiş ile [221] dârü’l-harbe mi kaçıralım der idi. Sonra bu müdârânm katı çok hüsnü zuhûr etti. Cümleden vilâyet ma‘mûr olup Drava'dan öte vaki‘ sancaklara otuz seneden mütecaviz haydûd eşkiyâsı musallat olup bir kafadan bir kafaya gitmek azîm askere muhtâc olmakla tenhâ varılmaktan kalmış idi. Karyelere dahi çıkılmaz olup kdâ‘ u bukâ‘ı defe‘âtle yakmışlar ve yıkmışlar idi. Re‘âyâ bu istımâlet ile kalkıp haydût tâ’ifesini döğe döğe istisâl ettiler. Ve sâl-i âtiyede Kanije dahi feth olmakla bi’l-külliye kökleri kesildi gitti. Andan mâ-adâ bu seferlerde askeri gereği gibi zabt eyleyip re‘âyâ terekesinden zülm ile bir habbe aldırmazdı. Lâ-cerem re‘âyâ arabalar ile zahire çekip yol üzerinde dökerler ve bey‘ ederler idi. Ve yolca giderler iken asker ekin basmak vâkf olmadı. Bu kadar zabt u rabtta ancak bir deveci deve havuduna salb olundu. Bir kaç bâr-gîr mîrî için tamgalanmış idi.

İtâ‘at-numûden-i Mihal

Hâfız Ahmed Paşa inhizâmından sonra Güzelce Mahmud Paşa sipeh- keş-i İslâm olup, Mihal üzerine sevk-i sipah etmiş idi. Mihal-i bed-fı‘âl Eflâk re'âyâsından müsteş‘ir olmakla mukaddemâ sâl be-sâl edâsını müstelzim olduğu mal-ı harâcm zffını irsâl te‘ahhüdü ile voyvodalık kendiye inâyet olunmak ricâsiyle zeyl-i şefâ‘at-i paşa-yı müşârun-ileyhe teşebbüs eyledi. Fi şehr-i rebîülâhir.

Kati kerden-i İbrahim Paşa neferât-ı Şâmiyân-râ der-Haleb

Sene-i mezbure rebîülâhirinde hudûs eden vekâyfdendir ki, Şâm Yeniçerisinin mal-ı mîrî tahsîl bahânesiyle diyâr-ı Haleb'in fukarâ vü ummâline tasallüt ü cevrleri haddi tecâvüz etmekle Haleb Beylerbeyısı Hacı İbrahim Paşa zikr olunan Şâmîler'den on yedi şahsın boynun urdu. [222] Bu sebeb ile iki kul mâbeynine nice müddet şikâk düşüp bî-had hûn-ı nâ-hak revân oldu.

Esîr-şüden-i Simon, hâkim-i Gürcüyân be-dest-i Ca‘fer Paşa, Emîrü'l-ümerâ-i Van

Hükkâm-ı Gürcistan zâhiren mutî‘-i ferman bâtınen dehliz-i isyân olup cümleden Simon-ı bed-peymân nifâk-ı bî-pâyân ile Gori kakasına ale’l-gafle istilâ edip esâsından bir mikdar vîrân ettikte Tebriz ve Van Emîrü’l-ümerâsı Vezîr-i dilîr Ca‘fer Paşa avn-i Hak ile giriftâr-ı kayd-i isâr edip yine Gürcistan beylerinden Aleksandra Han'ın başını kesip oğullarım ahz ve mezbur Simon ile ma‘an sene-i mezbure rebîülevvelinde dergâh-ı hüdâvendigâra irsâl eyledi. Yedi-kule'de mahbûs olup ba‘de zamanin İslâma gelmiş idi. Devr-i Sultan Ahmed Han *-aleyhi’r-rahme-* de vefat etmiştir. Mezbur Simon Yedi-kule'de mahbûs oldukta dediği rubâ‘îdir.

Nazm:

Gâret-zede-i çarh-ı sitemkâr oldum Halkın gözüne ânın için hâr oldum Ger gitti ise esb ü şütürbâr ile Bârî'ye şükürler ki sebük-bâr oldum

Cevab-ı Hükmî Çelebi:

Bir kakasım almakla sen Gori'nin Gör şimdi Yedi-kule'de dizdâr oldun

Kıssa-i katl-i Kira

Vekâyi‘-i garibedendir ki İstanbul'da Kira demekle ma‘rûf bir Yahû- diye-i acûz, nisvân-ı harem vâsıtasıyle hayli teferrüd ve şöhret bulup nisve- i mezkûrâtın râbıta-i irtişâları olmakla umûr-ı külliyeye karışıp nice meşa- hîre mansıb alıverip rüşvete imâle ile iç-halkmı idlâl ve umûr-ı âlemi pür- ihtilâl etmeğin sipâhî tâ’ifesi cenkiyyet ve hücûm edip zikr olunan mekû- ne-i müfsideyi taleb ettiklerinde Kaymakam Halil Paşa bu şerrin zaran ihtimâldir ki kendiye ve Sadef-i dürr-i hilâfet Vâlide Sultan'a isâbet ede deyü havfa düşüp Çavuş-başı [223] Kazgancı-zâde'yi gönderip Yahû- diye'nin meskenin bastırıp kendiye ve oğullarını ahz ettirdi. Huzûr-ı vezire ihzâr esnâsında henüz Divân-hâne nerdübânından çıkarlarken zümre-i sipah sabr etmeyip acûz-ı mezbureye ve oğullarına hançer üşürüp üçünü bile pâreleyip lâşe-i habîselerin meydana bıraktılar.

Ve mekûnenin vâsıta-i rüşvet olan destini ve mevzı‘-ı fercini kati edip ol la‘îneye intisâb ile mansıb sâhibi olan ba‘zı mağrûr-ı câhm kapılarına mıhladılar ve astılar. Bu vak‘adan Mehd-i ulyâ hazreti ziyâde bî-huzûr

olup, bu bî-edebliğe cesâret edenlerin defînde sa‘y u ihtimam etmedi deyü Halil Paşa'ya muğberr oldu. Ve az müddette ol iğbirâra binâ'en Halil Pa- şa'yı ma‘zul ve Tavâşî Hafız Paşa'yı kaymakamlık mesnedine mevsûl eylediler. Ve bu bâbda Müftî-i asr Smfullah Efendi dahi tahrîk-i cem‘iyyet-i sipaha râz-dârdır deyü bu husûsda teşrik ettiler. Nefsü'l-emr budur ki: Ba‘zı mesâlih husûlüne tavassut eden kimesnelerin yediyle mebâliğ ü hedâyâ alınmak her asırda eksik olmaz bir ma‘nâdır. Hadd-i ma‘külü tecâvüz etmediği halde hîle-i hakîmâne ile define sa‘y olınmak lâzım iken hücûm-ı umûma muhârrik bu makûle fesâdı ikâz ile hetk-i nâ- mûs-ı devlet etmenin âkıbetinde vehâmet mukarrerdir.

İbtidâ-i hurûc-ı Celâliyân ve zuhûr-ı Kara-yazıcı - Abdülhalim ez-erbâb-ı tuğyân-ı zümre-i Sekbânân

Asker-i İslâm nice şuhûr u a‘vâm küffâr-ı hâksâr ile dest-i girîbân ve öte yakanın askeri Üngürus gazâsına revân olmakla Etrâk-i bî-idrâkten ve Ekrâd-ı dalâlet-nihâddan nice şakiler câdde-i itâ‘atten hurûc ve kulel-i hıyânet ü isyâna urûc edip Kara-yazıcı demekle ma‘rûf Abdülhalim nâm sekbân bölük-başısı ser-i eşkıyâ ve adû-i cân-ı re‘âyâ olup Memâlik-i mahrûsadan Rûha etrâfından ref-i livâ-i isyân etmiş idi. Sâbıkâ Habeş beylerbeyisi olup [224] bin yedi târihi evâhirinde Anadolu teftişine ta‘yin olunan Hüseyin Paşa'nın zulm ü tuğyânı ma‘rûz-ı atebe-i aliyye oldukta ber-mûceb-i ferman-ı âlî Karaman Mütesellimi Mehmed Çavuş iç-il erlerinden bin kadar adam ile Aksaray kurbunda üzerine vanp bir iki sâ‘at muhârebeden sonra bozulup Konya'ya gelmiş idi. Bu haber Der-i devlete vâsıl oldukta ol asırda üçüncü vezir olan Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa öte yakada bulunan askere serdar ta‘yin olunup bin sekiz muharreminde[32] Üsküdar'a geçmiş idi. Konya'ya karîb vardıkta Hüseyin Paşa bir iki menzil önünce gidip Rûha kafasına istilâ eden Kara-yazıcı'ya mülhak olmakla kırân-ı Nahseyn vâki[1] oldu.

Der-akab Mehmed Paşa dahi varıp hisar-ı mezburu muhâsara ve tazyik ü iz‘âc ve ihrâcı tahrik eyledikte Hüseyin Paşa'yı teslim şartiyle kendiye sancak tevcih olunup sulh u salâhla Kara-yazıcı Hüseyin Paşa'yı fedâ edip kafadan aşağı indirdi. Ve kendi ahid-nâme-i sulh ile dâmgâh-ı Rûha'dan rehâ bulup Yazıcı kendisine kem yazmaz mefhûmiyle âmil oldu. Ve kendiye verilen Amasya sancağına gitti.

Muharreminde P, C : muharreminden Ç.

Mervîdir ki Kara-yazıcı muhâsarada tüfeng-endâzlara kurşun bulamayıp, guruşlar eridip fındık döktürdü. Ol dahi döğünüp zarurî istimân eyledi. Hüseyin Paşa kayd u bend ile Âsitâne'ye gönderilip Divân'da eli ayağı kırıldıktan sonra, bir bâr-gîre süvâr olunup esvâkda teşhir kılındıktan sonra mûcib-i ibret için Odun-kapısı'nda cengâle uruldu. Ba‘dehû Kara-yazıcı dalâl-i kadîminde ber-karar olmakla Mehmed Paşa'ya hükm vârid oldu ki mezburu dahi ele getire. Serdar-ı müşârun-ileyh Yazıcı üzerine varıp Yazıcı dahi isyanla dönüp mübâşeret-i harb ü kıtâl oldukta Paşa'nm Çâker Ağa nâm kethüdâsı ve bir nice ağalan düşüp [225] ve serdar bilâhere gâlib oldukta Yazıcı firâr edip Sivas hudûdunda ba‘zı sarb dağlara tahassun etti. Hengâm-ı şitâ hulûl edip Mehmed Paşa Diyarbekir şehrine kışlağa gitti. Evvel-bahar geldikte Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa tekrar Diyarbekir'den kalkıp ferman mucibince Kara-yazıcı üzerine âzim oldu. Lâkin Sivas Beylerbeyisi Mahmud Paşa sefere azimet edip Der-i devlete geldikte mezbur şakî mutî‘ u ferman berdâr olmuştur. Min-bâ‘d fesâddan el çekmiştir. Mücerred Sinan Paşa-zâde te‘addîsinden korunmak için bir derbende tahassun etmiştir. "Umûr-ı mu‘azzamada istihdâma lâyık kimesnedir" deyü şeyhülislâma ve kaymakama i‘lâm edip her hâline mütekeffil olmağın cürmü afv olunup Çorum sancağı verildi.

Ve Mahmud Paşa geri Sivas'a gönderilip, Kara-yazıcı ile vanp iç-il'de zuhûr eden sûhte ve sa'ir eşkiyâyı def etmeğe me'mûr oldu. Ve Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa Der-i devlete gelmek ferman olundu. Haşan Bey- zâde tahrîri üzre Sun‘ullah Efendi birâder-zâdesi Çelebi Kadı Kara-ya- zıcı'dan mal-ı fırâvân alıp, Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa'nm aleyhine ve Kara-yazıcı'nın isti‘fâ-i cerâ'imine müte'allik yazdığı" mektublara ftimâd edip Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa'yı serdarlıktan ref ve Çorum sancağı Kara-yazıcı'ya tevcih olunmağa sa‘y eyledi.

Zikr-i ahvâl-i Yemen

Vilâyet-i Yemen'de imâm ve Mehdi nâmında zuhûr eden müfsid ve sâ'ir arâban ile Yemen Beylerbeyisi Haşan Paşa nice eyyâm ceng ü cidâl edip gâlib geldikte nicesinin başları kesilip Mehdi nâmına olan şaki dahi ele getirilip hakkından gelindi. Ve Dukagin sancağı beyi olup Yemen muhâfazasında kalan Kethüdâ Sinan Paşa vâki[1] olan muhârebelerde yararlıklar eyleyip Kevkebân Hâkimi Mehmed ve Moha hâkimi Abdurrahman

Yazdığı P, C : yazıldığı Ç.

dahi hulûs-i taviyyet ile inkıyâd u itâ‘at ve gereği gibi [226] hizmet edip bi- avnihî te‘âlâ a‘dâya gâlib oldular. Hâlâ muhâfaza için cebehâne ve Rum askeri lâzım olmağın sâ'ir mühimâtla Der-i devlete arz olundukta Mısırdan müstevfî asker ve cebehâne tedârük ve ber-vech-i isti‘câl irsâl olunmak için Mısır Beylerbeyisi Hızır Paşa ve sâ'ir ümerâya istimâlet-nâmeler ve Kevkebân ve Moha hâkimi mezburâna

birer hil‘at ile istimâlet-nâmeler irsâl olundu. Der-akab murad ettikleri mühimmât u levâzımı dahi alâ-cenâhi’l-isti‘câl îsâl ettiler.

Vekâyi‘-i sene-i tis‘a ve elf [1009/1600-01]

Azîmet-i Serdar-ı ekrem Vezîr-i mükerrem İbrahim Paşa be-cânib-i Kanije

Çün hengâm-ı şitâ geçip fasl-ı bahar erişti, sene-i sâbıkâ zilhiccesinde serdar-ı ekrem salat-ı ‘îd-i adhâyı Belgrad'da edâ ettikten sonra sahrâya çıkıp asker cem‘i için bir mâh mikdan ârâm ve tekmîl-i mühimmâta kıyâm edip Der-i devlette kapı-kulunun mevcuduna mevâcib verilip cizye defterleri tevzi[1] olunmuş idi. Mâh-ı mezburun evâ’ilinde Yeniçeri Ağası Tırnakçı Haşan Ağa neferi ile ve bölük-ağalan ve topçuyân ve cebeciyân Dârus- saltana'dan çıkıp Belgrad'a azm ettiler.

Ve mâh-ı mezbur evâhirinde Ordu-yı Hümâyûna dâhil oldular. Çün mukaddemâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Hân-ı âlî-şân hazretlerine evâmir-i aliyye sâdır olmuş idi. Hân-ı âlî-şân Gazi Giray Han cânibinden irsâl olunan sultan ile bir kaç bin Tatar askeri dahi karîb geldikleri haberi vâsıl oldu. Tekmîl-i levâzımdan sonra sene-i tis‘a ve elf muharremi evâhirinde [01-10.08.1600] Sava köprüsünden Zemun sahrâsına geçilip donanma gemileri ile zehâ’ir Budin tarafına irsâl olundu. Ve Estergon kabası teshîri niyeti ile yedinci menzilde Ösek'e [227] varılıp asker-i İslâm köprüden ubûr için üç gün ârâm olundu.

Âmeden-i Tiryâki Haşan Paşa

Bundan akdem Kanije küffârı gayet azgın ve mağrûr olup her bâr Tuna ve Drava kenarlarında gezip yolları keserler ve Belgrad değirmenlerinden gâhî adam kaparlar idi. Bu defa köprü başında Pomovar palankasına yakıp vâfîr hasâret ettiklerini Paşa-yı mûmâ-ileyh işittikte ol zaman Budin eyâletinden ma‘zul ve Peçuy'da mütemekkin idi. Ale’l-acele yanında mevcud etbâ‘ı ile ılgar edip, Drava kurbunda küffâra yetişti. Melâ‘în onları gördükte köprüden geçip iki suyun arasında kondular. Köprüyü bozdular, Paşa-yı müşârun-ileyhin ma‘lûmu olan geçidden geçip küffâra hücum ettikte münhezim olup fırâr ettiler. Kimini kati ve kimini esîr edip, bâkîsi Drava suyuna dökülüp cehenneme gittiler. Belli başlıları ile menkûs bayrakların önüne katıp Ösek'te serdara mülâki olup mazhâr-ı iltifat u ik-

,, llnr cPrdar-ı ekrem eiriftâr olan küffârdan ahvâli istifsar eyledi, î^dehû sefer ahvâlinden söz açılıp Estergon üzerine **varılmak** Haşan Paşa istisâre olundukta, "Hak te'âlâ âsân eyleye. Her karın muşkılı mulaha olunup ona göre tedârük olunmak gerek. Ol tarafa teveccüh o undugu ta^
H rİ Kanhe küffân gelip bu köprüleri bozup avdette asker-ı Islama rahne S S™ olan oldur ki, bu sem,e karlb küffâr elmde o an Bobofça bâri feth olunup bu etrâfı muhâfaza için içme asker kona. Ta Budin yolu elde ola" dedikte cümle beyler ve paşalar bu tedbiri be8endder. Zamîr-I serdarda dah, câygrr olan Kanrje fe,h, idi. Haşan Paşa sevk, dah,
mutâbık düştü.

Ösek köprüsü geçildikte tuğlar sol kola döndürülüp Bobofça semtme gönderildi Bu esnâda Mihal-ı bed-fi'âlin Dımo nam elçisi gelip hediye ve mektub getirmiş idi. Elçi-i mezbur Reîsülküttab [228] Hamza Efendi saferin on' altıncı günü köprü geçildikten sonra Der-ı devlete gönden ıp göçüldü. Şıkloş'a vanlıp kakasından "Çul tutmaz" derler, on sekiz vakıyy
atar bir top alındı.

Reften-i Murad Paşa ve Mehmed Kethüdâ berây-ı feth-i Bobofça

Şikloş menzilinde Diyarbekir Beylerbey isi Murad Pa?a. ve,^ebmed Kethüdâya müstevfî asker koşulup Bobofça muhasarasına gönderildi. Ol S S y^Hümâyûndan ayrılıp revâne oldular. KaPa-ı mezbureyı vanp muhâsara Eylediklerinde küffâr çıkıp biraz ceng oldu. Sıgetvar Beyi Deli Nasuh Bey anda şehid düşül. Hendeğe çal, döküp topra^ surmego muba e- ret ettiler Üçüncü gün serdar-ı Islâm Sıgetvar a gelmekle kuffâr-ı haksar vıre edip'hısan teslim ettiler. Mehmed Kethüdâ bunları çıkarıp Balatm eölündeᴾNevograd iskelesine ulaşdırdı. Serdar, Şikloş dan kalkıp Peçuy ™ anîn sTgeîvar'a konup bu kakalardan brrer ,op alıp Bobofça',a gelrp muhafazasına asker vaz olundu.

Teveccüh-i serdar-ı ekrem be-hisar-ı Kanije

Bobofça'da müşâvere olunup, "Budin ahvâli nice olur" denildikte Haşan Paşa ey itti: "Elhamdü lillâh Bobofça'nm suhuletle fethi müyesser oldu. **Bu** eSa Mekomorya ve Balatın gölü kılâhnm kilidi ve dıyar-ı kuffann fedd-i sedîdi Kanije hisarıdır, anın dahi fethi müyesser olursa azım maslahat görülmüş olur. Küffâr gafil iken hemen vanp muhasara olunmak gere dedikte[1] ukalâ ma'kül görüp bu tedbiri ıstıhsân ettiler. Ibrah.m Paşa ya
Budin cânibi nice olur" dedikte cümle beyler "Haşan Paşa Budin'e gitsin ve muhâfaza emrinde ihtimâm etsin, biz Kanije'yi muhâsara edelim" deyü ittifak ettiler.

Hemen ol gün Budin eyâleti [229] Haşan Paşa'ya tevcih olunup ol câ- nibe gönderildi. Ye Budin muhâfazasmda olan Rumili Beylerbeyisi Lala Mehmed Paşa eyâleti askeriyle hisardan beş balyemez top kaldırıp İstoni- Belgrad'da olan França tâ'ifesini yanma alıp Koban yolu ile ber-mûceb-i ferman Ordu-yı Hümâyûna gelirken yol üzerinde vâki' Brandvar palankasın bir gün döğüp ertesi vire ile aldı. Lâkin halkı memleket re'âyâsından dönme eşkıyâ olmakla cümlesin kati etti. Ve ol tarafta Lâve palankasın dahi küffâr tahliye ve fırâr etmekle zabt edip gitti. Ve Kanije'de Ordu-yı Hümâyûna dâhil oldu. Serdar-ı ekrem Bobofça'yı geçip Berzence palankası sahrâsına konuldukta Tatar'a akın için ferman verildi. Rebîülevvelin gurresinde tenk derbend geçilip Kanije sahrâsına nüzûl olundu.

Vasf-ı Kanije ve muhâsara-i Ö

Evvelâ hisar-ı mezbur Berk* nâm nehir vasatında vâki' düz adada, varoşu toprak dolma methin ü müstahkem bir kal'a olup iki cânibi birer ok atımı nehre varınca sazlık ve batak ve nehr-i mezbur Balatm gölünden çıkıp Drava'ya akar idi. Etrâf u eknâfı ormanlı dağlar, ne metris ile yakın varmak kabil ve ne lâğım ile atmak mümkin. Ne denlü top ursan gömülür kalır. Serdar-ı a'zam inâyet-i Hakk'a tevekkül edip muhâsara ferman etti. Günde dörder beşer yüz dâne atılırdı. Sigetvar kapısı cânibinden on yedi gün döğülüp karşı yakadan dahi döğülmek lâzım gelmeğin top erişmez yerden su üzerine çubuktan hasir-misâl çitler ki ekâlise derler, döşenip ancak bir araba geçer yol yapılıp bir gün ancak dayanırdı. Geri ta'mîr ü tecdîd olunurdu. Tarafeynden leşeler döşenip batakları odun yükleri ile doldurmağa sa'y olunurdu [230].

İhtirâk-ı barut-ı küffâr der-kaPa

Mâh-ı mezbûrun on beşinde kuşluk vakti bir azîm sadâ kopup adam gövdesi kadar taşlar ve topraklar havâya perrân olup iki sâ'at kadar zaman gubâr ve duhân içinde kaPa nihân oldu kaldı. Ba'dehû açılıp gördüler ki kaPanın iki azîm kulesi var idi, biri havaya uçmuş meğer içeride Müslimân esirleri gece ile top gediklerin doldurmaktan gelirken baruthâne kapısını açık bulup biri yanmış fitil bırakmış, içinde olan bin kantârdan mütecâviz barut ve cebehâne üzerinde zindân içinde olan yüz yetmiş esîr avrat ve oğlan ve dahi üzerinde beyleri ile sarayı cümle havâya atılıp helâk oldular. Ba'dehû bir kaç gün mürûr edip kakadan top atılmaz olup gâhî tüfeng atılırdı. Mahsûr olan melâ'în-i hâsirîn bu dâhîye-i uzmâ ile dembeste olup vâki[1]

hâli kıralı iİâm ve imdâd erişmek bâbında ikdâm ettiler.

Âmeden-i tabur-ı küffâr

Mukaddemâ Nemçe Çasan Ferdinandoş Budin üzerine asker cem[1] etmiş iken Haşan Paşa'nın Budin'e girdiğini işidip Kanije imdâdma nefîr-i âmm ile teveccüh etmiş idi. Yüz kadar top ve kırk bin piyâde süvâr ile mâh-ı mezburun yirmi sekizinci günü gelip karayolları ve alayları göründü. Ve Kanije'ye karîb yerde tabur kurdu. Asker-i İslâm karşı vardılar, lâkin küffârın tüfeng-endâzı atlı askerini dönderdiler. Yeniçeri metrisden çıkıp ancak Freng tâ'ifesi kaldı. Onlar dahi vardığı gibi dönüp fırâr ettiler. Beyler ve zabitler bayrakları ile orduya arka verip durdular. Lâkin küffâr-ı Egre [Eğri] tabancası vehminden orduya sürmedi. Topları dizip ehl-i İslâm etrâfma atmağa başladı. Lâkin gülle ordu üzerinden geçip metrisleri düğerdi. Akşama dek alaylar [231] cenge durup, ba'dehû küffâr taburlarına varıp ol gece azîm hendekler ve kulelerle tabura istihkâm verdiler.

Ertesi yine küffâr piyâdesin ve topların önüne dizip yürüdü. Serdar-ı İslâm dahi süvâr olup bir batağın ardında alay bağlattı. Ve Yeniçeri ve beylerbeyiler kollar kolunca durdular. Küffâr yürüdüğü gibi beyler ve paşalar kıçmlayıp Yeniçeriye gelince onlar dahi fırâr ettiler. Meydanda ancak bayrak sâhibleri ve ehl-i ırz zâbitler kalmış idi. Ormanlara sığınıp durdular. Havâ dumanlı olmakla küffâr askerin ahvâlinden haberdâr olmayıp bunların mukâbelesiz döndüklerini hîle vü âl olmak hayâl ederlerdi. Bu veçhile akşam olup tabl-ı âsâyiş çaldılar. Ertesi ki mâh-ı rebîülâhir gurresi
[10.10.1600] idi, tabur-ı küffâr üzerine varılıp kâr-zâra karar verilmeğin umûmen beylerbeyiler ve sâ'ir asker atlanıp, piyâde ve süvâr tabur kurbuna vardılar. Sabaha karîb küffâr taburları olan mahalde mîşe-zâr bir kaç bin tüfeng-endâz ve darb-zenler komuşlar, aleT-gafle varan askere tüfeng ve darb-zen fındıklarını bârân-misâl yağdırdılar.

Ol hînde nice gâzîler şehid ve arsa-i vücuddan nâ-bedîd oldular. Asker-i mansûr ol mahalden tabur üzerine varıp muhârebeye meşgul olduklarında emîn-i mezburda olan müşrikin hâlâ ordu leşkerden hâlidir deyü zahire ve barut getirip, kafaya dâhil olmam fikriyle yürüdüklerinde serdar-ı nâm-dâr orduda bulunan müteferrika ve sâ'ir asker ile süvâr olup Yeniçeri zümresini önüne katıp küffâra karşı çıkmıştı.

Küffâr-ı hâksâr Yeniçeri alayına hücûm ettikte koyun sürüsü kurtdan ürker gibi ürküp, orduya fırâr ederken serdar önünden gürûh gürûh geçtiler. Serdar-ı ekrem bunlara "Behey yoldaşlar! Niçin böyle edersiz" diye görüp cenge tergîb ü tahrişler eyledi, müfıd olmadı [232], Serdar anlan koyup bizzat küffâr alaylanna karşı gittikte melâ'în tüfeng-endâzları önüne katıp çadırlara dühûl mertebesine karîb olmuş ve arada bir batak kalmış idi. Yanında olan üç dört yüz sipah ve silahdar ile erişdiği gibi tüfeng serpip iç-oğlanlarından ve sipahilerden nicesin şehid ettiler. Serdar bir püşte ardına geçip durdu. O mahalda Yeniçeri ağası kılıcın düşürmüş, feryâd-künân serdar yanma gelip "Hâl nice olur cümle ehl-i İslâm pây-mâl oluyor" deyüp bükâ eyledi. Serdar ana bakmayıp Rumili ve Anadolu beyler- beyisine ve Mehmed Kethüdâ'ya ve topcu-başıya dört kıta buyuruldu yazıp, asker tabur üzerinden dönüp ordu cânibine gelmek ferman eyledi. Yanında asker olmadığından azîm muzâyakada bunalmıştı. Asker bilcümle gelip küffâra hücûm eylediler. Küffâr bunlara dahi tüfeng serpip ceng eylediler. Mehmed Kethüdâ'nın atı düşüp yedeğine bindi. Yeniçeriye her bâr ki ikdâm olundu. Kırk elli neferden ziyâde bulunmayıp çadırlardan baş göstermediler.

Topçular beş darb-zenle iki kolonboma getirip serdar önünde bir kaç kere attılar. Ve küffârı birbirine kattılar. Küffâr toptan bir mikdar havf edip çadırlara giremediler. Akşam dahi olup iki yatsu zamanına dek ol makamda ârâm olunup tarafeyn döndüler. Bu cengde birâz kâfir kırılıp bundan sonra taburdan çıkmadılar. Mâh-ı mezbunın üçüncü günü tekrar asker-i İslâm piyâde ve süvâr tabura varıp hücûmlar ettiler. Akşama dek ceng oldu. Rebîülâhirin dördüncü günü [13.10.1600] tabur muhâsarası için müşâvere olunmuşdu. Orduda mevcud olan bir iki bin Tatar hilâf yollardan varıp küffâr taburuna gelen zahire arabaların alıp sâ'ir asker dahi zahire yolların kesmekle zebûn düşürüp kakaya barut imdâdı dahi mümkin olmadıkta mâh-ı mezburun yirmi beşinci günü küffânn pây-ı ikdâmı mütezelzil [233] olup nısfu'l-leylde kalkıp gittiler. Döküntü makülesi devşirilip biraz ganâ'im alındı.

Feth-i hisar-ı Kanije ve hurûc-ı küffâr

Tabur idbârından sonra bir hafta mikdan dahi hisar döğülüp mahsûr olan küffâr tabur inhizâmmdan haberdâr oldukta imdâddan ye's gelip bir kaç gün dahi inâdlanndan isrâr edip, âhirü'l-emr hücûm-ı asker-i zafer makrûndan zebûn olup Yanoş Tuvan nâm bey ki helâk olan beyin yerine bey olmuş idi. Ath-başı Mikloş Tuvan bir yer gelip "Tabur gitti, bize dahi

imdâd gelmez barut ve cebehânemiz yok. Türkler güç ile kakayı aldıktan sonra bize emân vermezler. Hemen kakayı verip halâs olmak yeğdir deyü meşveret ettikte zümre-i Macar vireyi tecviz eyleyip, Nemçe gürûhu biraz inâd edip sonra onlar dahi dönüp müttefik oldular.

Mâh-ı mezburun on üçüncü [22.10.1600] sebt gecesi tamamen yağmur yağmış iken sabaha dek yine ceng munkatk olmayıp, "Yarın yürüyüştür" deyü askere tenbîh olunmuş ve yürüyüş yolları odun ve meşe ile nısfa karîb dolmuş idi. Ale's-seher asker-i İslâm yürüyüşe muntazır iken nâgâh kaka kapısı üzerine vire sancağı dikilip emân sadâsı ayyûka çıktı.

Serhaddin ımktemed adamlanndan Peçuylu Koca Sinan Çavuş'u rehn istediklerinde gönderilip içeriden iki üç belli başlı kâfir boğazlan altın zencîrli biri Macar ve biri Nemçe beylerinden çıkıp Serdar-ı ekreme geldiler. Ve hikatler giyip muradları üzre emân kağıdlan aldılar" Barutumuz kalmadı yoksa kakayı darb-ı dest ile alamaz idiniz. Bizim ile Yanık ve Eğn viresi gibi rmfâhede edip sonra ardımızca asker gönderip kırar esir edersiz, ahd böyle mi olur" dediklerinde serdar-ı ekrem yemin eyleyip cebehâne ve toplar [234] padişahındır bâkî ne var ise götürün bir kimesneden rencide olunmazsız" deyü teselli verdi. Bu kerre yüz bulup, "İçeride atlımız ancak iki yüz kadar er ola, bâkîleri piyâde bin beş yüz kadar cengçi ve avrat ve oğlandır, ne götürseler gerek" dedikte esbâblann götürmek için iki yüz deve ferman olundu.

Ertesi mâh-ı mezburun on dördüncü günü [23.10.1600] ki yevmü 1- ahad idi, umûmen asker-i İslâm alaylar bağlayıp durdular. Seheri kal anın miftâhlann getirip serdar-ı âlî—şâna teslim ettiklerinde âyinleri üzre alay kurup mal ve iyâlleri ile gürûh gürûh çıktılar. Hatta tavuk ve kazların, tekne ve beşiklerin bile develere yükledip yakın yerde kondular. Cebeci- başı ve topcu-başı ve Mehmed Kethüdâ girip cebehâneyi ve toplan zabt ettiler.

Elli bir kıt'a büyük top ve yirmi beş kıfa darb-zen defter olunup kiliseleri câmi' oldu. Asker vanp mahsûr-ı mezburun me'kûlâta ve sâ'ir metâ'a müte'allık satılık şeylerin satın alıp dostâne mu'âmele ettiler. Ru- mili Beylerbeyisi Mehmed Paşa ve Mehmed Kethüdâ koşulup üç gün gittiler. Kapomuk nâm harbî kal'a göründükte, adamları gelip karşılayıp bir gün anda oturup giden paşalara azîm hedâyâ ve çorbacılara yüz donluk çuka ve devecilere bir donluk çuka verilip döndüler.

Âlî merhum bu veçhile târih dedi:

Târih: "Feth olup kafa bozuldu tabur" [1009]

Târih-i diğer: "Kanije kafasın aldı serdar" [1009]

Bi-hamdi'llâhi te'âlâ kal'a-i mezbure bu güne vech-i ahsen ü eshel ile husûn-ı İslâmiyyeye zamm olundu. Ve Haşan Bey-zâde inşâsıyle feth- nâmeler yazılıp etrâf-ı memâlike ulaklar ile haber-i meserret işâ'at olundu. Ve Kanije muzâfatından Kişkomar [Kis-Komarom] ve Berzence ve dahi niçe bukâ' [235] kabza-i teshire geldi. Ve içlerine ümerâ ve kuzât ve mustahfızîn ve neferât ta'yin olundu. Ve haber-i feth ile Südde-i sa'âdete Defter Emini olan Abdi Efendi irsâl olunup beşâret haberi vusûlünde Dârüssâltana'da üç gün üç gece şehir donanması ferman olunup şâd u han- dân âyîn-i meserret oldular. Sâ'ir bilâdda dahi şenlikler olmak için evâ- mirler gönderilip, emsâr-ı memâlikte âyin bağlandı. Ve cânib-i serdara avâtıf-ı hüsrevânî zuhûra gelip hil'at ve kemer ve hançer ve tîğ-ı mücevher ve otağa-i zîbâ ve tuhaf-ı girân-bahâ gönderilip sadâret kayd-ı hayat ile kendilere olmak üzre hatt-ı hümâyûn ısdâr olundu.Ve cümler beylerbeyilere ve ümerâ-i saf-ârâya şimşir ve hifat irsâl olundu. Hattâ nâkıl-i vak'a Haşan Bey-zâde der ki, feth-nâme-i kazanın hizmet-i inşâ ve imlâ mukabelesinde bu hakire dahi hil'at ve şimşir irsâl olundu.

Zikr-i inâyet-i İlâhiyye ve eltâf-ı hafiyye

Evvelâ ol seferlerde hazır olan guzât bilirler ki Üngürus seferlerinde asker-i İslâm iki yerde elem ve ıztırâbı cümleden ziyâde görüp, sıkılmışlar idi. Biri Eğri fethinden sonra yedi kiralın tabur muhârebesi ve biri dahi Kanije kal'ası muhâsarası ki hem tabur cengi ile asker-i İslâm ziyâde sıkılmış idi ki bir seferde bu ıztırâba düşmemişti. Yedi gün sabahtan akşama dek ceng ederlerdi. Ve her gün kâfirin galabesi zâhir olurken islâmyânın terk-i kıtâli âl olmağa hami ü zannederler idi. Bu hâl üzre min-indi'llâh küffânn kulûbuna ru'b ilkâ olunup esbâb-ı zâhirden mûcib yok iken râh-ı idbâra düşüp fırâr eylediler. Ve kafa dahi metânette ol rütbede değil idi ki, darabât-ı top ile teshiri müyesser ola. Eğer barutlarına ateş düşmese alınmak muhâl idi. Zîrâ kırk üç gün muhâsarada henüz yollar msf mertebe dolmuş [236] ve andan öte serâpâ batak olup sa'b yeri kalmış idi. Ve kaht u galâ müstevli olup bir vakiyye tuz bir guruşa bulunmadığından gayri, rûz-ı kasım hulûl etmekle Yeniçeri bir gün dahi te'hîr etmeyip zarûrî avdet ederler idi. Hâsılı avn-i Bârî yâri kılıp vaktiyle küffânn idbârı müyesser ve hisar dahi ahsen vecih ile musahhar oldu. *-Lillâhi'l-hamd ve'l-mennihî.*

Zikr-i atâ ve avdet

Bundan sonra kafanın merimmât u mühimmâtı görülüp eyâlet-i Köstendi! Beyi Alaca-illi Haşan Paşa'ya ve kazâsı Kadri Efendi'ye tevcih

„l,„du Yirmi kadar çorbacı» ile Sekbân-baş! Safer Ağa muhafazasına konulup sipahilik şartıyle üç bin nefer kul-oğlu ve terakki ile vâf.r asker
yazıldı.

Sigetvar ve Peçuy ve Şikloş ve Ösek mezbur Haşan Paşa'ya arpalık ve Kaniie tamam beylerbeydik kılındı. Ve umûmen bölük-halkına ikişer akçe terakki verilip Budin ve Eğri kul-oğullan deftere geçti. Ve andan goçulup Berzence kurbına konulup anda müceddeden bir palanka bina olundu. Ba'dehû Drava üzerinde Yakova nâm kasabada köprü binâ olunup geçildikte Ösek'e varıldı. Ve askere icâzet verilip Rumili Beylerbeyısı Prıznn'de ve Anadolu Banyaluka'da kışlağa gönderildi. Yeniçeri ağası dahi icazet alıp Âsitâne'ye revâne oldu. Serdar-ı zafer-şi£âr dahi gelip Belgrad'a dahil oldu.

Serdarî-i Hacı İbrahim Paşa be-def'-i Kara-yazıcı

Sene-i sâbıkada Kara-yazıcı dedikleri şakiye Çorum sancağı verilip fe- sâttan rücû' etmek şartıyle afv sûretinde bir kaç gün mudara olunduğu bundan akdem zikr olunmuş idi. Dalâl-i kadîminde musırr olup hakkından gelinmek mühimin olmağın mâh-ı şevvalin on birinci günü Haleb eyaletinden [237] ma'zul Hacı İbrahim Paşa vezîr-i sâdis iken Celâlî-i mezbur üzerine serasker ve Bağdat eyâletinden munfasıl Haşan Paşa serdar ta'yin olunup İbrahim Paşa Âsitâne'den serdar-ı mezbura mülâki olmağa gönderildi.

Ve Haşan Paşa Bağdad'da eğlenmek ihtimâli olursa yanında olan Anadolu askeri ile varıp Yazıcı'yı ve birâderi Deli Hüseyin'i ne hâl ile mumkın ise ele getirmek ferman olundu. Mezbur Hacı İbrahim Paşa^ dahi kendiye koşulan asker ile müteveccih-i tarîk oldukta Kayseriye sahrâsmda gürûh-ı eşkıyâ karşu gelip tekâbül-i askereyn vukü' buldu.

Leşker-i Celâlî yirmi bin kadar var idi. Ceng-i azîm olup Hacı Paşa münhezim oldukta leşker-i Celâlî münhezimlere kılıç koyup on beş kadar çorbacı ve bin neferden ziyâde Yeniçeri düştü. Hacı Paşa kaçıp Kayseriye hisarına güçle düşüp, ma'an kakaya düşenlerden mâ-adâ taşrada kalanların ekseri eşkiyâ elinde maktûl oldu.

Ba'zı tevârîhte Hacı İbrahim Paşa inhizâmım bin sekizde yazmışlardır. Lâkin Kara-yazıcı'nın hükmü târihi ve ekseri târihler rivâyeti bin dokuzda olmak üzredir. Şakî-i mezburun verdiği hükm sûretı budur kı lı-eclı'l- i'tibâr nakl olundu. [126]

Hükm-i Kara-yazıcı

Kayseriye sâkinlerinden iş bu hâmil-i hükm-i şerif Mehmed nâm ki- mesne Osmâniyân tarafından bi-inâyeti'llâhi te'âlâ münhezim olan serdar Hacı İbrahim Paşa muhârebesinde bu cânibe kemâl-i ihlâsla itâ'at etmekle cemî'-i tekâlif ü rusûmdan mutlak mu'âf eyledim ve eline bu hükm-i hümâyûnu verdim ve buyurdum ki:

Dest-i Osmâniyân bu taraflardan bi'l-külliye munkatı[1] ve saltanat bilâ- nizâ' bana mukarrer ü mukadder oldukta tarafımdan ta'yin olunan emr ü hükm mûcibince mezburu mu'âf u müsellem tutup rusûm u tekâlîfden bir nesne teklif etmeyeler. Her kim bu hükme itâ'at [238] etmezse cezâsı verilir. Ve bu hükm-i şerifi elinde ibkâ edip mazmûn-ı hümâyûnu ile amel eyleyeler. Şöyle bileler, hurrire fi evâsıtı'r-rebîülevvel sene, tis'a bade'l-elf [19-29.09.1600],

Vak'a-i Kira

Saray-ı sultaniyye mahremi olup erbâb-ı menâsıba vâsıta-i rüşvet olan Kira nâm Yahûdiye oğlu ile Kaymakam Halil Paşa sarayında nerdübân ayağında pârelendiği Hacı Halife'nin *Fezleke*'de ta'yin ettiği üzre sene-i mâziyede zikr olunmuştu. Lâkin bu târih sâhibi ve Kara Çelebi-zâde Aziz Efendi tahrîrleri üzre bin dokuz senesinde olmak görünüyor. Hatta mezbure Kira'nm bir oğlu Müslimân olup katiden halâs buldu. Aksak Mustafa Çavuş derler idi. Devlet-i Sultan İbrahim Han'da vefat etmiştir. Kira'nın muhallefâtı taraf-ı mîrîden makbûza olup, cevâhir ü 'akardan mâ-adâ hâlis emti'a-i ticâret beş yüz yük akçeye bâliğ oldu deyü yazmışlar.

Azl-i Kaymakam Halil Paşa ve Kaymakamî-i Hadım Hâfız Paşa

Kira maddesine Kaymakam Halil Paşa cünha-i iğmâz ve mübâşeret eden[35] sipahilere adem-i i'tirâz ile müttehem olup rütbesinden ma'zul ve sadr-ı niyâbet-i saltanat Hadım Hâfız Paşa'ya mevsûl olduğunu kezâlik sene-i tis'a ba'de'l-elf şevvalinde ta'yin ü tahrîr etmişlerdir. On günden sonra Hâfız Paşa dahi azl ve yerine Yemişçi Haşan Paşa kaymakam olmuştur. Nitekim tafsili zikr olunsa gerektir. [127]

Sebeb-i azl-i Kaymakam

Hâfız Paşa bundan akdem Kanije seferine teveccüh esnâsında Mıhal-ı dâllin elçisi Dimo nâm la'în Yanova ve Lipva kakaları ahvâli için serdar-ı ekrem Sadna'zam İbrahim Paşa'ya gelmiş idi. Serdar-ı alı-

---

[126] olundu... çorbacı P: Ve yirmi kadar oda ve şorbacı Ç.
[127] Cünha-i ...eden R : cenîha-i iğmâz edip Ç.

cenab yanında reîsülküttâb nâmına olan Yazıcı-zâde'yi ba'zı arzlar ile yanına koşup südde-i seniyyeye gönderip [239] zikr olunan iki kaka yed-ı istilasından istihlâs olunmak için Mihal'e müdârâ olunmağı ısmarlamış ıdı.

Mezburân Bâb-ı Hümâyûn'a dâhil olduklarında Kaymakam bulunan sâlifü'z-zikr Hâfız Ahmed Paşa mukaddemâ Niğbolu muhafazasında iken Mihal hîle ile üzerine gelip münhezimen fırânna sebeb olduğundan merkum Dimo, Mıhal'den elçilik ile gelip "Hazîne geliyor" deyu paşayı iğfal edip sonra "Hazîne arabasıdır" deyü gösterdiği kırmızı çuka ile örtülmüş Mülakin topları arabası çıkıp der-akab Mihal dahi basıp paşanın mamelekini gâret ve nice nüfûsu şehid etmiş idi.

Ol ukde kalb-i paşada merkûz olmağın bu defa ayağıyle geldikte paşa ol la'înden ahz-ı intikam murad edip Şeyhülislâm Sunüllah Efendiden istiftâ ettikte, "Gerek Mihal ve gerek elçisi olan mekûn-ı pur-mekr u alın bir veçhile ahd ü emânı şef an makbûl olmayıp kati u tenkil olunmaları vâcibdir" deyü mufassal fetvâ verip binâ'en alâ-zâlik Hâfız Paşa Dimo yu bilâ-imhâl böğründen çengâle urup, eşedd-i ukübet ile ıcra-ı resm-ı siyaset etmiş idi. Bundan ma'adâ mumâ-ileyh Hâfız Ahmed Paşa Sadrıa zam Kanije altında iken Âsitâne'den emr-i şerif ile kılâ'-ı serhaddın neferat ve zahâ'ir ve âlâtın yoklatmağa bir çavuş gönderip umûr-ı serhad serdar-ı za- fer-şi'ârın nezâretine müfevvas iken hılâf-ı ımktâd ona ktımâd etmeyip çavuş göndermesi dahi ilâve-i kaziyye-i Dimo vâkk olup, sadna'zam bu ıkı maddede ayn-ı ihânet müşahade etmiş idi. Ve kendiye gayet gıran gelmeğin ol çavuşu hısn-ı Belgrad'a mahbûs edip mehd-i ulyâ Vâlıde Sultan hazretlerine ve Bâbüssa'âde ağasına arzlar yazıp "Elçiye zevâl aklen ve şer an merdûd-ı ehl-i akl u kemâl iken Dimo'ya siyâset bu fakire mahz-ı ihanet [2401 olduğundan mâ-adâ min-ba'd bu cânibe elçi gelmeyip bab-ı musâlaha mesdûd olup ve bu tarafdan kıral-ı bed-ff âle kimesne varmayıp ibkâ-i uhûd memnû' u matrûd olmak lâzım gelir ve bundan sonra zahiren murad ba'de'l-yevm serdarın kavi ü fiiine ftimâd ve vekıl-ı padişah olduğuna Etikâd olunmasın demektir. Bundan sonra umur-ı musalahayı takviyet ve serdarlık ahvâlim temşıyet nice mümkindir. Husûsâ kı bu canıb ahvâli ber-vech-i istiklâl bu bende-i pür-melâle tefviz olunduğunda eşkal yok iken dost ve düşman husûsan asker-i bî-girân ve saf-şıkene karşı ır çavuş sadâkati bu bendeden tercih ve eline verilen emr-ı şerıfde ana ı tımad

olunduğu tasrîh olunmuş ola. Dahi asker-i İslâm bu abd-i müstehâma i‘tibâr eder mi? Ve sipariş ettiğimiz hidemâta gider mi?” Dahi bunun gibi nice mukaddemât-ı makûle dere ve nuküd-ı kelimât-ı ilzâmiye hare eyledi. Pes bu mekâtib-i acibü’t-tertîb pâye-i serîr-i padişaha vusûl buldukta hemen ol sâ‘at Hâfız Paşa'yı kaymakamlıktan azl ettiler.

Kaymakam şüden-i Yemişçi Haşan Paşa

Hâfız Paşa'nın yerine Yemişçi Haşan Paşa kaymakam-ı sadâret-i uzmâ olup Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa tarafına tatyîb-i kalb ve tesliyet-i hâtır eder hatt-ı hümâyûn ve mekâtib irsâl buyuruldu.

İnhizâm-ı leşker-i Mihal-i dâl

Nice sâlden beri Eflâk ve Erdel ve Boğdan taraflarına kemâl-i mertebe ihtilâl verip mekr ü âl ile ol vilâyetleri kabza-i tasarrufuna idhâl eyleyen Mihal-i bed-fı‘âlin fitne vü fesâdı mütemâdi olmuş iken bundan akdem ol câniblere irsâl olunan Serdar Vezir Mahmud Paşa yanında olan asker ile varıp ve donanma ile Tuna yalısında muhâfazada olan Kıbrıs Beylerbeyisi Şa‘ban Paşa dahi [241] kadırgalar ile Eflâk yakasına geçip paşa-yı mûmâ- ileyhe binâ vü ta‘mîri ferman olunan Yergöğü kaPası kemâl-i istihkâm üzre binâ vü merimmet ve nehr-i Tuna üzerine köprü binâsına mübâşeret esnâsında guzât-ı zafer-karîn Eflâk vilâyetine her tarafdan akınlar salıp Mihal-i dâllin dâr u diyânnı gâret ü hasâret ettiler.

Asker-i İslâm Bükreş ve Tergovişte nâm şehirlere varmakla Mihal-i dâl, kendi veziri ve seraskeri Karaçobanı olan Ban Kalita* nâm la‘îni mübâlağa asker ile ceyş-i zafer-rehber üzerine irsâl edip mukâtele olundukta bi-avni’İlâhi te‘âlâ asker-i İslâm gâlib gelip melâ‘înin ekseri tu‘me-i tîğ-i âbdâr ve serdarları dahi müsâfır-i dârü’l-bevâr olıcak kellesi ile altın başlı alemleri ve tabii ve nakkareleri alınıp Dîvân-ı Hümâyûn'a geldi.

Mihal-i la‘în dahi iki defa muhârebede münhezim olmakla devlet-i bâ-nikbeti gayet bergeşte olup yanında olan melâ‘înlerin ekseri kırılıp cümle topları ve barut ve cebehânesi alınmakla kendisi hayattan kaf-ı ümîd edip nâ-bedîd oldu. Ve fetih-nâme ile İbrahim Çavuş Acem şâhına gönderildi.

Bakıyye-i vekâyi‘-i în-sâl

Der-i devlette sikke ahvâli ihtilâl üzre olmakla, sene-i mezbure rebîülevvelinin beşinci günü Yemişçi Haşan Paşa kesdirdiği Cedîd akçe

TÂRİH-1NA-ÎMÂ
ü ihtifa edip hamt emânet, ref dundmS J yedi-kule'de habs

Vekâyi‘-i sene-i aşere ve elf [1010/1601-02]
Tevcih-i sadâret-i uzmâ be'[6]-Yemişci Haşan Paşa ba‘de ez-vefât-ı İbrahim Paşa

Sene-i sâbıka âhirinde İbrahim Paşa kıral-ı bed-fı‘âl-i Nemçe ile musâlaha murad edip fasl-ı bahar eriştikte sulh u salâh akdi için ber-vech-i vekâlet Vezir Murad Paşa ve Mehmed Kethüdâ serhadde irsâl olunmuş idi. Vanb Estergon'da kıral vükelâsıyle mülâkâta âzim oldular. Semendire beyi ve tüfeng-endâz bin nefer sekbân mezbur Mehmed Kethüdâ'ya bile koşulup ve başına eblak sorguç sokup gönderildi.

Ve Ösek köprüsünün öte başında bir muhkem palanka binâsı sipâriş olunup kifayet kadar asker ve top verilip sene-i sâbıka zilka‘desinin gurresinde Frenkler ile ma‘an teveccüh etmiş idi. Serdar-ı ekrem dahi mâh- ı zilhicce âhirinde otak-ı gerdûn-nitâkı Belgrad mukabelesinde Zemun sahrasına kurmuş ve Der-i devlette Yeniçeri ağalığı verilip irsâl olunan Gazanfer Ağa dâmadı Ali Ağa'nın vusûlüne muntazır olup durmuş. Ve Kanije eyâletini Tiryaki Haşan Paşa'ya vermiş ve Murad Paşa Mehmed Kethüdâ ile tahminen Ösek'e varmış idi.

Bu esnâda Paşa'nın mizâcı münharif ve gittikçe marazı müştedd olup dört beş gün mürûr eylemedin, alâ’im-i redi’e zuhûr edip, ammi-zâdesi Murtaza Paşa'yı da‘vet ve umûr-ı mühimmeyi vasiyet etti. Ertesi mâh-ı muharremin dokuzuncu [10.07.1601] gününde kable’l-asr ömrü âhir ve murg-ı rûhu cânib-i kudse tâhir oldu. Mezbur Murtazâ Paşa ve Defterdar Etmekçi-zâde muhallefâtını mühürlediler. Rumili Beylerbeyisi Mehmed Paşa Piriştine'den kalkıp Alaca-hisar'a geldiği haberi vürûd etmişti. Vezîr-i merhum mezburu serdar eylediğini i‘lâm ve sür‘atle erişmek bâbında ik- dâm ettiler. Ertesi gasl olunurken paşa-yı mûmâ-ileyh gelip namazı kılındıktan sonra Bayram Bey Câmi‘i hareminde türbesinde emâneten defti olundu. Merhumun intikâli [243] haberi ile serhadd ahvâli pâye-i serîr-i a‘lâya ve erkân-ı Dîvân-ı mu‘allâya yazılıp ulaklar ile irsâl olundu.

Be- K; bâ- Ç.

Murad Paşa ve Mehmed Kethüdâ ösek köprüsünün öte b^ma fipâriŞ

îürsr'YSSÎU <*<

Î^SfSu olup İbrahim Paşa’nın cenazesi İstanbul'a ~ Şehzade Câmi‘i hareminde reh-güzâra nâzır türbesinde defn olun . Ş târih-i vefatım bu veçhile edâ etmiş idi.

Târih: “Oldu sahn-ı ‘adn paşaya mekân Târih-i diğer: “Mâtem-i serdar”

Cün İbrahim Paşa'nın haber-i intikâli muharremin yirminci

Shr estâb ve eşkâl ve âla,-, sefer ve elma, ü bigâh hibe tankty.e kendiye verilip hattâ muhallefesi Â’işe Sultan dahi namzed kılındı.

Vezîr-i cedîd Haşan Paşa, “Bu sâlde huruca mecal olduğu t Adırce^eç varılmakla bir iş görülmek muhaldin Ne ha ise o —» W» £ehm

“Hâlâ serdarın ‘ıcâleten gitmesi ehemm ü elzemdir” deyu cenab-ı padı- şahiye s^leyip ıbrâm etmekle bir vechıle te'hire derman olmayıp bı.ahere

cânib-i Belgrad'a atf-ı inân eyledi.

Ammâ bu ibrâm için Sun‘ullah Efendi'ye bî-huzûr olup mesned-ı

S Bfemh

S, –

vezâret-i sâlise ile bekâm kılındı.

Sâbıkâ ağalıktan ma'zul Ttmakcı'ya Bağdad eyâleti tevcih olunmuş idi. Bağda, vüzerâdan Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa'ya venlıp Haşan Paşa [128]

haslar ile Der-i devlette vezir oldu. Ve Nişâncı Okçu-zâde'nin mansıbı selefi Hamza Efendi'ye verildi. Ve mâh-ı saferin dokuzuncu [09.08.1601] günü ki yevm-i hamiş idi, azîm alay ile İstanbul'dan çıkıp aslâ çadır ve eşkâl götürmeyip ılgar-künân sebük-bâr gidip, şöyle ki her konakta kendiye meşeden çadırlar yaparlar idi. Ve sâyesinde istirâhat ederdi. Bu veçhile müsâra‘at ile yirmi yedinci günde Belgrad'a erişip Zemun sahrasında İbrahim Paşa'nın otağına dâhil olunca Hayme'ye girmek vaki* olmadı. Orduya eriştiği gibi tekmîl-i mühimmâta ikdâm ve askere zehâ’ir tevzi[1] edip on beş gün kadar ol mahalde ârâm ve tetmîm-i levâzıma kıyâm etti.

İstîlâ-i küffâr be-hisar-ı İstoni-Belgrad

Çün sâbıkâ Kanije hisarı feth ü teshir olunduğundan cumhûr-ı küffâr münfa‘il ü dil-gîr olmuş idi. Fasl-ı şitâ inkızâsına karîb Nemçe ve Macar serdarları ile Hersek Matyaş Yanıt sahrâsına gelip demek ettikten sonra yirmi pâre top ve on şahî ve kırk elli bin kâfir Nemçe ve Macar ve Çeh ve Leh askeri cem‘iyyet-i azîme ile kalkıp İstoni-Belgrad üzerine düşüp [245] evâ’il-i baharda muhâsara eyledikleri haberi ile Belgrad'a feryâdcı geldikte serdar tarafından mukaddemâ Rumili ve Anadolu beylerbeyisi ve Bosna askeri imdâda gönderilmiş idi. Lâkin bu asker henüz Ösek köprüsünü geçmeden küffâr-ı hâksâr ikdâm edip dokuzuncu günde vire ile hisarı aldı ve asker koyup zabt ettikten sonra kurbında tabur bağlayıp oturdu.

Zikr-i duhûl-i Tiryaki Haşan Paşa be-hisar-ı Kanije

Bundan akdem Kanije fethinden sonra mûmâ-ileyh Tiryaki Haşan Paşa Budin mühimmâtını görüp kış âhirinde Budin Defterdarı Mankır Kuşu Mehmed Efendi’yi kafada koyup kendi Belgrad'a revâne oldu. Gelip serdâra mülâkât ettikte Kanije eyâletin kendiye alıp Budin eyâletini Defter- dar-ı mezbur Mankır Kuşu Mehmed Efendi'ye tevcih ettirdi. Varıb Kani- je'ye dâhil olduktan sonra serdarın vefatı haberi gelip mâtem-künân kalkıp Sigetvar kurbunda Garajgar* nâm mahalle çadırların kurup oturdu.

Alâmet-i acibe

Bir gün gayet ıssı ve güneşli idi. Nâ-gâh havada bir sît u sadâ zâhir oldu. Şöyle ki atlar ürktü, anı gördüler ki bî-hisâb gurâb safları çadırlar üzerinden biribirine girip ceng ederek Kanije'ye doğru gittiler. Bir sâ'atten sonra onun misli bir gürûh kartal saflan azîm hengâme ile çadırlar üzerinde ceng ederek geri ol semte gittiler. Görenler ta‘accübde kaldı. Haşan Paşa basiret sâhibi müteyakkız adem idi. “Bu bize min-indi’llâh tenbîh ü işâret ve iki bölük küffâr çengine alâmettir” deyüp ol zaman İskender Paşa Haşan Paşa'nın kethüdâsı idi. Yanına da‘vet edip “Belgrad'a var, serdar kim olursa bize i‘lâm ve Kanije tarafına bir mikdar asker ta‘yin ettirmeğe ikdâm eyle” deyü yolladı. Ve kendi [246] Kanije'ye vanp tedbir ü

[128] münâsibine P,C : münâsibiyle Ç.

tedârüke meşgul oldu Sigetvar ve Peçuy ve Pojega sancaklarına zahire tedârüki için adamlar gönderip ve küffâr tarafına câsûs yolladı. Câsûs gelip "Küffârın azîm cem'iyyeti Yanık altında otururlar ve dillerinde Budin söylenir. Nihâyet Frengistân'dan seksen bin Frenk gelecek imiş, ona bakarlar" deyü haber verdi. Ba'dehû yine câsûs gönderip habere muntazır oldu.

Teveccüh-i küffâr be-hisar-ı Kanije

[4]

Bundan akdem İmparator-ı Roma ve İspanya ve Fransa'dan istimdâd edip altmış bin kadar kafir gemiler ile Venedik körfezinden Hırvat serhaddine vâsıl olup İtalyan askerine papanın karındaşı serdar olmuş idi. Ve bu cânibden Zirin-oğlu Macar Vasilevin ve Kara Hersek beyleri ile Ferdinandos Kıral mesfûrlara mülâki olup Mekomorya diyânnda Varajdin [Warasdin, Varat] menziline gelip kırk iki azîm toplar getirdiler. Ve müşâ- vere eylediklerinde cümlesi Kanije muhâsarasını revâ gördüler.

Zirin-oğlu eyitti: "Şimdi bize lâyık oldur ki Berzence ve Bobofça kaPalan hasâret ve Sekiş nâm virâne kaPayı imâret eyleyip hıfz u hırâ- setine asker koduktan sonra Kişvar hisarını feth edevüz. Ba'dehû Kopan ve ona tâbi[1] Barkan halkı perâkende vü perîşân olurlar. Ba'dehû İstoni- Belgrad'da olan Nemçe ve Macar askerine vanp mülâki olup İslâm serdarı anda gelirse imdâd edevüz. Üzerimize gelirse anlar dahi bize medet ederler" dedikte tedbiri beğenilmeyip, "Kanije üzerine gelmeğe ittifâk ettiler" deyü câsûs gelip sırran Haşan Paşa'ya haber verdi. Paşa bu haberi bir ferde ifşâ etmeyip küffârın Budin tarafına hareketin izhâr etti. "Beylere ve alay beylerine mükemmel zahire ve yad ve yarağınız ile bir sâ'at evvel erişesiz, Mekomorya'ya akın edelim" deyü adamlar gönderdi. Beyler dahi cem[1] olunan zahire ve asker ile [247] Sigetvar'a dâhil olmuşlar idi. Küffâr askeri bir menzil Kanije kurbuna gelip toplan yetişince üç gün tevakkuf ettiler. "Türk askeri Budin semtine gitsin biz dahi Kanije'ye yapışalım, hele mukaddem kal'a halkı ne âlemdedir görelim" deyü câsûs gönderdiler. Câsûslan gelip eyitti. "Türkün asla sizden haberi yok, ancak Haşan Paşa der imiş ki kâfir askeri Budin'e gider ben dahi onlardan sonra Mekomorya'ya akın ederim"

deyü haber verdikte küffâr bundan mesrûr oldu. Ba'dehû tafsil atiyü'l-be- yân üzre imtihânlar edip hisara geldiler.

Zikr-i azîmet-i serdar-ı İslâm Yemişçi Haşan Paşa be-cânib-i tabur-ı küffâr

Paşa-yı mûmâ-ileyh Belgrad'da iken İstoni-Belgrad'ı küffâr muhâsara ettiğini işidip imdâd göndermiş idi. Ba'dehû Ösek'e azimet üzre iken İstoni-Belgrad alındığı haberi gelip Kanije'den dahi muhâsara haberi biri biri ardınca vârid oldu. Ösek'te kârdân paşalar bir yere gelip müşâvere eylediler. Kimi Kanije'ye varmak lâzımdır, kimi lâzım değildir deyü her biri bir söz söyledi. Âhir dediler ki: "Biz Kanije'ye vardıkta İstoni-Belgrad altında olan tabur üzerimize gelip iki askeri bir yere getirmiş oluruz. Min- bâ'd cevab vermek müşkil olur. Evlâ budur ki tabur çenginden dönüşte imdâda yetişiriz deyü istimâlet-nâme gönderile. Bu minvâl üzre mektublar gönderilip İstoni-Belgrad'a teveccüh olundu. Can-kurtaran'a varıldıkta imdâda gönderilen beyler ve Budin askeri ile Mankır Kuşu Mehmed Paşa istikbâl ettiler. Müşâvere olunup "Hâlâ tabur-ı küffâr üzerine varılmak gerektir, ba'dehû kaPa teshiri tedbir oluna" deyü karar verildi.

Budin'den sekiz Badoloşka, dört kolonboma getirdilip gurre-i rebîülâhirde İstoni-Belgrad sahrâsına varıldı. İki mil civârında Çarka boğazı demekle ma'rûf iki dağ arasında vâki[1] sazlığa küffâr [248] arka verip önüne hendek kesmiş, göl ayağından geçmeğe ol gün köprü kurulup ertesi alaylar ile tabur üzerine varıldı. Ve havale olan yerlere toplar çıkarılıp murad üzre taburu döğdüler. Ve top ve tüfeng cengi oldu, ertesi ale's-sabah dirilip akşama dek kıtâl oldu.

Haşan Bey-zâde tahrîri üzre, ol gün Yeniçeri fırâr edip küffâr bir mertebe yürüdü ki serdarı bozup almağa karîb olmuş idi. Hak te'âlâ hıfz eyledi.

Peçuy'lu eydür: Mehmed Kethüdâ sekbânı tabur kurbında bir sa'b yere girip tüfeng ile çok kâfir kırdılar. Bu esnâda küffârın dört piyâde alayı her birinde beşer yüz kadar kâfir var idi. Bir kaç darb-zenle yürüyüp fîlhâl as- ker-i İslâm çerhâcılann sahrâdan ayırdılar. Serdar zümre-i silahdarânı gönderdi, müfîd olmadı. Vakt-i gurûb yakın idi, tarafeynden döndüler ertesi geri alaylar ile köprüden geçilip, cenglerine varıldıkta küffâr meğer ol mahall-i teng ü dardan sıkılıp, sahrâya çıkmak tedbirin etmişler. Top arabaların yer yer etrâfına dizip, piyâde ve süvâr ayak ayak yürüdüler. Yakın erişen askeri top ve tüfeng ile def ederek te'ennî üzre giderler idi. Bütün gün ancak üç top menzili kadar yer yürüyüp sahrâya çıktılar. Asker-i İslâm dahi el taşı irer yerde dururlar idi.

Bayraklar ve sırıklar tüfeng fındığından rîze rîze olmuş idi. Vakt-i asrda Mehmed Kethüda ve Budin Beylerbeyisi Mehmed Paşa küffâra hü- cûm edip, ikisi dahi ceng ederek şehid ve bedenleri ma'reke içinde nâ- bedîd oldu.

Haşan Bey-zâde ve Abdülkadir tahrîri üzre Rumili askeri bunlara kafadarlık ile me'mûr iken Mehmed Paşa'nm mezbur Kethüdâ'ya garâzı olmakla kafadar olmadı. Sâ'ir asker dahi hareket etmedi. Ammâ Peçuy'lu der ki "Ben paşa yanında hazır ve cenge nazır idim, mezbur Mehmed Paşa bî-haber iken [249] mezburânın alaylan vardıkları ile döndükleri bir oldu. Sonra paşaya şehid düştükleri haberi gelip, haberleşmedin vardıklarına te'eSsüf etti. Mezburların sözü bühtân-ı sarilidir" deyü yazar.

Ol gece melârîn ol mahalde geceleyip ertesi yine vech-i meşrûh üzre aheste hareket ile gidip Polata kakası üzre bir boğaza kondu ve fılhâl bir azîm hendek kesip Min-bâ'd üzerine varılmadı. Kurb-ı şitâ bahânesiyle dönülüp Rumili Beylerbeyisi Mehmed Paşa'ya Budin eyâleti zamîme kılındı. Tumacı-başı ile dört bin Yeniçeri mezbur paşaya koşulup Budin muhâfazasına gönderildi. Anlar dahi tayy-ı merâhil ederek Segedin semtine geldiler. Rûz-ı Kasım geçip fasl-ı şitâ dâhil olmuş idi. Kanije tarafına imdâd tedârükün gördüler.

Zikr-i ahvâl-i Kanije der-muhâsara-i küffâr

Çün leşker-i küffâr Mekomorya'ya ve beyler ve zahire Sigetvar'a gelmiş idi. Beyler bir sâ'at evvel erişmeğe Haşan Paşa adam gönderip anlar dahi kalktılar, küffâr bir menzil yerde konup câsûs göndermiş idi. Rebîülevvelin sekizinci [06.09.1601] yevmü'l-hamîsde beş bin küffâr askeri Kanije altına dil almağa gelip kuşluk vaktinde Beç kapısı semtinde zâhir oldular. Haşan Paşa topcu-başıya, "Olmaya ki top atasın, ve atludan bir kimesne çıkmaya. Zîrâ kâfirin muradı dil almaktır. Hemen piyâde gaziler tüfeng ile ceng eylesinler" deyü tenbîh edip kapılan adam kodu. Mûcib- i tenbîh ile âmil oldular, öğle zamanına dek döğüşüp bir kaç kâfir ve at yaraladılar. Küffâr geri dönüp taburlanna geldikte, Ferdinandos'a ahvâli nakl ettiler. Bunların kal'a altına vardığına Ftimâd eylemedi ve çok azar eyledi.

Ertesi beylerinden birini ta'yin edip "Ola ki bir dil alasız" deyü gönderdi. Cum'a günü salâ vaktinde gelip, kafanın topu altına girdiler.

Tüfeng-endâz gâzîler öğle namazı vaktine dek üslûb-ı sâbık üzre ceng ettiler [250]. Ba'dehû kâfir durup

“Dîn-i Muhammed hakkıyçün bâri bir top atın” diye-gördü. Haşan Paşa te‘allümü üzre “Kafada bir dane topumuz yokdur, olsa atıp sizi öldürmekten ictinâb mı ederdik” dediler. Küffâr gerçek sanıp sürür ile Ferdinandos kirala ahvâli söylediler. Mezbur dahi küffâr beylerin da‘vet edip ertesi yine gönderdi. Ol gün dahi üslûb-ı sâbık üzre rmfâmele olunup bu defa çok ceng ettiler. Ve “Top atın, kiralımız istimâ[1] etsin” deyü niyâz ettiler. Yine ke’l-evvel cevab verildi. Ve “Biz bunda bir kaç günlük müsâfiriz, böyle cezire yerde insan mı durur? Padişahımızın nice bin böyle palankası var” dediler.

Ammâ kaçan ki Haşan Paşa bu tedbiri talîm edip “Topumuz yokdur sözünü söylen demiş idi. Ağalan mu‘âraza edip bu sözü düşmâna söylemek eyi değildir. Üzerimize gelmeğe kasıdlan yok ise de tamâ‘a düşüp gelmeğe sebeb olur” dediklerinde, “Siz sözümü tutun, bilmediğiniz yer vardır, ben topları mahalline saklarım” dedi. Küffâr gürûhu dönüp sürür ile Ferdinandos'a işittikleri sözü söylediler. Ferdinandos dahi mesrûr olup beylerini meşverete da‘vet etti. “Câsûs gönderip haber alalım, tahkik giderler ise cümlesini kıralım ve Yanık altında olan kıral Hersek Matyaş ne tarafa azm ederse ona göre hareket edelim” deyü ba‘zılar arz-ı tedbir ettikte kimi beğenmeyip “Sigetvarı muhâsara edip alalım, Ösek'e dek cümle kafaları zapedelim, biz beriden, anlar öteden Türkleri ortadan giderelim” dediler.

Zirin-oğlu anda idi, ona “Sen dersin” denildikte eyitti: “Ben Sultan Süleyman zamanında Sigetvar'a kapanmış idim. Taşra kafası asandır. Lâkin iç-kafası müstahkemdir, her kafaya kırkar top gerektir. Ve etrâfında olan gölü Sultan Süleyman yüz bin yük yapağı doldurduktan sonra [251] bir ol kadar toprağı su üzerinden aşırıp kafaya havâle eyledi ve zor ile aldı. Sizin dahi ol kadar kuvvetiniz var ise ve Türk askeri üzerinize gelmezse belki bir maslahat görürsüz. Ammâ bildiğim budur ki, eğer bu yıl Kanije'yi kurtarabilirseniz bundan büyük hizmet olmaz. Lâkin anda dahi bir sâhir-i mekkâr kapanmışdır. Onun hilelerine akl erişmez. Yirmi senedir biz onun kâse kâse zehirlerin içmişizdir. Her bâr ki hastalığı ya mevti şâyf olsa der- akab vilâyetimizin birinde zuhûr eder. Niçe dâr u diyânmızı harâb etmiştir. Bu âna dek kimse önüne duramayıp nufânzları üzerine hile ile gâlib olagelmiştir” deyüp hâmûş oldu.

Frenk beyleri dinlemeyip “Bu şahıs bizim çengimizi görmemiştir, yahud Türk ile yek-dildir. Bize korku verir” deyü kelâmına vucûd vermediler. Ferdinandos “Hele yarın varıp Kanije altında konalım, eğer Türk bira- kırsa hoş, ve illâ muhâsara edelim, bu Macar hâ’inleri görsünler, Kanije nice olur. Andan sonra onların hakkından gelmek gerek. Zîrâ her yerde Türk'ün kılıcını salarlar” deyü bu söz üzerine karar ettiler.

Âmeden-i tabur-ı küffâr be-hisar-ı Kanije

Rebîülevvelin on birinci [09.09.1601] pazar günü heybet ü salâbet-i menhûsa ile küffâr-ı hâksâr tabi u köslerin ve nefir ü nâküslann çalarak alay-ı ma‘kûsleriyle gelip kuşluk vaktinde nehr-i Berk* kenarında Beç semtine kondular. Ol mahalde Perzence'den zahire arabalarının ve askerinin ilerisi göründü. Kâfir onu görüp “KaTa ehlini götürmeğe arabalar geliyor” dediler. Ve nidâ ettiler ki Türk yakasına kimse geçmeğe. Hazır baş durup Türkler kaPadan çıkıp gittiklerinde ardlarından erip cümlesini kiralar. Bu taraftan zahire ve asker bi’t-tamam içeri gelip beyler paşanın huzû- runa vardılar. Ve bu asker ne makûle askerdir. Arada ceng ü cidâl yok dedikte paşa [252] latife yüzünden “Müsâferete gelmişlerdir. Bi-hamdiTlâh çünkü siz eriştiniz, bundan sonrası karpuzlar ile ziyâfetlerin alsınlar” dedi. Toplar atılmadığından hikmetin burada bildiler, “Toplar atılsa, kakaya zahire ve asker giremezdi” dediler.

Ba‘dehû Haşan Paşa topçuları yanma çağırdı. “Bu kakada ne kadar top var” dedi. “Büyük ve küçük yüze yakın top vardır” dediler. îmdi cümlesin hazır edip Gülbank-ı Muhammedi çekildikte ibtidâ büyük topa ateş edip, ba'dehû cümlesini bir uğurdan küffann cenkiyyet-gâhına doğru ataşız” dedi. Pes cümle toplan doldurup muntazır oldular. Paşa-yı mûmâ- ileyh iki rek'at namaz kılıp, du‘â etti. Ba'dehû vech-i meşrûh üzre ibtidâ büyük topa ve sonra cümle toplara ateş verip, zemin lerzeye geldi. Küffâr birbirine girip neye uğradıklarını bilemediler.

Ferdinandos kıral dört beyleriyle otururken üçünü top urup helâk etti. Ve nice bin nüfûs zâyk vü telef olduktan sonra çadırların kaldırıp, suyu geçmek ardınca oldular. Gaziler çıkıp akşama dek azîm ceng eylediler. Ve Berk* suyunu geçip Sigetvar yakasına kondular. Küffâr beyleri Ferdinandos kirala gelip “Gördün mü Türk bize ne âl eyledi. İmdi bunlara emân vermeyip cümlesin kıralım. Âleme mûcib-i ibret olsun” dediler. Kıral eyitti, göreyim sizi, intikam günüdür ve toplar dizip metrise girdiler.

İbtidâ-i muhâsara

Evvelâ üç batarya Rus topun attılar ki biri kal‘a aşırı gitti. İkinci top Haşan Paşa'nın sarayında bir ocağına urdu ve Sigetvar yakasına Ssekti gitti.

. ga'nın odasına uğradı, ammâ kimesneye lljçüncü top Yeniçeri Ağası Sefer topları altı yerden kurup, gâhî cümle- ::zarar etmedi. Ba'dehû kırk iki a[21] ^ j darbdan kal'a keştî-var lerzân olurdu, sine bir yerden ateş verdikçe jie beş yüz kadar ser-âhûru alı-koyup,
İTVlukaddemâ [253] Haşan Paşa za [1] etıniş idi ve bâkısı gitmiş idi. c3 .közlerini defter ile her ocağa ta'Y[11]
irşâM^BerbMerdar
alı Paşa a'yânı cem[1] ve meşveret edip,

Çün küffar kal aya geldi. zahîremiz dahi kifayet etse olur. Şimdi <3erçi barut var, suya ihtiyaç y° ' kalkmadın ahvâli i'lâm etmektir. Belsize lâzım olan, serdar Belgrad âğından dahi adam gerek" dedikte oda- nirn bir adamım gider, Yeniçeri ° [1] <yjn olundu. Serhad gazilerinden Kara t, aşı ardan Mehmed ve Ahmed[c] ^eT dili bilirdi, oda-başılan yanma alıp Pençe demekle ma rûf bir yiğit tvar'a düşüp, andan Şikloş'a, dördüncü *uğrun* apıdan çıktı. Sabaha dek [1] & j'iâm eyledi. Serdar dahi bâ'de'l-giinu Belgrad a varıp ahvali set vaZıp, "Biz dahi varmak üzreyiz" deyü rneşvere Haşan Paşa'ya mektubla* [y]
yolladı.

]niuş, kuş uçmaz gördüler. Oda-başılar öunlar gelip kal'a m u h â s a r a s û r e t mektubu içeri iletti. Mahsûr Sigetvarda kalıp Kara Pençe *te*^ . ümîdınde oldular olanlar okuyup, serdar imdâdımıZ[3] &
Ahval-ikal'a
D

a ara ta kü ar er gün his" câmehâbların doldurmakla her şeb n,unhed,m oldukça gtater lihâf
Mukaddema bir hafta kadar kap.^ ^777777 „ Paşa her bjrine istimStet verirdi.
ler. Ve hayvanat dahi çıkar gezerKe , , kuffâr bir dil ve hayvan almağa!
olmadı. Ondan sonra kuffar VletüY . w urried Kethüda geçidinden geçip Sıgetvar
ge enn münse e erer ı. «.apanmayıp gaziler taşradan ceng etti-
küffâr bir dil ve hayvan almağa kadir ular. Ve beş top ile altı bin kadar asker
yakasında' on dört yerde metris ku[f] „ , Berk* suyun saz ile doldurmağa başla-
Beç yakasında kalmış ıdı. Ba deb[11] ... adiler ve kal'adan yana sebetler koyup
yıp, uzenne çubuktan leşeler <döş[e] T dar. Tamam hendek başına goturup bü-
[254] içini uzun odun ile doldurdu*[T] arzına eore' bir koprü düzüp kalafatlı
yük tabyaya bağladılar ve hendeğ[11] ., • oıbı ıkı adam yürütecek kadar olup sur-
çam varıllen içine, araba dingilleri ^ ~ „ ... erdı. Tamam kal a dibine geldikte, ıkT
İlistirip tâ ki köprü hareket etmeye.
dükçe ol varı er tekerlek-vari do**
kymur çengel ile kafaya muhkerri

Bunun üzerine kırk gün geçip henüz köprü suya salınmadan, Haşan Paşa bir kaç fedâ'îleri yakmağa gönderdi. Bir küçük sefine ile gece varıp küffâr ser-mest-i hâbda iken neft ile ateş verdiler. Üzerinde olan küffar ile köprü bir sâ'atde berbâd oldu.

İstimdâd ez-serdar

Bundan akdem Haşan Paşa tekrar mektub yazıp Kara Pençe ile serdara gönderdi ki "Elbette bari Sigetvar'a dek gelmek gereksiz. Tâ ki mahsûr olan askere kuvvet-i kalb hâsıl ola. Ve illâ kal'a elden giderse bir dahi alınmaz, sonra cevab veremezsiz" demiş idi. Mezbur dahi uğrun kapıdan çıkıp, Sigetvar'da olan oda-başıları aldı ve Ösek'te serdâra vardı. Serdar müşâ- vereden sonra İstoni-Belgrad'da tabur üzerine gitmeyi mukarrer edip, "Dönüşte imdâda yetişiriz" deyü istimâlet-nâme verdi.

Oda-başılar geri Sigetvar'da kalıp Kara Pençe içeri girdi. Tenhâfca] mektubu Haşan Paşa'ya verdi. Mefhûmu ma'lûm oldukta, âhar mektub yazdırıp, vâfır nevâziş ve tahsinden sonra, "Biz dahi varmak üzreyiz" ma'nâsın dere eyledi. Ertesi Dîvân eyleyip "Serdar-ı azîmü'ş-şânm mektubu" deyü tekrîm ile okuttu. Halk gerçek sanıp cân-ı gönülden "Dîn yoluna başımız fedâ" deyüp sâbit-kadem olup asker-i İslâm gelmesine muntazır durdular.

Tedbir-i küffâr berâ-i hisar

Çün köprü yandı, tekrar sıçan yollarını yirmi [255] günde doldurup köprü dahi yaptılar. Tabya yanından suya saldılar. Haşan Paşa bir kaç gâzî- leri ta'yin etti. Gece ile bir çengâle urgan bağlayıp, ucunu beri getirdiler. Ve çekip üzerinde olan melâ'în ile kafa yanına aldılar. Kâfirler duydukta suya dökülüp gark oldular. Bu dahi küffâra rahne oldu. Ba'dehû çamdan gemiler yapıp üzerini pelid tahtası dahi üzerine gön kapladılar. Tâ ki tüfeng ve humbara kâr etmeye. Ba'dehû Berk* suyu başına indirip içine yüzer adam girdi. Ve bu esnâda gece azîm şenlik ettiler. Haşan Paşa Kanije altında olan geçide adam gönderip, küffar geçerken gece ile iki dil aldılar. Birini tenha götürüp söylettikte küffâr İstoni-Belgrad'a gelip aldığını ve şenlik anın için olduğunu haber verdi.

Haşan Paşa eyitti: "Nedendir ki şimdiye dek alınan diller cümle sizin tâ'ifedendir. Askerinizde Macar ve Hırvat yok mudur? Cevab verdi ki Macar, Türk ile birdir" deyü kafa yanma uğratmazlar. Paşa dönüp Macar askerinin adedini sordukta, "Hırvat'tan gayri otuz bin Macar vardır" dedi.

Üçüncü top Yeniçeri Ağası Sefer Ağa'nın odasına uğradı, ammâ kimesneye zarar etmedi. Ba‘dehû kırk iki azîm toplan altı yerden kurup, gâhî cümlesine bir yerden ateş verdikçe şiddet-i darbdan kal‘a keştî-var lerzân olurdu. Mukaddemâ [253] Haşan Paşa zahire ile beş yüz kadar ser-âhûru alı-koyup, öküzlerini defter ile her ocağa ta‘yin etmiş idi ve bâkîsi gitmiş idi.

İrsâl-i haber be-serdar

Çün küffâr kakaya geldi. Haşan Paşa a‘yânı cem[1] ve meşveret edip, “Gerçi barut var, suya ihtiyaç yok, zahiremiz dahi kifayet etse olur. Şimdi bize lâzım olan, serdar Belgrad'dan kalkmadın ahvâli i‘lâm etmektir. Benim bir adamım gider, Yeniçeri ocağından dahi adam gerek” dedikte oda-başılardan Mehmed ve Ahmed ta‘yin olundu. Serhad gazilerinden Kara Pençe demekle ma‘rûf bir yiğit ki her dili bilirdi, oda-başıları yanma alıp uğrun kapıdan çıktı. Sabaha dek Sigetvar'a düşüp, andan Şikloş'a, dördüncü- günü Belgrad'a varıp ahvali serdara iiâm eyledi. Serdar dahi bâ‘de’1-meşvere Haşan Paşa'ya mektublar yazıp, “Biz dahi varmak üzreyiz” deyü yolladı.

Bunlar gelip kal‘a muhâsara olmuş, kuş uçmaz gördüler. Oda-başılar Sigetvar'da kalıp Kara Pençe tebdîl-i sûret mektubu içeri iletti. Mahsûr olanlar okuyup, serdar imdâdımıza gelir ümidinde oldular.

Ahvâl-i kaka

Bu tarafta küffâr her gün hisara binden mütecâviz top urup, duvarları münhedim oldukça gaziler lihâf ve câmehâblarm doldurmakla her şeb gediklerin münsedd ederlerdi. Ve Haşan Paşa her birine istimâlet verirdi. Mukaddemâ bir hafta kadar kapılar kapanmayıp gaziler taşradan ceng ettiler. Ve hayvanat dahi çıkar gezerken küffâr bir dil ve hayvan almağa kadir olmadı. Ondan sonra küffâr Mehmed Kethüdâ geçidinden geçip Sigetvar yakasında on dört yerde metris kurdular. Ve beş top ile altı bin kadar asker Beç yakasında kalmış idi. Ba‘dehû Berk* suyun saz ile doldurmağa başlayıp, üzerine çubuktan leşeler döşediler ve kakadan yana sebetler koyup [254] içini uzun odun ile doldurdular. Tamam hendek başına götürüp büyük tabyaya bağladılar ve hendeğin arzına göre bir köprü düzüp kalafatlı çam varilleri içine, araba dingilleri gibi iki adam yürütecek kadar olup sürdükçe ol variller tekerlek-vârî dönerdi. Tamam kaka dibine geldikte, iki teymur çengel ile kakaya muhkem iliştirip tâ ki köprü hareket etmeye.

Bunun üzerine kırk gün geçip henüz köprü suya salınmadan, Haşan Paşa bir kaç fedâ’îleri yakmağa gönderdi. Bir küçük sefine ile gece varıp küffâr ser-mest-i hâbda iken neft ile ateş verdiler. Üzerinde olan küffâr ile köprü bir sâ‘atde berbâd oldu.

İstimdâd ez-serdar

Bundan akdem Haşan Paşa tekrar mektub yazıp Kara Pençe ile serdara gönderdi ki “Elbette bari Sigetvar’a dek gelmek gereksiz. Tâ ki mahsûr olan askere kuvvet-i kalb hâsıl ola. Ve illâ kal a elden giderse bir dahi alınmaz, sonra cevab veremezsiz” demiş idi. Mezbur dahi uğrun kapıdan çıkıp, Sigetvar'da olan oda-başıları aldı ve Ösek’te serdâra vardı. Serdar müşâ- vereden sonra İstoni-Belgrad'da tabur üzerine gitmeyi mukarrer edip, “Dönüşte imdâda yetişiriz” deyü istimâlet-nâme verdi.

Oda-başılar geri Sigetvar’da kalıp Kara Pençe içeri girdi. Tenhâ[ca] mektubu Haşan Paşa’ya verdi. Mefhûmu maTûm oldukta, âhar mektub yazdırıp, vâfir nevâziş ve tahsinden sonra, “Biz dahi varmak üzreyiz ma‘nâsın dere eyledi. Ertesi Dîvân eyleyip “Serdar-ı azîmü’ş-şânın mektubu” deyü tekrîm ile okuttu. Halk gerçek sanıp cân-ı gönülden “Dîn yoluna başımız fedâ” deyüp sâbit-kadem olup asker-i İslâm gelmesine muntazır durdular.

Tedbir-i küffâr berâ-i hisar

Çün köprü yandı, tekrar sıçan yollarını yirmi [255] günde doldurup köprü dahi yaptılar. Tabya yanından suya saldılar. Haşan Paşa bir kaç gazileri ta‘yin etti. Gece ile bir çengâle urgan bağlayıp, ucunu beri getirdiler. Ve çekip üzerinde olan melâ‘în ile kafa yanına aldılar. Kâfirler duydukta suya dökülüp gark oldular. Bu dahi küffâra rahne oldu. Ba‘dehû çamdan gemiler yapıp üzerini pelid tahtası dahi üzerine gön kapladılar. Tâ ki tüfeng ve humbara kâr etmeye. Ba’dehû Berk* suyu başına indirip içine yüzer adam girdi. Ve bu esnâda gece azîm şenlik ettiler. Haşan Paşa Kanije altında olan geçide adam gönderip, küffâr geçerken gece ile iki dil aldılar. Birini tenha götürüp söylettikte küffâr İstoni-Belgrad'a gelip aldığını ve şenlik anm için olduğunu haber verdi.

Haşan Paşa eyitti: “Nedendir ki şimdiye dek alınan diller cümle sizin tâ’ifedendir. Askerinizde Macar ve Hırvat yok mudur? Cevab verdi ki Macar, Türk ile birdir” deyü kafa yanına uğratmazlar. Paşa dönüp Macar askerinin adedim sordukta, “Hırvat’tan gayri otuz bin Macar vardır” dedi.

Ba‘dehû anı çıkarıp, ol bir dili getirdip su’âl etti. Ol dahi anın gibi söyledi. Haşan Paşa “Taşra götürün ve başların kesin” deyü âşikâre eliyle işâret ettikten sonra Beşli Ağası Kara Ömer Ağa'yı çağırıp tenhâca dedi ki: “Var bunları kakada olan yüz elli pander* ve beş yüz Macar ser-âhuru içinden geçir ve bunlar Macardır ve üç gecede bir nevbet ile bin fedâ’î Macar içeri yardıma gelir. Ben dahi sizdenim, küçükten gelip paşa kulu olmuşum. Elim altında bin kadar adam ve bu kadar mal ve erzâk vardır, bırakıp gidemem. Ammâ kakayı alsalar hazz ederim. Lâkin sizin aranızda kaTa alındığını istemez çok adam vardır. Ve bu kaPada bir yıllık zahire vardır. Ve barut ve otuz bin Türk vardır. Meğer bunda kışlayıp, buz üzerinden bir hâl edesiz. Ve paşamız şimdi [256] sizi öldürmeğe emr eyledi, ben mâni oldum. Turâbiye vardır, sizi âzâd edeyim. Gördüğünüzü ve benim hayr-hâhlığımı zâbitlerinize söylen” deyü taTîm edip gönderdi. Kara Ömer dahi paşanın taTîmi üzre edip, ol iki kâfirin ellerine birer mikdar beyaz etmek verip gemi ile gûya mahfîce askerlerine gönderdi.

Mezburân dahi Ferdinandos Kıral'a varıp, ahvâli iTâm ettiler. Kıral gayet müte’ellim olup ve neticesine ittılâ* intizâriyle hayrette kaldı.

Ahvâl-i re’s-i kethüdâ ve Mankır Kuşu Mehmed Paşa

Bu esnâda bir gün seheri küffar tarafından bir âvâz zâhir oldu ki, “Sizinle cevabımız vardır, top atman, cevab nedir” didiler. “İmdi bilmiş olasız ki serdar Yemişçi Haşan Paşa İstoni-Belgrad altında bozuldu. Ve kaPayı alamayıp döndü. Mehmed Kethüdânın ve Budin Paşası Mehmed Paşa'nın başlarını bizim serdarımıza teberrüken gönderdi. İşte ikisinin dahi başı” deyü kaPa karşısına dike-koydular. Ve dediler ki: “Yarın yukarıdan cümle askerimiz bunda gelir. Siz kime dayanırsız. Serdarımız bozulup gitti. Gelin kiralın kal‘asını verin, katilden halâs olun. Haşan Paşa bir ehl-i keyf mu‘ânid adamdır. Sizleri cümle telef etmek ister. Siz ona bakmayıp başınızı ve malınızı selâmete çıkarın. Kiralın ahd ü emânı vardır. Yarın İstoni-Belgrad'dan Hersek Matyaş geldikte size emân vermez, eğer bu başlara inanmaz iseniz Mehmed Paşa'yı ve Mehmed Kethüdâ'yı bilenlerden bir kimse çıkıp nazar etsin. Ona zarar dokunmaz ve kiralımız in‘âm eder” dediler.

Cevab-ı bâ-savâb-ı Haşan Paşa

Ahâlî-i kaPa bu kaziyyenin istimâTndan mütegayyir olup bu defa hâl müşkil oldu. “Serdar bozulup küffâr geldikten sonra zahire ve barutumuz az kaldı. Hâl nice [257] olur” deyü Haşan Paşa'ya gelip mezbur kâfirin sözün nakl ettiler. Ve “Çâre vü tedbir günüdür” dediler. Haşan Paşa-yı âkil eyitti: “Ey gaziler! Malûmunuzdur ki ol melâ‘în sizi kayırdığından nasihât etmez. Ol başlardan ve kâfirin

yaygarasından hiç üşenmem. Bilmiş olun size bir kaç sözüm var. Benden yana kulak tutun. Bu mePûnlann gösterdikleri başlar gerçek midir, yalan mıdır? Evvelâ Kara Pençe'yi gönderelim, sahih haberini getirir. Sahih olduğu sûretde biz kal aya anlar içün kapanmadık, padişah sağ olsun, hemen bir ednâ kuluna buyursa onlar gibi olur. Bizim kapanıp sâbit-kadem olmamız dîn-i İslâm uğruna ve hak yolunadır. Ammâ kal'anın inşâallah te'âla alınmayacağına bir kaç delilim vardır. Biri budur ki İbrahim Paşa bu kadar gün döğüp alamayıcak 'Eğer Hak te'âlâ fethini müyesser ederse Medine-i münevvereye vakf olsun dedi. Ba'dehû fethi müyesser oldu, mercûdur ki ol Sultan-ı enbiyâya vakf olan kâfire düşmeye.

Ve bir dahi küffâr-ı haksâr rebîülevvelin on ikinci [10.09.1601] gecesi Peygamberimiz'in velâdeti gecesi gelip muhâsara eyledi. Server-ı enbiyâ hazretleri âleme rahmet için geldiği gece hürmetine bu kafada mahsûr olan ümmeti dahi ümîddir ki rahmetinden behre-yâb ola. Biri dahi budur ki, her akşam Gülbang-i Muhammedi getirip Allah Allah dediğinizde taşradan küffâr kırk iki pâre topu bir uğurdan ata ki kafada ne çok adam kapanmışdır demeyeler.

Hak te'âlânın ism-i şerifi hürmetine gayret-i ilâhiyye zuhur ve Hak te'âlâdan ricâ ederim ki, "Kafa alınmadığından gayri küffâr-ı hâksâr askeri topların çekip selâmetle gidemeyeler" dedikte halk müteselli olup sözünü fal tuttular. Ve dedi ki: "Metrisden çağırın kâfire aslâ cevab vermen. Zirâ sözden âşinâlık kesb olunup mağlûb galibe meyletmek umûr-ı tabî'iy- yedendir [258]. Ve hemen kılıç gösterin ve 'Mümkin olur mu ki bir ki- mesne ol başları suya düşüre' dedikte Peçuylu Behram Çeri-başı ileri gelip himmetiniz ile ona top göndereyim" dedi. Haşan Paşa eyitti: "Göreyim seni işini Allah rast getire" ol dahi varıp başlara mukabil "Bülbül topu" demekle meşhur topu attıkta ikisi dahi suya düştü. Kâfir zehir yutmuşa dönüp şetm ederek gittiler. Haşan Paşa, ona bu iş mukabelesinde bir timâr verdi. Küffâr Ferdinandos kirala varıp vâki' hâli bildirdiler. Gazaba gelip "Her kim kafadan bir dil getirirse on pâre köy vereyim" dedi. Melâ'în cıdd ü cehd ettiler. Bi-avni'llahi te'âlâ kadir olmadılar.

Âmeden-i Hersek Matyaş

Ol günün ertesi ale's-sabah leşker-i küffar harekete gelip piyâde ve süvâr Komaran tarafına teveccüh ettiler. Öğle vaktinde Hersek Matyaş alayları ve ağırlığı gelip çadırları kuruldu. Gürûh gürûh kondular, mel'ûn-ı mezbur bir azamet ü gurûr ile geldi ki asker-i İslâm gûyâ gözüne zübab mesâbesinde görünürdü.

Ba'dehû bir azîm dîvân edip cümle ahvâli ortaya getirip söyleştiler. Kanije'den sahîh haber vermeye bir kimesne kadir olmadı. Ferdinandos kıral ağlayıp, "Ömrümde ben bunlar gibi kavm görmedim, her bâr ki içerü söz söylense kılıç gösterirler" dedi. "Ya Türk'ü ne söyledirsin, meğer sen muhannes misin yahud ceng ahvâlin bilmez misin? Ben yukarıda İstoni- Belgrad gibi kafayı alıp Türk askeri ile bu kadar zaman ceng edip belli başlı nice kimesnelerin kestim. Sen üç aya karîb zamandır bir palanka almağa kadir olmadın" deyü aralarında nice kîl ü kal oldu.

Ol muhasâra eden melâ'în "Biz feth edemedik, gerü çekilelim, siz metrislere girip feth eylen" [259] demekle ilzâm ettiler. Ba'dehû Matyaş tekrar hisar cânibine adam gönderip, "Serdannız Sigetvar'a gitti. Yalnız bize karşı duramadı. Biz, iki azîm asker bir yere geldik. Yedi kıral bunda mevcuddur. Size selâm ettiler. Muradınız padişahınıza hizmet ise ancak olur. Şimden sonra kıştır, kiralın hisarın verin, size bir yerden zahîre ve imdâd gelmek ihtimâli yoktur. Sağ ve esen çıkıp gidiniz, aslâ bir kılınıza zarar u ziyân gelmez" deyü mülâyemetle vâfır söz söyledi. Ve "Kerem eylen bize bir belli cevab verin" deyü niyâz eyledi. Kafadan kılıç gösterip mefûnu tüfenge tuttular. Bilâhere şetm ederek gitti. Zira Türk bu kadar askeri görüp havfa düşmüştür. "Eğer şimdi bir cevab verirler ise za'flanna ve hisarı teslim edeceklerine delildir" deyü tecrübe için gelmiş idi. Dönüp kafa halkının bu vaz'ını dedikte Matyaş gazaba gelip, "Yarın yürüyüş edelim ve kafayı alıp cümlesini kati edelim" dedi.

Hücûm-ı leşker-i küffâr ber-hisar-ı Kanije

Top darbından kafanın ekser yeri hâke berâber olup, su üzerinde envâ'-ı hîle ile köprüler ve tabyalar ihzâr etmişler idi. Ve karada yaptıkları gemileri dahi ol gün suya salıp yürüyüşe nidâ ve "Bir kimesne çadırlarda kalmasın" deyü tenbîh ettiler. Ve içeriden dil almağa üç adam gönderip, kafa altına geldiler ve fılori gösterip "Elbette bir iki Türk gelip bizi içeri götürsün, Müslüman olmak isteriz" dediler. Haşan Paşa "Dil almağa gelmişlerdir, falan topa ateş edin, göreyim sizi" dedi. Nişâne alıp attılar, ikisini götürüp biri yere düştü. Kıral gayet elem çekip iki bin sekiz yüz serden geçti fedâ'î kâfir yazdı ve "Her kim bedene çıkarsa on pâre karye vereyim ve Haşan **[260] Paşa'yı** getirene kırk pâre karye temlik edeyim" deyu nice va'dlar etti. Ertesi pazar günü yürüyüş mukarrer oldu.

Tedbir-i Vezir Haşan Paşa

Çün, küffâr gemileri suya saldı, Haşan Paşa ol gemiler gelicek yere karşı, kaPanın dolmasın yarıp balyemez toplar kodu. Ve saçma ile doldurup ba'dehû vücûh-ı asker-i yanma çağırıp hayr du'âlar eyledi, her birine istimâlet verip: "Ey gaziler! Küffâr çokluğundan üşenmen. Inşâallah fırsat bizimdir. Her bâr ki küffâr ehl-i İslâm üzerine nâr-ı fitne îkâd eyleye, Hak te'âlâ kendi lutfundan ol ateşi söyündürür. Göreyim sızı, dîn uğruna dilîrâne duruşup ceng edelim. Ölenlerimiz şehid ve gazilerimiz dünya ve âhiretde aziz ü sa'îddir. Her biriniz kollu kolunuzda hazır baş olup top ve tüfeng ve edevât-ı harb ü ceng ile müheyyâ durup, küffâr yürüdükte merdâne deprenin. Ümittir ki bu tedbirleri rast gelmeye" deyü nush u tahns eyledi.

Andan cümle gaziler birbiri ile ve tevâbi[1] ü levâhıkları ile tevdi ü istihlâl ve hukuk-ı nân u nemek ve sâ'ir hizmet ü emek ve hakk-ı âhiret ve resm-i übüvvet ü uhuvvet ol ki kâ'ide-i fütüvvettir. Helâl ettikten sonra rna- beynlerinde ahd ü peymân bu minvâl üzre mün'âkid oldu kı mâdem kı tığ-ı bürrân ile arsa-i heycâda cemî'an kelleler galtân olmaya. Bu hısn-ı vîrânı adüvv-i bed-gümâna vermeyip olanca ceng edeler. Bu kavi u karardan sonra gaziler kaviyyü'l-kalb olup, yerli yerine varıp kükremiş aslan gibi makamlarında sâbit oldular. Bu taraftan küffâr dahi gece ile cebe vu cevşenin giyip fevc fevc bayraklar ile metrislere doldulur. Ve ol gemilere fedâ'î serden-geçtiler dolup sabah yeri ağarmağa başladıkta işâret topuna ateş ettiler. Şiddet-i darbından zemin ü zaman harekete geldi. Sıgetvar kapısı yanında kırk ayak duvardan geçip [261] Mahmud Çorbacı odasında karar eyledi. Der-akab leşker-i küffâr dört tarafdan hücum edip, gemileri yürüttüler. Tamam kal'a hendeğine karîb oldukta içeride mukaddem hazır ettikleri toplara ateş verdiklerinde bi-avni'İlâhi te'âlâ her bin gemilerin kimini ortadan ve kimini suya berâber urup içinde olan melâ in ile suya gark eyledi. Küffâr bu hâli göricek belleri bükülüp, nefesleri tutuldu. Gen gayret-i câhiliyyeyi elden komayıp bezl-i makdûr ettiler. Guzât-ı Islâm bu kesret ü izdihâm ile hücûmu görüp biraz havf u hırâs kı zât-ı uyûn-ı nasdan gönüllerine târî oldukta derhâl Vezîr-i dilîr Haşan Paşa asker-i İslâma karşı durup *"Harrızi 'l-mü 'minine ale 'I-kıtâl"*[129] fehvâsınca iğrâ-i guzât ve tahrîs-i kelimât

"Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik it". *Kur'an,* 8/65.

edip "Arslanlarım! Gayret ü hamiyyet günüdür, yüz çevirmen. Bir sâ'at sâbit-kadem olun. Şimdi küffâr hâ'ib ü hâsir makhûr olur" deyü nice hakîmâne nevâziş ü tahriş etmekle gürûh-ı mücâhidin dahi gayret kemerin dermeyân ve can u başların dîn yoluna Allahü te'âlâya fedâ ve kurbân eylemeyi bî-dirîğ tutup her biri hizebr-i gazbân gibi hazır-baş durup kakaya yürüyen küffâr ile azîm savaş eylediler.

Re'îs-i râcilân ve serdar-ı Yeniçeriyân Sefer Ağa dahi, zîr ü bâlâ-i hisarı pergâr-vâr devr edip def-i mazarrat-ı a'dâ için sa'y-i bî-pâyân eyledi.

Mezbur Sefer Ağa ol vakit sekban-başı idi, sonra paşa olup iştihâr bulmuştur. Kafadan atılan top-ı dehşet-nişân küffâra şerâre-feşân olup gürûh gürûh melâ'îni cânib-i nîrâna gönderdi. Sıyt ü sadâ-i ceng-âverân ve hây- hûy-ı erbâb-ı tuğyân ve âvâze-i tabi u nefir ve şa'şaa-i şimşir ü tîr, sâ'ika-i top ü tüfeng-i ra'd-âheng ve na'ra-i ehl-i ceng bir mertebeye vardı ki, zemin ü âsumân lerzân olup

Mısrâ' "Sanasın koptu ol yerde kıyâmet"

Ve'l-hâsıl bu ceng ü savaş iştidâdından heft-âsumânda melâ'ike-i rah- mân [262] nazar-ı ibretle nazır u nigerân olup, ahzâb-ı müşrikinin inkisânnı hazret-i Rabb-i müste'ân tarafından ricâ ederlerdi. Kaba kuşluk vaktine dek ceng ü cidâl üzre olup bilâhere inâyet-i Bârî yâri kıldı. Küffânn yüzü dönüp cem'iyyetleri perîşân ve on sekiz bin kâfir, bî-nâm u nîşân oldu. Burç u bârûya tırmanıp çıkmış iken, bozulup taburlarına firâr ettiler.

İnce Kara Ahmed Ağa topcı-başı ol gün cumhûr-ı melâ'îne pertâb eylediği top bi-iznillâhi te'âlâ hatâ eyleyip cenfiyyetlerini sokak sokak perîşân ederdi. Papa karındaşı tüfeng ile urulup sonra mürd oldu. Otuz bin asker sâhibi bir mekân idi. Ma'reke ahir oldukdan sonra gaziler cümle Haşan Paşa huzuruna gelip el öptüler. Ve mübârek-bâd-ı gâzâ ettiler. Ol dahi cümlesine nevâziş ü iltifât gösterip hezâr talisin ü âferînler ve hayr du'âlar eylediler. Ve bu yürüyüş ma'rekesinden sonra gazilerin gözü açılıp gönülleri küşâde oldu. Ve mehâbet-i küffâr kalblerinden zâ'il oldu. Her biri sedd-i İskender gibi kaviyyü'l-kalb oldular. Ve küffâra "Tekrar yürüyüş edeler" deyü ricâ etmeğe başladılar. Ve hafv u haşyet küffânn kalbine müstevli olup, bi-avni'llâhi te'âlâ Min-bâ'd yürüyüşe ikdâm edemediler.

Nasihat

Bu makûle umûr-ı mu‘azzama-i cihâdda pîşvây-ı asker olan âkil ve böyle kârdân-ı müdebbir ve değme bir yaygaraya vücud vermez. Sâbitii 1- kalb bahâdır gerektir ki yanında bulunan asker dahi fkline i‘timâd ve kavline i‘tikâd edip, tesebbüt-i himmeti ile şecâ‘atleri müstâhkem ola. Ve ittihâd-ı kulûb ve ittifâk-ı kelime ile bir maslâhat görüle ve böyle evkât-ı dayyıkada sabr u sebât ehemm-i mühimmâttandır. *“Ve rubbe hîletin nefe‘a min kabîletin*”[130] mazmûnu üzre tarâ’ik-i hîle-i acibe ve sanâyi‘-i garibe isti‘mâl etmekte çok fâ’ide vardır [263],

Meşveret-i küffâr-ı hâksâr

Bundan sonra Matyaş ve Ferdinandos beyleri da‘vet edip, ser-encâm-ı umûrda meşveret eylediler. “Bu kakanın suyu çok, lâkin açlık ile halkı zebûn olur. Türk askeri gelirse döğüşürüz, bozarsak kaka halkına hafv düşer. Kakayı verirler, olmazsa kışlarız. Lâkin havalar bozulmadan toplan gönderelim” denilmişken, Malta Hâkimi Don Juan eyitti: Şimdi biz toplan kaldırsak içeride Türk bizi adam yerine koymaz. Ve Türk askeri Siget- var’dan üzerimize gelmeğe niyetleri yok ise de, işittikleri gibi gelirler, tppsuz karşı duramazız. Zîrâ kılıca geldikte bizim hâlimiz bellidir. Hemen evlâ budur ki evvelkiden ziyâde toplan havâle edelim, asla göz açdırmaya- hm” deyü ittifak edip darb-ı topu müşted ve kaka etrâfını münsedd eylediler. Ve günde ikişer bin tane atar oldular. Kakanın duvarlarından eser kalmayıp tabya gibi sâde toprak yığınlan şekline girdi. Hâneler ise hâke berâber oldu.

Lâkin guzât-ı İslâm ikdâm-ı tamm edip, gündüz yıkılan gedikleri, gece yaparlar ve hisarın deliklerin ve deşiklerin kaparlar idi. Ammâ küffâr gündüz attığı kerterizden* gece dahi eksik etmeyip, ale’t-tevâli top atmakla çok kimesne şehid olurdu.

Tedbîr-i barut

Bu esnâda kakanın barutu tükenmeğe karîb olup, Haşan Paşa topçuları ve dizdârı da‘vet edip bu bâbda meşveret etti. Ve dizdâr eyitti: “Cebe- hânede küffârdan kalma bî-nihâye kibrit ve güherçile vardır, barut olmak mümkündür” dedikte tefahhus olunup, muhâfazada olan Yeniçerilerden

[130] Bazan bir hile bir kabileden daha yararlıdır.

beşinci ağa bölüğünden Uzun Ahmed Acemi-oğlanı iken barut kârhânesin- de işlemiş idi. İleri gelip "Bu fende maharetim vardır. Kibrit ve güherçile olıcak âsândır. Kömürün [264] iyisi fındık ağacından olur. Söğüt dahi el verir" dedi. Kal'a etrâfı sâfî söğütlük idi, kesip kömür yaktılar ve kütüklerinden bir havan peyda edip, bir kaç kimesne ol hizmete ta'yin olundu. Ve her gün murad üzre barut yetiştirirlerdi.

Firâr-ı hüddâm-ı Haşan Paşa be-küffâr ve tedbir-i âkılâne-i ân merd-i kâr-güzâr

Bu yürüyüşten sonra bir gece Haşan Paşa'nın iç-oğlanlarından aslı Macar iki kilârcı oğlan kaçıp uğrın kapıdan çıkıp, aslına rucû' eyledi. Bunların firânndan halâyık ıztırâba düşüp "Kal'a ahvâlini düşmana i'lâm ederler" denildikte Haşan Paşa "Epsem olun onların tedârükü görülür" deyü gazilere teselli verdi. Ve dil almağa tekayyüd ısmarlandı. Geşit başına varıp bir kaç kâfir getirdiler.

Haşan Paşa nevbet ile getirdip eyitti: "İki inan adam gönderdim, varıp kiralınıza buluştu mu?" "Beli" deyip söylediklerini nakl eyledi. Kıral bunlara asker adedini sordukta "Bilmeziz, nihâyet adam çoktur. Ammâ zahireleri azdır, hemen fırsat zamanıdır topları urun" demişler. Tekrar Haşan Paşa "Biz içeriden Gülbang getürdüğümüzde ne mikdar adam tahmin ederler" dediler. Paşa eli ile başların kesmeğe işâret ettikten sonra Kara Ömer Ağa'ya evvelki esirler gibi mu'âmele etmeği taTîm etmiş imiş. Ömer Ağa dahi "Bunları ben kati ederim" deyü cellâd elinden alıp tenhâya getirip "Ben sizdenim evvelki esirleri dahi ben kurtardım. Ol iki oğlanı paşa kasd ile gönderdi ki, kafanın zebûnluğunu söyleyeler. Ola ki kışlayalar, zirâ Sigetvar'da olan askerden adam geldi. Ve Macar askeri ile dahi ittifak olundu. Anlar taşradan, bunlar içeriden çıkıp serdar dahi sizi şebihûn etseler gerek. Ve içeride olan Macar askeri nevbet ile üç gecede bir biner adam [265] gelir gider. İmdi kirala benden selâm eyle, gafil olmasın. Kafada bir yıllık zahire ve barut vardır. Ana göre hareket etsin" deyip ellerine bir mikdar beyaz etmek verip salı-verdi.

Esirler dahi varıp cümle ahvâli kirala dediklerinde bî-huzûr oldular. Bundan sonra Haşan Paşa katib getirip serdara hitâben mektub yazdırdı. Âdet üzre tâ'zîmden sonra "Bundan akdem siz mektub gönderip, elhamdü lillâhi te'âlâ askerimiz vâfır, barutumuz bir mikdar az idi. Kâfirden kalan kibrit ve güherçileden her gün iki kantar barut yapılır ve zahiremiz vâfır üç ay raygân yeter. Nihâyet Macar askeriyle ittifakımız vardır. Anlar ile haberleşip siz dahi ol vakitte gelmek için küçükten oğul yerine beslediğim Ken'an ve Handan nâm iki oğlanı taşra gönderdim. Macar kavmiyle muhtefîce söyleşip kirala kakanın kahtlığmı ve barutu olmadığını ve diledikleri yalanı söyleyip, yine fırsat buldukta kaçıp gelib deyü ısmarladı. Oğullar dahi fırâr sûretinde çıkıp mürtedd olduk deyü kâfirleri inandırsalar gerektir. İmdi siz hazır olup ol vakitte erişmeğe sa'y eyleyesiz. Ve Handan ve Ken'an ne haber getirirlerse ona göre Plâm ederiz ve's-selâm".

Bu mektubu mühürleyip, bir atlas kîseye koyup, üzerine müşemma' ba'dehû meşin dikip bir abâ kalçın içine kodu. Ve Kara Pençe'yi da vet etti. "Bu mektubu küffârın ordugâhına bırakasın, ola ki bulup serdarlarına ilete- ler. Ve sen bir ân durmayıp serdara varasın, askeri kaldırıp getirmeğe sa'y edesiz" deyü yolladı. Mezbur dahi münâsib libâs ile uğrun kapıdan çıkıp, mektubu bir münâsib yerde çamura bulaştırıp bıraktı. Ve kendi Sigetvar'a gitti. Bi-izni'İlâhi te'âlâ Paşa'nın tedbiri takdire muvâfık gelip ol abâdan kalçını buldular, söküp mektubu gördüklerinde doğru kirala götürüp "Gördün mü! İçeriden [266] serdara göndermişler. Giderken kim bilir ne hâl oldu ki düşürmüşler" deyüp açıp okudular. Mefhumu maİûm oldukta "Gördün mü ol oğlanlar câsûs imişler, hele tecrübe edelim" deyip oğlanları getirdiler. "Siz paşanın hangi hizmetinde idiniz? Adınız nedir? ' didiler, anlar dahi "Birimiz Handan ve birimiz Ken'an, bizi küçükten besledi, sünnet etti, lâkin biz Müslümân olmadık. Yine babamızın dînine girdik" dediler. "Bizim câsûsumuz geldi, içeride barut yokmuş, bir herif barut döğermiş, gerçek midir" deyü sordular. Oğlanlar Evet gerçektir dediler. "Ya siz bize barut yoktur demiş idiniz, neye geldiğiniz ma'lûm oldu" deyü cellâda verdiler. İkisinin dahi başını kesip kakaya karşı diktiler. Ve çağırıp baka ardın* Haşan Paşa, Haşan Paşa! Al Handan ile Ken'an oğlanların başını! Serdara gönderdiğin mektubun dahi tutuldu ve ahvâl bilindi. Bu kerre kal'a halkı oğlanların başını gördükte bî-ihtiyâr gülüştüler ve Haşan Paşa'nın hakîmâne hilesine tahsîn ettiler. Ammâ bir rivâyette oğullar, Ömer Ağa vesâtatiyle ıtlâk olunan esirlerin sözü ile kati olundu. Ol esirler varıp Ömer Ağa küffârın hayr-hâhı olmak üzre, paşa iki oğlan câsûs gönderdi deyü haber verdiğini kirala söyledikleri gün oğlanlar kati ve kal aya karşı salb olundu. Mektub kıssası bu minvâl üzredir.

Beyit:

Kadd-i yâre kimisi 'ar'ar demiş kimi elif
Cümlenin maksûdı bir ammâ rivâyet muhtelif

Kıssa-i mektub-ı Haşan Paşa

Bir gün paşa-yı müşârün-ileyh, beyleri ve zâbitleri da‘vet edip eyitti: “Bu gece kafada ne kadar top ve tüfeng var ise işâret zamanında şenlik için hazır eylen” anlar dahi “N’ola” deyü hazır oldular. Gece nısfu’l-leylde üç defa Gülbang ile toplara ateş verip azîm şenlik ve şâd-mânlık ile hây hûy [267] izhâr ettiler. Serhöş kâfirler belenleyip at arkasına geldiler. Ve “Aslı ne ola” deyü dört tarafa müterakkıb durdular. Bu tarafda Haşan Paşa Kanije Defterdan Şa‘ban Efendi’yi çağırıp bir ehl-i kalem münşî adam idi, ikisi tenhâ kalıp vezire bir mektub yazdırdı. Mefhûmu budur ki Sigetvar'a gelmişsiz, kudümünüz mübârek ola. Bize irsâl eylediğiniz üç yüz elli Yeniçeri falan ağa ile ve yüz bin altın ve yüz kantar barut ve seksen kantar kurşun ve yüz kantar peksimat dü-şenbih gecesi nısfu’l-leylde gelip düşman haberdâr olmadın bi-hamdi’llâhi te‘âlâ kafaya dâhil oldu. Lutf etmişsiz, lâkin ihtiyâcımız yok idi. Zirâ bir yıllık zahire ve barutumuz vardır. Ve otuz bin kadar dilâver askerimiz müheyyâdır. Nihâyet ricâmız budur ki, gelicek pazar güni bizim İskender Kethüdâ’ya on beş bin kadar fedâ’î yarar asker koşulup irsâl buyurula. Seheri gelip erişeler ve kendiniz zahmete girmeyip rahata oturasız. Bu tarafda küffar askeri içinde Macar beyleri bizim kadîmi dostumuzdur.

Kafa muhâsara olalı her gece bin nefer tüfeng-endâzlan bize imdâda gelirler. Ve taşrada ne olursa bize bildirirler. Mezbur beylerin eli altında olan otuz bin Macar askeri bizden yana olup şöyle ittifak eyledik ki gelecek pazar günü seheri biz içeriden çıkarız, onlar taşradan İskender Kethüdâ dahi Sigetvar'dan berü yürüyüp küffarı berbâd edeyüz. Taburları etrâfında hendek yoktur. İnşâallah fırsat bizimdir. Hayr du‘âdan ferâmûş buyurmayasız. Ve bundan akdem iki adam gönderilmiş idi ki tecessüs edeler. Ve fırsat bulduklarında kıralı kati edeler.

Bi-emri’llâhi tâ‘âla derdmendler ele girip şehid oldular. Lâkin iki adam dahi tedârük olunup, bir san‘at ile irsâl olunmuşdur. Ümîddir ki kirala zafer müyesser ola deyü tamam edip mühürleyip, atlas kîseye vaz‘ ve müşemma[1] sarıp Kara Ömer'den bir dil bilir adam istedi. Samosko Osman [268] derler bir şahsı Frenk hey’etine koyup, yüz elli altın ve altı bin akçeye bir timar verip, “Mektubu küffar ordusuna bırak” deyü sırran tefhim eyledi. Ba'dehû taşra çıkarıp “Seni vezire gönderirim, vardığında ‘Kafa hâli mükedderdir ve küffar kışlak tedbirin gördüler, beş on güne dek erişmezseniz hâl müşkil olur’ diyesin, mektub sorarsa ‘Yoktur, ele girmek havfmdan vermediler’ deyü ağızdan söyleyesin. Eğer ele girersen kendini altı bin guruş bahâya dek kesesin çıkarayım ve kal‘a ahvâlin su’âl ederlerse mektub-ı ma‘hûd ahvâlini söyleyesin” deyü ta‘lîm etti.

Ol dahi el öpüp revâne oldu. Gece mektubu yol ortasında bırakıp Berzence'ye doğru gitti. Sabah bir atlı kâfir mektubu yolda bulup, aldı gördü ki ehl-i İslâm mektubudur, doğru kirala götürüp “Bir Türk içeriden çıkarken üzerine hücûm edip elim yakasında iken mektubu koynunda görüp çekip aldım. Ben ona meşgul iken fırâr etti” deyü durûğ-ı maslahat- âmîz ile arz eyledi. Tercümân getirip mektubu açtı. “Bu kağıdı kakadan Haşan Paşa serdara göndermiş. İçinde çok nesne var, âşikâre okunmaz” deyü tenhâya gidip, mefhûmunu kirala tamam tefhim eyledikte kıral hayrete varıp, vezirini da‘vet ve bu bâbda meşveret etti. Vezir eyitti: “İçeride dostumuz Ömer Ağa bize Macar hıyânetini haber vermiş idi. Ne dedi ise geldi çıktı, şimden sonra tedbir nedir” dedikte Ferdinandos eyitti: “Evlâ budur ki, bu gün çadırları bir yere cenk edip etrâfına hendek çekdireyüz ve yarın azîm dîvân edip, Macar beylerini getirip cümlesini kırayuz. Andan sonra Türk üzerimize gelirse döğüşeyüz. Bu mektubu getirene azîm rkâyet eyledi. Bu mektub ele girmese hâli müşkil olurdu. Hıristos bizi esirgedi” [269] deyü derhâl çadırları bir yere getirip hendek kazmağa nidâ olundu. Haşan Paşa küffarın hareketini görüp gece dil almağa adam kodu. İki kâfir tutup getirdiler. Bir yere çağırıp “Doğru söylen sizin aranızda bizim dostumuz çoktur, göreyim sözün doğru mudur” deyü söylendi. Mektub ahvâlini haber verdi. Ve Macar askeri çadırların bırakıp kaçtı” dedi. Haşan Paşa “Bire gerçek mi?” deyip elin eline urup ağlar gibi gözün sildi. Ve tekrar tekrar Macar ahvâlini sordu.

“Cümle çadırların yağma eylediler, ben gördüm” dedikte, bir siyah dest-mâle soğan suyu teskıye olunmuş hazırlanmış idi. Anın ile gözün silip, vâfir elem ve hüzünle girye-nâk oldu. İki kâfiri dahi bir bir söyledip bu rmkâmeleyi eyledi ve başların kesmeğe eliyle işâret eyledi. Kara Ömer Ağa geri bunları Macarlar içinden geçirip cellâd elinden halâs edip ellerine birer pâre beyaz etmek verdi. “Ve ben sizdenim. Pazar günü sakınasız, kurtulan Türk elbette vezire varıp asker getirir. Macar kavmi kaçtı ise de etrâfdadır. Bu Macarlar da anlardan geldi” deyip gönderdi.

Anlar dahi varıp zâbitlerine söyleyip kirala duyurdular. Ferdinandos kıral bunları getirdip söyletti ve Ömer Ağa'ya vâfır du‘â eyledi. Kazdıkları hendekte câ-be-câ kuleler yapıp toplar kodular. Ve topçulara yüz altın bahşiş verip her gün kafaya iki evvelki kadar top atmağa başladılar.

Âmeden-i Serdar Yemişçi Haşan Paşa be-Sigetvar

Çün yürüyüşten sonra küffâr fasl-ı şitâda tahte'l-kal'a kışlak arzusiyle nice zîr-i zemin ve rübâh-veş in hafr edip, evler ve âhûrlar tedâriikinde olup bir yere gelmişler idi. Bu tarafta Kara Pençe Osman zikr olunan mektubu beyne'l-küffâr bıragıp Sigetvar'dan oda-başları alıp serdara gitmiş idi. [270] Anlar dahi Mohaç'a gelip dördüncü gün orduda serdara girdiler. Kaka ahvâlini i'lâm edip "İmdâda mecal var mıdır? Kaka elden giderse hâl müşkîl olur" deyü vâfır söylediler. Serdar emr eyledi. "Ulûfe verilip bu gün akşama dek tevzi[4] olunsun yarın Kanije üzerine giderim" dedikte ba'zı erkân, "Rûz-ı Kasım geçti, bundan sonra asker ile bir yerde durulmaz ve hayme ve hargâh dahi kurulmaz, gitmek zamanı değildir" deyicek serdar kasem eyledi ki: Askerden bir ferd gelmezse de yalnız kendi tevâbkiyle gide ve gelenleri bu haber ile yollayıp anlar dahi üçüncü gün Sigetvar'a gelip oda-başıları yine anda kalıp Kara Pençe içeri girip, vâki[4] hâli söyledi.

Zuhûr şüden-i şitâ bi-emri'llâhi te'âlâ

Bu tarafda gerçi küffâr bir yere gelip etrâfına hendek çekip Macar ile mâ-beyn oldular. ''Biz İtalya ve Frengistan'dan ölmeğe geldik, bu kakayı almayınca gitmesiz, kışlarız" derken muhâsaranın yetmiş beşinci günü ki rûz-ı çihâr-şenbih idi, öğle zamanı nâ-gehân cihânı kara-bulut kaplayıp muhâlif şimâl rüzgârı esip âheste âheste yağmur yağmağa başladı. Üç ay kadar zaman olmuş idi ki bir katre nâzil olmamış idi. Yağmur gittikçe ziyâde olup bâd-ı serd ile sular donmağa yüz tuttu. Ve akşamdan sonra yağmur ile karışık kar yağıp nısfu'l-leylde sâfî kar nâzil oldu. Üç gün üç gece muttasıl kar yağıp adam kuşağına çıktı. Küffar-ı hâksâr hâli mükedder iken geri gayret-i câhiliyyeyi elden komayıp toplar atarlar ve inkisâr izhâr etmezler idi.

Bu esnâda serdar Sigetvar'a geldiği haberi şâyi[4] olup mektub-ı ma'hûd mefhûmu karinesiyle küffara külli dehşet ve istîlâ-i havf u haşyetten gayri el ayak tutmadan kalıp mal ve esbâb u eşkâl değil kendi başların halâsa dermânları kalmayıp gürûh gürûh fırâra yüz tuttular [271].

İnhizâm ve Fırâr-ı küffâr

Ferdinandos bu hâli görüp fırârîleri döndürmeğe adam ta'yin etmiş idi, mecâl olmalı. Haşan Paşa ol gece dil alıp söylettikte "Küffârın hâli mükedder oldu. Topları çeken bâr-gîr ve öküzler Macar tarafında olmakla cümlesin kaçırmışlar, toplan metrisde kaldı. Yarın içeriden ve taşradan asker hü-

cûm eder deyü perîşân oldular” dedi. Ol gice kar sâkin olup hava açılmış idi. Bir azîm bârid rüzgâr esip sulan dondurdu.

Haşan Paşa Kara Ömer Ağa'yı da‘vet edip, “Üç yüz yarar yiğit hazır olsunlar inşâallah zafer müyesser olur” dedi. Ve kendi bayrağın verip bunları taşra gönderdi. Berk* suyu donmuş idi, buz üzerinden yürüyüp geçtiler. Karşılanna bir kâfir beyi gelip “Beni içeri götürün, Müslüman olmak isterim” deyü takyesin çıkardı. Ömer Ağa bunu paşaya gönderdi. Paşa gördü ki başında mücevher taç var, altına kürsü koyup su âl etti. Ceneviz kapudanı olup bin neferim var idi, çadırımda kırk bin altın nakd ve eşyâ kaldı. Bırakıp İslam’a geldim ve kal‘a rehini ile aldığım toplar kaldı” deyü ağladı.

-Paşa mezbura bir mutallâ dülbent sarıp telkîn-i imân eyledi. Ve gazileri cem‘ edip “İşte küffârın hâli, bu kıyâfette göreyim sizi, erlik günüdür” dedi ve Ömer Ağa’ya Peçuy sancağını va‘d eyledi. Ve ne kadar top ve tüfeng var ise hazırladılar, içeride olan gâzîler cümle küffâr tarafına nâzır durdular. Taşra giden asker ile Ömer Ağa küffâr metrisine yakın vardıkta kakadan yek-pâre Allah Allah ile toplara ateş verilip top ve tüfeng ve na‘ra ve gülbang sadası âsumâna erdikte küffârın başına cihân teng ü dar olup, birbirine girdiler. Ve min-ba‘d kararı fırâra tebdil edip, Ferdinandos kıral ile çadırlarından taşra kaçtılar. [272] Ve Sigetvar tarafına çıkıp biraz durdular. Bu tarafda Ömer Ağa evvelki metrisi basıp dokuz yüz kâfin fılhâl kılıçtan geçirdi. Ve yüz elli kadar kâfiri esîr edip içeri gönderdi. Ve ol met- risde olan on iki pâre top ve cebehâne zabt olundu.

Haşan Paşa beş yüz yiğit dahi imdâda gönderip, cebehâne ve barutu içeri çektiler. Ve paşa sabah namazın kılıp Sigetvar kapısının üst yanında oturdu, bir kîse altın ve bir kîse guruş yanına koyup, baş ve dil getirenlere akçe döktü. Ve önünde başlar kubbevâr yığılıp tahminen on sekiz bin baş gelmiş idi. Bu ahvâli yazıp serdara ol mahalden adam gönderdi. Ba dehû süvâr olup bi-nefsihî küffârın metrislerine geldi. Ve gazilere istimâlet verdi. Kakada ancak altı yüz adam koyup bu kere cemkan asken taşra çıkardı. İnce Kara demekle ma‘rûf topcu-başı paşayı karşılayıp “Himmetiniz ile küffann kırk beş pâre topunu zabt ettim dedi. Paşa buyurdu her birinin birer tekerleğini çıkardılar, ol gün tamam metrisler zabt olundu. Öğle zamanına dek küffâr Berzence tarafını tecessüs edip, gelir-gider yok gördüler. “Türk bize ne acep âl eyledi” deyü Ferdinandos kiralın yanına cenk oldular. Geri mekûn bunları cenge terğîb edip dörder kat piyâde ve süvâr alaylann düzdü ve metrisler üzerine yürüdü. Bu taraftan Haşan Paşa kakanın cümle toplann küffâr üzerine döndürüp kendi topların dahi alay-

lanna karşı müheyyâ kıldı. Ve "Fırsat bizimdir, üşenmen" deyü gazilere teselli edip toplara ateş ettiklerinde melâ'înin alayları perişân ve ekseri bî- nâm u nişân oldu. Der-akab guzât-ı İslâm hücûm ettiklerinde atlısı kaçıp, piyâdesini çadırlara varınca kırdılar.

Ol sahrâ küffâr lâşesi ile dolup, bu defa Haşan Paşa önüne otuz bin kadar baş yığıldı. Haşan Paşa [273] askeri turgurup "Çadırlara girmenin sâ'ati var şehbâzlanm sabreylen" dedi. Kâfirler çadırlarına girip Ferdinandos mütehayyir "Nice edelim" derken görür ki küffâr çadırların bırakıp gidiyorlar. Haşan Paşa İnce Kara'yı şahin topa gönderip ol dahi Ferdinandos kiralın çadırların nişâne alıp attıkta bi-izni'llâhi te'âlâ hatâ etmeyip Ferdinand'ın başı üzerinden geçip otağını pâreledi ve nice kâfir helâk eyledi. Bu yakadan gaziler dahi harekete geldikte Ferdinandos'u etbâ'ı atlandırıp "İş işten geçti, Türk geçiti aldıktan sonra hâl müşkil olur" deyü sürüp Pavlit* geçidine götürüp halkı savdılar. Ve güçle ubûr edip yüz kadar adam ile râh-ı idbâra düşüp fırâr eyledi. Ordusu, hazînesi ve raht u tahtı yerinde kaldı.

Haşan Paşa dahi salât-ı asrı edâ ettikten sonra metris ve kafadan üç bin adam ile Muslu Bey'i ve Ömer Bey'i küffâr ordusuna gönderdi. Ve mezburlara "Olmaya ki küffân bi'l-külliye söyündürmeden ganimet toplamağa bakasız. Ve her yoldan ikişer bayrak âheste âheste varıp ardınıza kâfir komayıp, kıra kıra gidin" deyü tenbih eyledi. Ve bu mahalde dahi vâki[1] hâli yazıp serdara bildirdi.

Ba'dehû Haşan Paşa akşamı kılıp kafaya girdi. Bu tarafdaıı gaziler vech-i meşrûh üzre yürüyüp, çadırlara vardıkta kalan küffâr anları görüp fırâr eylediler. İki yatsu zamanı tabura girip zabt ettiler. Ve her kapuda bayrak dikip adam kodular. Ve Haşan Paşa'ya bildirip azîm ateşler yaktılar. Ve sabaha dek zevk u safâlar sürdüler, fırârî küffâr dağlara düşüp, sahrâlara perâkende oldular. Haşan Paşa sabah namazından kahraman-vâri süvâr olup orduya geldikte gaziler istikbâl edip mübârek-bâd-ı gazâ için el-öptüler. Ol dahi onlara nüvâziş ü tahsîn gösterip, hayr du'â eyledi. Ve Ferdinandos kiralın [274] otağına doğru varıp içeri girdi. Gördü ki bir âlî taht etrâfı trabzan, biri altın biri gümüş parmaklan başları elvân-ı cevâhir ile murassa[1] vü müzeyyen ve direkleri başına birer elmas vaz' olunmuş ki her biri Rum haracı değer idi.

İki tarafında on ikişer kürsü konulmuş, kırmızı kadife örtüler ile saçakları inci ve sırma ile örülmüş her biri zî-kıymet ve taht önünde tahminen altı zirâ' uzunluğu sımât-ı terâbezesi ol dahi sanâyi'-i gûn-â-gûn ile müzeyyen idi. Haşan Paşa anda iki rek'at namaz kılıp hamd ü senâ ve fethi şükrânesine du'â edip, ağladı. Ve bu nusret mücerred Hak te'âlânm inâ- yeti ve hazret-i Rasûl-i Ekrem'in mu'cizâtı eseridir deyip, kılıcım çıkarıp tahtı ortadan kılıçladı. Ve geçip üzerine emîrâne oturdu. Sa'ir beyler ve ağalar ol kürsüler üzerine alâ-merâtibihim oturdular.

Haşan Paşa cümlesine hitâb edip, vâfır va'z u nasihat eyledi ve sabr u sebâtın luzûmunu ve ittifâk-ı kelime ve ittihâd-ı kulûb ile serdara itâ'at u inkıyâd etmenin fevâ'idini bildirdi ve "Her kim bu gazâ-i azîmede bulunduysa inşâallah te'âlâ mağfurdur" dedi.

Ba'dehû "Otağa evvel gelen kimlerdir" deyü su'âl eyledi. Yedi nefer ileri gelip üç Yeniçeri, dört serhadli kendilerin bildirdiler. "Bu otakta cebehâneden gayri her ne var ise sizindir" dedi.

• **Kelâm-ı ibret-encâm**

Gece ile tabura gelen asker, gerek Ferdinandos'un otağından, gerek gayri çadırlardan emvâl u eşyâ gâretine vaz'-ı yed etmeyip taksîm-i serdara intizâr ile sabaha dek bekleldiler. Ol sâhib-i şecâ'atlerin istikâmetleri serdarlarına bu mertebe itâ'atlerinden ma'lûm olur. Haşan Paşa dahi kıral otağını cümle eşyâsıyle ol yedi nefere verip tama'-ı hâma düşmediği, ne kadar ankâ meşreb ve bülend-himmet [275] olduğuna delâlet eder.

Her kaçan ki asker böyle mûti' u münkâd ve serdar olan kerîmü't-tab' ve pâk-nihâd ola. Elbette mazhar-ı lutf-ı Rabbü'l-ibâd olup âkıbetü'l-emr fevz ü nusret ile dil-şâd ola-gelmişlerdir.

Evsâf-ı ganâ'im

Zikr olunan kırk iki pâre top ve beş şahı darb-zen ki metrisde kalmış idi. Her biri zî-kıymet envâ'-ı sanâyi[1] ile masnû[1] ve mevzûn gûyâ ki sebike-i altındır cüsselerinde heyet-i garibe ve tılsımât-ı acîbe-i dünbâllannda timsâl-i sîmurg ankâ üzerinde heykel-i çâsar u papa her birinin kamet ü eşkâline nâzır olan sihr-i Sâmirî zann edip ustâd-ı mâhir elinde "Ayâ dün mi çıktı" der idi. Bunlardan mâ-adâ on dört bin dalyan tüfengi ve ol kadar külüng ve kürek ve niçe zerrin tepsi ve sahan ve bunca simin evânî ve leğen ve elliden ziyâde nâmvesyeli* otak ve on bin kadar hiyâm ki pür- yâd ü yarağ ve tabi u kös ve nefir ü naküs ve sanduk ve koçu ve araba ve bilcümle mâ-melek ki hadd ü adedin Hâlık-ı ins ü melekten gayri kimesne bilmez ve nice taht u yâdigâr ki vasfa gelmez. Ve me'kûlât kısmından nice simin ü çini ev'iyede et'ime vü eşribe ve edviye-i perverde-i karanfil ve cüvâriş ve hamîre ve zencebîl ve guvâriş ve sâ'ir zehâ'ir, ahâlî-i kafaya müstevfî bir sene yeter idi. Cümle barut ve cebehâneyi Haşan Paşa buyurdu, ne kadar ser-

âhûr ve topçu ve cebeci var ise kakaya çektiler.

Tâ‘kîb-i guzât be-küffâr

Ol gün üç bin kadar yarar gaziler Haşan Paşa fermanı ile Ömer Ağa'ya koşulup, küffann ardınca gönderildi. Pavlit* geçidine geldiklerinde küffann bî-had koçuların, emvâl ve erzâk ile mâl-â-mâl gördüler. Filhal cümlesi yağma olunup zî-kıymet olan eşyâ alındı. Ve kaba esbâb yerinde kaldı. Gaziler sudan geçip gürûh gürûh dökülmüş küffar üzerine hücûm edip yürüdüklerinde bayrakların bırakıp [276] fırâr ettiler. Artlarından yetişip bî-had kâfir kırdılar, yalnız belli başlı mülebbes kâfir altı bin kadar idi. Ekser kapudanlan esir olunup, kafaya götürdüler.

Haşan Paşa içeride olan kâfir esiri çoğaldı deyü emreyledi herkes getürdüğü esirin kafa hendeğinde başını kesip lâşesin suya verdi. Ba‘zı esirlere inhizâmın aslım su’âl ettiler. İçeriden çıkan kağıt ele girdikten sonra içimize korku düşüp gözümüze yeşil başlı Türkler hayâlât gibi görünmeğe başladı. Ve siz hücûm ettikçe anlar dahi hücûm eder gibi görünürler idi.

Bu inhizâmda Malta Hersek'i Don Juan nâm ımfânid bir tarafa gidemeyip libâsın çıkardı. Ve bir kebeye sarılıp hasta gibi dört gün bir hendekte yattı. Beşinci gün Mekomorya'dan Zirin-oğlu adamları gelip tabur döküntüsü ararken üzerine gelip ol dahi “Beni götürün” deyü niyâz etmekle Zirin-oğluna ilettiler. Kendüyü bildirdikte ikrâm ile vilâyetine gönderdi. Ve bu cengde yetmiş seksen bin kâfir kılıçtan geçtikten gayri, İtalyan ve Nemçe piyâdelerinden kurtulanlar yollara dökülüp dondu kaldı. Bir bölüğü dahi uryân ve nalân, diyârlarma revâne olup ancak can kurtardılar.

Peçuylu, Ömer Ağa'dan nakl eder: “Küffan ta‘klp ettiğimizde yer yer onar on beşer kâfir cem‘ olup, ateş yakıp otururlar idi. Bizi gördüklerinde harekete kudreti olan ayak üzre kalkıp şapkasını çıkarır ta‘zîm eder ve geri otururdu. Biz dahi kırmaktan usanıp, bir bölük âciz ve zebûnu öldürmek erlik değil” deyü incitmez olduk ve ileride canlıca, mülebbes ü müsellâh kâfir kesmeğe giderdik. İleride bir koçuya halel gelip, tenk mahalde kalmış, ardınca iki yüz koçu irkilip henüz eli ayağı tutar koçaşlar bâr-gîrlerine binip [277] kaçmışlar. Esvâb u erzâka kim bakar. Ancak sim kadehler ve evânîler kısmı alınıp, bâklsi yerinde terk olundu. Ba‘dehû yerinde kalan cebehâne ve topları Haşan Paşa iki ay kadar zaman sarf-ı tâb u tüvân edip

güçle kal‘aya nakl ettirdi. Ve mezbur Ömer Ağa'nın külli hizmeti sebkat etmekle, Peçuy sancağı Haşan Paşa'nın arpalığı iken mezbura verdi.

Zikr-i bakıyye-i ahvâl-i Kanije ve serdar

Bu tarafta Yemişçi Haşan Paşa asker ihramına bakmayıp Sigetvar'a gelmiş idi. Ol vakit ki şiddet-i şitâ zuhûr edip, nefsi nefsi oldu. Asker hücûm edip, serdarın otağını taşladılar.Ve üç gün Sigetvar'da ârâm olunduktan sonra cumâdelûlânm on ikinci [08.11.1601] günü darben ve kahren kaldırıp Belgrad cânibine dönderdiler. Haşan Paşa'nın ol mektubunu götüren Şikloş'ta serdara müjde haberin götürdü. Mektubu okuyup mesrûr oldular. Ol gün ba‘de’l-asr ikinci mektub gelip sûretin elden ve aynı ile Âsitâne'ye gönderdi. Ba‘dehû serdar cümle askere icâzet verip, kendi Şikloş'ta kaldı.

Mâh-ı mezburun on beşinde [11.11.1601] Ösek köprüsüne geldiler. Evvel geçenler geçti, sonra mâh-ı mezburun yirmisinde şiddet-i berdden Drava suyu müncemid olup gece içinde köprü bozuldu. Üzerinde bulunan gark u helâk oldu. İkinci günü tûfân aşağı komakla tekrar köprü tecdidine mübâşeret ettiler. Ba‘dehû Haşan Paşa Sikloş'a gelip serdara mülhak! oldu. Külli ri’âyetler edip cümle arzları ma‘a-ziyâde makbûle geçti. Muslu Beğ'e Köstendil sancağı ve Ömer Ağa'ya Peçuy sancağı emirler yazılıp bile kapanan gazilere beşer akçe terakki ve dirlik verilip Haşan Paşa İskender Ket- hüdâ'yı Âsitâne’ye gönderdi. Padişah-ı İslâm bu gaza-i ekberden şâd-kâm olup zikr [278] olunan vergileri mukarrer kıldı. Ve şenlikler olup Haşan Paşa'ya vezâret hâslan ihsân etti. Üç hil‘at-ı fâhire ve murassa’ şimşir ve üç müzeyyen at gönderdi. Serdar dahi kezâlik ri‘âyetler edip kendi kethüdâsı Mustafa Kethüdâ'yı Peçuy'a gönderdi. Tâ ki Kanije'ye müstevfî zahire tedârük eyleye. Ve kendü Şıkloviş'ten göçüp Belgrad'a revâne oldu. Bu esnâda dağlar gibi buz parçaları Sava üzerinde olan köprüyü dahi bozup tekrar yapılınca asker gemiler ile geçtiler. Bu seferde külli zahmet çektiler. Hezâr ta‘b ile Belgrad'a kışlağa dâhil oldular. Yeniçeri Ağası Ali Ağa sultana akd-i nikâh için serdar-ı ekrem tarafından vekil olup Âsitâne'ye gönderildi.

Bu tarafda Ferdinandos üç bejüş topunu ki kal‘a rehni ile almış idi. Sahipleri da‘va edip Papa kakayı hükm eyledi. Ol ecilden aralarına fitne düşüp birbirine girdiler. İki mâh bu veçhile murûr eyledikte bir nice gaziler seyr tarîkiyle küffâr ordusu cânibine gidip yüz kadar dinç atlı kâfir görüp pusuya girdiler. Üzerlerine hücûm edip semtine yürüdüler. Yirmi kadar kâfiri der-zencîr kafaya getirdiler. Meğer melâ’în toplan yerinde midir deyü tecessüse gelmişler idi. “Şimdi kiralın tedârükü nedir” deyü su’âl olundukta “Evvel baharda iki yere hareket etseler gerektir. Kıral Budin üzerine varıp Hersek Matyaş Kanije'ye muhâsaraya gelse gerektir. Kakanın cânib-i şarkîsinde olan Sigetvar kapısının iki tarafında kuleler ki vardır. Hîn-i muhâsarada kâtib ve emin ta‘yin olunup, kapı yemininde olan kuleye on sekiz bin gülle ve yesârmdaki kuleye yirmi bin gülle ve bundan mâ-adâ sâ’ir duvarlara otuz bin dâne örülüp, bâkî top dâneleri metrisde kaldı, cümlesi doksan altı bin dünedir” deyü haber verdi.

Der-i devletten mukaddemâ adam geldikte hükm [279] ve hatt-ı hümâyûn getirip, serdar-ı sâbık İbrahim Paşa ta‘yin eylediği kaka miftâhına takılan zencîrin yanına bir kat altın zencîr dahi takıp, ma‘an bir altın levh ki üzerinde tuğralı emr sûreti yazılmıştı. “Yeniçeri Ağası her kim olursa ol altın zencîrli levhi boynuna asıp du‘â vü senâ ile kaka kapısını açа ve ka- paya” deyü ferman olunmuş ve Sultan Mehmed Han'ın hatt-ı hümâyûnunu “Seninle muhâsarada olan gâzîlere okuyup anladasın” deyü Haşan Paşa-yı nâm-dâra göndermişler idi.

Sûret-i hatt-ı hümâyûn

Elhamdü lillâhi ’llezî faddalenâ alâ kesîrin min ibâdihi ’l-mü 'minin ve fevvâza ileynâ mekâlîde mesâlihi’l-müslimîn ve’s-selâmü alâ Seyyidi’l- mürselîn[0].

Emmâ ba‘d: Sen ki Kanije beylerbeyisi ihtiyâr kulum ve müdebbir Vezirim Haşan Paşa’sm. Bu sâl-i ferhunde-fâlde rehnümûnî-i ikbâl-i tevfîk-i zi’l-celâl ümmet-i Muhammed'e yâver olup eylediğin hizmet südde-i ulyâya arz olunup sa‘y buyurduğun meşkûr ve nâmın, nîk-nâmân defteri silkinde mastûr olmuştur. Ber-hurdâr olasın, sana vezâret verdim ve seninle mahsûr olan kullarım ki muktezâ-i tertib-i saltanat ile ma‘nen oğullanmdır, yüzleri ağ ola.

Melhûzdan ziyâde çalışıp, can ve başların dîn uğruna ve bizim yolumuzda dirîğ etmediler. Ve makdûr-ı beşer olan sa‘y-ı cemili yerine getirip, râh-ı hakta azîm çalışmışlar. Âb u ateş arasında gâh garîk ve gâh harîk olmaktan perhiz eylemeyip, burç u bedende ta‘yin oldukları mahalden ayrılmamışlar ve gâh neberd-gâha çıkanları küffân kaçırıp ve cengcilerin

Bizi birçok mü’min kullarından daha seçkin kılan ve müslümanların menfaatlannı dehuhte etmeyi bize nasib eden Allah’a hamd olsun. Salat ve selam gönderilenlerin Efendisi Hz. Peygambere olsun.

kırıp yürüyüş eylediklerinde cüyûş-ı âhen-pûşların girîzân ve emvâl-i ganâ’imi rızân eylemişler. -

Bâreke'llâhu jlhim.

Bundan böyle dahi senin sözüne râm olup her ne hizmet teklif edersen edâsına dikkat ü ihtimâm üzre olalar. Sana itâ'at ü inkıyâd üzre oldukları benim rızâ-i hümâyûnuma sebebdir [280],

Bu pendnâme-i tâmmemi gazi kullarım mahzarında okuyup "*Etî'ullâhe ve etî'u'r-Rasûle ve ûli'l-emri minküm*"[4] ma'nâ-i şerifin anlara bildiresin. Seninle muhâsarada olan kullarıma verdiğin vergi cümle mak- bûl-i hümâyûnum olmuştur. Cümlenizi Hak te'âlâ hazretlerine ısmarladım.

Ol gün ki bu hatt-ı hümâyûnu Haşan Paşa'nın divânında açıp okuduklarında ağlamadık kimesne kalmadı. Padişah-ı İslâma hayr du'âlar olunup, ba'dehû şenlikler oldu. İğtinâm olunan topları içeri kakaya almağa üç ay pey-â-pey çalıştılar. Ol bî-nazîr nev-reste frenk oğlanları ki hüsnle mümtâz idi. Soğuktan elleri ve ayaklan düşüp, kâbîl-i istihdâm olmadı. Hatta niçelerini tahlîs için kati ettiler.

Mukaddemâ tâbi[1] olan Frenkler gelip İspanya ve Talyan oğlanlarından ucuz bahâ ile iki yüz kadar oğlan aldılar. Ol kış geçip, evvel-bahar olcak üç bin kadar karye ahâlîsi gelip itâ'at eylediler. Ve iki binden ziyâde re'âyâ Ösek ve Pojega ve Peçuy ve Şikloviş ve Bosna'dan gelip kal[1] a ta'mîrine mübâşeret ettiler. Evvelkiden ziyâde kaim olmak üzere binâya başlayıp, söğüt ağaçlann kmp palankayı yeniden çevirdiler. Ve baştan başa badana çalıp, cedîd minâre ve bir mescid ve saray ve cebehâne bina ettiler. Toplar üzerine sâyebân ve bir cedîd hamâm yaptılar. Ve Min-ba'd gâzîler Beç'e varınca çeteye seğirdüp esîr ü ganâ'im almaktan halî olmadılar.

Nakl-i top-hâ be-kaPa-i Belgrad

Çün bu ma'nâ küffâra bir dâhiye-i kübrâ oldu, mahzâ ol topları istihlâs arzusıyla ol âm nefîr-i âm edip, Kanije'ye düşmek azimetinde oldular târih- i mezburda Bosna'dan munfasıl olup, Belgrad'a tedbir-i umûr ve tertib-i ah- vâl-i sugüra me'mûr olan Vezîr Gürcü Mehmed Paşa'nın mesmûT olıcak kat'an li-itmâMhim [281] zikr olunan toplar bi-esrihâ Belgrad'a gelmek münâsib olmakla etrâf-ı memâlikten adamlar çıkıp, bir vakt-i mu'ayyen ve mev'ûdda Kanije hisarına müctemi[1] olup küffâr haberdâr olmadın hami için ihzâr olunan âlât-ı bî-şumâr ile çıkarılıp, dârüT-emne getirilmek için

"...Allah'a itaat edin, Resulüne ve sizden olan ülülemre de itaat edin...". *Kur'an* 4/59.

muhtefîce evâmir ve mu'temed mübâşirler gönderilmeğin bir vakt-i mu'ayyende hasbe'l-ferman on bin kadar adam defa'ten her tarafdan gelip Kanije halkı bile âgâh değil iken bilâ-te'hîr ol toplan çıkardılar. Ve zaman- ı yesîrde Sigetvar ve andan Drava nehri kenarına getirip hazır olunan sefa'ine tahmil ve müddet-i kalîlede Belgrad iskelesine tenzil eylediler.

Selâtîn-i selef zamanlarında diyâr-ı Üngürus kılâTndan ve bozulan taburlardan dâhil-i da'ire-i ganimet olan toplardan kader-i hâcetten ziyâdesi belde-i mezbureye getirilip kakanın bir mahallinde konulmakla ol mahal mâl-a-mâl olup bir dahi idhâle mahal kalmamakla, Kanije'den gelen toplar için Belgrad kakası cidârına muttasıl bir mahal-i münâsibde müşârun-ileyh Mehmed Paşa müstakil bir Tophâne binâ edip, eğer dâhil ve eğer hâriç atik ü cedîd topları tertib ettikten sonra her zaman tathîr için ulûfe ile mahsûs adamlar ta'yin eyledi.

Serdarî-i Haşan Paşa ve inhizâm-ı Kara Yazıcı

Bundan akdem Asitâne'den Hacı İbrahim Paşa Bağdad eyâletinden munfasıl Vezîr-zâde Serdar Haşan Paşa'ya mülâkât ile me'mûr olup ma'an Kara Yazıcı üzerine gönderilmiş idi. Mezbur hod-re'ylik edip serdar-ı mezbura mülâki olmadın Kayseriye'de şakî-i mezbur ile döğüşüp bozulmuş ve kakaya girmiş idi. Bu haber-i muvahhiş Diyarbekir kurbmda cenkiyyet üzre olan Serdar Haşan Paşa'mn mesmû'u oldukta bilâ-tevakkuf göçüp sene-i aşere ve elf saferinin on ikinci [12.08.1601] gününde Elbistan yaylakında [282] müfsid-i mezbur askeriyle Sepetlü nâm mevzkda mülâkât edip mübâşir-i harb ü kıtâl oldukta vakt-i duhâdan asra dek ceng uzâyıp bilâhere nesîm-i feth ü zafer Haşan Paşa tarafından vezân olup leşker-i Celâliyân münhezim ü perîşân ve otuz bin şakinin sülüsânı tu'me-i tîğ-i perran oldu.

Kara Yazıcı hayme vü hargâh ve bâr ü bengâhı döküp bakiyetü's- suyûf eşkıyâ ile fırâr ederek gelip Canik dağlarında karar eyledi. Haşan Paşa dahi ardınca sürüp Tokat şehrine dâhil oldu.

Zikr-i ba'zı vekâyi'-i Âsitâne ve mürden-i Kara Yazıcı

Cumâdelâhirede Celâli başları gelip, ramazanda Kara Yazıcı Canik dağlarında mürd olduğu haberi vâsıl oldu. Ve mezburun birâderi Deli Haşan, sağ ve esen kalıp yerine geçti. Der-i devlette Vezîr-i sâlis olan Hafız Ahmed Paşa Anadolu muhâfazası ile me'mûr olup rebîülâhirin yirmisinde Üsküdar'a geçip, Bursa'dan Kütahya'ya azimet etti.

Şevvâlin on ikinci [05.04.1602] günü rûz-ı hızır vâki[1] olup Der-i devlette Kaymakam Halil Paşa yevm-i mezburda ref olunup yeri ol asırda Ve- zîr-i sâlis bulunan Şahinci Haşan Paşa'ya verildi. Ve geri ol gün merhum İbrahim Paşa metrûkesi Â'işe Sultan ki Vezîr ü Serdar Yemişçi Haşan Paşa'ya nâmzed kılınıp akîb-i avdette Yeniçeri Ağası Ali Ağa Paşa tarafından tezvice vekil olup gönderilmiş idi. Vezirin

kapı kethüdâsı Yemenli Hüseyin Ağa ve Defter-emîni Abdi Çelebi yevm-i mezburda ale's-sabah vekîl-i müşârun-ileyh ile bir yere gelip dört bin altın mihr ile akd-i nikâh ettiler.

Mukaddemâ Kira demekle meşhure ve sipahiler yedinde maktûle Yahûdiye'ye nisbet ile müttehem olanlar tard u azl olundukta Mîr-âhûr-ı kebîr Nasuh Ağa dahi sipah tâ'ifesi irâdesiyle ma'zul olmuş idi [283], Lâkin merd ve kâr-güzâr olmağın yine bir münâsib mansıb ile behremend olması melhûz-ı taraf-ı saltanat vâki[1] olup lâkin tâ'ife-i sipahdan nev'an endîşe olundukta bâri cânib-i hilâfında olmamak için ağa-i mûmâ-ileyh serdar tarafından behre-yâb kılınması babında inâyet-i aliyye zuhûr edip binâ'en alâ zâlik tehniyet-nâme-i nikâh ile mezbur Nasuh Ağa Belgrad'a serdar tarafına gönderildi. Vusûl bulup teblîğ-i müjde eyledikte Yeniçeri ağalığı veyahud yine mîr-âhûr-ı kebîr olmak ümîdinde iken ikisinin dahi hil'atlerine[4:] imkân olmamağın bilâhere kapıcı-başılığı ihsân olundu. Bu Nasuh Ağa sonra paşa olmuştur ki ahvâli zikr olunsa gerektir.

Mâh-ı zilka'denin yirminci [12.05.1602] günü Yeniçeri Ağası Ali Ağa alay ile İstanbul'dan çıkıp Belgrad tarafına seıdar-ı ekreme mülâkî olmak üzre revâne oldu. Bunun zamanında zorba oda-başılar zuhûra gelip, gecelerde ağayı meydâna getirip, istemediklerini defter ile azl ü nasb ederler idi.

Tuğyân-ı Deli Haşan, birâder-i Kara Yazıcı ve şehâdet-i Haşan Paşa ba'de ez mahsûrî-i O

Çün Kara Yazıcı Canik dağlarında fevt oldu, kethüdâsı olan Şah- verdi'den menküldür ki mezburun meyyitini pâreleyip her pâresini bir yere def etmişler, tâ ki Osmanlı bulup ateşe yakmayalar. Mezbur Şah-verdi ve Yular-kaydı[131] ve Tavîl nâm kimesneler ki her biri bir dâhiye-i azîme şak! idi. Kara Yazıcı'nın birâderi Deli Haşan yanma gelip bir kaç bin eşkıyâ ile

hifatlerine Ç : halline P, C. Kaydı Ç : kasdı P, C.

Canik'ten çıkıp Haşan Paşa'nın Diyarbekir'den gelen ağırlığını gârete gittiler. Ve bir mahalde basıp murad üzre yağma vü gâret ettikten sonra gürûh-ı enbûh ile bilâ-tevakkuf Tokat'a gelip, Haşan Paşa yanında mevcud asker olmamakla hücûmlarına takat getiremeyip Tokat kakasına tahassun etmiş idi.

Leşker-i eşkıyâ şehri [284] gâret ü yağma ettikten sonra paşanın cennet bağı tesmiye eylediği murassa[1] vü mücevher şukûfelerini bozup, tâlân eyledi. Bununla dahi kana'at etmeyip "Elbetde kakayı alırım ve paşayı giriftâr ederim" deyü kenar-ı şehre konup, hisarı muhâsara eylediği haberi Der-i devlete vâsıl oldukta zümre-i tavâşiyândan ol asırda Diyarbekir Bey- lerbeyisi bulunan Hüsrev Paşa'ya vezâret verilip Kürdistan askeriyle Celâli define nâmzed kılındı.

Lâkin Haşan Paşa'nın mansıbı Hüsrev Paşa'ya verildiği haberini iletmeğe kimesne cür'et etmeyip, varan kapıcı-başıyı kati kast edip, "Böyle mahalde beni azl, hânedân-ı padişaha hıyânet iken niçin ben asi olurum" deyü varan serhengi tard etmiş idi. Âhir karındaşı Dergâh-ı âlî kapıcı- başılanndan İbrahim Ağa ile vardıkta anı dahi tehdîd ü tard etmiş idi.

Zümre-i eşkıyâ çünki gâlib gelip bir ay kadar hisarı muhâsara ettiler. Kakadan bir Türk-i bedbaht çıkıp, kapı önünde olan nişîmen-gâh ki tahta havlı ile çevrilmiş idi. "Haşan Paşa her seher anda gelür oturur" deyü haber vermekle şevvalin evâhirinde [13-22.04.1602] eşkıyâdan ba'zı habisler ol mahalli nişâne alıp tüfeng ile Haşan Paşa'yı urup şehid ettikte Deli Hasan'ın aksâ-i merâmı suhûletle hâsıl olmağın leşker-i menhûsûn kaldırıp Anadolu vilâyetlerini gârâta azimet edip göçtü gitti. Sâbıkâ Haşan Paşa emvâlini gâret ettiklerinde nuküdu kalkan ile, dibâ ve çuka ve kumaş-ı mütenevvi'ayı kılıç zirâ'ı ile ölçüp üleştiler ve bundan ziyâde kuvvet bulup yedi sekiz sene memâliki zîr-i dest-i tasallutlarına aldılar.

Bakıyye-i vekâyi'-i în-sâl

Bu sâl muharreminde silahdarlıktan çıkma Yavuz Ali Ağa ki Malkoç lâkabı ile mülakkabdır, vâli-i Mısr oldu. Ve bu sâlde França padişahı Der-i devlete mektub gönderip [285] sâbıkâ Cezâ'ir korsanlan França kavmine ta'addî eylediklerini defe'âtla i'lâm etmeğin mü'ekked ahkâm gönderilip "Cezâ'irlü min-ba'd França cânibine dahi ü ta'arrûz eylemeyeler" deyü tenbîh olunmuş idi. Geri mütenebbih olmayıp evvelkiden ziyâde re'âyâsına ve bâzergânlarına dâhil olunduğun kâzâya defteriyle i'lâm eylemeğin defterin bir sûreti gönderilip ahde muhâlif vaz' eyledikleri için gâret ile alınan malları her kimde ise bî-kusur alı-verilip bu fesâdı eyleyenlere kim olursa emân verilmeyip, eşedd-i siyâsetle haklarından gelinmek üzre tekrar hükm- i şerif gönderilmiş idi. Ve bu sâlde Âsitânede ulemâ cem' olup Kaymakam Halil Paşa'ya varmışlar idi. Ve "Hilâf-ı şer' hareket eden sipahin haklarından gelinmek gerektir" deyü bi'l-ittifak söylemişler idi. Kelâmları telhis olunup mucibince hatt-ı şerif varid oldu. Ve Lur padişahı İbrahim Han, bu sâlde Şah Abbas pençesine giriftâr olmuştur.

Mısra[1]: "Tılsım-ı keyânî şikest" târih düşmüştür.

Vekâyi'-i sene-i ihdâ aşer ve elf (1011/1602-03]
Teveccüh-i Haşan Paşa be-feth-i İstoni-Belgrad

Sene-i sâbıka evâhirinde serdar-ı mezbur tekmîl-i mühimmâta bezl-i makdûr edip nehr-i Sava'ya köprü yaptırıp çadırlar ile taşra çıkmış idi. Âsitâne'de Kapı-kulunun ikişer mevâcibi verilip cizye defterleri Ebülfeth Sultan Mehmed Câmfi'nde fürûht ve tevzi olunduktan sonra Yeniçeri ağası ile Belgrad'a revâne olmışlar idi. Gurre-i muharremde [21.06.1602] ordu-yı hümâyûna vâsıl ve sâ'ir askeri dahi etrâf u eknâfdan gelip dâhil oldular. Zahireleri verilip donanma ve zahire gemileri Budin'e gönderilip ba'dehû Sirem sahrâsına göçülüp, muharremin on beşinde [05.07.1602] Can-kurta- ran'a nüzûl olundu.

Budin'den Badaloşka toplar gelip mâh-ı mezburun [286] yirmi ikinci gününde İstoni-Belgrad muhâsara olundu. Budin'den Lala Mehmed Paşa dahi gelip kakanın cânib-i cenûbunda uzun varoş önüne kondu.

Vezîria'zam bir koldan ve Yeniçeri ağası yedi kıt'a top ile kapıya karşı ve bir koldan mezbur Mehmed Paşa Rumili askeri beş top ile Bosna Beylerbeyisi Derviş Paşa ve Budin askeri metrise girip, toprak sürüp tabyeler yaptılar. Üç bin nefer serden geçti ve dört yüz nefer mülâzim yazılıp, mülâzimler vezîria'zam hizmetinden münfekk olmazlardı. Bir kaç gün hisarı döğüp, dört yerden lağım ettiler. Mehmed Paşa kolunda Va- roş'un harâbe kapısını küffar sedd edip korur idi. Yürüyüş ettikleri gibi müceddeden binâ ettikleri kule-i azîmeyi bıraktırıp aldılar. Ve Battal kapı dedikleri kule önüne toplar kurup, döğmeğe mübâşeret ettiler. Bir kaç gün döğüldükte döküntüsü üzerinden çıkmak mümkin olmuş idi. Kâfir dahi içeriye bir duvar çekip, metris etmişler idi.

Saferin on yedinci [06.08.1602] günü ta'âm yerken germiyyet-i ha- vâda mezbur paşanın bir kulu eline bir bayrak alıp yürüyüp, kuleye çıktı. Ve bayrağı dikti, anı görüp fılhâl Yeniçeri ve gayri seğirdip kuleye doldular. Ve beş altı karavolcu kâfir bulup kaçırdılar. Lâkin kâfir ol duvara dayanıp çendân kayırmadı. Bu taraftan guzât-ı İslâm yürüyüp, tüfengle küffârı ol duvardan dahi ayırdılar. Ve Mehmed Paşa ile içeri girip Varoş'u aldılar. Serdar bunların kuleye çıkdığın işidip derhâl ol mahalle gelip çadır kurup oturdu. Gâzîler her taraftan hücûm ettiğini görüp, küffâr iç-hisara fırâr etti. Anı dahi muhâsara edip toprak sürdüler. Varoş'dan cânibe bir kulesini lağım ile uçurup, gedik açıldıkta küffâr-ı hâksâr istîmân [287] edip vire ile hisarı verdi. Bir kaç belli başlısı çıkıp hil'ât giydi. Serdarlan yüzü yanık Grofa [Graf von Hardek] külli ri'âyet olunup çıkan küffâr ile vilâyetlerine gönderildi. Mîr-livâ ve asker ta'yin olunup levâzım muhâfaza tekmilinden sonra evâhir-i saferde göçülüp Budin'e teveccüh olundu.

Zikr-i azîmet-i serdar be-cânib-i Erdel

Memleket-i Erdel'in müstakil beylerinden Sikel Moziş [Moses Szekeley] nâm bey kakasına hilâf-ı mu'tâd Erdel voyvodası cebren ve kahren dâhil olup hazîne ve cebehânesinden dilediği kadar şey gasben alıp, adamların kati etmeğin kiber-i mezbur hengâm-ı şitâda fırâr edip, serdara iltica ve mu'âvenet ricâ eylemiş, ve Erdel'in fethini boynuna almış idi. Serdar dahi kiber-i mezburun sözüne ftimâd edip, gitmeği mukarrer kılmış idi. Lâkin İstoni-Belgrad fethi mühimm olmakla takdim etti. Çün bi- avni'llâhi te'âlâ fethi müyesser olup mülâhazasında gayri bir mahzûr kalmadı. Erdel teshiri kasdıyle Budin'e varılıp, köprüden Peşte sahrâsına geçildi. Küffâr taburu Estergon mukabelesinde Ciğer-delen nâm mevzfda idi, her akşam asker-i İslâm "Allah Allah" dedikleri gibi küffâr dahi sabah ve akşam bir yerden yezüş çağırırlar ve ardınca üçer azîm top atarlar idi. Yezüş lafzı Yesû'dan galattır. Yesû' ise İncil' de İsâ -*Aleyhi 's-selâm*- m ismidir. Ve küffârdan atılan topların sadâsı Peşte sahrasında işidilir idi.

Sofu Sinan Paşa Budin muhâfazasına baş ve buğ ta'yin olunup Kadı- zâde Ali Paşa Budin beylerbeyisi idi. İstoni-Belgrad'da mezbur Ali Paşa tüfeng ile urulup, mecrûh olmış idi. Ve sal ile götürmüşler idi. Ali Paşa Budin Kadısı Hâbil Efendi ile serdara gelip "Küffârın topu [288] işidilirken gitmeniz münâsib değildir. Muhakkakdır ki siz bir iki menzil yer gitmeden küffâr askeri gelip bizi muhâsara eder, sonra külli nedâmete mü'eddî olmak havfı vardır" dedikte Haşan Paşa cevab verdi ki "Gerçi biz dahi küffârın toplarını işidiriz. Lâkin Erdel-oğlu Tımışvar eyâletinde bu kadar kafa alıp Lipva Yanova'yı zapt eyledi. Yanma kalmak insâf değildir. Ve taburda altı yedi bin kâfir ancak hazır olup, mücerred ehl-i İslâm Erdel'e gitmesinler deyü hile vü dâm eylerler. Bir mahalle yapışmağa kudretleri yoktur. Hâtırı- mz hoş tutunuz" deyü teselli verdi. Ali Paşa "Sultanım bu gece benim câ- sûsum geldi, taburda seksen binden ziyâde kâfir kırk top ile hazırdır. Muradları Budin'i muhâsara etmektir" deyü haber verdi. "Bu takriri Hâbil Efendi sicili etsin, hilâfı çıkarsa hakkımdan gelsin" dedi.

Yemişçi bir anûd u kenûd Arnavut olmakla sözünden dönmeyip, “Küffârın hilesi tevâtüre ermiştir, bu cem‘iyyeti Erdel'e gitmekten men‘ içindir. Ne muhâsaraya ve ne muhârebeye kudreti vardır” dedikte Rumili Beylerbeyisi Mehmed Paşa, “Bu takdirce bendenizi sebük-bâr çapkuna[132] gönderin. Fülek ve sıçan verâsına akın edeyim ve memâlik-i küffarı gâret edeyim” dedi. Ana dahi rizâ vermeyip, ertesi Solnuk'a doğru göçüp gitti.

Rebîülevvelin gurresinde [19.08.1602] beş top ve yüz pâre şahî ile dört menzilde Solnuk'a dâhil oldu. Dört günde nehr-i Tise-yi köprüden ubûr etti. Mâh-ı mezburun on dördünde [0109.1602] Sarvaş palankasına kondular. Göle ve Tımışvar askeri dahi gelip orduya dâhil oldular. Ve müşâvere sadedinde iken Budin'den feryâdcılar gelmek ile ol cânibe dönüldü.

İstîlâ-i küffâr be-hisar-ı Peşte ve muhâsara-i Budin der-def‘a-i sâniye

[289] Leşker-i küffâr serdarın gittiğini işittiği gibi topların kaldırıp Ferdinandos kıral Macar ve Hırvat ve Frenk askerini ve kapudanlannı önüne katıp mâh-ı mezburda eski Budin’e gelip, Çil adasında tombaz gemileri ile köprü bağlayıp kız adasına geçti. Ve donanma gemileriyle yürüyüp, Peşte'nin Tuna kenarı duvarsız olmakla köprüyü bozup girdi. Ve karadan ağaç top ile sarıldı. Asker-i İslâm'ın bir bölüğü Tuna yalısında olan büyük kuleye tahassun edip Budin'den bir iki şayka gelip, kudretleri olan asker ve halk karşıya geçtiler. Bâkî zu‘afâ-i ricâl ü nisvân ve sıbyân cümle giriftâr oldu.

Beş bin kadar kâfir, girip Peşte'yi zabt eyledi. Mâ-adâsı eski Budin altında tabur kurup Gürz İlyas üzre olan palankayı aldılar. Ve Budin hisarını muhâsara edip Gül Baba cânibinden on pâre top ile toprak kule önüne ve Beç kapısından ve Ova kapısından metrisler ve toplar kurup muhkem döğmeye başladılar.

Ric‘at-i serdar be-def‘-i küffâr-ı hâksâr

Feryâd için gönderilen çavuşlar ılgar ile Saroş menzilinde serdara vardıkta can başına sıçrayıp bölük halkından Poyraz ve Öküz Mehmed ve Deli Balta ile sâ’ir neferâttan iki bin nâm-dârları terakki ile yazıp Anadolu

---

capkuna Ç : çapula P, C.

Beylerbeyisi Nuh Paşa'ya koşup ılgar ile mukaddem imdâda gönderdi. Ve kendi dahi avdet edip geldiği yoldan isti‘câl ile dört günde Peşte'ye varıp kurbunda nüzûl eyledi.

Gördü ki leşker-i bî-pâyân-ı küffâr ol havâlîde gürûh gürûh olup, ke- mâl-i şiddet ü germiyet üzre cenge mübaşir olmuştur. Ve Budin kal‘ası yirmi sekiz pâre top ile döğülür, aslâ vürûd-ı askerden havf u hazerleri yok. Ve Peşte'de küffâr mâl-â-mâl olup bu eyyâmda teshiri muhâl ve küffâr kızlar adasından [290] Peşte'ye köprü bağlayıp asker-i İslâmî Tuna'ya ve Budin'e yaklaştırmaz. Budin'i bırakıp gittiğine nâdim ve eylediği Amavud inâdına peşimân oldu, ammâ çi fâ’ide.

Nice müşâvereden sonra bir iki yerden Peşte'ye on pâre top kurulup muhâsara olundu. Poyraz ve Öküz ve Deli Balta misâli zorbalar dahi metrise Yeniçeri gibi girip tevâbi deriyle başka bir kol oldular ve mezburlar, etbâTarı olan zorbalar ile metrise gelip gittikçe Murad Paşa ve Mahmud Paşa ve sâ’ir beylerbeyiler ayak üzre durup, ıraktan bunları selâmlar idi.

Ve arpa bahâdır deyü cümle paşaları ve kibâr-ı a‘yânı bir hoşça haklarlar idi. İki taraftan Budin ve Peşte kütür kütür döğülürdü. Küffâr taburuna karşı Tuna kenarında dört badaloşka kurulup, anınla köprüleri kesildi. Peşte'ye küffâr geçemeyip yalnız Budin üzerine üştüler. On beş gün mürûrunda İslâm ordusunda azîm kaht u galâ zâhir olup, bir kile un yirmi altına ve bir kile arpa on beş altına çıkıp, ol dahi bulunmayıp nâ-çâr asker Budin'den zahîrelenirdi.

Sene-i sâbıkada Mahmud Paşa Tuna kenarında Budin'in iki âhûru arasını çit ile kaplayıp su kuyusundan inen yolun dahi tarafeynini çitten dolma duvar etmiş idi. Ol sebebden şaykalar sığınıp orduya işler idi. Bu mertebe dahi olmasa şaykalar duracak yer bulamayıp Budin'e imdâd gelme ve gitme ber taraf olurdu. Çün hisardan zahîrelenmek muzır idi. Halkı zahîrelenmek- ten men‘ ettiler. Mümkin olmayıp kimi akçeye tamaTndan satar ve kimi dostuna verirdi. Âhir Ali Paşa ve Hâbil Efendi ve Yeniçeri ağası serdara gelip, “Sizden imdâd ihtimâli yok, on gün dahi durur iseniz Budin'in olacak zahiresi tükenir. Hemen bize Mehmed Paşa'yı bir mikdar asker ile bırakıp varın gidin” dediklerinde, Mehmed Paşa ol emirden ızhâr-ı [291] imtinâ[1] edip “İki senedir mütevâliyen muhâfaza ederiz, birine dahi emr olunsa bizden ziyâde hizmet ederdi” dedikte Budinli ayağına düşüp minnet eylediler. Vezîri‘azam dahi yalvarıp, sakalını öpüp ferman etmekle bilâhere rızâ verdi. Bin nefer terakklli ve bin nefer bölüğe geçmek şartıyle kul-oğlu yazılıp, cebeci ve topçu ve gayriden gönüllü asker tahrîr olunup müstevfî hazîne verilip Mehmed Paşa'ya hil‘at-ı fâhire giydirildi.

Ve akşam namazından sonra Yemişçi Haşan Paşa önüne düşüp, şaykaya varınca piyâde tevdi' eyledi. Mezbur Mehmed Paşa nefsinde bir vakür u mü'eddep ve zâbit ve sâhib-i kevkeb mehîbü'l-likâ adam idi. Kulun tuğyânı zamanında zahire için gulüvv edenleri kaptırıp döğer ve te'dîb ederdi. Kimse muhâlefete kadir olmazdı. Ekâbir hicâb ederdi ve esâgır havf ederdi.

Ol gece sabaha dek asker-i İslâm su kapusundan Budin'e dâhil olup topları dahi içeri çektiler. Ertesi gurre-i rebîülâhirde [18.09.1602] serdar göçüp, Keşket varoşuna andan Varatin'e azm eyledi. Dört büyük topları asker elleriyle çekip götürdüler. İkisini Sonbur'da, ikisini Başka'da koyup tayy-ı merâhil ederek Varadin köprüsünü geçip Belgrad'a revâne oldular. Bu taraftan Mehmed Paşa Budin'e dâhil oldukta dîvân edip a'yân u erkâna cümle tatyîb ü istimâletler verdi. Her birine arz-ı muhabbet eyleyip me'mûr oldukları gediklerine gönderdi. Ve vakt-i seherde beş yüz kadar atlı intihâb edip, Ova kapısı semtinde keşişlik yolunda küffârdan bir iki alay her-bâr durup karavol beklerlerdi. Üzerlerine gönderdi, hemen vardıkları gibi bozup hayli kâfir kırdılar ve nicesin esîr eylediler.

Küffâr Gürz-İlyas [Gellert] üzerine toplar çıkarıp on gün ale't-tevâlî cengler ve yürüyüşler ettiler. Asker-i İslâm bunları tüfeng ve humbara ile [292] tüskürdüp, gelen küffân herbâr bozdular ve girü döndürdüler. Bir gün azîm hücûm u yürüyüş ettiklerinde Dev Süleyman Paşa, ihdâs ettiği varil humbaralannı küffâr üzerine yuvarlayıp içlerine vardıkta içinde olan demir pâreleri nice bin kâfiri kırdı, bununla def ettiler.

Ba'dehû tekrar Beç kapısından lâğımlar edip, toprak sürmeğe başladılar. Ve yine bir gün var kuvveti bâzûya getirip kafaya bir iki bin top urulmakla duvarı yıkıp azîm gedikler açtılar ki yürüdükleri takdirce hâl müşkil idi. Ol gece asker-i İslâm birbiriyle helâlleşip, ölüm eri oldular. Ve Mehmed Paşa'nın re'yi ile rebîülâhirin onuncu [27.09.1602] günü seheri Ova kapısından umûmen piyâde ve süvâri çıkıp ale'l-gafle metrisleri bastılar. Küffâr gafil bulunup taburları mesâfe-i ba'îdede olmakla imdâd gelince asker-i İslâm iki sâ'at ol kadar kâfir kırdılar ki metrisleri bi'l-külliye söndürüp topları çevirdiler. Ve barutların ekserin kafaya çekip mâ-adâsına ateş verdiler. Budin kadısı Hâbil Efendi ki sinni seksenden mütecâviz idi ve gayetle pîr idi. Guzâtı cenge tergîb edip, kendi eli ile bir kâfir öldürdü.

Ve bu esnâda mütevâliyen azîm yağmurlar dahi yağıp, min-ba'd metriste durmak zamanı geçip küffâr ye's ü hasret ile topların çekip, Estergon'a doğru gitti. Guzât ardınca varıp batakta kalan toplarını basıp Budin'e getirdiler. Mehmed Paşa her birine ihsânlar eyleyip ahvâli serdara Elâm eyledi. Haşan Paşa dahi Âsitâne-i sa'âdete arz edip hâslar ile vezâret-i sâlise ve seraskerlik berâtını irsâl eyleyip Rumili eyâletini Murad Paşa'ya tevcih etti.

Âmeden-i Gâzî Giray Han bâ-asker-i Tatar

Çün Vezîria'zam Haşan Paşa Varadin köprüsünü geçip, Zemun sahrasına geldi. Iraktan [293] bir asker numâyân olup "Gâzî Giray Han geldi" deyü haber verdiler. Seferden avdet zamanında bî-vakt gelmeğe bâ'is meğer birâderleri olan Selâmet Giray ve Mehmed Giray ve Şahin Giray izhâr- ı ukük edip, kimi Rumili, kimi Anadolu'ya gidip Deli Hasan'm yanma varmışlar. Deli Haşan itâ'at ederse şâyed bile bulunan karındaşını hanlığa ricâ eyleye ve bir iki seneden beni sefere gelmediğinden mir'ât-ı zamîr-i padişahı muğber olduğundan belki azline müsâ'ade oluna deyü vehme düşüp serhadd-i mansûreye varıp, muhâfaza hizmetinde olmakla gelmiş sahrâ-i mezburda han, a'yân-ı Tatar ile Serdar Haşan Paşa'ya bizzat mülâkat etti. Ve hem rikâb olup rebîülâhir evâhirinde Belgrad'a dâhil oldular. Gâzî Giray Han, Defterdar Etmekci-zâde menziline nüzûl eyledi. Bu defa han hazretleri, Haşan Paşa ile üns ü ülfet ve iki günde münâvebe ile birbirine ziyâfet eylediler.

Ba'dehû kendüye Peçuy ve asker-i Tatar'a Sigetvar ve Koban ve Mohaç ve gayri Drava nehrinin mâ-verâsı kışlak ta'yin olunup ol cânibe gitti. Tatar askeri kurâ ve kasabâta yerleştiler. Han hazretleri dahi ol kış Peçuy'da ayş ü işret edip, Fuzûlî-i Bağdadî'nin nîk ü bed manzûmesine nazire ve kahve ve bâde münâzarasmı nazma getirip bir risâle yazdı. Ammâ birâder-i Selâmet Giray'dan emîn olmayıp, da'imâ efkârında idi. Ve meclisinde zikri herbâr tekrar olunup bir defa Ahmed Ağası ki, Tatar ana kapı-ağası ta'bîr ederler. "Beni halime komadın, senin karşında durup, basıp sarı öküz gibi boğazlasam bu hâtıradan kurtulurduk" dedi. Han hazretleri cevabını kadere havâle eyledi.

Terakkı-i umûm

Vezîria'zam Belgrad'da kapı-kulunun mevâciblerin verip, bölük halkına umûmen ikişer akçe ve piyâde askere birer akçe terakki [294] ihsân etti. Ve Yeniçeri ağasına Âsitâne'ye gönderip, bölük halkına ve sâ'ir askere icâzet verdi. Kendisi dahi sebük-bâr ılgar fikrinde oldu.

İstîlâ-i Deli Haşan ber-şehr-i Kütahya ve reften-i Mahmud Paşa

Sene-i sâbıka evâhirinde mezbur ser-eşkıyâ Deli Haşan Tokat'ta Haşan Paşa'yı şehid ettikten sonra kalkıp gâret ederek Anadolu semtine gitmiş idi. Define me'mûr olan Diyarbekir Beylerbey isi Vezir Hüsrev Paşa'ya Şâm ve Haleb ve Mar'aş eyâletleri askeri ta'yin olunmuş iken, kimse itâ'at etmeyip Sivas kurbuna geldikte kurb-ı şitâyı bahâne edip, yanında olan asker dağılıp gittikleri müfsid-i mezburun Engüri kurbında mesmû'u olup, bî-bâk ve bî-pervâ Anadolu muhâfazasında olan Hafız Paşa üzerine yürüdü. Paşa-yı mezbur habîr oldukta cenge kudreti olmamakla Kütahya kafasına girip tahassun etti. Der-akab şakî-i mezbur cunûd-ı nâ-mahsûr ile gelip üç gün kafayı muhâsara ettikten sonra berf ü bâran zamanı olmakla şehri yakıp, kışlak için Kara-hisar'a gitti. Bu haber-i muvahhiş Der-i devlete vâsıl oldukta vüzerâdan Güzelce Mahmud Paşa mâh-ı recebde serdar ta'yin olunmuş idi.

Tebdil ü tağyir der-Âsitâne

Mâh-ı mezburun yirmisinde [07.10.1602] Kul tâ'ifesi hareket edip sû'-i tedbir olundu deyü ftirâs etmekle Sâ'atci Haşan Paşa ref olunup Güzelce Mahmud Paşa kaymakam oldu. Ve müşâvereye dâhil olan Yeniçeri Ağası Ali Ağa dahi ma'zul olup, yeri Bostancı-başı Deli Ferhad Ağa'ya verildi. Ve Sâ'atci Yedi-kule'ye gönderildi. Mâh-ı mezburun yirmi ikinci leyle-i sebtte Müftî Mehmed Efendi azl ve yerine Sun'ullah Efendi [295] sâniyen şeyhülislâm ve yevm-i mezburda Anadolu sadrı Es'ad Efendi ref ve yerine İstanbul kadısı Ebü'l-meyâmin Mustafa Efendi ve anın yerine Mısır'dan ma'zul Abdülvehhab Efendi geldi.

Vak'a-i Gazanfer Ağa ve Ağa-i Dârüssa'âde Osman Ağa

Mâh-ı recebin yirmi üçüncü [06.01.1603] günü zümre-i asâkir-i sipah, dergâh-ı şah-ı cihâna gelip, ayak dîvânı olmasını ricâ ve celâlî melâli ve ahvâl-i memleket ihtilâli bi'l-müşâfehe arz olunması bâbında ilhâh u istid'â etmeleriyle padişah-ı âlem-penâh matlâ-ı Bâb-ı sa'âdetten arz-ı dîdâr ve ihzâr olunan taht-ı âlî-i gerdûn-nazîr üzerine karar edip, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi ve Kaymakam Mahmud Paşa ve Sadreyn Ahî-zâde ve Ebü'l-meyâmin Mustafa Efendi ve ulemâdan müderrisine varınca otuz nefer a'yân ve sâ'ir erbâb-ı Dîvân huzurunda, sipah tarafından Hüseyin Halife ve Poyraz Osman ve Kâtib Cezmi pây-i taht-ı hümâyûna bilâ-vâsıta arzıhâl edip dediler ki: "Padişahım! Asker-i İslâm seferde iken Celâlî hânü- mânlan istisâl ve ecille-i ekâbir-i ezille-i esâgır rütbesine îsâl ve serâser Memâlik-i Mahrûsa'yı pâ-mâl eyledi.

Erzurum eyâleti Köse Sefer Paşa'nın sekbânları ve leventleri elinde ve Sivas eyâleti Alaca Atlı demekle ma'rûf Ahmed Paşa zorbaları hükmünde ve Karaman eyâleti Deli Haşan ve Merzifon ve Kastamonu ve Kangri sancakları Tavîl ve Kara Sa'id zabtında olup, Celâlîler dünyayı tuttu. Beş altı kere serdar ta'yin olundu, bir maslahat görülmedi. Vükelâ-i devletin ihmâli ve mahrem-i esrâr-ı saltanat olanların iğfali bu kâr-ı büi-acîbeye sebeb olmakla bi-hasebi'ş-şer' ve'l-kânûn her birinin cezâsı derkâr ve sâ'irlere bâ'is-i i'tibâr olmak mühimmât-ı dîn ü devletten olduğunu iş'âr etmeleriyle mukaddemâ kaymakam olup, Yedi-kule'de mahbûs olan Sâ'atci Haşan Paşa meydâna [296] ihzâr olunup, "Mühimmât-ı umûr-ı devleti padişaha alâ vukü'ihî i'lâm etmeyip kaymakamlığı esnasında retk ü fetkı kendi hevâsınca etti" deyü ithâmıyle siyâset-gâha gelmiş iken her mâddeyi pâye-i serîr-i a'lâya arz ettiğini nâtık hutût-ı şerife ile müveşşah telhislerin ibrâz ile ibrâ-i zimmet edip, necât buldu. Ve müsteşâr-ı saltanat ve mu'temen-i umûr-ı mülk ü millet olan Vezîr-i râbi' Tırnakçı Haşan Paşa meydân-ı intikamda boynu urulmağa çökerilmiş iken Yeniçeriler şefâ'a- tiyle afv olundu. Ve zümre-i tavâşiyândan olan Hüsrev Paşa'nın serdar- lığına bâ'is olmak töhmeti ile Kapı-ağası Gazanfer Ağa ve Darüssa'âde Ağası Osman Ağa mazhar-ı itâb ve tîğ-i âb-gûn ve ateş-tâb ile kelleleri hübâb oldu.

Ol iki mühre-i sefîd ü siyah galtân-ı meydân-ı siyâset-gâh oldukta cem'iyyet küste-i zimâm ve serrişte-i kıl ü kâl-i enâm karîn-i infısâm olup, padişah-ı âlem penâh dahi erkân-ı Dîvânı selâmlayıp, Harem-i hâssa revân ve halk dahi gülbang-i du'âyı felekü'l-eflâke yetirip perîşân oldu.

Teveccüh-i Yemişçi Haşan Paşa be-cânib-i Âsitâne ve ser- darî-i Lala Mehmed Paşa

Vezîria'zam Tatar Han'ı Peçuy kışlağına gönderdikten sonra serhadd umûrunu Lala Mehmed Paşa'ya ve Belgrad'da zehâ'ir ve sâ'ir mühimmât tedârükünü Defterdar Etmekci-zâde ile Vezir Mehmed Paşa'ya sipâriş edip, kendi kethüdâsı Mustafa Ağa'yı Bosna ve Budin eyâletlerinden zahire cem'ine gönderip Der-i devlette kulun hareketinden kendüye zarar teveccühü ağleb-i ihtimâldir" deyü sebükbâr bir bölük hizmetkâr ile çıkıp İstanbul'a ılgar eyledi.

Yagodine nâm mahalda Haşan Ağa nâm kapıcı-başı gelip Sun'ullah Efendi dilhâh-ı sipah için müftî olduğun haber verdi. Ve Kapı Kethüdâsı Yemenli Hüseyin Ağa'dan mektub getirip "Vücudun sana gerekse ale't- ta'cîl [297] gelesin" demekle bir an tevakkuf etmeyip icâleten yola revâne oldu. Lâkin nehr-i Morava'nın tuğyâm ve buz pâreleri ile şiddet üzre cere- yânı avka ba'is olup ne hâl ise bir teng

mahalde buz üzerinden geçip, Niş'e varıldıkta Âsitâne'den tekrar mektub ve adam gelip, Gazanfer Ağa vak‘asını bildirdi. Bundan sonra hiç durmayıp Harmanlı'ya geldikte iki nefer kapıcı-başı hatt-ı hümâyûn ile Valide Sultan mektubunu getirip da‘veti mutazammın haber-i meserret-eser zuhûr etti.

Vezir bu fakiri da‘vet edip cevab-nâmelerini yazdırıp derhâl ol iki bevvâb-ı ser-âb ile geriye ircâ vü irsâl olundu. Andan Edirne'ye vusûl bulup Etmekci-zâde sarayına nüzûl olundu. Bu fakir ol vakitte Edime Kadısı bulunan Zekeriyya-zâde Yahya Efendi ki sonra şeyhülislâm oldu. Mahkemelerinde ârâm edip yedinci sâ‘atte vezir ile ma‘an kıyâm ve cânib-i Darüssaltana'ya ılgara ihtimâm olundu. Silivri ile Karıştıran beyninde Kapı Kethüdâsı Yemenli Hüseyin Ağa Süleymaniye mütevellisi Sarı Ali Ağa ile karşı gelip, “Bu gece beher-hâl saraya dâhil olmanız lâzım gelmiştir. Eğer yarma te’hîr olunursa sipah zorba gönderip sizi def ederler, taraf-ı saltanattan Silivri kapısı bevvâblarına tenbîh olunmuştur” demekle paşa dahi arabadan çıkıp, çapkuna süvâr olup sür‘at ile şehr-i şa‘bânın yirmi beşinci gecesi [07.07.1603] dördüncü sâ‘atte bâb-ı mezburdan dâhil ve saray-ı sü- rûra vâsıl olduğu sâ‘at pâye-i serîr-i a‘lâya telhis ile kudümünü inhâ eyledikte “Hoş geldin, kudümün mübârek ola” deyü cevab-ı padişahı ile müfte- hir ve mübâhî oldu.

Ve ol gece Kaymakam Mahmud Paşa haberdar oldukta gelip bizzât mülâkât eyledi. Ve yine kendi der-akab iki kadıasker efendiler gelip, mülâki oldular. Gidecekleri vakitte paşa-yı kâmyâb ikisine hitâb edip dedi ki “Efendiler bundan giderken şeyhülislâm'a varıp bizden îsâl-i du‘â vü selâm edip [298] diyesiz ki, bu mahalle nüzûl eyledin, yoldan doğru sa‘âdet-hâ- nelerine varıp mülâkât edecek idik. Geç vakit olmakla huzûrlarına mâni‘ olmayalım” deyü sabaha te’hîr oldu. Yarın ne vakit müsâ'ade olursa isti‘lâm ve bu cânibe iiâm edesiz. Sabah oldu aslâ onlardan bu bâbda cevab gelmedi. Meğer ol seherde zorba başıları müftîye varıp vezîr-i bî- tedbîrden serhadd umurunda vaki‘ olan taksiri sebebi ile a‘dâ-i dîn-i Müslimîne gâlib ve şevket-i İslâmî sâlib olmuş idi deyü müeddâsından istiftâ ve vezîr-i mezburun katline fetvâ alıp, fetvâyı Kaymakam Mahmud Paşa'ya getirdiler. Bir rivâyette vezîria‘zam Âsitâne'ye karîb oldukta

Mahmud Paşa i‘mâl-i mekr ü fırib edip zikr olunan vech üzre fetvâyı almış ve sipah eline vermekle tekrar cem'iyyete bâ‘is ve ümmü’l-habâ’is-i havâ- dis olmuş idi. Hâlâ fetvâyı tenfîz kasdı ile kadıaskerleri getirdip eline verdi. “Ve bu fetvâ meşrû‘ mudur” deyü su’âl etti. “Meşrû'dur” deyicek “İmdi meşrû‘iyetini siz dahi yazın” deyü zorbalar muvâcehesinde ikdâm eyle- dikde anlar dahi meşruiyetini tahrîr ve imzâ ettiler.

Telhis kerden-i Mahmud Paşa be-katl-i vezîr-râ ve imtinâ‘-ı padişah bâ-tedbir-i Haşan Paşa

Mezbur Mahmud Paşa zorbaların, ber mûceb-i fetvâ Haşan Paşa'yı kati murad ettiklerini yazıp, “Eğer müsâ‘ade olunmazsa fesâd-ı azîme sebeb olur” deyü telhis edip, fetvâyı kadıaskerlerin yazdığı imzâlar ile telhis içine koyup, huzûr-ı hümâyûna gönderdi. Bu taraftan Haşan Paşa haberdâr oldukta bu fakiri da‘vet edip, huzûr-ı sa’âdet-masîre bu mazmûn üzre bir tezkire tahrîr ettirdi ki “Mahmud Paşa bu garaz-ı fasid icrâsıyçün zorba eşkıyâsına otuz bin fılori vermeğe te‘ahhüd eyledi. Ve eğer müsâ‘ade buyurulur ise bir kaç güne dek [299] lisâna gelmeyecek a‘zam-ı fesâdâta ikdâmları mukarrerdir ve hâlâ Mahmud Paşa telhisine lâzım olan cevab vezîria[1] zamdan sudûr eyleyen umûr cümle benim ma‘rifetimledir, cürmü zuhûr ederse ben hakkından gelebilirim. Benimle vezirim arasına kul niçün müdâhale eder, karıştıklarına rızâ-i hümâyûnum yoktur” deyü işâret buyurulup, irsâlinden sonra kapıcılar kethüdâsı kullarına dahi hemen ferman-ı hümâyûn sâdır olmak gerektir ki bu gece varıp bilâ-mehl Mahmud Paşa'nın hakkından gelip def-i fitne eyleye. Eğer “Bu denlü sipah ile mukabele nice mümkindir deyü su’âl buyurulur ise Yeniçeri tâ’ifesini bu bendeleri kendime tahvil eylemişimdir” deyü gönderildi.

Zikr olunan tezkire mazmûnuna vuküf-ı hümâyûn hâsıl oldukta Mahmud Paşa telhisine bu güne cevablar tahrîr ü irsâl buyuruldu.

Fetvâ ve imzâ kağıdları alı-konulup Kapıcılar Kethüdâsı Kasım Ağa huzûr-ı hümâyûna da‘vet olundu. Ve “Bu gece elbette Mahmud Paşa'ya varılıp, hakkından gelesin ve bu telhis ile fetvâlan vezîria’zama veresin” deyü tenbîh buyurmuşlar. Mezbur kapıcılar kethüdâsı kağıdları vezîria‘zama getirip kendi hocası olan Ebü’l-meyâmin Mustafa Efendi nin kağıdını ketm eyledi ve Mahmud Paşa katline me’mûr olduğunu bildirip gitti. Lâkin Mahmud Paşa havf ile firâr edip bulunmadı. Paşa gelen fetvâyı hıfz edip, müftînin ve kadıaskerlerin hattı olduğunu bildi.

İlticâ-i Vezîria‘zam Haşan Paşa be-zümre-i Yeniçeriyân ve cem‘iyyet-i îşân ve telâşî-i sipahiyân

Çün Mahmud Paşa gönderdiği telhis gelip okundu. Aklı başından gidip, neye uğradığını bilip ıztırâba düştü. Zorbalar muntazır dururlar idi. “Çün padişah fetvâ ile amel etmeyip Haşan Paşa'yı himâye eyledi. Biz sarayına varır kendimiz kati [300] ederiz” deyü çıkıp At-meydanı'na varıp bu babta müşâvere eylediler. Haşan Paşa bu kaziyyeden habîr olıcak sarayı kapısını kapayıp zevcesi sultan mekânına karîb bir odaya girdi. Zirâ henüz zifaf vaki[1] olmamış idi. Sipah zorbaları alay ile bâb-ı saraya gelip kapanmış bulduklarında Haşan Paşa'nın tedârükü muhkem idiğin bilip “Kal‘-i bâb-ı hadîd amel-i kesir ister. Akşama karîbdir, vakt teng olmakla bu gün itmâm-ı maslahat müyesser olmaz, yarma te’hîr edelim” deyü dağıldılar. Bu fakir-i nâ-tuvân dahi ol evânda beyt-i ahzânıma revân oldum idi.

Haşan Paşa gece içinde halk salât-ı işâya iştigâlde iken tebdîl-i sûret piyâde iki hizmetkâr-ı yarar ile kule kapısından çıkıp, Yeniçeri ağası kapısı demekle ma‘rûf saray-ı dil-güşâya varıp o mevzı‘-ı bî-nazîrde pinhân olmuş ol gece Yemenli Hüseyin Ağa ile Sarı Ali Ağa bu abd-i hakirin menziline uğrayıp, “Devâtmız ile bir kaç tabak kağıd alıp Ağa-kapısı'na varasız” dediler ve acele ile gittiler. Bu hakir dahi acele üzre atlanıp Ağa-kapısı'na vardım, gördüm ki Haşan Paşa sadr-ı mecliste câlis ve Yeniçeri ağası etbâ'iyle makâm-ı hizmette kâ’im ve mûnis olmuş fakiri görücek yanına çağırıp, pâye-i serîr-i adaya bir kağıd imlâ ettirdi ki hâlâ mesned-i iftâda olan Mevlâna Sun‘ullah Efendi eşkıyâya mu‘în ve penâh olup, sâbıkâ birâ- der-zâdesi Çelebi Kadı nâm hakka nâ-râzî vesâtatı ile Celâli Kara Ya-zıcı'dan otuz bin guruş alıp Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa'yı ma‘zul ettirdiğinden gayri zorbalar ile ittifak edip gâh Dîvâna gulüvv ettirip kapı- ağasıyle kızlar ağasının başlarını kestirip ve hâliyâ vekîl-i saltanat-ı uzmâ olan Haşan Paşa'nın katline müte‘allik teklifler dağdağasiyle âlemi kaygılı edip, bunlardan mâ-adâ lisâna [301] gelmeyecek tedârüklere mübâşeret edip her fitnede hazır şer ü fesâda bâ’isdi deyü cümle Yeniçeriler müftî-i merkumun izâle-i vücûdu lâzımdır ki bu zorbalar tuğyânı ber-taraf ola derler. İzâle olunmazsa bâri cezîre-i Rodos’a nefy ü iclâ olunup fetvâ hizmeti bir sâlih ü mütedeyyin kimesneye verilmek mühim olmakla Anadolu Kadıaskeri Mevlânâ Mustafa Efendi dâ'îleri her veçhile sâlih ü dindâr ve âfîf ü perhîzkârdır. Mansıb-ı fetvâ ona inâyet buyurulup yeri İstanbul'dan munfasıl Mevlânâ Mustafa dâ'îlerine sadaka buyurulmak bâbmda ferman padişahımızındır deyü bu mazmûn üzre telhis tamam olup paşaya verildikte bir dest-mâle sarıp hazır eyledi. Bundan sona cümle vüzerâ ve ülemâ ve meşâyih ve cebeci ve topçu ve tershâne halkı ve ehl-i hiref ağalarına hitaben

buyuruldular yazıldı. Ve “Her kim ki padişaha itâ at üzredir âlât-ı harb ile Süleymaniye hareminde hazır ve emre muntazır bulunalar deyü da vet ve ol gece taraf taraf buyuruldular gönderildi.

İsfırâr-ı fecr ve vakt-i Şâfi’î’de ağa imamına iktidâ ile sâhib-i devlet salât-ı subhı edâ edip andan sonra akşam yazılan telhisi bir mu temedün- aleyh adamıyle atebe-i halvet-saray-ı hümâyûna gönderdiler. Tulü -i şemse karib ihzârları ferman olunan tavâ’if Süleymaniye hareminde ve Yeniçeri müsellah ü müretteb Ağa sarayının nerdübânı ayağında âdet-i me’lûfeleri üzre oda-başıları ile durdular. Ve içlerinden bigâneleri taşra sürdüler. Ba‘d ez-ân vezîr-i mezbur ve Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa bâlâ-i nerdübânda durup bir hatt-ı hümâyûn çıkarıp Bektâşiyân'a karşı okundu. Mazmûnu.^ Siz ki Y.eniçeri kullanımız, ber-hordâr olasız. NFmetim sizlere helâl ola. Âbâ-i kirâm ve ecdâd-ı izâmım zamanlarından bu âna gelince sizden hıyânet ü habâset ve hilâf-ı nzâ hareket sâdır olmayıp dâ’imâ rizâ-i şerifimi gözleyip [302] veziriazama mu‘în olup zorba eşkıyâsının haklarından gelinmeğe imdâd u ikdâm eyleyesiz. Benim du‘â vü hüsn-i teveccühüm sizinle hiledir".

Çün Yeniçeriler hatt-ı hümâyûnu istimâ‘ eylediler, padişaha hayır du‘âda içtimâ* edip dahi hufyeten ta‘lîm olundukları üzre ağız açıp, Bizim dahi hayr sözlerimiz vardır. Isgâ buyurup padişahımıza arz etmenizi ricâ ederiz. Ol akvâl-i hayr-iştimâl budur ki müftî olanlar, padişah-ı İslâma hayr-hâh olurken hâlâ Müftî Sun‘ullah Efendi Devlet-i Aliyye'ye bed-hâh olup Kara-yazıcı’dan birâder-zâdesi Çelebi Kadı yediyle otuz bin altın alıp Sinan Paşa-zâde’yi azl ettirdi. Ba‘dehû zorbalar ile müttefik olup Dîvân'ı bastınp ağaların başını kesdirdi. Şimdi vüzerâ başın taleb ettirip murad- lannca fetvâlar veriyor. Cümlemizin muradı budur ki mezburun hakkından geline ve Mahmud Paşa dahi sâ‘î bi’l-fesâd olduğu için kati oluna. Ve zorbalar dahi sipahilerden taleb olunup teslim ederlerse fe-bihâ, inâd edip vermezler ise cümlesinin hakkından gelinmeğe ikdâmımız mukarrerdir, kıtâl lâzım gelirse vakitlerine hazır olsunlar, biz hazır durmuşuzdur” dediler. Vezîria'zam dahi “Ale‘r-re’s ve’l-ayn” deyüp cevab verip ağa ile ma‘an yine makamlarına gelip ku‘ûd ettiler. Vüzerâ ve ulemâ hariç pâye- sine varınca ve sâ’ir a‘yân ü erkân umûmen müctemi[1] oldular. Cığala-zâde Sinan Paşa huzûrdan imtinâ[1] ettikte çavuş-başı gönderilip cebren ihzâr olundu. Ba‘dehû belli-başlı zorbalar defter olunup esâmileri çalındı ve her biri için mürd timân emri yazılıp zâbitlerine teslim olundu.

Cem‘iyyet-i Sipah

Bu tarafdan zorbalar seheri Arslan-hâne önünde cem‘ olup saf bağlayıp dururlardı. Vezîria‘zam bölük-ağalarına cumhûr müvâcehesinde emirleri verip dedi ki “Sipah tâ’ifesine [303] varıp bu esâmi sâhiblerin sipahdan taleb edin, eğer teslim ederler ise fe-bihâ alıp getirin ve illâ vakitlerine hazır olsunlar. Umûm ile üzerlerine varılıp haklarından gelinmek mukarrerdir. Ağalar “Sem‘an ve tâ‘aten” deyip revâne oldular. Sipah cumhûru önüne varıp evâmiri gösterip zorbaları taleb eylediklerinde “Birisini verme- siz, padişah cümle sipahdan geçmek ne ihtimâldir” deyü cevab vericek ağalar sipah yanında kalıb kethüdâlar bu haber-i nâ-savâb ile vezire geldiler. Bu esnâda Saray-ı Âmire cânibinden iki kapıcı zâhir olup fetvâ telhisini getirip sadrıa‘zama teslim ettiler. Paşa açıp gördü ki arzı muktezâsınca fetvâ ve kadıaskerlik tevcih olunmuş hemen-dem Anadolu Kadıaskeri Ebü’l-meyâmin Mustafa Efendi'ye tevcih buyurup Allâh mübârek eyleye. Padişah-ı âlem-penâh hazretleri mansıb-ı fetvâyı size tevcih buyurdular dedikte Mustafa Efendi âhara hıtâb olunur kıyâs edip hem Rumili kadıas- kerinden aşırı câlis olmakla bir hoşça fehm edemedi. Paşa kalkıp fermanı ifhâmdan sonra musâfaha edip bazusundan tutup vüzerânın üzerlerine geçirdi. Ve huzzâr-ı meclise dest-bûs-ı tehniyet-i fetvâ için işâret eyledi.

Cümle ulemâ ve vüzerâ ale’t-tertîb tehniyet ettiler. Bundan sonra sâhib-i devlet taraf-ı padişahîden alâ tarîki’l-vekâle müftî-i cedîdden istiftâ eyledi ki defter olunan zorba eşkıyâsın teslimde imtinâ‘ ve bağy ü inâd üzre içtimâ[1] edip itâ‘at-i emr-i padişah etmeyen zümre-i sipah hakkında ne buyurursuz, şer‘an ne lâzım gelir dedikte emr-i sultan-ı İslâma itâ‘at etmemekle cümlesi bâgî olurlar. Kıtâlle cem‘iyyetleri tefrik ve defterleri temzîk olunmak lâzım gelir deyü cevab verdikte padişah tekrar bölük kethüdâ- larına hitâb-ı bâ-itâb edip “Varın ol cem'iyyet edenlere [304] bu cevabı bildirin ve ol şakileri alıp getirin, eğer inâd ederlerse padişah ol zümre-i gümrâh kulluğundan geçmiştir, cümlesinin defterleri ateşe urulmak mukarrerdir, sonra nedâmet müfîd olmaz. Ve siz ki tavâ’if-i mezbure zâbitlerisiz şöyle ki siz dahi bu bâbda himâye güne ihmâl edip taleb u ikdâmda ihti- mâm etmez iseniz padişah-ı âfâk sizin hakkınızda darb-ı a‘nâk emr eylemiştir. Cümlenizin nerdübân ayağında boyunları urulmak mukarrerdir” dedi. Anlar dahi yine ol tarafa gittiler.

Bu esnâda vezîria‘zam kapıcı-başılara nigâh edip ol zümreden Davud Ağa ki vak‘a-i Osman Han'da vezîria‘zam olmuştur, anı yanma çağırıp, sırran sem‘ine dedi ki “ Kırk nefer kapıcı ile Müftî-i sâbık SuıPullah Efendi hânesine varıp kendüyi menzilinden kaldırıp iskeleye getirip bir sefineye vaz‘ ve Rodos’a iclâ ey leye” deyü ferman eyledi. Mezbur dahi kırk nefer kapıcı ile müftî menziline vardıkta gördü ki Sun‘ullah Efendi mukaddemce fırâr ve ihtifa eylemiş ve yine Kapıcı-başı Hamza Ağa'yı ve Orta Defterdarı Murad Efendi’yi çağırıp “Bu gece fırâr eyleyen Vezir Güzelce Mahmud Paşa'nın varıp sarayını mühürleyesiz” dedi. Anlar dahi gittiler ve bu mahalde İstanbul kapıları kapanmak için yaya-başılar gönderildi. Kethüdâlar geri At-meydanı'na varıp kapılar kapandığını i‘lâm eylediklerinde ol kavme ru‘b u hirâs müstevli olup filhâl perîşân ve her biri bir tarafa girîzân oldukları haberi vardıkta Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa kol-gezmeğe süvâr olup müsellah Yeniçeri umûmen şimşîr-i âbdârın miyânına bend edip acemı- oğlanı ve cebeci ve topçu ve tersâneli askeri önüne düşüp esvâk-ı İstanbul’ı devre ve zorbaları aramağa gitti.

Ve sâ’ir erkân-ı devlet menzillerine dağıldılar. Vezîria‘zam ol gün dahi Ağa-kapısı'nda kaldı. Yeniçeri ağası şehr-i İstanbul’u dolaşırken Darbhâne [305] kurbında vaki[1] eşkıyâ-i sipahin mekânı “Kurşunlu Han” ı basıp içeride olanlann esvâb ve emvâlini yağma ve nicesini ele getirip i‘dâm ü ifnâ eyledi. Ve iki kul arasında adâvet vaki[1] oldu. Sûr-ı Kostantiniyye’nin kapıları iğlâk olmağın ehl-i beledin mevtâsını bile ihrâca mecâl muhâl olup ol gün ol gece bu uslûb üzre kaldı.

Zikr-i maktûlî-i Poyraz ve gayr ez-eşkıyâ

Ol günün ertesi, ki yevmü’l-cum‘a idi, yine ale’s-seher şeyhülislâm ve cümle vüzerâ ve ulemâ-i kirâm ve erkân ve a‘yân-ı vâcibü’l-ihtirâm ve umûmen kapı-kulu ve hüddâm-ı şah-ı âlî-makâm dünki gibi Ağa-kapısı'na da‘vet olunup salâ zamanına dek müşâvere ve tetmîm-i umûr-ı dîn ü devlet için envâ‘-ı muhâvere olunduktan sonra paşa-yı kâm-kâr padişah-ı âlem- medâra mülâkât için süvâr olup müftî-i cedîd ve Anadolu Kadıaskeri Mustafa Efendi'yi bile alıp bu denli müsellah piyâde asker önüne düşüp huzûr-ı hümâyûna vardıkta dest-bûs-i sa‘âdet- me’nûsla müşerref oldu. Lâzım olan umûr-ı cumhûru söyleşip müşâvere olunduktan sonra yine ol alay-ı müretteb ile Saray-ı Âmire’den çıkıp At-meydam’nda olan saray-ı dil- güşâ'ya varıp sâhib-ı devlet sarayında karar ettikte leşker tüfengler atıp süvârleri silahşorluklar edip şenlikler ve şatâretler gösterdiler. Müftî ile kadıasker bir mikdar sohbet ve mükâlemeden sonra menziline gidip paşa makâm-ı hükümette ârâm ve mesâlih-i nâs ile kıyâm eyleyip, halk-ı âlem ve vücûh-ı ümem fevc fevc dest-bûsa gelip tehniyet-i kudüm ve arz-ı teşekkürü ref-i eşkıyâ-

i fıtne-rusûm eylediler.

Ol gün vakt-i asırda iki şahıs birbiri ardınca sür‘atle gelip zorbalardan Poyraz Osman ile Öküz Mehmed ahz olunduğu ihbâr ve “Sipahiler Ağası [306] Mustafa Ağa getiriyor” diyü tebşir eyledi. Der-akab ağa-i mezbur ol iki mağruru getirip, huzûr-ı vezirde el bağlayıp durdular. Paşa Poyraz-ı nâ- sâza hitâb edip “Osman Bey biz sana seferde bî-hat ri‘âyet ü iltifat edip mansıblar ve terakkiler nâ-ma‘dûd harçlıklar vermiş idik. Bizimle akvâl ü ahdiniz böyle değil idi. Ne bâ‘is oldu ki a‘dâmız ile ittifak eyleyesiz” dedikte Deli Poyraz dehân-ı ma‘zereti bâz eyleyip, “Ey paşa-yı ser-effâz! beni niçin söyledirsin, ben ol suçu eylemedim ki ftizâra mecâl ola. Küfrân- ı ni‘met ettiğim yoluma izime geldi. Beni mazhar ettiğin ihsânı öyle basmadım ki beher takdir gözüme durmaya, her mertebe siyâsete istihkakım mukarrerdir. Hemen kemâl-i ihsânınızdan anı ricâ ederim ki bu günahkâr kulu avratlar gibi kemend-i gülû-feşâr ile kati ettirmeyip seyf ile öldüresiz” dedi. Paşa cevabında “Allah saklaya ki senin gibi bir merd-i şecî‘i izâle ettireyüz. Husûsan biliriz ki seni kendi haline komamışlardır. Ammâ erbab-ı hilâfa tâbi[1] olmağa bâ‘is ne oldu. Anı beyân muradımızdır” deyü ibrâm edecek cevab verdi ki İstanbul'a geldikte ol tâ’ifeyi bu makûle tedârükte görüp haltlarından imtinâ[1] üzre oldum. Kâtib Cezmi ve gayri başıma üşüp ve kande gidersem ardıma düşüp derlerdi ki behey Osman Bey! Biz bu maslahatı görmüşüz. Gerek şeyhülislâm ve vüzerâ ve gerek kadıaskerler ve sâ’ir erkân ü küberâ cümle bizimle biledir. Elbette bu maslahat görülür. Hemen senin teferrüd ettiğin kalır. Belki müdâhale etmediğin için sonra zarar çekersin deyip beni kaldırıp bir gün Sun‘ullah Efendi'nin kethüdâsı menzilinde tertib olunmuş âlî ziyâfete götürdüler.

Zorbalar ile ictimâ‘ım ol gün vaki[1] oldu. Yine ihtilât etmedim, ba‘dehû Mahmud Paşa tarafından da‘vet ve bizzarûre icâbet ettirdiler. Ol hod [307] bu tedârüke dâmen der-miyân edip bizzât dedi ki “Osman Bey biz bu maslahatı görmüşüz, hemen senin imtinâ‘ın yanına kalır. Cumhûra muhâlefet etmenin manası yoktur. Hususâ ki yoldaşlara otuz bin fılori in‘âm u ihzâr olundu. Andan dahi mahrûm kalacağın âkil kârı değildir” deyü nice mukaddemât îrâd edip andan beni kaldırıp Müftî Sun‘ullah Efendi'ye ba‘dehû kadıaskerlere getirdiler.

Anlar dahi her biri nice edille tahkik eyledi. Çün gördüm cümle kibâr bu semte zâhib olup icmâ vu ittifak etmişler. Ötede otuz bin fılori dahi oldu. Şeytân itmâ‘ı ile araya girip ba'dehû zorbalar ile içtimâ[1] u ittibâ[1] ve düşen fitneyi îkâ[1] üzre oldum dedi. Ol mahal vezîria'zam “Hâlâ müftî olan Ebü’l-meyâmin Mustafa Efendi onlara tâbi[1] değil miydi?” dedikte Poyraz Osman kasem-i yâd edip “Onlar gayrilerden ziyâde sâ‘î idi” dedikte Haşan

Paşa bu fakirin yüzüne bakıp ol bâbda istiğrâb gösterdi. Poyraz hatm-ı kelâm ettikten sonra Paşa Bölük-ağası Mustafa Ağa'ya buyurdu: “Var bunları Bâb-ı Hümâyûn’a ilet, huzûr-ı padişahîde bu ahvâli taknr etsinler dedikte ikisi dahi alıp huzûr-ı padişaha ilettiklerinde minvâl üzre tafsîl-ı ahval ettiklerinden sonra işâret-i aliyye ile boyunları uruldu.

Bir iki günden sonra ol zorbalardan Depegöz Rıdvan ele getirilip Sa- ray-ı Âmire'de kati olundu. Kazzâz Ali, Burnaz Mehmed makalesi defterlı zorbalar birer ikişer ele girip Bâb-ı Hümâyûnda cümlesi tîğ-ı siyâsetle kati olunup haklarından gelindi. Ammâ Sipahiler Kâtibi Cezmı nam bed-bahtın bulunmasına çâre olmayıp kimesne izine ermedi. Meğer bir kaç bin altın istishâb edip kendüyi meyyit şeklinde tabuta koyup Üsküdar'a [308] geçirmiş sûr-ı İstanbul’dan bu hîle ile çıkıp bir kaç hizmetkâr ile atlanıp firar eylemiş hizmetkârları ol fıloriye tama[1] edip bir kühsârda kenduyı kati ve dînârları iktisâmda münâza‘aya düşüp âhir birbiriyle arbede etmekle, bin kaçıp bu haberi ifşâya bâ‘is oldu.

Maktûlî-i Hüseyin Halîfe

Rü’esâ-i erbâb-ı hilâfdan Hüseyin Halîfe nâm şahıs kapı-ağası kati olunduğu günde bi’l-müşâfehe padişaha nice bı-edebâne kelımât etmeğin izâlesi murad-ı padişahı iken Haşan Paşa vakasında Yenıçerıyan sıyanet edip hatta zorbalar defterine dahi kayd u sebt olmasına bile manı[1] olduklarına binâ’en iğmâz-ı ayn olunup aslâ lisâna bile getirilmemiş ıdı. Şakı-ı merkum tamam-ı emn hâsıl edip “Halâs oldum” deyü bî-pervâ ramazan geceleri kahvehânelere çıkıp yârânı ile zevk-i nıhânî ve sohbet-ı kamram üzre iken, ramazanın on bınncı gecesinde [22.02.1603] ale’l-gafle kahvehaneden kapdırılıp huzûr-ı hümâyûna gönderildikte bıla eman adem diyarına gönderildi. El-hâsıl bu tarîk üzre zorba eşkıyâsı cümle ele girip vucud- ı bî-sûdlanndan âlem tathîr olundu.

Ahvâl-i Güzelce Mahmud Paşa

Mahmud Paşa ise bu vak‘a evvelinde fırâr ve ihtifâ etmiş idi. Meğer Sofu Zeyne girip Zencîrli-servi semtinde mütemevvilân-ı İstanbul dan merhum Hacı Hüsrev binâ ettiği câmi[1] civârında olan hangahda kı Bazergan Câmi‘i demekle meşhurdur. Ârif-ı billâh eş-Şeyh Ramazan -*kuddıse sırruhû*- hazretlerine

ılticâ eylemiş talebkârlar varıp muştebıh olmakla seçilmediği ma‘rûfdur. Ol âsitâneye ilticâ ile canın rehâ eyledi.

Adâvet-i ferîkayn ve katl-i Tırnakçı Haşan Paşa ve Ali Ağa ve bâkı-i evzâ-ı nâ-pesendîde-i vezîr [309]

Bu vak‘alardan sonra Yeniçeri ile sipah arasında adâvet düşüp birbirini tenhâ buldukça kati eder oldular. Husûsan İstanbul'dan taşrada bu iki tâ’ife arasında kâr-zâr eksik olmadı.

Yemişçi Haşan Paşa ise zorbaları kırıp ehl-i fitneye bu mertebe tefrika ve şikest verip, “Bu makûle gâ’ile-i hâ’ileyi def ettim” deyü cânib-i hâ- kan-ı İskender-âsitâna delâl ü imtinâne başlayıp, ziyâde mukarreb ü mak- bûl olduğuna tamam mağrûr ve “Arz ettiğim redd olunmaz” deyü devlet bî- i‘tibâr-ı penç-rûze ile katı mesrûr olmuş idi. Bu kendüye müyesser olan feth-i aziz ve nusr-ı mübînin her lahzâ şükrü vâcib olup perhiz ve takvâsı mezîd olmak münâsib iken unf u ceberûtu artırıp nefs-i emmâresi dilediğin temşiyet edip hadd-i ftidâlden ziyâde şiddet ve bî-vech sefk-i dimâ ve siyâsetler etmeğe başladı. Ve kemâl-i gururundan bî-huzûr olduğu kimes- neleri cüz’î bahâne ile izâle eder oldu.

Cümleden biri bir gece Yeniçeri ağalığından çıkmağa Ali Ağa'yı ki kapı -ağası damadıdır, bilâ illet boğdurup herkes mütehayyir iken ol gecenin ertesi günü dîvâna vanp arzdan çıkarken işâret edip vüzerâ-i âlî re’yden Tırnakçı Haşan Paşa'yı Bâbüssa‘âde sakfı altında çökerdip boynunu urdurdu. Ve bunların cürmü ne idiği ma‘lûm olmadı. Ancak sâbıkâ Haşan Paşa'ya Bağdad eyâleti verilip gitmiş idi. Ol zaman Azmi-zâde Efendi bu kıf ayı demiştir.

Kıf a :

Aceb olmaz bu rûz-ı mâtem için Kerbelâ’dan eğer denilse şedîd Ne Ali kaldı ne Haşan ne Hüseyin Bir Yezîd etti cümlesini şehîd

Ve sâbıkâ kaymakam olan Vezîr Sâ‘atci Haşan Paşa'yı kati kasd edip ba‘zı sebeb ile ezhâk-ı rûhundan tecâvüz edip Trabzon'a iclâ ile dergâh-ı Hüdâvendigârdan böyle teb‘îd ve diğer kaymakam-ı sâbık Tavâşî Hâfız Paşa’yı dahi mağzûben [310] Kulel-i Seb'a’da habs edip necâttan nâ-ümîd oldu. Ve oda-başılık mansıbı ile silahdâr-ı şehriyârî olan Nakkaş Haşan Ağa'ya bir gün huzûr-ı hümâyûna yalnız vardığında mezbura “Taşra çık” deyü işâret edip tereddüt etmekle bî-huzûr olmuş idi. Bir kaç gün mürûrun- dan sonra ba‘zı cerâ’im isnâd ve arz eyleyip vakt-i işâda taşra çıkarttı. Ve bu husûsda cürmü olmayıp tenbîh-i padişahî ile taşra gitmediği ma‘lûm olıcak bir kaç günden sonra kapıcı-başılık verildi. Ve hazîneden akçe taleb olundukça padişahı men‘ eder” deyü bir gün cellâd ihzâr edip arza izn-i hümâyûn olmamakla zafer bulamadı.

Sâ‘atçi Haşan Paşa'yı ba‘is-i iclâ bu imiş ki müşârun-ileyh kaymakam iken Serdar Yemişçi Haşan Paşa’nın uğursuzluğu beyne’l-asâkir iyân ü zâhir olmakla seferde ubûr için uğradığı köprüler kırılıp tedbirinde dahi kemâl-i taksiri zâhir olmakla efrâd-ı leşker yüzüne durup “Bre uğursuz çün mühimmât ve tedârükün bu şekildir, niçin serdarlık umûruna te‘ahhüd eyledin” deyü serzeniş ederler imiş. “Asker böyle yüze çıkmağa bâ‘is olan şahıs nice serdar olur. Muhassal-ı kelâm tebdili vâcib olmuştur” deyü arz eylemiş imiş. Padişah hazretleri dahi Sâ‘atci'nin arzını Müftî-i asr olan Mevlânâ Hoca-zâde Mehmed Efendi'ye gönderip “Vâki[4] hâl midir?” deyü su[4]âl buyurdukta “Mahz-ı iftirâdır” deyü def etmiş imiş.

Kaziyye Yemişci'ye mün‘akis oldukta Sâ‘atci'ye adâvet edip bilâhere Trabzon'a tard ile iktifa eyledi. Ve Kapıdan Cığâla-zâde'nin mesned-i sadârete isti‘dadından havf edip zorbalar ile ittifak eylemiş idi. Taraf-ı şehri- yârîye te’sîr eylemediğinden dil-gîr olup bir hafta aslâ özrü yok iken Dî- vân'a varmadı. Cerrah Mehmed Paşa ile bu hakir [311] umûr-ı Dîvân'ı görüp kendisi temâruz-gûne taşra çıkmadı. Ve bu vaz‘ı bâ‘is-i kil ü kal oldu.

Muhassal-ı “*Lâ-vefae li’l-mülûk*”[133] mazmûnundan kemâl mertebe zu- hûr edip mukarreb-i sultan olanlar ile müdârâta ve kâr-girân-ı devlet ile terk-i muhâverâta sülük etmeyip âhirüT-emr çırâğ-ı bâ-ihtisâsı olan Müftî Mustafa Efendi ile dahi mâ-beyn olup ve Raziye Hatun-zâde Mustafa Paşa ve hem-râz u havâdârı Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa ile dahi münâferet edip, Dârüssa'âde Ağası Abdürrezzak Ağa'yı dahi remîde kılıp cümle ekâbir ü a‘yân ile vifâkı şikâka mübeddel eyledi.

Ve bu esnâda tüccar akçesi nâmına fukaraya salgın salıp Yazıcı-zâde ilkâsıyla ulemâdan rusûm-ı berevât alıp bâb-ı zülm ü te‘addîyi bâz ve dest-i cevr ü sitemi halka dırâz eyledi. Ve sene-i âtiyede bu evzâ‘-ı nâ-hemvânn cezâsını gördü.

Zikr-i bakiyye-i ahvâl der-în sâl

Ramazan-ı şerifin on birinde [22.02.1603] Cerrah Mehmed Paşa celâli üzerine serdar ta‘yin olunmuş idi. Mâh-ı merkumun yirmi beşinde ref olunup yerine Cığala-zâde me’mûr oldu. Ve Mısır'dan ma‘zul Hızır Paşa'ya mâh-ı şevvalde vezâret hasları ta‘yin olunup Dîvân'da oturmak buyurulmuş idi.

Gurre-i zilka'dede [12.4.1603] Tuna yalısına muhâfaza serdarlığı tevcih olunup gönderildi. Ve Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa ma‘zul olup yeri Kapıcılar Kethüdâsı Kasım Ağa'ya verildi. Kara-hisar'da

---

Hükümdarların vefakarlığı olmaz.

kışlayan Deli Haşan Şâh-verdi kethüdâsmı Der-i devlete gönderip cerâ'im-i güzeştesinden istffâ etmeğin Yeniçeri ocağından Tumacı-başı Hüseyin Ağa araya girip "Min-ba'd Rumili serhâdlerinde gazâ etsün" deyü şefa'at ve ricâ olunmakla hayyiz-i kabulde vâki' olup Bosna eyâleti verildi. Ve mezbur Tumacı-başı ve Şâh-verdi ile kendiye tabi u alem ve hiTat-ı fahire gönderildi [312], Mezbur dahi eşkıyâyı dağıdıp gurre-i zilka'dede Gelibolu ma'berinden geçip Rumili'ne teveccüh eyledi. Ve dört yüz kadar mukarreb adamlarına bölük ricâ etmeğin dokuz akçe ile ulûfeciyân-ı yemin, gurebâ-i yemin ü yesâra ilhâk olundu.

Ve mezbur Tumacı-başı Yeniçeri alayı ile mâh-ı zilhiccenin on üçüncü [24.05.1603] günü İstanbul'dan çıkıp Belgrad'a serdar Mehmed Paşa ordusuna teveccüh eyledi. Paşa-yı mumâ-ileyh Budin'den kalkıp Belgrad'a gelmiş ve taşra çıkıp dernek eylemiş idi. Deli Haşan ve Tumacı- başı kudûmuna muntâzır olup durdu. Mâh-ı zilka'dede mukaddemâ serdar ta'yin olunan Cığala-zâde hâli üzre kalıp Bursa muhâfazasında olan Anadolu Beylerbeyisi Nuh Paşa'ya hâslar tevcihi ile vezâret verilip kapı- halkından silahdar-bölüğü ve ulûfeciyân-ı yemin bölüğü ve sekbân-başı neferâtıyle ve Karaman ve Sivas ve Mar'aş ve Haleb ve Adana eyâletleri ta'yin olunup Celâli Hasan'dan ayrılan Karakaş-ı evbâşın ve Tavîl bölük- başının defi için serdar kılındı. Ve Celâli barışdıkta yanlarına ilticâ eden Han-zâdelerden Selamet-Giray ve Mehmed Giray ve Şahin Giray dergâh-ı Şehin-şaha mürâca'at eyleyip evâhir-i zilhiccede cünhaları afv olundu.

Ve mâh-ı mezburun yirmi yedinci [07.06.1603] günü padişah-ı Ömer- meşreb Sultan Mahmud nâm şehzâdelerini mazhâr-ı kahr u gazab eyledi. Tafsili budur ki: Meşâyih'den biri Şehzâde'nin cülûsuna fevk koyup ba'zı ed'iye ve azâ'ime müte'allık mürâselât vâki[1] oldukta kızlar ağası mütefattın olup hünkâra kağıdı alıp arz edicek evvelâ şehzâde ahz olundu. Ba'dehû vâlidesi ve şeyh ve vâsıta olanlar cümle ahz olundu. Lâkin bu gadr padişaha dahi müteyemmen olmayıp bir aydan sonra ol mahzûra uğradılar. Mezbur şehzâde bir şeci* u gayûr kimse idi. Her bâr hünkârın Celâlî- ler emrinde efkârı olsa teselli verip [313] "Beni serdar ile gönder! Sana zarûrî ser-fürû ettireyim. Gerek seyf ve gerek ihsânla onların teshiri asândır" dedikçe padişah anı bu makûle sözlerden men' ederdi.

Katl-i Nidajlı Abdurrahman der-Dîvân-ı Hümâyûn

Bu sâlde zuhûr eden garâ'ib-i vekâyi'dendir, İstanbul da Behram Ket- hüdâ Medresesi'nin hâriç pâyesiyle müderrisi olan Nidajlı lakabı ile meşhur Sarı Abdurrahman sene-i mezbure cumâdelulâsımn onuncu [26.10.1602] günü ilhâd ve zendeka töhmeti ile ahz ve Dîvân-ı Hümâyûn'da kati olundu. Ahî-zâde Efendi Sadr-ı Rum ve Es'ad Efendi Sadr-ı Anadolu idi, katline hükm ettiler. Es'ad Efendi'nin Tırnakçı Haşan Paşa'ya husûs-ı mezburu su'âl ettikte cevab-nâmesidir:

"Benim Sultanım! Nidajlı husûsu su'âl buyurulmuş, böyle zındık görmedim. Haşr u neşr ve cennet ü cehennemi ve sevâb u ikâbı biT-külliye inkâr edip *"Eve leyse 'llezî halaka 's-semâvati ve 'l-arza bi-kâdirin"*[ib] nass-ı kerîmine ne dersin" dedim "Kadirdir lâkin vukü a gelmez dedi. Bu kârhâneye zevâl ihtimâli yoktur dersin. "*Yevme tiibeddelü'l-arzu gayrel- arzı ve's-semâvât? nıutavviyâtün bi-yemînihı '* nusûsuna ne dersin dedim "Te'vîli ve tevcihi vardır murad yine bu neş'ede olan ahvâldir" dedi. *"Yevme yekûnün-nâsü ke'l-firâşi'l-mebsûs ve tekûnü'l-cibâlii ke'l-ihni l- menfûş"*[49] de demektir dedikte "Dağlar gibi adamlar âlemde perîşân olurlar" demektir dedi. Dahi çok nusûs-ı kaviyye ile şübhe-i reddiyesin izâle ve ka- bul-i hakka imâle kasd eyledik mecâl olmadı. Bu mertebe zındîktır, kusûr-ı aklında eğerçi şübhe yok fe emmâ dâ'ire-i teklîfden hariç olacak kadar mecnûn değil idi.

Zu'munca hayli idâre-i bahs eyledi. Mecnûn te'vîl-i nusûsa kadir olmaz [314], Zmdıkm ise bade'l-ahz tevbesi makbûl olmayıp bilâ-te'hîr katlı vâcib olmakla şer'-i şerif mûcibince katline hükm olundu. Hazretiniz hazır olsanız kendi eliniz ile katli câ'iz idi. Kendü zu'm-ı fasidince dünya belâsından halâs oldu. Müslimîn dahi elinden ve dîn-i İslâm dilinden halâs buldu.

46 "Gökleri ve yeri yaratan,onlar gibisini yaratmaya olmaz mı kadir". *Kur'an,* 36/81.

47 "Gün gelir, yer başka bir yere, göklerde başka göklere çevrilir... . *Kur an,* 14/48.

48 "....gökler onun sağ eli ile dürülmüş olacaktır , *Kur an,* 39/67.

49 "O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buruya fırlatılırlar, dağlar atılmış rengârenk yünlere dönerler". *Kur 'an,* 101/4-5.

Vekâyi‘-i sene-i isnâ aşere ve elf [1012/1603-04]
Serdarî-i Mehmed Paşa be-cânib-i Üngürus der-sefer-i Çil-ada ve avdet-i Tatar Han

Sene-i sâbıkada Vezîria‘zam Haşan Paşa Der-i devlete geldikte Budin muhâfazasında olan Lala Mehmed Paşa'yı serdar nasb etmiş idi. Paşa-yı mezbur dahi evâ’il-i rebî‘de Budin'den kalkıp Belgrad'a geldi. Evvel etrâf u eknâfa ahkâm-ı şerife gönderip askeri demeğe da‘vet ve Belgrad'da cem‘iyyet ettikten sonra Âsitâne'den gönderilen Yeniçeri ile Tumacı-başı ve Deli Haşan henüz vâsıl olmadın zaman-ı sefer tenk oldu deyü Belgrad'dan kalkıp Budin cânibine teveccüh etti. Ösek köprüsünü geçip Korava* menziline nüzûl olundukta Bosna Beylerbeyisi olan Deli Haşan Paşa gelip mülâki oldu.

Karakaş bölük-başı Gelibolu'dan dönüp Anadolu'da kaldı. Mezbur Deli Haşan itâ‘at sûretinde gerçi Rumili'ne geçti lâkin geri Celâlîlik tarzından çıkmayıp evvelâ boğazda kadırgasına bindiği beyi cüz’î bahâne ile gazab edip tüfeng ile kati etti. Edirne'de bî-had yağmurluk ve Sarachâne esbâbı ve sâ’ir levâzım alıp şehre tevzi[1] ettirdi. Edime'li bir kaç yük akçe salgın çektiler. Filibe ve Sofya ve sâ’ir kurâ ve kasabâtta bu minvâl üzre te'addî ederek geçip piyâde ve süvârî on bin kadar asker ile serdara geldi. Ve bunun askeri görülmemiş bir tavır ve tarz-ı garîb üzre idi. Kimi uryân, boynunda [315] hamâ’il temâ’im ve kimisinin rikâbına birer deve ardalası basılmış ve arkasına ziller, hamâ’iller gibi dizilmiş kiminin başı açık avrat saçı gibi uzun, saçı iki yanına sarkmış, kiminin baldırı çıplak ve elinde birer kargı mızrak ucunda ikişer karış beyaz bayrak, bu hey’ete gelip otağ-ı serdarı ihâta ettiler. Cümle fitilleri yanardı. Akfe hançeri göğsünde bir gü- rûh bile girip hazır u nâzır durdular.

Serdar yüz kırk kadar belli başlılarına hiPatlar ve bir ol kadar dahi çukalar giydirdi. Ol mahalde üç dört yüz ademi bölüğe arzeyledi. Paşa “Görelim” deyü ferdâya salmış idi. Âhirü’l-emr tenfîz ettirdi. Bundan akdem Gazi Giray Han Peçuy'da kışlayıp bilâd-ı küffara akın etmiş, lâkin ol kadar murad üzre doyumluk almayıp gelmiş idi.

Serdar dahi Budin'den Belgrad'a gelirken varıp kendüye buluşup sohbet etmiş idi. Bu defa Seksar menzilinden Peçuylu İbrahim Efendi kendi karini ve âdemîsi olmakla da'vete gönderdi. Meğer Yemişçi tarafından avdete işâret olunmuş vardıkta bilâ-tereddüd “An-karîb gideriz deyü cevab verip Celâli ahvâlin su’âl etti. Ve onlar ile bir nice cem‘ oluruz dedi. Ve tereddüd gösterdi. Mezbur dahi dönüp serdarı haberdâr ettikte Etmekci- zâde “Taraf-ı saltanattan bir müte‘ayyen adam gönderilse ta‘zîm bulunup sözü te’sîr ederdi” deyü mezbur İbrahim Efendi’yi yanına alıp kendisi gitti. Vardıkta biraz mükâlemeden sonra, ertesi Drava suyundan Celâli geçince tevakkuf edip “Defterdar Efendi ile ma‘an gideriz” deyü mektublar ile İbrahim Efendi’yi gönderip Etmekci-zâde han yanında kaldı.

Mukaddemâ Yemişçi defterdar ile müte‘âhid olup ‘ Han giderse Der-i devlette himâye ederiz. Cânib-i padişahîden ımfâteb olmazız. Dünyayı fetih mi etse gerek? Bu serdar [316] maslahat görürse a dâmız bize zafer bulur. Hemen serhaddi muhâfaza etsin” dediğini bildirdi. Han dahi göçüp ol mahalden kendi diyârına azimet etti. Defterdar dahi gelip ye’is cevabın getirdi.

Ol mahalden göçülüp tayy-i merâhil ederek mâh-ı muharrem evâhirinde [01-10.07.1603] Hamza Bey sarayına nüzûl olundu. Etmekci- zâde ol mahâlden dönüp Rumili'ne tahsîl-i mâla gidip Tırpan Ali Efendi ordu defterdarı kaldı. Ve küffâr serdarı Macar kapudanlan ve kıral karındaşı, bu veçhile elli bin kadar kâfir taburu Peşte altında olup Çil Ada’ya köprüsünü kurmuş idi. Zahâ’ir ve mühimmât gemilerini Budin cânibine geçirmemek kasdına cezîre-i mezbureye gelmişler top kurmuşlar idi. As- ker-i İslâmın nüzûlün görüp çadırlara toplar attılar. Ekseri halk birer çukur kazıp korunurlar idi. Ve kimesneyi kalkmağa komadılar. Ol mahalde defe‘âtle müşâvere olup aslâ bir hayr umulur re’y sudûr etmedi.

“Yarar atlı akma giderse, küffâr fılhâl köprü kurup üzerimize gelir, kim mukavemet eder Budin'e zahire koymadın kalkıp gitmek dahi münâsib değildir. Zahire askere tevzi[1] olunup arabalar ve develer ile Budin'e nakl olunsun andan sonra gidilsin” dediler. Bu kerre Yemişçi Erdel'e gittiği gibi kâfir Budin'i muhâsara ettiğini temsil edip câ’iz görmediler. Âhir “A‘daya bir dahi köprü kuralım kâfirin tabyası üzerine varalım” deyü köprüye mübâşeret ettiler.

Ol gece bölüklerden terakki ile sipah yazılıp Silahdar Ağası Küçük Osman Ağa ve Silahdar Katibi Fedâ’î Bey on pâra şahî ile ve ümerâdan bir mikdar tüfeng-endâz ve üç bin kadar sekbân göçüp sabaha dek “Tabya için dizme dizesiz” deyü tenbîh olundu.

Yeniçeri ağası yerine olan Sekban-başı Sefer Ağa gelip “Biz dahi ocaktan üç dört bin adem ta‘yin ettik” dedi. Yeniçeri geçmesin sözünü söylemeğe kimse [317] ikdâm edemeyip Yeniçerisiz iş olur mu? Yeniçeri lâzım değil sözüyle ta‘n u havfından sükût olundu. Lâkin çok Yeniçeri geçmeğe şurû‘ eyledi. Ba‘dehû “Bize hem-pâ bir kaç bin atlı gerek” demeğe başladılar. Her ne kadar ki “Beş on bin atlı tabura mukavemet edemez ancak yaya geçip köprü kurulunca metrise girip öte tarafı kurar. Köprü tamamından sonra atlı dahi geçer tedbir budur” diye gördüler. Müfîd olmayıp, “Elbette atlı lâzım” dediler.

Âhir, paşanın hemşîre-zâdesi Serhoş İbrahim Paşa Köstendil Beyi idi, anı ta‘yin edelim denildikte râzî olmayıp “Elbette Rumili Beylerbeyisi Murad Paşa cümle Rumili askeriyle geçsin” dediler. Sonra Bosna'dan ma‘zul Derviş Paşa ta‘yin olunup köprü mahalline geldikte “Bu köprü bir hatâ’-i fahiş ve tehlikedir” deyü çok söz söyledi. Mehmed Paşa “Öyle idiği’[0] zâhir amma mecbûruz” dedi. Zirâ Yeniçeri İstanbul'da Yemişci’den ve taraf-ı saltanattan yüz bulup gayet tugyân eder olmuşlar idi. Ve “Çünki siz teşe’üm edersiz gitmen” deyü lutuf yüzünden söyledi, mezbur dahi kasem edip “Ölmek yanımda bir içim su değildir, kıyas buyurulmaya ki kendi nefsimi kayırırım. Lâkin nâmûs-ı saltanat ve ırz-ı İslâmî kayırırım” deyip gitti. Dört beş bin süvâr ve on binden ziyâde piyâde, kayıklar ile geçip kenara bağladılar.

Ve Mehmed Paşa'ya âzim gaflet ârız oldu ki hâbdan baş kaldırmadı. Her bâr ki göz açsa ne söylediğin bilmezdi. Nısfu’l-leyl erişip ne hendek kesildi ve ne tabya yapıldı, Celâli sekbânları “Biz öte yakada bu kadar ceng eyledik, ne hendek kazdık, ne dizme dizdik. Şimdi dahi istemezüz” dediler. Yeniçeriler ancak kendileri sığınacak birer çukur kazdılar. Çün sabah olup saferin dördüncü günü cerâd-ı münteşire gibi piyâde vü süvâr [318] karışık ne alay tertib edip durdular ve ne metris kurdular. Beşer onar feşârîlik edip Peşte kurbunda tabur üzerine varıp taşrada buldukları bir iki kâfiri alıp “Dil” deyü getirdiler ve bir kaçını kestiler. Bu tarafdan köprü itmâmına fevka’l-had ikdâm olundu. Lâkin yetişmedi hemen zuhra karîb küffârın alayları yürüdü. Hınzır sürüsü gibi biribirine mülâsık gelip Macar atlısı bizim atlıya mukabil olup ceng ettiler. Piyâde dahi metrislere dayandı. Lâkin berüden köprü yok ki imdâd vara. Hasılı asra karîb zamana dek ceng mütemâdi olup bilâhere bu kadar bin adem döğüşü döğüşü şehid ve kimi

° idiği C : idi ki P, Ç.

Tuna'ya düşüp nâ-bedîd oldu. Ancak bir iki yüz adem kimi piyâde ve kimi süvâr Tuna'dan yeldirip beri geçti. Ve nicesin şaykalar varıp tahlîs ettiler. Ve beriden top ve tüfeng ile çok kâfir düşürdüler.

Derviş Paşa on kadar iç-oğlanı ile küffâr karşısında çok zaman durup kaçanlara istimâlet verir müfîd olmazdı. Askerden kendüye mu‘în yok gördü etbâ‘ı ile küffârın bir büyük alayına hücûm edip döğüşü döğüşü şehid oldu. Ve bu târih ile Celâli askerinden altı bin kadar nüfûs zâyi‘a vü telef oldu. Bundan sonra küffâr-ı hâksâr sâhil-i Tuna'ya toplar getirip cisrin tombazların dağıttı. Anınla dahi kanâ'at etmeyip berü yakaya gemiler ile asker geçirip bir gecede metrisler kurdular. Varınca cisr kurmağa mübâşe- ret ettiler. Asker-i İslâm üç gün mukayyed olmadılar. Küffâr dahi vâfır asker geçirip köprüleri itmâma karîb olmuş idi. Dördüncü gün ferman-ı serdar ile Deli Haşan Paşa atlanıp metrislere varıp mehmâ-emken hücûm u ikdâm etti. Lâkin hendekleri amîk olmakla, girilmek mümkin olmadığından dönüp iki cânibden Tuna [319] kenarı ile metrislerine duhûl etti ve bilcümle berü yakaya geçen sekiz bin kadar serden-geçdi kâfirin cümlesini tu‘me-i şimşir eyledi. Ancak iki yüz kadar kâfir çam gemilerine binip Tuna ortasına vardıkları gibi onların dahi gemileri devrilip gark u helâk oldular.

Bundan sonra serdar ve asker ol mahalden göçüp Budin cânibine varmışlar idi. Küffâr gayret-i câhiliye edip bir nice bin kâfir askeri geçirip cengler ettiler. Budin'den bir iki bin asker çıkıp iki tarafdan hücûm ve ekserin helâk ettiler. Ekall-i kalîl halâs oldu. Bir defa dahi saferin on ikinci günü serdar Budin'e zahire kor iken küffâr yine harekete gelip eski Budin'e güzâr etmekle asker-i İslâm karşı varıp anda dahi ceng-i azîm oldu.

Âhirü’l-emr küffâr geri Peşte cânibine çekilip köprülerin ref etmekle dönüldü. Fasl-ı şitâ dahi ibtidâ etmiş idi. Serdar Budin ve İstoni-Belgrad mühimmâtlarm tekmil ettikten sonra kul-oğullarını yoklayıp beş yüz cedîd kul-oğlu yazdı. Ve Tumacı-başı Haşan Ağa'yı nevbetci ta‘yin etti. Ve Rumili Vâlisi Murad Paşa'yı eyâleti askeri ile Budin muhâfazasına ve Bosna Beylerbeyisi Deli Haşan Paşa'yı Ösek muhâfazasına kodu. Ve serdar mâh-ı rebîülâhirin on dördünde [11.09.1603] asker-i İslâm ile Budin den dönüp âhirinde Belgrad'a vâsıl oldu. Kendü kışlağa girip askere icâzet verdi. Ve vâki[1] olan ahvâli yazıp Der-i devlete arz eyledi.

Zikr-i ba‘zı vekâyi‘ der-Âsitâne

Muharremde Sofu Sinan Paşa'ya vezâret verilip Âsitâneye da'vet olundu ve Yeniçeri ağalığından ma‘zul Ferhad Ağa'ya eyâlet-i Şâm verilip ve sâbıkâ Nuh Paşa Anadolu'ya serdar gönderilip

Kütahya'dan Hâfız
Ahmed Paşa Âsitâne'ye da‘vet olunmuş idi. Mâh-ı saferin yirmi dördünde [03.08.1603] gelip on beş bin filorisi [320] mîrî için kabz olunup ertesi Dîvân'a vanp makamına cülûs etti. Geri ol gün akşama karîb Yeniçeri Ağası Kasım Ağa sarayına varıp kapıcılar kethüdâsı ile Yedi-kule'ye gönderilip saray mühürlendi.

Ertesi Darüssa‘âde Ağası Abdürrezzak Ağa varıp mâ-melekini taraf-ı saltanatdan kabz eyledi. On sekiz gün mahbûs olduktan sonra itlâk olunup Mihaliç’de olan çiftliğine gönderildi. Zirâ Vezîr Haşan Paşa mukaddemâ mezburu padişaha geçmiş idi. Harem ağaları şefaatiyle katilden halâs oldu. Ve muharremde Sâ‘atci Haşan Paşa'ya Erzurum eyâleti verilip serhad muhâfazasına me’mûr olmuş idi. Şiddet-i şitâda deryâdan Trabzon'a gönderildi.

Azl-i Nuh Paşa ve serdarî-i Nasuh Paşa

Sâbıkâ Celâlî üzerine serdar ta‘yin olunan Nuh Paşa’ya Vezîria'zam Haşan Paşa'nın adâvet-i kadîmesi olmakla vezâretten azil edip yerine Haleb Beylerbeyisi Nasuh Paşa'yı vezîr ve serdar ta‘yin eyledi. Mezbur Nuh Paşa bir ihtiyâr-ı amel-mânde adem olmakla vilâyeti olan Larende'de tekâ‘üd etmek ferman olundu.

Kıssa-i azl ve katl-i Yemişçi Haşan Paşa

Sadrıa‘zam-ı mezbur serhadler muhâfazasma kâr-güzâr serdarlar ta‘yin ve Celâlî fitnesini sulh ile bir mikdar teskin eyleyip serkeşân-ı askeri zimâm-ı hükmüne râm ve düşmanlarından ahz-ı intikam ettikten sonra bî- şerîk ü sehîm makâm-ı istiklâlde mukîm olup giderek ebhire-i redî’e-i gu- rûr dimâğına mütesâ‘id ve kar‘-ı inbîk-i enf şâmihinden katarât-ı kibr ü nahvet ile sahîfe-i efkârı fasid olmakla cümle ehibbâsıyla muhabbeti buğz u adâvete mübeddel ve yâr-ı garları ile ülfeti münâferete muhavvel oldu. Müftî Mustafa Efendi ve Raziye Hatun-zâde Mustafa Paşa ve Yeniçeri Ağası Kasım Ağa ve sâ’ir a‘yân-ı devlet bilcümle kendüden nefret etmeği Dârüssa‘âde Ağası [321] Abdürrezzak ile umûmen husamâsı ser-rişte-i ittifakı berkidip letâ’ifu’l-hiyel ile cenâb-ı padişah-ı âlem-penâhın ve mehd-i ulyâ-i ismet-destgâhın kalplerini Yemişci'den tahvil ve muhabbetlerin adâvete tebdil ettiler. Ve sû’-i a‘mâl ve mezâlimin nakîr ü kıtmîr ma‘rûz-ı pâye-i serîr-i âlem-masîr ettiklerinde padişah-ı âlem-penâh hazretlerinden şeyhülislâma ve kibâr-ı mevâlî ve meşâyihe tezkireler çıkıp “Vezîr-i mezburun zülmü vâki[1] midir” deyü su’âl ederken duyup müftîden

vukü‘ını istihbar ve ne cevab verdiklerin istifsâr eyledikte Gayri vâki dir ^ deyü cevab verildi dedikten sonra hatt-ı şerifi taleb edip müftî dahi “Zâyı‘ ettim” demekle aralarında adâvet müştedd oldu. Ve menâsıb ıçm tertıb eylediği silsileleri husûle getirmeyip muhâsamet etti. İçende ve taşrada adüv-i canı olanlar bi’l-ittifak padişaha bu tarîkla geçtiler.

“Vezîr-i mezbur Vâlide Sultan'ı ihrâc u teb’îd edip ağrâzım icrâ etmek tedârükündedir ve bu husûs için cümle Yeniçeri ile ittifak ve ıttıhâd edip hatta bir gece Ayasofya cânibinin kapısını açtırıp, taşra çıkıp hâriç-i sûrda Yeniçerilere mâl-i mevfur sünelerini bezi ü taksim etmeğe mu’âhede ediştiler” deyü Kasım Ağa bühtâna cür’et edip kalanları husûl-ı meram ıçm kimi şahid kimi müzekki oldular. Ve padişaha ve Vâlide Sultana tamam ptikâd verdiler. Hatta “Mühr-i vezâreti taleb etseniz vermeden ımtmâ[1] etmesi mukarrerdir” dediler. Hattâ bir gün Davud Paşa'da padişaha mülâkat ve ümîd-i müsâfât kasdı ile vardıkta Dârüssa‘âde Ağası Abdürrezzak Ağa buluşdurmayıp “Arz olunacak nice umûr-ı mühimme vardır deyü tezkire gönderdikte “Dîvân günü arz eyleyesin” deyü cevab çıktı. Iltıfât-ı padı-şahîden mehcûr olduğunu bildi ve arz gününe [322] muntazır oldu.

Sebt güni Dîvân olup Yeniçeri ağası mukaddemce huzûr-ı hümâyûna bir tezkire gönderip alâ sebili’ 1-isti‘câl i‘lâmı mühim nice ahvâl vardır. Eğer te’hîr olunursa fıtne-i azîmeye mü’eddî olur deyüp ol anda arza girmeğe istîzân etmeğin me’zûn olup girdikte Haşan Paşa hakkında ol denlü söz söyledi ki “Eğer ta‘cîl üzre tedârükü görülmez ise Yenıçenlere telkin eylediği fesâdın zuhûra karin olmasını mukarrer hilesiz, imtihân için bir kere mührü taleb edin. Umûmen Yeniçerileri ayağı kaldırmazsa bana cezâ oluna” deyü cenâb-ı padişahîyi iğzâb eyledi. Kapıcılar kethüdası paşaya gelip “Ağa arzdan çıktı kadıaskerleri taleb ettiler” dedikte “Sebt güni ağa arza girmek neden oldu” deyü istihbâr edip hurdeye vâkıf oldu.

Kadıaskerler çıkıp vüzerâ girdikte sadrıa‘zamın dür u dırâz meksi mu‘tâd iken eğlenmeyip ale’l-acele ve mütelâşiyâne taşra çıktı. Guruba karîb Vâlide Sultan'a bir şikâyetnâme yazdırmak üzre iken, oyalanıp salât-ı işâya şurû‘ eyledikte Kapıcı-başılardan Türk Ahmed Ağa gelip namazdan sonra bir destimâl ile bir tezkire ibrâz edip “Hatt-ı hümâyûndur’ deyu paşaya teslim eyledi. Ve ol sâ‘at Sütlüce'de bahçe-i sultana revân oldu.

Ammâ ol hîn-i nühûset-karînde ocak ağalarına haber gönderip nev an tahrik etmekle hatâ-i fahiş eyledi. Ocak ağaları fılhâl cümle Yeniçeriler ile bir yere tecemmu’ edip gece Ağa-kapısı'na üşüp “Bâ’is sen oldun deyü ağalan Kasım Ağa'yı bir hânede habs edip hâne kapısını üzerine kilitlediler. Andan günâhları ile Müftî Efendi ve kadıaskerlere varıp “Yine hâtem-ı vezâreti padişahdan Haşan Paşa'ya mu‘accelen teslim ettirmeye gidersiz. Yok derseniz [323] hânelerinizi ihrâk ve nice kimselerin demini ihrâk ederiz” deyü çağrışıp bu mazmûnu müştemil kâğıdlar yazıp huzûr-ı hümâyûna gönderdiler. Ol şeb taraf-ı padişahîden haber tulû‘ etmemekle erteye te’hîr olundu. Ve anlar dahi ulemâ kapısından dönüp Ağa-kapısı'na geldiler. Meğer Yeniçeri Ağası Kasım Ağa, ol hâne-i mukaffelin dervâzesin koparıp fırâr etmiş ve doğru Sadna‘zam-ı cedîd olan Cerrah Mehmed Paşa'ya varıp kendiyi arz ettirip vezârete çıktı. Ve Yeniçeri ağalığı mührü alıp getiren Türk Ahmed Ağa'ya verilip bu bahâne ile Van eyâletinden munfasıl Sarıkçı Mustafa Paşa'ya dahi vezâret verildi. Hâtem-i vekâlet ise Mısır'dan gelecek Yavuz Ali Paşa'ya gönderilmek tasmîm olunmuş.

Çün ol şeb bu makûle vekâyi‘-i acibe suret-pezîr oldu. Hafta âhirine dek Dîvân olmamağa tenbîh olundu. Çün sabah oldu, Yeniçeri küstahları Dîvân olmadığına dahi bakmayıp bi’l-ittifâk Saray-ı Hümâyûna varıp geri “Elbette mühr-i şerif Haşan Paşa'ya verilmek gerektir” deyü harem-i muhterem ağalarına ikdâm ettiler. Meğer ol gün şeyhülislâm ve ba‘zı meşâyih-i kirâm da‘vet-i padişah-ı İskender-gulâm ile Saray-ı Hümâyûna gelmişler idi. Anda bulunmamakla ağa-i cedîd ile mülâkât edip pend ü nüsha bezl-i makdûr ettiler, tâ ki bölüklerin ekserin tahvil ve şikâkların vifâka tebdil edip, bu gürûh mütenassıh olup her biri “Vekâlette, vezârette ne alâkamız var, padişah kimi dilerse istihdâm eylesin” demeğe başladılar. Küthüdâlan ve baş-çavuşları ve muhzır bölükleri isrâr etmişler idi. Bilâhere anlar dahi munkâd u mutâ‘ ve emekleri zâyi‘ oldu. Haşan Paşa a‘dasınm gamzleri efsâne iken sahîh ve garaz u bahâne iken sıdk-ı sarih oldu.

ÂhirüT-emr bu vaz‘-ı bü’l-aceb muhâlif-i tavr-ı edeb ve muharrik-i ateş-i gazab olup on gün kadar [324] mürûr etmiş idi ki ale’l-gafle on nefer tavâşî ile bostancı-başı taraf-ı aliyyeden gönderilip, sultan odasının musandırasında Haşan Paşa'yı bulup taşra çıkardılar ve Handan Ağa bahçesinde kendüyi kati ve etbâ'ının kârın girye vü ‘avîl eylediler.

Mısrâ‘: *“Evvelii hasenâtihî mevtuhû”*[5]' târih-i katlidir.

Ol târihde Selanik Kadısı Gani-zâde Efendi Sun'ullah Efendi'nin damadı olmakla azl ü tahkir ve

arza-i teftiş ü tenfîr oldukta vezirin garaz u ta‘assubu zâhir ve mevlânâ-i mezburun taharet-i zeyli bâhir olmağın bu

Yaptığı ilk hasenat vefatıdır.

mahalde Yahya Bey'in Rüstem Paşa'ya dediği terkîb-i bend üslûbunda bu matla'ı tercî-i bend etmiş idi.

Matla[1]-ı târih:

Hasan'ın azli hasen, katli dahi müstahsen Düşse târihi n’ola katl-i Yemişçi ahsen

Sebeb-i burûdet ü adâvet-i Kasım Âğa, ağa-i Yeniçeriyân be-Yemişci Haşan Paşa

Kasım Ağa, paşanın sadîkı ve yâr-i gân ve her emrinde mu‘în ü hevâdân iken inhirâfına bâ‘is ü hayr-hâh iken adûy-ı bed-hâh olmasına sebeb-i hâdis bu oldu ki Hafız Ahmed Paşa'yı Yedi-kulede habs ve malın müsâdere ferman olundukta hâssa-i hümâyûna lâyık olmayan eşyâ füruht olunmak buyuruldukta Kasım Ağa bu hizmete mübâşeret etmiş idi.

Haşan Paşa Orta defterdarı olan “Altı Poğaça-oğlunu Dîvân tarafından gönderip ağa-i merkuma teşrik ve mîrîye say[1] edesiz” deyü tenbîh ile tahrik etmekle ol dahi ağa-i merkumun ba‘zı emti'aya tarn'ma mâni[1] olup bahâları ta‘yîninde münâzi[1] oldukta Kasım Ağa tahammül edemeyip Padişah bu hizmeti bana sipâriş buyurmuş iken sen bu maslahata neden karin oldun” dedikte defterdar-ı mezbur sabra mecbur olmayıp, “Kapıcılar kethüdâlığmdan on sekiz günde seni bu makama ulaştıran paşa-yı bâ-ikbâl teşrik eyledi. Hususâ ki bu makûle maslâhat [325] defterdarlara mahsûs idiği kânûn-nâmelerinde musarrahtır, ağaların alâkası yoktur deyicek, ağa izhâr-ı hiddet edip “İnşâallah an-karîb senin ve seni gönderenin esvâbım dahi bey[1] bana nasib olacaktır” dimeğin, Poğaça-zâde bu söze berk u şahlar ilhâk edip vezire nakl etmekle iğzâb etmiş idi.

Ağa vezire geldikte itâb ve “İnşâallâh seni Yanya sancağına muhtaç edeyim” deyü hitâb edip aralarında adâvet izdiyâd bulmuş idi. Bilâhere mekr ü hîle ile paşaya gâlib ve câh u canın sâlib olup, altı Poğaça-zâdeyi dahi azl ile kani olmayıp nice müddet Yedi-kule'de mahbûs ettirdi. Ve mâ- melekin mîrîye aldırdı. Ve Haşan Paşa’nın mühürdânnı dahi ağa-i cedidin habsine kaldırdı. Ve zeametlerin âhara verdirdi.

Ol asırda Reîsülküttâb bulunan Yazıcı-zâde Hamza Efendi için ki ol devlet-i Muradiye'de Kemankeş Ali Paşa işâretiyle maktûl olandır. Rü- sûm-ı berevât-ı ulemâyı cem[1] ettirdi” deyü müftîlenâma arz u i lâm ettirip bostancı-başı habsine verdirdi. Hamza Efendi sonra bezl-i emvâl edip güç ile halas ve Silahdar Ağa ricâsıyle menas buldu. Yerine Cerrah Mehmed Paşa tezkirecisi Kâtib Mim reîsülküttâb oldu.

NA'ÎMÂ MUSTAFA EFENDİ **Kaymakam şüden-i Kasım Paşa**

Der-i devlette Kaymakam olan Cerrah Mehmed Paşa maraz-ı nikrîse mübtelâ olmağın, Dîvân-ı hümâyûna arz günlerinden gayri eyyâmda varamayıp gâhî sarayında ikindi dîvânına bile çıkamayıp, Nişancı Hamza Paşa'yı dîvâna çıkanp re‘âyânın şekvâsın ıska ve umûr-ı celîleyi kendüye inhâ ettirirdi. Bir gün Kasım Paşa amel edip Müftîlenâm Mustafa Efendi'yi kasr-ı hümâyûna da‘vet ettirip, ahvâl-i âlemi söyleşirken Cerrah Mehmed Paşa'nın ma‘lûl olduğun ve Kasım Paşa'nın hizmete iktidârın [326] inhâ cenâb-ı mevlânâdan sudûr bulup kelâmına bununla revâc ve nizâm verdi ki: Cerrah Mehmed Paşa padişahın emekdârı ve zümre-i vüzerânın ihtiyân- dır. Lâkin maraz-ı nikrîsi sebebi ile kemâ-yenbagî hizmete kudreti ve dîvâna çıkmağa istitâ‘atı yokdur, hatta Muvakki‘-ı Dîvân-ı sultanî olan Hamza Paşa'yı istimâ‘-ı umûr ve husûsa istihdâm ediyor, vâkı‘â nice etsin? tedbir-i bedene mi iştigâl etsin, umûr-ı saltanata mı? Âhir-i kâr Hamza Paşa'yı ihtiyâr eyledi.

Ammâ Devlet-i Aliyye büyük devlettir, vekâlet ve niyâbet bile umûm temşiyet mümkin olmaz. Mûmâ-ileyh Cerrah Paşa bendelerine tekâ'üd inâ- yet buyurulur yerine Kasım Paşa kaymakam kılınsa umûr-ı âlem intizâm bulurdu demekle cumâdelâhiresinin sekizinci [13.11.1603] günü idi, ol gece Cerrah Paşa mütekâ'id olup Kasım Paşa kaymakam oldu. Ve dâ’imâ müftî ile musafat üzredir bilirdi. Umûr-ı külliye ve cüz’iyede molla meşveretiyle temşiyet gösterirdi. Hattâ Destâri Mustafa Paşa vüzerâdan olmakla gâhîce ba‘zı umûra müdâhale ettiği için Anadolu eyâletine gönderip yerine Kurd Paşa'yı vezârete geçirdi. Ve sâ’ir menâsıba dahi dilediklerin nasb edip ecânibi tarh eyledi.

Firistâden-i mühr-i şerif bâ‘d-ez katl-i Yemişçi Haşan Paşa be vâli-i Mısır Yavuz Ali Paşa

Yemişçi Haşan Paşa sene-i isnâ aşer ve elf rebîülâhirinde azl ve cumâ- delûlâsında kati olunup hil‘at-i vezâret ilbâsma müsta'id vezîr, dîvân-ı bülend-eyvânda mevcud olmamağın hâtem-i Süleymânî Hazîne-i Âmire'de bi-resm-i vedî'at mevküf durup, Cerrah Mehmed Paşa ba'dehû Kasım Paşa kaymakamlık hizmetinde olmuşlar idi. Ve muhâfız-ı Mısır Yavuz Ali Paşa taraf-ı saltanattan da'vet olunmakla ümerâ-i Mısır'dan Pîrî Beğ'i nâ‘ib-i münâb edip Der-i devlet-medâra şitâb etmiş idi. Kurb-ı visâli istimâ' olunmağın [327] mühr-i vezâret mukarrebân-ı hazretten Kıllı Dilsiz yediyle cumâdelûlâda [Ekim-Kas. 1603] Ali Paşa'ya karşı gönderildi.

İbtidâ-i zuhûr-ı fetret der-serhadd-i Acem

Bin on iki sâli ki, sene-i bağy ile mu‘allemdir, anda vâki[1] olan kırân-ı ulviyyîn sebebiyle bi-izni’llâhi te‘âlâ eclâfın tegallüb ü hurûcu emr-i müb- rem olmakla re’is-i fıtne-i bâgiye olan Şâh-ı Acem Şâh Abbas-ı nâ-sipâs nakzı ahd ile dâ’ire-i edebden hurûc ve me‘âric-i fitne vü fesâda urûc edip memâlik-i mahrûsadan bâ‘zına dest-i te‘addîsini dırâz eyledi.

Bu fesâda bâ‘is ü bâdî bu oldu ki çüıı hânedân-ı müşeyyidü’l-erkân-ı Osmânî'nin fer-i devletleri afıtâb-âsâ aktâr-ı âleme ziyâ güsterdir. Düvel-i sâlifede mürâ‘at olunan istihkâk-ı nesebi mazinne-i zannedir deyü müdârâ vü i‘tibâr kılmaktan dâmen-i himmetleri bâlâ vü berter olup zaman-ı kalîlde rikâb-ı hümâyûn hizmetine rehin olan hâdim-i kemterini Kâhire-i Mısır'a sultan ederler. Kezâlik sa’ir menâsıbda husûsan fütûhat-ı cedîdede kesret-i metâlib ve kıllet-ı tâlib hasebiyle metâlib-i celîleyi hüddâm-ı askere tevcih bâbında nüvvâb-ı saltanatın bi-hasebi’z-zarûre müsâmahaları edânî zümresinin merâtib-i âlîyeye vusûlüne mü’eddî olur.

Binâ’en alâ-hâzâ Tebriz kulu ki her biri akılda kem-pâye ve idrâkten bî-mâyeler iken zarûret hasebi ile medâric-i âliyeye irtikâ edip eyyâm-i devlet-i Sultan Osmâniyye'de vâsıl-ı yesâr ve sâhib-i katar u mehâr olup ihsân-ı bî-girânı tahammülden kalıp izhâr-ı bağy ü inâd ve sülûk-i menâhîc-i fitne vü fesâd eyleyip ta'yin olunan mukarrirlerine gayr-i kani ve re‘âyâ emvâline haris ü tâmi‘ oldular. Hükkâm u vülât kelâmını istimâ mâ-beynlerinde merfû[1] ve ahkâm-ı İlâhi ve evâmir-i padişahî miyânlarında nâ-mesmû‘ olup fart-ı tekebbürlerinden emvâl-i re‘âyâ gâreti ile kanâ‘atten geçip emvâl-i ümerâ vü hükkâm hasâretine dahi cesâret eylediler. Hatta [328] civârlarında vâki[1] kadîmden itâ‘at üzre olan Ekrâd’dan Şah Kulu evlâdından Selmas Hâkimi Gazi Bey’e dest-i te‘addîlerini dırâz etmekle zarûrî hayta-i itâ‘atten gerdun-efrâz ve temerrüd u isyân mukaddemâtına şurû[1] ve âgâz etmesine ba‘is olup mîr-i mezbur cânib-i padişahîden yed-i mübâya‘asın intizâ[1] ve taraf-ı muhâlife inkıyâd ü ittibâ[1] kasd edip ba zı etbâ-ı ile şah cânibine mektub gönderip kenef-i himâyetine ilticâ ve imdâd u feryâd-ı resi ricâ kıldıkda şâh-ı rûbâh-şân ise nice rüzgâr kemîn-i ku- mûnda mekîn ve bu zaman için fırsat-bîn idi. Âyîne-i emelde peyker-i maksûdu çehre-güşâ göricek yanında olan melâhideden cemşîd nâm bir pelîd ile irsâl-i tâc ve tîğ u kemer kılıp her veçhile kendüye hevâdar ve an karîb müte'âkıb ve kafadâr olacağın izhâr edip geldikte mezburun dilhâhı üzre maksûdu husûl bulucak izhâr-ı safâ vü hubûr kılıp tâcüT-hâdî bir ser ve kisve-i zındıkayı der-ber edip eyâletinde mukarrer olan ıktâ‘ı vermekten imtinâ[1] ve cânib-i muhâlife ittibâ‘ın izhâr eyledikte Tebrizyân'ın nâr-ı gayz u gazapları bir iltihâb olup lâkin hasma bi’l-istiklâl cevabda bî-tâkat u tâb husûsan adûv cânibi muhâlifînden istimdâd manâsın işrâb etmiş olıcak tedârük-i tâm ve sar-ı ikdâm iltizâm olunmak gerektir deyü hem-civârları olan asker Nahcivan'dan imdâd ricâ ve vâli-i vilâyet olan Ali Paşa'yı sefere ilcâ eylediler.

Çün Tebrîzyân'm resûlleri Nahcivan'a vüsûl bulup mefhûm ma‘lûm oldu. Kasd-ı hıfz-ı nâmûs-ı padişahı ve te’dîb-i mütemerrid-i şahî için icâbe-i da‘vet-i câr ve tahammül-i meşâkk-ı esfâr kıldıklarında vâli-i vilâ- yet-i Revan Vezîr-i rûşen-zamîr Şerif Paşa teskîn-i gubûr-ı fitne ve fesâd için her cânibe nesâyih-i müşfıkâne edip lâkin hiç bir cânibe kârgîr olmadı. Âhir-i kâr kethüdâsı [329] Osman Ağa'yı sipeh-sâlâr-ı askeryân-ı Revan edip evvelâ tevfîk-i zâtü’l-beyn etmek ısmarlayıp “Eğer ol bed-mezheb rücû‘ ederse fe-bihâ ve illâ tertib-i mukaddemât-ı harb edesin” deyü tenbîh ve andan irsâl ol dahi asker-i Nahcivan'a ittisâlden sonra evâsıt-ı rebîülev- vel evâsıtmda mekân-ı ma‘hûdde asker-i Tebriz ile mülâkât edip evvelâ mütemerrid-i mezbur sefir ile hakka da‘vet olundukta fart-ı tekebbüründen nush-pezîr olmayıp kendüde dahi mukabeleye tâb u tâkad yok idiğine câzim olmağın zîr-i hükümetinde vaki‘ Kamı Yarık kafasına tahassun u iltica edip cevab-ı sefiri sadâ-i top ve tüfeng ile edâ kıldı.

Pes asker-i İslâm hisar-ı mezburu muhâsara niyetine gelip pirâmenine nüzûl edip metânet ü irtifâ gözlerine görünmedi. İkdâm-ı tâm ile hücûm ve halkı üzerine şerâre-i tüfeng ve hadengi-maned rücûm kılıp vehle-i ûlâda dâmen-i hisara vaz‘-ı kadem ve kurb-ı cidârda nasb-ı livâ ve alem edip bir hafta mikdarı iş‘âl-i nâ’ire-i ceng ile Kamı Yarık kafasına ciğer-gâh olacak işler geçtiklerini mahşûr-ı rnesfûr gördükte kafayı ellerinden tahlîs muhâl olduğun bilip terk-i ferzend ü iyâl kılıp bâlâ-i cidârdan kendüyi pür- tâb ve cânib-i şaha şitâb edip üftân ü hîzân azîm-i Horasan oldu.

Evlâd u etbâT ve sâ’irleri bir iki gün dahi müdâfa‘a edip gördüler ki halâsa mecâl yok. Sâ’ir mahsûrlar ehl ü iyâlleri üzre istîmân ettiler. Çün maksûd-ı askeryân te’dîb-i mütemerridîn idi. Ol mikdar ile iktifa kılınıp pîrâmen kafadan mübâ‘ade ve diledikleri yere azimete müsâ‘ade ile mal ü menâllerinden askeryânın dest-i te'addileri memnû kılındı. Kaf a-i mezbure dahi sâ’ir kılâ‘-ı sultaniyyeye ilhâk olunduktan sonra asker-i Nahcivan kendi semtlerine revân olup Tebrîzyân dahi

yerlerine atf-ı ‘inân kıldılar [330],

Hareket-i Şâh-ı Acem be-cânib-i Tebriz bâ-tahrîk-i Kürd Gâzî Bey

Çün Kürd Gâzî Tayy-i merâhil ederek İsfahan'da atebe-i şâha rû-mâl ve sad-niyâz u[134]‘ tazarru[1] ile keşf-i hâl edip ol cânibe intisâb izhâr ettiği sebebden husâması beyninde karîn-i demâr ve rehîn-i züll ü hasâr olduğun savt-ı a‘lâ ile nidâ edip imdâd u dâd-hâhı emrinde himmet ricâ ve Osmâniyân ile münâtahaya iğrâ eyledi. Ve dedi ki: “Diyâr-ı Azerbaycan mülk-i mevrûsun ve ahâlîsi bendegân-ı mahsûsun olup kudümüne nâzırlar- dır. Husûsân darü’l-mülk-i Azerbaycan olan belde-i Tebriz ki kân-ı teber ü ibrîzdir ve gencîne-i menâl ü mâl-i firâvânla mâl-a-mâl olup hâlâ askerden tehî iken intihâz-ı fursat fethi ile müyesser ve iğtinâm-ı küllî mukarrerdir” deyü ateş-i fesâda iltihâb ve dîk-i tahrik ü fesâda bu güne âb u tâb verdikte havâ-i nefse mülâyim olmakla şâh-ı gümrâh sıdkla sâmi ve intihâz-ı fırsat ile tasâllut-ı eyâlete tâmi‘ oldu.

Âyet-i kerîme-i *“Velâ-tenkuzu ’l-eymâne ba'de tevkîdihâ*” fehvâsını gûş etmeyip yanında mevcud olan askerinin güzidesi ki iki üç bin mikdan memlûk direm harîdesidir. Isfahan u Tebriz mâ-beyni menâzil-i kârvân ile yirmi günlük mesâfe iken de’b-i mülûkâne-i târik ve meslek-i su lûkâneye sâlik olup dokuz günde kat‘ ve sene-i mezbure rebîülâhirinin on dokuzuncu [26.09.1603] günü alem-i bağy u hurûcunu sahrâ-i Tebriz'de ref eyledi. Ve bir iki gün içinde eşrâr-ı dâr u diyârdan Tülüngi ve Gök Tolak nâmına işti- hâr bulan eşkıyâ ve Erdebil hâkimi Zülfikar Han askeri ile cümle on beş bin kadar asker cem‘ edip, Tebrîzyân'la kakayı merkumeye duhûlden mukaddem mukabeleye azîmet kılıp asker Sofyân [Sûfıyân] nâm karye kurbında Eznit nâm mevzkda nüzûl etmiş idi. Menzil-i mezburda mukabele için tertib-i [331] mukaddemât-ı cenge meşgul oldu.

Ceng-i Şâh-ı Acem bâ-Tebrîzyân der-karye-i Sofyân

Bu cânibden çün kavm-i Tebrîzyân Nahçivaniyân ile muvâ‘ade ve kakalarına mürâca‘at kılıp mevzk-i mezbura karîb olduklarında ahbâr-ı asker-i a‘da mütetâbka olup lâkin keyfiyeti maTûm ve şahın bizzat huzûru maktû‘ ve mahsûm olmayıp bâdi-i emirde eşrâr-ı Ekrâd ve eşkıyâ-i aktâr-ı bilâd ictimâ‘ına mahmûl oldu. Seraskerleri olan Ali Paşa'nın huzûr-ı şaha cezmi ve ümerâ-i hudûddan ba‘zısının irsâl-i mektubu sebebi ile kaziyyeye hesmi olup lâkin işâ‘at eylediği takdirce teferruk-ı havâtır ve tefrika-i asâkire bâ‘is ola deyü setr ü ketm edip aded-i asâkiri bin beş yüz kadar ancak var iken *“Kem minfi'etin kalîletin galebetfi’eten kesîreten*”[135] mazmûn-ı şerifine ittikâ birle ez‘âf-ı muzâ‘af asâkir-i revâfız ile mukabeleye niyet ettiler.

Şehr-i mezburun yirmi ikinci [29.09.1603] günü vakt-i duhâda çünd-i Rum alemlerin açıp heybet-i tâm ve salâbet-i mâlâ-kelâm ile mukabeleye kıyâm gösterdikte şah-ı Surh-serân dahi bî-şumâr ile kulûb-ı mü’minîni terhîb eyleyip tavr-ı Acem ve uslûb-ı karîb ile tekâbül-i fi’eteyn vâki[1] oldu. Asâkir-i Tebriz fı’l-hakîka müntehab-ı dilâverân ve güzîde-i ceng-i evrân olup nâ’ire-i cengi iş‘âl ve ateş-i harb ü darbı pür-işti‘âl kılmakla a‘dânm tab‘-ı serdi ol harâretten germ ve kalb-i hadîdi mum gibi nerm olup hücûm- ları taraf-ı a‘dânm Çerhacı-başısı olan Gulâm Ali-oğlu nâm şakî ki şecâ‘atte ser-fırâz idi. Esnâ-i harbde Kara Haşan nâm bir gazi elinde mürd oldu. Ve ol demde nice melâhide-i nâ-fercâm bûş, cam [332] merg-i himâm kılmağa a‘dâya hezimet yüzü ayân olmuş iken ez-kazâ vü kader askerde Timurcu-oğlu demekle şehir ki mezhebinde a‘dâdan bed-ter idi.

Esnâ-i harbde mülâhaza-i encâm-ı kâr kılıp “Adedimiz a‘dâd-ı adûnun öşr-i âşiri ve şahın huzûru bir zâ’id-i haysiyet ü itibâr eşeri olup şaha şah gerek mukaddemesiyle mukabele vü mukavemet tama‘-ı hâm ve soğuk demir dövmektir” deyü müdde‘âsını terviç ve hirfet-i mevrûsesi muktezâ- sınca vâhimesi cânib-i fırâra teheyyüc edip, yüz kadar etbâ‘iyle henüz i‘lâm-ı İslâm ber-karar iken kebâ’irden olan fırâr-ı zahfı ihtiyâr eyledi. Bakiyye-i asker bu hâli gördükte anlara dahi vehim istilâ edip, lâkin kânûn- ı derûnlarında ateş-i gayret heyecânı hâr u hâşâk-ı evhâmı ifnâ edip her biri ızhâr-ı celâdet ve îsâr-ı şehâmet kılıp dilîrâne ceng eylediler.

İnhizâm-ı Tebrîzyân ve galebe-i şah-ı gümrâhân

Cânib-i muhâlif dahi öşr-i âşirleri kadar âdeme cevabda bî-takat u tâb‘ olup irtikâb-ı ıztırâb edip derûn-ı dilden turuşup [dürüşüp] döğüştüler. Nice sultanların başı börksüz ve nice hanlar hânedânı öksüz kalıp, evzâr-ı harb ve hücûm-ı e‘âdî vakt-i dahveden hecîre değin mütemâdi olmuş idi.

Hakka ki cünd-i Tebriz fi’l-haklka tünd ü tîz tâ’ifedir ammâ ceng-i mubârezede hazâkatleri sebebi ile onar on beşer adam kati etmeden ki- mesne şehd-i şehâdeti nûş etmedi. Hattâ menkûldür ki “Kaburgası kalın” demekle ma‘rûf bir merd-i melâhide-i bed-kârdan altmış nefse tîğ-i hûn- âşâm ile

---

Sad-niyâz u P, C : sadyâr Ç.

“...Allah'ı kefil ederek bağlandığınız yeminleri te’kid ettikten sonra bozmayın...” *Kur atı,* 16/91.

“Nice küçük topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle, büyük cemaatlere galip gelmiştir...”. *Kur'an,* 2/249.

zahm-res ve ekserinin hâşâk-ı vücûdun nâr-ı cahîme hâr u has kılıp bilâhere her birinin başına mûr-ı bî-şumâr gibi nice melâhide üşüp kesret sebebi ile tegallüb ettiler.

Ol rûz-ı hâ'ilde sâbıkâ Nahcivan Beylerbeyisi olan Mahmud Paşa ve Ahısha Beylerbeyisi olan [333] Halil Paşa, nice Surh-ser vücûdunu sahîfe-i rüzgârdan hak ü nâbûd kıldıktan sonra şehid oldular. Ve bilfi'1 vâli-i vilâ- yet-i Tebrîz olan Ali Paşa dahi arsa-i neberd içre şîrâne hareket ve dilîrâne mübârezet edip hatta şah-ı gümrâh şecâ'atine tahsîn edip andan ayrılıp ve tîğın elinden aldırıp bir hançer ile rezm-gâhda piyâde hadden ziyâde kendi huzûrunda nice dilâverlikler ettiğin şah bizzat hikâyet kılıp "Nahcivânîler Ali Paşa'ya i'ânet etmemekle ana gadr ve padişaha hıyânet etmişlerdir ve illâ bunun ikdâmı ve ihtimâmı anların muavenetine munzâm olsa hâl bir güne dahi olurdu" deyü şah-ı Acem munsifane edâ ve hakkâne kelîmât ibdâ eylemiştir. Bilâhere mecrûh ve dil-fıkâr esîr ü giriftâr ve a'yân-ı askerin dahi ekseri tu'me-i şimşîr-i kâr-zâr ve ba'zı mübtelâ-i kayd-ı zili ü isâr oldular. *"Zâlike takdîrü 'l-azîzi 'l-alîm*

Feth-i şeh-i hîle-ger kal'a-i Tebrîz-râ

Çün şeh-i hîle-ger intihâz-ı fırsat ile asker-i Tebriz'e îrâs-ı inhizâm ve ganâ'im-i kesîre ve iğtinâm kılıp genci mârdan hâli göricek müsâ'ade-i vakt ile ahz-ı intikam mûcib-i sürür u kâmrânîdir deyü Osmânîyân ile münâtahaya tamam akd-i niyet edip gurûr-ı hezm ve sürûr-ı galebe-i bâhire ve zafer birle kal'a-i Tebriz teshirine sâk-ı ictihâdım teşmîr ve i'mâl-i mukaddemât-ı mekr ü tezvir kılıp darbet-i şimşir ile kal'a-gîrlikte aczi zâ- hir ve funûn-ı mekrde fazlı bâhir olmağın hayâl-i fasidine bu güne sûret- sâz oldu ki Kal'a-i Sultanîye'yi hâle-vâr asâkir-i sitem-gerî ile idâre ve suretâ vüs'inde olan gubâr-ı ceng ü peygân ehl-i kakaya isâre eyleye.

Ümerâ-i askerden mezheb-i bâtılın kabul eyleyen hayvânât-ı meslû- betü'l-ukûlü yanma getirip mukaddemât-ı teshirde taksir etmemek üzre anları vekil ü sefir kılıp gönderdikte varıp şah-ı gümrâhın celâdet-i şânında ıtrâ ve askerine hadden [334] zâ'id kesret ile kizb ü iftirâ edip ve kendiler

"...O aziz ve alîmin yaratması böyle olur işte". Kur'an, 36/38.

kıllet-i aded ve in‘idâm-ı zâd ile emed-i medîd müsâdeme muhâl ve an- karîb cânib-i sultandan imdâd adîmü’l-ihtimâl olup zaman-ı kalîlde fethi müyesser ve cümlenizi kati mukarrerdir deyü evvelâ tahvîf ü tehdîd kılıp ba‘dehû ızhâr-ı hayr-hâhî eyleyip selâmet-i re’s ve bakâ-i can teslim-i kaka ve ehli üzre istîmâna mahsûrdur deyü isbât-ı şiddet ü be’s ve îrâs-ı hirmân u ye’s eylediklerinde ehl-i kaka bunların kizb ü zorunu fart-ı kerem ü merhametten nâşî kelimât-ı sâdıka sanıp ol muhâsaradan yirmi iki gün mürûrundan sonra cumâdelûlanm muntasıfında ehl ü iyâllerine taleb-i emân ve mallarına te‘addî etmemek üzre istîmân eylemeyi tasmîm ve makâlîd-i kakayı def ü teslim için a‘yân-ı darâ‘at u ibtihâl birle hâkpây-ı vikâhet-me’âline rûy-mâl eylediklerinde ol bed-ahd ü bî-emân bunlara kilâb-ı revâfızı iğrâ edip ehl ü iyâllerin esir ü tâlân, mal ü menâllerin yağma vü tâlân kılıp kadı-i beled Şeyhî Efendi dârü’d-dalâlde karar etmek üzre istîmân ve zu‘munca i‘tikâd u itmînân verdikten sonra Van cânibine hicret ettikte Surh-serân ta‘kıb edip ma‘mûre-i vücudunu harâb ettiler. Ve şah-ı dalâlet-penâh ekser Tebrîzyân'ın nisvânını de’b-i kabîhi üzre gürûha-i fevâhişe ilhâk edip herbirine kat‘-ı ücûr ve emri bi’l-fücûr kılmakla a‘râz-ı Müslimîni hetk etmiş idi.

Çün kaka-i Tebriz'i teshir ve ahâlîsini esir ve askerini nehb ü gâret ile mesîr edecek ikbâl-i çerh-i nâ-hemvâre iğtirâr edip sâ’ir bilâdı dahi tezhîre sâk u ictihâdı teşmîr eyleyip her cânibi irsâl-i serâyâ vü nefir kıldı. Kendi dahi Nahcivan üzerine atf-ı inân ve ümîd-i feth-i kal‘a-i Revan ile tertib-i mühimmât edip sahrâ-i Tebriz'de bir iki gün ikâmet ve esbâb-ı iş ü nûşu ferâğ-ı [335] hâtır ile idâmet üzre kaldı.

Musahhar kerden-i Hacı serasker-i erbâb-ı ilhâd sevâd-ı şehr-i Ordubâd

Zikr olunan serâyâdan bir tâ’ife-i kasab Hacı nâm şaki ki kadîmden maskat-ı re’si ma‘den-i râfz u ilhâd olan belde-i Ordubâd olup ibtidâ-i fethinde Al-i Osmân'a itâ‘at ve yarar ze'âmet ile beyne’l-akrân kadri refk ü bâlâ olmuş iken hulk-ı bedî iktizâsıyle ni‘am-ı sultanîyeyi inkâr edip, ol mecmâ‘-ı rafz u ilhâda vanb melâhide-i evbâşdan bir fırkaya baş olmuş idi.

Belde-i Ordubâd vatan-ı me’lûfu ve mevârid ü mesâliki maTûm u ma'rûfu olduğu cihetten zabt u teshirini ana ta‘yin edip tevcih-i emâret ile gönderdi. Ve rü’esâ-i üserâdan mukaddemâ Devlet-i Osmâniye'de rütbe-i emâret ile bâ-nasb olmuş iken, rezâlet-i tab‘ı sebebiyle mülhak-ı ahbes-i ferik olan Bayındır nâm şahsı dahi ana refik kılıb çün ol tâ’ife-i habise ci- vâr-ı beldede vâki[1] nehri ubûr ve tarîk-i şehre mürûr gösterdiklerinde

melâhide-i belde izhâr-ı safâ vü sürür ile istikbâline ikbâl ve tevkîrlerine isti‘câl edip büyüt ü esvâkı tezyin ve rîşlerin tıraş ve câmelerin tağyir ettiler. Bu tarîkla sevâd-ı kal‘a müsahhar ve zabt-ı belde müyesser olup bir iki gün kaka müstahfızlan kakayı himâyet ve hukuk-ı sultanîyyeyi rkâyet edip âhir mu‘âvenet-i ehl-i vilâyet ile kakaya dest-res bulup duvarların harâb ve tefrîk-i edevât u esbâb kılıp ferâğ-ı bâl ile ayş ü nûşa meşgul oldular.

İstilâ-i Çırak Sultan ber-Culha

Yine bir seriyye-i habise dahi ki dûdmân-ı bağy u dalâletten fürûğ-ı efrûz olan Çırak Sultan nâm şahıs Çulha nâm karyeyi teshir için irsâl olunmuş idi. Varıp ahâlîsi muzâhareti ile teshir eyledikte Âsitâne cânibinden [336] zâbit-i mahsûl olan Mustafa Ağa'nın makbûzunu re‘âyâ istirdâd edip bir baş ile güç ile rehâ buldu.

İstîlâ-i revâfız be-kal‘a-i Alınca ve Civanşîr

Ve yine bir çok revâfızı kılâ‘-ı Sultaniyye'den havâlî-i Nahcivan'dan selâtîn-i sâbıka teshir edince nice meşâkk ihtiyâr eyledikleri Alınca kakasına irsâl edip, anlar dahi melâhide-i kaka imdâdı ile istîlâ-i hisar ve zabt u dâr u diyâr kıldılar. Ve bir gürûh kavm-i eşrân dahi Civanşîr demekle meşhurdur, Evred* nâm kaka teshirine taslît etti. Anlar dahi nice ezâların bâz ve ol havâlîde zulm ü te‘addîye âğâz eyleyip bu cümle ahbâr-ı hâ’ile az zamanda belde-i Nahcivan'a müte‘âkıbe ve mütevettire ve askeryân kulû-buııda esbâb-ı ra‘b u hirâs-ı mütekâsire olurdu.

Esîr-şüden-i Hacı emîr-i Ordubâd

Ammâ çün Vâli-i Revân Şerif Paşa bir pîr-i sâl-hörde ve mücerreb-i rüzgâr-dîde idi. Deryâ-i vekârına emvâc-ı fıtenden tegayyur gelmeyip hu- sûl-i emelde terk-i şitâb ve def-i halelde *“El-ab^eb fe’l-akreb”*[136] ile amel kılıp evvelâ Ordubâd'a istilâ eden Kasab Hacı'mn dükkân-ı celâletin tahrîb için Hızır Paşa-zâde Mehmed Paşa'yı sipehsâlâr-ı asker kılıp, beş altı yüz mikdarı cünd-i zafer-rehber ile ol cânibe irsâl eyledi. Ol dahi melâ’ike-i âcâl gibi ale’l-acele bir gece seherinde yetişip melâhide-i bed-âyîn ferâğ-ı bâl ile büyût-i revâfızda mekîn iken asker-i zafer-karîn belâ-i âsumânî gibi üzerlerine nâzil olıcak az müddette ekserin tu‘me-i şîr-i şimşir kılıp bir nicesi dahi rûbâh-veş cibâl ü sahrâya perîşân oldular.

Re’îsleri olan şakî ü şerir esnâ-i hücûmda atını ihzâr ve üzerine süvâr olmak üzre iken berîdi olan şâtır-ı çâlâk kendüden cüst debrenüp bî-havf u bî-bâk atma süvâr olmağın kendü piyâde vü zâr meydân-ı kâr-zârda kalıp bi’z-zarûre rûbâh-veş bir ine [337] girdi. Meğer bir gâzî-i âgâh bu hâle nigâh ederdi. Filhâl erişip esir ü giriftâr kıldı. Refik olan Bayındır'ı dahi bir gâzî-i dilîr alef-i şimşir eyledi. Sâlâr-ı nusret-karîn Mehmed Paşa kesilen başları ve re’îs-i melâhideyi başında tâc-ı dalâl ile sürüp vezîr-i sâhib-ted- bîr huzuruna geldikte nevâziş ü ihsâna mazhar oldu.

Berdâşten-i asker be-cânib-i Alınca

Ba‘de hâzâ bir seriyye dahi Alınca semtine irsâl olunup ol havâlîyi cüst ü cû ederlerken ba‘zı melâhide-i teverrüc-künân karyelerde ayş ü nûşa meşgüller idi. Guzâtın kudûmundan âgâh olduklarında semt-i halâsa güzâr ederken nâ-gah şikâr-ı pençe-i şîrân olup şah cânibinden ba‘zı ahbâr ve iktirâb-ı kudûmun iş‘âr etmekle vâki‘ hâli i‘lâm için dönüp ile’l-ân şahın huzûru mevhûm ve askerin inhizâmı nâ-ma‘lûm olup alınan dirler bî- mehâba şahın kudûmun rivâyet ve asker-i Tebriz'in inhizâmın hikâyet edecek, askere ru‘b u hırâs îrâs etmemek için âşikâre tekzîb ve sırran levâzım-ı umûru tertib eylediler.

Reften-i asker be-tahlîs-i Ordubâd

Bir gürûh asker dahi Ordubâd kakasına musallat olan eşrârı defe gönderilmiş idi. Giderken mukaddemâ imdâd taleb olundukta Gence bahâ- dırlarından nice dilîrân ol kavm-i eşrâr üzerlerine gelip kimini mağlûb-ı pençe-i izâr ve kimin helâk ü giriftâr kılıp bakiyyetü’s-suyûf târümâr oldukları esnâ-i tarîkta ma‘lûm oldukta rücû‘ ettiler.

Çün şah-ı gaddârın askeri aktâr-ı diyâra pervânevâr[137] münteşir olup ahâlî-i kurâ evrâdından her birine gedâyâne birer pervâne gönderdiği meşhur olmakla a‘yân-ı asker anlar ile mu‘âşeretten kavi mahzûr idi.

Cumâdelûlânm on beşinde [21.10.1603] bir yere gelip müşâvere eylediler ve dediler ki, “Şahın huzûru gerçi dillerde ve pervânelerde mastûrdur. Lâkin nakz-ı ahdi [338] akıldan dürdür. Şah namına Kürd gazi hevâdârları

En yakın en öncedir, önce yakın olandan başlanır.

[137] pervânevâr Ç : pervâneleri P, Ç.

olan Ekrâddan sudûr etmek ihtimâli vardır. Cevâsisler dahi şifâ-i sudûr verir bir nesne iş‘âr etmediler. Münâsib budur ki evvelâ tahkîk-i umûr için cânib-i vezirden tecâhül-i umûra mebnî uslûb-ı hakim üzre nâme-i şahî irsâl olunup bu cânibe rücû‘ ettikte muktezâ-i vakt ile amel ve kâra şurû‘ oluna.

Evvelâ hisar-ı Nahcivan bir kal‘a-i süst-bünyândır, eczâ-i binâsı hâk ü dümdür. Cidârmm kaddi pest ve ekser yeri hâke berâber olduğundan gayri edevât-ı harbde kıllet ve zâd u zevâdde izzet olmakla bu kakada a‘dâ ile müsâdeme muhâldir.

Pes muktezâ-i hıfz-ı nâmûs-ı devlet budur ki: “Belde-i mezbure emvâl ü iyâl-i askeriyândan tahliye kılınıp sâlâr-ı askeryân bi’l-ittifâk ilticâ-i kal‘a-i Revan edip a‘dâya müsâdeme göstereler. Kal‘a-i mezbure fı’l- haklka metin ü müşeyyed ve toplan vâfır zahire ve âlâtı hazır, Gökçesu gibi bir nehir-i câri cidânndan akar, Sâ‘d Çukuru gibi bir arz-ı kesîrü’l- menâfk civârında vâki‘ olmakla bir mahal-i münâsibdir” deyü meşveretleri encâm buldukta cânib-i şaha i‘lâm ve tahrîr olunup paşanın Kürkçü-başısı Mahmud Ağa ile gönderildi.

Revâne-küsten-i asker be-sûy-i Revan

Cumâdelûlânm yirmisine [26.10.1603] gelince, asker-i İslâm Nahcivan'ı kendülere makam kılıp ba‘dehû şah-ı gümrâhm bizzât huzûru ma‘lûm ve an-karîb kudûmu meczûm olup asker-i mehzûmdan Timurcu- oğlu dedikleri şûm dahi gelip a‘dâd-ı a‘dâda mübâlağa atışına kizb ü zûr ile bâd-endâz olup Min-bâ‘d durmağa mecâl kalmayıp ol gece edevât-ı harb u darbdan kâbil-i tahammül olanı alıp saglr ü kebîr rihlete ittifâk etmişler iken sükkân-ı kakadan olup evlâd u ashâb-ı rafz u ilhâd olanlar îkâd-ı nâ’ire-i şikâk ve sûret-i [339] hakda inşâ-i mebânî-i mekr ü nifâk kılıp a‘dâ henüz şehre hücûm göstermeden muhâfazadan ref-i yed nâ-ma‘küldür. Hâlâ mevcud olanlarımız uğur-ı hümâyûnda muhâfazaya teşmîr-i sâk ve bu husûsda sâlâr-ı askere hilâf ü şikâk edelim deyü ittifâk eyleyip seheri vezir askeriyânı teftiş ü tenfîr eyledikte sükkân-ı kaka bâb-ı hisarı mesdûd kıldılar. Vezir ve a‘yân-ı asker her çend ki açmağa dâ‘î ve ihrâca sâri oldular müfıd olmayıp bilâhere adedlerine izdiyâd ve adüvlerine hasbe’l-imkân imdâd kılındıktan sonra Revan'a müteveccih olan ecnâd dahve-i kübrâda yola girip bir gün bir gece kakaya dâhil oldular. Ve mübâşeret-i cem‘-i esbâb-ı kıtâl eyleyip durdular.

Binâ’-i hisar-ı cedîd der-Revan

Çün bilâd-ı Nahcivan'dan Revan üzerine şahın hücûmu mütevâtir oldu. A‘yân ve ahâlî-i Revan ve asker-i Nahcivan dahi kal‘alarmda duramayıp hisar-ı Revan'a tahassun edeceklerin istimâ* eylediklerinde, kal‘a teng olduğundan gayri kıble cânibinde cidâr-ı hisara mülâsık büyût-i Müslimîn olup hedm ü ifhâ etmeden ise havâlîsine ciderân-ı refî‘a binâ ve büyûtü hâli üzre ibkâ ehvendir” deyü ittifâk ve bu husûsda Der-sa‘âdet müteferrikalarından Hüseyin Ağa nâm sahib-i himmetin re’yi üzre icmâ‘ itbâk edip ol dahi muhtezâ-i akl-ı kasın hasebince askeri tûl-i emele mübtelâ ve kesret-i amel ile rehîn-i eşedd-i belâ edip bir serdar-ı âlî mikdar binâ-i hisar-ı kadîmi asâkir-i bî-şumâr ile otuz kırk günde itmâm etmiş iken sâha ve mikdan ana mümâsil bir hisarı iki üç yüz adem ile yirmi gün içinde itmâmma ikdâm gösterip mâh-ı mezburun altıncı gününde cânib-i merkumda cenûbu ve şarkı ve garbı beşer yüz zirâ üç taraftan üç divâr binâsına [340] şurû‘ eyleyip ve ikdâm-ı tâmmı ile vezîr gelince on beş gün içinde nısfa erdikte, ol dahi *“Eş-şurû u mülzimün* ”[138] [139] mukaddemesiyle amel gösterip bakiyye-i binâyı kol kol askere taksim, anlar dahi can u başı himâyesi için ikdâmlann tetmîm edip bi-fazli’llâhi te‘âlâ kudûm-ı meş’ûm-ı[5]" şâha dek itmâm müyesser oldu.

Vürûd-ı Kâsıd Mahmud

Mâh-ı mezburun yirmi dördüncü [30.10.1603] günü bundan akdem şah semtine tahkık-i hâl için gönderilen Gürcü-başı Mahmud Ağa şah-ı gümrâhın nâmesi ile belde-i Revan'a gelip mazmûn-ı şe’âmet-meknûnuna ıttılâ[1] olundukta nakz-ı ahd bâbında sevk ettiği mukaddemât serâpâ sakime ve nâ-revâc ve evzâ‘-ı garîbe-i ma‘kûsesinin mukaddemi tâlisine nâ-merbût olmakla akîmetü’l-intâc idi.

Meydan-ı tekebbür ü istilâda çevgân mübâlağa ve ıtrâ ile lu‘bet-bâz ve arsa-i tahvîf ü tehdîdde hayli zebân-dırâz olup asker-i enbûh-ı hîzem leş- ker-i tünd ü tiz ve teshîr-i kal‘a-i Tebriz eylediğin iTâm u beyân ve ba‘dehû azimeti teshîr-i Nahcivan ve feth-i Revan idiğin izhâr u i‘lâm kılıp ve sizden vürûd eden mekâtib-i a‘yân muktezâsı üzre ahalî-i Nahcivan kakayı teslim ve emân-pezîr ve kal‘a-i Revan dahi ceng-i yesîrden sonra feth ü teshir olunup ve mülk-i mevrûsu Azerbaycan'a istilâdan sonra teshîr- i Gence ve Şirvan'a ref-i a‘lâm ve bu sene Karabağ'da kışlayacağın i‘lâm eylemiş ve “Bu semtte olan ra‘iyyet ü asker imdâd-ı padişaha meftûn u mağrûr olmasınlar ki ibtidâ-i mübâşeret-i umûrda Âl-i Osmân’la mukabeleye azmimizi ikmâl ve tetmîm eylemişiz” deyü harman-ı lâf güzâfa cevv-i ceberûttan bâd-efzây

---

5* İşe başlamak insanı bağlar.

139 meş’ûm-ı C : mebşûm Ç ; meyşûm P.

olmuş ba‘de hâzâ dehân-ı füsûnun bâz kılıp “Kimes- nenin malına ta‘arruzdan sâha-i himmeti beri ve, müslimînin ehl ü iyâlleri te‘addî-i eydîden arî mezheb ü millet sebebiyle i‘tirâzdan salim ve envâ‘-ı ri‘âyat-ı aliyye ile ganim olsunlar” deyü [341] ahâlî-i Tebriz'e ettiği zülm ü âzârı unudup fünûn-ı efsûnla tahdî‘a sâ‘î ve dürûğ-ı bî-fürûğ ile tarîk-i dalâle dâ‘î olduğu maTûm oldukta asker ve serdar cidden infTâl izhâr etmeyip, gereği gibi müsâdemeye niyet ü mukâteleye azimet kılıp hisar-ı cedidin kusurunu itmâm ettiler.

Vezir mektub-ı şahı aynı ile Âsitâne-i sa‘âdete gönderip mecârî-i umûm tafsil üzre arz u iTâm eyledi. Ve icâletüT-vakt civâr-ı eyâlette olan vülâta mektublar gönderip Sivas'da Serdar Nuh Paşa'dan istimdâd ve a‘dâ hücûmundan şekvâ vü feryâd mektubları gönderdi. Ekseri “Cevab-ı ahmak hâmûşîst” mukaddemesiyle amel edip ekall-i kalîl mevâ‘îd-i arkûb ile irsâl- i berîd ettiler.

İstîlâ-i şah be-şehr-i Nahcivan

Şah Tebriz'i teshir ettikten sonra bir kaç gün Çulha nâm karyede darb- ı hıyâm edip, Erdebil Hâkimi Zülfıkar Han'ı âmme-i asker ile Nahcivan'a teveccüh ve vezir ve nefir irtihâl etmeden yetişmeğe ziyâde tenbîh etmeğin tâ’ife-i melâhide ikdâm-ı tâmm ile savb-ı Nahcivan'a varıp askerin irtihâli gününün nısfında pençe-i zulm ü âzâr[140] ile sünnî nâmına olanların hanelerine girdiler. Ve buldukların nehb ü gâret ve önlerine gelen re‘âyâya külli zulm ü hasâret eylediler. Ammâ revâfız-ı beled çün mukaddeme-i ceyşi görüp A'câm’ın kudûmun mukarrer bildiklerinde libâs-ı ilhâd u dalâli giyip sâlâr-ı revâfız olan Zülfıkar Han'ı istikbâl ve ta‘zîm ü ikrâm ile e‘azz-ı emâkine inzâl eylediler.

Lâkin ehl-i kal‘a ol gün tavâ’if-i melâhideye top ve tüfeng ile merhabâ kılıp ol leylde ızhâr-ı celâdet ve kakaya karîb hılâl-i bâzârda akd ettiklerin encümen-i fücûrların basıp bir kaçını kati ü hasâret ettiler. Esnâ-i leylde üç

[140] âszâr P, C : ârâz Ç.

yüz kadar evlâd-ı revâfız, evlâd-ı ervâmdan kırk nefer üzerine tegallüb ile hurûc edip, “Asker-i şah ile müsâdemeye bizde iktidâr yoktur, beher-hâl [342] teslim-i hisar edip canımızı âfet-i darb u harbden kurtarmak ehemm ü elzemdir” deyü hâh u nâ-hâh bâb-ı kakayı küşâd etmekle melâhide yanlarında bâ-kâm olup bâkî kırk nefer şah kudûmuna dek mahbûs-ı nazar u nigâh oldukta üçüncü günü nâ-gâh a‘lâm-ı şah dahi belde-i Nahcivan'da nümâyân olup revâfız-ı beled i‘zâz u ikrâm ile istikbâl edip zîr-i pây-ı semendine atlas u dibâ döşeyip de’b-i ehl-i dalâl üzre cây-ı semm-i semendim secde-gâh kıldılar.

Ol hîle-ger çün vezirin irtihâlinden haberdar oldu. Re‘âyânın inki- yâdından minnet-pezîr olmayıp ayîn-i bâtılını miyânlannda icrâ kıldıktan sonra, “İhlâk-i askerde muavenetleri olduğundan mâ-adâ tevkif ü meks- lerinde bir tedbir eylemediler. Ve emvâl-i Osmâniyânı ihfa eylemişlerdir” deyü cezâlan verilmek üzre emr ettikte her birini melâhide karar-gâh- larmda mahbûs ve ehl ü iyâlleri ile envâ-ı ezâya me’nûs kılıp tahsîl-i mal için eyledikleri vüfur-ı cevrde izhâr-ı nedâmet ve biribirlerine levm ü melâ-met ederlerdi.

Zülfıkar Han, kakayı veren revâfızı ve mânk-i teslim olanları pîşgâh-ı bâr-gâh-ı şaha getirip mezheb-i bâtıllarını ihtiyâr edenleri ayn-ı inâyet ile melhûs edip ferîk-i âharı ta‘zîb ü şehid eyledikten sonra bir iki gün evbâş-ı Kızılbaş Nahcivan'da müsâ‘ade-i rüzgâr ile hareket ü tagallüb ve hâne be- hâne emvâl-i Osmâniyânı tatallüb edip ol takrîb ile nice zulm ve âzârı melâhide-i diyâra dahi dırâz kıldılar.

Müslim ve kâfir gumûm-ı umûm-ı mezâlim ile mağmûm olup âşûb u fıten hadden aşdı. Hüdâverdi Paşa Câmki'nde emr bi’l-fucûr eylediği fevâhişi inzâl ve içinde alâniyyeten fücûr ettirip zu‘mûnca ba‘zı şe‘â’ir-i ehl-i sünneti tahkir ve izlâl eyledi.

Hezîmet-i Serdar Mahmud

Cünûd-ı İslâm ta‘mîr-i hisarda ikdâm-ı tâm [343] üzre iken cumâdelâhirenin altıncı günü semt-i adüvden kenar-ı hisarda bir kâsıd uyûn-ı askere dûçâr olup ale’l-fevr huzûr-ı vezire ihzâr olundukta haber verdi ki mukaddemâ Kemah ile Erzincan mâ-beyninde nice zaman kat‘-ı tarîk etmekle ma‘rûf olup istîsâli bâbında emr-i padişahî vürûd etmeğin şaha gürîzân etmek için otuz iki nefer baş yoldaşlarından, ikinci olmak üzere ma‘dûd olan Serdar Mahmud'u dört beş yüz mikdarı eşkıyâya başbuğ edip Memâlik-i Osmâniyede kendüye mânend eşrâra da‘vet için pervâ-

neler irsâl ve kendüye bilfiİ Derelgez* sancağını mütegallibâna tevcih edip, yedine berât ve misâl verip şakı mezbur gurûr-ı tam ile havâlî-i Re- van'a karîb geldikte Gence'ye gider kârbana rast gelip, aç kurt koyuna girer gibi girişip cümlesin karîn-i helâk ve demâr ve nehb-i emvâl-i bî-şumâr eyleyip halâ ba‘zı kurâda ayş ü safâda ve câm-ı bâde ile mahmûr yaturlar.

“Dilâverân-ı kâr-dîdeden bir kaç kimesne olsa ale’l-gafle basılmak yesîrdir” dedikte sâlâr-ı asker fırsatı ganimet bilip ale’l-fevr beş yüze karîb kimesne ılgara me‘mûr olup kethüdâ-i vezîr-i nâm-dâr Osman Ağa serdar kılınıp acele vü ılgar ile kabîl-i seherde karye-i mezbureye vâsıl ve kazâ-i âsumânî gibi üzerine nâzil olunup her cânibden koyuldular. Melâhide-i bed-girdâr kulel-i cibâle târ-mâr olduklannda bahâdırlar ta‘kıb edip ekserin tu‘me-i şimşîr-i âbdâr eylediler.

Re’îsleri olan şakinin makarrına sâlâr-ı asker varıp hücûm göstericek cünûd-i vüfûr üzerine düşüp esir ü giriftâr eylediler. Gaziler vâsıl-ı ganâ’im-i bisyâr olup sürûr-ı tâm ile şehre duhûl ve dîvân-ı vezire vusûl bulduklarında mazhar-ı iltifat oldular.

Ol bâgî-i mütemerridin sırrı beride ve postu deride kılındıktan sonra ol gün mukaddemâ ahz olunan Kasab Hacı'nın zaman-ı [344] istilâsında re‘âyâya ettiği ezâ mukabelesinde başı kesilip cezâsı verildi. Zikr olunan Serdar Mahmud Paşa ile a‘vânından yüze karîb baş ve yanında bulunan şahın otuza karîb pervânesi, Nahcivan Kadısı Cerrâh-zâde arzı ile Âsitâne’ye irsâl olundu. Müfsid-i mezbur hatt-ı zâtında fart-ı şecâ‘at ile ol tâ’ife-i habise meyânında mümtâz ve şah yanında refî‘ü’l-kadr ü ser-fırâz olup haber-i hezimeti bağteten mesmû‘-ı şah oldukda fart-ı eleminden bî- hûş mertebesine varıp ahz-ı sâr için, mukaddemâ Nahcivan’da alınan kırk nefer sünnîlerin katlini ferman eyledi. Unfuvân-ı gazabda bir kaçı nûş-ı câm-ı şehâdet ile vâsıl-ı rahmet-i rahmân olmuş iken erkân-ı dîvân emân- cûy olup güç ile men‘ kıldılar.

Mukaddem-i şah-ı Acem be-Revan

Cumâdelâhirenin on birinci [16.11.1603] günü ki, yevmü’s-sebt idi, seheri Revan'm kıble cânibinden elviye-i Surh-serân nümâyân olup sahrâ vü deşt-i Revan'a ol tâ’ife-i hasise, ervâh-ı habise gibi yayılıp, asıl Kızılbaş beş altı bin kadar ancak var idi. Anın dahi üç bin kadarı tülengi ve Gök Tolak nâmına olan eşrâr ve mikdarı Ekrâd-ı bed-nihâddır. Bir gürûh ile müslim-i mecâzî Kürd Gazi ve birâderi Koçi ve Seyfeddin, köy kabâ’ili ve bir mikdarı mukaddemâ emâret verilen Mirza Paşa-oğlu Şeyh Haydar nâm

Kürd alayı ve bir mikdarı mukaddemâ Nahcivan ve Kapanistan teshirinde nüvvâb-ı padişaha delil olmakla rif at bulan Alâeddin Bey halkı, Makuye Hâkimi Mustafa Bey alayı ve bir mikdarı Kürd Zeynel Bey'in alayı ve Eleşkird Beyi Kılıç Bey ve beriden dönme Berküşâd Sancağı Bey'i Ferruh Rûz Bey alayları idi.

Şah kalb-i askerde semt-i re'sinde sâyebân-ı âteşin ile şevket-sâz ve sadâ-i kerrenay ile dehşet-perdâz olup esb ü şütr ile kesret-i sevâd izhâr edip bir zaman pîşgâh-ı kakada meydan-neverd [345] olduklarında ehl-i kaka tumturak-ı şâhîden mer'ûb ve debdebe-i bî-ma'nâ ile kalbleri muztarib ü mağlûb olup bi'l-ıztırâr teslim-i kaka edeler zu'm ederlerdi.

Çün meyân-ı asker-i İslâmda ashâb-ı akl ve şinâs ve erbâb-ı mizân u kıyâs olup mebânî-i ru'b u hirâs bî-asl ü bî-esâs olduğunu ihsâs eylediklerinde

Beyt:

în heme tumturâk-ı bî-mâ 'nâ Hem-çü tablest bâtmeş hâli[6']

deyü debdebe-i bî-ma'nâya tertib-i ahkâm etmeyip alarga toplan ile ırâktan merhaba kıldılar. Ol gürûh-ı mekrûh Mihnet tepesi demekle ma'rûf püşteye hayme-i şâhî kurup, havâlîsi muhayyem-i asker-i devlet-penâhî oldu.

Ceng-i evvel der-pîşgâh-ı Revan

Şah-ı gümrâh işâreti ile bir fırka-i melâhide pîşgâh-ı kakadan harekete âğâz edip ahâlî-i kakaya savlet-endâz olduklarında cünd-i İslâmdan bir kaç bahâdır bâb-ı Nahcivan'dan çıkıp, tarafeyn biribirinin şevket ü salâbetlerin imtihân için, iş'âl-i nâ'ire-i kıtâl edip ibtidâ Kılıç nâm bir merd, cem'-i a'dâya hamle-künân iken hükm-i kazâ vü kader atı sürçüp düşmekle cem-i melâhide başına üşüp şehid ettiler.

Bi-emri'llah bu vaz'-ı nâ-hemvâr encâm-ı kârda zafer u galebe cânib-i muhâlife müyesser olacağın iş'âr edicek, âkil-i kârdâna tatayyur ve kulûb-ı mücerrebâne nev'-i tagayyür târî oldu. Ol emirden inkisâr-ı hüsn-i âkıbet- kâr ile mecbur kılınmak dahi mücerrebât-ı umûrdandır deyü ol demde gerçi teşeffî-i sudûr kılınmış idi. Lâkin ta'bîr-i dil-pezîr ile takdîr-i Kadir mütegayyir olacak değil idi. Bakıyye-i cuyûş-ı pür-hurûşda yine futûr

Bunların hepsi manasız ağdalı içi boş davul gibi sözlerdir.

göstermeyip mülhidân-ı nâdânı top ve tüfeng altına çekip cânib-i kal adan üzerlerine havâle-i top ve tüfeng eylediklerinde bir kaçı câm-ı mergi nûş eyleyicek, rûgerdân oldular.

Ceng-i Rum

Yevm-i mezburun ertesi mah-ı merkumun on ikinci [346] günü [17.11.1603] İslâmdan iki yüz kadar atlı dilâverler gen bâb-ı mezburdan çıkıp cânib-i a'dâya izhâr-ı celâdet kılıp Gök Künbed nâm mevzi semtine mürûr gösterdiler. Akablerince yüz nefer piyâde tüfeng-endâz dahi bâb-ı mezbura gelip müntehab dilâverânı çıkardı. Çün elviye-ı asker ufak kafadan zuhûr etti, a'dâ dahi harekete âgâz edip meydân-ı neberde geldi. Cânibeynin çerhacıları harb ü kıtâle iştigâl gösterip meydan-ı rezm içre hayli kıtal ve nice a'dânm kellelerini pây-mâl ettikten sonra sûy-i hisara hırâmân ve kemingâh semtine teveccüh-künân olduklarında zümre-i melâhide akablerince kemîgâha gelip dilâverân-ı serbâz cânib-i a dâya bâzuy-ı himmetlerin dırâz edip yüze karîb nüfus-ı zâyi'a kati ettiler.

Ol gün a'yân-ı melâhideden şahın eşiği ağalarından biri mürd olup serbâzân-ı guzâttan kimi meydân-ı rezmde tâc-ı murassa[1] ın kapıp ve kimi sorguc-ı musanna[1] m aldı. Lâşesini kapmağa çapan Kızılbaşlardan nicesini dahi tu'me-i tîğ-i burân etmeleriyle a'dâya rûy-ı hızlân nümâyân olup Min- bâ'd dönüp karargâhlanna gittiler. Şah düştüğünden muztarib olup fart-ı hamiyyetinden şe'âmet-i karargâhı ile müte'evvil ve ale'l-fevr mekân-ı âhera müntakil olup cânib-i şimâlîsinde te'sîr-i toptan ıhtımâya kabil yerde darb-ı hıyâm eyledi. Ve kendinin hayme-i idbân etrâfmda bir cidâr-ı hisar- âsâ ittihâz ile cây-ı metris eyledi. Ve askerine "Bak midâd metris" deyü hücûma iğrâ eyledi.

Ceng-i süvüm

Mah-ı mezburun on yedinci [22.11.1603] günü ki yevm-i cum a idi, şah kafaya doğru tahrîk-i livâ edicek melâhidenin her biri gulüvv-i âmm ile tahrîk-i ikdâm kıldıklarında uslûb-ı sâbık üzre piyâde [347] ve suvar dört beş yüz kadar dilâver-i nâm-dâr bâb-ı mezburdan çıkıp hamle-künân nîrân-ı harbi furûzân ettiler. Bı-fazli'llâhi te'âlâ ol gün dahi nesîm-i feth ü zafer cânib-i Sünniyân'a vezân olup semt-i kafaya teveccüh-kunan [ve] atf-ı inân kıldıklarında Kızılbaşlar akablerince sürüp pîş-i kemîn-gâha geldiklerinde gazilerine a'dâ üzerine savlet-endâz olup şirâre-i tüfeng ile melâhideden nicesinin hâşâk-ı vücûdunu ihrâk bi'n-nâr ettiklerinden mâ- adâ Emîre Hâkimi Şeyh Haydar nâm şakî ki fart-ı şecâ'at ile revâfızın mümtâzı ve gülât-ı Ekrâdın ser-bâzı idi, i'dâm olunduğundan mebânî-i düşman rahne-ger oldu.

Bu defa da iki yüze karîb Kızılbaş kati olunup, beri tarafdan ancak altı yedi kimesne düştü. Zümre-i a'dâ makhûren rücû' eyledi.

Vürûd-ı Yahşi Kâsıd-ı Şâh

Çün adû-i hîle-ger gördü ki leşker-i hezîmet-eserinin savleti hafaza-i kafa kulûbuna kâr-ger olmadı, icrâ-i merâsim-i mekr ü tezvir kılıp irsâl-i nâme-i muvahhiş ile müşevveş-i havatır ve funûn-ı fusûn birle celb-i kulûb-ı asker-i İslâmiyân etmek fikrine düşüp bundan akdem Şerif Paşa Erzurum'da muhâfaza-i vilâyete me'mûr olan Haşan Paşa'ya ve civâr-ı eyâlette olan sâ'ir paşalara tahrir eylediği mekâtib ki zımnında a'dâ kanrfı için imdâd edicek "Asker için ta'yîn-i tarîk ve her veçhile a'dânın za'fım tahkik edip bi-inâyeti'llâhi te'âlâ semt-i ma'hûddan cünûd-i mev'ûd geldiği takdirde kafadan dahi asker çıkıp âsân veçhile hezim-i ferîk-i ehl-i tarîk müyesserdir" deyü tahrîr olunup kabîl-i muhâsarada Şatır Mehmed Çavuş ile irsâl olunmuş idi.

Çavuş-ı mezburu revâfız diyânndan Şûregel nâm kafa halkı ele getirip şaha hizmet etmekle rehîn-i minnet olmuşlar idi. Yedinde bulunan mektublann birinde zuhûruna şah-ı dalâlet- semir istihzâ yüzünden [348] bu güne tahrîr ettirdi ki: "Bâreka'llâh tedâbîr-i sâ'ibe ve efkâr-ı sâkıbe ısdâr buyurmuşsuz. Bu fıkr-i fasid ve tedbir-i kâsidden fâriğ olun ki bu yakınlarda size imdâd muhâldir. Ahâlî-i vilâyet cümle südde-i sa'âdetime rû-mâl olup inkıyâd gösterdiler ki varaka-i mezburenin ele getürülmesi ana delildir. Min-ba'd sizin için irsâl-i nâmeye dahi mecâl olmayıp, teslim-i kafadan gayri ile selâmet-i hâl olmamak bâbında kelimât-ı muvahhişe tahrîr ve e'imme-i kurâdan Yahşi Halife nâm kâsıd ile irsâl kılıp şahs-ı mezbur verâ-i cidârdan kâsıd idiğini ihbâr edicek, huzûr-ı vezire ihzâr olunup varakanın zahr u batnına nazar olundukta mefhûmu ma'lûm olıcak vezir ve nefir kat'-ı rişte-i emeli ebü'l-hiyelde cevab-ı ahmak ile amel olunup kaşıdı der-i hisardan matrûd kıldılar. Ammâ kâsıd-ı fasid dîvân-ı şaha varıp: "Bana verdikleri varaka, erkân-ı dîvândan birinin mührü ile mahtûm ve resm-i ma'rûf-ı şahî ile mersûm olmadığından ma'râz-ı cevabda vâki[1] olmadı. Şöyle ki bu defa dahi erkândan biri tarafından bir nâme ile varılsa murad-ı şahî hayr ile encâm bulurdu" deyü fuzûlî vekâlete ikdâm eyledi.

Âmeden-i Yahşi kâsıd be-kal'a

Çün şah kâsıd-ı mezburdan râyiha-i hizmet istişmâm eyledi, ale'l-fevr bir nâme inşâ edip mezmûnunda âyât-ı hiss ü tergıb ve ahbâr-ı tahvîf ü terhîb îrâd kılıp veziri Hâtem Bey ve mu'temed-i devleti Bistam Ağa ve Korucu-başısı Allah-kulu Ağa mühürleriyle mühürledip berîd-i merkum ile irsâl

eyledi. Mezbur dahi gelip nâmeyi huzûr-ı vezire îsâl eyledi. Nazar olundukta kâsıd-ı fâsidin özr-i bâridini inşâ'-i mektuba takrîb ve temşiyet-i maksûdu bâbında mukaddemât-ı gayr-i ma küle tertib ettiği fehm olunup vezir ü nefir [349] dediler ki "Sevdâ-i kal'a-küşâ'î dimâğında cây gîr olan şahân-ı dilîrân lâbüdd-i tahammül-i evzâr-ı dâr u gir edip şân-i acz ü zebûnı olan fünûn-ı hileye sâlik-i mesâlik-i mekr ü tezvir olmazlar. Bizim ile merdâne îkâd-ı nâ'ire-i ceng edip, maksûduna dest-res bulsun. Şah-ı Kızılbaş-ı kallâşa kpl* fass-ı kakadan her taş başına bizden bir baş gitmeyince ve melâhide-i evbâş ile esbâb-ı ceng ü sâbâşı* tekmil ü itmâm etmeyince dâmen-i maksûduna vusûl muhâldir. Uğur-ı padişahîde kal a-i Revan dan bedel evbâş-ı melâhide kellelerinden kuleler peydâ kılmadın feth-i hisar adîmüT-ihtimâldir" deyü berîd-i nâ-hemvârı ib'âd u tard eylediklerinden sonra efrâd-ı askerden bir nice sibâ' ol rûbâh-ı sâhib-hıdâ'm üzerine hücûm edip resânende-i ahbâr-ı muvahhişe olduğu için hançer üşüriip paraladılar. Derdmend Molla Yahşi şah-ı galat-bahşin ümîd-i atâ ü bahşişi ile baş verdi. İltizâm-ı mâlâ-yelzem ile ıslâh-ı zatü'l-beyn hevâsında dem urmaktan ise eyyâm-ı fetrette mihrâb-ı uzleti cây-ı me'men bilip ebkem olmak yeğ idi.

Bundan sonra şah-ı hîle-ger zaman-ı medîd muhâsara ile teshire âzîm olup nâ'ire-i ceng ü kıtâle işti'âl verip ve esbâb-ı darb u harb ihzârına iştigâl gösterdi.

Vürûd-ı haber-i nakz-ı ahd-i Şâh-ı Acem ve meşve- ret-i a'yân-ı devlet der-Âsitâne

Çün sâbıkâ Erzurum muhâfazası için Der-i devletten Trabzon'a nefy olunan Sâ'atci Haşan Paşa'nın ve Revan ve Nahcivan emîrüT-umerâsı Şerif Paşa'dan arzlar ve mektublar gelip, şah-ı Acem nakz-ı ahd edip serhadd-i memâlik-i Osmâniyye istilâsı ve Tebriz'i alıp Tebriz Beylerbeyisi Zencîr- kıran Ali Paşa'yı giriftâr ettiği haberi vüsûl bulup sükkân-ı vilâyete nâmeler ve pervâneler [350] gönderip "Kimesneye tebdil-i mezheb teklifi yoktur, herkes mezhebinde kâ'im hemen bu cânibde tâ'atte dâ'im olsun" deyü bir iki kıt'a fermanı görüldü. "Eğer imdâd ise kal'a-yı Revan belki dahi nice

büldân elden gitmesinde gümân yoktur" deyü azîm feryâd u istimdâd etmişler.

Kaymakam Kasım Paşa çavuş-başıyı gönderip müftî ve vüzerâ ve kadıaskerleri da'vet edip akd-i meclis-i meşveret olundu. Ve ârâ-i sâ'ibeleri karar bulduğu tedbir telhis olunup taraf-ı padişahîden arz ettikleri vech üzre tedârüke iştigâl ferman olunup Sâ'atci Haşan Paşa ol cânibe serdar ve dilediği mikdar asker ve mühimmât verilmek üzre sipeh-sâlâr nasb olundu. Ve imdâda erişmeleri lâzım olan vülât-ı etrâfa evâmir-i aliyye yazıldı. Lâkin çok zaman mürûr etmedin padişah-ı cihân civâr-ı rahmet-i Rahmâna irtihâl buyurmakla gereği gibi tedârük görülmek vakt-i imkâna te'hîr ü tevkif olundu.

İntikâl-i Sultan Mehmed Han ibn Murad Han -*aleyhimâ 'r-rahmeti ve 'l-gufrân.*

Bundan akdem cumâdelûlânm yirmi ikinci günü [28.10.1603] yevm-i isneynde padişah-ı cihân Sultan Mehmed Han, Saray-ı Hümâyûnlarına giderken bir meczûb-ı İlâhî ser-i râhda rast gelip "Elli altı günden sonra bir hâdise-i azîme zuhur ediyor, gafil me-bâş padişahım" deyü feryâd etmiş idi. Padişah ve halk mütehayyir oldular. Sene-i mezbure recebinin on dördünde [18.12.1603] Padişah-ı âlem-penâhın mizâcları münharif olup ettibbâ tedbiri ile sıhhat-pezîr olmayıcak mâh-ı mezburun on sekizinci günü yevm-i ahadde rûh-ı pür-fütûhları cânib-i illiyine revân oldu. Ömr-i şerifleri otuz yedi sene ve sekiz mâh ve müddet-i saltanatları dokuz sene ve iki mâhdır.

Şehzâde-i kâm-kâr Sultan Ahmed Han serîr-i saltanata teşrif [351] buyurduklarında ale's-sabah cümle vüzerâ ve ümerâ ve sülehâ Dîvân-ı Hümâyûna ve hazır zuhûr-ı padişah-ı sahib-zuhûra nâzır olup durdular. Çünki taht-ı cihan-bânî kuruldu, emr-i bey'at ve dest-bûs-i şah-ı hurşîd-tal'at tamam oldu.

Padişah-ı mağfurun na'ş-ı rahmet-nakşını sâha-i saray-ı sultanîye ihzâr ve cenâze namazına da'vet-i halk-ı bî-şumâr olunup Şeyhülislâm Ebü'l- meyâmin Mustafa Efendi imâmet ve er kişilik ünvânıyle salâtı ikâmet ettiler. Ayasofya hareminde Sultan Selim Türbesi yanında vâki[4] olan mezâr-ı pür-envârında mediun u mütevârî oldu.

Evsâf-ı merhum Sultan Mehmed Han

Padişah-ı merhum vakür u edîb ve vecih ü mehîb sultan-ı sâlih ü âbid, câmi'-i mehâsin ü mehâmid, sahi ü kerîm, şe'â'ir-i dîniyye ri âyetine be- gâyet mücidd ü sâ'î, şerî'at-i şerife ahkâmını mürâ'i hâkan-ı âlî-şân idi.

Evkât-ı hamsede cemâ'ate müdâvemet sünnet-i seniyyeleri ve hazret-i Rasûl-i Ekrem -*salla 'llâhu aleyhi ve sellem*- in nâm-ı şerifleri^ yâd olundukça kıyâm âdet-i marzıyyeleri idi. Ecdâd-ı kirâmları gibi gâhî şiir derler ve "Adlî" tahallüs ederlerdi.

Evlâd-ı kirâmları: Sultan Selim, bin beş ramazanının üçüncü günü [20.04.1597] azm-i dârü'n-na'îm eyledi. Sultan Mahmud'a bin on bir zilhiccesinin yirmi yedinci günü şerbet-i şehâdet içirildi. Menkûldür ki, meşâyihden biri "Serîr-i saltanata cülûs edeceğine câzim oldum" deyü beşâret-nâme gönderip padişah-ı âlem-penâh yedine vâsıl olmakla şeyh-i merkumu vâsıtalarıyla kati eyledikten sonra bunlar dahi bî-cürm şehid oldular. Şehzâde hareminde medfûndur. Sultan Ahmed Han vâris-i taht-ı hâkânî oldu. Sultan Mustafa ihtiyâr-ı uzlet etmişler idi. Sonra iki defa padişah oldu. Sultan-ı cihângîr sagîr iken fevt oldu [352].

Muallimleri Ca'fer Efendi dokuz yüz seksen ikide vefat eyledi. Haydar Efendi dokuz yüz seksen sekizde vefat eyledi. Azmi Efendi dokuz yüz doksanda vefat eyledi. Nevâlî Efendi bin üçte vefat eyledi.

Vüzerâ-i izâm

Sinan Paşa: Cülûs-ı hümâyûnlannda bunlar üçüncü defa vezîria'zam ve Yanık seferinde serdar-ı ekrem idi. Ve Ferhad Paşa kaymakam idi. Sinan Paşa Âsitâne'ye gelirken Malgara'ya nefy olunup Ferhad Paşa ikinci defa vezir oldu. Ve serdar dahi Eflâk seferine gidip köprü yaparken azl olunup bin dörtte kati olundu. Sinan Paşa bin üçte râbfan sadrıaZam oldu. Mu'accalen sefere çıkıp Mihal muhârebesinde balçığa düşüp rüsvây ve rû- siyah Ruscuk'a avdet eyledi.

Lala Mehmed Paşa: Bin dörtte Sinan Paşa yerine veziriazam olmuş idi. Onuncu günü intikâl eyledi.

Sinan Paşa: Beşinci defa geri sadra gelip padişahı sefere tahrik etti. Ve sene-i mezbure şa'bânında sefer-i ahirete gitti. Merkum Sinan Paşa, Amavud cinsidir, asr-ı Süleyman hânîde Harem-i hastan çaşnıgîr-başılık ile çıkıp Malatya ve Kastamonu ve Gazze vü Trablus sancaklarına emîrü'l-lıvâ olup ba'dehû Erzurum ve Haleb ve Mısır eyâletlerine beylerbeyi olup, Yemen'de fetret olmakla yetmiş yedide Yemen'e gidip ba'de'l-feth geri Mısır'a i'âde olundu. Ba'dehû Âsitâne'ye gelip vezâret ile donanma serdarı oldu.

Dokuz yüz seksen târihinde Tunus ve HalkuT-vâdî'yi feth edip, cülûs- ı Murad hânîde Âsitâne'ye gelip silk-i vüzerâya dâhil oldu. Seksen sekizde Acem'e serdar olup, der-akab Ahmed Paşa yerine sadrıa'zam oldu. Dokuz yüz doksan dörtte Şâm eyâletine nasb, doksan yedide yine vezîr oldı. Doksan

dokuzda azil, bin birde sâlisen vezîria‘zam [353] olup bin üçde, bin dörtte yine tekrar ma‘zul ve mansûb oldu. Sinni doksandan ziyâde iken maraz-ı zahirden hastalanıp sene-i mezbure şa‘bânının beşinde fevt olup Tevekkül çeşmesi kurbında defn olundu. Beş defa serdar ve beş defa vezîr olmak buna müyesser olmuştur. Memâlik-i mahrûsada yüz kadar hutbesi okunur, Rüstem Paşa'ya ve Mehmed Paşa'ya sâlisdir.

İbrahim Paşa: Vezîr-i sânı iken sadrıa‘zam olup sefere gitti.

Cığala-zâde Sinan Paşa: Bin beşte Eğri gazâsında vezîr olup kırk beş günden sonra geri

İbrahim Paşa: İkinci defa vezîria‘zam oldu.

Hadım Haşan Paşa: Bin altıda vezîria'zam, ba‘dehû ma‘zul ve maktul olup yerine Cerrah Mehmed Paşa geldi.

İbrahim Paşa: Üçüncü defa sadra teşrif eyledi. Kanije’yi feth edip bin onda vefat etti.

Yemişçi Haşan Paşa: Vezîr ve serdar olup geldikte anûd u kenûd olmakla kati olundu.

Yavuz Ali Paşa: Mısır Beylerbeyisi iken Âsitâne'ye da‘vet olunup bin on ikide tevcih-i mühr-i sadâretkılındı.

Damad Halil Paşa: BosnaviyüT-asldır. Harem-i Hümâyûndan çıkıp kaf-ı merâtib ederek vezîr-i Dîvân ve damad-ı âlî-şân olmuş idi. İbrahim Paşa yerine kaymakam olup ba'dehû vezîr-i sânî iken sene-i mezbure recebinin on dokuzunda fevt ve Dikilitaş kurbında Ali Paşa Câmi‘i önüne defn olundu.

Hafız Ahmed Paşa: Tavâşîdir, kaymakam olmuştur.

Sâ‘atci Haşan Paşa: Bu dahi kaymakam ba'dehû ma‘zul olmuştur.

Güzelce Mahmud Paşa: Bu dahi kaymakam olup, eyyâm-ı fitnede hey’et-i dervişâna girip muhteri olmuş idi. Ba‘dehû yine vezâret rütbesine nâ’il olmuştur.

Haşan Paşa: İbn Sokullu Mehmed Paşa, Tokat'ta tüfengle şehid oldu. Vâlî-i Bağdad olduktan sonra Celâlî üzerine serdar olup eşkıyâ elinde şehid oldu.

Satırcı Mehmed Paşa: Varat seferin edip [354] Belgrad'da kati olunmuştur.

Mustafa Paşa: Musâhibe Raziye Hatun-oğludur. Kubbe-nişîn olmuştur.

Hacı İbrahim Paşa: Celâlidir, münhezim oldukta azl olunup ba‘dehû Mısır'da şehid olandır.

Tırnakçı Haşan Paşa: Bağdad eyâleti kendüye verildikte dest-bûs edip çıkarken Yemişçi Haşan Paşa mezburu çökerdip boynun urmuştur. Kuruçeşme'de meşhur Tırnakçı sarayı bunun binâsıdır.-Ra/ımze *hümullah ve tecâveze ’llahu an-seyyi ’âtihim.*

Ulemâü’d-devleti’l-Mehmediyye

El-mevlâ Sa'deddin Efendi: İbn-i Haşan Can, taTîm-i Sultan-ı Cem- likâ ile hizmet-i iftâyı câmi‘ olan Koca Hoca Efendi dir. Müsteşâr-ı umûr-ı mülk ü millet ve mahrem-i esrâr-ı mesâlih-i saltanat olmakla devr-i Sultan Mehmed Han'da ta‘ayyün-i tâm bulup bin sekiz şehr-i rebîülevvelının on ikinci yevmüT-hamîsde Ayasofya Câmfi'nde kırâ at-i Mevlid-i şerif cenfiyyetine azimet için tecdîd-i vuzûya niyet ettikleri hâlde füc eten intikâl eylediler. Cenâzesi Sultan Mehmed Câmi i ne ihzâr ve câ-nişînleri olan Sun‘ullah Efendi imâmete ihtiyâr olunup evlâd-ı kirâmı dört nefer ulemâ kı imâd-ı dîn ü dünya idiler. Tabutlarını ber-dûş edip kasaba-i Ebî Eyyub'da i‘dâd ettikleri DârüT-kurrâ’ hazîresinde def ettiler.

El-mevlâ Mehmed bin Bostan: İki defa müftî-i asr olup sene bin yedide vefat ettiler.

El-mevlâ Sun'ullah Efendi: Müftîlenâmdır, tefâsîl-i ahvâli mestûrdur.

El-mevlâ Muhiddin: Mehmed bin Sadeddin Haşan Çan'dır. Kapı-ağası kati olunduğu fitnede zorbalar fetvâdan azl ettirip Yemişçi Haşan Paşa'ya rağmen yine Sun'ullah Efendi'yi müftî nasb ettirdiler.

El-mevlâ EbüT-meyâmin Mustafa Efendi: Müşârün ileyh Sarı Gürz- zâde kaynı demekle ma'rûf ve elsine-i nâsda Kaba Mustafa Efendi demekle mevsûf olan fâzıldır. Anadolu sadrı [355] iken Yemişçi Haşan Paşa kendiyi müftî edip ba‘dehû Haşan Paşa'nın katline bâ‘is olmuştur, kemâ-zekemâ.

El-mevlâ Abdülbâkî: Sultan-ı şu‘arâ’-i Rum'dur. Mükerreren sadr-ı Rum olup mütekâ‘iden fevt olmuştur, sene bin sekiz.

El-mevlâ Hüsâmüddin: Kara Çelebi-zâde Efendidir. Rumili'ne mükerreren sadr olup mütekâ‘iden fevt olmuştur, sene bin yedi.

El-mevlâ Ahmed el-Ensârî: Câbir bin Abdullah *-radıye'llahu anhu-* neslindendir. Âlim fâzıl kimesnedir. İbrahim Halebî merhumun *Mülteka ’l- ebhur*'ma şerh-i vâfî yazmıştır. Mükerreren sadr-ı Rum olup ba‘dehû Mısır'a, andan Ka‘be-i mükerremeye kadı olup civâr-ı Ka‘be'de merhum olmuştur.

El-mevlâ Muslihiddin: Bostan-zâde demekle şehirdir. Sadr-ı Rum'dan mütekâ'iden fevt oldu.

El-mevlâ el-âlim Alâüddin: Eş-şehîr bi-Bostan-Çelebi-zâde. Sadr-ı Rum'dan mütekâ'iden fevt oldu.

El-mevlâ Mustafa ibn Ebussu‘ûd, el-İmâdî: El-ma‘rûf bi-Molla Çelebi, sadr-ı Rum iken fevt oldu, sene bin sekiz.

El-mevlâ Abdülhalim İbn Mehmed: El-ma‘rûf bi-Ahî-zâde. Sadr-ı Rum'da mütekâ‘iden fevt oldu.

El-mevlâ Kuş Yahya Efendi: Bin altı recebinde tekâ‘üd edip bir seneden sonra Mısır'a giderken deryâda şehid oldu.

El-mevlâ Şemseddin: El-ma‘rûf bi-Hoca-zâde. Anadolu sadrından mütekâ‘iden fevt oldu.

El-mevlâ Abdurrauf: El-ma‘rûf bi-Arab-zâde. Kâbe-i mükerreme ve Mısr-ı Kahire kazâlanndan mütekâ‘iden fevt oldu.

El-mevlâ Yahya: Eş-şehir bi-Keşmirî-zâde. Üsküdar kadısı ve nakibüleşrâf iken fevt oldu.

El-mevlâ Haşan: Eş-şehîr bi-Câbî-zâde. Edirne'den mütekâ'iden fevt oldu.

El-mevlâ Abdülvehhab: İstanbul kazâsından mütek'â'iden fevt oldu.

El-mevlâ Muhyiddin: Eş-şehîr bi-Raziye damadı. Rumili kadıaskeri idi.

El-mevlâ Kethüdâ Mustafa Efendi: Anadolu kadıaskeri idi.

El-mevlâ Feyzullah: Eş-şehîr bi-Kaf-zâde. İstanbul kadısı idi [356].

El-mevlâ Kemâleddin: Mehmed bin Ahmed eş-şehîr bi-Taçköprü- zâde. İstanbul kadısı olup ma‘zul idi.

El-mevlâ Abdülbâkî: Eş-şehîr bi-Dursun-zâde. Mısır kadısı iken fevt oldu.

El-mevlâ Haydar: Bursa kazâsından mütekâ‘iden fevt oldu.

El-mevlâ Haşan Kethüdâ-zâde: Galata kazâsından mütekâ‘iden merhum olmuştur.

El-mevlâ Abdullah: Eş-şehîr bi-Dursun-zâde. Havass-ı Kostantmıyye kadısı idi.

El-mevlâ Şerîf Mehmed: Medâris-i Süleymâniyye'nin birinde idi.

El-mevlâ Mustafa Hâletî: Eş-şehîr bi-Azmi-zâde Şam kadısı idi.

El-mevlâ Haşan Efendi: Sahn müderrislerinden idi.

Ebmevlâ Sünbül Ali Efendi: Haremeynü’ş-şerîfeyn evkafına müfettiş olup Dârüssa‘âde Ağası Mustafa Ağa terbiyetıyle zuhur etmiştir. Alım, ve sahî ve gayyûr ve müttakî adam idi. Lâkin muktezâ-i nev‘ üzre kasvet-ı kalbden hâlî olmayıp cerî ve hûnî idi. Ammâ cûd ü seha ile akranından mümtâz idi. Bunlardan mâ‘ada ulemâ ve vüzalâya hadd u nihayet yoktur. Ancak bunlar ber sebîl-i intihâb tahrîr ***olunmuştur.****-Rahimehumu llahu te ‘âlâ ve nefa ‘na ’llâhu bi-şefâ ‘atihim .*

Ve mine’l-meşâyihi’l-izâm

Eş-Şeyh Mehmed el-Hamîd: Ayasofya vâ‘izi iken tefsire hâşiye yazmışlardır, kavvâl bi’l-hak kimsedir.

Eş-Şeyh Hızır: Eş-şehîr bi-Yaya-başı-zâde. Ulûm-ı arabiyyâtta bî-na- zîr, âlim ü nâsıh, mâlik-ı hüsn-i takrir ve lutf-ı ta‘bîr idi. Eğn gazasında tabûr çenginde şehid olmuştur.

Eş-Şeyh Şemsüddin Sivasî: Riyâzat u takvâ ile istînâsı ve bereket-ı enfâsı ta‘bîr olunur değildir. Eğri hazâsında bi-nefsihî cihâd-ı hasbî etmiştir. Türkî lisânda İmâm-ı A‘zam *-rahmetu 'İlâhi aleyh-* hazretlerinin menâkıbm nazm etmiştir ve dahi nice kütübü vardır.

Eş-Şeyh Mîrimîrân el-Hüseynî el-Kemhalı: Ehl-ı riyâzat u takva, sarîhu’l-haseb [357] sâhihü’n-neseb zâhiren ve bâtınen şerîfdır. Meşayıh-ı Nakşibendiyedendir, Eğri çenginde tabur muhârebesinde Yaya-başı-zade ile ma‘an şehid ve cism-i pâki ol arsada nâ-bedîd olmuştur.

Allah onlara rahmet eylesin ve şefaatlerine bizi nail eylesin.

Eş-Şeyh Mahmud Efendi el-Üsküdarî: Zeyl-i devlet-i muradiye'de zikr olunmuş idi, bir azîz-i azîmü'ş-şândır. Padişahlar ve vüzerâ ve ulemâ kutb- ı zaman ve mutasamf-ı cihân olmasında şek etmemişlerdir. Zamanında sultanü't-tarîka ideğine şübhe yoktur.

Eş-Şeyh Haşan Efendi: Mustafa Paşa zâviyesi şeyhidir. Ba'dehû seyâ- hat ile diyâr-ı Yemen'e gidip fevt olmuştur.

Eş-şeyh Vâ'iz Emir Efendi: Âlim ü âmil, fâzıl ü kâmildir. Sultan Süleyman Câmfi'nde vâ'iz olup her cum'a nakl-i tevfîr ü hadisten sonra, rıkâ'-ı esvile kırâ'ât edip hall-i müşkilât-ı enâm ederdi. Kavvâl bi'l-hak olup nehy-i münker edip ba'zı ekâbir zamanına itâle-i lisân etmekle bir iki defa nefy-i beled ettirdiler. Ammâ bî-fazlı'İlahi te'âlâ a'dâsına gâlib olup yine Darüssaltana'ya mu'avedet ederdi.

Eş-Şeyh İsmail el-Mevlevî: Galatada Mevlevî-hâne'de nakl-i *Mesnevi* ederdi. *Mesnevi*-i şerife bir şerh-i makbûl tahrîr eyledi. Cild-i sâbi' izhârı için ba'zı urefa ta'n ettiler. Âşık-ı fâzıl, sâlik ü kâmil kimesne idi. Mâte fı sene 1013 -*tayyebe'llahü ervâhcıhüm.*

Cülûs-ı hümâyûn-ı hazret-i Sultan Ahmed Han

Hicret-i Nebeviyye aleyhi efdalü't-tahiyye'nin sene-i isnâ aşere ve elf şehr-i recebü'l-müreccebinin on sekizinci günü [22.12.1603] kaymakam-ı sadâret-i uzmâ Vezir Kasım Paşa vakt-i seherde salât-ı fecr edâsından sonra vech-i me'lûf üzre Dîvân-ı adâlet-ünvân savbına teveccüh edip kubbe-i gerdûn-rif atte mesned-nişîn oldu. Henüz fukarâ-i şükât Dîvân'a girmeden huzûr-ı vüzerâ tenhâ iken, ol zaman Bevvâbân-ı sultam kethüdâsı olan Hüseyin Ağa ber-vech-i müsâra'at Bâb-ı sa'âdete da'vet olunup Bâbüs- sa'âde ağası çıkıp [358] bir dest-mâl içre melfûf bir tezkire verip "Bu hatt-ı hümâyûnu kaymakam-ı sadârete teslim edesin" deyü tenbîh eyledi.,Ket- hüdâ-i mezbur dahi ol rakk-ı menşuru getirip kaymakam Kasım Paşa'ya teslim ettikte ve açıp nazar u ibâratı kemâl-i iğlâk üzre yazılmağın kırâ'atine mecâl olmayıp kethüdâ-i merkuma "Bunu sana kim verdi" deyü hitâb ettikte kapı-ağası verip "Hatt-ı hümâyûndur" deyü beyân edicek paşayı merkum tekrar hitâb edip bu hatt-ı bî-nikat padişahımızın hattına benzemez ve elfâz u ibârâtı okunmaz. İçinde olan babam ta'biri padişahımızın ise hayatta babalan yoktur deyüp hayli istişkâlden sonra Haşan Bey-zâde'i çağınp kırâ'at için hatt-ı şerifi eline verdi. Ol dahi sem'-i vezire karîb varıp mazmûn-ı acîbini ihfâ vechi üzre kırâ'at ve inbâ eyledi.

Mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn budur: "Sen ki Kasım Paşa'sın! Babam Allah emriyle vefât eyledi ve ben taht-ı saltanata cülûs eyledim. Şehri muhkem zabt eyleyesin, bir fesâd olursa senin başını keserim . İntehâ el- kelâmü's-sultanî.

Çün Kasım Paşa mazmûn-ı hatt-ı şerife vâkıf oldu. Ziyâde mahzûn olup piç ü tâba düşüp mütehayyir ü mütegayyir oldu. Ve sıhhatine çendân i'timâd edemedi. Zirâ Sultan Mehmed Han'ın inhirâf-ı mizâcı taşrada kat â mesmû[1] olmamış idi. Âhir-i kâr Kasım Paşa Dâriissa âde ağasına bir tezkire yazıp şöyle dere etti ki: Bu abd-i za'îfe bir hatt-ı şerif getirdiler. Aslını bilemedik, yoksa garaz bizi imtihân mıdır? Veyahud bir muradı mı vardır? Def-i şübhe buyurasız bu varakayı merkum kapıcılar kethüdâsıyle gönderdi. Der-akab Kasım Paşa'yı yanlızca arz odasına da'vet ettiler. Varıp gördü, padjşah-ı nev-câh-ı mehâbet ü ünvân Sultan Ahmed Han taht-ı ci- hân-bânî üzre oturur [359]. Bunu.göricek tamam i'tikâd ~~edip *LeyseJz haberiLke'l-iyân"*~~[a] mazmûnunu mütezekkir ve sipihr-i lu'bet-bâzm bâzî- sine mütefekkir olup yer öpüp çıktı. Ve dîvân-hâneye gelip mesnedinde karareyîedi. Müftî Efendi'ye tezkire yazıp çavuş-başı ile irsâl eyledi. Andan sonra Mi'mar Ağa'ya mühimmât-ı cenâze sipâriş olundu. Ve sâ'ir hu- zûru lâzım gelen erkân-ı devlet ve a'yân-ı saltanat da vet olundu. Dîvân halkından herkes taht-ı hümâyûn taşra çıkıp, kurulduğuna bir ma'nâ veremeyip, aslına vâkıf olmamakla, Sultan Mehmed Han'ı çıkar kıyâs ederlerdi.

Müftî-i zaman Mustafa Efendi Dîvân-ı âli-şâna geldiği gibi vüzerâ dahi kubbe-altmdan çıkıp, şeyhülislâm ile ma'an serîr-i hümâyûn beraberine varıp saff-ı kıyâm ettiklerinde Bâb-ı sa'âdet-me'âbdan bir siyah şemleli mahdûm-ı saltanat mevsûm çıkıp cânibeyne selâm verip serîr-i izzet-masîre doğru gelip mütevekkilen ale 1-Hayyi 1-Kuddûs kemâl-i şevket ü mehâbet ile cülûs buyurdu.

Çavuşlar gülbang-i du'âyı evc-i âsumâna eriştirdiklerinden sonra müftî ve vüzerâ ve sâ'ir havâs u avâm ale't-tertîb uslûb-ı sâbık üzre bey at eylediler. Dîvân'da cünûd kalmadıktan sonra padişah-ı enâm selâmlayıp içeriye gitti. Ve şerir ü bisâtı dahi ref ettiler. Vüzerâ ve ulemâ ve küberâ ale'l-fevr siyah şemleler getirip başlarına sardılar. Şemlesi olmayanlar, birer siyah ser-bend getüriip destârlanna bend ettiler. Müftî ve vüzerâ ve [141] erkân cemî'an Bâb-ı sa'âdet yanında olan mevki'de oturup Sultan Mehmed Han merhumun cenâzesine mütevakkıf oldular.

---

[141] İşitmek görmek gibi değildir.

Bu mahalde Kasım Paşa vezîria'zam olmak sevdâsına düşüp müf- tilenâmı tenhâ huzûr-ı padişaha gönderip hâtem-i sadâreti kendiye ricâ ettirmeğe tedbir ü müşâvere bahânesiyle buluşturmağa sa‘y edip müsâ‘ade- i padişah olmamakla buluşmak mümkin olmadı. Levâzım-ı techîz ü tekfin itmâmından sonra tâbût-ı [360] mağfiret-menût-ı padişahı çıkıp kürsü üzerine vaz‘ olunup şeyhülislâm imâmetiyle edâ’-i salâttan sonra padişah içerü gidip vüzerâ ve erkân na‘ş-ı padişahı menâkib üzre götürüp Ayasofya hareminde cedd ve pederleri civârında defn olunup rûh-ı şerifleri için fukarâ vü eytâm it‘âm olundu. Ve hatm-i şerif okunup tasaddukât verildi.

Rubâ‘î:

Nazar-kün be-takdîr-i Cebbâr-ı Gâlib Ki çün şüd kazâyeş şehân-râ megâlib Bi-bîn tâc-dârî ki der-ayn-ı şevket Mevâkibeş[M] cây-ı ö menâkib[65]

Bu mahalde yine Kasım Paşa huzûr-ı hüdâvendigâra varmak istid‘â ettikte kemâ-kân müsâ‘adeden mübâ‘ade buyurulmağın bilâhere me’yûs ve gussa vü eleme me’nûs oldu. Ve Kasım Paşa Hoca-i Padişah olan Mustafa Efendi'ye cülûs esnâsında iltifât etmeyip sonra huzûr-ı padişahîde mükerrem ü mültefit olduğunu bildikte hocalar mu‘ayyenâtı ve vezâ’ifı ru’ûsunu gönderip, atiyye ve hediyeler ile nevâzişler etti. Lâkin müfid olmayıp Ali Paşa geldikte müsteşâr ve taraf-ı saltanata hâmil-i esrâr olmakla Kasım Paşa tard u ib‘âdına sebeb oldu.

Âmeden-i donanma ve Sadrıa‘zam Ali Paşa

Cülûs-ı hümâyûn günü Kapudan Cığala-zâde Sinan Paşa dahi Do- nanma-i hümâyûn ile Akdeniz'den gelip ferman ile leb-i deryâda Sultan Bayezid köşküne yanaşıp şeref-i dâmen-bûs ile müşerref oldukta hil‘at-ı fâhire ile nevâziş buyuruldu. Vezîria‘zam Yavuz Ali Paşa dahi recebin

[64] Mevâkibeş : Mevâkib yedeş (bedeş) Ç, P ;

[6] Nazar et “ibret al“ Cebbâr-ı Gâlib'in takdirine Ki nasıl kazhası ile şahlar mağlub oldular Taç sahibi o kimseye bak ki itibannın zirvesinde iken Onun padişahlık törenlerinin yerini nasıl felaketler aldı.

yirmi beşinci günü [29.12.1603] alay ile şehre dâhil olup kasr önünden Saray-ı Âmire'ye gelicek a‘yân u erkân Bâb-ı hümâyûn önünde kalıp içerü da'vet olundu. Biraz meks ettikten sonra çıkıp dîvân-hâne-i hümâyûna girip yerine oturdu [361]. Vüzerâ ve kadıaskerleri da vet edip her biri yerlü yerine geldiler oturdular. Çünki cülûs-ı hümâyûn in‘âmı vezîr-i mezburun kudûmuna mevkuf idi. Kendi getirdiği iki senelik Mısır hazînesi dahi geride kalıp kendisi Dil’den kadırga ile gelmiş idi. Heman ol gün ıç-hazîneden yedi kere yüz bin altın ihraç ettirip esnâf-ı askere tevzî‘ etti.

Vus‘at-i hazîne-i sultanî ve miknet-i aliyye-i hâkânî maiûm-ı âlemyân oldu. Cümle in‘âmât ü terakkıyât-ı e‘âlî vü a‘yân ve asâkir-i deryâ-nevâle kânûn üzre verildikten sonra tekrar hil‘ât giyip mahal-i nüzulü olan Siyavuş Paşa Sarayı’na gitti. Ba‘dehû Kaymakam Kasım Paşa sânî ve Kurd Paşa sâlis olup Dîvân'a oturdular. Düstûr-ı mezbur tedâbîr-i umûrda dikkat ü tevkîr-i merâsim-i siyâset etmekle tarrârân-ı cihân-sûzun bir mikdar dest- i tetâvülleri kesildi. Narh umûrunda ve sâ’ir zabt u rabt ahvâlinde nice tasarruflar edip bâde’l-işâ taşra çıkmaktan halk memnû oldu.

Gurre-i şa‘bânü’l-mu‘azzamda [04.01.1604] padişah-ı İslâm hazretleri Ebî Eyyub Ensârî *-radiya ’llahu anh-* ziyâretine alay ile vardılar. Ve ecdâd- ı kirâmları türbelerin dahi ziyâret buyurdular. Ve mâh-ı mezburun ikinci günü Mısır hazînesi gelip dâhil-i Hazîne-i Âmire oldu. Ve ol gün Kapı- ağası Mustafa Ağa pîr-i fanî olmakla azl olunup yerine Saray Ağası Kör Mehmed Ağa kapı-ağası nasb olundu.

Mâh-ı mezburun altıncı günü [09.01.1604] merhum Sultan Mehmed Han vâlidesi Saray-ı Atîk'e gönderildi. Ve Dârüssa âde Ağası Abdürrezzak Ağa azl olunup yerine Mustafa Ağa Darüssa‘âde Ağası oldu. Mâh-ı mezburun yirminci günü hazret-i padişah-ı âlî-câh salât-ı cum ayı Süleymaniye Câmi‘-i şerifinde edâdan sonra gecesi Saray-ı Âmire de azîm sûr-ı sürür ile emr-i hitân-ı padişah-ı İslâm ve sünnet-i kerîme-i Rasûlu İlah *-aleyhi s- salâtii ve ’s-selâm-* [362] icrâ vü itmâm olundu. Memâlik-i mahrûsada olan bilâd-ı sâ’ire dahi kezâlik ziynet ü sürür ile mâl-â-mâl oldu. Lâkin îyde karîb olmakla padişah-ı âlem-penâh hazretleri cederî illetinden taşra çıkamadı. Sürûr-ı halâ’ik gama mübeddel ve eyyâm-ı ‘îd-ı şerif eleme muhavvel olmuş idi. Çok geçmedi, ifakat buldular.

Zikr-i sebeb-i gulâmiyye-i sipah

Ba‘zı tevârîhde mastûr olduğu üzre Der-i devlette kadîmü’l-eyyâmdan Altı Bölük ihtiyârları yedi yüz yirmi nefer mülâzim yazılıp sene tamamında iki nefere bir defter verilirdi. Biri emîn ve biri kâtib kaydolunduktan sonra cem‘ine gönderilir ve üç yüz altmış cizye ve koyun hakkından her cizye başına onar akçe gulâmiye alırlar ve mîrî akçeyi getirip mîrîye teslim ettiklerinde kayıdların bozdururlardı. Re‘âyâya te‘addî olunmazdı.

Bir kaç zaman seferler bu husûsa mâni[1] muhassıllar cem[1] etmekle re‘âyâya zülm u te‘addî olunduğu Vezîria‘zam Ali Paşa'nın ma'lûmu oldukta “Cizye defterleri furuht olunmasın ve on akçeden ziyâde gulâmiye alınmasın” deyü ferman-ı âlî sadır oldu dedikte cümle kapı-kulu istimâ[1] eyledikte Rumili ve Anadolu sipahileri ihtiyârı ileri gelip arzıhâl edip “Âsi- tâne-i sa[1] âdette olanlar her sene mülâzim yazılırlar ve defterleri alurlar bizler dahi ma‘an sefer eşeriz ve zahmet çekeriz mahrûm kalmak insâf değildir. Onar akçe gulâmiye mîrîden verilip cümle mevcuda ale’s-seviyye tevzî[1] olunmak ricâ ederiz” dediler.

Vezîria‘zam İstanbul sipahilerine tevcih-i hitâb edip “Siz ne dersiz” dedikte anlar dahi “Ferman padişahımızındır, lâkin bu kulları Der-i devlette mekîn olup rûz u şeb bir hizmet düştükte hazır ve fermana nâzır mevcudlanz. Kânûn-ı kadîm üzere hak bizimdir” deyü cevab verdiler [363]. Çün öbür tarafta kesret olup ve seferler esnâsında istimâlet mühim idi. İktizâ eyledi ki, “Ekser için hükm-i küll vardır” deyü gâlib tarafın me’mûlüne müsâ‘ade oluna. Pes cizye defterleri verilmeyip onar akçe he- sâbı üzre gulâmiye verilmek ve ale’s-seviyye mevcuda tevzî[1] olunmak ferman buyuruldu ve kadılıklarda bid‘at olan umûrun ref ine müte‘allık meşveretler olup meclis bununla hitâm buldu. Ramazan-ı şerifin üçüncü günü sipahilerin mevcuduna on beşer altın gulâmiye çıkıp vezîria‘zam önünde verildi.

Serdârî-i Ali Paşa be-cânib-i Üngürus ve Cığala- zâde be-sefer-i Şark

El-hâletü hâzihî Üngürus cânibinde imparator ile harb ü kıtâl henüz faysal ve resîde-i istîsâl olmayıp Şah-ı Acem dahi memâlik-i mahrûsaya alem-efrâz olmağın Şark u Garb'a irsâl-i asker ve ecnâd ve darb-ı şimşîr-i cihâd zimmet-i himmet-i şâhâneye muhassm-ı dîn ve farz-ı ayn oldukta, Vezîria‘zam Ali Paşa'ya ramazan-ı mübârek gurresinde hatt-ı hümâyûn vürûd edip füccâr-ı Macar üzre serdar ta‘yin buyuruldu. Ve üç günden sonra sadâret-i uzmâdan mütekâ‘id bilfı‘l kapudan olan Cığala-zâde Sinan Paşa dahi Kızılbaş-ı evbâş üzerine kâ’idü’l-ceyş gîrüdâr oldu. Ol iki serdar- ı kâm-kâr levâzım-ı seferi ihzârdan sonra Cığala-zâde Sinan Paşa zilhiccenin on beşinci günü kendüye ta‘yin olunan asker ile

Üsküdar'a geçti. Sad- rıa‘zam dahi mühimmât görüp sene-i âtiye evâ’ilinde revâne oldu.

Haşan Bey-zâde rivayeti üzre vezîria‘zam sarayında akd-i meclis-i meşveret edip diyâr-ı şarka Cığala-zâde serdar ta‘yin olundu. “Cânib-i küf- fara dahi vüzerâdan biri sipeh-sâlâr nasb olunup müstevfî asker ile irsâl olunmak ve biz kendimiz Der-i devlette karar eyleyip iki cânibe lâzım olan imdâdı [364] yetiştirip tedârük görmek re’y-i sâ’ib mülâhaza olundu. Sizin dahi re’yiniz bu bâbda nicedir” dedikte huzzâr-ı meclis muhâlefetten ictinâb edip “Re’y ma‘küldür” deyüp dağıldılar. Lâkin mu‘allim-i padişah-ı âlem-penâh yolda müftî-i zamanla hem-inân oldukta “Bu husûsta olan tedbir-i vezir müstahsen ü dil-pezîr değildir. Elbette cânib-i küffâra vezîria‘zam olan gitmek gerektir ve illâ iş görülmez demiş idi. Ba dehû vezîria‘zam meclis-i müşâverede sûretâ vifâk-ı cumhûr olan re’yi telhis ettikte müsâ‘ade buyurulmayıp “Elbette senin cânib-i küffâra serdar olup asker ile gitmen lâzımdır. Bu bâbda bahâne eylemeyip mu‘accelen tedârük görüp çıkasın” deyü ferman-ı âlî-şân sudûr eyledi.

Her çend ki ba‘zı mukaddemât ile defe tasaddî ve sa‘y eyledi, müfîd olmayıp bilâhere kalmaktan me’yûs oldu. Ve tedârük-i sefere mübâşeret etti.

Tebdîl-i menâsıb

Ramazanın on beşinde [16.02.1604] Sadr-ı Rumili Damad Efendi ref ve yerine Es‘ad Efendi nasb olundu. Zilhiccenin yinni ikisinde
[22.05.1604] İstanbul Kadısı Kaf-zâde Feyzullah Efendi ma‘zul olup yeri Yahya Efendi'ye verildi. Selh-i recebde Yemen Beylerbeyisi Haşan Paşa Mısır’a ve kethüdâsı Sinan Kethüdâ Yemen'e beylerbeyi oldu.

Evâhir-i şevvalde sâbıkâ Kaymakam olan Kasım Paşa makâm-ı hizmette bulunmak zu‘mu ile temennî-i sadârette iken merhum Sultan Mehmed Han hayatında ol makam mûmâ-ileyh Ali Paşa’ya ta‘yin olunup vâlid-i emcedleri ol emri[142] tenfîze câzim olmakla Kasım Paşa ricâsı tahallüfünden ızmâr eylediği hıkd u kîn ba‘z-ı etvârından ma lûm olmakla Sadrıa‘zam Ali Paşa ile imtizâc edemeyip “Vezâret-i uzmâya tâlibdir” deyü iştihâr bulmakla Dîvân-ı âlîden iz‘âc murad eylediğini Kasım Paşa hissetmekle Basra eyâletine tâlib olup lâkin eyâlet-i merkume [365] Hacı İbrahim Paşa’ya verilmiş bulunmağın sadna‘zam merkuma hemen bir gün eyâ- let-i Bağdad menşûrun yazıp gönderdi. Adem-i kabul sûretin irâ et edip

[142] emri P, C : emir Ç.

imtinâ[4] mu‘âmelesin ettikte vezîria‘zam bî-huzûr olup cebren iz‘âc ve Üsküdar'a ihrâc eyledi. Kasım Paşa dahi bi’z-zarûre Üsküdar'a geçip bir kaç mâh meks ettikte “Elbette gidesin” deyü ikdâm ziyâde olup ol dahi alâ- kerhin kalkıp Yenişehir kasabasına vardıklarında, salgınlar salıp, bulduğun alıp satmağa başladı. Ba‘dehû cezâ-i amelini bulup kati olundu. Nitekim sene-i âtiyede zikr olunsa gerektir.

Ve yine âhir-i şevvalde Şam'dan ma‘zul olup Âsitâne'de vezîr olan Sinan Paşa-oğlu Mehmed Paşa'ya Karaman Beylerbeyiliği verildi. Ve yüz elli akçe kazadan defterdarlık ba‘dehû beylerbeydik rütbesine vâsıl olan Hacı İbrahim Paşa'ya eyâlet-i Mısır ve Râziye Han-zâde Mustafa Paşa'ya Şam hükümeti ve Bostancı-başılıktan çıkıp hâlâ Şam'a mutasarrıf olan Ferhad Paşa'ya Haleb ve Haleb Vâlisi Nasuh Paşa'ya Sivas Beylerbeyiliği bu veçhile tevcîhât vezîr-i müşârun-ileyhin arzıyle tevcih olundu. Lâkin bu amel hücnetten hâli olmayıp, nazm-ı umurun min-vechin ihtilâline ve mezburlardan ba‘zınm sû’-i hâline sebeb oldu. Ve kezâlik serhadd-i Üngü- rus'da emedd-i medîd cihâd üzre olan Murad Paşa'ya has-ı vezâret ta‘yin olunup anlar ve sâbıkâ vâlî-i Yemen olan Vezîr Haşan Paşa Âsitâne'ye gelmek ferman olundu. Ve sâbıkâ pâye-i vezâret verilip oturmak müyesser olmayan Sofîı Sinan Paşa'ya Dîvân'a gelmek buyuruldu. Ve zilka‘denin altıncı günü [06.04.1604] Yeniçeri Ağası Koca Ahmed Ağa ma‘zul olup ikinci Kapıcı-başı Nakkaş Haşan Ağa’nın yerine ağa oldu.

Zikr-i vak‘a-i Deli Haşan der-Bosna

Anadolu'da tuğyân üzre [366] olan Kara Yazıcı karındaşı Deli Haşan nâm Celâli ki Tokat'ta Haşan Paşa merhumu basıp şehid eden mePûndur, tuğyânı mezîd olup, şerrini def mümkin olmamakla letâ’if-i hiyel ile sûret-i itâ‘ate getirilip Bosna eyâleti verilip Rumili'ne ubûr eylediği icmâlen *Fezleke* 'de nakl olunmuş idi.

Haşan Bey-zâde merhum böyle tafsil eder ki: Şakî-i mezbura Bosna eyâleti emri vardıkta, askeri ile Gelibolu ma‘berine geldikte Çardak iskelesi ki Gelibolu muhâzâtıdır. Gelibolu halkına ziyâde ıztırâb düşüp gücü yeten, zevrak ile boğazda vâki[1] Kilidü’l-bahr kakasına nakl edip, niceler hemen menzilinde kapandılar.

Evbâş-ı şehir kasd ettiler ki, ceng edip geçirmeyeler. Yine ehl-i huffaz men‘ edip “Ferman-ı padişaha muhâlefet etmiş oluruz” deyü yol vermeği mukarrer edip atebe-i aliyye tarafından merkumu geçirmeğe me’mûr olan kadırgasını çardağa yanaştırıp, Deli Haşan Paşa'yı içeri alıp, Boğuk Haşan-oğlu ale’l-acele kadırgasın çekdirmeyip iskelede seyre durup, şer ihtimalin vermezdi. Belki “Eğer bir şer görünürse kaçarım” derdi.

Deli Haşan hemen sefinesin ol gemiye yanaştırıp nerdübânmdan çıktıkta gemi sahibi Boğuk-oğlu Bey fakır karşı vardı kı dest-bus eyleye. Deli Haşan bir kere kolçağiyle ağzına urup, bir dirsek dahi gogsune ump yı ıp emr eyledi. Herifi kıçtan deryâya bıraktılar. Herif deryada dalıp çıkarke emr eyledi. Sekbanlar gemiden tüfeng üşürüp şehıd ettiler. Halk bu aı Gelibolu iskelesinden ımfâyene edip bî-akıl kaldılar. El-hasıl geçip Sınan Paşa mesiresinde konup evvelâ kasd eyledi ki ubûra manı olduklanyçun Gelibolu halkına katli*âm eyleye.

Yine e‘izze-i ehl-ı sülükten sâhibü’l-kerâmât merhum dâ‘î Mehmed Efendi ki ol zaman anda seccâde-nişîn-i meşihat idi, ana buluştukta nus u pend etmesiyle fariğ olup kalkıp gitti [367], Pesmândelerinden çok tevabi , Gelibolu Ve nevâhîsi evbâşları kati ettiler. Ol ka‘b-ı şum serhadd-ı Rum a varınca uğradığı yerleri katl-ı rical ve nehb-i emval eder bir bela -ı azım idi. Kethüdâsı Kurt Kethüdâ'yı Bosna sarayına mütesellim gönderip kendisi askeri ile Belgrad'a varıp serdar Mehmed Paşa'ya mülhak oldukta izhar eylediği evzâ‘-ı kabîha ve harekât-ı şeniyye-ı bu sal vekayı inin ihtidasında
zikr olunmuş idi.

Mütesellimi olan Kurt Kethüdâ Bosna diyânnda zulm-i bî-şumâr edip bilâhere debbâğ tâ’ifesinden bir emred gulâmı tutup, **zencıre** urdukta a hücüm edip sarayını ateşe urdular. İstoni Halil nâm ^ ^ Kurd Ket- hüdâ'yı katledip saray içinde ateşe yaktılar. Banaluka halkı dahi bı l'ittıfâk Celâlî-i mezburun Banaluka mütesellimi olan âdemısını sürdüler. Merkum Celâli Deli Haşan Serdar Mehmed Paşa yanma vardıkta gah ita at ve gah isyân suretin izhâr etmekle nice evzâ‘-ı garibe ile serdarı canından bizar eyledi.

Ada çenginde siyak-ı üzre Celâli eşkıyâsının ekseri kırılıp bakıy- yetü’s-suyûf ile eyâleti olan Bosna diyânna vardıkta halk bunun evza-ı na- hemvânna tahammül edemeyip ümerâdan Sefer nâm kımesneyı kendulere bas-buğ ettiler. Ve Serdar Mehmed Paşa'ya şikâyet-nâme gönderip ızhar-ı tazallüm edip müdâfaaya me’mûr oldular. Ba‘dehû Deli Hasan'ın üzerine gelip evvel defada bozuldular. İkinci defa muhkem tedaruk gorup arabalar ve darbzenler ile yürüyüp eşkıyâyı bozdular. Deh Haşan ın mamelekin

gâret ve her birine îsâl-ı hasâretten sonra mezbur Haşan sag firar ve İzvomik'den derin suyunu yıldırıp geçti. Ve Şah-verdı Kethüdası m grad'a serdara gönderdi. Mezbur kethüdâ kenduden dıl-gır olmağın anda kalıp min-ba‘d yanma varmadı. Paşa dahi kendi kullarından [368] Ruz-
nâmçeci Mehmed Efendi'yi gönderip istimâlet verdi. Ve vâki[1] hâli Der-i devlete arz eyleyip mansıbını Tımışvar eyâletine tebdil bâbında şefâ‘at etti.

Çün ol emirden şikest-i ahd ü peymân etmediği takdirce cânib-i saltâ- natdan ana isâbet-i gezend olmamak babında merhum Sultan Mehmed kı- belinden ahd sebk edip bu defa kendi tarafından berâ'et-i zimmet ve Bosna ahâlîsinden sebk-i te‘addî ve eziyet da‘vâsım müştemil darâ‘at gelmiş idi. Müsâmaha olunup Bosna'dan Tımışvar beylerbeyiliğine nakl olundu.

Bakıyye-i ahvâl-i muhârebe-i râfızıyân ve istîlâ-i şah be-kal‘a-i Revan

Mukaddemâ Şah Abbas Revan kafasını muhâsara ve defe‘âtle muhâ- rebe ettikten sonra içeriye gönderilen elçi kati olunmakla mahsûrunun bu muamelelerinden istîmân muhâl idiğine delâlet-i hâl ile intikâl eyledikte var kuvvetin bâzûya getirip kafayı döğmeye başladı ve kanevâtı tahrîb etmekle sebeb-i neşv ü nemâları olan miyâh-ı câriyeyi kat[1] edip mahsûrunu bi-âb u tâb eyledi. Eğerçi derûn-ı kafada çâh u hendek havr olunup def-i atş mertebesi âb tedârük ettiler. Lâkin eyyâm-ı muhâsara medîd ve imdâd vürûdundan kaf-ı ümîd olmakla mahsûrunun tahammül-i evzâr-ı kâr-zâr ile halleri diğer gün ve zâ‘f u ıztırâblan hadden bîrûn olmuş idi.

Mâh-ı zilhiccede [Mayıs 1604] asker-i Kızılbaş hücûm-ı umûm üzre hisar-ı cedîde girip zabt ettiler. Ve Sünnîyândan nicesin esîr edip ekserin şehid eylediler. Muhâsaraya şurû[1] vaktinde askerî nâmına beş altı bin ki- mesne var iken zaman-ı muhâsara yedi ay mütemâdi olup bin beş yüz kadar adam hilâl-i cengde güşte ve beş yüz kadar adam hatf-ı enefe intikâl edip nısf-ı asker ise cânib-i muhâlife dönüp bilffl askerden ancak beş yüz kadar kimesne bâkî ve mevcud olup, [369] "Bu şirzime-i kalîle ol hisar-ı vesî‘in sedd-i sugüruna mı hizmet veya men‘-i savlet-i a‘dâya mı bezl-i himmet edecekir" deyü vezîr ve asker mütehayyîr ü sergerdân olup muhâ- faza-i hisardan def-i yed ettiler. A‘dâ ise kesretleri sebebi ile galebelerine câzim ü ikdâm ile teshîr-i kafaya âzim olup lâkin aşr-ı muharrem melâhidenin eyyâm-ı mâtemi olmakla ezâ-i nüfûzdan tehâşî kılıp eyyâm-ı aşr hülûl edince hücûm u savletten tekâsül gösterip ba‘de-zâlik ikdâmları zuhûr edeceği haberi mütevâtir olmuş idi.

Nâ-gâh bir sâ'ik-i hâdî asker-i şah cânibinden istîmâna nâdî olmağın ilhâh u ibrâm-ı bakıyye-i nefir ile nâme-i vezîr yazılıp istid‘â-i inâyet olundukta ba‘zı ağrâz hasebiyle kabul-i ricâlarına takrîb ve ref-i dest-i te‘âddî kıldı.

Sûret-i meclis-i Şah

Pes şükrâne-i halâs u rehâ kavm-i kal‘a emri ile dîvân-ı dalâlet-âşiyâ- mna varıp mâh-ı muharremin on birinci günü hazır oldular. Râvî-ı kıssa ol asırda Nahcivan kadısı olup muhâsarada bile bulunan Cerrah-zâde dir kı. İm‘ân-ı nazar eyledim, bâr u pengâhı ahâlî-i bevâdî mâ-beyninde "Alacak evi" demekle ma‘rûf tarzda islü ve paslu bir çadır dîvân-hânesi olup mahsurâta esbâb-ı tecemmülün izhâr için pîşgâhına üç dört çift sâyebânı sütunlar üzre gerip altına bir kaç kaliçe sermişler, kendi henüz hazır olmadın a‘yân-ı askeri olan evbaşlar, seblet dırâz ve rîş-tırâş başlarında tâc-ı ilhâd oturmuşlar nâ-gâh şah-ı sebük-ser gelip anın dahi rûyi mehâsmden hâli ve libâsı pelas ve abâ ve tîğ u hançeri zer ü ziverden müberrâ dîvan- hânesinin çâk-tâk-ı vasatında kıyâm ve nâ-çâr ol kavm-i me'sûr-ı dâmen- bûsa tekaddüm ü ikdâm gösterdiler. Ve bir sâ‘at kadar vezîr ü nefir dest ber-sîne karşısında kıyâm ve emrine mutî‘ u râm [370] şeklinde olup ol sebük-ser ol hengâmda azâmet-küster olup ne veziri şeref-i hıtâb ile teşrif ve ne sâ'iri nazar-ı iltifât ile taltif edip ancak hitâbı tarâfeyninde duran ehl-ı hüsrâna maksûr ve su'âl ü cevabı anlar ile mükâlemeye mahsur kılıp ba de zaman hayme-i ma‘hûdeye girip a‘yân-ı askeri dahi da‘yet olundukta dâhil oldular. İçinde mu‘âyyen şah-nişîn ve hiç mak‘ad ü bâlîn olmayan bir kuşede sâde kaliçe üzerinde oturup cânib-i yesânnda Levend Han-oğlu Aleksandır Han'ı ve cânib-i yemininde Simon-oğlu Gorgin derbederi ıclâs edip anın altında Tebriz Beylerbeyisi Ali Paşa'yı ve andan sonra Kürd Gâzî ve emsâli oturmuşlar. Ve Aleksandr altında Şerif Paşa'yı ve sâ'ir a yan-ı askeri oturdup ol mülhid-i fâcir ehl-i sünnete izdirâ'en üzerlerine takdîm-ı
kâfir kıldı.

Ba‘de zâlik vezire hitâb u kitab, lâf u güzâfdan bir nice fasl u bâb tilâveti ile sâlik-i mesâlik-i ıtnâb olduktan sonra mezbur Cerrâh-zâde kadıyı mahall-i itâb kılıp bu cânibe itâ‘at u inkıyâd tarîk-ı savâb iken, "Çun erbâb- ı akl ü dânişden olasın niçün tarîk-ihrâz-ı fazl u sevâb oldun" deyu serzeniş ettikte ol dahi, "Huddâm-ı padişah-ı İslâm'a düşen uğur-ı hümâyûndan bezl-i can ve a‘yân u erkâna lâzım olan cidâl ü kıtâle atf-ı inân idi. Bu ı vaz - ı makbûl indeT-akl mezmûm olmayıcak huzûr-ı âlîlerinde bir

mü‘âteb u mülevvem olmamak me’mûldür” deyü cevab verdikte, nev‘an ıstısvabdan sonra hâdim-i şer‘ olduğunu afvına takrîb edip hemen ol mecliste gıtmege destûr verdi.

Mukaddemâ esir ettiği ulemâ nâmına olanları, “Sîzler Kızılbaş ta ıfe- sinden birinin katli yetmiş kâfir katline mu‘âdildir deyu fetva verenlersız deyü hayasın yarıp ciğerlerin çıkarıp eşedd-i azâbla kati etmişti [371]. e esnâ-i muhâvere-i kelâmda, “Zuhûr-ı satvet fü] be’s-i padişahîden izhâr-ı bîm ü hirâs kılıp vukü‘-ı uköd ü safh-ı padişahîye vesile ola” deyü huzûr-ı hümâyûnda ana müte‘allık kelîmât izhârına ıgrâ eyleyip ba‘zı cevâ’iz îsân ile gönderdi. Mezbur dahi ricâl ü nisvândan beş yüz kadar kimesne ile darü’l-emân mahmiyye-i Kars'a gelip evâ’il-i sene-i-i âtiyede Dârüssaltanat-i aliyyeye vusul buldu. Bu vak'ayı bir kitab edip huzûr-ı hümâyûna arz eyledi ki bu mahalle gelince ol kitab telhis u intihâb olundu.

İstîlâ-i Şâh be-Şirvan

Haşan Bey-zâde tahrîri üzre, Hâkim-i Şirvan Hadım Haşan Paşa'dan sonra Kitabcı Ömer Paşa idi. Ol dahi azl olunup Cığala-zâde Sinan Paşa- oğlu Mahmud Paşa'ya verilmiş idi. Alaca atlı Haşan Paşa ki, Üngürus seferlerinde şiddet-i şecâ‘at ile nâm çıkarıp merd-i mütehevvir ve şücâ‘ idi.

Kendüye Erzurum eyâleti verildikte, kendüden mukaddem zevcesi ekâribinden Piri Çavuş-oğlu Mustafa Çavuş ki, merhum sâhibü’l-hayrât Üskübî Dülger-zâde neslinden bir merd-i acîb idi, mütesellim gönderilip ol dahi varıp kârdânlığa binâ’en unf göstermekle Erzurum halkı, ki şiddet-i şekîme ile ma‘rûflardır, mezbur mütesellim Mustafa Çavuş dermendi taşlayıp mâ-melekin yağma edip şehirden taşra tard ettiklerinde Haşan Paşa dahi varmış idi. Şehirli alaylar bağlayıp merkumu içeri komayıp bilâhere ba‘zı esbâbın verip “Şehrimize dâhil olmasını kabul etmeziz” dediler.

Haşan Paşa dahi bu ahvâli arz ve Der-i devlete i‘lâm ettikte kendüye Şirvan eyâleti verilip emr-i şerifi irsâl olundu. Şirvan'a vardıkta müddet-i yesîrede zabt edip Mahmud Paşa dahi vezîr-zâde olmakla fuzûlen hükümetten hâli değil idi. Bir mâh mikdarı müddet mürûrunda [372] Haşan Paşa vefat edip yine mansıb-ı Şirvan Mahmud Paşa'ya mukarrer oldu. Hattâ mezburun fevti ziyâfette semm-i İska olunmak sebebi iledir” deyü şüyû buldu. Ol esnâda asker-i Kızılbaş Şemahi üzerine gelip muhâsaradan sonra istilâ edip Şirvan'a dahi müstevli oldu.

Kadîmi ahbâbdan Karabağî Müderris Mehmed Efendi nakl eder ki, Şah Abbas Şirvan'a müstevli oldukta Şeyhlü nâm karye ahâlisi ve dahi nice kurâ halkı cümlesini oldukları için katlfâm edip hattâ etfâl-i bî-mecâl makülelerini harman âlâtından olan düğen altına bırakıp ki, ol diyârda ana dil derler, üzerlerine düğen yürüdüp ol şikence ile helâk eyledi.

Ve Mahmud Paşa Şemahi'de iken Kızılbaş muhâsara edip ba'dehû acz ile ric‘at ettikte Mahmud Paşa dahi ol fırsatda fürce bulup azm-i Rum etmekle, Şah Abbas gelip müstevli olmuş idi.

Muhâsara-i Kars ba‘de ez-giriften-i Revan ve zikr-i ba‘z-ı mefâsid-i Surh-serân

Haşan Bey-zâde tahrîri üzre, Şah Abbas kal‘a-i Revan'ı muhâsara eyledikte Şerif Mehmed Paşa istîmân ile çıkmış iken huzûr-ı şaha vardıkta kıllet-i mürüvvet ve adem-i vefâ vü hamiyyet töhmeti ile bî-emân kati eylemiş ola. Ve esnâ-i muhâsarada leşker-i Kızılbaş'tan bir gürûh ile Emir- Gûne Han'ı ol havali teshirine ve Akça-kal‘a ahzına gönderilip Emir-Gûne Han dahi Akça-kal‘a'yı muhâsara ve ‘unveten müstevli olup ol havâlîyi kati ü gâret edip Ermeni re'âyâsını cemî‘an sürüp İsfahan'a gönderdi.

Ol esnâda ol ülke Alay-beyisi Ken‘an Bey Kars'dan Hâkim-i Kars Osman Ağa tarafından dil almağa çıkıp Emir-Gûne leşkerine şikâr oldukta Emir-Gûne mezbûru şaha gönderip mukaddemâ Tebriz’in topcu-başısı sebk ettiği topa Ken‘an'ı koyup [373] Revan'a karşı koyup rîze rîze oldu. Ba'dehû unveten Revan'ı almış iken Osmanlılar'a emân verip zâd u zahire ve katarlarını görüp Kars'a gönderdi. Ve sûr-ı Revan'ı hedm ve yere berâ- ber edip eyâletin Emir-Gûne verdi.

Andan kendi kalkıp Kars üzerine leşker çekip Kars’ı muhâsara ettikte Kars kulu ve Revan'dan çıkan Osmanlu ki dört yüz mikdan er, ekseri mec- rûh idi. Acem çengine gözleri alışmakla yine çıkıp münâkaşa ve harb ederler idi.

Şah-ı gümrâh anlara haber gönderip “Kars'ı dahi aldığımda bu kere birinize emân vermem” deyüp bilâhere Kars'ı dahi istilâ edip Müslimanlar nâ-çâr Erzurum Emîrü T-ümerâsı Köseç Sefer Paşa anların zâd u tedârükin görüp kayırdı.

Ol esnâda Ahısha'ya kasd edip Ahısha Hâkimi Karabaş Paşa anda idi. Hele Hüdâ saklayıp hıfz eyledi ve üç yüz Acem ol havâlîye kal‘a kasdına gönderilmiş. Anlar dahi ol havâlîde bir mu‘azzam hâna konup Ermeni re â- yâsının avratların çekip fişka meşgul olacak Ermeniler Erzurum Emîrü 1- ümerâsı Sefer Paşa'ya dahi haber verip, Sefer Paşa dahi Revandan çıkan askeri ile hanı basıp eğerçi bir mikdar tüfeng cengi oldu, ammâ hanı damdan delip içeri girdiklerinde mest Acemleri serâpâ kırıp başların Asitâne ye gönderdiler. Sonra zikr olunan Sefer Paşa ve Karakaş Paşa Cığala-zâde hezimetinde şehid olmuşlardır.

Kars’ı C : Kars’a Ç, P.

Ammâ *Fezleke*'de tahrîr olunan şah Revan'a zafer buldukta Şerif Paşa'ya ikrâm edip İmam Rızâ tevliyetin verdi. Mezbur dahi bakıyye-i ömrünü Meşhed'de geçirdi. Ve sâ’ir mahsûrlara icâzet verdi. “İsteyen benim nökerim olsun” deyüp kendileri adamlarıyle Hızır Paşa-oğlu Mehmed Paşa'ya koşup üç dört yüz kadar hâneyi ehl ü iyâlleriyle Kars'a gönderdi. Ve bu esnâda Erzurum Beylerbeyisi ve Serdar olan Sâ‘atci Haşan Paşa'mn dahi ömürleri âhir olup [374] vefat etmekle, asker dağılıp şürû-ı maslahat sene-i âtiyeye kaldı.

Vekâyi‘-i sene-i selâse aşere ve elf [1013/1604-05]

Mâh-ı muharremin yirminci günü [18.06.1604] vakt-i duhâda Basra şehrinde bir azîm zelzele vâki[1] olup büyût-i hâriciyye ve dâhiliyyesi umûmen yıkılıp altında nice bin adam helâk oldu.

Reften-i Sadrıa‘zam Ali Paşa be-cânib-i Belgrad

Sâbıkâ vezîria'zam me’mûr olduğu Üngürus seferin def etmeğe katı çok sa‘y edip müfîd olmamakla tedârükünü görüp ardınca oldu. Rumili ve Bosna askeri ve Yeniçeri ağası ve Altı Bölükten sipah ve ulûfeciyân-ı yemin ve gurebâ-i yemîn bölükleri Üngürus seferine me’mûr oldular. Baş- defterdar Etmekci-zâde bile koşuldu. Ve Sadrıa‘zam Ali Paşa Sofu Sinan Paşa'yı yerine kaymakam ta‘yin edip sâbıkâ kaymakam olan Hafız Ahmed Paşa'nın hoca-i padişah ile alâka ve muhabbeti vezire halecân yerip mezburu Bosna eyâleti ile teb‘îd murad eyledi. Hâfız Paşa dahi hâric-ı şehirde bir bağçeye göçüp cimâl ü bigâl gelmek bahânesiyle beş on gün meks eyledi. Vezir ise “Elbette kalkıp gidesin” deyü ferman gönderdi. Ali Paşa mezburun etvânnda sûret-i tehallüf müşahede etmekle tezkire gönderip mazmûnunda, “Beni kana şerik edersin, ale’l-acele kalkıp gidersin ve illâ bizzat varıp vücudunu izâle ederim” deyü dere eyledi. Hafız Paşa hûn-ı nâ-hakkını isâleye kasd ettiğini bilip senfan ve tâ‘aten gûyan harekete müsâra‘at ve mühimmâtına iştigâl suretinde mahfîce amele mübâşeret eyledi.

Gurre-i muharremü’l-harâmda [30.05.1604] mûmâ-ileyh Sadrıa‘zam Ali Paşa şevket-i kâmile ve alay ile İstanbul'dan çıkıp Davud Paşa da man- sûb olan otağa nüzûl eyledi. Umûmen a‘yân u erkân teşyi edip ta zîm ü iclâl ile gönderdiler. Ali Paşa'nın cenâb-ı [375] padişahîden gördüğü ikbâli bir vezir görmemiş idi. Bâ-vücud-ı iltifat mu‘ânzlar sitemi ve mukarribler çevri belini büküp canına kâr etmiş idi. Çün müsârâ‘ate me mûr idi. Mâh-ı mezburun beşinde [03.06.1604] hareket edecek, padişah-ı zîşân teşyî-i guzât niyeti ile Halkalı nâm menzile varıp anda vâki‘ kasr-ı âlîde askeri temâşâ eyledi.

Paşa-yı müşârün-ileyh iç-hazîneden sefer harçlığını taleb etmiş idi. Ol fılorinin gelmesine muntazır iken bir şedîd hatt-ı şerif gelip Başın sana

gerekse, elbette yarın kalkıp gidesin” deyü ferman buyurulmakla gayri te’hire mecâl olmayıp ertesi göç mukarrer oldukta bir haber şuyu‘ buldu ki Bostancı-başı ferman-ı hümâyûn ile Hafız Paşa'yı konduğu bağçeden kaldırıp İstanbul'a götürüp sarayında iskân etmiş ve kaymakam olmasına hatt-ı hümâyûn sudûr etmiş. Ali Paşa ise Sofu Sinan Paşa'yı kaymakam dikip dest-bûs-i padişahı ile müşerref ettirmiş idi. Tahallüf ihtimâli muhâl iken bir cum‘a günü Hafız Paşa namazda Cenâb-ı Hakka niyâzda idi. Atebe-i aliyyede kaymakamlık için hatt-ı hümâyûn vürûd eyledi.

Hafız Paşa sarayına geldikte ertesi dîvân ferman edip Sofu Sinan Paşa dahi âgâh olsun için “Yarın dîvâna gelsinler” deyü kendi selâm çavuşunu gönderdi, Sofu Sinan Paşa çavuşu vezîria‘zamdan gelir tasavvur edip “Seni Ali Paşa mı gönderdi” dedi. Çavuş “Hayır Hafız Paşa gönderdi” deyip Sinan Paşa tekrar çavuşa “Yoksa kaymakam mı? oldular” dedikte çavuş “Na‘am” deyü cevab vericek Sinan Paşa filhâl kalkıp Hafız Paşa’nın tehniyetine vardı. Ertesi Hafız Paşa dahve-i suğrâda Dîvân'a vardıkta da‘vet edip Haremeyn-i muhteremeyn ahvâline müte‘allik bir iki sahte telhis yazdırıp ve Sığla sancağı dahi bir şahsa telhis olunup dest-bûsden sonra huzûr-ı hümâyûnda [376] ol telhisleri okuyup ba'dehû taşra çıktılar. Ve Dîvân dağılmağa karîb bir telhis dahi yazdırıp mazmûnunda Dîvân savuldukta vezîria'zam huzûruna varacakların istizân eylediler. Telhis yazılıp eline verildikte koynundan bir varaka-i sagîre çıkarıp telhisin içine ilkâ edip ikisini bile bir dest-mâle sarıp mühürleyip pâye-i serîr-i a‘lâya gönderdiler.

Andan saraylarına gelip huddâmlarına, “Araba hazır mıdır” deyü buyurdular. “Müheyyâdır” dediklerinde “Çatalca hayli mesâfedir varılıp yine sabah Dîvân'a kabil mi ki, havâ dahi ziyâde germ ancak” deyü tereddüd sûretin gösterip ba'dehû fariğ olup içerü haremine gitti. Padişah hazretlerine “Vezîria'zam tarafına gitsem gerek” demiş ve inhâ etmiş iken, “Bâ‘is-i ferâgat ne ola” deyü havâşîsi fikir ettiler. Meğer mu‘allim-i sultan kethüdâsı Osman Çavuş gelip “Vezîria'zam'a varmanız ne lâzım bir gadûb u mütehevvir adamdır, şâyet ihânet eyleye” deyü Hoca Efendi tarafından haber getirmiş sonra yine mülâkât oldu. Meğer sebeb-i azm-i mülâkât bu imiş ki padişah tarafından Kıllı Dilsiz gelip “Ben dahi padişah tarafından sizi sipârişe müte'allik hatt-ı hümâyûn getirip Hafız Paşa'ya da itimâd-ı kalb hâsıl olup Çatalca'ya revâne olmuş meğer telhis içine ilkâ eylediği ruk‘a-i sagîre kendilerini vezîre sipâriş etmek ricâsı imiş.

El-hâsıl Hafız Paşa ol gün sürüp Çatalca'da serdara buluşup, dönüp ertesi ale’s-seher Dîvân-ı Hümâyûn'a eriştiler. Serdar Ali Paşa tahminen
Edirne'ye erdikte bu cânibde Ebü’l-meyâmin Mustafa Efendi sadr-ı fetvâdan azl olunup mükerreren Sun‘ullah Efendi şeyhülislâm oldu.

Mevlânâ-i merkumun azline bâ‘is Kasım Paşa ile ittihadı ve mu‘allim- i padişah [377] ile adem-i vedâdı imiş. Ali Paşa eğerçi azîmet-i sefer etti lâkin hilâf-ı merzîsi üzne Hafız Paşa kaymakam olduğundan havass-ı mukarrebînin tasallut u istilâsından gayet muğber olup evrâd-ı gamdan mı- zâcı bozuldu hücûm-ı gumûm ile günden güne za‘îf olup Sofya menzilim geçtikten sonra hâli diger-gûn ve ziyâde zebûn olup mi‘desi ta‘âm kabulünden kaldı. Ne hâl ise menzil be-menzil Belgrad’a varıp anda serdar olan Mehmed Paşa ile içtimâ edip tehniye-i esbâb-ı sefer üzre iken alem-i âhirete sefer görünüp mâh-ı saferin yirmi sekizinci günü [26.07.1604] intikal ve terk-i câh u celâl eyledi.

Tafsîl-i teveccüh-i Sinan Paşa be-sefer-i Acem

Ber mûceb-i re’y-i sâ’ib Kızılbaş-ı bed-ma‘âş cânibine tevcih-i asker lâzım olmağın mukaddemâ Cığala-zâde Sinan Paşa, ki pîr-i sâl-horde beylerbeyilerden olup, Eğri fethinden zaman-ı kalîlde vezîria zam, ba dehû vâli-i Şâm ve âhir kapudan olmakla kendiye pindârî bir mertebeye varmış idi ki makâm-ı temeddühde *“Ene mücâhidul-berrü ve'l-bahr',M* demeği mutâd etmiş idi. Her çend kendinin hilâf-ı muktezâ-i tab ı olup hükûmet-i deryâyı saltanat-ı dünyaya değişmez iken merhum Sultan Murad Han zamanında serdar-ı zafer-şi‘âr Vezîria‘zam Osman Paşa-yı nâm-dâr Tebriz'i Revâfız elinden nez‘ ettikten sonra dönüşte vefatı sadedinde müşârun- ileyhi makamına ikâmet edicek ta‘kıb eyleyen asker-i Kızılbaşa bâz-geşt-i hâb etmekle âsâr-ı hasenesi zuhûr etmiştir deyü serdar olmasını Vezîria[1] zam Ali Paşa arz etmekle sefer-i şark serdarlığı kendüye tevcih olunup sene-i sâbıka zilhiccesinin on altıncı günü Üsküdar’a geçip muharremin on yedinci gününde [15.06.1604] kalkıp silahdar ve cümle cânib-i yesârda olan zümreler ve Yeniçeri kethüdâsı ve Samsuncu ve Anadolu askeri ile cânib-i şarka teveccüh etti. İznikmid'e vardıkta sağ kol bölüklerinden olan halk arzıhâl [378] edip “Rumili seferine me’mûr olmuşuz, Anadolu seferinde olsak ulûfelerimiz verilir mi dediklerinde, Ana- dolunun cümle kapı-kulu Şark seferine giderler ise ulûfeleri verilir” deyu ferman olmakla Altı Bölük ağalan ta‘yin olundu. Paşa-yı mûmâ-ileyh esnâ- i tarîkda rast geldiği eşkıyânın hakkından gelip Erzurum serhaddine karîb [143] oldukta sâbıkâ Deli

[143] Ben kara ve deniz mücâhidiyim.

Haşan ile hem-rikâb olan Karakaş Ahmed tevâbi‘i ile tevbe-künân dergâh-ı serdara gelip eğlediği evzârdan rucû‘ eyledikte ricâ- sını kabul edip, Çıldır beylerbeyiliği tevcih ve nush u pend ile tenbîh olundu ki tevâbi'i ile mukaddemetü’l-ceyş ola.

Min-ba‘d mezbur mazhar-ı iltifât olmakla eşkıyâ kısmından çok ki- mesne gelip uğur-ı padişahîde bezl-i can etmek ahdin eylediler. Ve bir menzil mukaddem gitmeğe tertib-i esbâb-ı sefer için bir kaç gün tevakkufa izn oldu.

Ve sâbıkâ Matbâh-ı Âmire'den çıkıp bir merd-i bahâdır ve fürûsiyette emsâli nâdir olmağın kat‘-ı pâye eden Köse Sefer Bü’l-füzûlâne haddinden ziyâde harekât ve ahlât-ı nâsdan cem‘i levendât edip uğur-ı padişahîde ba‘zı hidemât etmekle hâlâ Erzurum beylerbeyisi idi. Üç dört bin müsellah asker ile istikbâl ve kendüyi bedreka-i ashâb-ı harb ü kıtâl eden mevkib-i azîm ile sahrâ-i Pasin'e geldiklerinde Van beylerbeyisi ve kadîmden Kızılbaş ile ba‘zı bâz-geştî olan nefsi ile yarar Ahmed Paşa üç dört bin kadar adam ile gelip mülhak olduktan sonra tevfîr-i asker için yollarda husûsan sene-i mezbure cumâdelâhiresinin on beşinci günü [08.11.1604] havâlî-i Kars'a geldikten sonra çerhacı ta'yin olunan Karakaş Ahmed lühûku için on gün demek ü meks eyledi.

Bu esnâda Şah Abbas Revan ve Akça kal‘a havâlisinde vehm-i azîm ile konup göçüldüğünden haber alıcak Sefer Paşa [379] serdara gelip hâlâ şah-ı gümrâh bir cüz’i Revâfız ile mahall-i mezbura revân olup, siz asker ile menzil be-menzil gelin ve bana bir mikdar asker verin. Ilgar edip varalım inşâallâh ümîddir ki şahı, dest der-gerden beste huzûrunuza getirelim. Her bâr ki bu bâbda ilhâh eyledi kâr-ger olmayıp Karakaş gelmeyince hareket eylemedi. Karakaş gelince kara-kış gelmek mertebeleri dahi olup Sefer Paşa re’yine rücû‘ olınmadı.

Bu güne avk fırsatı fevt ve düşmeni teb'îd u ihmâl ile cânib-i hasmı te’yîd eyledi. Ve bilcümle zaman teng olmuş iken şah-ı gümrâhın ardına düşüp ve mektublar gönderip da'vet eyledikçe karara mecâl olmadı. Asker Nahcivan'a vardıkta şah-ı Revâfız Tebriz’i ârâm-gâh eyledi. Çün kasabât u kurâ re'âyâsın mukaddemâ iclâ etmiş ve ol diyâr zirâ'atten hâlî kalıp kaht u galâ rütbe-i ulyâya yetmişdi. Ve serdar-ı müşârün-ileyhin oğlu Mahmud Paşa Şirvan beylerbeyisi olmakla ol tarafa gitmek murad etmeğin a‘yân-ı asker serdarın huzûruna girip “Deryâya sefer etsen vâlideni görmeğe gidersin, karaya sefer etsen oğluna gidersin. Şah durmayıp girîzân, lâkin biz as- ker-i girân ile akabince revân olmamız beyhude it'âbdır. Min-ba‘d varıp

Tebriz'i muhâsara dahi nesne ifâde eylemez. Zirâ rûz-ı Kasım karıb olmuştur" deyü kışlak talebi ile cânib-i Rum'a avdet emrinde ilhâh eylediler.

Her çend ki serdar anlara tarîk-ı mülâyemetten gelip "Bu cemTyyetı perişân etmek hazm u ihtiyata lâyık değildir. Şah-ı gümrâh bizim oklanmış şikârımızda- ve anı bu kış ele getirmek bizim ednâ kârımızdır. Rum a gitmekten Gence ve Karabağ ki nimeti fırâvândır, kışlak etmek evladır dedikte kavlini isga etmeyip otağını yıkdılar, ve acı subaşından canıb-ı Tebriz'e tahvil ettiler. Ol dahi Araş nehrini geçip zarurî [380] Şirvan a gitmekten fârig oldu ve Tebriz üzerine bir kaç menzil gidip şah dahi bir konak önce yürür idi. Bu esnâda dahi Sefer Paşa ve Sivas Beylerbeyisi Ahmed Paşa ve Alacaatlı Haşan Paşa herbâr şah üzerine ılgara istizan ettikçe rızâ vermeyip kal'a-i Van'a vasıl olduklarında askerden her tâ'ıfeye bir semte meştâ ta'yin edip kendi Van'da kalmak tedârükünde oldu.

Nüzûl-i serdar be-kışlak-ı Van ve muhâsara-i Şâh

Her çend ki umûr-dîde ihtiyârlar "Çün askere icâzet verildi, münâsıb budur ki siz dahi serhadde karar etmeyip memâlik-i mahrûsadan ya Haleb'te, ya Âmid'de kışlayasız, kenar-ı serhadde serdar-ı bî-asker elsiz ayaksız bir ser mesabesindedir. Anm-çün bu hana dek seraskerlerden biri serhadde kışlamak vâki' olmamıştır" dediler. Lâkın muma-ıleyh hod re y olmakla kabul etmedi ve belde-i Van'a girdi. Ve Van eyâletim Ahmed Paşa'ya verip mûmâ-ileyhin mizacı nâ-hoş olmakla kendinin hekim-başısını gönderip bir kaç günde işini bitirdi. Ve yerini Zencîr-kıran Alı Paşa'ya verdi. Ve Kürdistan beylerine istimâlet verip Van eyâletinde dernek için her birini da'vet edip anda cenTiyyet tedbir ü tertibini gördü.

Çün şah-ı Revâfızın bu kazıyye maİûmu oldu, bâligan mâ-belağ cünd-i şeyâtîni cem' edip gürûh-ı mülhidînden Han'ı pîşrev kılıp, kendi dahi cânib-i Van'a revâne olup ılgar ile ale'l-gafle varup, berkar etmek ümnıyyesi ile zalâm-ı leylde sahrâya vüsûl ve anda erişmez mahalle nuzul eyledi.

Çün sabah bu ma'nâ zâhir oldu, serdar-ı mûmâ-ileyh asker-ı Ekrad'a ve yanında bulunan tâ'ife-i kalîleye Razıye-zâde Mustafa Paşa'yı serasker edip, anlar dahi çıkıp biraz elleştiler. Lâkın zümre-ı Revâfız bunların ez atı olmakla mütârekeyi evlâ görüp [381] yine kal'aya girdiler. Ol mahalde Handan Ağa iki oğlu ile Kızılbaş'a esîr oldu.

Reften-i serdar be-cânib-i Erzurum ve avdet-i Şah

Çün serdar Van'da kaldığına nâdim oldu, lâkin ba'de'l-vukü' çi fâ'ide. Ba'de'l-fıkr netîce-i tedbiri bu oldu ki kendi bir tarîk ile kakadan çıkıp, Erzurum'a düşe. Pes ol seferde bile olup sâbıkâ Asitâne'de defterdar ve beylerbeydik pâyesiyle mütekâ'id olan Şems Paşa'yı pâye-i vezâret ile kendi makamına ikâmet edip, Van denizinde bir gemiye girip, Adilcevaz kakasına düştü. Anda dahi tevakkûfu tecvîz etmeyip Liva-i mezbur beyi Emir Şah Bey'in ve sâ'ir kaka erbâbının bâr-gîrlerin alıp ol mahalden ılgar ve sür'at-i bî-şümâr ile Haşan kakası ve Erzurum tarafına reftâr eyledi. Karîb oldukta Erzurum Beylerbeyisi Köse Sefer Paşa istikbâl edip raht u baht ve devâbbın pîşkeş çekti.

Şah dahi serdarın cânib-i âhara gittiğin tahkik edip, Van muhâsarasına sa'y beyhûde idiğin bilmek ile kırk gün kadar oturduktan sonra göçüp Tebriz ve Nahcivan cânibine revâne oldu. Ve yolda Osmanlı kakalarından Maku hisarına düşüp muhâsara eyledi. Lâkin hazâ vü hazalândan gayri müstefîd olmadı. Ve bundan akdem Cığala-zâde Acem seferine me'mûr oldukta kapudanlık Ca'fer Paşa'ya verilmiş idi. Altmış pâre kadırga ile Bahr-i sefîd'e revâne oldu. Ba'zı tevârîhte Kaya Paşa-zâde Mustafa Paşa, kapudan kaymakamı oldu deyü mastûrdur.

Serdarî-i Lala Mehmed Paşa be-sadâret-i uzmâ der-Belgrad ba'de vefât-ı Vezir Ali Paşa

Çün Vezîria'zam Ali Paşa Belgrad'da vefat eyledi. Kurd Paşa Musta- fası nâm kapıcı-başı mühr-i şerifi [382] Der-i devlete getirdiği gün Kaymakam Hafız Paşa'ya teklif olunup kabul etmemek ile Hoca-i Padişah Mustafa Efendi kasr-ı hümâyûna da'vet ve "Mühr-i vekâlet kime verilmek münâ- sibdir" deyü meşveret buyurduklarında "Hafız Paşa kabul etmez ve serhadd-i Üngürus'de askere bir serdar mühimdir" deyü bundan akdem ol cânibde serdar olan Lala Mehmed Paşa'ya irsâli evlâ görülüp sene-i mezbure rebîülevvelinin dokuzuncu günü [05.08.1604] kapıcılar kethüdâsı Ca'fer Ağa ile irsâl olundu.

Hafız Ahmed Paşa mührü kabul etmediğine illet bu idi ki, bundan akdem Mehmed Paşa'ya serdarlık emri vardıkta "Bu cânibde asker-i İslâm veziriazamdan gayrinin serdarlığı ile istihdâm olunmayıp sene-i sâbıkada Tatar Han dahi ana binâ'en rûgerdân olup vilâyetine gitti ve Bosna halkı dahi hurûc etti. Bunda vezîria'zam olmayınca iş görülmez" deyü arz ettiğine binâ'en Vezîria'zam Ali Paşa gönderilmiş idi. Bu defa Hafız Paşa serdarlıktan ibâ edip mukaddemâ Bosna'da husûsan **Mıhal** muharebesinde serdarhk şerbetini içmiş ve ol sevdâdan geçmiş ıdı. Anm için muhru kabu - den imtinâ[1] edip, Mehmed Paşa üzerinde karar eyledi.

Çün hâtem-i vekâlet izz ü iclâl ile Mehmed Paşa'ya vüsûl bulup müte- mekkin-i makâm-ı istiklâl oldu. Teshîr-i bılâd-ı 1Ungürus d e m e mur buyurulmasın techîz-i mühımmât-ı asker ve temhîd-ı mukaddemat-ı feth u zafer ettikten sonra umûmen asker-i İslâm ile kalkıp Budın'eteveeeuh eyledi Ve Estergon teshiri zamirinde câygîr olmakla Osek havalisinde Bektaş Paşa'ya Budın eyâletin verip üç bin kadar güzide asker ile mukaddemetu 1- ceyş kıldı ve Budin cânibine gönderdi.

Firâr-ı küffâr ez-Peşte

Lala Mehmed Paşa'nın sıyt ü sadâsı şehâmeti [383] ol cevanıbde vel- vele-endâz olmakla sâbıkâ Yemişçi Haşan Paşa'nın taksin esnâsında Peşte kakasını alıp anda mütemekkin olan küffâr kakayı bırakıp, yat u yarak kısmından nesne alamayıp fırâr ettiklerinden vezîr-ı muşârun-ıleyh haberdar oldukta bir kaç sefine ile Tuna'yı geçip zabt eyledi. Lakın küffâr kasd-ı ızrâr ve azm-i tahrîb-i hisar ile üç yerden lağım edip gittiklerim kal ada kalmış bir hasta kâfir haber vermek ile lağımları arayıp buldular, ateş baruta vâsıl olmağa nısf zirâ‘ kaldığın görüp izâle edıcek bı-fazlı İlahı te ala ol gâ’ile dahi ber-taraf oldu. Sadrıa‘zam ve asker bu haber-ı meserret-eser- den mesrûr olup şükür eylediler.

Ta‘mîr-i hisar-ı Can-kurtaran ve fırâr-ı küffâr-ı Hatvan

Serdar-ı kâm-kâr kaka-i Fedvar’ı ve te‘addî-ı kuffar ile viran olan Can-kurtaran kakasını ta‘mîr ve asker ve zahirelerin tevkîr edip, sene-ı mezbure cumâdelûlâsı evâ’ilinde asker-i zafer-rehber ile Budme yasıl oldukta Peşte'ye memdûd olan cisr ki küffârın tîşe-i adaveti üe maktu ıdı, üslûb-ı sâbık üzre kurulmak ferman olunup, ana bma’en sabıka Hatyan kakasına müstevli olan küffâra dahi havf gâlib olmakla firar ettikleri haberi gelip muhâfazasına zâd u zahire ile ta‘yîn-i ecnâd edip, hın-ı firarda kuffar yakdığı büyüt ü hisan tecdîd için te’kîd ü tenbîh kıldı.

Feth-i kaka-i Vaç

Ba‘dehû serdar-ı nâm-dâr iki seneden berü küffâr tasarrufunda olan kaka-i Vaç fethine revâc verip, kaka-i mezbure mukabelesinde olan es ı Budin'e nüzûl eyledi. Ve nehr-i mezburun iki cânıbında donanma sefine-
leriyle Tuna üzerinden asker gönderip, mâh-ı mezburun yirmi birinci günü
[15.10.1604] her cânibden muhâsara ettirdi. Azîmet-i [384] sâdıka hasebiyle ol kakada olan küffâra dahi ru‘b gâlib olup, ol şebden sûret-i sebatta görünüp kaTa-i mezbure mukabili vâki[1] cezirede olan tâbye ve palankaya ateş verdikten sonra nısf-ı leylde gemilere girip Estergon cânibine gittikleri maTûm olıcak varıp zabt ettiler.

Muhâsara-i Estergon

Ba‘dehû asâkir-i nusret-me’âsir ile kaTa-i Estergon'a teveccüh olunup cumâdelûlânın yirmi dördüncü günü [18.10.1604] muhâsara ve her taraftan top ve tüfeng ile cenge mübâşeret eylediler. Lâkin hengâm-ı şitâ karîb olmakla te‘âkub-ı berf ü bârândan metrislerde karara imkân olmayıp andan mâ‘ada ekser evkât sefer-i Peşte ve Hatvan ve Vaç kakalarının ve cisrin ta‘miri maslâhatlarına sarf olunmak mühim olunmakla Estergon muhâsa- rası ve fethi maksûd-ı aslî olmayıp ancak küffâra izhâr-ı celâdet ve arz-ı kudret kasd olunmakla asker an-samîmi’l-kalb yapışmadıklarından mâ-adâ küffâr nehr-i Tuna verâsına tabur kurup ve ol cânibden Estergon'a muttasıl bir cisr çekip, toplar ile muhâfaza eder ve mecrûh kâfirler yerine, dinç kâfir kor idi.

Ba‘zı leyâlîde melâ'în ale’l-gafle çıkıp metris basdıkca, nice guzât şehid olup ol askerin emr-i muhâsarada fütûru tezâyüd bulmakla Yeniçeri “Bu zamandan sonra muhâsara muzırdır” deyü takâzâ-i avdet ettiklerinde serdar-ı kâm-kâr Kırım Hanı Gazi Giray-oğlu Tohtamış Giray ki ol seferde babası yerine hizmette idi, nice bin Tatar ile Rumili Beylerbeyisi Haşan Paşa'yı biraz asker-i cerrâr ile ol diyâr-ı küffâra tahrîb ü gâret için alı-ko- yup otuz bir gün muhâsaradan sonra kalkıp kendi Ordu-yı Hümâyûn ile Budin cânibine teveccüh etti. Ve ba‘de’l-vusûl tedbir-i umûr-ı serhadde [385] ihtimâm ve esbâb-ı muhâfaza-i kılâT itmâmdan sonra sene-i mezbure recebinin üçünde [25.11.1604] Belgrad'a vâsıl oldu. Budin'de olan eski kul- oğlanlarının va'deleri tamam olmağın bin neferi altışar akçe ile dört bölüğe kayd ettirildi.

Tetimme

Peçuylu eydür: Nakkaş Haşan Paşa ol muhâsarada Yeniçeri ağası bulunup cebbân-ı bî-âr olmakla ceng ihtiyâr eylemeyip, bir gün metrise varmadı. Bilâhere serdar anı azl ile gûşmâl edip ve ahvâlini Der-i devlet- medâra arz ile ırzını pây-mâl eyledi.

Mukaddemâ İbrahim Paşa serdar iken Tatar ve ümerâ ve a yân-ı Eğri ile Estergon'ı istibdâl re'yin edip "Eğri Budin'den ba'îd ve memâlik-i İslâmiyyeye çendân nefi yoktur" deyü Estergon'u tercih etmişler ıdı. Mehmed Kethüdâ ve Vezir Murad Paşa ve Han Vezin Ahmed Ağa ve Budin Kadısı Hâbil Efendi tabura varıp bu minvâl üzre sulh müzakere olundukta henüz karar-dâde kılınmamış idi.

Bu defa Nemçe küffân bu vech üzre sulha rızâ vermeyip on kadar altın zencîrli grof ve hersekleri veziriazama geldiler. Ve vech-ı meşruh üzre sulha karar verilip, hüccet ve arz ve mahzar ile Der-i devlete merkum Peşuylu İbrahim Efendi gönderilip kaymakama ve şeyhülislâma mektublan verdikte Müftî Sun'ullah Efendi "Bu ne güne olmayacak ışdir, bu sözü lisâna ve kaleme getirmek değil hatıra bile getirmek câ iz değildir deyü geleni geriye gönderdi. Mezbur dâhi Sirem sahrasında varıp paşaya mülaki oldukta, paşa anı asla söyletmeyip "Biz bu sözün hıcâbın çekeriz deyu Boçkayı zuhûrun nakle şurû' eyledi.

Zuhûr-ı Boçkayı İştevân ez-ümerâ-i Erdel

Ashâb-ı hibrete zâhirdir ki irâdet-i aliyye-ı İlâhîyye ba'zı ibâdımn ni- zâm-ı hâline te'alluk eylese taraf-ı [386] hilâfında olan a'dâsı mabeynine hilâf u şikâk ve tamam-ı ittihâd u ittifâktan sonra tefrîk-ı kelime ve nifâ ilkâ eder mısdâkı budur ki: Ecnâs-ı kefereden Nemçe cinsi kı enva'-ı Mesîhiyândan bir sınıf ve kesret-i aded ve vefret ile sa'îr envâ'a msbet bir nice zâ'f olup melikü T-mülûk-i Nasârâ ki imparator ve kayser ünvânı ile müsemmâdır, Nemçe'de Avusturya ve Hungarbad dukaları neslinden ola gelmekle bu tâ'ife kuvvet bulup, Erdel ve Macar kılâTnı kullıyet ile zabt ettiğinden sonra bu nev' küffârın ata dona mâlik olanlarını asker ve sipahi ve zu'afâsmı ra'iyet ettiklerinden gayri envâ'-ı cefâ vü eziyet ve Macar ve Erdel cinsinin ehl ü iyâllerine ta'arrûz ve ihânet edıb,^ bunlar dahi müdâfa'aya kadir olmadıkları cihetten Nemçe tâ'ifesme sûreta ser-turu edip, lâkin derûnen adâvetleri mertebe-i nihâyette ıdı.

Ve Nemçe Macar'a kadîmden ihânet üzre olup Macar ümerâsı Nemçe'nin edânîsi yanında bile re'âyâdan hor ve hakîr idi. Faraza yolda geçerken kakma çalıp ve ardından gelirken şapkasın kaldırıp yüzüne tükürmek gibi evzâ' ederler idi. Zîrâ sâbıkâ Macar Nemçe üzerine bir kaç det a hurûc edip vilâyetlerini almışlar ve azîm kılıç çalmışlar ıdı. Ana bina en araları hilâf u şikâk üzre idi. Ol zamana dek ki Macar bey-zadelerınden Boçkayı nâm bir bahâdır kâfir kendi benî nevT a'yânım cenf edip Biz bu Nemçe tâ'ifesinin eziyet ü ihânetlerine niceye dek tahammül edip taht-ı tasarruflarında mağlûb ve hetk-i ırz u nâmûs ile ne zamana dek menkûb oluruz. El-hamdü li'llâhî te'âlâ padişahân-ı Âl-i Osmân kadîmden evliyâ-i ni'metimiz olup Yanoş Kıral cennet-mekân Sultan Süleyman Han asitânesine ilticâ etmekle mülkü ile'l-inkırâz evlâd u ahfadı elinde bâkî kalmıştır [387]. Biz dahi selefimize iktidâ ile ol südde-i kaviye istinâd edip a'dâmızdan intikam alsak evlâ ve hakkımızda enseb ve ahrâ değil midir" dedikte, Boçkayı'nın bu kelâmını a'yân-ı benî nevi hakk ve sâye-i himâye- i sultanîye duhûl ile mal ü iyâl sıyâneti hallerine evfak bulup ittifak ile mezburu kırallığa ihtiyân ve kendilere serdar etmek üzre sene-i mezbure hilâlinde serdara mektublar gönderip "Padişahın dostuna dost ve düşmanına düşman olup kulluğunu kabul ve zîr-i cenâh-ı himâyetlerine duhûl ile kadîmi a'dâmız olup iktizâ-i zarûretle taht-ı hükmünde olduğumuz Nemçe küffanna kılıç koyup padişah-ı İslâma can ve baş ile hizmeti ta'ahhüd edip, hakıkat-i hâlimize vuküfdan sonra Âsitâne-i devlete arz eylemeniz ricâ olunur" dedikleri Der-i Devlet-i Aliyye'ye arz olundukta iltimâsı mevkı'-ı kabulde vâki' olup serdara "Münâsib olduğu vech üzre mu'âhede eyleyesin" deyü ferman buyurulmakla, mûmâ-ileyh serdar dahi dil-hâhı üzre cevab göndermeğin Nemçe'ye izhâr-ı adâveti mü'ekked ve Macarlu'dan kendüye tâbi[1] olanlar yevmen fe-yevmen mütezâyit oldı.

Muhârebe-i Macar ve Nemçe

Sene-i mezbure cumâdelûlâsımn yirmi yedinci günü, iki nev' kâfir mukabil ve kıtâl-i azîm eylediler. Çün Boçkayı asker-i İslâm ile ftizâd etmiş idi. Nemçe gâlib olup on binden ziyâde kâfir kellesi ve nice diller ve bir kaç kıf a bayraklar ile kendi adamların ordu-yu hümâyûna irsâl eyledi.

Serdar dahi istimâlet ile kılıç ve kaftan göndermek ile Boçkayı'ya kuv- vet-i kalb hâsıl olup, sâbıkâ Erdel kılâTndan iken Nemçe tegallüb ile zabt ve Satırcı Mehmed Paşa muhâsara ettiği Varat kafasın muhâsara ile alıp içinde mevcud olan Nemçe'leri katlfâm ettikten sonra cenfiyyetlerin dahi bozup anda dahi nice Nemçelü [388] helâk ettiğinden mâ-adâ Tokay nâm kafalarını feth eylediğini ve Kaşe kafasın ve nice Nemçe memleketlerin aldığın ve Macar'ın ekseri kendüye lâhik olup min-ba'd dahi imdâd olunur ise nice memleketlerin almak mukarrer idiğini ve bir mikdar imdâd ricâsmı müştemil mektublar ile nice esir bey-zâdeler ihdâ vü irsâl etmeğin serdar-ı nâmdâr dahi sâlifü'z-zikr Budin Beylerbeyisi Bektaş Paşa'ya terakki vü rfâyet şartı ile bölük-halkından bir mikdar asker ve Tohtamış Giray ile olan Tatar'dan dört bin

Tatar'a Tohtamış'ın hemşire-zâdesini baş edip Bektaş Paşa'ya koştu.

Ve Boçkayı'ya Âsitâne tarafından atâ olunan Erdel kırallığı men- şûrunu ve hil'at ve üsküf ve alem ile irsâl eylediği rivâyet-i diğerdir.

Zuhûr-ı Boçkayı

Peçuylu eydir: Boçkayı'ya izâfet ile şöhret bulan emîr, mukaddemâ küffâra esîr olup Boçkayı'ya düşmen idi. Bir gün bağçesin timâr ederken Boçkayı Nemçe'den acze müte'allık güftâra başlayıp emîr dahi Beni serdara gönder, cümle Müslüman askerin senin imdadına getüreyim ve seni Erdel'e kıral nasb etmeğe zâmin olayım" dedikte bundan akdem ma nâ-i mezburun zamirinde merkûz olmakla bî-hasbi'l-karâ'in hurûc ihtimâli vardır" deyü çasâra inhâ olundukta habse girmiş ve zâhirde bu kavli mü'ekkıd bir nesle bulunmamakla geri ıtlâk olunmuş idi.

Cevabında emîre dedi ki "Erdel ahâlîsi umûmen Elıristiyandır, Türk'e ser-fürû etmezler ve illâ itâ'at olunurdu" demiş. Emîr eyitti: "Sultan Süleyman zamanında ser-fürû edip sâlim oldular. Hâliyâ niçün olmayalar ve bilcümle nice kıl ü kaiden sonra emîri vezîre gönderdi. Kayın Mehmed Paşa ol zaman Bektaş Paşa'nın tercümânı idi. Emîri vezîre getirip bir ıkı gun uçu tenhâ söyleşdikten sonra emîri geriye gönderdiler. Üç defa varıp geldikten sonra [389] emr-i ımfâhede istihkâm bulup hurûç eyledi.

Ve nehr-i Tise'nin iki tarafında çasar hükmüne dâhil olan kafaları zabtına alıp İslâmyân'dan istimdâd etti. Çasar mezbura ağrazını tahkik ettikte Baştayı Yorgi nâm serdarını Nemçe askeriyle üzerine gönderip ba'de'l-mukâbele Nemçe askeri bozulup vezîria'zam bir mikdar Tatar ve asker-i Tımışvar'ı imdâdına göndermekle Boçkayı kuvvet bulup Nemçe'ye tâbi nevâhî ve kurâyı gâret ettirip ganâ'im-i bî-şumâr ile asker-i İslâmî ziyâfet ve envâ'-ı rfâyet eyledi. Vezîr dahi mezbura korana ile umumen Macar memleketine kıral nasbına müte'ahhid olup Âsitâne'ye vardıkta icrâ etmiş idi. Nitekim zikr olunacaktır.

Zuhûr-ı Güzelce Mahmud Paşa

Sâbıkâ Yemişçi Paşa'nın sadme-i mekri ile bir nice müddet muhtefî ve tebdil-i sûret ile ba'zı meşâyih-i sûfıyye zâviyelerinde münzevi olan Güzelce Mahmud Paşa mazhar-ı iltifât-ı padişahî olup sene-i mezbure saferı ibtidâsında vezâret ile kâm-yâb oldu. Ve Yemişçi metrûkesı A işe Sultan dört yüz bin akçe mehir ile kendüye tezvîc olundu.

Makhûrî-i Kasım Paşa

Sene-i mezbure rebîülâhirinin yirmi ikinci günü [17.09.1604] sâlifü'z- zikr Kaymakam olan Kasım Paşa ki Bağdad eyâleti verilip, gitmekte tereddüd göstermekle Vezîr Ali Paşa ibrâmla iz'âc ve ihraç etmiş idi. Üsküdar'dan kalktığı gibi re'âyâya salgun salıp bulduğunu alıp zülm ü te'addî ederek gidip Bursa havâlisinde iken cevr ü zülmü pâye-i serîr-i a'lâya arz olundukta izâle-i vücudu için hatt-ı hümâyûn sudûr etmekle bostancı-başı gönderilip, mezbur dahi vardıkta tevakkisine binâ'en zafer bulamayıp ba- hâne ettiği maslahatı görüp geldi [390], Ve kendüyi adem-i takrîb ve izhâr- ı tavr-ı acîb etmelerin takrir ettikte vezîria'zam bostancı-başıyı "Edâ-i hizmete kadir olmadın" deyü azl ve yerine Bostancılar Kethüdâsı Derviş Ağa'yı nasb eyledi. Mezbur Derviş Ağa padişaha tekarrüb edip ekser umûr anın ilkâsıyle zuhûra geldi ki sonra paşa olan Derviş Ağa'dır. Ba'dehû ik- tizâ-i vakt ile mezbur Kasım Paşa Kütahya muhâfazasına me'mûr olup, anda dahi müsâhele ettiği için izâle-i vücuduna bu tarîk ile hüsn-i tedbir olundu ki Hafız Paşa yerine kaymakam olmak için va'd ü kasem ile hatt-ı hümâyûn gönderilip Asitâne'ye da'vet kılındı. Ol dahi itimâd edip geldikte, *"Tahilleten li 'l-kasem*"[144] Hafız Paşa yerine yalnız bir gün kaymakam kılınıp ba'zı mesâlih sipârişine müte'allık üç kıt'a hatt-ı hümâyûn gönderilip, ol dahi gerçek kaymakam oldum sanıp o gece Hafız Paşa'ya üçüncü vezâreti ve Mîr-âhûr-ı sâbık İbrahim Ağa'ya mîr-âhûrluğu ve Tezkireci Mim İbrahim'e riyâset-i küttâbı telhis eyledi.

Çavuş-başı Çoban Süleyman, vakt-i işâda gelip "Yarın sabah huzûr-ı hümâyûnda müşâvere olacaktır" deyü tenbîh etmekle mu'allim-i sultanî ve müftîye ve sâ'ir vüzerâ ve a'yâna haberler gönderip da'vet olundu. Ertesi işrâk vaktinde dest-bûs için azamet için Dîvân'a gidip müftî ve hoca-i padi- şah-ı enâm huzurunda mezbur Kasım Paşa pîşgâh-ı padişah-ı bâ-ikbâle rûy- mâl ettikte padişah hitâb edip, iki defa ûlü'l-emre muhâlefetinin sebebinden su'âl buyurdukta cevabtan âciz olacak padişah-ı dîn-penâh şeyhülislâmdan şifahen istiftâ ettikte vücûb-ı kati ile iftâ etmeğin işâret-i aliyye ile bostancılar üşüp, bilâ mehil kellesin kestiler ve lâşesin emr-i padişahî ile bir zenbil-keş bârgîr üzerine arzan konup, Edime-kapısı hendeğine tarh olundu [391],

[144] Yemin kefaleti için.

Kaymakam-şüden-i Sarıkçı Mustafa Paşa ve teşrîfât-ı ba'zı a'yân bâ-menâsıb

Kasım Paşa kati olunduktan sonra padışah-ı Süleyman-câh cümle mahzarında kaymakamlığı Sarıkçı Paşa'ya venp "Eğer senin dahi bir fesadın zuhûr ederse sem bu yatan gibi tu'me-i seyf ederim deyu hıtab buyurdular. Müftî ve hoca ve sâ'iri menzillerine avdet edip Sankcı Paşa dahi kaymakamlık mesnedinde karar ve istimâ'-ı umûra mübaşeret eyledi. Tebdîl-i menâsıba ağâz ve dâd ü dihiş dervâzesin bâz eyledi.

Ve evvelâ harem-i sultanîde odabaşılık hizmetinde olan Tavâşî Gürcü Mehmed Paşa'yı üçüncü vezâret ile çıkarıp, haslar ta'yın ettirdi. Şoy e [1] melâz-ı ekser-i nâs oldu. Ve Baş kapucı-başı Davud Paşa'yı ve Buyuk Mır- âhûr Mustafa Ağa'yı mîr-i mîrânlık ile mümtâz ve birer haftadan sonra her birini vezâret ile ser-efrâz eyledi.

Ve Sultan Mehmed Han duhterlerinden birer sultan dahi tezvıc olunmakla mükerrem oldular. Ve cebânlığı hasebiyle Yeniçeri ağalığından azl olunan Nakkaş Haşan Ağa ba'deT-azl İstanbul'a geldikte ahbap u ensan kesir olmakla meslûbü'l-uyûb olup, bir kaç gün Rumili beylerbeyısı olup ta'ayyün bulmuş idi. Ana dahi vezâret pâyesi verildi. Bununla kana at etmeyip on ikişer kerre yüz bin akçe haslar ta'yin ettirdi.

Herkes bilâ-mûcib bu iltifatlara hayran kaldılar. Cumâdelulanm evahı- rinde T15-24.10.1604] Mısır'dan ulak gelip Hacı İbrahim Paşa'yı Mısır kulu şehid ettiklerin i'lâm edip gelen arz manzûr oldukta oda-başılıktan uçuncu vezâret ile çıkan Tâvâşi Gürci Mehmed Paşa'yı vâlı-ı Mısır eylediler Kadırga ile bir haftada İskenderiye önüne erişip demir attılar. Dıyar-ı Mısıra vardıkda vâlıyi kati edenlerden bir ferde emân venneyıp [392] ehl-ı iıtne-ı ma'dûm eyledi. Usât-ı Mısır kılıçtan geçip sa'ir nâs kemal-ı ita ate geldi - ten sonra hazîne-i Mısır'ın teçhiz ü tekmilinde yed-i tül gösterip havf-ı siyâsetten fitne günüde ve re'âyâ âsûde oldu.

Recebin yirmi beşinde [17.12.1604] Rumili Vâlisı Tini Hasan P^a'y^a vezâret-i râbfa rütbesiylı ikrâm olundu. Ve yine şehr-ı mezburda Sılahdar-ı şehriyârî Tırnakçı birâderı Hüseyin Ağa Yeniçeri ağası oldu. Cezaır-ı Garb eyâleti Sultan Selim-i Sânî asnnda oda-başılıktan çıkan Mustaf
Ağa'ya verildi.

Katl-i Kaymakam Sarıkçı Mustafa Paşa ve Kaymakamî-i Sofu Sinan Paşa

Ba'delıû Der-i devlette kul mevâcibi için zarûret olup, başdefterdar olan Musa Çelebi-zâde Mehmed Paşa mevâcib tedârükünde bezl-i makdûr ederken ba'zı a'dâsı, "Mu'allim-i sultan-ı cihâna alâka etmiştir" deyü Kay- makam-ı Sadâret-i uzmâ Sarıkçı Mustafa Paşa'ya gamz eylemeğin ol dahi nefsâniyet belâsı ile bilâ-mûcib defterdar-ı merkumu azl ettirip yerine fenn- i istifadan bî-haber Hafız Mahmudî demekle ma'rûf şahs-ı bî-vuküfu defterdar etmekle irtikâb-ı sû'-i tedbir ve tahsil ü tekmîl-i mevâcibde taksir edip, padişahı kendüden tenfır eyledi.

Ve Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'yi sadr-ı fetvâdan kaldırıp, yerine Hoca-zâdelerin kebîri Mehmed Efendi'yi müftî etmekle amel-i kesir gösterdi. Sun'ullah Efendi dahi habîr olmakla mu'allim-i sultan ile el bir edip kaymakam-ı mezburu hünkâra gamz-ı kesir eylediler. Ve meşâyih şeklinde ba'zı Hamzavîler'e mukârenet ile kesb ettiği sû'-i i'tikâdı ve fesâd u ibâhata müte'allık habâset ü ilhâdını sem'-i padişahîye ilkâ ettiler.

Sefk-i dimâ' ve müsâderâtda olan cür'et ve fesâdâtı huzûr-ı hümâyûnda sâbit olduğundan gayri nasb ettiği defterdarın mevâcib tekmilinde [393] acz ü taksîrâtı bâbında terâküm-i esbâb ile mâh-ı şa'bânın yirmisinde
[11.01.1605] sadreyn arzından çıktıkdan sonra, vezîr-i mezbur huzûr-ı hümâyûna yalnız da'vet olunup, dâhil oldukta alı-koyulup cellâd taleb olundu. Ol ân boynu urulup, cesedin sahn-ı Dîvân'da vâki' çeşme önünde bıraktılar. Ve kaymakamlık Sofu Sinan Paşa'ya verildi.

Zuhûr-ı va'îd-i padişahı

Mukaddemâ Kasım Paşa kati ve kaymakamlık merkum Sarıkçı Paşa'ya verildikte padişah mezbura hitâb edip "Senin dahi hâlin böyle olacaktır" deyü tefevvüh buyurmuşlar idi. Fi'l-haklka çok geçmeyip va'îd-i padişahî zuhûr eyledi.

Tetimme-i tebeddülât

Sâbıkâ muhtefî iken, zuhûr edip vezâret ihsân olunan Güzelce Mahmud Paşa'nın ba'zı evzâ'-ı nâ- hemvârından tab'-ı padişahî mükedder olmakla rebîülevvelin on ikinci günü [08.08.1604] vezâretten azl eylediler. Ve Haleb'den ma'zul Nasuh Paşa'ya vezâret ihsân olunup Anadolu'da fesâd u şenâ'at üzre olan Celâli define serdar ta'yin olundu. Zilka'denin ikinci
günü [22.03.1604] Rumili Beylerbeyisi Nakkaş Haşan Paşa'ya vezâret tevcih olunup Rumili Tiru Haşan Paşa'ya mukarrer oldu.

Sayd-i şâhî ve tevellüd-i Şehzâde Sultan Osman Han

Padişah-ı Cem-câh sayd ü şikâra meyl-i tabî‘î muktezâsmca seyr-, sahrâ vü çemen ve teferrüc-i hermşîmen için sene-ı mezbure cumâdelâhiresinin on birinde [04.11.1604] k, teşrîn-ı evvelin yirmi dördüncü günüdür, havâlî-i İstanbul'da vâki'Rumili bağçesının etrafına havass u musâhibân ile teveccüh edip sayd ü şikâra çıktı.

Ol hinde Darüssaltana tarafından Darüssa‘âde ağası gelip tekâbbul-ı rikâb-i [394] padışahîden sonra mevkıf-ı arzda durup bir şehzade-ı cıvan-
baht vülûdu ile tebşir eyledi.

Çün ol semere-i fu’âd idi, vücûdu bâ‘is-i sürûr-ı mevfûr olup teber- rükâne Sultan Osman tesmiye olunup, yedi gün yedi gece şehir donanması ferman olundu. “İde Bârî güzîn-i Âl-i Osman” tarıh-ı vıladetlendır ve y sene-fmezbure şevvalini, on yed,s,„de [o8.o^16o51,ık, şubarmJy.mn ali,s, idi, Sultan Mehmed nâm bir şehzâde-ı ba-sa‘adet dahi vucuda geld .

Ameden-i Veziriazam Lala Mehmed Paşa be-Âsitâne

Çün serdar-ı bâ-vakâr Belgrad’a gelip karar eyledi. Atebe-ı ahyye tara fına da've. ve sür'a. ,1e gelmek ferman
nehzat sene-i mezbure ramazanının yirmisinde [09.02. 65 Asıtane^ye va olup cânib-i padışahîden nevâziş-i bısyar müşahede eyledi. Sene-ı mezbure şa'bânının yirmisinde [11.01.1605] Anadolu sadrı Kafzade Feyzulla Efendi'ye Rumili kadıaskerlığı ve anın yeri İstanbul dan munfasıl Yahya Efendi'ye verilmiş idi. Zilhicce âhirinde [18.05.1605] sadna zam arz Kaf zâde ma‘zul olup yen Anadolu sadrı Yahya Efendi’ye ve anın yen Kemal Efendi'ye tevcih olundu. Ve Halil Paşa metrûkesı Fatıma Sultan bınt-ı Murad Han Tuna muhafazasında olan Vezir Murad Paşaya tezvıc olun p Âsitâne’ye da‘vet olundu.

Me’mûr-şüden-i Gecdehân Ali Paşa be-def‘-i eşkıya

Bu esnada öte yakada Celâlîler çoğalıp Kalender-oğlu ve Kara Sa‘îd nâm sakRer nl’ıre-ı cevr ile Aydın ve Saruhan semtlerim vîrân ettikleri ve bir cânibden Tavîl Halil'den ümmet-i Muhammed'ın buka vu avılı ve ır taraftan Saçlı nâm şakinin tahrîb ü tenkili Anadolu'ya ve vele salıp her tarafdan fe^âdnâmeler tevârüd eyledi. Pes ımdâd lazım gelmeğin bir gu,

[395] Kaymakam Sofu Sinan Paşa huzûr-ı hümâyûna varıp “Elbette vü- zerâdan biri serasker olup, Anadolu muhâfazasma gönderilmek ehemdür” deyü ibrâm eyledikte cümle a‘yân ü erkân müvâcehesinde padişah-ı felek- temkîn Davud Paşa’yı ta‘yin edip “Ale’l-acele çıkasın” deyü ibrâm buyurdu. Lâkin Davud Paşa sefere ve levâzım u mühimmât tedârükünde kudretim yoktur. Lâkin mîrîden i‘ânet olunmasın iltimâs ettikte sağır ü alîl ve amel-mânde vü pîr olan zu'amâ ve erbâb-ı timârın bedelleri cem‘ olup, ol meblağ ile Davud Paşa'mn mühimmât-ı seferiyesi tetmîm olunmak bâbında ferman sâdır ve ber-vech-i ta‘cîl cem‘ine müverrih Haşan Bey-zâde'yi ta‘yin eylediler.

Bu mühimme sa‘y üzre iken Anadolu Beylerbeyisi Kej-dehân Ali Paşa'ya, “Akıbet cümle eyâletin™ askeriyle şark serdarı Cığala-zâde’ye luhûk ile me’mûrsun, giderken muhâfız-ı memleket olan Nasuh Paşa'ya mülâkât ve anınla ma‘an varıp Tavîl Celâlî'yi defte anınla hem-dest olasın” deyü isdâr-ı ferman ettiler. Zirâ Tavîl'in Karaman ve Anadolu vilâyetlerine istilası hadden efzûn olmuş idi. Kej-dehân dahi hasbe’l-ferman varıp Nasuh Paşa'ya mülhak olup, Celâlî-i merkumun üzerine vardıklarında Bolavadin sahrâsında tekâbül-i ferîkayn vâki' olup, neye müncer olduğu zikr olunsa gerektir.

eyâletin P,C : eyâleti Ç.

Vekâyi‘-i sene-i erba‘a aşere ve elf [1014/1605-06]
Serdarî-i Mehmed Paşa be-cânib-i Estergon

Çün serhadd-i Üngürus ahvâli tashih olunmak ehemm-i mühimmât idi, serdar-ı müşârun-ileyh asâkir-i mansûreye kemâ-kân serdar ta‘yin ve Estergon fethi maksûd-ı padişahî idiği tebeyyün olunduktan sonra Yeniçeri Ağası Tırnakçı birâderi Hüseyin Ağa ma‘an me’mûr olup sene-i sabıka zilhiccesinin [396] yirmi yedinci isneyn günü [16.05.1605] azîm alay ile Dârü'ssaltana’dan çıkıp Davud Paşa'ya nüzûl eyledi.

Abdülbâk! Efendi sefer defterdarı olup Etmekci-zâde Rumili’ne tahsile gönderildi. Sofu Sinan Paşa kemâ-kân Der-i devlette kaymakam olup Davud Paşa Kastamonu muhâfazasma me’mûr oldu. Nasuh Paşa dahi Anadolu’da serdar ve muhâfaza-i memâlik hizmetinde ibkâ olundu.

Serdar bir hafta Davud Paşa'da meks ve muharremin üçüncü sebt günü [21.05.1605] nehzat u azimet eyledi. Saferü’l-hayr evâhirinde Belgrad'a erişip, mühimmât-ı seferi tekmilinden sonra rebîülevvelin dördünde [20.07. 1605] Zemun sahrasından Budin cânibine teveccüh etti.

Meşveret-i serdar

Ösek'te asker bir yere gelip müşâvere eylediler. Serdar “Ne cânibe teveccüh olunmak evlâdır” deyü su’âl ettikte serhad ve asker ihtiyâr- lanndan bir tâ’ife “Hâlâ Budin cânibinden ale’t-te’akub feryâdcılar gelip küffâr Komaran'da hazır ve askerin cihet-i teveccühlerine nâzırdır. Şöyle ki, cânib-i âhara azm oluna, a‘dâ-i din kemîn-i fırsattan çıkıp Budin ve İstoni-Belgrad'a istilâ etmek mukarrer olmağın be her takdir Budin cânibine teveccüh vâciptir” deyicek süst-re’y bir tâ’ife dahi sevk-i kelâm edip “Hâlâ ve Budin ve İstoni-Belgrad kakalarının esbâb-ı muhâfazası mühey- yâdır ve küffâr müstevli olduğu takdirce haybet ve hüsrândan gayri nesneye nâ’il olmazlar. Ammâ Kanije cânibinde vâki‘ Mekomorya ki gayet ma‘mûr ve kesret-i mal ü menâl ile meşhur olup ile’l-ân yâd ayak basmamakla halkı âsûdedir, hâla ignâ’-i asker için ol câniblere teveccüh olunmak evlâdır” dediklerinde, çün tıbâ‘-ı beşeriyye taleb-i menfâ’at üzre mecbûle olup *“Ve teveddûne enne gayre zâti’ş-evketi tekûnü lekiim”*[145] *kelâm-ı mu‘ciz-nizâmdır.*

Her çend ki ehl-i tedbir anların [397] re’y-i süst ve tedbir-i nâ- dürüstlerin tezyif edip “Asker-i küffâr berüde cem‘ olmuş iken bizim cânib-i âhara teveccühümüz anların kılâ‘-ı İslâmiyye'ye dest-res oldukları takdirce tahrîb-i bilâd etmelerine sebebdir. Ve temennî-i ganâ’im ile ol tarafa gitmek su’-i tedbirdir” diye gördüler. Müfîd olmayıp ekseri ahz-i ganâ’ime mâ’il ve serdarı dahi kendi re’ylerine kâ‘il etmeğin fılhâl Yeniçeri tâ’ifesi ağaları ile Kanije semâsara olunup fethine sa‘y-ı külli [398] olunsa, müyesser olmazsa dahi, ba‘d ez-sa‘y adem-i husûlü takdire hâvâle etseniz mu‘âteb olmazsız” dedi.

Mevlânâ-i mezbur bir fâzıl-ı dilîr ve mert-i sâhib-tedbîr olmağın bu kelâm-ı ibret encâmı kalb-i serdara te’sîr edip hâbdan bîdâr olmuş gibi gözün açıp, kalb-i serdar münşerah oldu. Ve bilâ-te’hîr Budin ve Estergon canibine sarf-ı inân-ı azimet edip Yeniçeri bir menzil gitmiş iken orduya luhûklarmı mutazammın emr irsâl olundu.

Ve mevlânâ-i mezbur bu bâbda levme-i lâ’imden havf etmeyip, müdâhane eylemediği için vezîr-i müşârun-ileyh ve sâ’iri beyninde pâye-i kadri refî‘ ve şân u makamı menî‘ oldu. Ammâ Peçuylu demiştir: Müşâvere Budin'e karîb Hamza Bey sarayından beri Şoşkura deresi menzilinde idi. Cumhûr Estergon muhâsarasında su‘ûbet vardır, bu sâlde Beç’e doğru diyâr-ı küffâra akın olunmak gerektir dediler. Defterdar BâkT Efendi ve ordu kadısı bu re’ye râzı olmadılar. Sâ’iri ol sitemi tercih etmekle ertesi göçülüp giderken yolda arabalar irkilip bir kaçı kalmakla Yeniçeri zümresi “Bu kadar ağırlık ile akma mı gidilir” deyü ta‘na başladıkların serdar işidip, tahvîl-i re’y ve muhâsarada karar verdi. Kâtib Çelebi dahi *Fezleke*'de bu rivâyet sahihdir dedi.

Teveccüh-i serdar be-muhâsara-i Estergon

Çün, Estergon fethi niyeti ile ol cânibe teveccüh ettiler. Bosna beyler- beyisi asker ile ileri Budin'e gönderilip, yirmi beş pâre top ve otuz bin dâne ve on bin kantar barut mühimmâtı top ile gemilere konup ihzâr ferman olundu.

“Allah iki topluluktan birine sizi galip kılacağını vâd ettiğinde siz silahsız olan kopluluğun (kervanın) sizin olmasını arzu ediyordunuz...”. *Kur an,* 8/7.

Sr-nZ X^'"i+ ^XZXXSZSX£!SSriS,

top ve tüfeng ile cenge mübaderet eylediler.

Estergon civarında vâki[1] bir bülend tepe üzerinde binâ olunup» Ester- Îudin BeyîXTs. Boşnak Mustafa Paşa ba'z, asker ile ta'yın olunnragm, her cânibden yapışıp döğmeye başladılar.

Cün sene-i sabıkada nehr-i Tuna maverasında Estergon'a mukabil Cı- iç-kal'a dövülmeğe şuru' olundu.

Feth-i kal'a-i Vişegrad

Bu esnâda Estergon muzâfâtından Tuna sâhilinde Estergon ile Vaç harbiyyeye tevzi[1] olunanlardan

idi.

sabıka İbrahim Paşa istimâleti ile asker-i İslâma mülhak olup ağır ulûfeler ile meri olan Frenkleri görüp bunlar dahi beni nevine ıttıba an gelip padişaha bende oldular. Sâb.k u Uttuk brnden mü.ecav.z olup eksen cengde düşmüşlerdir.

Feth-i Depedelen

Vişegrad emri ber-taraf ol.eak Hüsrev Paşa askerinin ba'ri vo mezkur , *«,• n • n^r,f»Hpİpn kal[1] asın [400] muhasara üzre olan Budın

İçeri girdiler henüz kâfir duymadı.

Pes ol hücûmda Depedelen kal'asının varoşu ve kerre-i sâniyede nefs-i Depedelen ve yine ol günde bu kaka ile Estergon mâ-beyninde vâki[1] kuleler ve tabyalar vâhiden ba'de vâhid feth olunup nısf sâ'at kadar zamanda Estergon'a mu'âdil bir kaka ma'a-tevâbi'ihâ kabza-i tasarrufa dâhil oldu. Ve içlerinde mahsûr olan küffârdan bir ferd halâs olmayıp dört bin kadar kâfir tu'me-i şimşir oldu. Hattâ kakada başbuğ olan Grof, taşra çıkıp isti- mâlet için ol gece anda kalmış idi.

Sâ'ir maktûller arasında kati olunmuş bulundu. Kezâlik Vişegrad feth olunmakla zahâ'ir ü asâkir ve sâ'ir mühimmât karîb mahalle gelip müteras- sıd-ı fırsat olup dururlardı. İşâret-i serdar ile içinde olan asker çıkıp Küçük- ada nâm mahalde metris kurup eziyet eden küffâr üzerine yürüyüp ol metrislerde iki yüze karîb kâfiri tu'me-i tîğ etmekle toplarını zabt ettikten sonra iç-kaka tarafına dönüp ve anlara imdâd olunmakla iç-hisara azîm rahne verdiler.

İhrâk-ı Varoş

Beri cânibde dahi Yeniçeri metrisleri Estergon varoşuna karîb varıp Depedelen tarafından vaz' olunan toplar ile döğülür iken serdar varoş palankasına ateş verdirip, defi için küffâr anın üzerine üşüp itfasına sa'y üzre iken toplar atılıp hâriç ez-had kâfir kati olundu [401].

Feth-i Varoş ve kaka

Cumâdelûlânın on altıncı günü [29.09.1605] üç kerre yürüyüş olup def a-i sâlisede varoş kilid ile zabt ve içinde olan iki bin mikdarı kâfir nâr-i cahîme îsâl olundu. Ve sâlifü'z-zikr Mustafa Paşa Depedelen fethinden sonra Estergon'un su kulesini feth için ta'yin olunmuş idi. İhtimâm edip kule-i zabt ettikten sonra mevâ'îd ihsaniyle ba'zı dilîrler iç-hisarın ba'zı yerine bayraklar dikip ögdülleri aldılar.

Feth-i varoşun onuncu günü geri yürüyüş nidâ olunup metrislere doldukta küffâr asker-i İslâmın müzâhamesin görüp yürüyüş edeceklerin bildi. Ve bir hücûma dahi tahammül muhâl olduğun istiş'âr eyleyip mâh-ı mezburun yirminci günü [03.10.1605] ki yevmü'l-isneyn idi, seheri Budin Yeniçeri Ağası Osman Ağa kolundan "El-aman el-aman" deyü feryâd ettikleri serdara ihbâr olıcak Peçuylu İbrahim Efendi serdarın mu'temedi ve kaka verildiği zaman çıkıp vire ahvâlin söyleşmeğe çıkmış idi. Bu defa

dahi mezburu gönderip iki kâfir çıkıp vire ahvâlin söyleşti.

De'b-i kadîm-i Osmânî üzre emân verilip mâh-ı mezburun yirmi birinci günü [04.10.1605] mecrûh u menkûb beş bin dört yüz kâfir emval u erzâktan tahammül edebildikleri kadar nesne ile çıkıp sefineler ile dârü'l- küfürleri cânibine teveccüh olundular.

Bu esnada bir yarar kapudanları Müslimân olup taraf-ı serdârîden nâ'il-i ihsân-ı bî-pâyân oldu. Ve kezâlik sâlifü'z-zikr Frenk tâ ifesinden bu kafada olanlar dahi asker-i İslâm içinde hem cinslerine mülhak ve selefleri gibi mer'î oldular.

Ba'dehû Estergon ve Depedelen kafalarının münhedim olan yerleri ta'mir ve küffâr müstevli olduktan sonra, âsâr-ı küfür ile memlû olan câmi-i şerif tathîr ve salât-ı cunfa edâ olunduktan sonra muhâfazaları içün müstevfî asker ile muhâfiz ta'yin olunup beşâret-i feth [402] ve nusret ile Âsitâne'ye piyâde vü süvârî mukabelecisi Peçuylu İbrahim Efendi ve ocaktan Küçük Çavuş Kara Haşan Ağa ve Dergâh-ı âlî Kapucı-başılarından Hızır Ağa irsâlinden sonra şükrâne-i feth ü zafer umûmen sipahilere ikişer akçe ve piyâdelere birer akçe terâkki ihsân eyledi.

Ba'dehû serdar-ı kâm-kâr göçüp Budin ve Belgrad taraflarına teveccüh eyledi. Bi-avni'llahi te'âlâ feth-i Estergon envâ'-ı hayra reh-numun olup Min-bâ'd küffâr bâb-ı sülhü kar[1] ve inkiyâdların Âsitâneye ref etmelerine sebeb olmuştur.

Çün takdîr-i Hudâ-i Kadir ile kaf a-i mezbure sâbıkâ serdar-ı müşârun- ileyh elinden küffâra intikal etmekle leyi ü nehâr anın fethi hâtırasında idi. Bi-hamdi'llâh zaman-ı kalîlde fethi müyesser olıcak mezbura şifâ-i sadr gelip âmme-i ehl-i İslâma bâ'is-i ibtihâc oldu. Ol zaman Hoca-zâde Mehmed Efendi târih-i fethi ta'miye tarîkiyle bu güne düşürdü.

Mısrâ: "Leşker-i küffâr çıktı hısn-ı Estergon'dan"

İstilâ-i Boçkayı ber-hisar-ı Uyvar

Çün Boçkayı Devlet-i Aliyye askeriyle ftizâd etti, her cânibe ki teveccüh etti, muzaffer olup bin on dört rebîülâhiri evâsıtında serdar-ı a zam Estergon muhâsarası üzre iken Boçkayı dahi Uyvar kal asını muhâsaraya istîzân zımnında asker-i İslâm ile imdâd ricâ etmeğin Eğri Beylerbeyisi Sinan Paşa ve Sirem ve Semendire ve Alacahisar beyleri ve Tırhala Beyi

Alacahisar P : Alaca Ç.

Çerkeş Çil Ağaç Bey Tatar ve Çerkeş'ten bir tâ'ife ile gönderilip imdâd olundukta Macar Beylerinden Humnayi nâm kâfiri kendi askerine serdar edip sâlifu'z-zikr Bektaş Paşa dahi varıp Uyvar kafasın muhâsara eylemiş idi. İmdi Estergon fethinden sonra zümre-i Yeniçeriyândan bin nefer Yeniçeri ile zağarcı-başı ve bir kaç sancak askerini Bosna Beylerbeyisi Hüsrev Paşa'ya koşup ve Uyvar'da [403] olan asker-i İslâma mezburu serdar etti. Vardıkda kafada olan Nemçe, evvelâ kapıları kapayıp kıtâle şurû' etmişler idi. Sonra Boçkayı'ya ser-fürû edip hisarı Macar tarafına vermek üzre emân ile teslim etmeğin Boçkayı kaf a-i Uyvar kendi zabtında olmağı ricâ edip bunun üzerine mıfâhede için serdar tarafından müstakil adam taleb etmeğin beyler nasbi ve zabtı mümkin iken henüz Boçkayı'nm ımfâhedesi karîbü'l-ahd olmakla tatyîb-i hâtır için Rumili Beylerbeyisi Tiryâki Haşan Paşa Ordu kadısı Vildan-zâde Ahmed Efendi ile irsâl olunup anlar dahi varıp kafayı emr-i serdar ile Boçkayı'ya teslim ettikten sonra gelip orduya mülhak oldular.

Bu esnâda mezbur Tiryâki Haşan Paşa Rumili askerinden bir mikdar asker ile Bespirem ve Polata kafaları fethine nâmzed olup varıp Polata kafasın emân ile zaptettikten sonra gelip Budin havâlisinde orduya mülhak oldu. Ve bu hilâlde Budin Beylerbeyisi Boşnak Mustafa Paşa ma'zul ve Silistre Mutasarrıfı Kadı-zâde Ali Paşa mansûb olup Semendire ve Niğbolu ve Silistre ve Çirmen ve Vize sancakları Budin muhâfazasına ta'yin olundular. Ba'de termîmiT-kılâ' serdar-ı zafer-şfâr Belgrad tarafına teveccüh tedârükünde oldu.

Âmeden-i Boçkayı be-serdar

Sene-i sâbıkada serdar-ı a'zam Âsitâne'ye vardıkta Boçkayı ile olan mu'âhede ahvâlini huzûr-ı hümâyûna arz edip bir zî-kıymet kırona[krone] üç bin kadar altından murassa' ve mücevher yaptırıp hâlâ ma'an getirmiş idi. Sâlifü'z-zikr Belgrad'ı Seyyid Mehmed ki Boçkayı yedinde esir olmakla serdar ile Boçkayı beyninde berîd-i ahbâr olup mu'âhede emirlerin söyleşmiş idi. Seyyid-i mezbur gönderilip Boçkayı da'vet olunmuş idi. Serdar [404] Peşte yakasına nüzûl ettikte Boçkayı'nm vürûdu haberi gelmekle bâr-gâhlar ve zîbâ serâ-perdeler kurulup asker-i İslâm müsellâh ü müzeyyen safların tertib edip durdular. Sâyebânlar altında tire-bezeler ve sandalyeler kurulup âyîn-i ma'hûdleri üzre ziyâfet tertib olunduktan sonra on bin kadar Macar askeri ve nâm-dâr beyleriyle Boçkayı gelip serdar-ı kâm-kâra mülâki oldukta kırona dedikleri murassa[1] tâc-ı zerrini başına vaz' ve bir murassa' kılıç kuşadıp va'd-i sâbık üzre Macar kırallığı verilip

cânib-i padişahîden inayet olunana alem ve sancağı teslim ettiler. Boçkayı dahi el öpüp "Hâlen biz padişaha kul olduk akçe ile alman kul ekseriyâ darb u ta'nîf havfından kerhen kulluk eder ammâ biz abîd-i ihsan olduğumuz cihetten ez-dil ü can kemâl-i itâ'at ü meserret ile kulluk ederiz" deyü cevab verdi.

Pes ol mahalde bi'l-müşâfehe her ahvâli söyleşip ahd ü misâkı muhkem ettiler. Toplar atılıp azîm şenlikler ve ziyafetlerden sonra vedâ' edip gitti. *"İtme 'ilahe le-yü 'eyyidü 'l-İslâme bi-ricâlin mâ-hüm mın-ehlıhî"*[1] fehvâsı üzre bundan sonra dahi dîn-i İslâma azîm hizmetler etti. Şöyle ki Nemçe küffârı âciz kalıp zâhiren kıtâl ile ahz-i intikama kadir olmamakla zehir ile helâkine sâ'y ettiler. Âhir bir fırsat ile semm-i it'âm edip bî-çâreyi i'dâm ile nâ'il-i merâm oldular.

Mezburun fevti Der-i devlete arz olundukta yine Erdel Beyleri neslinden Bathori Gabor, üsküf ve alem ile Erdel'e kıral nasb olundu. Lâkin mezburun zuhuru ol tarâfin inkisâr u fütûruna bâ'is olup zarûrî sulha boyun eydiler. Serdann mizâcı nâ-höş olmakla Budin'de bir kaç gün oturup mülâzimîne tevzî'-i hizmet ettikten sonra Rumili Beylerbeyisi Haşan Paşayı Gâzî'yi Budin muhâfazasmda alıkoyup Belgrad'a avdet etti [405]. Anda dahi kapı-kulunun ulûfelerin verip izn ile askeri vilâyetlerine gönderdi ve kendi şehre dâhil olup ol kış anda 'îş ü 'işrete meşgul oldu.

Bi-fazli'İlâhi te'âlâ bu sâlde asker-i İslâm murad üzre mansûr u muzaffer olup Üngürus seferi açılalı on iki seferin cümlesi buna mu'âdıl olmayıp cümlesinden bu kadar iş görülmedi. Ve bu seferde olan ganâ'im ve ucuzluk bu seferde olmadı. Serdar-ı a zam Belgrad a dâhil oldukta ikişer kist ulûfe işlemiş idi. Ekseri bölük-halkı Belgrad'da olmakla, altısına bir yerden piyâde ve süvâri mukabelecisi olan Peçuylu İbrahim Efendi nâzır ta'yin olunup ulûfeleri verildi.

İbtidâ-i mukaddemât-ı sulh-ı Nemçe

Çünki Boçkayı Nemçe'ye küllî zarar ve îsâl-i hasâret eyledi, ol evânda Nemçe imparatorunun karındaşı Hungarya [Macaristan] dukası olup, Beç te oturup ehl-i İslâm ile harb ü kıtâl eden Hersek Matyaş asker-i İslâmın kuvvetini ve Boçkayı'nm muhâlefetin görüp Erdel ki askerinin bir rüknü idi, cânib-i inhitâta mâ'il olduğunu bilip serdar tarafına adamlar irsâl edip

Allah İslâmî kendi ehlinden olan kişilerle güçlendirir.

kar'-ı bâb-ı sulh eylediğinden mâ-adâ Bohemya yâni Çeh memleketinde Praga şehrinde karındaşına mektub gönderip, "Eğer ehl-i İslâm ile bu ey- yâmda ma'nâ-i sulh sûret-pezîr olmazsa memleketimiz şey'en fe-şey'en elden çıkıp kimi dâhil-i havza-i memâlik-i İslâmiyye ve kimi pâ-mâl-i huyûl-i Erdel olmak mukarrerdir" deyü i'lâm ettikte beher-hâl sulh evlâ idiğini ol dahi bilip bu bâbda karındaşı re'yine râzı oldu. Ve Mukaddemât-ı sulhü tertib tarîkmda dîn-i bâtıllarınca kebîr-i küberân olan Rim Papa nâm papas-ı nâ-sipâsa mürâca'at edecek ol bâtıl-ı mübattıl bu re'ye kâ'il olmayıp karındaşın inşâ eylediği sulhü elbette naks ve razı olmazsa kati [406] edesiz" deyü cevab-nâme gönderdikte papa haberini karındaşına tebliğ ve "Elbette papa kelâmını temşiyette sa'y-i beliğ edesiz ve illâ emr-i dîn senin ile olan nisbet-i karâbetten evlâdır, ve beher-hâl kıtâl olunur" deyü i'lâm ettikte merkum Matyaş "Ben bu sulhü halimize evfak bulup mukad- demâtını tertib etmişimdir. Ve min-ba'd rücû' etmezem" deyü haber irsâl ve tasmîm-i kıtâl edip Macar ile ittifak ve Erdel imdâdına varan askerden ve Erdel ve Macar'dan bir azîm leşker ile Praga tarafına teveccüh esnâsında Çâsâr mürd oldu.

Çün husûs iclâs-ı ayinleri üzre papa dedikleri nâ-sipâsm re'yine menût idi. Mezbur Matyaş imparatorluğa müsta'id iken sulha rızâ vermekle imparatorluğu bundan sarf edip, küçük karındaşı Maksimilyanoş nâm kâfir ki, Eğri fethinde Sultan Mehmed Elan Gâzî'ye yedi yüz bin kâfir ile i'tirâz ve ol vak'a-i azîmeye intihâz edip bi-emri'llâhi te'âlâ mağlûb olup fırâr ile cân-ı habisin güc ile kurtarıp min-ba'd ata binmemek ve kılıç kuşanmamak üzre ruhbâniyyet ihtiyâr edip papaya varıp bir deyrde karar ihtiyâr eylemişti. Anı mürde-i mezbur yerine Çâsâr nasb edip Hungarya'ya yani Üngü- rus'a gönderdi. Matyaş dahi helâk olan karmdaşıyle muhârebe için i'dâd ettiği leşkeri müheyyâ edip cenge âmâde olup hâlâ Rim Papa tarafından gelen mezbur Maksimilyan'a karşı yürüdükte, Maksimilyan-ı cebân terk-i mükâfaha edip Matyaş'a inkıyâd göstermekle Matyaş, bî-ceng ü cidâl çâsârlık şeririne oturup sulh-i İslâmiyâna karar verdi. Maksimilyan dahi bu bâbda mu'âraza etmeğin Maksimilyan'ı Beç vilâyetine nasb edip Matyaş kendi makarr-ı aslîsi olan Praga şehrine dönüp Çâsârlık makamında karar eyledi.

Pes Maksimilyan Beç'e geldikte karındaşı Matyaş'ın buyuruğu ve vasiyyeti üzre emr-i sulhun temşîyetine sa'y edip [407] sene-i sulhda iki kerre yüz bin guruş verip yirmi seneye dek mütâreke olunup ve sene-i sulhdan üç sâl mürûr ettikte ol müddetten her yıl ba'zı hedâya ile arz-ı inkıyâd etmek üzre sulh olunmak ricâsına huzûr-ı serdar-ı bâ-vakâra darâ'at-nâme gönderip iltimâs ettikte ol esnâda şark tarafında Kızılbaş ve Anadolu'da Celâl! eşkıyâsı tuğyan üzre olmalarıyle serdar-ı a'zam Âsitâne'ye gitmek lâzım gelmeğin ana binâ'en çâsârın iltimâsı karîn-i kabul oldu. Ammâ ol sene akd-i sulh tetmîm ü tencîz

olunmayıp alâ vechi'l- mütâreke sûret-i rızâ gösterilip vaktine tevakkuf olundu.

Vak'a-i Cığala-zâde der-serhadd-i Acem

Sene-i sâbıkada diyâr-ı Şark Serdarı Cığala-zâde Sinan Paşa çün gâ'ile-yi Van'ı hüsn-i tedbir ile def ve bu sâlde Erzurum'da yine livâ-i şevketi ref eyledi. Haşan kafasında iken oğlu Mahmud Paşa'yı Şirvan'dan kaldırıp, Diyarbekir'i verdi. Ve Şirvan'ı Hüseyin Paşa-oğlu Ahmed Paşa'ya tevcih etti. Kızılbaş'ın havâlî-i Tebriz'de cenfiyyeti mesmû[1] olıcak sevk-i asker edip sene-i mezbure rebîülâhirinin yirmi birinci günü [05.09.1605] havâlî-i Salmâs'a gelip şah-ı gümrâh dahi Hoy'da idi.

Ferîkayn'ın çarhacısı biribirine mülâki olup leşker-i Kızılbaş mağ- lûben rücû' eylediler. Mâh-ı mezburun yirmi dördüncü günü [08.09.1605] Hamele nâm mahalle nüzûl olunup anda gelen bir bölük melâhide dahi münkesir döndüler.

Çün Şabestar'ı geçip Tebriz gölü kenarına kondular. Ertesi şah askerini üç bölük edip ve kendi râh-ı necâta müşrif bir püşte üzerinde dururken Erzurum Vâlisi Köse Sefer Paşa meşveretsiz ve tedbirsiz Tebriz Beyler- beyisi Tekeli Paşa'yı ve Sivas Vâlisi Raziye-zâde Ahaveyn Ahmed Paşa ve birâderi Haydar Paşa-zâde Ali Paşa ve bilcümle on altı beylerbeyi nâmına kimseyi ve yirmiden ziyâde sancak beylerini kendiye uydurup [408] yanlarında olan bî-ser ü sâmân levendâtlarıyle tehevvür edip serdar tarafından "Acele etmesin ve hiffet edip çok ileri gitmesin" deyü haber vardıkça serkeşlik ve tekebbürlük edip bî-mehâba Allahverdi Han alayına urup evvel zahrdan beyne's-salâteyne dek ceng ettiler.

Hakkâ ki Sefer Paşa ma'rekede mânend-i şîr ü peleng her ne cânibe âheng etse sîne-i düşmanı çâk ve hasmı harb-efkeni berâber hâk ederdi. Bilcümle anın ger ü ferine Surh-ser tahammül edemeyip döndüler. Zülfıkar Han alayına ilticâ ettiler. Müşârun-ileyh anlan dahi biribirine katıp vakt-i asra dek ceng etmiş idi. Gittikçe harb müşted ve akşama dek mümtedd olmak mukarrer oldukda Kızılbaş mecâl-i tahammül muhâl ve vakt teng idiğin görüp dest ü pâ urup şah-ı gümrâh alayına fırâr ve yanında karar ettiler.

Gurûb-ı şemse dek nısf sâ'at kalmış idi. Bu mertebeden sonra vech-i vecih, *"Kad meleketf'esmah*"'[4] mısdâkınca kaçanı kovmayıp dönüp leşkeri tervîh lâzım ve mühim iken Sefer Paşa ta'kîb-i düşmende ifrât edip serdarı ve cümle kâr u bârı bıragıb dağlar-aşırı mesâfe-i ba'îde gitti ve sebükserlik edip kendi kafasını hâli kodular.

Kızılbaş askeri perîşân oldukta şah etbâ'ı ile cebel üzerine çıkıp bir veçhile anda dahi duramayıp nısf menzil mesâfe yerde hezâr havf ile bir püşte üzerine nüzûl etmiş idi. Bu esnâda leşker-i Kızılbaş Şah alayı ile i'tizâd edip "Ordu-yı serdar hâlidir" deyü defaten dönüp ordu üzerine hü- cûm edicek serdar hizmetinde harbe âmâde olan Yeniçeri ve silahdar ve sâ'ir tavâ'if ol kilâbı istiklâl ve tir ü tüfeng ile ceng ederek dönderdiler. Gurûba karîb olunca muhârebe olunup Kızılbaş-ı dil-hırâş me'yûsen inân- tâb olup niceleri cerîh ü kati olunduktan sonra mu'askerlerine inân-rîz [409] olmuşlar iken ol mahal harb-i adûvden mu'âvedet eden Sefer Paşa cumhûruna düş oldular.

Mezburlar cengden dönmüş yorgun ve kalîl ve Kızılbaş askeri dinç bulunup çok olmakla mukavemet mümkin olmayıp bir bölük Şabestar'a doğru fırâr ve içlerinden Tekeli Paşa ve Celâli Karakaş Paşa ve Kaçar Mehmed Paşa etbâlariyle Kızılbaş'ı söküp orduya doğru gelmeleriyle halâs oldular. Sâ'irleri şehid olınca ceng ettiler. Hatta Köse Sefer Paşa elde âlât-ı harbden nesne kalmayınca ceng edip bilâhere mecrûh olup atı dahi düştükte Kızılbaşlar tutup ba'zı mecrûhlar ile şaha ilettiler. Şah anların ba'zısını kati ve ba'zısını hıfz eyledi. Sefer Paşa dahi nîm-can ile önüne vardıkta "Bana mutî' olup mezhebimi kabul etsen bir yarar yiğitsin sana ri'âyet eder idim" dedikte "Sana ve senin mezhebinde olan mülhidlere hezâr-bâr la'nef ' deyü bir yarasına cebire bağlamışlar iken çıkarıp bıraktı. "Bana şimdiden gerü şehâdet evlâdır" deyüp şaha şütûm-ı galîza ile şetm eyledi. Evbâşân-ı Kızılbaş üşüp şehid ettiler.

Eğerçi serdar bunlara bi'd-defe'ât haber gönderip "Siz ki beylerbeyi- lersiz zinhâr makamlarınızda sâbit olup kâ'ide-i Osmâniyye üzre masâff edin" deyü feryâd etmiş idi. Ammâ Sefer Paşa nefsinde yarar bir merd-i serkeş ve yanında olanlar Karakaş ve gayri cümle Celâli levendâtı bir bölük hâriç ez-zabt bî-bâkler söz dinlemeyip kafalarını hâli koyup ta'kîb-i düşmen kıldılar. "*Li-yakziye 'llâhu emran kâne mef'ûlâ*"[146] bu gazve-i garibe

---

Artık hakim oldun, affet.

"...Allah takdir ettiği bir işi yerine getirsin...". *Kur'an,* 8/44,44.

hükm-i İlâhîden bir hikmet-i hafıyyeye mebnî idi ki, ol ma‘rekede maktul olan tavâ’if cümlesi levend nâmına bir müddet *“Ve yes‘ avne fî 1- ardı vesâdâ* ”[147] mısdâkmca bâgî olanlar idi ki harbe sürülüp muvazzaf askeri kısmından ol ma‘rekede şehid olanlar nâdir olup âmme-i leşker selâmete çıkmışlardır. Ol levendât tâ’ifesine cinâyet-i sâbıkalan mukabelesinde [410] te’dîb-i İlâhî olup istişhâd ile “*Es-seyfü mahâ’ü’z-zünûb* çeşme- sârından gasl-i ednâs-ı esâm ettiler.

Çün akşam erişip ferîkayna dâ‘iye-i ârâm oldu. Kızılbaşlar dönüp, Şâhlarm arayu gittiler. Serdar yerinde kalub gece Kürdistan beyleri ve a‘yânı “Bu kârın neticesi nice olucaktır” deyü meşveret için serdara geldiler. Lâkin mülâkât mümkin olmayıp “Sâhib-i devlet yorgun huzûrdadır demekle gelenler dönüp “Kimi serdar fırâr etmiş” deyip mâna vermekle Kürdistan halkı çadırların yıkıp giden gidenin oldukta Karakaş dahi orduyu bırakıp"bakıyye-i asker dahi peyrevlik edip Van cânibine revâne oldular.

İttifâkan Haleb Beylerbeyisi Canpolad-zâde Hüseyin Paşa yevm-i ma‘rekeden bir gün evvel mevzi‘a karîb nısf merhâlede nüzûl etmiş iken harb-gâha müsâra‘atten tekâ‘üd ile taksir ettiğinden mâ-adâ ol firarilerin “Serdar sındı” deyü verdikleri haber-i dürûğ u muvahhiş mesmû olıcak gerçek zan edip geri döndü. Sonra bu haberin adem-i sıhhati maİûm olacak yine dönüp orduya müteveccih olup yerli Ekrâd eşkıyâsı mu âvedet edip “Asker-i İslâma gezend etmesinler” deyü memerde vâki‘ derbendde konup, gelen asker yanma cem‘ olup selâmet ile kalkıp Vana doğru çekildi. Ba‘de’l-vâkı‘a serdar orduda kalan askeri yanma cem‘ ve istimâletler verip alaylar tertib edip ordu kenarına çıktılar. Düşmen cânibine nigâh edip hareket yok gördüler.

Öğle vakti herkes, “Ne zuhûr eder” deyü hayrette iken Van Beylerbeyisi Kaçar Paşa etbâ'ı ile amele yarıyan emvâlı alıp “Ne durursuz, Kızılbaş geldi ve topları aldı” sadâsı çıkıp min-ba‘d giden gidenin olup birbirine baktılar. Serdar iki bin kadar kapı-kulunun ehl-i ırzı ile kaldıkta piyadeleri develere bindirip cümle hazîne ve ordu ve toplar yerinde kalıp, min-ba‘d ol mahalde durmak münâsib olmamağın anlar dahi Van tarafına [411] müteveccih oldular.

Bu tarafta Şah-ı Acem havfından “Muhtemel ki Osmanlı bir hîle etmiş ola” deyü iki gün taharri edip ba‘dehû serdarın Van'a reftânn tahkik edicek kalkıp ordu mahalline geldi. Ordunun yerinde yerler eser haybet ü hüsrandan başka gayri nesne iğtinâm edemedi. Bu yana Serdar Sinan Paşa Van'a geldikte Canpolad-zâde Hüseyin Paşa huzûr-ı serdara istikbâl edip leşkeri selâmete getirdüğini bir hizmet-i makbûle hayâl etmekle arz u niyâz ve i'tizâr etti. Lâkin serdarın nâr-ı gazabı ol mertebe değil idi ki anın seylâb-ı eşk-i zarâ‘atı ile muntafî ola. Pes mahall-i itâba getürüp “Ne sebeb ile gelüp hizmette bulunmadın” deyü nefrîn ü küşte-i tîğ-i kin eyledi.

Menkûldür ki Canpolad-zâde serdara mülâkât kasdma azm ettikte kendisi müneccim-i mâhir olup zâyîçe-i tâli‘-i mevlûdunda kat‘-ı delili müşahede edip hayr-hâhlan gitmesine mâni olup ol ejdehâ-i dem-burîdeye mülâkâtdan kendiyi tahzîr etmişler iken yine gurûr-ı devlet ile “Eğer ben hufte olsam, Cığala-oğlu beni bîdâr etmeğe cür’et etmek hâtıra gelmez” deyü cevab-ı mağrûrâne ile serdar-ı ziyân-kâra âheng-i lika ve ibtidâ’-i vu- sûlünde azm-i âlem-i baka etmiştir. Canpolad-zâde katlinden sonra fesâd-ı eşkıyâ müştedd olup otuz bin kadar etbâ‘ı Haleb'e avdet ve karındaşı Ali Bey ve Hızır Bey üzerlerine cem‘iyyet edip Hüseyin Paşa’nm taleb-i sân ile tahrîb-i diyâr ettiler, tâ ki fitneleri meşhur Murad Paşa yediyle def olundu nitekim zikr olunsa gerektir.

Ba‘dehû serdar Van’dan kalkıp sene-i mezbure recebinin yirmi birinci günü [02.12.1605] Diyarbekir’e geldiler. Lâkin vukü‘ bulan tefriti sebebiyle mübtelâ-i vehm ü gamm olup hummâ-i dıkk ânzasına uğrayıp su‘âl hilâlinde vefât etti. Merhumun tama‘ından nâşî tebdilâtı nice ihtilâle mü’eddî olup Şâm’ı Sinan Paşa-zâde’ye verdikten sonra Osman Paşa'ya tevcih eyledi. Ve Haleb Vâlisi Nasuh Paşa'yı kaldırıp [412] Kilis ocaklığında olan Canpolad-zâde'nin büyüğü Hüseyin Paşa'ya ba‘zı iltizâm şurûtu ile tevcih eyleyip mezbur dahi Haleb'e vardıkta Nasuh Paşa Der-i devletten mukarrer-nâme ibrâz etmekle tarafeynden kıtâl olup nice kimesneler düştü. Âhir Hüseyin Paşa'ya dahi ber-mûceb-i emr-i serdar mukarrer-nâme gelmekle eyâleti zabt eyledi.

Nasuh Paşa Mîr Şered damadı olmakla mezburun azlinden bî-huzûr olup ümerâ-i Ekrâd beyninde mu'ayyen olmakla anın inkisârı sâ’ire sirâyet edip cümlesi serdardan nefret etmişler idi. Bu hâlle sefere varıp zikr olunan umûr-ı hâ’ile zuhûr etti.

Kıtâl-i Serhoş İbrahim Paşa bâ Hırvat

Çün Boçkayı asker-i İslâma yardım iltizâm etmiş idi. Sadrıa‘zam Mehmed Paşa Estergon fethinden sonra tahrîb-i bilâd-ı küffar için hemşîre- zâdesi olup bilfı‘1 Kanije Beylerbeyisi Serhoş İbrahim Paşa ve

---

“...sırf fesat çıkarmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar...”. *Kur'an,* 5/64. Kılıç günahlan yok eder.»

Boçkayı tarafından bir serasker ve biraz Tatar ve Macar ve Bosna askeri cümle yirmi bin kadara bâliğ asker ile sene-i mezbure cumâdelâhiresinin beşinci günü [18.10.1605] irsâl etmiş idi. Beç taraflarına gidip Hırvat serhaddinde müctemf olan küffâra mukabil olup harb-i azimden sonra nice bin kâfir kati olunup üç defa üzerlerine Nemçe'nin azîm askeri gelip üçünde dahi mağlûb oldular. Ol havâlîde Papa tasarrufunda Sonbor [Zonbor] Hel* ve Karmend [Koermend] nâm kafaları feth ve içinde olan Nemçe kâfirlerin kati edip on bin kadar leşkeri Beç ve Maman câniblerine gönderip îsâl-i hasâretjen sonra sâlimen avdet ettiler. İhrâc olunan ganâ im ve esir kâbil-i tahrîr değildir. Nice beli başlı Nemçeler esir oldu ve ekser Macar ümerâsı mütâbe'at edip gelip ordularına vâsıl olmuş idi. Ancak Zirin-oğlu ve Be-kân-oğlu kalmış idi. Mezbur Boçkayı'ın [413] seraskeri anlara nisbet dûn rütbe olmakla ser-fürû eylemeyüp baş-kapudanların gönderdiler.

Maktûlî-i Mehmed Paşa İbn Sinan Paşa

Sâbıkâ Şark Serdarı Cığala-zâde mezbur için "Celâli olup Şâm eyâleti emrini benden Celâliyâna zor ile aldı" deyü Der-i devlete arz eyledikten sonra eyâlet-i Şâm'ı Hoca hışmı Osman Paşa ya verip selefi Şâm da kal a- bend ve habs olunmak için emr-i âlî verilmiş idi. Sinan Paşa-zâde ke- ennehû cüst ü çâpuk deprenip Âsitâne'ye gelip vüzerâ ile bir gün arza girdi. Mukaddemâ vâli olduğu yerlerde ırz-ı vezârete muhill evzâ-ı hıffet ve hi- lâf-ı şef kati ü müsâdere eylediği cerâ'imini serdar-ı mezkûrun arzı müzekkir olmakla arzdan çıkarken döndürdüler. Nazar-ı hümâyûna getirildikte Âsitâne'ye ba'de'd-da've gelmede te'hîrleri ve menâsıbda zuhûr eden nekâ'is ü taksirleri bâbında bizzat münâkaşa buyurup cevabından âciz oldukta nazar-ı âlîde arza-i şimşîr-i te'dîb oldu.

Reften-i padişah-ı cihân be-temâşâ-gâh-ı Edirne ve avdet be-cânib-i Âsitâne

Sene-i mezbure cumâdelûlâsında padişah-ı cihân sayd ü şikâr ederek Çatalca'ya ve andan üç günde Edirne'ye varıp ba'zı âsâr-ı hayr izhârından sonra sekiz gün meksden sonra Anadolu'da Celâli tuğyânı haberi gelmekle ılgar edip altı günde İstanbul'u kudûm-ı meymenet-lüzûm buyurdular.

Harb-i Tavîl ve inkisâr-ı Nasuh Paşa

Sene-i sâbıkada Haleb'den munfasıl Nasuh Paşa Celâlî üzerine serdar ta‘yin olunmuş idi. Yer yer fırak-ı Celâliyân tuğyân üzre olmakla muhâfaza için her memlekete bir vezir gönderilmek lâzım geldikte mukaddemâ Davud Paşa dahi ta‘yin olunup [414] acz ü adem-i iktidâr izhâr etmekle Kej-dehân Ali Paşa'ya Anadolu eyâleti verilip asker ile Nasuh Paşa'ya lühûk ve eşkıyâ definden sonra Serdar Cığala-zâde yanma varmak ferman olunmuş idi.

Mezbur dahi Anadolu askeri ve sâ’ir me’mûr olan asker ile mâh-ı recebin evvelinde Bolavadin köprüsünde Tavîl ile mülâkât oldu. Köprünün iki başında iki asker durup Nasuh Paşa ata ve cenge kadir olanı bindirip alayını düzüp topların çekip tabi u nefir sadâsı künküre-i esire erip iki leş- ker arası köprü altı bir mikdar şûrâbe olmakla Nasuh Paşa tasavvur ederdi ki at işlemeyip Celâlî köprüden geçmeye ikdâm etmeye.

Ammâ üzengileri zilli postlu, taylesanlı garîb ü acîb havâric atlıları yek-kademe hamle ettiklerinde atları mu‘allem olmakla balçığı berü tarafa sıçradıp i‘mâl-i seyf ü sinân ettiklerinde Osmanlu askeri bozulup ekseri kırılıp tutulup, tutulanlar dahi ekseri Tavîl önünde boyunları uruldu.

Nasuh Paşa bir kerâke arkasında bir yüğrük kısrağa süvâr idi. Firâra yüz tutup at başını Seydişehri'nde Pınar-başı nâm mevzfda çekti. Tavîl-i avîl muğtenim olup Bolavadin kasabasını yakıp yıkıp, ahâlîsini kati ü müsâdere ve ta‘zîb ve ol nevâhîyi serâpâ tahrîb eyledi. Nasuh Paşa bir iki gün ârâmdan sonra Kütahya'ya varıp Kej-dehân Ali Paşa'ya adâvet-i kadîmesi olmakla kendi fırârını ana tahmil edip bî-günâh kati eyledi.

Mezbur Kej-dehân gayette hadîdü’l-lisân ve cereb-zebân olmakla cümle halk dilinden müctenib olup Nasuh Paşa kendüyi ve halkı mezburun lisânından emîn etmek için kati etti deyü *Fezleke*'de mastûrdur hatta bundan akdem dahi Tavîl ile muharebe olunmazdan mukaddem Konya'ya uğradıkta vilâyet-i Karaman'ın rükn-i rekînî [415] ve ihtiyâr-ı güzîni çavuş- başılıktan çıkma Kara Ali-zâde Mehmed Çavuş'u dahi nice cünha-i lisân ile nâ-hak yere salb etmiş idi.

Bu fezâhatler ile beyne’l-enâm tamam bed-nâm olup mazhâr-ı kahr-ı padişah olmasını mukarrer bilmiş iken setr-i seyyi’ât için cânib-i Dârüs- saltana'ya ılgar ve bir seher Üsküdar'a erişti. Ve bir kayık ile Saray- bumu'na geçip Has-bâğçe kenarına çıkıp Anadolu'dan feryâdcılığa geldiğini padişaha iş‘âr eyledi. Padişah merkumu huzûruna getirip istintâk buyurdukta “Anadolu'da Celâlîlerin tuğyânı atabe’-i aliyyede vükelâ ihmâ- ündendir” deyü fasl-perdâzlık etti ki padişah bizzat Anadolu seferine gitmeğe taleb-kâr oldu.

Dahi ol an Hoca Efendi ve müftî ve vüzerâyı kasr-ı hümâyûna ihzâr ve Nasuh Paşa ile muvâcehe edip tarafeynden bâb-ı mü‘ârazât u münâkaşât meftûh ve cenâb-ı padişah bizzat Bursa'ya azimet buyurmağı mukarrer ettiler. Her çend ki hayr-hâhlar menüne sâ‘î ve gitmede nice mahzûrât vârid deyü namûs-ı saltanatı mürâ‘î oldular. Mecâl olmayıp bilâhere cümlesi bî- huzûr kalkıp gidip vüzerâ Bursa seferine mühimmat tedârüküne meşgul oldular. “Henüz donanma gelmemiştir ve rûz-ı Kasım geçmekle deryâ seferi muhâtaradadır” deyü nice mahzûrlar beyân ettiler müfîd olmadı.

Reften-i padişah be-cânib-i Bursa

Şiddet-i şitâ kemâlde iken fırtınaya kalmayıp, bulunan sefineler donandırılıp Bursa muhâfazasında olan Nakkaş Haşan Paşa'ya emr-i şerif gönderilip, Bursa sarayını tanzîf ve zâd u zevâd tehniyesi ferman olundu. Ve Bostancı-başı Derviş Ağa ki sonra vezir olup maktûl oldu. İstanbul muhâfazasına ta'yin olundu. Bu esnâda vâlide-i padişah-ı Cem-câh sefer-i âhirete teveccüh ve merhume olup cenâzesi Ayasofya'da padişah ve cümle erkân ile getirilip [416] namazı kılındı.

Ba'dehû Sultan Mehmed-i Sâlis Türbesi'nde defn ve rûhu için vâfır ta‘âm ve sadakat olundu. Merhumenin vefâtı sebebiyle şâyet padişah bizzat hareket ü azimeti fesh ede deyü ihmâl verilir iken mümkin olmayıp Vâlide Sultan vefatının yedinci günü olunca bile sabra mecâl olmayıp hemen üç pâre kadırga ile azimet buyurulup ertesi recebin ikinci günü [13.1 1.1605] Mudanya iskelesine çıktılar. Ve müzeyyen alay ile Bursa'yı teşrif ettiler. Bursa sarayına nüzûl edip ertesi vüzerâ ve kadıaskerler ve sâ’ir vükelâ meşveret için Dîvân-ı Hümâyûn’a da‘vet olundu.

Kaymakam Sofu Sinan Paşa re’y-i tedâriikten bî-behre olmağın müşâ- vere müntic olmayıp âhir Davud Paşa ve Nasuh Paşa Anadolu hudûdunda birer mevzfda muhâfazaya gönderilip Üveys Paşa-oğlu Mehmed Paşa dahi Bursa'ya hareket olunmadın mu‘allim-i sultan huzûruna mektub gönderip “Yirmi bin mikdan asker tedârük eyledim, bana vezâret inâyet buyurulur ise Âsitâne’den asker ve ne mühimmat isterim, varıp Celâlîleri def de bezl-i makdûr ederim” deyü iddi‘â etmekle elkâb-ı vezâret ile seraskerlik emri gönderilmiş idi.

Padişah Bursa'ya teşriflerinde merkumu da'vet va'd ve üzerine kendüyi irsâlde yine kendi ile meşveret irâde buyurduklarında varan emr-i şerife hiç cevab vermeyip ne atabeye geldi ve ne Celâli üzerine gitti hemen meskeni olan Güzel-hisar'da oturup ayş ü işrete meşgul oldu. Hoca Efendi huzûr-ı padişahîde hacîl kalıp ve böyle dürûğa aldandığına nâdim olup, bir dahi padişahı sözüne i'timâd ettirmeğe imkân kalmadı.

Ameden-i ser-keşân-ı sipah

Mâh-ı mezburun onuncu günü [21.11.1605] sipah tâ'ifesinden vâdî-i serkeşîde halî'u'l-izâr olup gezen küstâhlar ki sâbıkâ [417] Sultan Mehmed Han zamanında Üngürus seferlerinin temâdîsi hasebiyle serdarlar bunları istimâlet kasdıyle her muradlarma müsâ'ade ve küstâhlıklarında müsâmaha etmeleriyle mâ-beyinlerinde sâhib-i miknet ve ahâd-i neferden riyâset hey'etinde ağalar zuhûr edip istedikleri mansıbı aldıklarından gınâları sebeb-i tuğyân olmakla hükkâm üzre tahakküm ve eşrâfa tahakküm vâdî-sinde olup, merhum u mağfûr padişah hakkında tefrit edip bî-edebâne vaz'lan taslît-i İlâhîye sebeb oldukta sâbıkâ Vezîria'zam Yemişçi Haşan Paşa re'îslerinin ekserine zafer bulup ihlâk etmeğin bâkîsi hevl-i can ile Anadolu'ya geçip Celâli gibi salgunlar salmak ile tahrib-i bilâd üzre iken ol gürûhdan Gedüslü Ali ve Deli Derviş ve Gerj-dümdâr* ve Köse Hamza ve Kızılbaş Mehmed ve Amavud Hüseyin ve Küçük Halil ve Tepesi Tüylü ve Kum-kapulı ve gayri "Bize zülm ü ihânet olmuştur" deyü cenTiyyetleriyle gelip Kaymakam Sofu Sinan Paşa meclisinde cebe vü cevşen ile vüzerâ ve kuzât-ı asâkir mahzarında sevk-i kelâm edip bunlar nice zamandır mühân ü makhûr ve uğur-ı hümâyûnda eyledikleri hizmet gayr-i meşkûr olup kimi maktûl ve kimi hânümâmndan dür ü mahzûl olduklarından şikâyet ve içlerinde küstâh ve rû-siyahlar var ise dahi nice bî-günâhlar var idiğin hikâyet ettikten sonra "Günâhlarımız afv olunur ise hizmet-i padişahîde dâmen- der-miyân ederiz" deyü arzıhal ettikleri pâye-i serîr-i a'lâya arz zımnında "Mezâ mâ-mezâ afv ü istimâlet olunmak münâsibdir" deyü kelimât-i şefâ'at-âmîzi dere etmeğin afv buyurulup müte'ayyen olanların ba'zına bölük ağalıkları tevcih olunup hiTatler ile istimâletten sonra maktû'u'l- vezâ'if dört beş bin sipahi tashîh-i esâmileriyle kayd-ı gamden âzâde ve güzeşte ulûfelerin teslim ile illetlerin izâleden [418] sonra cümlesin iki kısım ettiler. Ba'zîsı Kütahya'da Davud Paşa yanına ve kimi Nasuh Paşa'ya gönderildi.

İstanbul muhâfazasında kalan Derviş Ağa ba'zı umûrda keşf-i sırr-ı mestûr ettiği için muhâfazadan men olunup vüzerâdan Mustafa Paşa İstanbul muhâfazasına gönderildi.

Avdet-i padişah ve Âsitâne

Mâh-ı recebin on altıncı günü [27.11.1605] padişah-ı âlem-penâh hazretleri mezârât-ı ecdâd-ı izâm ve merâkıd-i evliyâ-ı kiramı ziyaretten sonra Kapluca'ya nüzûl edip on dokuzuncu günü Mudanya'dan kadırga ile Dârüssaltana'ya gelip vusûl buldu.

İtâ'at-i Tavîl

Şa'bânm dokuzunda [20.12.1605] re'îs-i eşkıyâ olan Tavîl'e istimâlet için beylerbeyiler emri irsâl olunmağın kabulü haberi gelmedi. Lâkin karındaşı sebebi ile serkeşlik vâdîlerinde kendüyi envâ'-ı dağdağaya uğrattı.

Azl ü nasb

Şa'bânın on yedisinde [28.12.1605] kaymakam Sofu Sinan Paşa'ya Tavîl Şakı tarafından mektub gelmeğin kaymakam dahi telhis yazıp, "Ote yakada bâgîlerin tuğyânı artıp husûsen Tavîl'in zülm ü cevn hadden geçip izâleleri asır oldu. Bâri Anadolu ve Sivas ve Halebü'ş-şehbâ bu üç eyâlet bir olup kendüye verilmek ile gâ'ilesi def olunmak münâsibdir" deyü ıltı- mâs edip Tavîl'in mektubunu dahi telhis ile bile gönderip arz eyledikte kemâl-i cehl ü humkundan bir emr-i münkeri maslahat zann edip kaleme getirdiği töhmet ile padişah ol bî-tedbîri ma'zul edip Hızır Paşayı kaymakam nasb ettiler. Şa'bânın yirmi dördünde Kilârcı-başı Mehmed Ağaya Şâm eyâleti tevcih olundu. Ramazanın dokuzunda Bostancı-başı Derviş Ağa'ya kapudanlık verilip taraf-ı hümâyûndan fevka'l-had [419] mer'î oldu. Ve şevvalin dokuzunda [17.02.1606] İstanbul Kadısı Rıdvan Efendi ma'zul ve yerine Ahî-zâde Hüseyin Efendi nasb olundu.

Da'vet-i Sadrıa'zam Mehmed Paşa be-Âsitâne

Bu esnâda Cığala-zâde'nin şark tarafından zuhûr eden fezâhatı ve hâ'iben avdet ve Diyarbekir'de fevti haberi gelip sem'-i hümâyûna vâsıl olmakla müşâvere olunup neticesi Belgrad'da serdar-ı a'zâma hatt-ı hümâyûn gönderip *"El harbü sicâlün'*[n] mısdâkınca havâdis-i garibe sûret-numa olmuşdur. [148]

[148] Harbin sonucu belli olmaz. Rd, 1041.

"Gerektir ki, bu cânibe gelip şark seferine varasın, eğer imtinâ* edersen vezâret-i sâniye ile Belgrad'da oturup hatem-i sedâreti bu cânibe gönderesin" deyii tenbîh buyurulmuş idi. Bundan akdem ise vezîr-i müşârun-ileyh kendüyü Âsitâne'ye gelmek için arz etmiş idi.

Hareket-i Yeniçeriyân u sipah ve te'dîb-kerden-i sipah

Padişah evâ'il-i ramazanda bir gün Yeniçeri tâ'ifesi ulûfe ve çukaya müte'allik bî-sabırlığa dâ'ir terk-i edeb edip ertesi sipah zümresi dahi ulûfe ve ihrâc defterlerine müte'allik guft-gû edip, anlar gâh "Dîvân'a girmeziz ve gâh şorba yemeziz" deyü işvehâ-i bagal ve bunlar dahi Bâb-i Hümâyûn taşrasında ağaların taşlayıp defterdara nâ-sezâ kelimât ile hezeyân ü cidâl ettiklerinden mâ-adâ ulûfede vezzân u kâtibden şikâyet ile azl ettirdikten sonra ma'zul olan Karga-zâde etbâ'ı "Mezburun azlini mûcib hâli yok iken niçün azl olundu" deyü gavga ve tekrar ibkâ ettirdikleri sem'-i hümâyûna vâsıl oldukta ramazanın yirmi üçüncü günü [01.02.1606] ale's-seher padişah kırmızı libâslar giyip kemâl-i şevketle gazab-nâk çıkıp Sultan Bayezid Köşkü'nde oturup vüzerâ ve bölük-ağalan ve katibleri ve ihtiyârları ihzâr ve hitâb-ı itâb-âmîze [420] bizzat sezâvâr buyurup "Ben size hat gönderip tahsile giren defterdarım. Bir kaç güne dek geldikte ulûfeleriniz çıkarılıp ve kânûn üzre harâc defterleri dahi tevzi* olunur demiş iken i'timâd u ısgâ olunmayup kapı önünde bî-edeblik niçindir? Aranızda bu makûle küstahlığa cür'et edenleri çıkarın" buyurdukta mehâbet-i hitâbdan cümlesi serâsime olup, redd-i cevaba kadir olmayıp içlerinden Gurebâ-i Yemin Ağası Yusuf Ağa ileri gelip "Padişahım! Harem-i hümâyûnda perverde olan kulların bunun gibi nâ-ma'kül fı'le mübâşeret etmemiştir. Bu cür'eti Kırım hanı arzı ile gelip ve ba'zı kılâ'da sipahilik şartiyle kapanıp bölüğe çıkan ecnebiler etmiştir" dedikte padişah hazretleri mebde'-i fesâd olanların ismini zikr edip "Bunlar kangısıdır" dedikte, vezîr-i evvel meskûru'l- esâmîden hazır bulunanlara işâret eyledikte haklarından gelinmeğe işâret-i hümâyûn buyurulup Silahdar Baş-çavuşu Şehbaz Ağa ve Sipahiler Kâtibi Karga-zâde ve Yek-çeşm Mahmud Efendi kati olundu.

Anlardan gayri bir kaç eşkıyâ dahi cezâsm buldu. Atlı mukabelecisi Cevş'i* mermer direğe sarılıp, vüzerâ şefâ'atiyle halâs oldu. Ve sipahiler kethüdâsı Müstedâm kethüdâ dahi şefa'atle kurtuldu. Ve cumhûra itâb- âmîz nice sözler söylendikten sonra "Bir dahi hadden tecâvüz olunur ise cümlenin hakkından gelinir" deyü icâzet verilmiş iken geri dönderilip mak- tûlleri kendiler kaldırmak ferman olundu. Ba'dehû ağalar tebdil olunup Et- mekci-zâde hazîne ile geldikte îyd mevâcibi ve üçer altın gulâmiye verildi.

Âmeden-i serdar-ı a'zam bâ-Âsitâne

Çün Üngürus serhaddinde tarafeynden tahrîb-i bilâd emrinde mütâreke emri mukarrer olup Anadolu'da Celâli tuğyânı hadden birûn olmuş idi. Anların şerr ü şûrunu def vezîria'zamın serdar olmasına mevküf idi. Meh- med Paşa'ya sâbıkâ gönderilen da'vet hükmü [421] vardıkta Rumili Beyler- beyisi Tiryâki Haşan Paşa'yı Belgrad'a getirip yerine kaymakam ve Koski Mehmed Efendi'yi defterdar nasb edip serhadd umûrunu ısmarladıktan sonra kendü 'îd-i şerifin dördüncü günü [21.04.1606] Belgrad'dan çıkıp sâbıkâ zilka'dede Dârüssaltana'ya vâsıl ve kemâl-i iclâl ile Kadırga limanı sarayına dâhil olup cenâb-ı padişahîden envâ'-ı nevâziş ü iltifat olundu.

Maktûlî-i Deli Haşan der-Tımışvar

Çpn sâbıkâ berây-ı maslahat Kara Yazıcı birâderi Deli Hasan'a Bosna eyâleti verilip andan Tımışvar'a nakl olunduğu ve Bosna'da eyledikledi fezâhatleri icmâlen zikr olunmuş idi.

İki seneye karîb Tımışvar'da vâli olup evzâ'-ı nâ-hemvân izâlesi îcâb etmekle Estergon fethinden sonra Tımışvar halkına serdar-ı ekrem Mehmed Paşa tarafından işâret olıcak mutarâssıd-ı fırsat olan dil-gîrler bir gün kafadan çıkıp şikâra giderken hücûm ve etbâ'ım kati ettiler. Kendi Belgrad'a kaçıp anda kaymakam-ı serdar olan Gâzî Haşan Paşa kendi konağına getirip ba'dehû kafaya kodu. Ve Âsitâne'ye arz edip şer'an katline fetvâ ve emr gönderilmekle Deli Haşan ve karındaşı-oğlu Küçük Bey'i kati eyledi.

Mervîdir ki: Mezbur Bosna'da iken bir fesâd-ı azîme mübâşeret etmiş idi. Venedik'e ve papaya mektub gönderip "Siz donanmanız ile Nova kurbundan Resne kafasına gelip hazır olasız. Hisar-ı mezburu bende vereyin. Ba'dehû sâ'ir Akdeniz sevâhili kılâ'ım alı-vereyin. Ammâ Resne kafası mukabelesinde şimdi yüz bin altın veresiz" demiş idi.

Pes Bosna'da bunun cevabı gelmeyip Tımışvar'dan bir kürekçi zimmîye yüz altın verip gönderdi. Mezbur kürekçi dahi ol zaman serdar olan Murad Paşa'ya varıp vâki[1] hâli i'lâm etti ve mektubunu gösterdi. Paşa [422] dahi "Ne olmak ihtimâli vardır var mektubunu götür velâkin bu cânibe geldiğinde ibtidâ bize gelmek gereksin" deyü tenbîh eyledi.

Pes mezbur Kürekçi zimmî dahi varıp, Deli Hasan'ın mektubunu verdikte İspanya kıralı bir kâfir,

papa dahi bir kâfir koşup Kilis serhaddinden bir yasakçı ile Zemun'a gelip bir haneye girdiler. Kürekçi gelip haber verdikte mektublann mazmûnu bu çıktı ki "Size irsâl olunan adamlar mu'temedimizdir. Bunların kelâmın bizim lisânımızdan istimâ' eder gibi i'timâd edin, hilâf-ı ihtimâli yokdur" deyü yemin etmişler. Ol kâfirleri Serdar Murad Paşa'nın Kethüdâsı Abdi Ağa'ya "Deli Haşan budur" deyü getirip söylettiler. Garâ'ibât söyledi ve matlûb olan yüz bin altınu Belgrad Frenkleri'nden almağa bu adamlar ile cevab geldikte temessük gönderilir demişler. Ba'dehû ol meFûnlan nâ-bûd ettiler.

Zuhûr-ı duhân

Hill ü hürmetinde nice kîl ü kal olan duhân Frengistan'dan zuhûr ve bu sâlde diyâr-ı İslâmda iş'âl-i nâ'ire-i şûr edip gittikçe şüyû' u iştihâr bulup bâ'is-i ibtilâ-i zürefâ-i diyâr oldu.

Vekâyi-i sene-i hamse aşer ve elf [1015/1606-07]

Serdarî-i Vezir Mehmed Paşa ve vefât-eş ve vezâret-i Derviş Paşa

Çün vezîria'zam Lala Mehmed Paşa Der-i devlete geldi ve Üngürus ahvâli henüz ber-taraf olmayıp Anadolu câniblerinin ıslâh-ı ahvâli dahi vâcibâttan idi. Huzûr-ı hümâyûnda bi'd-defe'ât müşâvere olunup isticvâb kılındıkta cümle a'yân "İki tarafa bile seraskerler gönderilip sadna'zam Der-i devlette karar edip imdâd-ı tarafeyn ile takayyüd etmek enfa'dır. Eğer Cığala-zâdenin inhizâmı sâhib-i hâtem olmadığına hami olunursa bu mülâhaza.bî-ma'nâdır. Sinîn-i sâbıkada nice vüzerâ mânend-i Mustafa Paşa ve Ferhad Paşa [423] sâhib-i mühr değiller iken yine nice fütûhât-ı celîle ve gazavât-ı cemile vücuda getirmişlerdir. Cığala-zâde inhizâmı kendinin tama'-ı hâmı ve sû'-i tedbir ü taksîr-i mâlâ-kelâmıdır. Husûsan vâcibü'l- istimâle olan tavâ'ifden Ekrâdı kendüden tenfîr etmekle anlar dahi imdâd u ittihâd etmeyip yan verdiler" deyü cevab verdiler.

Bâde'l-lüteyyâ veTletî*[149] "Şark serdarlığına Nasuh Paşa sâ'irden evfaktır, hem Mir Şeref damadı olmakla Ekrâd tâ'ifesinin kulûbun te'lîf eder" deyü vezâret-i sâlise ile Şark'a serdar olmasın münâsib gördüler. Ve Üngürus'e Murad Paşa gönderilmek mukarrer olunup bu re'y üzre karar verdiler.

Ve bu meşveret arz olundukta merzâ-i padişah olup serdarlık emirleri yazılmak ferman buyuruldu. Nasuh Paşa'ya vezâret-i sâbıkası ile Bağdad eyâleti verilip ve askeriyle Üngürus seferine gitmek ferman buyuruldu. Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'ya Haleb eyâleti verilip ol câniblerde gavâ'il define ta'yin olundu. Ve Kaymakam Hızır Paşa dahi Tuna yalıları muhâ- fazasına irsâl olundu.

Vezîria'zam Gazi Mehmed Paşa bu mühimme meşgul iken Cığala- zâde'yi azl ettirip yerine kapudan olan Ser-bostâniyân Derviş Paşa gaddar u fitne-kâr olmakla bu re'yin hilâfına zâhib olup dahi ârâ-i sahîfesi mukte-

Uzun bahane ve mazeretlerden sonra.

ziyâtın icrâya mütesaddî olup, evvelâ feth-i Estergon'a sebeb olan Tırnakçı birâderi Hüseyin Ağa gibi dilâveri ağalıktan Haleb'i vermeğe sebeb oldu. Her çend vezîria'zam "Ağa-i mûmâ-ileyh bâdî-i feth-i Estergon'dur, bâri Rumili eyâleti verilsin" diye gördü. Mecâl olmayıp yerine Maryol Hüseyin Ağa Yeniçeri ağası oldu. Hüseyin Paşa nâ-çâr Haleb'e revâne olup esnâ-i tankta Edirne'ye erişdikte Celâli eşkıyâsından Cemşîd nâm pelîd ol mazlû- mun yolunu basıp [424] şehid eyledi.

Ba'dehû Derviş Paşa bu fesâd ile iktifa etmeyip Nasuh Paşa'nın Şark'a serdar olmasına nzâ vermeyip padişaha ilkâ etmekle veziriazamın Şark'a gönderilmesine sa'y edip hatt-ı hümâyûn ısdâr ettirdi. Vezir arza girdikte padişah biT-müşâfehe "Senin Acem'e serdar olup gitmen lâzım gelmiştir. Hemen tedârükün gör" buyurdukta "Emir padişahımındır. Lâkin bu sene me'mûldür ki Üngürus sulhü karar-dâde ola" demekten gayri söz bulamayıp hayrete vardı. Tekrar "Emrim üzre tedârükte ol" deyü ferman buyurul- dukta, huzûr-ı padişahîden çıkıp sarayına geldi. Ve olanca mülâhazasını tafsilen telhis eyledi, müfid olmadı.

Ertesi Nasuh Paşa serdarlık tehniyesine gelip teselli vü tatyîbe müte'allik çok söz söyleyip "Bile gideriz, uğur-ı hümâyûnda nice hizmetler ederiz. İnşâallahu te'âlâ bir mertebe mahzûz olasız ki Üngürus seferlerini unudasız" demekle kalbine bir mikdar sükûn ü itmînân verdi. Ol mecliste Vezîria'zam Derviş Paşa'dan şikâyet ve kendünün mâ-fTz-zamîrini hikâyet edip dedi ki "Bâri serdarlık ile Ösek'e varıp ba'dehû Mekomorya tarafına geçip Boçkayı dahi öte tarafdan Pojon'ı geçip Beç altında iki asker mülâki olmuş olsak Nemçe'de memleket mi ve kudret mi kalırdı. Şimdi asıl havfım Boçkayı ve Macar kavmine medâr etmezler. Vaz'-ı nâ-hemvâr ile âsî ederler. On iki yıllık emek yine hebâ olur" deyüp zâri zâri ağladı. Ve padişaha tekrar telhis edip "Bâri Üngürus seferine gideyim ve varup hizmet-i sulhü tekmil edeyim. Nasuh Paşa Mir Şeref damadı olmakla teshîr-i Ekrâda kadirdir. Şark'a serdarlık ile gitsin" deyü niyâz eyledi. Bir veçhile tahvile imkân olmadı. Hâh u nâ-hâh otağını çıkardıp Üsküdar'a kurdular.

Ve Belgrad'da [425] nüzûl emini olan Kapıcı-başı Mustafa Ağa vezirin bir kâr-güzâr ademîsi idi. Derviş Paşa ameli ile ana dahi Kastamonu sancağının hatt-ı şerifi vürûd eyledi. Anın içün dahi telhis edip "Seferde zahire tedârüküne mu'îndir. Anın hizmetini görür bir adem dahi yokdur. Anı bu kulunuzdan ayırmak, kolumuz ve kanadımız kırmaktır. Afv buyurulup yanımızda kalmak ricâ olunur" deyü arz eyledikte telhisin üzerine "İhsân ettiğimiz sancağımızı beğenmez mi" deyü cevab yazdılar.

Paşanın zâhiren inkisârından kat'-ı nazar bu sitemler derûnuna kâr edip günden güne gumûm ile kuvveti za'fa mübeddel oldu. Ve ol haftada otağına çıkıp, Üsküdar'a ubûr için mü'ekked fermanlar vürûd etmekle mecbur olmuş idi. Bi-kudreti'İlâhi te'âlâ bir gün ikindi dîvânın sürerken başından bir madde-i hârre nâzil olup meflûc olmakla bir şakî amelden kalıp ağaları kendüyi yüklenip içeri getirip mu'âlecesine tabîbler gelüp bu hâleti âleme şâyi' olmuş iken yine Derviş Paşa dedikleri zâlim ve bî- rahm ü gad- dâr, padişaha "Temâruz etmiştir" deyü ilkâ etmekle, ertesi teşdîd ü ta'nîfı müşir bir hatt-ı şerif alıp gönderdi. Mazmûnunda ta'âllül ü temâruzu koyup elbette otağa göçesin denmiş idi.

Lala Mehmed Paşa bî-çare pâye-i serîr-i aiâya darâ'at-nâme yazdırıp "Âbâ-i kirâm ve ecdâd-ı izâmlan ervâh-ı tayyibeleri için olsun cümleden ziyâde mu'temed kulunuz kim ise irsâl buyurun tâ kim benim ne hâlde olduğumu görüp sıhhâti üzre padişaha bildirsin. Eğer mahaffe ile Üsküdar'a nakl olunmamız ma'kül görünür ise emr-i âlîleri üzre nakl etsinler" deyü haber gönderdikte, padişah tarafından kapı-ağası gelip paşanın fırâşta hâlini görüp vanp i'lâm eyledi.

Vâkı'â nısf-ı cesedi meyyit idiği ma'lûm-ı sultanî olduka tekâzâdan ferâgat olundu. Kapı-ağası vezîre geldikte, vezîr yattığı [426] yerde ağla- yup "Bu Devlet-i Aliyye'ye ettiğim hizmet bilinmeyip hâlime i'timâd olunmadı. Padişahımın dâmenin bûs edip bu hâlimi söyleyesin ve vefat ettiğimde altı yetimim vardır. Her ne ihsân ederler ise Allâhu azîmü'ş-şân hazretleri mükâfat eyleye" deyü vasiyyet edip gönderdi. Ağa dahi ağlayarak huzûr-ı hümâyûna varıp "Şöyle bir vezirin kadri bilinmedi, padişahım a'dâ sözüne niçin i'timâd edersiz? Hâlâ muhtazırdır, belki bugün fevt olur" dedikte "Ol giderse biri dahi yerine gelir" buyurdular.
Mısra': "Hakk te'âlâ kutbunu dâ'im hatâdan saklasın"
fehvâsını izhâr ettiler. Ammâ bu cefa bî-çâre Mehmed Paşa'ya sebeb-i nüks-i maraz olup üçüncü günü nhlet eyledi, *-rahmetu 'llâhi aleyh.*

Vüzerâ ve ulemâ ve erkân na'şmı kaldırıp Sultan Mehmed Gâzî CâmiM'nde namazı edâ ve civâr-ı Ebî Eyyub Ensârî'de Mehmed Paşa-yı Atîk türbesi civânnda defn eylediler. Herkes dönüp Kapudan Derviş Paşa dahi türbeden dönüp tersâneye uğradıkta mühür kendiye verilip, tersâneden sürür ile

sarayına gitti.

Müftî Sun‘ullah Efendi'den nakl olunduğu üzre, tedbir-i emr-i mizâc eden Portakal Hekim Derviş Paşa ameliyle muhâlif hukne ile ilâç yüzünden tesmîm eylemiş. Vezîr-i merhumun vasiyyeti padişaha arz olundukta, nuküdu mesârif-i seferiyye için alınıp sâ’ir muhallefâtı eytâmına verilmek ferman olundu. Lâkin Derviş Paşa-yı gaddâr “Sefer mühimmâtı için hare lâzımdır” deyü Belgrad'dan Etmekci-zâde ile getirip yüz elli bin altın ve yüz yük kadar guruş ve sâ’ir tuhaf ve eşyâyı cümle kabz edip yetimlere ekall-i kalîl şey’ verdi. Mühür Derviş'e verildiği gün kapudanlık yine kendi arzıyle sâbıkâ üç defa Kıbrıs Beylerbeyisi olan Frenk Ca‘fer Paşa'ya “Fenn-i deryâda mâhirdir” deyüp teveccüh olundu. Derviş Paşa ilk defa dîvân-ı sadârete câlis oldukta çavuş-başıya [427] tenbih etti ki, “Ehl-i dîvân beni sâ’ir vezîre kıyâs etmesinler, kim ki fukarânın bugün ki işini erteye koya başını keserim” deyicek, küttâb işidip “Bu fâl-i bed kendüye hasbihâl olacaktır” dediler. Ve “Evvel emirden ne söz sudûr eder ise âkıbet ol ma‘nâ zuhûr edeceği mücerrebdir” deyü tatayyur ettiler. Ve yine ol gün ikindi dîvânında beylerbeyilikten mütekâ'id bir pîrin-oğlu cürmiyle boynunu urdurup malını müsâdere etmekle cümle görenler *“Beşşiri ’l-katile bi’l- katF*"[150] mazmûnunu söylediler.

Vezîr-i merkumun tehniyesine âmme-i ekâbir gelip izdihâmın arası kesilmedi. Üçüncü gün mu‘allim-i sultanî gelip tehniyet etti. Ba‘de salâti’l- cum‘a Müftî Efendi dahi gelip salât-ı asrı ma‘iyyet ile edâ ettiler. Gidecek vakitte merkum Müftî Efendi'ye hitâb edip “Yarın Dîvân olmayıp huzûr-ı hümâyûnda müşâvere olunsun” dedi. Ve kendilerinin dahi huzûrm iltimâs etti. Müftî Efendi dahi varmağa te'ahhüd eyleyip ertesi huzûr-ı hümâyûnda akd-i meclis-i meşveret olunup vüzerâ ve sadreyn ve müftî ve Hoca Efendiler cenfiyyet edip feth-i kelâma muntazır olduklarında padişah hazretleri feth-i kelâm edip “Bu sene emr-i sefer gayet geç kaldı, husûsan zahire tedârükü gayet asîrdir. Lâzım olan budur ki bu sene mühimmât tedârük olunup sefer sene-i âtiyeye kalsa ma‘kül müdür” dediklerinde ehl-i meclis mütehayyir olup sâkit durdular. Bilâhere Müftî Efendi söz açıp terk-i sabr ile muktezâ-i cibilliyeti olan kavi bi’l-hak ile âmil olup “Bu denlü elçilere karşı ordu ve otak çıkarılmış iken, yine İstanbul'a dönülmek münâsib midir. Bâri serdar Halebü’ş-şehbâya dek varıp anda kışlasın ve zahire tedârük edip evvel-baharda Acem tarafına hareket etsin” dedikte padişah mukabele edip “Haleb'e varmanın fâ’idesi nedir” dedi [428]. Mevlânâ cevab verip “Fâ’ide budur ki Ordu-yı Hümâyûn yok yere çıkmış olmaz ve hıyâm-ı gerdûn-kıyâm dost ve düşmâna karşı içeni döndürülmüş olmaz. Merhum Sultan Süleyman Han Nahcivan seferine azimet buyurdukta Haleb'de kışlayıp evvel-baharda Şark'a gitmiştir. Hâliyâ dahi ol veçhile hareket olunmak maslahattır” dedikte padişah tekrar “Haleb'e varılmakda ne nef mutasavverdir” dedi.

Geri mevlânâ durmayıp “A‘dâya karşı Üsküdar'dan hiyâm-ı asker-i İslâm döndürülmek ma‘kül görülür mü? Bâri muhâfaza-i memleket için asker irsâl olunmaz mı” dedikte, padişah hazretleri “Muhâfaza-i memleket için Ferhad Paşa bir mikdar asker ile gitsin ve orduyu döndermeyip bile götürsün” dediler. Sun‘ullah Efendi “Ya anlara zahire iştirâ için bir mikdar meblağ verilmez mi” dedikte, padişah “Hazîne yokdur, nereden verelim” demişler. Yine mevlânâ “Bâri Mısır hazînesinden bir mikdar ihsân buyu- rulsa_ olmaz mı” dediklerinde “Mısır hazînesi bizim ceyb harçlığımızdır, andan nice verilür” deyü cevab verdiler. Mevlânâ yine durmayıp “Ceddiniz merhum Sultan Süleyman Han hazretleri Sigetvar'a gittiklerinde Saray-ı Âmire'de ne kadar altın ve gümüş evânî var ise darbhâneye verip kestirdiler ve mühimmâta sarf ettiler. Fe-keyfe ki “Mısır hazînesi” deyip itnâb ettikte padişah cebinin pür-çîn edip “Efendi sen benim sözümü anlamıyorsun, zaman zamana uymaz. Ol zamanın muktezâsı ol imiş, ol vaktin hâlini bu zamanda niçin îrâd edersin” buyurdular. Molla gördü ki söz te’sîr etmez, cümle ile kalkıp selâmladılar.

Kâtib Çelebi *Fezleke'de* der ki, bu kıssayı Haşan Bey-zâde târihinde rivâyet eder. “*El-mülûkü mülhemim’’**′ vefkınca padişahdan sâdır olan söz fı’l-hakîka hikmet ü tâbi‘at-ı kânûn üzre târih yazan müverrihler sözüdür. Sultan Süleyman zamanının [429] ahvâli muktezıyât-ı etvâr-ı devlet ü tabi‘at evzâ-ı cem'iyyet kâ'idesince bu zaman ahvâline arz u tatbik kabul eylemez ve bu asrı ol asra kıyas hatadır. Padişahın bu husûsda kelâmı sahîh ü müstakimdir.

Pes müftînin ol mecliste olan cür’et ve hak-gûyluğundan Derviş Paşa dedikleri bed-hûy bî-huzûr olup “Beni sefere göndermekte ikdâm eyledi” deyü rencûr olunup, ol ehl-i takvâyı mesned-i fetvâdan kaldırmak murad eyledi. “Ammâ eğer Hoca-zâde'yi müftî ederse, iki birâderi sadreyn bulunmakla üçü

Katili ölümle müjdeleyin.

dahi ittifak edip beni söyletmezler" deyü tereddüd eyledi.
Hükümdarlar ilham sahibidirler.
Bilâhere Ebü'l-meyâmin Mustafa Efendi'yi def a-i sâniyede sadr-ı fetvâya nasb eyledi.

Hülâsa-i kelâm Derviş Paşa, merhum Lala Mustafa Paşa'nın serdarlık ile Şark'a gitmesine sa'y edip lüzumuna zâhib ve ihrâc u iz'âcına bin canla mübrim ü tâlib iken hâlâ kendisi vezir oldukta sefere gitmekten ibâ vü ihti- râs üzre oldu. Ve her tâ'ifeden kendi taraf-gîrleri olan eşhâs dahi mecliste "Vekîlü's-saltanaya gerek olan yerinde müstekarr olup her tarafa giden seraskerlere imdâd yetiştire" deyü kelimât edip, ulemâ-i zinde bir mansıb-ı mevhûm için bin müdâhene çalan yâdigârlardan biri dahi bir gün esnâ-i kelâmda kendüye rîş-hande edip "Benim sultanım, sen bir âfıtâb-ı âlem- tâbsm! Yerinde oturur etrâf-ı âleme neşr-i nûr edip cihândan zulmeti götür" dedi. Ol kabâhat-i nâ-fehm, hazret-i zillu'llâh cenâbma sezâvâr olan sıfatı ol şahs-ı dûn-i bî-ehle tahsis eyledi.

Çün bu söz Derviş Paşa'nın matbû'-ı kalbi ve muvâfık-ı matlabı idi. Zahmet-i seferi def için ba'zı mukaddemât-ı vâhiye ile muradını temşiyet ve padişahî kendinin kalmasına rağbet ettirdi. Bilâhere kendisi sefere gitmeyip Deli Ferhad Paşa'yı irsâl [430] eyledi.

Mezbur Ferhad Paşa'nın adem-i istfdâdı ma'lûm ve bu maslahatın uhdesinden gelmeğe kudreti olduğu âşikâre iken Derviş Paşa kendi üzerinden def için mezburu ta'yin ettirip mâh-ı saferin dördüncü günü Üsküdar'a geçirdi ve Yeniçeri Kethüdâsı Osman Ağa on bin nefer ile ve Altı Bölük topçu ve cebeci bile koşulup, Karaman ve Sivas eyâletleri ma'an me'mûr oldu. Lâkin mezburun seraskerliğe liyâkati olmadığından gayri asker ve sipah ile imtizâcı olmayıp bir nâdân-ı mütehevvir ve bed-zebân olmakla asker kendüye mütâba'at etmeyip bölük-halkı ulûfe talebine geldikçe "Ben de sipahiyim, ulûfe isterim. Size bölük verdiğim tutulur, kendime tutulmaz mı" deyü rmfâraza edip sipah kendi otağına taş ile hücûm ettikte kendü dahi eteğini taş ile doldurup çıkardı. Ve sipah cumhûru arasında kendi otağına taş urup tabanların çıkarmağa başlardı.

Bu makûle evzâ' ederek zaman geçirip if âb-ı askerden gayri bir iş görülmedi. Amuca Mahmud Çelebi nâm kimesne müşâhededen nakl eder ki, merkum Deli Ferhad Paşa Bursa'ya vardıkta levendât avrat çekip merkuma şikâyet eylediklerinde "Ya beni mi çeksinler" deyü eşna' ta'bîr ile şâkîlere cevab verdi. Sâ'ir ahvâli dahi buna müşâbih idi.

Konya'da sefere gelen sipahiler Kara Sa'îd nâm şakinin bölüğü ile ceng edip yorgun orduya geldiklerinde Ferhad Paşa'yı Konya'ya döndürdüler ve dörder kist mevâcibleri işleyip hazîne vefâ etmemekle Yeniçeri mevâcibi verilip bölük-halkına Âsitâne'ye varıp, ulûfelerin taleb etmeğe icâzet verdi. Ve kendi ma'zul ü menkûb Konya'da kalıp gamından helâk ve sâkin-i peygüle-i hâk oldu [431].

Maktûlî-i Derviş Paşa ve vezâret-i Murad Paşa

Çün sâbıkâ Deli Ferhad Paşa serdar gönderilip Vezir Derviş Paşa Âsitâne'de kaldı ve Ferhad Paşa serdarlık uhdesinden gelememekle Kalen- der-oğlu nâm şakı Aydın ve Saruhan memleketlerine hulûl ve ahâlîsi teng- nây-ı mihnet ü ibtilâya duhûl etmekle dâd-hâhân-ı re'âyâ İstanbul'a dökülüp Ferhad Paşa'dan ve levendâtmdan cevr ü te'addî görenler dahi fevc fevc gelip rikâb-ı hümâyûna ref-i ruk'a edicek bunca fesâdın zuhûru mahzâ ol vezîr-i bî-tedbîrin taleb-i râhat ile kalması sebebi ile olduğu zâhir olup ve sû'-i hulki cihetinden cümlenin kalbi kendiden nefret etmekle mukar- rebân-ı hazret fırsat-yâb olup izâlesi bâbmda sevk-i kelâma başladılar.

Ve Müftî Sun'ullah Efendi'yi hak-gûyluğu için bî-günâh azl ettirdiği mukaddemâ zikr olunmuş idi. Bi-hikmeti'llâhi te'âlâ Mevlânâ-i merkum Ebü'l-meyâmin Mustafa Efendi üç ay mu'ammer olmayıp merhum dâric-i medâric-i rahmet-i Rabb-i Kayyûm olup Mevlânâ Sun'ullah Efendi'nin du'âsı kâr-ger olduğun hâs u âm bilip defa-i sâlisede yine Sun'ullah Efendi müftî oldu.

Çün Derviş Paşa'nın evzâ-ı nâ-hemvânndan vazî' u şerif müte'ellim olup mezâlim ü mefâsidi hadden tecâvüz ettiğini sem-i padişaha ilkâ ettiler. Ve Anadolu'dan gelen şükâtın dahi feryâdı muharrik-i gazab-ı sultanî olup Derviş Paşa'nın sû'-i hâline kemâl-i ıttılâ[1] sebebiyle cenâb-ı padişahî kendüden rû-gerdân oldu. Bir gün muallimleriyle müftîyi da'vet ve Derviş Paşa'nın kubh-ı ahvâl ve sû'-i ef âli müzâkere ve ref i bâbmda meşveret buyurup ba'de'l-izâle yerine kimi nasb eylemek münâsib idiğin mükâleme- den sonra Derviş Paşa'ya hâb-ı hargûş verilip, bir iki gün nevâzişten sonra bir gün Saray-ı Hümâyûna da'vet buyurup geldikte hasbe'l-işâre [432] bostancılar ol gûl-ı beyâbânî maktûl ve kelle-i maktû'ını pîşgâh-ı sarây-ı bâr- gâhda sânî-i re'sü'l-gûl ettiler. Mervîdir ki, huzûr-ı hümâyûnda tınâb-ı otâğ ile boğdurup bir zamandan sonra ayağını tahrik etmekle kendüleri hançer ile

boğazını kestiler.
Mısrâ[1]: "Kıydı Derviş'ine şah târih-i katlidir".

Merhum Azmi-zâde Hâletî Efendi'nin hatt-ı mestân ile müsemmâ seksen beyt kasâ'id-i garâ'ib-nümâsı merkumun kâşif-i hâlidir.

Sebeb-i katl-i Derviş Paşa

Merkumun sebeb-i katli böyle nakl olunur: Kendisi gayet zâlim ü mezmûm ve tammâ'-ı bed-rüsûm olup ve ekâbire hizmet eden Yahûdî- ler'den biri mezbura hizmet ve arz-ı istikâmet edip ziyâde tekarrüb kesb etmiş idi.

Meğer Yahûdîler'in mu'tâdı bu imiş ki kibârdan birine hizmet etseler, ol kimesnenin irâd u masraf ve ahz u i'tâya müte'allik ahvâlinden her neye muttali[1] olur ise defter ederler. Yahûdî-i merkum dahi bu veçhile defter edermiş. Vezîr-i merkum Yahûdîye ziyâde i'timâd edip anın kifâyetine firîfte olup, külliyât u cüz'iyyât-ı umûnn ana sipâriş etmiş idi. Ol dahi ekser mesârifı kendüden harç edip bir mahalde paşadan istifa etmek üzre defter ederdi. Kaçan ki Demir-kapı hizâsında saray binâsma mübâşeret eyledi, cuhûda ısmarladı ki mu'temed olup tamam olunca ne kadar mal sarf olunur ise defter edip ba'dehû kendiden istifâ eyleye. Cuhûd dahi mal-ı fırâvân sarf edip tarh ve resm ve binâ cemi'an cuhûdun re'yine mufavvaz oldu. İtmâma karîb oldukta bir gün cuhûdu getirip hare defterin taleb eyledi. Cuhûd dahi eline verip paşa mutâ'ala ettikte gördü, ziyâde mal sarf olunmuş kesretinden müşme'iz olup "Ne aceb çok gitmiş" deyü sûret-i inkâr ile çîn-i cebin gösterdi.

Çün [433] vezîr-i merkum tammâ[1] ve bî-bâk ü gaddâr idi. Cuhûd bildi ki ol malı hakk üzre ifâ kendüye güç gelip bir bahâne ile kendüyi telef ve malı bel[1] etmek ihtimâli mukarredir. Can başına sıçrayıp fılhâl fıkr-i şeytanat ile çâre-sâzlık tedârük eyleyip paşadan defteri aldı ve gözü karşısında pâre pâre eyleyip ateşe yaktı.

"Ben bu malı sultanımdan almak için defter etmedim. "*El-abdü ve mâlihî li-mevlâhu*"[151] mefhûmunca malım efendimindir. Ben kendi kulunum, devletinde nice bu kadar mal kazandım yine kazanıp sultanımdan bir habbe taleb etmeyeceğim ma'lûmunuz değil midir? 'Ancak ne hare olundu' deyü su'âl buyurursanız cevab mümkin olsun" deyü defter ettim deyüp paşayı iğrâr u iğfal eyledi. Ahmak tâmi' Yahûdînin sözünü gerçek zannıyle mah- zûz oldu. Yahûdî ahz-ı intikam için hileye âğâz edip sarayda işleyen ameleye ta'lîm edip sarayın serdâbesinden Saray-ı Âmire'nin duvarı altına varınca bir hafi dehliz kazdırdı. Şöyle ki bir kaç ırgad gece ile kazıp, bir

---

Köle ve malı efendisine aittir.

ferd agâh olmadan ikdâm-ı tâm ettiler. Ağzını taş ile kapayıp ketm eylediler.

Yahûdî bu câh-ı düşmen-rübâyı müheyyâ ettikten sonra paşanın adû- yı canı olan kapı-ağasına intisâb edip vâfır hediye verip mahremiyyet hâsıl ettikten sonra "Padişaha .vezirin sû'-i kasdı vardır" deyü hafr olunan matmûre kıssasın mahfice takrir eyledi. Ol dahi padişaha bildirip, inde'l- istikşâf hîlekâr olup tab'-ı padişahî kendiden müteneffir ü mükedder bulunmakla terâküm-i esbâb vezîr-i mezburun arza-i tîğ-i ateş-tâb olmasına sebeb oldu.

Vezîr-i mezbur sâ'ir te'addîsinden mâ'ada ol esnâda mukarrer etmiş idi ki, İstanbul halkından her şeh-nişîn başına biner akçe cem' ede. Hele kati olunmakla halk ol teklîfden kurtulup hakka şükr eylediler. Derviş Paşa'nın katli şa'bân evâ'ilinde vukü' [434] bulup mâh-ı mezburun onuncu günü Müftî Sun'ullah Efendi ilkâsıyle mühür-i vezâret nîk ü bed-dîde-i rüzgâr-ı germ ü serd, keşîde-i her diyâr Vezîr-i celâdet-şi'âr, Murad Paşa-yı nâm-dâra sezâvâr görülüp kapıcılar kethüdasıyle Belgrad'a gönderildi. Ve icâleten Der-i devlete gelmekde müsâra'at emri irsâl olundu.

Gönderilen hatt-ı hümâyûn mazmûnu: "Sen ki vezirim Murad Pa- şa'sın! Hâlâ kimesnenin ilkâsıyle değil ve bir ferdin ricâsı olmaksızın hâssa-i karîha-i hümâyûnumdan vezâret-i uzmâyı sana verdim ve hâtem-i hümâyûnumu gönderdim. Ümîddir ki Cenâb-ı izzet her işinde mu'în ü dest-gîr ola. Göreyim seni her umûrda nice sa'y edersin ve atebe-i aliy- yeme bir gün mukaddem erişmeğe ikdâm edesin". İntehâ.

Murad Paşa dahi sulh u salâh emrini görüp ba'zı uhûdu mutazammın darâ'at-nâmeler ile mâ-aleyhi's-sulh olan me'âli hâmil elçileri istishâb edip cânib-i Üngürus'dan kat'-ı alâ'ik ü esbâb ile Belgrad'a gelip karar eylemiş idi. Ve ziyâde dîk-i hâl ve zarûret ile teşvîş-i bâl üzre olup kesret-i esfâr-ı düşman-ı anûd sîm ü zerin nâ-bûd etmekle muztaribü'l-ahvâl olmuş idi. Hatta ol zaman Belgrad Kadısı Çeşmî Efendi mütemevvilce olmakla müşâ- run-ileyh cânibine iki bin altın kadar karz verip imdâd eylemesi kendinin sebeb-i refâhiyyet-i bâli olmuştur.

Vezîr-i müşârun-ileyh bu zarûretle yine icrâ-i hükümette dakika fevt etmeyip zabt u celâdeti kıyâstan birûn idi. Bir gün evgâd-ı leşkerden ba'zı cebeciler bir kaç dükkân gâret ettiklerinde tutulup elli nefere karîb eşhâsı otağı önünde mazhar-ı darbü'r-rikâb edip fart-ı siyâseti râhat-bahş-ı şeyh ü şebâb olmuş idi.

Bu hâl üzre Belgrad'da iken devlet-i sadâret kendiye müyesser oldukta

İn ne İ-kirâme izâ mâ-eshelû zekerû Men kâne ye'leju-hüm fi 'l-menzili 'l-haşni

[435] fehvasınca Çeşmî Efendi'nin dostluğunu ve âdemiyetini ferâmûş etmeyip Haleb mevleviyeti ile mümtâz-ı akrân eyledi. Hatta ol zaman hassad-i bed-zebân demişler.

Beyt:

Haleb'e kâdî oldu Çeşmî Hoca Çukurunda bula çukurcu koca

Zikr-i in'ikad-ı sulh bâ-küffâr-ı Nemçe

Sâbıkâ Lala Mehmed Paşa'dan sonra Nemçe ile müsâlaha emri Vezîr Murad Paşa'nm re'yine havâle olunup serdarlık ile serhadde gönderilmiş idi. Kendi mensûbâtı ile çıkıp Budin'e vardıkta me'mûr olan asker dahi gelip demek etti.

Ol esnada kar'-ı esbâb-ı sulh eden küffâra na'am ile cevab verip, damadı Budin Beylerbeyisi Kadı-zâde Ali Paşa ve Budin Kadısı Hâbil Efendi ve Budin'de a'yândan Nasruddin-zâde Mustafa Efendi ve Ali Paşa ket- hüdâsı Kadim Ahmed Kethüdâ kalkıp Komaran ile Estergon mâ-beyninde vâki' Jidva [Zidva-torok] boğazına vardılar. Nemçe ve Macar beyleri ve vekilleri dahi mukaddem gelmişler idi. Boçkayı'nın dahi izin ve rızâsı oldu.

Öte tarafda anlar Estergon tarafında ehl-i İslâm konup sene-i mezbure recebi gurresinde ahvâl-i sulhi iki taraftan kayıklara binip Tuna üzerinde söyleştiler. Cânibeynden niçe kîl ü kal bahs ü cidâlden sonra, bu minvâl üzre sulha karar verdiler ki sulh el-ân mün'akid olan sulhdur. Ve ibtidâsı bu târihden mu'teber ola. Zîrâ mukaddemâ Boçkayı ve Mehmed Paşa ile söyleşilen Macar kavmi umûmen Boçkayı hükümetinde dâhil olup bir defa hutbe okunan kılâ' Fülek ve Yanık ve gayri cümle verilmek üzre idi. Ve bunun üzerine kavi ü karar olunup ol zaman mütâreke üzre kalmış idi. Vezîria'zam Mehmed Paşa vefatından sonra Boçkayı dahi ikdâm edemedi. Öte tarafın muradı üzre Murad Paşa berây-ı maslâhat [436] sulh eyledi. Sulh-nâmede mastûr olan vekiller ve şurût-ı sulhün icmâli budur:

Hulâsa-i sulh-nâme

Ben ki imparator veziri ve Komaran kapıdanı ve cümle serhadlerde olan bayraklann bekçisi Yanoş Omorlardi'yim. Ve imparator Veziri ve Serdarı Odolgoş Ahvaloncan'ım ve Toros Komsi

Seferpovik Koluncan'ım ve Tuna'nın öte yaka kapudanı Nikolaviş Aşton'um ve Tuna'nın beri yaka kapudanı ve imparator Veziri Frans Köselgan'ım. Ve Fesyörük Komsi Kulavadi Revaydi'yim."

Bu maslahata ta'yin olunup gelmişiz. Ahid-nâme yazıp deriz ki: Bizim Nemçe çâsârı padişahımız ikinci Odolfoş [Odolf] Allah'ın inâyeti ile Ala- man ve Macar ve Çeh ve Dalmasya ve Hırvat ve Got vilâyetlerinin çâ- sândır. Azametlü padişah Sultan Ahmed Han hazretlerinin bizimle sulh etmeğe istiklâl-i külli ile vekili olan Budin Beylerbeyisi Devletlü Ali Paşa hazretleri ve Budin Kadısı Hâbil Efendi ile vekâletimiz ciheti ile elimizde olan istiklâlimiz üzre yirmi yıla dek bu şartlar ile bitirdiğimiz sulhdür ki zikr olunur:

Şart-ı evvel budur ki: Bizim çâsâr elçileri padişah hazretleri Asitâ- ne'sine vara ve öteden berü biri birine gönderdiği nâmelerde oğul babaya ve baba oğula yazdıkları gibi muhabbet üzre yazalar.

İkinci şart budur ki: Nâme-i hümâyûnda Roma çâsârı yazılıp, kıral yazılmaya.

Üçüncü: Bi-inâyeti'llâhi te'âlâ barışık tamam olduktan sonra padişah hazretlerine tâbi[1] Tatar tâ'ifesinden ve sâ'ir askerden Roma çâsârı vilâyetine zarar olmaya.

Dördüncü: Bu iki hâkimin deryâda ve karada vilâyetlerine bir tarafdan zarar olmaya. Ve Macar nâhiyelerinde bunlara tabi[1] karyeler bizim câni- bimizden dahi olunmaya ve İspanya kıralı barışık murad ederse dahi olunmaya.

Beşinci budur ki: Her dürlü çeteler men[1] olunup iki tarafdan yürümeye. Eğer bizim [437] cânibimizden zarar olursa karada tutulursa hâkim berü cânibin kapudanına bildirip ol mahalle andan âdem varıp şer[1] ile görülür. Eğer kati ve eğer ta'zîr lâzım gelen icrâ oluna. Ellerinde bulunan eşyâ sahihlerine verile.

[83] [İsimler görüldüğü gibi okundu. Batılı kaynaklarda, isimler: Molart, Althan, Gyorgy Thurza, Istvanffy, Kolonics, Frene Batthyangi, Kristof Erdödy].

Altıncı budur ki: Bu sulh içinde kal‘a uğrulanmaya ve dövülmeye ve hile ile alınmaya ve bir tarîk ile alınırsa redd oluna deyü Boçkayı hâkime verilen kakalar Beç'de bitirildiği üzre anda kala.

Yedinci budur ki: İki cânibden sulha gelince bahâsı kesilen tutsaklar bahâların verip çıkalar. Ve bahâsı kesilmeyenler bedeli tutsak ile tebdil oluna. Ve sulhden sonra kimse tutsak tutmaya ve bir tankla tutulursa elinden alınıp meccânen ıtlâk oluna ve iki cânibden tutanlara hakaret oluna.

Sekizinci: Tımışvar ve Bosna ve Eğri ve Kanije serhadlerinde banşığa muzır hâl zuhûr ederse hâkimlerine arz olunup hak icrâ olunmazsa Budin beylerbeyisi cümleye başbuğ ta‘yin olunup ana arz oluna ki hakkı icrâ ey- leye. Ve bu cânibde Yanık hâkimine ve Tuna'mn berü yakası kapudan- larına ve Hırvat banlanna bildirilip anlar dahi hakkı icrâ ederler.

Dokuzuncu budur ki: Her cânibde ellerinde olan kakalar ta‘mîr olunup müceddeden bir yerde kaka ve palanka yapılmaya.

Onuncu: Azametlü padişah hazretlerine şimdiki hâlde müşâvere olunan iki yüz bin guruş nakd ve yâdigâr büyük elçilerimiz ile varup vâsıl oldukta sa‘âdetlü serdar hazretleri dahi devlete lâyık hedâyâ ile bellü başlı bir sancak beyini Hersek cânibine göndereler ve pîşkeşimiz vâsıl oldukda, devletlerine lâyık olduğu üzre âdet-i kadîmeden ziyâde hedâyâ ile çâ- sânmıza göndereler.

On birinci budur ki: Şimdiki halde elçilerimiz Âsitâne'ye vanp zikr olunan nuküd u yâdigârı teslim edeler.

On ikinci şart [438] budur ki: İş bu bin on beş recebi güneşinden ve Milâd-ı İsâ'nın bin altı yüz tarihinde vâki[1] bu emrin ibtidâsmdan yirmi yıla dek tutulup şimdi giden pîşkeşten sonra üç yıla dek nesne gitmeyip üç seneden sonra pîşkeş ne mikdar idiğinin adedi ta‘yin olunmaya. Ve vardıkta Roma çâsârına lâyık hediye ile belli başlı adamların göndereler. Ve bu va‘de içinde İslâm padişahı yâhud bizim çâsârımız ve Macar kıralı âhirete intikal ederler ise evlâd ve ensâbı ve akribâsı bu barışık içinde muhkem durup sulhü bozmayalar.

On üçüncü: Vaç palankası ne halde ise meremmât olunup ziyâde artırılmaya.

On dördüncü: Elçilerimiz vardıkta her ne ricâ ederler ise edeler.

On beşinci: Eğri fethinden sonra itâ‘at edip vergi verir karyeler geri vereler.

On altıncı: Fülek ve Sıçan ve Novigrad karyelerinden Eğri'ye ve Hatvan'a ve Budin'e ve Estergon'a itâ‘at eden karyeler, itâ‘at üzre olup vergilerin vereler.

On yedinci: Estergon çâsânmız eline düşünce kakayı mezbureye itâ‘at edip vergi verenler geri vereler. Ve sâ’ir serhadlerde olan karyeler dahi kadîmden iki cânibe vergilerin vere-geldikleri üzere vereler. Ve Kanije fethinden sonra itâ‘at eden karyelerde nizâ‘ üzre olan için, îslâm câ- nibinden adam ta‘yin olunup Begân-oğlu ile mahallinde görülüp Kanije’ye gelen ve gelmeyen karyeler tashih oluna ve şimdiye dek gelen karyeler vergilerin verip gelmeyenlere tecâvüz olunmaya. Temme.

Vak‘a-i Nasuh Paşa der-Bağdad

- Bu sâl muharreminin dördünde [12.05.1606] Vezîria‘zam-ı sâbık Mehmed Paşa arzıyle Bağdad verilen Nasuh Paşa ol cânibe teveccüh eyleyip nehr-i Fırat'a vardıkta Basra'dan ma‘zul Piyâle Paşa'ya mülâki olup Bağdad'a bir sahte emr ile müstevli ve âmme-i Bağdad kulunu rîş-hand ve istimâlet ile kendiye yâr etmekle fuzûlen dâru’l-mülk-i Irak'a vâli [439] olan Tavîl Ahmed-oğlu Mehmed nâm şakinin tuğyânı haberin alıp sür‘at ile Nüsaybin'e vardıkta ber-vech-i ocaklık Cezire hâkimi ve Rakka eyâleti beylerbeyisi olan Mir Şeref istikbâl ve zîr-i destinde olan Ekrâdı ile refakat ve kânetini mültezim oldu.

Ve Nasuh Paşa kadîmden Bağdad'a işe gelen Ekrâd beylerinden Seyid Han Bey'e ve Sohran beylerine ve emîr-i Urbân olan Ebû Rîş-oğlu Emir Ahmed'e hikatler ve “Bağdad seferi size vâcib olmuştur. Hâliyâ ol tarafa gönderilen serdarın Nasuh Paşa'ya refâkat u mu'âvenet için lühûk edesiz” deyü evâmir-i aliyye ve mûcibince istimâlet-nâmeler gönderdi.

Ebû Rîş-oğlu tarîk-i mekre sülük edip, “Siz o taraftan müteveccih olun biz bu cânibden revân olup, sizden mukaddem Bağdad'ın cânibi garbisine varıp nüzûl etmemez mukarrerdir” deyü ferîbinden mâ-adâ Seyyid Han- oğlu ve sâ’ir Ekrâd dahi bu makûle takrîrât-ı sakime yolundan cevab verip le‘alle ve asâ ile paşa kırk gün Musul'da tevakkuf edip merkumlardan bir eser zâhir olmadı.

Nasuh Paşa bu hayrette iken Seyyid Han'ın Bağdad'a gönderdiği mektubu tutuldu. Mazmûnunda “Tavîl-oğlu işte biz Nasuh Paşa'yı bunca zaman ta'vîk ve Sohran Ekrâdını men‘ ettik. Sen dahi gerektir ki er gibi hareket edip Bağdad’ı elden çıkarmamağa sa‘y edesiz demiş. Nasuh Paşa ziyâde münfâ‘il olup her çend ki yanında olan leşker ile Bağdad üzerine varılmak asîr idiğini bilirdi. Ammâ

Âsitâne'den ikdâmı mutazammm emr-i hümâyûn vârid olmağın nâ-çâr Şehrizor Beylerbeyisi Veli Paşa ve Piyâle Paşa ve Mîr Şeref Paşa ile leşker yasayıp yürüdüler.

Erbil civârına vardıklarında Seyyid Han ve ümerâ-i Sohran'a tekrar nâmeler gönderilip aslâ müfîd olmadı ve müdârâ eser kılmadı. Bundan mâ- adâ Türkman tâ'ifesinden istishâb olanların ekserin biraz mal ile ıtlâl edip sû'-i kasdlan zâhir oldu.

Hâsılı Ebû Rîş-oğlu [440] mevâ'îdine ftimâden bin on beş senesi şa'bânmın üçüncü günü ki Ebû Rîş'in mev'ûd vusûlü günüdür, fınâ-i Bağ- dad'a nüzûl olundu ammâ mezburun eseri zâhir olmadı. Tavîl-oğlu kendüye tâbi' ettiği erâzil ve Ebû Rîş-oğlu ve Seyyid Han taraflarından imdâd için gelen urbân ve Ekrâd ile Bağdad kafasına girip tahassun sûretin gösterdi.

Ve Nasuh Paşa'nm vazîfe-hâr ve ihsânma mazhar olan bayıraşmaz, bed ahd sekbânlarına nihânî otuz bin altın gönderip cümlesin kendiye dönderip bu istizhârlarla Bağdad'dan çıkıp saf çekip Nasuh Paşa ile mukabele vü mesâff eyledi.

Mukaddeme-i cüyûş-i Nasuh Paşa galebe ettikte ol sekbânlar yan verip bölüğü aşikâre Bağdâdîler'e lâhik olup ve sâ'irleri kaçıp sahrâlara müteferrik olmalanyle eğerçi vehn-i azîm hâsıl oldu, ma'a-hâzâ Nasuh Paşa ve Veli Paşa ve Piyâle Paşa ve Mîr Şeref dahve-i suğrâdan beyne's-salâteyne dek sebât-ı kadem gösterip ceng ettiler. Ol muhârebede mezkûr Veli Paşa şehid ve Nasuh Paşa iki yerden zahm-nâk olup yarar adamlarının ekseri ile Mîr Şeref tevâbi'inden bir kaç bey-zâdeler dahi şehid olduklarında Nasuh Paşa Mîr Şeref ile bakıyye-i Müslimîni kenar-ı selâmete çıkarmak kasdıyle bi'z-zarûre inân-tâb oldu. Ve Mîr Şerefin ocaklığı olan cezireye gelip nihâyet şiddet-i şitâya değin anda ârâm ve ser-güzeştini mek- tubla Asitâne'ye i'lâm eyledi. Ammâ çok geçmedin Tavîl-oğlu, Bağdad'da hançer-i belâ ile mezbûh oldu.

Mürden-i Boçkayı

Erdel vilâyetinde Kaşa Papası Petros ve kıral musâhibi Eromendi, Asitâne'ye mektub gönderip Boçkayı İştevan kıral sene-i mezbure ramazanının beşinci günü dünyadan gidip fevtinden evvel mezburları yanma da'vet edip kendinin hemşiresi [441] damadı ve vezîri ümerâ-i Macar'ın Hemon nâmı ki mukaddemâ verilen ahid-nâmede mezkûr ve sonra kıral olması mestûr idi. Kendi yerine kıral nasb olunup Macar beylerine ve kapudanlanna hitâben hükm-i hümâyûn ile mezbur kıral-ı cedide hil'at ve makbûl topuz ile bir sancak irsâl olundu.

Mezbur Hemon Batori, Erdel vilâyetinin kadîmi kıralları evlâdı bakayasından olmakla ihtiyâr olunmuş idi. Sümme ve sümme ile'l-ân ol tâ'ife cânib-i saltanatdan istiklâl üzre kıral nasb olunmadadır.

Zikr-i bakâyâ-i vekâyi'-i în-sâl

Muharremin on dördüncü [22.05.1606] gecesi İstanbul'da Yahûd mahallesinde harîk vâki[1] olup Cuhûd Kapısı'ndan Hoca Hanı'na ve Hoca- paşa Hamamı'na varınca mahallât ve esvâk yanıp, hasâret vâki' oldu. Yııyni yedinci günü Mısır'dan ma'zul Gürcü Mehmed Paşa'ya Bosna beylerbeyiliği ve Ağa Hüsrev Paşa'ya Kanije beylerbey iliği verildi. Re- bîülâhirin on birinde [16.08.1606] Celâli Kalender-oğlu Geyve havâlisine gelmeğe Âsitâne'de müteferrika ve çaşnigîr ve çavuş ve âmme-i dirlik tasarruf edenler ol cânibe gitmek ferman olundu.

Ve cumâdelûlânın on altıncı günü [19.09.1606] Canpolad-zâde et- bâ'ından olup, Adana'da âlem-i şekâveti berdûş eden Cemşîd Haleb Beylerbeyisi Tırnakçı karındaşı Hüseyin Paşa'yı ale'l-gafle basıp şehid eylediğinin arzı geldi. Ve yevm-i mezburda Haleb'de alem-effâz-ı şakâvet olan Canbolad-oğlu Ali Paşa Trablusşâm Hâkimi Emir Seyf-oğlu ile ceng ü galebe edip müşârun-ileyh Trablus'a ilticâ eylediği haberi geldi. Ve mâh-ı mezburun yirmi birinci günü [24.10.1606] Mîr-âhûr-ı Kebîr Ca'fer Ağa Habeş beylerbeyisi olup Selefi Mehmed Paşa'ya Yemen ve Yemen'de olan Sinan Paşa'ya Âsitâne'ye gelmek ferman [442] buyuruldu.

Ve ramazanın on sekizinci günü [17.01.1607] Kalender-oğlu yanında olan eşkıyâ ile Saruhan'dan kasaba-i Nif havâlisinde Anadolu Beylerbeyisi olan Hüseyin Paşa ve yine Anadolu'dan ma'zul Ahmed Paşa ve Saruhan Beyi Hacı Bey bi'l-ittifâk mukabele ve ceng ettiklerinde Kalender-oğlu gâlib ve bunlar mağlûb oldular.

Badehû Kalender-oğlu Manisa'ya kasd ettiği mukarrer olmağın, Bursa muhâfazasma ziyâde tekayyüd olundu. Ve sene-i mezbure zilhiccesinin sâlisinde [01.04.1607] Saray-ı Âmire'de olan gılmânân için kânûn üzre çıkma ferman olunup Silahdar-ı Has Mehmed Ağa'ya vezâret ile Mısır hükümeti ve Enderun kilâr kethüdâsı İbrahim Ağa, kapucular kethüdâsı oldu. Ve cülûstan sonra evvel

çıkma bu olmağın, ehl-i Saray lisânında “Büyük çıkma” deyü ta‘bîr olundu.

Ve gılmânân-ı Saray-ı Âmire'den niceler dahi çıkıp hallü halince ber- murad oldular. İkinci çıkma bundan sonra ihdâ ve işrîn ve elf şevvalinde olmuştur. Ve mukaddemâ mâh-ı saferin ikinci günü Derviş Paşa arzıyle sadreyn Yahya Efendi ve Kemal Efendi ma‘zul olup, yerleri Hoca-zâde Es‘ad Efendi'ye ve Abdülazîz Efendi'ye verildi.

[67] TSMK, R. 1169, 673 varak, 31 satır. 982/ 157'den başlıyor 1066/ 165' da bitiyor[67]. TSMK, H. 1332, 680 varak, 982/ 157'de başlayıp 1066/165'da bitiyor. İÜK, TY. 6015, Mükemmel ciltli cilt içi kırmızı deri ile kaplı çok düzgün nesih ile yazılmış, her sayfa kırmızı cedvelli 682 varak, sayfada 31 satır. Ragıb Paşa nr.996 ile yakın